

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

III. ÉVFOLYAM.

SZEGED, 1929.

ÁLLAMI LÉTÜNK ÉS A NEMZETI KIRÁLYSÁG.

Örömmel adunk helyet a kitűnő közjogász-professzor alábbi történetbölcséleti fejtegetéseinek, anélkül, hogy ezzel a *Széphalom* bármely irányban politikai álláspontot foglalna el.

I.

A magyar nemzet ezeréves államalakulata fennállásának hosszú ideje alatt gyakran került idegen államalakulatok ellentétes irányú hatalmi törekvéseinek útjába és összeütközési pontjába. Az ellenséges törekvéseknek nem tudott mindig egyenlő erővel ellentállni s ennek folytán állami léte nem egyszer fenyegetve volt, elhomályosult és eldarabolódott. Napjainkban is a világháború forgatagából megcsonkítva és meggyalázva került ki.

Mennyi szerepe van a magyar nemzeterőnek a magyar állam megalakításában és fenntartásában; bízhatunk-e abban, hogy a magyar nemzet állami létét a jövőre is meg bírja óvni? E kérdések nem először vetődnek fel s válasz sem először adódik rájuk. De a régebben adott válaszok új helyzetünkben új megfontolást érdemelnek.

Mi a nemzeterő? Valamely nemzet tagjaiban meglevő erkölcsi, szellemi és anyagi tehetségek és képességek, amelyeknek összeműködése, együttes hatása és közös felhasználása képessé teszi az illető nemzetet, hogy sajátos művelődési eredményeket érjen el és nemzeti jellegének megóvására és kifejlesztésére, valamint tagjai között a békés együttélés lehetőségének fenntartására alkalmas önálló hatalmi szervezetet, államot alkosson és tartson fenn. Ezek az erők nem mind egyenlő jelentőségűek. Legjelentékenyebbek az *erkölcsi erők* s legkevésbé azok az anyagiak. Ez utóbbiak az előbbiekkal megszerezhetők és megsokszorozhatók, de megfordítva nem.

A nemzeterőt alkotó erkölcsi, szellemi és anyagi képességek különféle irányokban nyilvánulhatnak. Az erkölcsi képességekhez tartoznak a *katonai tehetségek* és a mások felett uralkodni tudás ép úgy, mint a magasabb eszmékért való lelkesedni tudás és törekvés azok megvalósulására, valamint a nemzet egyes tagjaiban a nemzeti összetartozás tudata, a bizalom és akarat a nemzeti önálló érvényesülésre és az e célból való szervezkedésre való tehetség és akarat. De az erkölcsi képességekhez tartozik az oly magatartásra való tehetség is, amely a más nemzetek részéről való megbecsülésre és elismerésre vezet. A szellemi képességekhez tartozik a nemzet egyes tagjaiban a tudás és műveltség, a természetes józan ész, a gyakorlati szükségletek felismerésére való képesség és a helyes érzék, mely kellő időben való kielégítésüknek módját és eszközét egyértelműleg megtalálja.

De ide tartozik a végletektől való tartózkodni tudás is, a helyes középútnak megítélése, a magasabb eszmék megvalósítására irányuló akarat mellett is az álomképek utáni szaladás mellőzése egy részt, a valóság rideg viszonyai között a realitás látszatával fellépő jelszavak által való el nem ámíthatás képessége másrészt.

Az anyagi képességekhez tartozik végül a nemzet tagjainak az egészséges, de túlzásba nem vitt s különösen az erkölcsi szempontokat háttérbe nem helyező és figyelmen kívül nem hagyó gazdálkodási képessége, a gazdasági szükségletek iránti érzék és az ebből származó megfelelő és előnyös vagyoni helyzet. E vagyoni helyzet előnyössé alakulásának mindenesetre elsőrendű feltétele annak a területnek a gazdasági erő kifejtésre alkalmas volta, amelyre a nemzet a maga életét és államát szerveződését alapítja és ennél fogva az államterületeknek fizikai strukturája, termékenység, geográfiai arculata és konfigurációja elsőrangú feltételei minden nemzet erő kifejtésének és ez erő kifejtés eredményeként, előálló állami szerződésnek és állami életnek.

Tagadhatatlan, hogy a magyar nemzetben igen nagy mértékben megtalálhatjuk a nemzeterő eme komponenseinek legtöbbszörét, habár egyik-másik talán kisebb mértékben van is meg, mintsem kívánatos lenne és hogy a nemzet állami szerveződésének előfeltételeit alkotó természeti viszonyok — bizonyos irányú hiányoktól eltekintve — igen kedvezőek.

Ha azonban részleteiben tekintjük az ezerévesnél idősebb magyar államélet folyamatát, rá kell jönnünk, hogy a nemzeterő nem mindenkor nyilvánult meg egyforma mértékben. Volt idő, amidőn elgyengült, aláhanyatlott, elernyedtt és akkor államisége is elhalványult, leszorult, szinte elenyészett. Államiságának érvényesülése mindig együtt járt a nemzeterővel, a nemzet erkölcsi, szellemi és anyagi képességeinek megfelelő kifejtésével.

II.

Az állam valamely népnek hatalmi szervezete. Létrejön az által, hogy nemzeti közösség, vagy egységes földterület által összekötött nép saját erejéből alkotja meg és tartja fenn az államot és annak szervezetét. De létrejöhet az által is, hogy valamely egyén, vagy család, aki vagy amely anyagi helyzeténél és ebből folyólag egyesek anyagi érdekeltiségénél fogva rendelkezik segéderőkkel, ezeknek segítségével hoz létre valamely nép felett hatalmi szervezetet, melynek élére áll s amely ennél fogva az illető egyén vagy család hatalmi szervezeteként tűnik elő. Az előbbi a népi, *nemzeti alapon álló állam*; az utóbbi a patrimonialis, *dinasztikus alapon álló állam*. E különféle irányú államalakítások gyakran összeszővődnek, de az egyik vagy másik iránynak túlnyomó volta megmarad s ez adja meg legtöbbszörre e tekintetben az illető államnak a jellegét.

Az évezredek hazáját elfoglaló magyarság állama elsősorban a nemzet erejével jött létre. E nemzeti államalakulásnak volt vezetője; ily vezető nélkül népi államalakulás sem jöhet létre. De e vezető a nemzet erejére támaszkodva a nemzeti erők felhasználásával és a nemzet érdekében irányította az államalakulást. Voltak ugyan mozzanatok, melyek a magyar államalakulásba is patrimonialis színt vegyítettek, mások, amelyek idegen erőknek nem nemzeti, hanem vallásos szem-

pontokból irányított közreműködését vetették felszínre, de az egész magyar államalakulás nemzeti alapjellemvonását ezek a mozzanatok nem változtatták meg. A magyar állam az Árpád-házi királyok egész idejében nemzeti állam és nemzeti királyság volt, nemcsak azért, mert királyaik a magyar nemzetből származtak és ahhoz tartoztak, hanem azért is, mert törekvéseiket, államvezérlő működésüket a nemzeti erők felhasználásával és legfőképp arra támaszkodva fejtették ki. Ha voltak is ebben a korban oly mozzanatok, melyek egyes királyoknál a dinasztikus érdekek ápolását jelentették, — ami az akkori már erős elterjedésnek induló dinasztikus államalakulások behatása folytán szinte elkerülhetetlen volt — ez az előbb jelzett körülményen nem változtatott.

A nemzet erejére támaszkodó magyar állam ebben a korban súlyos külviszonyok között nemcsak hogy fenn tudta magát tartani, hanem jelentékeny sikereket is ért el úgy, hogy szinte nagyhatalommá vált. Ennek oka nemcsak a viszonyok és körülmények szerencsés találkozása, hanem a nemzet erejének többnyire megfelelő vezetés alatt történt kifejtése volt.

Az Árpád-házi királyok kihalta utáni korszakban, abban, amelyet a történet vegyes-házbeli királyok korszakának nevez, a legellentétesebb irányok hatottak egymás után és ez időben a nemzeti erőknek legmagasabb kifejtése után a nemzeti erők teljes elernyedése és szétmorzsolódása váltakozva követték egymást. A nemzetből kinőtt királyi ház után a nemzet önkebelében nem talált új királyi családot és királyért idegenbe ment és az idegenből való királykölcsonzés gyakorlata az egész időszakban fennállott, kivételével a Hunyadiak aránylag rövid, de fényes uralmának. Ez a körülmény már önmagában a nemzeti erőnek meggyengülését jelentette.

De az idegenből vett királyi uralomnak egyéb következményei is voltak, melyek a nemzeti erő további gyengülését jelentették.

Az e korszakbeli négy idegen dinasztia közül háromból származó királyaink kapcsolatukat eredeti, származási helyükkel fenn tartották s azoknak uralkodóivá is váltak, vagy azok maradtak. E helyzetüknek következménye volt, hogy a magyar állam ügyeinek intézését meg kellett osztaniok más államok ügyeinek intézésével s hogy a magyar állam ügyeinek intézésében nemcsak idegen szempontoknak és céloknak, hanem idegen tényezőknek is befolyást engedtek és e befolyással a magyar nemzeti szempontokat és tényezőket háttérbe szorították s ez természetesen a magyar nemzet-erő fokozására nem hathatott.

Ha nem is mindjárt, de a XV. század közepétől kezdve azzal az indokolással is néztek idegen uralkodó után, hogy a keletről jövő s mind inkább fenyegetővé váló veszély, a *török előretörés* ellen hathatósabban védekezhessenek. Ez a felfogás bizonyos szempontból indokolt lehetett, de más szempontból a mellett, hogy a közjogi és a magánjogi viszonyok összezavarására vall, kicsinyhitűséget, saját erőkben való bizalmatlanságot jelentett s a mellett egyáltalán

nem vált be; mert mikor a nemzet a török ellenében saját erejére támaszkodott, mint a Hunyadiak idejében, akkor e tekintetben is lényeges eredményeket ért el; mikor idegenből várt segítséget, az eredmény többnyire siralmas kudarc lett. A nemzeti erők meggyengüléséből és megbénításából eredő siralmas kudarc, melyet csak előmozdított az általános demoralizáció, jelzi a következő korszaknak is a kezdetét. Ez a kudarc volt a mohácsi vész.

Mint már az Árpád-házi királyok korában, úgy ebben az időben is kétfelől jött a terjeszkedési törekvés Magyarország felé. Az egyik nyugat felől, Németországból; a másik kelet felől a török részéről. De míg azelőtt e két terjeszkedő törekvés csak egymás után lépett fel, most egyszerre vették közre Magyarországot s Magyarországot e tekintetben valóban két tűz közé szorult.

Mind a két törekvés régebbi keletű. A Németországból jövő: az osztrák tartományokat a XIII. század végén hűbérül nyert és a német-római császári méltóságot is elért családnak, az „osztrák háznak” volt szívós kitartással követett törekvése. Következménye volt e törekvés a már előbb vázolt patrimonialis jellegű, akkor általánosan elterjedt dinasztikus családi politikának, amelynek tipikus, legfőbb zászlóvivője éppen az osztrák ház volt; de szinte természetes következménye volt e család által birtokolt német-osztrák tartományok geográfiai helyzetének is, amely-nél fogva e területek önmagukban önálló államalakításra nem alkalmasak, hanem rá vannak szorulva, hogy vagy más területekhez csatoltassanak, vagy más területeket megszerezzenek és azokat szolgálatukra kényszerítsék. Ily megszerzendő és kihasználendő területül kiválóan alkalmas volt Magyarország területe.

A mohácsi vész után Magyarország a két ellentétes törekvés ütköző pontjába került s meg kellett oldania a kérdést, hogy a két törekvés között saját önálló államiságát miképpen tarthatja fenn s létét miképpen óvhatja meg.

Ellenségesebbnek és veszélyesebbnek első pillanatra a keletről jövőnek kellett feltűnnie, amely felléptétől kezdve ilyennek tekintett s amellyel szemben az ellenséges magatartást a vallási szempontok is támogatták. Ezzel szemben a másik irányú törekvés nem lépett fel nyílt ellenségkép, hanem inkább segítőként kínálkozott, és így nem lehet csodálkozni, hogy volt pártja annak a felfogásnak, hogy e segítőkész el kell fogadni abban a formában, amelyben felkínálva volt s hogy a dinasztia nélkül maradt nemzet új uralkodóját az idegen, de segítséggel kecsegtető osztrák házból válassza.

A nemzet zöme azonban nem ezen az állásponton volt. Ugyanezt vallotta ekkor is, amit 68 év előtt, mikor a habsburgi V. László halálával üresedett meg a királyi szék és midőn a nemzeti erőre támaszkodó visszahatás az osztrák III. Frigyes minden mesterkedése dacára azt a Mátyás királyt választotta meg nagy lelkesedéssel, akinek megválasztását valóban nem volt oka megbánni.

A nemzet zöme tehát ennek az álláspontnak megfelelően meg is választotta Szapolyai Jánost nemzeti királyául; azonban a nemzetnek másik, mindenesetre jóval kisebb része, I. Ferdinánd személyében az osztrák dinasztia egyik tagját nyilvánította Magyarorszáig királyává.

A következmények ismereteseek. Az ország két részre oszlott, egyik a nemzeti királyság mellett kitartott, a másik az idegen uralkodó királyságát fogadta el. A nemzeti király legyőzetése ezt és pártját arra bírta, hogy az addig ellenségül tekintett török hatalommal szövetkezzék és annak pártfogása alá helyezze magát. A megosztás a magyar állami lét szempontjából a kérdésnek a legkevésbé szerencsés megoldása volt, mert ez által a nemzet erői kétfelől jövő terjeszkedő törekvés közepette nemcsak megosztottak, hanem gyakran egymás ellen fordultak, egymást ellensúlyozva a két ellentétes törekvést segítették s megkönnyítették, hogy azok célt érjenek.

Eltérők lehetnek a nézetek a felett, hogy a nemzetnek melyik irányban kellett volna egyesülnie; abban-e, amely az idegen uralkodó uralma alá adta magát, hogy ennek vezetése alatt álljon ellen a török terjeszkedésnek; avagy abban, amely a török szövetséget és pártfogást fogadta el, hogy ennek segítségével verje vissza a másik irányból jövő terjeszkedési törekvést és ez által saját nemzeti állami létét biztosítsa, ha talán nem is teljes formai függetlenségben.

Mind a kettő mellett hozhatók fel érvek, s egyéni találgatás dolga annak a megállapítása, hogy mi lett volna az egyik és mi a másik esetben. De talán az megállapítható, hogy bármelyik irányban fejt ki a nemzet megosztatlanul államalkotó erejét, a viszonyok a magyar állami létre előnyösebben alakultak volna, mint ahogy tényleg alakultak.

A nemzeti királyság mellett kitartó országrész az erdélyi fejedelemségben és a hozzácsatlakozott keletmagyarországi részekben folytatta önálló állami létét, de hogy azt fenntarthassa, a török pártfogásra szorult és ez által attól függésbe került. Igaz, hogy ez a függés általában nem volt nagyon nyomasztó és a belső állami fejlődésnek teljes szabadságot, a nemzeti erők kifejlesztésének nagy lehetőséget engedett. Állami területét, birtokállományát, mely kezdetben elég nagy volt, a törökkel szemben még sem bírta egészen megóvni s a török-hatalom e területből jókora darabokat közvetlen uralma alá hajtott. Erre azonban alkalmat és okot jóformán mindig az adott, hogy politikájának vezető tényezői lelépve a szövetség és pártfogás kiindulási alapijáról a másik országrésszel való egyesítés végett ismételten megkísérelték Erdélyt is a másik országrész felett uralkodó osztrák ház uralma alá juttatni, amelynek birtokai pedig most már a török terjeszkedésnek legfőbb tárgyai voltak.

Az erdélyi politika vezetőinek emez eljárása a törökkel szemben kétségtelenül a szövetségi hűség megszegése volt, amellyel

szemben a török részről az országfoglalás képében alkalmazott megtorlás és biztosítékszerzés viszont az ő szempontjából teljesen jogosultnak tűnik fel.

Az ország másik része, mely elfogadta az idegen dinasztia uralmát, formailag megtartotta saját államiságát, de a valóságban ott a magyar államiság fokenként lejebb szállva, végül majdnem teljesen elenyészett s benne az idegen befolyás és uralom mindent maga alá hajtott.

A nemzeti erő ez országrészben jóformán kimerült abban, hogy küzdött az idegen befolyás ellen, igyekezett annak ellenére is önálló államiságát hol lanyhábban, hol erősebben, végül összeesküvésben és fegyveres felkelésben kirobbanva fenntartani, ami azonban csak akkor sikerült, mikor a másik, a nemzeti alapon álló államot fenntartó országrész, vagyis Erdély támogatását és segélyét nyerte meg; ami viszont csak akkor volt lehetséges, ha ehhez az a török hatalom is hozzájárult, mellyel az osztrák uralom alatt álló országrészeknek állandóan hadakoznia kellett.

Eme hadakozások között azután volt alkalma a nyugati országrésznek is az államalkotó nemzeti erő egyik nyilvánulását, a katonai erőnyeket kifejtteni. E hadakozások nemzeti hősokeket termeltek, de az állami terület megóvása s az elveszett terület visszaszerzése tekintetében jelentékeny eredményre nem vezettek és ismét vitatkozás tárgya lehet, vajjon a nemzetnek hasznára, avagy inkább kárára váltak-e?

Eme másik, az idegen uralkodó uralma alá helyezkedett országrészeknek sem sikerült ugyanis a török terjeszkedést megakadályozni. Az idegen uralkodó által megígért és kilátásba helyezett segély — mely legfőbb tárgyi indokául tekintetett ez uralom elfogadásának — elmaradt s az idegen uralkodók megelégedtek azzal, hogy Magyarországnak megszerzett része törzsbirtokaik számára a török becsapásokkal szemben védgátul és levezető területül szolgált. Másrészt azonban épen az osztrák ház uralmának elfogadása adott okot a Franciaország szövetségeseként is eljáró török hatalomnak arra, hogy most már nem Magyarország ellen lépjen föl, melynek nemzeti fejedelme a francia királlyal együtt vele szövetségben és pártfogása alatt állott, hanem a „bécsi király“, a keresztény császár ellen indítson támadó hadjáratokat. Amennyiben tehát Magyarországnak eme területe török hódítás és hadjárat tárgya lett: mint az osztrák ház birtoka, mint a német császárt támogató országrész lett azzá.

Az idegen uralkodóknak királlyá választása tehát nem hogy segélyt nyújtott volna a török terjeszkedéssel szemben, hanem ellenkezőleg azt egyenesen előidézte és oka lett annak, hogy Magyarországnak több mint harmadrésze közvetlenül török uralom alá került.

Mikor azután a XVII. század vége felé a török hatalom az osztrák ház németországi törzsbirtokait már közvetlenül fenyegette s ennek következtében megindult az a hadjárat, mely a másfél-száz évvel előbb tett ígéret megvalósításaként a török hatalmat Magyarország területéről kiszorította: ezt az idegen uralkodóhata-

lom majdnem kizárólag idegen fegyverek segítségével tette, mert időközben a magyar katonaságot a minimálisra olvasztotta s lehetőleg mellőzte. A töröktől „felszabadított” országot pedig az idegen uralkodó a maga számára meghódítottak nyilvánította.

Ugyanekkor a török hatalom lehanyatlása következtében az erre támaszkodó nemzeti államalakulat, Erdély sem birta önálló állami létét fenntartani s erkölcsi és anyagi erőiben különben is meggyengülve a másik országrész felett uralkodó idegen hatalom alá került.

Magyarország tehát ekkor egyesítettett ugyan, de nem frázis, ha azt mondjuk, hogy akkor a nemzet teljesen erőtlennül feküdt az új hódító lábai előtt.

Ennek az elerőtlenedésnek jelei voltak az osztrák ház uralmának az örökösödési jog alapján való megállapítása és az *Arany Bulla* ellentállási záradékának eltörlése.

Az államalkotó nemzeti erők még egvszer megkísérelték az érvényesülésüket II. Rákóczi Ferenc felkelésével, azonban ez elnyomatván, az anyagilag amúgy is teljesen kimerült nemzet erői még jobban elgyengültek s az osztrák ház nőági örökösödését és az osztrák tartományokkal való együttes birtoklás elvét elfogadó 1723. évi u. n. „pragmatika sanctio” meghozatalával a nemzeti erők elernyedése elérte a legmélyebb pontját.

III.

Az ezután következő másfél százados korszak a nemzeti erők állandó gyengeségének és szinte állami létünk megsemmisülésének korszaka, melynek csak a végén találkozunk a nemzeti erők jelentékeny fellendülésével és ezzel állami létünk újra megerősödésével.

Az idegen dinasztia, melynek számára Magyarország csak hatalmának növelésére való egyik birtok és nem öncéllal bíró külön állami alakulat volt, különféle birtokaiból az eddigihez képest öntudatosabban és sikerebben egységes állami alakulat létrehozására törekedett és ennek jogi alapjául a *pragmatica sanctio*-t tette. Ez egységes államalakulatban külön magyar állami létnek nem volt helye; befelé engedtek ugyan Magyarországnak alárendelt kérdésekben és külsőségekben némi különállást, de a lényegben külön magyar állam akkor nem létezett. Ezt, a magyar államiságot eltüntető, egységes nagyobb államalakulatot, mely azután 1804-ben az *osztrák császárság* nevét vette fel, célozta és munkálta egyaránt az egyénileg vonzó és bájos uralkodónő az ő asszonyi ügyességével; a fennköltten gondolkodó, nemes egvénségű, de egyoldalúan elfoglalt uralkodói erőszakos rendszabályaival és a jóindulatu, de családi tradícióktól áthatott és világosan nem látó uralkodó az által, hogy környezetének hatása alá kerülve szabad kezét engedett az akkor minden szabadabb mozgást elnyomni kívánó makacsul maradi kormányzatnak.

Mindez természetes következménye volt az előzményeknek; következménye volt a fennálló viszonyoknak, elsősorban annak,

hogy Magyarország — folytatásaként a XIV. században megkezdett irányzatnak — idegen dinasztiát választott uralkodóházának, amelyet nemzetivé tenni nem birt és ez által lemondott arról, hogy állami életének vezetője nemzeti alapon álló külön állami szervezet fenntartásán működjek és szinte elkerülhetetlenné tette azt, hogy állami életének ez a legfőbb tényezője államiságát leszorítsa és egy másik, magasabb államiságnak megalkotója legyen.

A középkori patrimonális felfogás elég gyakorivá tette azt, hogy több ország, mely addig külön államisággal birt, közös uralkodó alá kerüljön, u. n. *fejedelmi uniót* alkosson. Keresték az ily uniók keletkezésének és fenntartásának az okát a kérdéses államok érdektalankozásában is. De az államnak és különösen a nemzeti érdekekben keletkezett és nemzeti, népi alapon álló újkori államnak lényegével ellenkezik minden fejedelmi unio.

Monarchikus alkatú államban nem alárendelt dolog, hogy állami életének legfőbb tényezője olyan legyen, ki az állam testét alkotó nemzettel azonosítja magát, ki annak érdekében kívül más érdeket nem ismer s akinek egyik állam érdekeit egy másik állam érdekeiért nem kell feláldoznia. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha az uralkodó csak egyetlen egy államnak a feje.

Ezért minden fejedelmi unio, legyen az akár u. n. „realis“, akár u. n. „personalis“, természetellenes, abnormis állapot, amely épen ennél fogva normális viszonyok között soká fenn nem állhat és vagy arra vezet, hogy a közös uralkodó vezetése és uralma alatt egységes állam jön létre, vagy arra, hogy az illető államok szétváljanak és az uralkodó közössége megszűnik. E két irányú fejlődés annyira a dolog természetéből következik, hogy az egyiknek vagy a másiknak okvetlenül be kell következnie. Hogy melyik következik be, az attól függ, hogy melyik államalkotó tényező az erősebb.

A XVIII. században a magyar államalkotó nemzeti erő kifáradva a megelőző eredménytelen küzdelmekben s elvesztvén addigi támaszát, a hatalmasabb dinasztikus erő által megtörve egészen elalélt s ezután működése jóformán egészen szünetelt; a nemzeti öntudat álomban szunnyadt, melyből néha-néha feléledt és megkísérelte a felkelést, de azután ismét visszahanyatlott.

A nemzet vezető felső rétege nemzetiségéből kivetkőzve a nemzeti erőtényezők közül egészen kimaradt és a dinasztikus erőtényezőknek vált eszközévé; a nemzet többi része a rendiség elavult sáncai mögött keresett menedéket s ez által szinte akadályává lett a nemzeti erők másirányú kifejlődésének. Ezzel szemben a fejedelmi hatalom a nyugati eszmék behatása alatt is, — mert ez a kor volt a nyugaton a fejedelmi abszolutizmus virágzó korszaka — erőteljesen működött és ennél fogva az osztrák ház uralma alatt álló országokban más, mint ez országok összességére kiterjedő és így Magyarországot is, de csak mint tartományt magában foglaló egységes államalakítás felülről kiindulva nem is volt képzelhető.

E dinasztikus erő oly nagy volt, hogy még a nemzeti erőket is szolgálatába birta állítani. A nemzeti erő nem bírván érvényesülni a külön államalakulásban, valamiben mégis nyilvánult és ez volt a katonai erény. E katonai erényeket a dinasztikus hatalom teljesen olyan érdekekben használta fel, amely csak dinasztikus volt s amely a magyar nemzeti érdekekkel tulajdonképen ellenkezett.

A XVIII. század végén kitört francia forradalom hatásaként a nemzeti erők Magyarországon is felébredtek, de rövid felbuzdulás után ismét ellanyhultak és a dinasztikus tényezőknek sikerült a nemzeti katonai erőket ismét a dinasztikus érdekek szolgálatába állítani és ez által a nemzeti erők érvényesülését akadályozni.

S z é c h e n y i felléptével kezdődött újra a nemzeti erők kifejtése. Amit ő a nemzet anyagi és szellemi erőinek kifejlesztése tekintetében megkezdett, folytatta K o s s u t h a politikai irányú nemzeti erők kifejlesztése és életrekeltése tekintetében és így keletkezett az 1848. évi törvényhozás, amely a magyar államiságot az addigi papiros létről a valóságba akarta átvinni. A nemzeti erőknek eme politikai irányú érvényesülése természetesen összeütközésbe került az egységes dinasztikus államalakítás törekvésével és ez az összeütközés vonta maga után az 1848. évi szabadságharcot, amelynek folyamán a magyar nemzeti erő oly hosszú szunnyadás után csodálatra méltó magasságokra emelkedett. A nemzeterő azonban mégis legyőzetett, mert leverésére és elnyomására különféle dinasztikus erők egyesültek és mert ezeknek több segítő eszköz állott rendelkezésükre.

A magyar nemzeti erőnek törekvése a saját magyar államiságának helyreállítására tehát akkor nem sikerült és az egységes, dinasztikus államalakulásnak következményei most már formailag is levonattak és kimondattak. Az egységes, dinasztikus államalakító törekvésnek ez a sikere azonban nem volt tartós. E törekvés aránylag rövid idő múlva kénytelen volt a magyar nemzeterőt, mely az előállott állapotban nem nyugodott meg, tekintetbe venni és azzal meg egyezni és így jött létre De á k Ferencnek a viszonyokhoz mért, bölcs vezetése alatt az 1867. évi kiegyezés, mely a saját magyar államiságot visszaállította; nem ugyan abban a mértékben, amelyben az 1848. évi törvényhozás akarta, de mégis oly mértékben, amilyenben hosszú idő óta nem érvényesült. (Folyt. köv.)

(Szeged.)

Polner Ödön.

MAGYAR HALÁL.

Kapunk előtt a gúny és nyomor
barnakámzsás bakói várnak:
víg zomotorra hívogatnak,
már szalvét zúg a trombita
fejedelmi magyar halálnak.

Gúzsba kötve, alázva piheg
teremtő, lázas ifjúságom.
Rothadjon a döntő akarat,
aszú ágon nem kell a rügy
s nem kell a virág a rózsafákon.

A régi tort ülik itt folyton,
folyik a bor és az adoma,
csalók, bolondok bora csurran,
tart a vásár, magnum áldomás:
halotti tor, magyar lakoma.

Új csillagok és jelenések
zúgnak szikrázva fent az égen . . .
Új csillogású magyar csillag
ragyogj — s aztán zokogva zuhanj
az ürbe holtan, vaksötétben.

(Páris.)

ÖLVEDI LÁSZLÓ.

IRIGYELJÜK APÁINKAT.

Irigyelünk benneteket apáink,
irigyeljük arcotok drága mosolyát,
a szivárványhidat,
amely tünt álmokat sugárzó szemetekből
a tündérregék országába visz.
Hová lett a mi mosolygásunk?
Meg sem született, ki sem virágzott,
ájultan máris elsodorta
vert remény, új gond, könny és vérpatak.
Mindhiába: leszakadt a régi csodahíd
s ránkzuhantak a csalfa ködormok
s most sikoltozunk levegő után
a fojtogató romhalmaz alól.

Irigyelünk benneteket apáink,
mert azt mondjátok: lesz még szőlő s lágy kenyér . . .
és dorgálva mordultok reánk,
álomtagadó fiatal hitetlenekre.
Jaj, mi látjuk, éljük a valót,
több átokkal sújt az elbitangolt magyar élet,
csetlünk, botlunk, küzködünk, fogyunk,
rajtunk a szörnyű polip: a Nyomor.
Köröskörül fenyeget az ár,
hátunk mögött: szakad a gát,
jobbra-balra: bomlik a gát
s a gyilkos napok a szennyes árba dobják
a reményt, a szőlőt s a lágy kenyeret . . .

Irigyelünk benneteket apáink
s önmagunkat siratjuk lázadozva,
hiszen ti folytatódtok most mibennünk.
Álmok helyett a maradék életért vivunk
s keresztre vont, átdöfött szívüinkből
szivárványnál ékesebb,
igazabb hidat ácsolunk
a tépett múltból a jövő felé.

(Páris.)

ÖLVEDI LÁSZLÓ.

UTRECHT OSTROMA.*)

Ugy kezdem, mint az, akinek ünnep az írás, igazat adok egy halott költőnek. Az ősi fákkal és a rejtelmes nagy állatokkal a nagy szenvedélyek is elvonultak a földről. Mázsás csipkék alatt nem hordunk többé hősies szívét, sem drága rendszalagot a térdünkön, hogy könnyebben essen a nemes alázat egy szenvedélyes király előtt. Az ember apró, érzelmi tévedésekre szorítkozik, amiket elérzékenyülve s gondosan ápol. Gondolom, azelőtt az utazás is okosabb volt: együnkünk mindentudó lovával, másikunk a citerájával s a harmadik a hazai nyelv szép szabályaival hódította meg az idegent. És ime, a környező világban erőltlen hisztériával én már csak egy misztikus faji főlény bizonyítékait kutatom és elcsüggedek, ha nem tudom csontokkal meghajigálni a megrökönyödött idegent, mint a régi magyar a szent-galleni barátot. Az utazás is csak addig volt emberséges naplopás, amíg a gazdagok utaztak, akiket a gyalázatos utak és a szeszélyes lovak évekig visszatartottak az otthonuktól és a vagyonuk arra ösztönözte őket, hogy ideiglenes szállásaikat gondosan berendezve, Európa minden pontján kipróbálják a letelepülés titkos költszetét és a honvesztés megszelidítő melanchóliáját.

Ezekkel a bús sorokkal csak magam ellen emeltem vádat. Itt az ideje, hogy tisztázzam a családomat. Az apám ősi fákkal, talán az árpádházi tölgyekkel jött a világra. Felnőtt fiú koromban még mindig büszkén kísérttem el galamblovásra, mert az apám a veszélyben szokott a fegyverhez és csodálatosan lőtt. Nemcsak magam mentem vele, velünk jött Zágoni Erzsébet és Erzsébet csodálatos nagyanyja is. aki a megfélemlített sorsot azzal tartotta sakkban, hogy a kártyán felebbezhetetlenül kivetette a házasságunkat. Ilyenkor az égi intést bizalmasan közölte velem és figyelmeztetett, hogy a maga részéről a szerelemben is ragaszkodik a tradíciókhoz. Megtudtam, hogy a szerelemben a nyugtalan csókokat megelőzi a közös gyermekkor és az apák szigorú arca, amelyre az ember később együtt és megbékülve emlékezik vissza. Az egymásnak szánt és hasonlóan nevelt gyermekek hosszú, tóparti sétái nélkül a szerelem elképzelhetetlen, vagy ha elképzelhető, úgy veszedelmes, mint a kóborló Tristan szerelme. A szerelemben legszebb, a visszatérés, így szól a viking legenda is. A gyermekkori séták után egy jóakaró nagyúr oldalán hadjáratba megy a fiú és néhány évi zárdai sétára a lány. Amikor visszatérnek, nemcsak meglevenedett ajkuk találkozik, amit a távollét felébreszt, mint a vessző a kigyóbőrbe varázsolt lányt, hanem a régi környezet, két régi család is. és ezek alapjában véve erősebbek a fiatalok múlt szenvedélyénél. Így oktatott a nagyasszony azalatt, amíg Zágoni Erzsébet elbűvölve követte apám fegyverét.

— Te sohasem fogod legyőzni apádat? — szólított fel egy sötét rivalításra.

*) A novella-ciklus első része a *Széphalom* tavalyi utolsó számában jelent meg, *Látogatás Antwerpenben* címmel. A ciklus tagjai függetlenek egymástól, csupán a szereplő személyek egy része közös.

Eszembe jutott Anchises, akit Iovagias fia a vállán mentett ki Trójából. Felsőhajtottam, mert nem volt erőm, hogy ezt az erkölcsös példát kövessem és vérző hiúsággal már-már gúnyos és fölényes célzást tettem apám járására, amit a medvéktől tanult, amikor az apám közbevetette magát és féltékenyen a védelmébe vett. Diplomátának szánt, szerinte nem voltak hozzám méltók a heves vagy öldöklő mozdulatok. Szerette a törekenységemet és azt hitte, hogy a nők törekenységet isznak a számról. Őt a néméai szörny nevelte, de az én nevelésemet azokra bízta, akik a gyermek Dionízoszt őrizték: a szelíd furulyásokra s a csendes vizekre. Erdély címere lebegett bölcsőm felett, hét vár kapuja védte előlem a veszélyt s a hold hajlékony fiúvá nevelt. Azalatt ő künn bolyongott a fogarasi havasokon s vigyázott, hogy a medvék és cigányok ne merészkedjenek le hozzám. Így lettem törekeny ember, a megbékiült Európához méltó, aki retteg a véres történelemtől, noha abban valamikor országok, törzsek, egy büszke Magyarország s egy szilárdan épített Európa születtek.

Szerettem Erzsébetet, aki a négy kardinális erény közül a Hatalomhoz hasonlított. Szilárd törzse azokat az uralkodókat juttatta eszembe, akiket a ráncbaszedett világ csak vigasztalan kötelességükre emlékeztet. Bizalmaskodni csak a bűn tud, az erény tartózkodó, a legnagyobb erény: a hatalom különösen. Különösen Zágoni Erzsébet, aki szeplőtlen és tartózkodó szerelemre tanított, mert tet-szettem neki, de sohasem szeretett. Sohasem szeretett, pedig a két család félvélenként komoly és bensőséges ünneni ebédre gyűlt össze a nagyanyjánál, hogy legutolsó külföldi sikereimről megemlékezzék. Ilyenkor a nagyasszony olyan gyöngéden beszélt utolsó utazásomról, mint egy-egy újonnan szerzett szőlőről a medgyesi hegyoldalon. Ha felszólaltam a külföldi diákok közt, elkalauzoltatta magát a beszéd minden fordulatába, mintha a küküllői dombokra vitette volna magát erős szolgálival, hogy jobban lássa a szomszédok szőlőjét, amit megvenni készül. Az apám is, én is megrendülve oszoltunk szét ebben a hatalmas légkörben s rezignáltan túrtuk, hogy a csodálatos asszony azzal küzdjön hanyatló erejéért, hogy a familiánkat a családjához asszimilálja.

Zágoni Erzsébetet nem foglalkoztatták különösképen a diákkongresszusok. Az ünnepi ebédek után rendszerint estig együtt maradtunk és a dunaparti erkélyről néztük a várost, amely vergődött, mint egy megszigonyozott bálna.

Egy várost láttam magam előtt, amelyet a hatalomról való homályos ábránd épített. A történelem pusztításaira a magyarság ezzel az ábrándos várossal felelt. A Baja, Veszprém és Pozsony közt feldúlt és nyomtalanná tett árpádházi latin háromszög az új város pallérenaissanceában és gyöngye malterű barokk-emlékeiben támadt fel. Ez a lázas város, amit még nem is ismertek a nagyapáink, és apáink bűnei alig szenteltek meg, egy félszázadon át követelte magának Középeurópa ius primae noctisát. Kevertvérű és barbár urai türelmetlen hatalmaskodási ingert neveltek beléje és a porosz hadsereg embertelen hanghordozására szoktatták. Nem voltak se őslakói, se jogai. Egy hetyke magyarság tolongott benne, azért, hogy a zord

hivatalokból az ország népét ne fegyelemre, hanem a Burg íróasztalán felnőtt germán kultúrhadjárat imádatára szoktassa. Haldokolva hevert előttem a város: nem adta fel hódító álmait, de nem szokott se fegyelemre, se polgári erényekre. Legendákat etet a lakóival, nem kenyeret. A homoktengerben, befűjt alföldi temetők, csenevész erdők közepén forog a város hatalmi hisztériájában és a romantikus honfoglaló éjszakából nem kívánczik a napra.

Erzsébet a balkonról nyugatra vágyott. Ám a nyugtalansága nem tévesztette meg őt, nem is hitte azt, hogy a nosztalgiából még mindig érdemes kipárolni egy finom esztétikát s valami remek irodalmat. Az ember lehet könnyelmű és léha, de rendetlen többet soha. Erzsébet nem is vágyott holmi homályos kikötőbe, valami névtelen matróz után, aki fehér madarat hordoz a vállán. Versaillesbe kívánczott, az udvarhoz.

— A legutolsó utazásom nagy sikerrel járt — keztem bátor-talanul. — Valamennyi sérelmünket meghallgatták.

— Nekünk nincs semmiféle sérelmünk — mondta Erzsébet egy kicsit elcsodálkozva. — Tudod, hogy nem sokra tartom a külföldi barátaidat, akik nagyon türelmesek a te panaszaid iránt. Nézz körül más barátok után.

— Ismét az apámra gondolsz — mondtam szemrehányóan.

— Azt hiszem Virgil, hogy őrá.

Valamikor szédülve és émelygéssel hallgattam az apámat, amikor hazatérőben a falka munkájáról beszélt. A szarvas egy szakadozott kerítésen menekült keresztül és az elszakadt drót feltépte a belét. Amikor a kutyák utolérték, elkapták a kiítyegő belet és felhasították a szarvas hasát. Ilyen szarvas ugrott át a legendás ingoványon és csalta Nimród fiait a fürdő lányok közé. Nimród fia az apám és nem én, Erzsébet arra várt a sűrűben, aki a vérző szarvas után merészkedett és nem fordult vissza a párolgó seb láttára. Így történt, hogy rejtelmes külföldi találkozásaimat mind kevesebbre becsülte. De egyszer rossz lelkiismerettel tértem haza és bevallottam, hogy két napig kóboroltam egy norvég lánnyal az északi tengeren.

— A nyílt vizen! — kiáltotta határtalan örömmel.

— A nyílt vizen, s nagyon hiányos vitorlástudással — tettem hozzá bűnbánóan. — Igazán nem tudom, hogy hová akartam szöktetni.

— Úgy látszik, különbb legényt faragott volna belőled, mint én — ábrándozott el resignáltan Erzsébet.

És amíg ezen töprengett, futólag szerelmes is volt belém.

II.

Január végén győzelmesen tértem haza Oxfordból. Barátaim hajoltak a szavamra és megígérték, hogy februárban Budapestre jönnek. Amíg a vonat nedves, felföldi német fenyvesek alatt futott, azon gondolkoztam, hogy miféle tornyot, bányát és tavat választasz ki kíméletlen, idegen szemek számára? Pesten már csak azon gondolkoztam, hogy megmutatom nekik Zágoni Erzsébetet, akihez nem illik kicsi ország, hanem, mint ahogy a vitéz választófejedelemek

szobrán megalázott kardok és letaposott ágyúcsövek hevernek, úgy Erzsébet lábai elé is Fiume korsója, a dalmát part s mögéje a Kárpátok illenek. Régebben a magukban biztos királyok mellé festettek nyugodt oroszlanokat, én Erzsébet mögé a hajdan meghódított országokat festettem. Azt hittem, mások is így lesznek és megérik a szelíd formái mögött az óriási méreteket, az egykedvű mosolyban a kísérteties gleccsereket, mint egykor Lionardo.

Késő délután érkeztem, megfürödtem, átöltöztem és jelentkeztem náluk.

Öt órai teára érkeztem. Meglepetve fogadtak, kivéve azt a fiatalembert, aki nem látta át a rendkívüli helyzetet. Nyilvánvalóan idegen volt s tapasztalatlan vendég a háznál. Középtermetű, rózsás bőrű fiú volt, úgy látszik könnyű húson, halakon és tengeri levegőn nőtt fel. Remek profilját, a gögös homlok és hetyke orr uralkodó hatását alig zavarták a vastag, brutális ajkak. Óvatos mozdulatairól szívbajosnak ítéltém.

— Louis d'Aquitaine — mutatta be Erzsébet egyszerűen.

Bourbonnaisi fiú volt, két hónapja tartózkodott Pesten a nagybátyjánál, egy gazdag, nyugalomba vonult francia gyárosnál. Amíg Oxfordban jártam, összebarátkozott az apámmal, aki szenvedélyes vadászt fedezett fel benne. Ezen a napon egyszerre kínáltuk fel Erzsébetnek: én a külföldi vendégek érkezését, ő egy özbört.

Louis d'Aquitaine Erzsébettel táncolt. Valamikor ravasz céltzattal tanítottam Erzsébetet erre a táncra: a tangóban az ember hozzászokik a hűséghez. Szerettem a tangót, azokat a pásztorból lett olasz festőket juttatták eszembe, akik a megszelídített három arkangyalt a tenyerükből itatták. Ez a tánc a korai halál ábrázolása, valami derűs, termékeny haldoklásé egy olasz öbölben, Vergilius nagyon szerette volna. Az ifjú francia a tangóban az első tánc születését táncolta, mert a tánc a hősök sírja felett született és első hangszere a gyászdob volt. Megilletődve néztem őket: mintha egy régi Habsburg táncolta volna a birodalom nehéz sorsát egy hideg Muzsával. A zene elhallgatott. A fiúhoz léptem.

— Nagyon szépen táncolsz — mondtam leereszkedően.

— Ez a művészet régi hagyománya a családomnak — felelte barátságosan. — Egyik elődöm a muranói apátnő előtt táncolta a furlanát.

— Ezt Casanova is megtette — mondtam ellenállhatatlan történelmi tudással. A kölcsönös sikertől felmelegedtünk.

Most Erzsébet viharzott felénk, ezüst tálcán süteményt hozott. Ilyenkor nevelt csak igazán a hűvös életre, mert noha az ujjunk összeért és ujjaimban éreztem az idegen véredények titokzatos életét, amelyen urrá lenni nem tudtam, még sóhajtani sem mertem. Bejelentettem az idegenek látogatását.

— Senkinek sem mutatom meg őket, csak neked. — Egy kicsit úgy beszéltem róluk, mintha a játékszereim lennének.

— Engem pedig csak lovon láthatnak — felelte büszkén.

Mit értett ezalatt?

A fiatal francia úgy tett, mint az utazó Dionízosz: játékokkal,

frissen feltalált virágokkal és gyümölcsökkel ajándékozta meg a hozzá barátságos országokat. Louis d'Aquitaine Magyarországnak egy mesét ajándékozott. Úgy képzelte, hogy a magyar ló, mint a griff, a mitológiából jött. Ezért átutaztában valami új virág helyett egy lovas mesét talált ki s ajándékozott Magyarországnak. A lovasjátékokat február közepére tervezte. Az élen Erzsébet lovagol vele, mind a ketten meggyszín ruhában lesznek, ez volt a régi magyarok gyász-színe. Zágoni Erzsébet, mint a fiatal Zrinyi Ilona, fehér lovon készült gyászolni Magyarországot.

— Majd a barátainak is eljártsszuk, — hagyta jóvá Erzsébet az ajánlatomat.

Amikor táncra kértem, észrevettem, hogy azokban a titokzatos fordulatokban, amelyekkel azelőtt Erzsébet szívét ellenőrizhettem, áruló teste ellenszegült a testemnek. Sejtelve sem volt róla, hogy évek óta a táncban ellenőrzöm a testét, mint a cár kémei a gyermekek elejtett szavában a forradalmár apákat. Most rettentően lakoltam kipróbált alattomoságomért. Egy halottal táncoltam és egyedül én tudtam, hogy milyen nevetséges vagyok.

*

Elsőnek az angol érkezett, Oxford egyetlen vivója, akit a há-lás kollegiumok a város képviselőjének választottak. Plotinos amatőr kiadását és a híres oxfordi kupa miniatűr ezüstmásolatát hozta magával és elém tette, hogy válasszak emléket. Miután barbár származású vagyok, a koronát választottam a kard helyett és a görög könyvet őriztem meg magamnak. Másnap az olaszok érkeztek: egy olasz jogászfiú és kísérete, egy tornacsapat, amely tüstént megszállotta a város különböző pontjait és a sport valamennyi ágában tanuságot tett arról, hogy Itáliának joga van Afrikához. Két kis francia, két algiri jött azután, akik előzőeken a francia bárokról kezdtek beszélni. Amikor valaki a mai francia költőkről érdeklődött, észrevették, hogy szegény emberek közé keveredtek és elkedvetlenedtek. Velük jött a két cseh delegátus, két írógéppel. A legkorábban keltek, magukra zárták a szobát, emlékiratokat és statisztikákat írtak. Este egy kicsit sétáltak, megfordultak a katonák után, de egy szót se szóltak egymáshoz. A milleniumi emléknél egy kicsit elmosolyodtak. Azután hazamentek és tovább kopogtak. A két ernyedetlen Goncourt-testvérre emlékeztettek, amint végtelen Naplójukon dolgoznak. Végül a németek is megérkeztek.

— Hol vannak a magyarországi német kisebbségek képviselői? — kérdezte a vezetőjük, amikor a vonatból kiszállt. Nagyon nyájas fiú volt, magyarul is értett, mert Németország jövője nem az óceánon van, hanem a közelkeleten.

A megnyitó ülésen apám Zágoni Erzsébet és a francia fiú közt ült.

— Jól beszél a fiam? — kérdezte szigorúan és halotthaloványan. Louis d'Aquitaine németre fordította azt, amit mondtam.

— Gondolod, hogy elég jól ismeri a francia retorikát? — kérdezte most már bevallott aggodalommal.

— Mint egy Bossuet — felelte a fiú udvariasan, ami az apámat nyilvánvalóan még nyugtalanabbá tette, mert a hasonlat egy ismeretlen úrra célzott.

Csupán a nagyasszony volt megelégedett. Aki idegen a terembe lépett, habozás nélkül köszönt neki. A franciák pláne azt hitték, hogy a követségükről való. Ez döntött. A nagyasszony a kongresszus utolsó napjára valamennyi külföldi delegátust meghívta magához egy ünnepi vacsorára. Nyomban azután hozzáfogott a szekrények mozgósításához, széttárta őket az egymásba nyitott szobákra, hogy a medgyesi költözés óta érintetlenül őrzött abroszok, terítők és nehéz ágyhuzatok illata felszabaduljon s patricius levegőbe burkolja a szobákat, hogy a külföld Erdély régi levegőjébe lépjen: az ősi vásznak fanyar illatán keresztül egyenesen bele a történelembe. Előhordták az ezüstöt is és a cselédség olyan boldogan sürgött, mint egy mennyegző előtt. Az angolnak szánta a legszebb edényeket, a csehnek pedig egy ironikus sőtartót, amire főúri vadászat volt verve. Végre bevonult Napoleon gipszfeje is, amit a velem szemközti fal mellé állított.

A kongresszus nyugodtan ülésezett. Meghallgatták a panaszaimat és két albizottságot küldtek ki a kérdés tanulmányozására. Az összes ülés elfogadta a svájci delegátus javaslatát a mahámahopatajai bennszülöttek kokain elleni védelmezéséről.

Louis nem igen látogatta az üléseket, a franciákról hallani sem akart. Erzsébet megosztotta az idejét a lovasünnepély és az oxfordi vívó közt. Február 11-én a küldöttség megnézte a carousselt.

Erzsébet a tavasz láthatatlan mosolyával járt fehér lován. Megilletődve szólt az angol:

— Birodalmat jelképez egymaga. Ön azt mondja, hogy a meggyszín a magyarok régi gyász-színe. Ezen az ünnepen kit gyászolnak benne?

— Azokat az okos vágyakat, amiket hiába küldtünk Nyugatra. Nos? — fordultam a két francia felé. Az algiri Louisra mutatott, aki Erzsébet mellett az élen lovagolt s a figurákat súgta.

— Ismerős az arca. Valami tankönyvben találkoztam vele.

Néhány nap múlva a nagyasszony vacsorát adott. Az apám németül üdvözölte a vendégeket, a beszédet Louis fordította franciára. Vacsora után tánc volt. A vendégek Erzsébet három barátjával táncoltak, ő maga előbb az oxfordi Apolló-val, azután és mindörökre Louis d'Aquitaine-el. Oldalt álltam, két szláv között. Csöndesen elfordultam tőlük és átmentem a szomszéd szobába, ahol a szétdúlt asztal és Napoleon szobra állt. Kiléptem az erkélyre. Lenn a Duna folyt, amit együtt néztünk Erzsébettel. Hajdani első könnyeimre gondoltam, amiket ok nélkül, valami tétova boldogsággal ejtettem esténként a párnámra. A szívem összeszorult és váratlanul hiányozni kezdett egy öreg háziállat. De az erkély küszöbe üres volt. A harmadik szobában egy hideg, gúnyos kanapé várt rám. Lefeküdtem és megtörtén gondoltam valami heroikus halálra, amiben sohasem lesz részem.

És ebben a csöndes kétségbeesésben hirtelen egy rettentő titok

nyomára jöttem. Egy metszet merült fel előttem a tankönyvem mélyéről: Louis d'Aquitaine, aki nem más mint XIV. Lajos, a királyok királya! Hamis bőrbe bújva új hódításra indult, mint egykor az álruhás tatár khán, a tudós és jóhiszemű Bagdadba, amit prédául ejtett. Mély álom lepett meg.

III.

Elhagyott szobákra ébredtem. A nagyasszony szótlanul ült a feldúlt asztalnál, tekintetét az ölébe ejtve intett, hogy elmehetek. Az égre fénytelen hajnal dermedt. Keskeny hold táncolt a világ fölött, a fák levelein harmat ingott, tavasz volt. Végigfutottam a lakáson, Erzsébet és a vendégek eltűntek. A lépcsőház alján utolértem a két franciát.

— Hol van Erzsébet? — kiáltottam rájuk.

— A király Versaillesbe vitte a vendégekkel és a papával együtt. Siessen az esküvőjükre.

Avec papa! Ismeretlen utca tátongott előttem, egykori jó algebratanárom állt a járda szélén és vizsgázni hívott.

— Kérek egy kis kocsit Versaillesba — kiáltottam rá és hirtelen elröppentünk. Egy ideig együtt repültünk, de a professzor az Alpokban elmaradt. Örökké félt a náthától. Vonaton is utaztam, csodálatosan, lágyan gördülve. Egy vízesés fölött megállt a vonat, két fényő állt a leomló víz felett, messze a havasokban vihar volt. A radnóti havasokra ismertem, Mária-Radna alatt, ahol a szűz egy fagyos levegőn át zimankós székely mennyországba készül. A vonat utat tévesztett, gondoltam halálra rémülve és ezzel a rémülettel értem a kastély elé. Az úton még aggódtam egy kicsit, mert nem volt ajánló levelem az udvarhoz, noha Saint-Simonból és több indiszkrét szerzőből jól ismertem a köszvényes és kényes francia udvart. A kastély magasabb volt, mint régen, Szent Lajos kápolnájával szemben egy kerek donjon állt, amire nem emlékeztem. Conti herceg helyett azonban levelezőlap-árusok tódultak elém, akik meglepődve mutogatták ropogós bőrkabátomat és széles vörös selyem övemet, amelyben peckesen állt egy meztelen kard.

— Hol van az udvar? — rivalltam.

— Szir, a hölgyekkel és a hadsereggel Flandriában van — felelték szertartásosan.

— Utrecht ostroma! — és körülnéztem, hogy lovat találjak.

Keskeny hintó gördült elém, ide-oda ringva a széles bőrszíjjaikon, a kocsi-fa csontalapjára halványkék jelenetek voltak festve Ámor életéből. Benéztem a hullámos szélű ablakon. Két rettentő öreg asszonyt láttam benn, tornyos frizurával és észbontó dekoltázsban. Intettek. Kinyitottam az ajtót és barátságosan beszéltem.

— A legnagyobb zavarban vagyok, hölgyeim. Madame, Ön Zágoni Erzsébet nagyanyja, megismerem e remek hajtorony alatt is. De szép szomszédnőjéről nem ír Saint-Simon.

— Ön figyelmetlenül olvas, édes fiam, — felelte az ismeretlenség az anyám hangjára ismertem az első szekunda után — én az Ursinai hercegnő mamája vagyok. Jöjjön velünk táborba.

Rövid utazás után egy dombtetőre értünk. Madame megkoptatta a térdemet és figyelmeztetett, hogy szálljak ki. A kocsi nyomban eltűnt és a megnőtt nyári ég alatt megláttam a tábornok és Utrecht fekete falait. A dárdák, arkvebuzok és habzó zászlók között futárok vágattak és az ég alján óriási fehér ló haldokolt vérében ázva, mint a barokk csataképeken. A király fehér sátora egy magasiaton állt, barna-foltú lovak topogtak körülötte és a címeres zászlók alatt rám dermedtek a kürtök.

Lajos Erzsébettel a sátor előtt állt, a sebesült Condénak megengedte, hogy a nagy dobra üljön. Arrébb az apám állt és holland postagalambokra lövöldözött.

— Bocsáss meg, Virgil — szólt a király nyájasan — és lásd be végül, hogy Erzsébethez jobban illik ez a hadsereg, mint titokzatos külföldi utazásaid. — Mondta, de én olyan kitartással néztem Erzsébetet, hogy a tábor lassan elhomályosult, fehér plafon lebegett felettem és a sarokból egy hideg kályha úszott felém. *Almodni*, gondoltam kétségbeesett erőfeszítéssel és megszólaltam jó hangosan, hogy a hölgyek is hallják:

— Lajos, nekem fogod köszönni Utrecht kulcsát!

Erre a hangra hangok feleltek, finom moraj: a sereg felébredt a képszerű varázslat alól. Erzsébet egy távoli zászlóra mutatott: nézd csak Bethlen hattyús lobogóját, kiáltotta és már kaptam is a kardom után. Lefutottam a dombról és versenyt futott velem sok régi arc, egykori osztálytársaim a vallásóráról rövid nadrágban, csipkés kézelővel. Induljon a hattyús lobogó! — kiáltottam. A kürtök az ég felé fordultak és a francia hadsereg Utrechtre sodort. Így kezdődött el a csata. A holland sereg egy bonyolult algebrapéldához hasonlított, nehezen gördült, felém fordítva összes dárdáját. Végre a falhoz jutottunk, a jobb szárny már rajta is volt. Borzalmas csönd volt, csak egy ideges herceg lármázott, elveszett parókája után kiabált. Vastag lándzsa szaladt a mellemnek, elszédültem, kimondhatatlanul mély zuhanást éreztem, valami gyötrelmes elfordulást és egymásra torlaszolt párnákat a fejem alatt, azután felriadtam s láttam, hogy veszélyben vagyunk. A francia katonák egy tépett gyomrú szarvast üldöztek a holland hadsereg körül. Condé káromkodott, vértől lucskosan. Melléje ugrottam, a kezéből kicsavartam a marsall-botot, megforgattam a fejem felett és behajítottam a hollandok sorába. Hajrá! Mutattam az elmerült botra, az ellenség szívében keressétek Franciaország dicsőségét! Ezzel a kiáltással eldőlt a csata. A katonák úgy vetették magukat az elmerülő bot után, mint a vízslá a vízbe hulló vadkacsára. Nagy torlódás támadt, valami furcsa zajt hallottam és egyszerre a kezemben szorongattam a visszászerezett botot. Ingujban voltam, hideg vér permetezett rám, hidegen és lassan folyt le a combomon. Utrecht elesett.

Zágoni Erzsébet a király oldalán fogadta a város és a győzelmes zászlók hódolatát. Jött a hattyús lobogó is, mellette lépdeltem az apámmal együtt. Erzsébet fekete álarcot tartott a kezében. Két éve őrzöm ezt a selyem álarcot a könyvszekrényem titkos szögletében, Dante három könyvére helyezve, mintha Beatrice elfutó ujj-

nyomát őrizném rajtuk. Ez az álarc rejtette szeliden Erzsébetet, amikor a Balaton balladás tündérének öltözve táncolt valami bús és emlékező táncot az ősz-öreg rajnai vízi királlyal, aki én voltam. Akkoriban így táncoltunk nyugodt mosollyal a nyugodt álarc s a fehér szakáll alatt egy megmásíthatatlan családi akarat felé, amit azóta semmivé tett a történelem és XIV. Lajos. Büszkén léptem eléje és vártam a királyi szót.

— Derék fiú vagy, Virgil — mondta Lajos és csipkés zsebéből egy nagy aranyos kulcsot húzott ki. — Emlékül neked adom Utrecht kulcsát.

— Szír, a Deákok valamikor nagy urat szolgáltak, az erdélyi fejedelmet és mindig urak is maradtak. Cserében a kulcsért, neked adom Franciaország marsallbotját, amit Condé hercege elvesztett — szóltam, földig alázva a franciát.

Most valami rejtelmes, álombeli csönd jött a mezőről, a tábor eltűnt, csak két ember állt előttem.

— Deák Virgil, — bűgött fel Zágoni Erzsébet szerelmesen — derék katona vagy. Te légy ezután a nehézsorsú Erdély fejedelme. Így akarja Franciaország királya. — És Lajos ismételte:

— Te vagy Erdélyország fejedelme.

*

Oláh síp szólt a Feleki tetőn, sípja régi babonáknak és a hold megbékülve sétált az alvó Kolozsvárban. Csak a sárkány keskeny feje nyúlt szilajon az ég felé Szent György iszonyú lándzsája alól. A temető panaszosan nézett le a városra és a városból megalázott tornyok néztek vissza rá. Talán a Szamos is zúgott a gátnál. Holdfényes volt a Farkas-utca, ezüstben áztak az iskolák, a címerek és a magas tetők. A szigorú arcú utca mélyén egy prédikátor suhant talárosan, aki a falak tövében birkózni készült a gyémántszerű katolikus Istennel. A kicsi óratorony mogorván maga elé verte az időt. Nyújtott nyakkal lépdelt a lovam, hosszúra eresztett kantáron, meglazult nyereg alatt. Az apám puskával és Utrecht aranykulcsával követte fejedelmi fiát.

— Itt bicskáztuk a pápistákat — morogta maga elé — a történelmi lecke után.

Hirtelen a régi Nemzeti Színház mögül, a fák alól egy keskeny vállú férfi lépett előm.

— Jó estét nagyságos fejedelem — mondta sóhajtván, — régóta várunk.

Egykori énektanárom volt, aki elesett a háborúban. Botfülű fiú voltam és az igazgató ráüzent, hogy engem ki kell állítani az éneklésből, mert rontom az áhítatot. A tanár kiállított, de amikor a zsoltárra felálló osztály arcélén némán és keserű könnyel bámultam a falon Izabella királyné képére, aki az őszi dombokról Erdélytől búcsúzik, a vékony fiatalember könnyes szemmel nézett rám. Akkor titokzatosan összenéztünk, mint egy jegyespár a tömegben, mert Dávid király szenvedését csak mi követtük könnyekkel nyomon.

— Fiam, most senki sem tilt el az énekléstől. Emlékszel-e arra a dalra, amit az első osztálynak tanítottam?

— Emlékszem, tanár úr.

Megfogta a kantárt és hajadonfőnt elindult előttem. Halkan dúdoltuk:

Szép Erdély barnafürtű
Leánya, hű anyám,
Tekints az égi lakból
Még egyszer vissza rám.

Itt elhagyott hazádon
Pusztulat átka leng;
Erdély ledőlt s fölötte
Fiad keserve zeng.

A hold egykedvűen sütött a fiatal fejedelemre, aki csupa fény volt. Mert az, akit az ég a nép élére szólít: vérből való, mint maga a szegény nép és mégis csupa fényből való, mint az, aki küldte.

(Budapest, 1928.)

Szabó László.

REGGELI KESERŰSÉG.

Az óra áll, de bizton itt a reggel.
Az átkozott és megvert nép felébred
S a hátsó lépcsőn bárgyú, bús szemekkel
Csoszognak már a nagycsontú cselédek.

A furcsa utcazaj felkúszik hozzám:
Lent ordítózva, kapkodó károkkal
Rohannak át az álmos utca hosszán
A rikkancsok a reggeli lapokkal.

Szenzáció! Gyilkosság, vagy beomlott
Egy bánya s hetven bányászt nem találnak!
Ó zengő borzalom! elébed omlok
Vak hirdetője rémítő halálnak!

Kitágult messzeség! közel és távol
Új rémület s új kín, mely most történik:
Az utcasarkon épp halálra gázol
A villamos egy botorkáló nénit.

A föld megindul, népek porladoznak,
Tűzhányók égnek, s Nápoly lávatenger,
Erős királyok, s trónok omladoznak
És arcra bukva sírdogál az ember:

Csak néhány óra, s lent már ordítozzák
A déli és az esteli rikkancsok,
Mert szárnyon jár a borzalom, meghozzák
A rádiók, a drótok és visszhangok.

Míg fekszem itt, zsáruk mögé bezártam,
Hol éjszakát idéztem készakartan.
Hová magam örökre már bezártam,
S a messzeségtől lelkem eltakartam .

(Budapest.)

HORVÁTH BÉLA.

DAL VÁGYAK GYÖTRELEMÉJÉN.

Mária! Álmokon áldott
Életnek drága virága!
Hallgass ma, kedves, e csendes
Bánatnak méla szavára!

Most nyílnak a kertek . . . Az élet
Láza lobog fel az éjben,
Álmokok máma az álmok
Álmodók szende szívében.

Titkos és mély ez az éjjel,
Láz minden szíven az álom,
Visz ma a sodra robogva
Életen át s a halálon.

Óh, szívem! Néma a harcod
Szemben e vad robogással
— S mi porba tiporva zokog ma:
Gyenge hang itt ez a lágy dal.

Gyenge e hang, amikor vak
Vágy paripái dobognak
S felsír a szíveket ejtőn
Vad muzsikája a holdnak.

Ezen a gyötrelemén,
Lázaknak gyötrelemén
Halott virág a reménység
Szívemen s holt vagyok én, én.

Halott virágok a vágyak,
Halott szerelmek az éjek, —
Mária! Álmokon áldott
Mélytűzű, éjszemű élet.

Hasztalan hí ma e csendes
Bánatnak méla danája,
Elragad tőlem a lázak,
Vad vágyak vak paripája.

Visz, tovaüz, tovahajtja
Vére veszett-tüzi lángja,
Engem a porba tiporva
Sebez patája halálra.

Téged csak visz, tovavisz,
Kit éget e vaktüzi láz
S kit holtan a földre, a porba
A terhét elunva leráz.

Porból is sir ez az ének,
Mária! Vissza a porba,
Holt, aki hallja, — ha hallja, —
Holt, aki — hallga, — dalolja:

Mária! Hajdani élet
Hajdani drága virága!
Felelsz-e kedves e csendes
Bánatnak méla szavára?

Síron túl szólj valahára!

(Szentcs.)

PALASOVSKY BÉLA

ÉN, ADY ENDRE.*)

Bátran azt is mondhatná: én vagyok ez, Ady Endre. Pimasz, szép arc. Tessék csak megnézni egy-két Ady-fényképet, Ady szép, gögös, kötekedő, mindenkin átnéző arcát. Látszik, hogy *akar*. Milyen pompás (önfeledt vagy félig tudatos) önvallomás! Egy tucat versét idézhetnők, melyekben Ady, a Szent Lehetetlenség kapuinak döngetője, akar akarni, miközben akarása gyáván a vágyba hal, búsan lekönyöklő, ernyedtt hangulatban. Most sírni, nyögni nem merek én — mondja *A Gare de l'Est-en* első strófájában önmagáról. Nyög, sír — mondja az ő pimasz és széparcú fajtájáról. Ugyanaz a két gyilkos szókép jut mindkettőjüknek. S mennyire jellemző ez a két szó Adyra is, az ő nyügösségére, képzelődésére, egész eseménytelen, céltalannak hitt életére. Ady olykor utálja, néha szereti fajtát, akár-csak önmagát. A szélsőségek, a nagy szeretet, a nagy gyűlölet poétája nem is tudna mást. S amikor felveti a kérdést, hogy van-e fajtának eredetisége, létjogosultsága, tulajdonképpen önmaga sorsa felől kérdezősködik ez a „fajából kinőtt“ magyar. Azt mondja magáról, hogy példája a mi szép, koldús, úri fajunknak. Több ő: hasonmása, egy vele. Ha róla beszél, önmaga szépségét s rútságát rakja rá, a maga ruhatárából öltözteti önmagává.

A *Margita élni akar* c. lírai regényében is fest egy portrét Magyarországról. S ne higyjük, hogy egy hajszállal is realisabban cselekszi ezt, mint az előbbiben.

Egy házassággal rontott szerelem,
Sőt sok szerelem és sok házassággal:
Ez Magyarország fonnyadt élete,
Szerelem, melyből soha ki nem lábal.
Magát-átadó, dacos-gyöngé mód,
S hisztériás nagy elhelyezetlenség:
Akármennyit is gondolkozom rajta:
Asszony-karakter ez a magyar fajta . . .

Ne vitassuk, hogy mennyire találó ez a jellemzés. Inkább azt nézzük, hogy az első sor után mennyire Ady-vonásokból telnek ki a magyarság hibái. Sok szerelem, fonnyadt élet (Ady nagy érzékisége, jobban mondva: érzékiségvágya, melyet töredék-eposzában triviális képpel élete központiségének nevez; „beteg, fonnyadt derekam“ — mondja magáról *Az ős Kaján-ban*). Magát-átadó, dacos-gyöngé mód. Micsoda pompás önjellemzés! Mennyire ismeri magát ez az Ady, s mennyire híven rajzolja magát akkor is, ha fajtát kell jellemeznie. Hisztériás elhelyezetlenségét minden idegszálában érzi, s hogy asszonykarakter, még a Három Holló verebei is csiripelik.

Tragikomikus jelenség ez Adynál. Fajtáját akarja jellemezni s öntudatlanul önmagát jellemzi. Tudta-e, érezte-e ezt? Bajosan. He-

*) Ötödik közlemény.

lyes-e ez a kép? Egy nemzet sokkal szövevényesebb összetételű, ezeréves arcával, hogysem valaki lefesthesse. Egy eposz s mérföldes vászon sem elég hozzá. Ady meglátta fájának néhány jellemző vonását s önmaga lelkének tükrében látta meg. Ez a fény igen fontos az Ady hazafiságának megítélésénél. A költő rokonszenvenné válik, elnézzük túlzásait, megértjük egyoldalúságát. Megbocsájtjuk, hogy saját sorsa vígasztalanságáért hazájának is vígasztalan képét rajzolta s szeretjük érte, hogy egyéni becsvágyának végtelen magasába emeli hazáját is. Ady hazájának ugyanolyan életfunkciók, ugyanolyan hangulati lehetőségek jutnak, mint Adynak. Ugyanaz az átok veri s ugyanaz a rendkívüliség emeli, mint a gyermekien önző s mindenben magát kereső és látó poétát. Nekünk Mohács kell — mondja Ady a magyarságról. Nekem maradjon háborúság — mondja önmagáról. Magyarország Halál-tó? Óh, Adyban is valami rendkívülien különös fajtája van meg a rosszaságnak: ő a legrosszabb, a legátkosabb, stb. Ha Ady azt mondja magáról, hogy nagyobb önmagánál is, fájának sem jut kisebb dicséret: a legpoétább nemzet, stb.

Ismételjük azokat a kérdéseket, melyeket Ady, komoly költői bemutatkozásakor, önmagának szegzett: Ki vagyok? Ki jött el a magyar faluból? Ki búcsúzik Siker asszonytól? Ki énekel a porban? Ki nem való a Tiszapartjára? Ki az, akinek lelkét kipányválták? S feleljünk rá úgy, ahogyan Ady lírájából a szimbólum fátylán keresztül sugárzik: *a magyarság*. A magyarság énekel a porban, a magyarság lelkét pányválták ki. A magyart húzza le az iharfa, a magyar teng-leng Kelet és a részvétlen Nyugat között. A magyarság a legragikusabb és legpoétább faj, minden népnél mélyebbre zuhanó, minden népnél magasabbra lendülő. Mélység és magasság végleteiben jár ez a nép. Ady a maga sorsán keresztül látta, s jól látta, hiszen egy ő fajával mindvégig.

A költő, az író eszmei életet él s rossz politikus halálig. Azt hiszi, hogy ő, a fellegek hőse, válthatja meg a földönjárók hétköznapi tragédiáit, s neki kell visszazökkentenie a kizökkent világkerekre. Ady, mint annyi írónk a huszadik században, a magyar fajok és vallások napi politikájában vérzik el. S míg fejét az egységes nemzeti szellem ábrándképe felé emeli, gyöngye lába unos-untalan megbotlik a társadalmi harc mélyenásott lövészárkaiban. Mit akart Ady? A hagyományból indul ki s attól a nemzetrétegtől, melynek vérre, szellemre sarjadéka volt, több reformot, gyorsabb haladást követel, és sajtóban, kereskedelembe annak az új rendnek mását, mely hatvanhét óta kisebbségből szinte többséggé küzdötte fel magát. Ady seholsem fejezi ki ezt konkrétul, de eszméinek versekbe, prózai cikkekbe olvadt törmelékeiből híven összerakhatjuk e törekvés kénét. S ugyan hol hangoztathatja elveit, hol van rá mód, hogy bátor különvéleményét bejelentse? Neki nincsenek birtokai, mint Széchenyinek, akinek poéta-mása akart lenni, hogy függetlenül, a magyar hagyomány sáncain belül harcoljon a hagyományért. A XX. század elégedetlen magyarijának egyedüli lehetőség, hogy a hagyomány sáncain kívülre sodródniék, hiszen a jobb oldalon már évtizedek óta nincs lehetősége az erősebb reformnak, sem Eötvös, sem Széchenyi

elvei szerint. Poéta-leszármazottjuk számára így készül már a pálya elején a kelepce, melyben magyar reformjának előbb-utóbb kompromittálódnia, vesznie kell. A hagyomány makacs védői irodalomban, politikában egy jogos reform fegyverét érzik mellüknek szegezve, s a reformtól való menekvésnek kapóra jött sok külső körülmény, Ady balszárnnyi élete, kellemetlen modora, új nyelve, hogy költészetének lényege, honfiúi aggodalmának legigazibb tényezői is kompromittálódjanak. Így emelik Ady hibáit költészetének lényegévé, így felejtik s rejtik el, hogy voltaképp ősi magyar hajtás, s így sütik rá a bélyeget, hogy egy más fajnak, más vallásnak pénzért dolgozó csatlósa.

Ady egyenlőséget akar, vallási türelmet, békés barátja akar lenni a zsidóknak, megtelik katolikus szellemmel, csak hogy valami egyetemes magyar igazsághoz jusson, olyanhoz, mely minden fajt, minden vallást betetőz, minden zsidóságnál, minden kereszténységnél fontosabb. Nemzeti egységről álmodik. Erről álmodik minden nagy költő, minden nagy államférfiú. Ady élete, költői vallomása sokszor megható, megdöbbenítő torzképe ennek a hiú törekvésnek. Ady olyan helyről származik, ahol három templom tornya bámul ki a faluból. Innét vallási türelme, jobban mondva forradalmisága; hiszen egy kisebbség, a protestántizmus gyermeke akarja ezt az egyenlőséget a boldogabb, nagyobb számú katolicizmus fiaival. Innét ered rokonszenve minden kisebbséggel, Adynak, a búsuló szilágysági protestánsnak meggyőződése, hogy „pár százezer eleven, agilis, tanulékony zsidónak beolvadása a tehetséges, de nehézkebb, lassúbb vérű turáni milliókba olyan vérkeveredést eredményez, amelyből nemcsak a magyarságnak, hanem az egyetemes emberiségnek is haszna lesz“. Milyen kétségbeesett magyar donkihótei szalmaszálbakapkodás ez! Ady, a kuruc, az indulatos, sűrűvérű magyar, aki nyolcvanmillió német anyanyelvén osztrák szagot érez, Ady, a szilágysági fi, a katolikus Máriáig bír felszárnynálni, hogy minden élet királynőjévé emelje. Ady, a vastagnyakú kálomista, aki saját maradi papját maró gúnnnyal illeti, ellenszenvvel nézi a németországi protestáns ultramontanizmust, mert ott meg a katolikusát hengerelik le. Ady, a tipikus kurtanemes magyar, akit már a patriarkális adomák antiszemitának növesztenek, értelme világánál, emberi logikával kezét fog a *bélyeges sereg*-gel, mert az idő kovásának érzi. Ady teszi ezt, aki nem szívleli a csuhát s görcsöket kap a bécsi Rotschild-palota előtt. Fajilag, vallásilag határolt magyar még ritkán próbált ennyire egyetemes ölelkezést, vallási, faji kibékülést. Nem ő a hibás, ha ez tragikomikus álom maradt, hanem kora, mely a legvérmesebb kérdésekre ingerli, anélkül, hogy megnyugtató feleletet adna rájuk. S hogy annyifelé hűtlenkedett — „egyiket a másikkal, hiába“, „két pogány közt egy hazáért“ — s hogy annyifelé próbálkozott sikertelenül, s ellenmondásokba került vallások és fajok heterogén csoportjai közt, nem jellemtelenség, hanem hasztalan nemzeti egységre törekvés. Ami azután jött, az már csak a magyar valóság sarába zuhanás volt, menthetetlenül.

3. Én és az Isten.

Ady hitetlenül hisz Istenben. Azt mondja egyik prózai írásában, hogy azokhoz tartozik, akiknek a vallás vallomástétel. Megvallanak mindent, így könnyítenek magukon. De vannak sokan, akik nem tudnak idáig jutni. Ezek számára tehát egy közös vallást kell csinálni, mert nincs egyéniségük, önállóságuk. Másodkézből kapják Istent s megszabott vallási dogmákban hisznek, felülbírálat nélkül, jámbor szófogadással. Ady nem közülök való. Ő mindent tudni akar, közvetlenül, a maga erejéből, papi közvetítés nélkül akar Istenhez járulni. S be is számol erről az útról. Rögös, kacsaringós út ez. Kétkedő-hívó lelke úgy bukdosik, mint „számár a jégen”. Mintha örülne Ady, ha ellehet Isten nélkül s elég erős, hogy magában legyen. Merészen áttör a vallásos költészet hagyományos, szinte műfaji formáit, mint hazafias lírájában is cselekedte, s amint előtte még a legszubjektivebb költők sem tették ennyire. Mindent megmond leplezetlenül. Ez a tény szülője annak a tetszetős felfogásnak, hogy Ady egyetlen vallásos költőnk. Őszinteség dolgában csakugyan az. Híven elmondja élményeit, olyan közvetlenül, mint naplóban szokás. Ezeknek a verseknek sokszor nincsen is nyilvános jellegük, s azt a benyomást keltik, mintha csak véletlenül láttak volna nyomdafestéket. Eddig még nem volt költőnk, aki Istenről annyiszor változtatta volna felfogását a rajongó megalázkodás és a hetyke elfordulás kettős végletében. Ady előttünk hisz és kétkedik s a legfehérebb báránnyelűtől a legsötétebb viharfellegekig minden árnyalat megvan ismételtlen ezekben a hangulatokban. Mégis: a hit szinte kivétel nála, a kétely, a nyugtalanság szinte szabály. A hagyományos vallásos líra éppen megfordította az Adyénak: abban a kétely villámai lobognak ritkán, a kétkedő ember csak mint megtért kerül szemünk elé alázatában. Ady őszintesége magyár út élményeiről beszél már addig a stációig is, melynél elődeinek vallásos költészete kezdődik: az istentisztelet stációjáig.

Láttuk, mennyire áttör Ady szerelmes és hazafias verseiben az én érdekeltsége. Ki vagyok? — kérdi az ifjú Ady, Isten tudja, hányszor, s egy sereg végletes felelet rá a válasz. Istennel is így van ő. Nem tudja, kinek nevezze, milyennek lássa. Pedig nevezni akarja valakinek, látni akarja valamilyennek. Egész képsorozat vonul el előttünk, csupa pillanattelvével s ezek az egymástól elütő képek hű kópiái Ady lelki hanyódásainak. Isten a legfőbb jószág. Isten a rettenetes, könyörtelen, bosszúálló Isten — ime, a két szélsőség s köztük az átmenetek gazdag változata. A hetyke, gögös Ady, akinek nincs szüksége Istenre, mert el lehet nélküle, szinte borsot tör Isten orra alá, fitymálja s komázik vele, mint más a nem sokba vett szomszédjával. Egy jószágos, bohókás nagyapóról szoktak így beszélni vihogó unokák. Aztán másik pillanatban megrándul Ady arcán egy ránc, vége a hetykeségnek, mintha derékban törték volna ketté, s Isten elé zuhan egy jajkiáltással, mint a golvó-találta sas, mely az imént még a napot fitymálta s széllel, viharral dacolt. Adyának legszebb vallásos versei ebben a hangulatban fogamzóttak:

Oszlik lelkemnek barna gyásza:
Nagy, fehér fényben jön az Isten,
Hogy ellenségim leigázza.

Az arcát még titkolja, rejtli,
De Nap-szemét nagy szánsalommal
Most már sokszor rajtam felejtli.

És hogyha néha-néha győzők,
Ő járt, az Isten. járt előttem,
Kivonta kardját, megelőzőtt.

Hallom, ahogy lelkemben lépked
S az ő bús „Ádám hogy vagy?”-ára
Felelnék hangos szívverések.

Szívemben már őt megtaláltam,
Megtaláltam és megöleltem
S egyek leszünk mi a halálban.

A megtört, megalázkodott, magát megadó Ady vallásos költés-
szete szinte hagyományos csapáson halad. A bűnbánat, a bűntudat
őszintesége kap meg ezekben, míg a számra nagyobb dacoló, kétel-
kedő versek csupán meglepők, szembekapók, szenzációsak. Költői
értékük is mélyen alatta áll hívő verseinek, melyekben hallucináló
lelke egész tiszta gyermekkorát felidézi, visszaeszmél első isten-ál-
maira, mikor még ő diktálta a zsoltárt s a harangkabátos, rorátéra
harangozó Öregúrral beszélgetett s érezte az isten-szagot is. Ady
ritkán marad ebben az aláztos hangulatban, mely elemi erővel „jön
rá”, akár a Karácsony ünnepe. Nála mindig ott van, a hit legőszin-
tőbb pillanatában is, az újabb elpártolás. Szíve Istenhez vonzza, esze
eltaszítja tőle, s Ady holtig küzködik szívével, eszével. Ő nem tété-
les filozófus, neki nincsen rendszere, csak egy megviselt teste, csak
hangulata, mely változó, miként a hold.

Ady Istene egyéni Isten. Mit kíván Ady az ő Istenétől? Sok
ideig semmit. Fiatalsága ébredő költészetében még csak a hagyo-
mányos Isten-költészet hatása alatt ír róla. Isten az első szívverés-
sel köszönt be hozzá, az első álmatlan éjszakával. Ha a szívverés
javul, ha az álmok megjönnek, legalább egy időre, Ady maga is fel-
lélekzik, hetyke úr lesz. Nem sokáig. A szíve egyre gyengébb, éjsza-
kái egyre álmatlanabbak. Nyűgös természete egyre idegesebb, rém-
képeket látóbb. Ady azt kívánja ilyenkor az ő Istenétől, amit házi-
orvostól szokás. Arra kéri Istent, hogy két gyöngé lába megálljon s
szíve ne verje annyira a mellét. Isten küldjön álmot rá, mert éjszakái
rettenetes álmatlansággal kínozzák. Csak holnapig bírja ki, erre
kéri Istent. S a megszeppent esendő ember jótékonyság álcájába
burkoltan sok örömet kér mindenkinek, pénzt, szerelmet, vágyat,
hitet. Arra kéri Istent, hogy kerülje őt fölséges, keserves dáridók
muzsikája. Szeret kér a csömör ellen. S felzokog benne a legkeserűbb

gyötrelem: bénaságtól fél, rokkantságtól. Arra kéri Istent, ne juttassa neki az utcasarki szájalom morzsáit, neki aki pompa-gőgben hivalkodott. *A rémület imájá*-ban elgyötört beteg szívének kopácso-lása veri fel. Isten mentse meg őt viharos élete következményeitől. Isten olyan hatalmas ilyenkor, hogy rossz helyett jó és új szívet tud adni mindenkinek. De Adynak nemcsak a szíve rossz, hanem a dereka, a vére is, az álma is. Ady azért imádkozik, hogy egész rossz fizikuma, melyet az élet tönkretett, megifjodjék Isten kegyelméből.

Ady Istene bajtárs-isten is. A kimérák Istene, ez a B a u d e l a i r e - V e r l a i n e - R i c t u s kedvenc szavával jelölt Isten neki irodalmi, magyar hatalom is. Ő küldte Adyt, hogy a bozótba magyarul törjön be. Ady szinte esztétikai segítséget kér ellenfelei ellen. Ha Isten messzire kilötte nyilát (őt), akkor segítse is, mert a felsülés közös szégyenük volna. Isten a virágok ura, s Ady sok évezedes áloem-nemzedéknek első és utolsó virága. Arra kéri a Virág-Istent, hogy utána csak olcsó ciklámen jöjjön. Ady, aki elesettségének pillanataiban legnagyobb ellenségének lábnyomát is megcsókolná, alázatának bizonyosságául, az első elsőjének sorsát kéri Istenétől.

Ady sokat forgatja a *Bibliát*. Vajjon milyennek látja? Okvet-lenül nem történelemnek, hanem költeménynek, mitoszának, szimbolumnak. A Bibliának szó szerinti értelmezése szerinte: valótlanság, ábránd. Ő úgy reálizálja a Biblia fogalmát, hogy költészetnek fogja fel, a legszebbnek, ami valaha emberi nyelven szólt. Jézus élt: ez számára szent elgondolás. Szép volt, hogy virágvasárnapján számárháton ment az Ur. Nála nem az a lényeg, hogy Jézus valóban élt-e, hanem hogy ember-isteni alakja minden korok minden félredobottjának, elhagyottjának, megfeszítettjének halhatatlan szimbolumává vált. Ady így át tudja hidalni az űrt reális korra s a Biblia kora közt. Kézzel fogható bizonyosságot kereső lelke valószínűvé teszi magának a legendák csodás alakját. Istennel is így van: test nélkül alig látja őt. Megesik, hogy fogalomnak, láthatatlan hatalomnak képzelet, aki ott van *valamiként* minden gondolatnak alján; de tüstént érzéki képben él tovább. S Ady is ott ül Isten balján. Balján, ahol megtért kételkedőnek s újra elpártolónak illik ülni. Isten képe változékony, a legkülönösebb vonásai vannak. Harcos isten. Vidám isten. Vigasztalan isten. Tréfás isten. Bosszúálló isten. Igazságot tevő isten. Egyetlen és borzalmas isten. Néha olyan ez az Isten, mint az asszonyok: imádatja nagyszerű lényét, de elszalad, nehogy megértsék.

Hány meg hány formában látta Istenét a gyermeki Ady! A jelzők, a képek miatt, melyekkel Isten képét közel akarja hozni magához, sok vád éri. Valóban, itt ő a legegényibb, minden tételes vallás Isten-fogalmától legtávolabbra jutó. Pedig megint csak a Biblia nyelve az, mely nyelvét a merész képekre ihleti, bátorítja. Nézzük, hogyan jut el Ady egy *profán* Isten-képhez. *Jób könyve* kedves olvasmánya, jeligét is választ belőle verse fölé. Isten a nagy cethalát hozza elő az ő nagy hatalmának bizonyosságául a kesergő Jób előtt, s a negyvenegyedik rész magáról a cethalról beszél. „Az ő fuvallásakor fénylik az ő világos szeme, és az ő szemének fénye, mint a

hajnalnak szemehéja. Az ő szobájából mintegy szövétnekek jönnek ki, és tüzes szikrák omlanak ki . . . Az ő nagyságos erejétől félnek még az erős emberek is, és ijedtekben magokat megvesztegetik . . .”
 Ime, képek sorozata, melyek új képekké születnek s szétáradnak Ady verseiben. A cethal, melyet Isten az ő hatalma jelképének nevez, Adynál magának Istennek szimbolumává válik. S egy egész képsorozat támad fantáziájában, hasonló módon, hasonló forrásból: Mária, mennyei paripa, Mária, a nagy, fehér jégtorony, Mária, a zászlóknak szent zászlója, stb. Ady különös kapcsolatokat vesz át a Biblia nyelvéből s átviszi másnemű verseibe is. A bibliai cethal *nagyságos ereje* egy szocialista versében bukkan fel újra, eredeti vonatkozása nélkül. A *dübörgő ezrek*hez szól ez a vers, a költő küldi a „frigyládával” együtt s azt mondja, hogy bennük *nagyságos erők* várnak. Ime, mily messzire kiönt az ódon zamatú, bibliai nyelv Ady költészetében.

Térjünk vissza még egy pillanatra Ady tamáskodásához. Nem hisz a dogmákban, de valószínűvé képzei őket. Hogyan látja meg Jézust? A legendát, melyet emberek alkottak róla, csalárdnak. De Jézust, magát: a legistenibb, legemberibb megnyilatkozásnak. Ady Jézust is a maga képzeletével látja, nem is láthatja másként. Ez az elképzelés önmaga testének, lelkének, egész földi sorsának eszményített röntgenképe. Jézus minden nagy és elgázolt gondolatnak, minden szépségnek, jószágoknak szimboluma. A mártírok, a megnemértettek lelkében van egy kis szikra az ő lelkéből. Ady, a mártír, a meg nem értett, a megkínzott és sokat szenvedett költő a maga sorsát végteleeníti Jézus alakjává. Ady örök gyermek, nagyon nagy költőnek hiszi magát; az öregek, akiket keserű dühvel agg rozmárnak csúfol, az értelmetlenség, a zavarosság bélyegét sütik rá. Mennyire ott bujkál ez a tragikus és romantikusan kirajzolt Ady-sors abban a portréban, melyet a költő Jézusról rajzol!

Költők költője, gyermek haláláig,
 Ha körülfogtak bitóbánatok,
 Drága, isteni együgyűséged
 Csak ennyit szólalt fojtott sírással:
 Harminadnap fölámadok.

Néped nem volt s papi-fejedelmek
 Mégis aggódtak, hogy majd mit mivel
 Egy zavaros beszéded visszhangja
 Már gyűlő seregével Igédnek
 S nagyra-nőtt szíveivel.

Minden költők közül te kaptad
 Keresztek és bitók legjobbját,
 Mert minden költők költője voltál,
 Kiben istenien oldódtak meg
 Legemberibb, legalázóbb igák . . .

Vajjon szentségtelen dolog-e, avagy oktalan káprázat, ha Ady minden vesztes-hőisében, legyen az a Hortobágy poétája, Szent Margit, a befalazott diák, a magyar faj, vagy Jézus Krisztus, sorra megvillan

egy-egy jellegzetes Ady-vonás, testi avagy lelki, az ő egyedüli, különös énjének jegyében?

Ady ciklusokba foglalta három nagy motivumát. De olyanok ezek a ciklusok, mint a szűk váza, melyben nem fér meg a dúsan kihajtott viráglobb! Isten verseiből is kimaradt egy sereg bűnbánó vers, holott Ady emberi, szinte őse emberi Isten-fogalmánál fogva kétszeresen oda tartoznak. Ady, a bűnbánó, hétköznapi ruhában hanyatlik Istenéhez, nem ünnepi orgonazúgás közt, s nem a templomban keresi fel, hanem egyedül, négy szemközt. A vallomás, a megtérés, a megalázkodás még tart, ha Isten névleg nincs is jelen. Ady nemcsak Istenéhez, hanem önmagához is hanyatló árnyék. S itt újra eljutottunk szerelmes verseinek egyik csoportjához. Ott az egészség után vágyik s beteg teste-lelke megfürdik a mások boldog szerelmében. Itt, a vallásos versek legalsó rétegében, meaculpázás folyik, az eljátszott öregség, az elsietett ifjúság siratása s a legmélységesebb önvád. Szerelemvágy és önvád, ez a két nagy Ady-érzés árja túlcsap Ady szerelmi és vallásos költészetén s szinte eggyé, egy áradattá váltan tajtékozza körül hazafias költészetének fellekvárát. Ady minden vallásos versében van valami, ha nem is profán, de világi hang. Viszont szerelmi költészetéből is átszüremlik a megbánás, a felpanaszolás gyászdala. Isten-versein kívül, melyeket csoportokba foglalt, egy sereg verse jut eszünkbe, melyek közvetlenül e ciklusok végére valók. Ady, aki szerelmi verseiben mások örömeivel telik meg, a sirámok hangján panaszolja el, hogy az egészség hosszú örömében neki is lehetett volna része, ha el nem fecsérli magától. A paraszt zsályaként elaludt s bús krizantém-fürrtel ébredt magyar, az úri Ősz kengyelűtő gyermeke leveszi úri süvegét a paraszt nyár előtt. Akárcsak élete szenvedőbb napjaiban a Krisztus-kereszt láttán, mit egykor, húsz évvel előbb, fiatal hetýkeséggel elmulasztott. Ez a szép, ő paraszt nem őt szereti: boldog, erős emberek a nyár fiai.

Nyomorék s cifra napjaim
 Uri s ősz nyomába jár
 Egy szép paraszt, egy ő paraszt:
 A nyár, a lomha Nyár.

Boldog, aki az ő fia,
 Boldog, akit a Nyár szeret,
 Boldogak a Nyár fiai,
 Az erős emberek.

Boldog, aki az ő fia,
 Boldog, kit az élet maraszt,
 Boldog, aki vígan kaszál,
 Boldog, aki paraszt.

A Nyár, a Nyár legjobb apa,
 Oszti a békét és erőt,
 Leveszem úri süvegem
 A paraszt Nyár előtt.

A Nyár, a Nyár nem álmodik,
 Kaszál, dalol és nem rohan,
 Erősen, biztosan arat,
 Forrón és boldogan.

En, úri Ősznek gyermeke,
Kengyelfutó beteg vagyok:
Elöttem Tél, nyomomba Nyár
S Tavaszkor meghalok.

Rámlép a Nyár győzelmesen
S szól lomhán, vígan könnyedén:
Az én gyermekem volt ez is,
De sietett, szegény.

Ime, Adynak egyik legremekebb bűnbánó verse. Az eljátszott öregséget senki úgy meg nem siratta, mint ő. *Az öreg suhanc vágyakozásá-*ban is ez az elsietett élet vezekel, hiszen Ady — évei számára — nem volt öreg, csak koravén. Ő nem az érett öregek mélaságával könnyezi meg gyorsröptű életét, mint az aggok Atilla lakmáján, neki az fáj, hogy a vele egykorúak még remélhetnek, boldogok lehetnek, mert hozzá képest erősek és fiatalok még. A *holnapután* *asszonyká*-kat sem az érzéki Ady nézi, hanem az élet bűnbánója, a tékozló fiú. Halott, szomjas vággyal, sírva néz a kis kisasszonykák ellebegő, drága, friss teste után s a szerelem, a tisztaság, az első ábránd úgy jár lelkében, mint késett ibolyák fölött júniusban a nyár heve. A *kis fiú*, aki ellátogat hozzá ifjúságából, a *Kalota*-parti egészség, melynek láttán úgy emelkedik a csüggedt Ady, mint napsugár érintésére a hervadó virág: mind-mind bepillantás az ő hetedik szobájába, hol a legtisztább ágy vetetlenül áll. A kis fiú, ő maga, egykor ártatlan és tiszta, holtan is eljár hozzá régmúlt időkől. Édes kölyök ez: beteg, merengő. Körüllengi őt s lágyan babrálja ágyát. Nézi, nézi csodálva vénülő arcát s könnyet ejt szemére. Ady elnyűtten, megsárgulva, visszavágyik falujába, mely kegyelmesen várja s bűneit elfelejti.

S mint kit az édes anyja vert meg,
Kisírt, szegény, elfáradt gyermek
Ugy alszom el örökre.

Méhesről álmodik, falu csöndjéről, szagos virágokról, boldog, hosszú öregségről. Páris helyett, Élet helyett falu csöndje borulna rá, nagyapa lenne, ókularés, karosszékből üldögélő, csillagokat néző, s békés lelkéből bátor, tiszta, szűz, erős, földszagú gondolatok szálának. A *Mulandóság* fia egykori mását, a *Maradandóság-város* fiát keresi: az tud aludni éjjel, a meghalt fantóm-kamasz, egykori egészséges önmaga. Világi, hétköznapi versek ezek s mégis, mintha harangok távoli hangjai csendülnének belőlük. Mintha a prédikátor könyvéből vett idézett szavai zsonganának bennük: „Örvendezz, ifjú, a te ifjúságodban és vidámitson meg tégedet a te szíved a te ifjúságodnak idejében és járj a te szívednek útiban és szemednek látásaiban: de megtudjad, hogy mindezekért az Isten tégedet ítéletre vonszon“. Ady egy pillanatra sem kerülte el ezt az ítéletet s az ítélőszék ott állt benne, a szívében. Ime az istentagadó Ady. Olyan ő, mint a *Gárdonyi* hat bölcse, akik a hullámokon, csolnakukban istent tagadják. Aztán megreccsen a csónak s felkiált mind a hat: „Jaj, Istenem!“

Protestáns-e Ady? Milyen meddő kérdés! Költészetében ott bujkál a protestáns zsoltárok különös ritmusa s igéi valóban protestáns hangsúllyal „bővek, zengők, nagyok“. De hogy Ady vallása protestáns volna? Ady végletes hívése, hitetlensége örök emberi vonás. Isten-ábrázolása? Ady-specialitás. Ne hasonlítsuk össze vallásalapítókkal, vallási mitoszokkal, rendszerekkel. Szülőföldjének, származásának emlékei, vallása benne van művében, része annak, de rengeteg más elemmel vegyülten, egy ritka lelkipélő fejlődés folyamában, a paraszt zsálya és a krizanténum csodás keveredésében. S ez a szülőföldi örökség, ez a mesekincs, mely az Értől az Óceánig jutott, úgy csillan élénk művéből, mint a Nibelungok kincse a Rajna hullámaiból.

Ady hosszas bolyongás után, a maga esze és szíve szerint jutott el Istenéhez, de sohasem véglegesen. Minden hitványságát s minden alázatát híven feltárja előttünk. Hogy ebben mennyi a póz, a túlzás? Ki tudja megmondani. De vajon nincs-e póz, alakoskodás mindnyájunkban? S vajon, ha elhallgatjuk azt, amit Ady megvallott, jobbak vagyunk-e? Természetes, hogy az én-nek leplezetlen bemutatását vallás, esztétika, erkölcs tan egyformán rossz szemmel nézi. Vallásgyalázást, erkölcs telenséget lát benne. Aki a maga útján jár, már távolodik a közös vallási eszménytől. Ady Isten-költészete nem lehet egy gyülekezet hangja. De azért mindnyájunkat gondolkodóba ejt, ha egyedül vagyunk, titkon ajtónkat bezárva. S bár a köteles, eszményi erkölcs nevében tiltakozunk, halkan mégis elismerjük, hogy ezek a kétségek és csunyaságok bennünk is megvannak, csak úgy teszünk, mintha nem volnának. Kegyes hazugság ez s a szépségért való. Ady vallomása kevésbé szép, kellemetlenebb. Ez a vallomás-féle korunk egyik törekvése, szintén erkölcsi elvből, melyet inkább az igazság, mint a szépség ihlet meg. Ez az elv a természettudományokból sarjadt s Ady ösztönösségét is megmozgatta. Ady mindkét arcát megéneklei s egy kissé a mi kettős arcunkat is, melyek közül az egyiket fátyollal takarjuk.

Mindent valló költészetét áttekintve, istenkeresőnek és bűnbánónak érezzük őt, ami a vallásosság fő jegye. Midőn elfordul Istentől s elborítja a szenny, melyet kora ágyazott neki, megkínzott, megszenvedett alakja még akkor is úgy tűnik fel előttünk, mint Mikés remetéje, aki e szavakkal imádja az ő urát: „Átkozott legyen az Isten!“ — s mégis végig tud futni a tengeren.

Szerelem, haza, Isten — ezek főmotivumai Adynak is, holott úgy látszik, mintha csak az Én volna egyetlen motivuma. Ez az én mindig ott van, hogy félreismerhetetlen jegyét nyomja rá mindarra, ami a költőt foglalkoztatja. A legnagyobb lírikusokkal esik ez meg, akik nem a műfajok kitaposott cugoscipőiben járnak, hanem élményt írnak szerelemről, hazáról, istenről. Ady mindhárom motivumában pesszimista költő, a szavak sötét színénél, tragikus súlyánál fogva. Pedig mind a három motivum iránya fölfelé mutat nála, a hervadhatatlan életszerelm patyolat-tisztasága, a magyar faj álmodott megtisztulása s egy végső, diadalmas Isten-hit felé. Ez az elesettségében vergődő ember mindenütt felvágjuk, ha alant hever is: ez lelki ereje,

ez költészetének igénlő vonása, optimizmusa. Ez teszi Adyt, a valóság esett harcosát az örök emberi Ideál jegyesévé.

Ady fantáziája: termő fantázia. Olyan világot teremtő, melynek külön törvényei vannak s azok, akik nem ismerik, vagy felületesen ismerik ezeket a törvényeket, nem érthetik meg Ady világát sem.

A táj, hová Ady vezet, tragikus táj. Van napfénye is, de olyan, mintha egy halott mosolya volna. Van öröme is, de olyan, mintha zokogást palástolna. Ady világa: álmovilág. A régi elveszett helyébe alkotta, teremtette magának. Ady világa elégtétel és pihenő a másikért, melyben csalódott s melynek törvényei szerint nem tudott élni. Testét, lelkét kikezdte a való világ; Ady új testet, lelket épít magának, álmodik magának. Ebbe a másik világba úgy jut el, mint a hipnotizált egy szebb, boldogabb állapotba. Beszélnek Ady szimbolizmusáról s felejtik, hogy elsősorban ő maga szimbolum. Nem az a reális jel, melyen egész sereg mondanivalók irreális fátyla leng, hanem a titokzatosság, jelképesesség s mélyére láthatatlanság maga.

Ady tája mesés táj, mesezajlás tája, tündéri táj. Ott lohol Délibáb-ös köd-városban a Hortobágyon. Halálon innen, Életen túl, ködben, homályban a Csókpalota alszik. Ezer szobában ezer fehér, szép asszony várva piheg. Az ájulásig-csók hona ez. Égen, földön sötét sorsok folyói folynak. Csók-csatatérnen minden este testetlen, szép lovagok jönnek, összeszedik csók-csatatérnen elhullott bajnokait. A Hóvár-bércek alatt, babona-bércek alatt, holdfényes, nagy erdőn szerelmi patak zuhog le, pallótlán háttal. Tüzes leánycsapat, tüzes legénycsapat vár a két parton. Déli Nap-özönben virágok tereferélnek, röhögő pirosak, epés violások, csillogó fehérek. Rügöző bokrokban csintalan mitológiák rejtőznek. Bencze-nap éjén köd-torony fehérlik s kong sülyedt harangja. Csönd herceg a hátunk mögött s ha visszanezünk vagy felbámulunk a holdra, egy roppanás, egy jajgatás: jó Csönd herceg nagyot lépne és eltiporna. Babonás, gögös, mohos, elhagyott várban a fehér asszony jár s kinevet az ablakon. A torony hófehéren, aggódva bámul ki faluja nyáréji csöndjéből. Holdvilágos fehér úton patkótlánul ügetnek a Halál-lovak. A temető itt van a közelünkben s nem tudni, mi megyünk-e vagy ő jön felénk. Mohos várakban özvegy legények, vérvevő álm-fickók táncolnak. Koporsó-paripa száguldoz, arany-tollas, arany-boglyas néma madarak húznak s lehullanának, ha egy hangot ejtenének. Lidérc-nyomás alatt fekszenek két hajdani szeretők, a kaszás Halál a násznagy itten, fekete leplek tíz szobán át megy, koporsóban a szerelmesek. A dombkerítéses síkon, volt erdők helyén, hajdani eltévedt lovas vak ügetése hallik. Csupa káprázat. Adynak megnyílik, megszólal az egész természet, Merlinként hallja és érti a virágok sűgását-bűgását, az Avar-domb csak neki zeng, a Nyulak szigete neki vall regék halk éjén s a Duna is csak neki szólal meg. Érzékszervei túlfinomultak, minden jelenséget felfogók. Ady hallja a napsugarak zűgását, látja a szent mennydörgést s a legfőbb hatalom nevének jó ízét érzi a szá-jában, mint valamikor, gyermek-érzéke az istenszagot érezte. Idő és Tér levetik földi korlátozottságukat, évezredek egymásba folynak, a jelen időtlenné válik, a múlt közelebb gördül évezredek messzeségé-

ből. Ady évezredek óta él, vagy meg sem született, vagy rég meghalt már. A jelen csak azért vesztí el aktualitását, hogy háttérrel kapjon, széleset, múltba és jövőbe, a mindenkoriség háttérét. Fogalmak, gondolatok, elképzelések konkrét testet öltenek, élők sajátosságait öltik magukra, élők, érzéki jelenségek transcendentális ködbe jutnak s így nyernek elevenebb értelmet, különös karaktert. Időjárás, évszakok visszakapják ősrégi térbeliségüket. A költő úgy jár az Ősben, mint valami teremben, kimegy belőle, vagy visszatér belé, az Éj is térré válik, hová embereket terelhet az Idő, stb. Az évek a költő háta mögött gyalognak, stb. Csupa mozgalmasság égen, földön, elvont és reális fogalmaknak, távol és közeli dolgoknak vándorútja, öltözet- és karakter-válogatása ez.

Adynak új a nyelve. A költő egyik legnagyobb fegyvere: a jelző. Ady jelzői, egy-egy kép, élnek, ábrázolnak, életet jelentenek. Egyetlen képe gondolat-sorokat támaszt életre bennünk. A legsajátosabb elemeket emeli ki szemlélete tárgyából s hosszú sorát bízva ránk a tovább-gondolásnak. Nem mond mindent, nem elégít ki teljesen: ez a középszerűség dolga. Ő csak megjelöl, szíven üt, felvillantja a szemünk. Csak egy pár jellemző Ady-jelzőt lássunk: tréfás falevelek; vad, erdő-szakállas, szatir-képű, bús hegyek; paraszt Nyár, úri Ősz; pufók felhők, holnaputáni asszonykák, fagyba-botló, léha hónap. esős, bántó, ködös Május, ájult, szent kikötők, sajgó mező, sebzett vidék (harctér), stb.

Szíve: harangvirág, az ereje: finom remegések, lelke: daloknak szent hegye, gonosz tárnáktól általverten. A havasok üstökét jégapokas vihar-kölykök hada cibálja. A csaták színhelye: sebzett vidék. A havas: minden kis szél-ficsur bolondja. A jégzajlás: Jég-cimbalom zengése, zúgása. A zsidók: Idő kovászai. A tüzes, gyors szívek: tüzes szekerek, melyeken az Ur elviszi, akiket nagyon sújt és szeret. A csók: halál-virág. Az éjszakát láz veri fel, a szívárvány: szín-csoda; felhő-húgai vannak. Az óraütés egész kis dráma keretében történik: vén templomban éjfél bunkózott az éji óra-verő. A fehér lyánynak virág-kezei vannak, a költőre alázatosság langy esője hull. A Nap: csalfa, a pillanat a legdúsabb. Ady nótái: árva rigók, teste: vitéz, kemény pajtás. Hús csillagok, feledésének úr-palástja, felleg-bölcső, csalódás-kő, az Éjbe nézek bús-utánatok. Uri fáját századok kohók edzették. Csupa szín, csupa élet. Az emlék szinte húsz év mélységnyire fekszik megkövült lelkében. Mosolya pajzán királylyány. A petyhüdt, csúf Béga . . .

Vannak versei, melyekben egyetlen névelő sincsen s egyetlen mellékmondat sem. A „mely“ kötőszó Adynál a legritkább jelenség. Ady sokban igazi falusi, szereti az ikes igét iktelennek ragozni (felöltözők, stb.) s lyányt mond legtöbbször lány helyett, Petőfivel.

(Folyt. köv.)

(Budapest.)

Vajthó László.

A HALÁL HIMNUSZA.

Elmegyek meghalni, mert örök a Csend és bizony a Halál
és a perc, az óra állhatatlan.

Elmegyek meghalni; bármerre lépjen lábam
szembeszáll velem az Ős-Enyészet
és perbe hí és öltre vár a Vég.

Elmegyek meghalni; minden szerelmem úgys rettegés,
minden életem úgys halál
és csók-megvetésem kárhozat.

Elmegyek meghalni, mert mire szült Anyám?
Mi végre emletett gazdag tejével?
Bizony hamu vagyok és a szelek játéka leszek.

Elmegyek meghalni, mert édes most a szám,
de holnap már a titkok keserve lesz benne
és nem lesz bor, mely mámorra bódítsa . . .

Elmegyek meghalni . . .
lomha őserdők zúgó szavú óriásai között
törpe fűszál vagyok
és gyötrelmes gyöngy naptól részeg
Oceánok mélyén.

Elmegyek meghalni . . .
misztikus Vizek zuhogó ömlése énekem
és teljessé lesz a Tenger általam.

Elmegyek meghalni, mert az óra, a perc állhatatlan
és örök a Csend és bizony a Halál.

(Rákospalota.)

ALAKSZA AMBRUS.

APOTHEÓZIS.

Márvány, ha lennék, néma és örök,
mit durván tör, zúz alkotás baragja,
szikrázva hívnám lelkem mesterét,
hogy drága arcod húsból faragja.

Aranysugár, ha lennék felhő nyoszolyán,
mit titkos kéz sző hajnal ünnepén,
én dús színekre hullva omlanék s az ég
gyolcsára arcod mását festeném.

Toronyba szöknék, mint a kőhalom
s oltárt ácsolnék ittasult szívemből,
vagy roppant dómot, mit vihar cibál,
míg égi csúcsa ájultan le nem dől

s a dúlt falakról boltozatra hágva,
hol abroncsát a villámok repeszti,
kúsznék előre párkányon, harangon,
a roncs tetőn is túl a nagykeresztig

és elhagynám e földet, mely mulandó
és lélekként suhanva száz alakban
magamba zárva vinnélek, te drága,
hogy Isten trónusán légy halhatatlan.

(Szeged.) BERCZELI ANZELM KÁROLY.

ESZMETÖREDÉKEK.

BIBÓ LAJOS.

Nem mindjárt találta meg önmagát s bizonyára fejlődésének mai fokán is még sok föl nem tárult kvalitása várja a megszólalást. Eleinte feltűnően idegen területeken kalandozott; az irodalmi műveltség, a fiatalos intelligencia s az ösztönös írói kedv, a „Lust zum Fabulieren“, stílusutánzásokba ragadta, nem a reális, hanem litterális életnek finom megérzései közé. (*A fáklya füstölve ég.*) Egy robusztus és egyszerű ekével mélyen szántó tehetségnek ily differenciált mutatványokra való képessége jóleső, szinte Jókai hőszairra emlékeztető vonás, a magyar génusz sokszor el nem hitt, pedig valóságos megnyilatkozása. De a finom literatúra mégsem igazi területe Bibónak s röviden végkép oda is hagyta. A Móricz Zsigmondok, Oláh Gáborok fajából való tehetség; egy fokkal ő is túlmegy azon az eredményen, amit Gárdonyi, Baksa, Tömörkény parasztirodalma jelentett a népszínmű elfonnyadása után. Rajtanőtt közösségben él a földdel és embereivel; írásaiból rögtön kicsap a parasztlelet s a parasztlelek drámai feszültsége, egy-két korlátolt, de döntő fontosságú dilemma közt vergődő, folytonos problematikussága, keserű küzködése a jussért, a földért, a lóért vagy malacért, ami, a maga egyszerűségében, teljes és tragikus küzdelem az életért.

Sötét és nehéz ez az élet, minden bonyolultság nélkül tele van mélységekkel s egész tartalma ekér egy-egy feltörő emberi kiáltásban. Bibó mestere a gyökér-indulatok megragadásának; a parasztleleknek azt a rétegét bolygatja meg, ahova nem ér el az öntudat nehezen mozgó világa, ahol a tragédiába vetett s megérett gyermek ösztönei háborognak és kormányozzák cselekedeteit. Bibó küzdelme ezzel az élettel s keserűsége akaratlan, — nem a messzi, más területeket is látott tekintet lázongó szigorát érezteti, mint Móricz Zsigmond, nincs lefelé vagy fölfelé törekvő mozgása, testestől-lelekestől benne él e hűmuszban. A hevesen és sokat érző, de megnyilatkozni alig tudó parasztnak sokszor hozzá még titkolózó lelkét hű erőszakossággal, egydarabban, természetes nyersségében veti elénk, mindig a túlbuzgó, heves életteljesség intuitív igazságával. Sok fájdalom van ebben a megértésben és még több szeretet, de hízélgés nélkül, a természetes és megadott realitás tisztelete; naturalizmusa erkölcsi mozzanattal bővül, mert nem sértő kritika-anyagot keres, hanem megértést.

Parasztdrámája — a *Juss* — fontos lépés a műfaj történetében. Beállításában már semmi sincs Gárdonyi idillikusságából és Móricz nál közelebbről tudja megfogni a dráma szintétikus, lehántolt ábrázolásmódját. A jellemzésre szánt széles anyagot egy sokatmondó és plasztikus tételbe sűríti s a köréje szorított cselekménye jelentősége könnyen adódó érvényességgel terjed szét a parasztlelet egész területére. Bibó elsősorban pszichológus, de ábrázolása mindig közvetlen, drámai, s a sok ágba szakadó szerkesztést nem igen tudja kézben tartani. Történelmi színdarabjában (*Báthory Zsigmond*), melyben a mozgalmasság tablós s a jellemrajzolás szövevényes összefonódása komplikálja az ábrázolást, a drámai középpont köré már csak laza cselekmény-hálót tud szőni s a régi romantikus iskolák hatása alatt stílusérzéke is cserbenhagyja. Igazi hangja a naturalis egyszerűség, igazi talaja a föld s igazi tárgya a paraszt.

(Pécs.)

Várkonyi Nándor.

THERESE.

Schnitzler könyve, amit azzal konferáltak be, hogy végre ismét egy nagy regénye az osztrák írónak, nem Tolstoj-i vagy Mann-i értelemben vett regény. Hiányzik belőle az idő feltartóztathatatlanság, de törvényszerű, természetes és így vigasztaló hömpölygésének epikus érzékeltetése és hiányzik belőle a karakter fejlődése tevékeny fiatalságtól szemlélődő öregedésig és a kényszerű halálig. Therese nagyjából negyven éves korában is olyan, mint tizenhét éves fejjel volt.

Remek konzerváló emlékezettel és aprólékosan hű stílusérzékkel rajzol az író egy felemás kort annak felemás alakjaival, akik, bár talán meglett korban még közöttünk járnak, mégis csaknem már érdektelen történeti messzeségbe húzódtak vissza... Hol van ma már a nyugdíjaztatása miatt beteggé sértődő osztrák katonatiszt, a salzburgi garnizonélet, az özvegy úriasszony, aki kusza fantáziával jól fizetett folytatásos regényeket szövöget, hol az a sok középosztálybeli bécsi család, kiknek gyermekeit Therese sétálni kísérelhetné, — hol a volta-képeni nevelő-nő-probléma?

Igaz: Schnitzler nem problémát állít fel és old meg, hanem egy szerencsétlen nő életét rajzolja s bár a körülmények elavultak, Therese illuziótlan józansága: modern.

Nem ötletszerű szerelmi életére vonatkoztatjuk korszerűségét, hanem lelke önállóságára, egyéni felelősségérzésére, enyhítő, de hamis szentimentalizmustól is egyformán mentes lényére. Szükszavú okosságában Therese tisztán látja a helyzetek kényszerű erejét, tudja, hogy vesztes marad, épen mert olyan evidensül igaza van, hogy azt már vitatni sem érdemes. Primitív és valóban, még körülményeihez mérten is túl kevésbé válogatós ösztönéletet él, de ennek az asszonytípusnak ősi fegyverviseléséhez már nem ért: gyengesége és ereje is egyben ez az egykedvű, fölényes megalkuvás. Azok közül a lojális nők közül való, akik a gonddal fogalmazott hazugságok örömetől, az elcsábítás romantikájától és a szemrehányások könnyű purgatóriumától a férfit megfosztották.

Viselkedése érzésekkel és emberekkel szemben egyhangú. Talán ez a me-revség, talán az író száraz modora — bár ez a sajátsága mit sem von le a nagy ökonómiával összefoglalt fejezetek jellegzetességéből — okoz leküzdhetetlen malaise-t az olvasóban, amint Theresét annyi sok oldalon keresztül örömtelen életén végigköveti. Cinizmusból, vagy csak tapasztalati megfigyelések alapján, de oly konokul, minden üdítő humor nélkül kísérteti az író balsorssal regénye centrális alakját, hogy végül is minden újabb rossz bekövetkezésének elkerülhetetlen szükségességét csaknem szuggerálja.

Therese élete konkrétumokból összefűzött mindennapi robot, születés és halál, találkozás és elválás, bántás és bocsánat, bűn és megbánás, dús, természetes, kiegyenlítő folytonossága, keservében is alázattal fogadható sors. Így — bár nagy darab valóságot rögzít az író és temérdek mellékalakot mutat meg és bár terjedelmében, pszichológiai eljárássában és nyelvének csiszolt szépségében a nagy germán regényeket követi —: a világnézeti háttér és az egyetemes érzékeltetésének hiánya közelebb hozza művét a modern francia regényhez. Fegyelmezett határozottsága, belső stílusa és precíz reálitása is ezzel rokon. Valóban epikus jellegű modern francia regény pedig csak elvétve akad.

*

Am Therese nagy regénnyé lesz azokban a részleteiben, ahol Schnitzler az egyedülálló mai *leányasszony* észszerű lelkében — bármily fantasztikusan

és betegesen is olykor — a régi ösztönt eleveníti fel: a gyermek világrahozásának és a kizárólagos anyai felelősségérzésnek valóságait, és germán regény lesz, ahol az ösztön-misztikus hatása alatt átszövődik realitás-álmódó, valószínűtlen sejtelmekkel és sugallatokkal: a bűnrészesség és bűnvállalás transcendens tartalmával.

Ugyancsak ezen a misztikumon keresztül próbál utat törni a költő igazság és igazolás utáni kívánczósága, a belső egyensúlybahozás, mint legfelsőbb művészi követelmény; itt vívódik a szerző — talán őszinte, talán modoros — cinizmusával; itt tör keresztül legmeghatóbb és legemberibb érzésforrása is: a szájalom. De bár teremt megbékélést és megnyughatást, Schnitzler a csodátlanlás és exakt tudományok nemzedéke számára (ami már csak részben a mai) az orvosi szakvélemény és bírói verdíkt végszavát hozza.

*

Ebből a nagy távlatlalt és nagy távoltageással megírt könyvből, első látásra csaknem oknélkül, szeszélyesen, tolakeódó melegséggel domborodik ki egy epizódalak, Therese sok-sok növendéke közül az utolsók egyike. Az öregedő tanárnő megszereti ezt a leánykát, jobban, mint bármelyik tanítványát vagy akár saját gyermekét valaha is szerette. Már régebben, meglepetésére és fájdalemára, megeseett vele olykor, hogy a reá bízott gyermekek közül egyik vagy másik jobban a szívébe férközött; mint ahogy az fizetett tanerői minőségével józanul összeegyeztethető lett volna. De Thilde iránti érzése imperatívabb, boldogítóbb és fájdalemasabb minden régi emléknél. Filigrán finomságú rajza még Schnitzler részletművészeténél is feltűnik. A legteljesebb művészi *désinteressement* és a legvégletebb szubjektivitás alkothatta csak ezt a leányalakot. Bámuló, jogos, reménytelen szerelem. Csak nagyon közeli modellről mintázhatta Schnitzler ezt a finom, zárközött, hamiskás, küismerhetetlen fiatal virágéletet s élő mása bizonyára nem is sejtette, hogy szabad egyéniségét tisztelettel respektáló figyelője a legnagyobb szeretet milyen tévedhetetlen éberségével követte lelke legfinomabb kilengését is. Kis-királynői önkényességében talán bosszankodott volna is. Gondtalan és önző fiatalságában még Therese sírjára is csak igen elkésve küldi a szép virágokat Hollandiából.

*

Milyen szeretetmellőzést, elnéző, fájdalemas, soha nem hangoztatott szemrehányást konkrétizált itt az író, milyen nagy bánatot anticipált?

Felmerülnének ezek a kérdések akkor is, ha nem olvastuk volna röviddel a könyv megjelenése után Schnitzler Lilly tragikus elhunytának hírért.

(Páris.)

Szekula Ágnes.

RIMAY PLATONIZMUSÁHOZ.

Plato lelke valék egykor, már most lepe, szépet
S jót keresék ottan: mennyei harmatot itt.

Kazinczy.

A *Széphalom* tavalyi évfolyamában Thienemann Tivadar újabb adalékokat közölt annak bizonyítására, hogy Balassi Bálint közvetlen környezetében — Rimay Jánosnál — nem volt ismeretlen Platon szövege. A dokumentumok azt a célt szolgálták, hogy Balassi Bálint esetében a platonizmus szellemi atmoszférája

bizonyítható legyen.*) Ezt az atmoszférát könnyű szerrel lehet még újabb és újabb citátumokkal igazolni: Radvánszky Béla báró és Dézsi Lajos Rimay-kiadása (*R. J. munkái*, 1904) gazdag felőhelyül szolgál.

Rimay — akinek szép és bölcs írogatásáról maga Balassi szól először — tipikusan humanista költő. Cato bölcs mondásainak alapján költeményeket ír, fordítja Cato distichonjait és theologia-filozófiai klasszikus műveltségét Szent Gergely, Hieronymus, Pythagoras, Demosthenes, Seneca, Aristoteles, Chrysostomus, Aquinoi Szent Tamás, Ambrosius, Isidorus, Claudianus, Prudentius, Ovidius, Pamphilus, Vergilius, Matheus, Cato, Gualterus, Valerius Maximus stb. említései jellemzően megmutatják írásaiban. Balassi szellemi utóda a „szelíd Músák”-nak nem a világból való társaságában éli költői életét, bölcs *emberséget* az Isten-ség közelében keres és a „lelki gazdagság” kenyerével táplálkozik (i. k. 84–85). A tanítvány, aki mesterének emléket állít, önmagáról is vallja, hogy

A tudomány hoz csak
Halhatatlanságot.

A *paráznaságról* írt prózai munkája nem egyéb, mint keresztény alapon és „a pogány philosophusok és bölcsek írási által” való kárhoztatása a testiségnek. Ebben a gondolatkörben szinte már közhely a Platonra való hivatkozás. A spirituális költő szkeptikus rezignációval állapítja meg, hogy a lelki értékek nem sok jutalomra számíthatnak e világban:

Légy bár olyan jámbor, mint Curius s Cato,
Tudományodban oly mint Homerus s Plátó,
Ki volt minden látó
Ha pénzed nincs ehez, lehetsz csak börgyártó.

Itt már barokk rímjátékba kerül a filozófus-eszmény neve. De a plátói idealizmus ennél sokkal több volt Balassi és köre számára: *életforma*, amely a humanizmus tágabb keretein belül szabályozta a társadalmi stílust és a középkori világnézet romjai fölött új oltárt emelt a lelki értékeknek. Ennek az új hitnek már nem az Egyház, hanem a pogány bölcs osztja az *áldást*, Rimay — a Balassi-fivéreket sirató *Deploratio*-nak záróstrófáiban — hitvallást is tesz az új mithologia mellett:

Röttenetes rút gyászt,
Mint egy ijesztő vázt,
Én szívemen viselém:
Ez két vitéz urat,
Kiket lelkem óhajt,
Verseimmel kesergém,
Minerva anyámmal,
Őket laureával,
Mint tudám, ékesgetém.

Momus, Aristarchus,
Mint ép tagon vad hús,
A ki akarsz itt lenni,
Zoilussal káromlást,
S nem Platoval áldást,
Szeretsz inkább hinteni,
Cous táblájával,
Ne feljebb kaptánál,
Tud téged meginteni.

*) V. ö. Balassi és a platonizmus c. tanulmányomat, Minerva 1928.

Csak a terméketlen hípenkritika tagadhatná ezek után, hogy a Rimay körüli magyar lírának egyik védőszentje Platon volt. A kérdés egyébként még tovább nyomozható. Meg kellene vizsgálni, hogy a neolatin költők — Balassiék legközvetlenebb költőideáljai — mennyi „adag” platonista szellemet árasztottak a tudós és filozófus magyar poéták írásaira.

(Szeged.)

Zolnai Béla.

TÓTH ÁRPÁD LEVELE JUHÁSZ GYULÁHOZ.

A nemrég elhunyt költőnek Juhász Gyulához intézett első levelét közöljük az alábbiakban. A levél érdekessége, hogy rámutat arra a sorsdöntő hatásra, amelyet Négyesy László egyetemi stílusgyakorlati szemináriuma a huszadik század költőnemzedékére gyakorolt. A *Nyugat* iskolája is — mint minden forradalmi iskola — neveltetésével hozzákapszólódik a klasszikus hagyományokhoz.

Budapest, 1907 május 29.

Igen tisztelt Uram!

Kuthi Sándor barátomtól levelet kaptam, melyben előadja az Önök megismerkedésének kedves históriáját. Hogy-hogynem, rólam is szó esett a beszélgetésükben s Ön szíves üdvözlétét küldte nekem a Sanyi útján. Ki se mondhatom, hogy ez az üdvözlét milyen nagy örömet szerzett nekem, üdvözlét attól, akit már régóta igaz bámulattal csodálok, s aki nekem oly igen kedves költőm a „Hét”-ben. Már az egyetemi Négyesy-gyakorlatokon, mint ismeretlen, a háta megett ülve, nagy élvezettel hallgattam kedves, sziporkázó bírálatait, költeményeivel pedig egyszerűen megsemmisített: a magam verselményeit akárhányszor mélyen lenéztem miattok. Ugy szeretném, ha mindezeket nem venné hízélgésnek, hanem féktelen tiszteletem és fiatalos bámulatom igaz jeleinek. Nagyon köszönöm a szíves üdvözlétet s ha eddig szerettem, ezután is a legigazabb élvezettel élvezem nemes költészetét,

őszinte tisztelője

Tóth Árpád.

ALFÖLD.

A VIDÉKI SZINPADMŰVÉSZETRŐL.

Nem szabad a nemzetnek mindent egy városra föltetni. A nagy magyar Alföldnek legalább két metropolisra szüksége van. Szegednek és Debrecennek nagy várossá tétele nemzeti érdek.

Klebelsberg.

Jacques Copeau, a modern francia színjáték megteremtője, pár évvel ezelőtt elhagyta Páriszt, otthagyta sikereiben gazdag színházát a *Théâtre du Vieux Colombier*-t, fiatal színinövendékekből társulatot szervezett és elvonult velük vidékre, egy kis burgundi városkába. Itt csöndben és magányban tanította őket két esztendőn át és csak azután lépett újra a közönség elé. De nem a párisi közönség elé, Páriszt messze elkerülte. A vidéket utazta be, majd Svájcban, Belgiumban járt városról-városra, jelenleg Angliában vendégszerepel. Minden évben pár hónapra megszakítja körútját, ilyenkor visszatér a burgundi városkába és tanítványaiával dolgozik, kísérletezik tovább, hogy új eredményekkel indulhasson útjára megint.

Mikor Copeau-t megkérdezték, miért hagyta ott Páriszt, megmagyarázta, hogy a vidék sokkal alkalmasabb a kísérletezésre, mint a főváros. A gyökeres szakítás a párisi színházak üzleti szempontjaival és megszokott módszereivel hamarosan éreztette üdvös hatását. A vidéki elszigeteltségben a színészek könnyen egymáshoz hangolódtak és a néppel való közvetlen érintkezés meglepően új színekkel gazdagította a hanghordozást, az arcjátékot és a mozdulatnyelvet. Ennek az egységessé vált, folytonosan kísérletező, lelkes és meggyőződéses színészcsapatnak sikerült is megteremtenie a francia színjátéknak azt a formáját, amelyben a görög színház és a középkori misztériumok vallásos szelleme éled újra.

Az új játéksztílus kialakítása a magyar színpadművészetnek is égetően sürős feladata. Csakhogy a fővárosi magánszínházak nem vállalják a kísérletezés kockázatát, a *Nemzeti Színháznak* pedig más hivatása van. Igen sok szempontból ajánlatos tehát, hogy Copeau példáját követve a stíluskeresés fáradtságos munkája vidéken induljon meg. De vajon alkalmas terep-e a magyar vidék a kísérletezésre? Ami sikerült a francia vidéken, sikerülhet-e nálunk is?

*

Ezek a kérdések már régen foglalkoztattak és épen ezért örömmel vállaltam Shaw *Szent Johannájának* rendezését a szegedi *Városi Színházban*. Munkámhoz azzal az eltökélt szándékkal fogtam, hogy szerény tehetségemhez mérten megkockáztatok néhány lépést egy korszerűbb magyar színpadi játéksztílus felé. Elhatározásomat most is az a meggyőződés támogatta, hogy ez a stílus nem lehet az orosz, a francia, a német vagy más speciális külföldi játéksztílus utánzata, de viszont nem lehet kiülsőséges, romantikus és helyi értékű stílus sem. A legfontosabb feladat a magyar színpad kizárólagos jellemvonásainak fölismerése és a magyar színész egyéni kifejezésnyelvének megformálása. A külföldi irányok és eredmények alkalmazása csakis eszköz lehet e cél érdekében. De ugyanilyen eszköz a naturalista és a stilizált színjátékkal való szembehelyezkedés is. A színész ne másolja a mindennapi élet formáit, mint a naturalista színész, ne változzék át se

mozgó színfoltta, se zenekari hangszerre, mint a stilizáló színész, hanemi maradjon meg az őszinte és áhítatos színpadi *játék* keretei között, mert ez egybesűríti a többi művészet és az élet elemeit, noha megjelenési formájában különbözik tőlük. Az első lépést a fölfokozott intenzitású, szintetikus színpadi játék felé kell megtenni.

Az első lépés megtételére rendelkezésemre állott körülbelül két hét. Ez alatt a két hét alatt meggyőződtem arról, hogy itt is el lehetne érni azt az eredményt, amit Copeau elért a burgundi városkában, mert a magyar vidék igenis alkalmas a kísérletezésre, sőt bizonyos tekintetben alkalmasabb a fővárosnál.

Alkalmasabb mindenekelőtt azért, mert a vidéki színész általában sokoldalúbb a fővárosinál. A színészeti feladatok vidéken nincsenek olyan élesen különválasztva szerepkör és műfaj szerint, mint a fővárosban, a műsor ugyanis főléleli az összes műfajokat és így gyakran megtörténik, hogy énekes színész drámában játszik vagy drámai színész énekes darabban. Ez a körülmény igen előnyös az új játéktípus szempontjából, hiszen a modern korszerű színjáratnak éppen úgy egyetemesen kell magában a költészetet, a muzsikát, a táncot stb., mint ahogy a *commedia dell' arte*, a görög tragédia vagy a japán színjáték egyesítette.

Alkalmasabb azért is, mert a vidéki színtársulat szelleme nincs annyira megcsontosodva, mint a fővárosi társulatoké. A vidéki színtársulat könnyen hajlítható, alakítható és fejleszthető, ha határozott művészi elvek alapján meggyőződéses és hozzáértő vezetők irányítják. Itt Szegeden például a színészek állandóan figyelhetik a tanyai magyarok életét, elleshetik a nép kifejezőmódjának törvényeit és ebben a szellemben alkothatják meg mozdulatnyelvüket és beszédstílusukat.

Alkalmasabb végül azért, mert a kísérletezés itt nem jár annyi kockázattal, mint az „en suite” rendszert követő fővárosi magánszínházaknál. Budapesten bukásnak számít, ha egy színdarabot tíz-tizenöt-ször játszanak, vidéken ez óriási siker. Ennek arányában az anyagi befektetés is jóval kevesebb és így a kockázat is kisebb. A takarékoskodás elve már önmagában indokoltá teszi a kísérletezést és annak az új színpadi stílusnak keresését, amely a korszerű színjáték alaptörvényének értelmében a legegyszerűbb eszközökkel a legnagyobb hatást váltja ki.

*

Csak hogy a vidéki színházak ahelyett, hogy új utakat keresnének, a budapesti színházakat követik jóban, rosszban egyaránt. Ez a vak utánzás a vidéki színpadművészet rákfenéje. A műsor a pesti színházak pénztári jelentése után igazodik, nem az a fontos, hogy a darab értékes-e vagy értéktelen, hanem, hogy hány-szor játszották Budapesten. Ez a módszer már sok vidéki bukást eredményezett, de azért a színigazgatók nem hajlandók más szempontból összeállítani műsorukat és a világért se mutatnának be új, előadatlan darabokat. Pedig meggyőződésem szerint ez kötelessége lenne minden vidéki színháznak. A rendezésben szintén Budapest az irányadó. A színházi ügynökségek a darabbal együtt rendszerint elküldik a fővárosi rajzos rendezőpéldányt is, ennek segítségével azután a legtöbb vidéki rendező a lehetőséghez képest le is másolja a budapesti előadást. Ez az eljárás csírájában öli meg a művészi alkotás és az előrehaladás lehetőségét. Nem tudom megérteni, hogy a vidéki színházak miért nem függetlenítik magukat a fővárostól és miért nem vállalják a stíluskérés és a formaújítás fáradságos, de minden szempontból szükséges és hasznos munkáját. Talán attól félnek, hogy a megszokottól való eltérés csak kudarcot

eredményezhet? A *Szent Johanna* sikere ennek ellenkezőjét bizonyította. És éppen ezért ma már meggyőződéssel állíthatom, hogy a vidéki színházak számára a megszokottól való eltérés az egyetlen helyes és célravezető út.

(Szeged.)

Hont Ferenc.

AZ EGYETEMI GONDOLAT SORSA.

Klebelberg Kunó gróf vezércikkéből (Pesti Napló 1929. nov. 18. vesszük át az alábbi sorokat.

Szeged város egyetemének építéséhez hét és fél millió pengővel járult hozzá. A nagy alföldi városnak ezt a monumentális áldozatkészségét Zala György *Megadjuk* című domborműve fogja megörökíteni. De a szegedi templom-tér nemcsak a magyar tervszerűségnek és együttműködési készségnek lesz szimboluma, hanem az *egyetemi gondolat* egyik diadalának is.

Mert ne felejtjük el, hogy a magyar egyetemi gondolatnak erős közhangulattal szemben még keservesen küzdenie kell és diadaláig még több olyan sikerre lesz szüksége, mint amilyen a szegedi Templom-tér.

Mi ennek az oka?

Ezt csak történetileg lehet megérteni. A múlt század utolsó és e század első évtizedében a budapesti egyetem egyes karai elég sivár képet mutattak. A hallgatók ezrei iratkoztak be, akiknek tíz százaléka sem járt az előadásokra. Nem egy tanár könyvének pusztá felolvasására szorítkozott, a növendékek pedig rendetlenkedtek és gúnyolódtak. Tanár és tanítvány között óriási szakadék tátongott, a professzor hallgatóit nem ismerte, de nem is ismerhette, velük csak a vizsgaasztalnál találkozott és így maga a vizsga szerencsejátékká vált. Pedagógiai szanatóriumokban kompendiumokat magoltak a jelöltek. Az egyetem abban a szomorú időben diplomagár benyomását tette, amelyben vizsgaiparszerű üzem folyt. Ezt a sivár képet hozták el magukkal az egyetemről azok, akik negyven- és ötvenévesek, akiknek a véleménye tehát a politikában és a közvéleményben ma uralkodó és irányadó. Hogy a helyzet azóta gyökeresen megjavult, arról az idősebb generáció nem igen vett tudomást. A legtöbb ember bizony még ma is úgy képzei el magának az egyetemet, mint egy mamutintézményt, amelynek fentartása csak akkor indokolt, ha tízezernél több a hallgatója, helyesebben vizsgázója, akiknek nem is érdemes oda eljárni, mert ott nagyarányú időlopás és időpazarlás folyik. Feledik, hogy az az állapot, melyet két, három évtized előtt ők láttak, korántsem egészséges, normális egyetemi kép, hanem az intézmény elajulása, aminek oka a harmadik és negyedik egyetem késedelmes felállítását volt. Am most ne keressük az okokat, csak vegyük magát a tényt: a negyven- és ötvenéveseknek kedvezőtlen és torz képük van az egyetemről és ezért roppant nehéz megérteni velük, hogy az 1000—2000 hallgatóval bíró kis egyetem hasonlíthatatlanul nagyobb tanítási eredményt tud felmutatni, mint az az elefantiázisban megbetegedett intézmény, aminő korábban a budapesti egyetem volt.

Ezzel a rettenetes egyetemellenes hangulattal küszködik ma az egyetemi gondolat.

Ebben a kultúránkra végzettszerű harcban az első nagy diadalokat a klinikák vívták ki. Debrecenben a Nagyerdőn pár évvel ezelőtt elkészültek a klinikák. Akkoriban a kávéházak márványasztalánál, a kaszinók bőr-karosszékében sok kritikai megjegyzés hangzott el. Ilyen bírálat után valaki hazament és egyszerre csak érezte, hogy oldalában valami nyilalt. Dolgos ember volt, többször kimerült s ilyenkor megszokta, hogy bevett egy aszpirint, azután az éj folyamán jobban lett. Ez alkalommal is bevette aszpirinjét, de a megszokott hatás ezúttal elmaradt, az éjszaka nyugtalan lett, reggel kimerülten ébredt ágyában, a háziorvosért kellett küldeni. Az orvos a ház régi barátja volt, derűs, víg ember, aki széles gesztussal azt szokta mondani: „Hipochonder vagy, barátom, és olyan egészséges, mint a makk, de egy kicsit kifáradtál, pár hétre ki kell fogni“. Megtapintotta a fájós oldalt és ezúttal elgondolkozott. „Csak nincs valami komoly bajom?“ — kérdezte a páciens borús arccal. „Nem, — volt a válasz, — de talán jó lesz mégis, ha X. Y. professzor is megnézi az oldaladat. Tudod, több szem mégis csak többet lát, a röntgen pedig még többet. Szerencsére e napokban érkezett meg az orvosi kar röntgenintézetének új készüléke, az emberi belsőnek tiszta képét adja, a sebész egész biztosra megy, nagy pénzébe is került az államnak, támadták is érte a kultuszminisztert a felsőház folyosóján, de különben te is tegnap a kávéházban“. A páciensnek lassan kezdett derengeni, hogy a házi orvosa által megnevezett professzor éppen a sebésztanár. „Szent Isten, hát vágni kell?“ — volt az aggodalmas kérdés. A sebész hívása még korántsem jelent operációt, a modern sebészet rendkívül konzervatív, késhez csak komoly szükségben nyúl. „Majd meglátjuk . . . Szerencsére csak az imént szerelték fel sebészeti klinikánkat, amelynek operálóterme modernebb, mint a legdrágább bécsi szanatóriumé, no meg X. Y. professzor bátran felveheti a versenyt a legkiválóbb német sebészekkel is“. A beteg így lassanként megbarátkozott az operáció gondolatával, csak parányi darabkát vágtak ki belőle, de ha csak pár órát késnek, biztos lett volna a halál. Nem is szidta többet a klinikát. Ilyen megtért kritikus sok van az egyetemi városokban, ma ők az egyetemi gondolatnak legteljesebb képviselői, akiket Saulusból a langetta vagy az injekció Paulussá térített. Mert ha az életről van szó, akkor egyszerre megszűnik a frázisok hatalma. Ezért mondtam, hogy a magyar egyetemi gondolat első nagy diadalát a vidéki klinikák vívták ki.

A világháború megmutatta a modern természettudományok óriási fontosságát, egész Európa férfinépszerűsége kapott akkor szemléltető oktatást arról, mit jelent a mérges gázok kémiája, mit az aerodinamika, meg a ballasztika, ami vérpatakok omlását jelentette, de prózai nyelven semmi más, mint alkalmazott természettudomány. Azután a belgyógyászat is újjászülött a biokémia jegyében, rájöttek, hogy betegségeink egy része semmi más, mint a testben valami vegyi folyamat. Elvétele a nagybirtok egy-egy képviselője ki-kiszól az egyetemek ellen, pedig Németországban az agrokémiai és agrobiológiai laboratóriumok akarják megvívni a harcot a német mezőgazdaságot sorvasztó kedvezőtlen konjunktúra ellen. *Biokémia és agrobiológia* — milyen furcsa szavak, amelyek értelmét is minálunk mintha bizonyos homály fődne. Öröklés! Hát megint valami újat akarnak nálunk meghonosítani? Csak nem akarják lombikban kifőzni azt, hogy nagyapámtól milyen tulajdonságokat örökölttem? Ilyen kritikára el lehetünk készülve, pedig, hogy a mag az egyes növénygenerációk után nemesebb legyen, vagy hogy a tyúk többet tojjon, az efféle is azon a bolond külföldön mintha örökléstannak

hívnák. Hát bizony, egy szó annyi, mint száz, a természettudományok az utolsó negyedszázadban előretörték.

*

A szegedi egyetem professzorai is megértették az új idők intő szavát. Megalkották más kitűnő szakemberek bevonásával az *Alföldkutató Bizottságot* és elmélyedtek azokba a természettudományi problémákba, amelyeket az Alföld talaja, klímája, növényi és állatvilága vet fel. Értékes munkásságuk eredményét most kezdjük kiadni. Könyveik és füzetek eljutnak majd az Alföld könyvtáraiba és a tanítók az eredményeket népszerűsítik a falvakban és a tanyákon. Végre valahára az Alföldnek meg kell ismernie saját nagy problémáit.

A kiegyezés korának az volt a baja, hogy a súlyt a központra és a perifériákra, Budapestre és a nemzetiségi övre vetette. Ami e kettő közé esett, — az Alföld és a Dunántúl — azt meglehetősen elhanyagolták. Most öntudatos ellenében ezzel a politikával megadjuk az Alföldnek a maga saját kultúráját. Azelőtt divat volt az Alföldet elmaradottságáért lesajnálni, ma a lesajnálók emlékéitől számonkérjük, miért hagyták az Alföldet sajnálatraméltó állapotban. A debreceni nagyerdő klinikáin és a szegedi Templomtér laboratóriumaiiban megindul a munka, folyik a nagy küzdelem az Alföld sajátos problémáinak megoldásáért. A szellem azután sugárzik ki tovább a tanyái iskolák révén az egész Tisza mellékre. A klinikák nyerték a magyar egyetemi gondolat első csatáit, a másodikat a természettudományi laboratóriumok fogják megnyerni.

Ezekben a kérdésekben van a magyarázata annak, hogy miért áldoz Debrecen és Szeged egyetemeiért és miért dereng az alföldi tanyás agyában a tudás jelentőségének felismerése.

A ZENEKULTURA DECENTRALIZÁCIÓJA.

A sokat emlegetett decentralizáció és a vidék kulturájának emelése érdekében jelentős lépés az a *Javaslati felirat*, amelyet — Aigner Károly főispán kezdeményezésére — a szegedi kulturális élet vezetői intéztek Klebelsberg Kunó gróf kultuszminiszterhez. A feliratot, amely a magyar vidék zenekulturájának sok hiányára mutat rá, az alábbiakban közöljük.

*

E városnak polgárai örömmel szemléljük azt a lázas alkotómunkát, amely körülük folyik és amely a kultuszminiszter eszméjét „Nagy-Szeged“-nek, — mint a szintiszta magyar területen létesülő kulturális centrumnak — kiépítését szolgálja. Az erdélyi egyetem elhelyezésével nemcsak a magyar tudományos életnek létesült itt erős vára, nemcsak a Királyhágón túli magyar értelmiség egy tekintélyes része települt itt meg, hanem ezzel együtt rohamosan megnövekedtek azok az igények is, amelyek egy eleven kultúrváros ismertető jegyei közé tartoznak. A művészetek ápolása, a pezsgő művészeti élet épp oly fokmérője a művelődésnek, mint a tudományok virágzása. E kettő kiegészíti egymást és hiányos maradna Szeged városnak a nagyszerű cél érdekében történő fejlesztése, ha a művészetek melegágyai hiányoznának.

Ezek között az irodalmi irányú törekvéseknek több folyóirat adja tanújelét (*Széphalom, Nyelvünk és Népünk, Sze-*

gedi Szemle stb.); a Szegedi Képzőművészeti Társulat újjáélesztése, az Alföldi Művészek Egyesülete a magyar képzőművészet egyik centrumává avatja e várost; ma már azonban úgyszólván közszükséglet és általános európai áramlat a művészetek egy másik ága; a zenei kultúra. Szeged városát zenei múltja predesztinálja, jelenje szinte kényszeríti, hogy a magyar zeneművészetnek egyik legerősebb székhelyévé váljék. Zenei múltja több mint 200 éves. Már 1723-ban volt városi zenekara, amelynek tagjai a *Muzsikások Quartélyháza*-ban tanítottak is. 1836-ban létesült ebből a *Hangászati Oskola* részvényes alapon. Az árvíz előtt a Szegedi Dalárda egy csoportja megalakítja a Zenepártoló Egyesületet, amely fenntartja a Zenedét. Az árvíz után a Zenedét a város saját kezelésében éleszti újjá és a Szt.-Demeter templom baloldali szárnyépületében — a plébániával szemben — helyezi el, ahonnan a fogadalmi templom építése óta egy ideiglenes — célra alkalmatlan — bérházba szorult. Reizner János *Szeged története* c. munkájában (III: 317) a következő feljegyzés található: „Szeged város választott községe 1826-ban az akadémia áthelyezésének kérdését újra felelevenítette és kijelentette, hogy ha a fennálló akadémiák valamelyikének Szegedre való áthelyezése reménytelenül szorgalmaztatnék, ez esetben a jogi akadémiát a város saját erejéből is kész felállítani. A tanács ezen határozatot azzal egészítette ki, hogy az akadémia részére emelendő új épületben egyúttal a tervezett zeneiskola, könyvtár és leányiskola is elhelyezendő“. A városnak a zeneélet és oktatás fejlesztésére irányuló erős törekvését mutatja, hogy 1908-ban elkészítette egy Zenepalota részletes terveit, és ennek helyül Oroszlán uccai telkeket sajátított ki. Sajnos a kivitel éveken át húzódván, a világháború kitörése miatt nem válhatott valóra.

Az alföldi magyarságnak évszázados vágya a magyar zenekultúra fejlesztése, ezzel kapcsolatban Szeged városának negyedszázados megkezdett, de elintézetlen programja egy, a kor követelményeinek megfelelő Zenepalota építése, amelyet azonban a város saját erejéből megoldani nem képes. E nélkül pedig nemcsak a városi zeneiskola nem fejleszthető, hanem felő, hogy megfelelő helyiség, otthon hiányában a háború után lelkes lendülettel indult zenei élet is elakad, vagy visszafejlődik. A zeneiskola jelenlegi ideiglenes elhelyezésében nem maradhat, mert szűk szobái, utólag húzott vékony falai tanítás céljára teljesen alkalmatlanok. Az összes helyiségek állandóan foglaltak, így a tan székek száma hely hiánya miatt sem szaporítható. Nincs az intézetnek egy megfelelő próbaterme, sem előadásai, sem hangversenyei számára terme, pedig még egyéb hely híján a Szegedi Filharmonikus Egyesület, Szegedi Dalárda, Szegedi Polgári Dalárda is kénytelenek itt, oly szűk helyre zsúfolva tartani próbáikat, ahol akusztikai megfigyelés teljesen lehetetlen. Az intézet kénytelen hangversenyeit idegen teremben tartani.

Egyáltalán nincs Szegeden nagyobb mérvű előadó-terem, amelyben hangverseny, irodalmi és kultúr-előadás, vagy valamilyen nagyobb esemény a nap bármely szakában lejátszódhatnék. Pedig a zeneiskola, a Szegedi Filharmonikus Egyesület, hét dalegyesület, a helyi zeneművészek és zenetanárok, különféle egyéb egyesületek (Dugonics Társaság, „Mikes“ Irodalmi Társaság, Katolikus Kör, Mansz, Szt.-Vince Szeretetegyesület, Kath. Növédő, protestáns jótékony és kultúregyesületek) és még számos egyesület szükségletei kielégítésre várnak.

Egy modern Zenepalota építését elsősorban szükségessé teszi az egész Alföld elmaradt zenei kultúrája és a zeneiskola csonkasága. Hiányos

az intézet, mert nem öleli fel a zene minden ágát, nem taníthat minden szükséges hangszert. A modern templomi igények kívánják az orgona-képzést, a zenekari élet fejlesztése pedig a fúvó hangszerek tanítását. Ma már három ifjúsági fúvós zenekar működik a városban: a Tűzoltó Gyermekzenekar, a Cserkész- és a Levente-zenekar; a tehetségesebb tanulóknak módot kellene nyújtani a továbbképzésre. Előbb-utóbb sor fog kerülni a városi zenekar felállítására, amely idővel helyből is nyerme kiegészülést. A szomszédos városok, sőt falvak is igen sok zenészt foglalkoztatnak, ezt az anyagot is mind tanultabbal, műveltebbel lehetne pótolni. Szegedre került a Polgári-iskolai Tanárképző Intézet, amelynek zenei osztálya is van, sőt énektanítói oklevelet is ad. A zeneiskola kibővítésével és átszervezésével a Paedagogium zenei hatásköre is az iskolába lenne olvasható.

Ezek a röviden vázolt szükségletek ma már a közérdeklődés középpontjában vannak és a közóhainak adunk kifejezést akkor, amidőn a kultuszminiszter elé járulunk azon kéréssel, hogy egyéb alkotásai mellett a zeneművészetnek is méltó otthont emeljen, egyúttal az eddigi zeneiskola kibővítését átszervezéssel lehetővé tegye. Mivel pedig erre hosszú időn belül a város nem képes, egyedüli megoldásnak az eddigi városi zeneiskola államosítása és városi hozzájárulással való fenntartása kínálkoznék.

A szegedi zenei élet és oktatás már régen nélkülöz egy, a magasabb igényeknek megfelelő otthont. Egy ilyen nagyszabású zeneiskola keretében központosítható lenne minden zenetanítás és zenei ügy, vezetése. Így a vidéken nagyon elharapózott kontársággal és ferde dilettantizmussal szemben egyrészt szakavatott kezekbe és helyes útra terelhető a zenei élet iránya, másrészt egy reprezentáns épülettel, a magyar zenének, művészetnek egy méltó otthonával az itteni, még nagyszámú laikus közönségnek érdeklődése könnyebben felköltethető, koncentrálható és irányítható lenne. A tapasztalás már eddig is azt mutatja, hogy a környékbeli városok érdeklődése mind fokozottabban fordul Szeged felé zenei téren is, amelyen vezető szerepe a vidéki városok között elvitathatatlan. (Itt említjük meg, hogy az már csupán a technikai megoldás kérdése, hogy ebben az épületben a képzőművészetek is otthont, állandó kiállítási termet kaphassanak, ami eddig szintén hiányzik Szegednek.)

A magyar zeneművészet és népköltészet, amely a tiszta, nemes magyar lélek habitusát oly hűen adja vissza, már eddig is kivívta a művelt nemzetek elismerését. A magyarság őseréje, amely ma a szellemi küzdelmek és fejlődés terére koncentrálódik, még nagy és kiaknázatlan képességeket hord magában. Ez a lélek sokszor csak az egyszerű népdalban nyilatkozhatott meg, de hozzá méltó eredetit és értékeset fog termelni a zeneművészet egyéb területén is, ha a jövő fejlődés zsilipei ilyenformán megnyitnak és Dankó, Pista városának magyarsága az ő még érintetlen lelkével közelebb férhet a zeneművészet forrásaihoz.

*

A memorandumot Aigner Károly, Somogyi Szilveszter, Várhelyi József, Pálffy József, Wimmer Fülöp, Pongrácz Albert, Hainiss Elemér, Menyhárth Gáspár, Szalay József, König Péter, Fichtner Sándor és Belle Ferenc írták alá.

V I S S Z H A N G.

„A történelmi kép a modern festészetben jóformán egészen hiányzik, már pedig ez az a műfaj, ahol a nemzeti gondolat és a festészet közvetlenül találkozik. A történelmi tárgyakkal a modern festészetben mutatkozó hiánya természetes reakciója annak, amit a natürlisztikus történelmi képfestés teljes ellaposodásának idején produkált. Színpadlas jeleneteket, fotográfiáknak való beállításokat festettek meg aprólékos hűséggel, amelyeknek végső kifejlődése azután az volt, hogy panorámákat csináltak, a végén pedig panoptikumokban viaszfigurákkal mimetizálták a valóság látszatát. Fiatal koromban láttam a felrobbantott II. Sándor cár viaszfiguráját, amelynek sebeiben emelkedett és süllyedt a vér s ezenfelül valamely belső készülék segítségével még hörgött is. Ezzel szemben meg kellett jönnie a reakciónak. Hogy a modern művészet megalakítja-e majd a maga történelmi festészetét, amely természetesen nem lehet a Gartenlaube-ban, vagy a Buch für Allenban reprodukált ilyen ábrázolások folytatása, ez még nagy probléma”. (Klebensberg Kunó gróf cikkéből, Nemzeti Ujság nov. 18.)

*

A Szegedi Napló megemlékezett Juhász Gyulának egy előadásáról (dec. 4.), amelyben a kitűnő költő fölolvasta Csokonainak „Jövedöls az első iskoláról Somogyban” című versét, a következő megjegyzés kíséretében: „Csokonai e versében száz év előtt meglátta azt, aminek szükségességét és megvalósítását — a népiskolai oktatás kiterjesztését — a mai kulturpolitika kiváló reprezentánsa fölismerte. Ezt a költeményt Klebensberg Kunó gróf albumába dicséret gyanánt lehetne beírni, mint a halhatatlan költő ajánlását”.

*

Hantos Elemér írja egy közép-európai vámunió létesítése érdekében: „... még ha a vámsorompók leépítése gazdaságilag hátrányos volna is, (amint-hogy meggyőződésünk szerint csak előnyös lehetne) — még abban az esetben is nagy nemzeti érdekek követelik, hogy szomszédainkkal szemben a mai természetellenes állapot megszűnjék. Mert nekünk nemcsak gazdasági javakat, hanem szellemi termékeket is kell kivinnünk s amíg az előbbiek útját nem egyengettük, az utóbbiak érdekében sem történhetik semmi. A magyar könyv, a magyar folyóirat, a magyar ujság exportjához ugyanannyi érdekünk fűződik, mint a magyar anyagi termelés fokozásához... Magyarország gazdasági integritásának problémájába itt kapcsolódik bele Magyarország kulturális integritásának kérdése, az egész magyarságot összekötő szellemi kapcsolat létesítésének és kifejlesztésének szükségessége”. (Pesti Napló, dec. 19.)

*

„Fra Angelico leheletfinomságú freskókkal ékesítette a kolostor rideg falait, Magyar Gyéza cellájában nehéz jogi problémákról írt könyveket, amelyekben, ha van művészet, az a finoman elemző logika művésze. Mily különbség a két térű munkája között és mégis mennyire egy lélek az, amely a kettőt áthatja! Az egyiknek a munkája átszellemült művészet, a másiké átszellemült tudomány. Magyar Gyéza egész élete munkájában ugyanaz a bensőséges, áhitatos odaadás tükröződik, ugyanaz a teljes, szinte extatikus átolvadás tárgyába, és amellet a léleknek ugyanaz a derüje és magából fakadó boldogsága, amely a san-marcoi barát Szűz

Máridit és angyali seregeit olyan meghatóakká teszi. És ugyanaz a rajongás, amelyt a barát képei mutatnak az égi hazáért, tölti el Magyaryt földi hazája iránt. A hazaszeretet magas őrtornyáról kémlelte, hol lehet rá szükség; s ahol ráváró földadatot látott, nyomban rávetette magát teljes erejével . . . Látta, hogy az ország szerencsétlen helyzetén a komoly munka mellett csak a nemzetközi igazságosság érvényre jutása segíthet. Ezért lett előrehaladott korban nemzetközi jogásszá és vált apostolává a nemzetközi biráskodásnak". (Szladičs Károly Magyar Gézáról, Magyar Szemle, 1928 : 275.)

*

Pető Sándor írja Szefföl Gyula Bethlen Gábor-könyvével kapcsolatban: „A királyi magyar területeken jobban állott a protestáns vallás közjogi és tényleges helyzete, mint a katolikus hité a fejedelmi Erdélyben. Bethlen Gábor teljesen korának fia volt abban is, hogy az evangéliumi szabadság eszméje ellenére nem szívesen tűrte a helyét vallástól eltérő protestáns szektákat, a szombatosokat meg éppen üldözte". (Magyarság, dec. 23.)

*

A nemrég elhunyt Hermann Sudermannól megírták a lapok, hogy a könsbergi egyetemen irodalmat és modern filológiát tanult. Ha összedlitanák azoknak a modern íróknak a névsorát, akik az egyetemek filozófiáj fakultásáról mentek irodalmi pályára, a szépirodalom tekintélyes része ebbe a rubrikába kerülne. Hogy csak pár nevet említsünk: Tharaud, Pirandello, Babits, Kosztolányi, Juhász, Tóth Árpád, Oláh Gábor, Schöpplin Aladár stb., stb. (Talán ezt a szempontot is túl lehetne vetni az „egyetemi gondolat" kérdésével kapcsolatban.)

*

A Vox Academica októberi száma írja: „Akik még ma is támadják Klebelsberg Kunó gróf nagyszabású kultúrpolitikáját, különösen a négy egyetem fenntartását, azokra a legenyhébb kifejezés, hogy a tények ismerete nélkül beszélnek. A négy egyetemet, még ha a hallgatók száma nem is tenné indokoltá (pedig nem ez az eset!), meg kell őrizni és fejleszteni kell, mert a budapesti centralizálódás helyett a magyar kulturális élet színeződését jelentik s gócpontokat képeznek az országban, amelyekben a fejlődés szempontjából nagy horderejű törekvések és irányok alakulhatnak ki. Vidéki egyetemeink meg is értették ezt a kultúravívó feladatot s ma már elérték azt, hogy a közlekedésileg és földrajzilag körük tartozó területek az egyetemükben látják a művelődés fényszóróit. A hivatottságnak ilyen felismerése vezette a szegedi egyetem tanárait a Széphalom című folyóirat megindítására".

*

A Grande Revue érdekes párhuzamot von fasizmus és bolsevizmus között: „Mindkettő azzal büszkélkedik, hogy nem liberális. Sőt egyenesen azt mondhatjuk, hogy a szabadságot a parlamentarizált népek bálványának tartják, amit lelkiismeretfurdalás nélkül ledöntenek. Olaszországban nincsenek többé pártok, nincsen általános választójog: csak a fasizmus támasztó tényezői kapnak polgárjogot".

*

„Csodálatos bensőség, szívemarkoló őszinteség, megrázó közvetlensége sóhajt Tóth Árpád verseiben. Egy sokat szenvedett ember, egy megpróbáltatott:

lélek zsoltáros emelkedettségű élet-panaszai ezek. A leggondosabb stílus hamva ü rajtuk, a magas kultúra muzsikál belőlük. Ismerte az egész világirodalmat, remekszépen ültette át a mi nyelvünkre az idegen költők verseit, amelyek rezonálásra ingerelték az ő finomhúrozatú művészelektét. De megmaradt mindig mélységesen magyarnak. Sosem hódolt a divatnak, a maga módján, magát énekelte mindig. A szenvedő embert, aki a Halál árnyékában jár, de ott is mindig az örök-szépre függeszti szemét. Csendes, magábavonult, kontemplatív és halkszavú költő. Nincs újabb költőnk, akinél a műgond olyan föltétlen zsinórmérték lett volna, mint nála. Verseiben egy finoman kultivált nemes magyar lélek nyilatkozott meg. Tóth Árpád, a tiszta ember és a nemes költő lelkének legritkább kincseit osztogatta szívveretes, muzsikás dalaiban. Végzete tragikusan magyar végzet: a pusztában kiáltónak szava és korai távozása nagy bajtársának. Adynak megrendítően igaz strófáit idézi a szívárvány haláláról. De nálunk csak anekdoteznek és banketteznek az irodalom és művészet dolgairól, kultúriöleányesen ünneplik egymást a hivatalos és illetékes tényezők, míg a magyar lángész, az igazi és az isteni, gyászosan roskad korai sírjába és még jó, ha nem üldözték életében, csak megelégedtek róla! A magyar költészet nagyszerű virágzásának egyik legnagyobb, kétségkívül jeles klasszikusa szállt sirba vele".

*

(A Tóth Árpád nekrológjaiból idézett főntebbi mondatokat szándékosan közöljük forrásmegjelölés nélkül, mert a legkülönbözőbb pártállású napilapokból vettük át őket: annak dokumentálására, hogy ma már a „kettőszakadt” irodalom mindegyik pártján egyforma elismeréssel adóznak a valamikor „nyugatos”-nak bélyegzett Költő emléke előtt.)

*

„A Bástya 1:0-ás váratlan győzelménél csak az a példátlan botrány szenzációsabb, amely a sokáig emlékezetes mérkőzést félbeszakította. A második félidő 39. percéhez közeledett a stopper mutatója. Izzó hangulatban, elkeseredetten biztatta fanatikus közönsége a Ferencvárost, hogy 1:0-ás játék után legalább a ki-egyenlítést sikerüljön megszerezni. Éppen Takács II. vezeti a labdát. Átmegy két emberen, amikor 25 méternyire a kaputól Kronenberger a Bástya balhallija elfautolja. Takács II. jajgatva kap a lábához. Gerő bíró fütyül, de még inteni sem tud, amikor a pálya szélén elhelyezkedett fanatikus nézők egy kis csoportja berohan a pályára. A vezetőjük nekirohan Kronenbergernek, majd a meglepett bíróra támad s arculitti. Leirhatatlan zűrzavar, kavarodás támad a pályán. Nagy tumultus keletkezik a bíró körül, taszigálják, lökdösik egymást a játékosok. Berkessi a bírót inzultált, de most már menekülő fiatalember után veti magát, akit csakhamar markos rendőrkezek között lát viszont a közönség. Senki sem hallja, hogy a bíró letűn, a mérkőzést, csak azt látni, hogy a játékosok az öltöző felé indulnak. A közönség elkeseredése folyton fokozódik. Az öltöző bejáratánál rendőrkordon menti meg a bírót az újabb inzultusoktól”. (Reggel, dec. 10.) — — — (Nem lehet tagadni, hogy sportirodalmunk híjával volna az érdekes témának. Minek akkor regényt írni, propagandát indítani a magyar írók érdekében, ha a sportrovat hetenként rémdrámával tudja mulattatni a nagyérdemű közönséget?)

*

(Irodalmi napihír.) Londonból jelentik dec. 21-i dátummal: London lord-püspöke, aki ez év folyamán töltötte be hetvenedik születésnapját, tegnap egy-

angol középiskolai hockey csapatot vezetett, mint kapitány egy másik középiskola csapata ellen. A mérkőzésnél, amely rendkívül heves iramú volt, a püspök maga mint középcsatár játszott és a sporttudósítók egyhangú megállapítása szerint semmivel sem játszott gyengébben a csapat többi tagjainál, akik közül a legidősebb 19 éves volt. A játék során a püspök három gólt lőtt. (Az Est.)

*

„Véresre verték a Ferencváros játékosait Lisszabonban”. (Új Nemzedék, jan. 8.)

*

„Ady mai tisztelői legnagyobb részét a magyar fajjal legmélyebben együttérző, a magyarság sorsán legigazabban aggódó lelkek közül kerülnek ki”. (Ezt a mondatot Sik Sándor piarista tanár legújabb könyvében — „Gárdonyi, Ady, Prohászka”, 138. l. — olvassuk. A könyvön rajta van az esztergomi egyházmegye és a piarista rend jóváhagyása.)

*

A „holnapos” Oláh Gábor Csokonai-tanulmányát az Akadémia folyóirata, az Irodalomtörténeti Közlemények hozza. Ez is a megváltozott idők jele, de még inkább azzá lesz Oláh Gábor egyik passzusa révén, ahol a „nyugatos” Csokonairól, mint Ady öséről beszél a kitűnő debreceni poéta: „Csokonai halála leszállt a legújabb költőikig. Csak Ady Endrét említhük, aki tudatosan kapcsolta össze sorsát és művészetét Csokonai sorsával és művészetével . . . A vers ziháló formája, a versszakok első és utolsó sorának ismétlődése, a főképzetek megvillantása, a nyugtalan tovaszökellés annyira modern és új értelemben nyugatos, hogy Adyék felé mutató előfutárnak kell tekintenünk. Ady szereti ezt a kifejezést: magunk szerelme; már Csokonainál olvashatjuk A lélek halhatatlanságáról II. részében”. (Irodalomtörténeti Közlemények, 1928:206.)

*

Szcitovszky Béla belügyminiszter nyilatkozatából: „Mi nem bíráljuk el valamely mű irodalmi értékét és ezért nem kooperálunk a kultuszminisztériummal sem. Mert nem akarunk abba a hibába esni, hogy művészeti vagy irodalmi szempontból kritikát gyakoroljon egy rendőri bizottság. Hangsúlyozom azonban, hogy a legnagyobb irodalmi értékkel bíró mű, egy Petőfi-vers is alkalmas lehet arra, hogy előadása rendészeti szempontból kifogásolható legyen”. (Magyarország, dec. 25.)

*

Harsányi Zsolt írja Dezséri Gyuláról, a nemrég elhunyt színésről (Pesti Hírlap, dec. 20.): „Az volt az ő világa, a hajdani Kolozsvár. Hívták a Nemzeti Színházhoz tiszter is, ő bizony nem tudta rászánni magát. Pedig mikor Janovics Jenő, a kolozsvári direktor egyszer felhozta a farsulatát vendégszerepelni, a pesti kritikusok álmélkodva nézték, milyen színészi öserő, milyen misztikusan magyar, milyen meghökkentően tehetséges. De hiába marasztották, ő ment vissza Kolozsvárra, szép Erdélyországba, a huncut és jókedvű muskátlikos közé”.

*

Emlékeznek még a Tótágas esetére? Egy magyar író színpadra vitt egy kiscigafigurát s mivel a figurát nem állította be túlságos rokonszenvesnek, álta-

János fölzúdulást keltett a kisgazdapártban, sőt az egész kisgazdatársadalomban. Azt mondják: egy fecske nem csinál tavaszt. Nos, hát nem egészen így van. Mert ezt az egy szál színpadi parasztot viszont egy egész osztály a maga legszemélyesebb sérelmének tekintette és nem is nyugodott addig, amíg a „közfelháborodás” erejével le nem söpörte a színpadról. Ez a „siker” úgy hatott, mint a riadó. Mint első jeladás a további harcra. És hamarosan meg is indult minden oldalról a roham, a dráma és a regény „kellemetlen” alakjai ellen. Az egyház régebbi keletű s bizonyos mértékig érthető érzékenységről nem beszéltek. De jöttek a tanítók és hivatalos lapjukban állandó rovatot nyitottak azoknak az íróknak „megbélyegzésére”, akik könyveikben nem csupán Röck Szilárd-díjra méltó népnevelőt méregettek megrajzolni. Azóta szorgalmasan bújják az új magyar regényeket s ha valahol egy bogaras kántorra vagy tanítóra bukkannak, irgalmatlanul indexre teszik és bojkottálják a „pedagógusokat gyalázó” írókat. Ugyanígy a jegyzők, a rendőrök és az orvosok, akik szintén vétőt emelnek s mingyárt osztálýséremltet emlegetnek, ha valamelyik regényben szereplő jegyző, rendőr vagy orvos nem makulátlan ideálja a polgári erényeknek. Csodálatos, ám így van: az orvosok igen jelentős része még mindig nem bocsátott meg — Molière-nek sem. Egy rendőrtanácsos pedig csak legutóbb tiltakozott „az egész rendőrtisztviselői kar” nevében, legelső modern regényírónk egyik „tendenciózusan bedílitott” rendőr-figurája ellen. Nem is szólva a különböző külföldi követségekről, amelyek „nemzeti alapon” szoktak interveniálni az idegen állampolgárok „kedvezőtlen színben” való feltüntetésé miatt. Talán nem kell külön hangsúlyoznom: micsoda végzetes félreértésből fakadnak mindeme „sérelmek”, vétők és bojkottok. Azt azonban annál inkább alá kell húznom, hogyha ez így megy tovább: az irodalom szabadsága rövidesen illuzóriussá válik Magyarországon. (Kárpáti Aurél cikkéből: Tabu az irodalomban, Pesti Napló nov. 25.)

*

Luttor Ferenc írja Ludwig von Pastor-ról való megemlékezésében (Magyar Kultúra, 1928: 461): „A történetírás mai hitvallása és rendszere szerint a tárgyi-jagosság és elfogulatlanság jelszavával dolgozik . . . Hogy azután a valóságban elfogulatlan, tárgyilagoss történetírás ritka, azt igen könnyű megállapítani, ha az ember csak találomra is fölül egy történelmi munkát”.

REAKCIÓS MAGYAR TÖRTÉNETTUDÓSOK.

Ritkán írunk rólunk külföldön, de nincs is köszönet benne. Ha legalább egy magyar tudós vállalkoznék tudományosságunk objektív ismertetésére . . . De abban sincs mindig köszönet, amint az alábbi épületes história mutatja.

A párisi Alcan-cég kiadásában (1927) megjelent a *Revue historique* főnnállásának ötvenéves fordulója alkalmából egy nagy összefoglaló munka, amely *Histoire et historiens depuis cinquante ans* címmel a történettudományi munka módszereit, szervezetét és eredményeit tárgyalja országok szerint. A könyv egyes fejezeteit lehetőleg az országok reprezentáns tudósaival írták meg, — Dopsch, Fueter, Halphen szerepelnek a munkatársak között, az oláh részt persze Jorga írta — bizonyára így került Marczali Henrik cikke a sorozatba. Bizonyára nem az ő hibája, hogy a magyar tudományosság ismertetése csupán 10 oldalt kapott a 470 lapnyi könyvben, amelyben Csehország 25, Románia 21 oldalon terpeszkedik. De az már a Marczali Henrik hibája, hogy ez a rövid elmeiuttatás olyan siralmas képet fest a magyar történetírás jelen állapotjáról és tendenciózus beállításban diszkreditálja a magyar tudományosságot az amúgy is kedvezőtlenül hangolt külföld előtt.

Kik azok a historikusok, akiket — filozófiai értékük és anyaggyűjtés szempontjából — Marczali érdemesnek tart a francia közvéleménynek bemutatni? A mult század végéről Pauler Gyulát, aki szerinte azért lett történész, mert nem volt tehetsége a szónoklathoz. Mi köze ehhez a furcsa indokoláshoz a külföldnek, amely joggal kérdezhetné: hát akkor Marczali miért lett történettudós? (Talán azért, mert kevés volt a filozófiai műveltsége?) Megtudjuk Pauler Gyuláról azt is, hogy utolsó művei a *hanyatlás* jeleit mutatják . . . Szép ez az objektivitás egy virágzása tetőpontján álló tudóstól, de még szebb az a kegyelet, amellyel Fraknói Vilmost teszi meg a modern magyar történetírás atyjává. Fraknói után már csak epigonok következnek. A fejlődés bizonytalan irányt vesz. Történészeink a háború kitörésekor elvesztették a valóság iránti érzéket. A forradalmak után a reakció szelleme diadalmaskodik. Fraknói szellemétől elfajzott történetírásunk. *C'est l'esprit de réaction qui domine*. Miféle reakció? És kikre és miért haragszik Marczali? Azért haragszik, mert történészeink még mindig Anonymus személyét kutatják. Neki ez a kérdés nem fontos. Nem fontos a székhelyek eredete sem, amelyet a reakciós magyar történészek „minél régebről” igyekeznek keltezni. Mi ebben a reakció? És mi abban a haladás szelleme, ha nem veszünk tudomást arról, hogy a Fraknói—Marczali-féle generáció helyébe egy szélesebb tudományos alapozottságú diadalmas generáció lépett, amely eddig még nem látott virágzásra juttatta a magyar történettudományt? Don Quijote-i attitűd visszabújni a tudomány rozsdás fegyverei közé és nem említeni Károlyi Árpád, Csánki Dezső, Hóman Bálint, Szekfi Gyula, Lukinich Imre, Mályusz Elemér és Berzevicsy Albert nevét, amikor a legujabb irányokról van szó. És azok, akiket Marczali fölémli — Tóth Zoltán és Greppa-Grex a Gyula — bizonyára tiltakozni fognak a Sancho Pansa-i fegyvertárs-szerep ellen. Ez a két fiatal történészünk ugyanis „kivételt” alkot Marczali szerint a modern magyar történettudomány sivár világában . . . Ez az a „tradition de recherche strictement impartiale et scientifique”, amelyről az önmagát „szerénynek” nevező Marczali ír? Az objektív oláh törté-

nészek bizonyára örülni fognak: akadt egy magyar történettudós, aki délibábos-ságot lát abban a törekvésben, hogy a székekelyek minél ősbibb származását kimu-tassuk. Mert ez már politizálás lenne — a mi részünkről; és tagadása annak az oláh fölfogásnak, hogy a székekelyek az őslakó oláhság kárára betelepített magyar néptörzs . . .

Ezek után érthető, hogy cikke végén Marczali Henrik díjmentesen adomá-nyozza önmagának az igazi tudósgeneráció „nevelője” és a „hazafi” címet. A Ma-gyar Történelmi Társulat, a Klebelsberg-féle *Fontes* társasága, a Budavári Tudós Társaság, a Minerva-Társaság — mindez eltörpül a „Greppák” Marczali-iskolája mögött, amelytől a tudós szerző a magyar história megújhodását várja. Álljanak hát elő ezek a fiatal Márkusok és tegyenek esküt, hogy a Marczali-hazafiság igaz-talaján állanak!

(Szilasbalhás.)

Steinbach Ede.

IZGALMAS HAJSSZA A MAGYAR KÖNYV MERÉNYLŐI UTÁN,

avagy igen érdekes kulturpolitikai detektívtörténet, amelyben a nyájas olvasó baloldalon veszi a propa-ganda-cikket, jobboldalon pedig szenzációs részleteket kap az ellenpropagandát szolgáló irodalmi rovatból.

A *Délmagyarország* fulmináns vezércikke megindítja az akciót a magyar könyv megmentése érdekében:

A magyar könyv válsága. A gróf a vízbe fult, mentsük meg őt! A magyar könyv válságáról ankétet rendeznek a kultuszminisztériumban... Hogy nagy bajok vannak a magyar könyvvel, az kétségtelen. Hogy a Wallace-ok és Dekobrák kelendőbbek . . . hogy a Courts Mahlerek és Crookerek kapósabbak . . . (*Délmagyarország*, dec. 7., vezércikk.)

A *Délmagyarország* regénye! Mey-rinck: A nyugati ablak anyyala. — Ez okból tegnap engedtem Lord Lei-icester kéréseinek . . . hogy meglát-hassa Mortlake csodáit . . . Megint jó adagot kellett feláldoznom a St. Dun-stan sírpredájáról, de Kelley gúnyosan nevetett . . . Laski fejedelem búsán megfizeti a Zöld Angyal-nak Kel-ley által közvetített üzeneteit . . . (Dec. 7.)

*

A *Pesti Napló*, miután közölte a kultuszminiszter vezércikkeit, napilírben foglalkozik azzal, hogy mi fáj az irodalomnak; a fatális véletlen nem kímélte még ezt az egyébként máskor gazdag magyar anyaggal rendelkező lapunkat sem:

A magyar könyv sorsa. A könyv népszerűsítésének emelése érdekében az egyszerűbb embereket meg kell ta-nítani olvasni . . . A magyar műveknek milyen konkurenciát csinálnak az ide-gen nyelvből átültetett művek... (*Pesti Napló*, dec. 8., napilír.)

A *Pesti Napló* regényei! Ha jön a tél. Regény. Irtá A. S. M. Hutchin-son. — Kijelentette, hogy még ma be-megy Tidboroughba s maga beszél az-zal a Jones úrral . . . Aztán azt kér-dezte urától Mabel: Nem Andersson doktor háza-e az . . . (Dec. 8.)

*

A *Nemzeti Ujság* föltünő cikk keretében áll a mozgalom élére:

A kultuszminiszter megkezdte akcióját a magyar könyv megmentésére. Az olcsó és léha külföldi regényekkel nem tud versenyezni a magyar könyv. Klebelsberg Kunó gróf miniszter üdvözölte az egybegyűlteket és közölte, hogy a magyar könyv népszerűsítése ügyében mint publicista két cikkben már kifejtette álláspontját. (*Nemzeti Ujság*, dec. 8., kéthasábos riport.)

A *pioneerok*. Regény. Irta Zane Grey. — Mindenki lefeküdt, csak Nell és Joe maradtak fönn... Joe karja Nell dereka körül fonódott. A leány ellenkezett egy darabig, de Joe némán és kitartóan átölelve tartotta és nem engedte el. Végül odahanyatlott szőke fejecskeje a fiú vállára... Szeretem... szeretem őt... Joe... szeretlek... Ugh! — morgott a világosképű indián és oldalba lökte Joet a puskaagglyal. (*Nemzeti Ujság*, dec. 8., 51 l.)*

*

A *Magyar Hirlap* megnyitja hasábjait a magyar írók népszerűsítése érdekében:

Ankét volt a kultuszminiszternél a könyvterjesztés ügyében... A magyar szépirodalmi és tudományos könyvek érdekében propagandát kell kitéjteni... mindent meg fognak tenni a magyar könyv népszerűsítéseért. (*Magyar Hirlap*, dec. 8., napihír.)

E. Ph. Oppenheimer: A fekete pásztor. Egy londoni ügyvéd regénye. — Mit szól hozzá, Mr. Ledsam? — szolt közbe Sir Timothy és a kandalló párkányán heverő cedrusfa-kazettából cigarettát vett elő... Csak csúfolódják velem, Sir Timothy — felelt a detektív haragosan... Rendkívüli külön kiadás! Egy társaság-beli fiatalember rejtélyes eltűnése! Házkutatás egy milliomos kastélyában! (*Magyar Hirlap*, dec. 8., tárca.)

*

A *Pester Lloyd* a németajkúak előtt is dokumentálja a magyar szerzők elsőbbségét:

Die Krise des ungarischen Buches... Es wurde als erwünscht bezeichnet, dass man der Konkurrenz der aus fremden Sprachen übersetzten, oft wenig wertvollen Bücher eine grössere Aufmerksamkeit zuwende. Die Vertreter des Buchhandels versprochen, ihr Möglichstes zur Verbreitung der ungarischen Bücher zu tun. (*Pester Lloyd*, dec. 8., napihír.)

Unsere neuen Romane. In der vorliegenden Nummer bringen wir den Schluss des Romans *Gentlemandieb?* von Sven Elvestad, der allgemeinen Beifall gefunden hat. Wir glauben, dass der Roman: *Das Tal der Träume* von Gilbert Collins... (*Pester Lloyd*, dec. 8., az első lapon.)

*

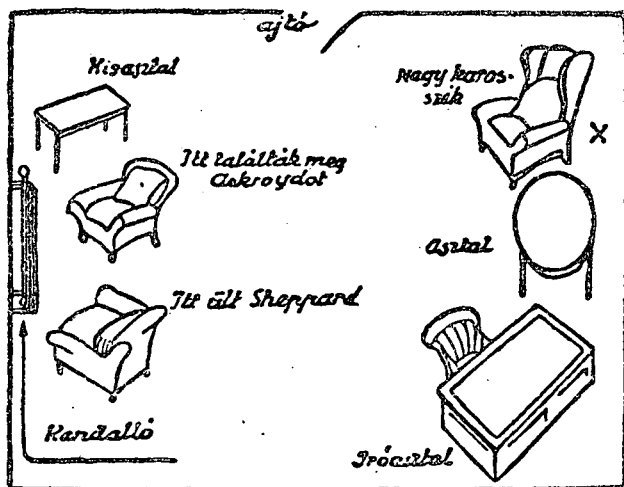
*) A *Nemzeti Ujság* azóta magyar regény közlését indította meg. Szerk.

Az *Uj Nemzedék* megdorgálja a külföldi irodalmat pártoló közönséget; tanuljunk a francia irodalmat bojkottáló olaszoktól:

Egy kis fascista lecke, amelyből mi is okulhatunk. A *Corriere della Sera* egyik munkatársa, G. A. Borgese Párisban van, úgynevezett „irodalmi utazáson“, és cikksorozatban ismerteteti a francia irodalmi viszonyokat, a francia litteratura divatos nagyságait. Cikksorozatának váratlan visszhangja támadt nem Párisban, hanem — Rómában. A *Giornale d'Italia* szerdai számában Basta! (Elég!) címmel nekitámad G. A. Borgesének, és fejére olvassa, hogy egyfelől a francia irodalmat amúgy is túlbecsülik Olaszországban, másfelől az internacionalizmust jó fascista még ilyen tekintetben sem propagálja, lévén neki a legfőbb irodalom a világon az olasz irodalom. — Legjobb lesz, ha Borgese is összecsomagolja podgyászát, és befejezi utazását — végzi megrovási kalandját a fascista ujság, amelynek dorgatóriumából tanulni lehetne — Budapesten is. (*Uj Nemzedék*, dec. 8., napilítr.)

Poirot mester bravurja. Irta: Agatha Christie. — Roppant érdekes és szenzációs eset — mondta végül. És ön azt mondja, hogy az a levél nyomtalanul eltűnt? ... Hát ez kellemetlen... nagyon kellemetlen és borzasztó dolog. Mert fontos bűnjel és egyúttal megadja a gyilkosság magyarázatát is ... Nyilvánvaló, hogy ez a Parker hallgatózott az ajtónál, mikor ön a szobából kijött. Aztán miss Ackroyd is találkozott vele a folyosón, amikor jó éjszakát ment kívánni a bácsijának. Mondjuk, hogy amikor miss Flora már lefeküdt, ez a Parker belopózott a dolgozószobába, leszúrta Ackroydot ... Meghalkította a hangját és nyomatékkaal folytatta: — Ujj-le-nyo-ma-tok! Ujj-le-nyo-ma-tok! (*Uj Nemzedék*, dec. 8., 11. 1.)

Az *Uj Nemzedék* egyébként annyira komolyan veszi a közönség oktatását, hogy még magyarázó ábrákkal is kíséri magasszínvonalú regényének szövegét. Ime a borzalmasan érdekes rémregény egyik ábrája (dec. 13.):

Hagyjuk ott Ackroydot a kandalló mellett és nézzünk be más szerkesztőség műhelyébe.

*

A *Pesti Hirlap* jólhasználva óriási példányszámát és apróhirdetéseinek népszerűségét, a legszélesebb néprétegek között terjeszti a harmincmillió magyar könyv eszméjét:

Az állam mindent meg fog tenni a magyar könyv érdekében, de a társadalomnak is teljesítenie kell a kötelességét. (*Pesti Hirlap*, dec. 8., cikk a 4. lapon.)

A *Pesti Hirlap* legújabb 51. sz. krajcáros regénye, a melyből állítólag 70.000 példányt adtak el:

VERSELY LORD TITKA

vagy

PERSIVAL TENGHERÉSZ CSINYJEI
ÉS HÖSTETTEI.

Regény I. kötet.

Írta MARRYAT kapitány.

*

A *Népszava* keveset beszél, de annál többet cselekszik, hogy a tömegek ízlését helyes irodalmi irányba terelje:

Tanácskoztak a magyar könyv válságáról . . . Ezzel kapcsolatban megírtuk azt is, hogy a magyar könyv válságát az ellenforradalmi szellem állandósulása idézte elő . . . Beszéltek a meghívottak sokat, de annyit mégsem, hogy ez a magyar könyv válságát megszüntette volna. (*Népszava*, dec. 8., napihír.)

Regény. Frank Svinnerton: *Estétől reggelig*. Angolból fordította dr. Braun Soma. — Azután parifé következett. A parifé volt mindig Jenny álma és álma most valósággá váltott. Ez aztán igazán elombott a szájában és kimondhatatlan finom íze volt és Jennyt már csak ilyen parifére való gondolat is átszellemítette. Amikor hiába igyekezett kitalálni, hogy milyen alkatrészei lehetnek ennek a pazar csemegének, Keith, aki figyelmesen nézte... (*Népszava*, dec. 8., 31. l.)

*

Örvendetes fordulatot hozott — a magyar szerző keresésére kiküldött irodalompolitikai nyomozók jelentése szerint — az *Ujság* állásfoglalása. Ez az ujság ugyanis egyáltalában nem foglalt állást, sem pro, sem kontra, a magyar könyv mellett. Rájött ugyanis arra, hogy nem is a szerző a fontos ebben az ügyben, hanem csak az, hogy a regény „külföldi” legyen. Ha aztán külföldi, akkor nem baj még az sem, ha mindjárt magyar szerző írta. Fő, hogy édes magyar nyelvünk ne nagyon molesztálja a művelt olvasót:

(*The Babel building.*) Az 500-ik emelet. Regény. Írta Károly Sándor. — Nagy köhögések között magyarázta az oroszoknak: — Du Russe! Das ist ein Weib! Was? — Smirnov Fodor (sic!)

Iván nem szólt egy szót sem . . . Amikor elkészült, mámorosan felordított: — Heil dir Deutschland! Ein Deutscher hat die Arbeit begonnen, ein Deutscher vollendete sie . . . De Touraine ünnepélyes pózba vágta magát és Smirnov felé fordult: — Monsieur Smirnov! J'admire (sic!) beaucoup votre energia (sic!) ce qui concerne votre veritable (sic, az egész mondat!) chef d'oeuvre! Veuillez, monsieur (sic!) agréer (sic!) mes admirations les plus empressées (!). — Az orosz boldogan mosolygott, majd szerényen válaszolt: — Je vous remercie infiniment, mais je ne le mérite (sic!) pas. Sans votre aide je n'aurai (sic!) jamais arriver (sic!) de pouvoir faire quelque chose . . . (*Ujság*, dec. 8., 41. l.)

Dicséret illeti meg a *Budapesti Hírlapot* és a *Magyarságot*: mindakét lap gyakorlatban is hű ahhoz az eszméhez, amit képvisel. A *Budapesti Hírlap* (dec. 8.) vezércikkét közöl a könyvkultúra kiszélesítéséről *Ki a ponyvára!* címmel, Buday Barna tollából:

Sok falut népkönyvtárakkal lát el a kormány s ingyen adja oda a szívet és a tudást pallérozó művek egész sorozatát. Gyönyörű ültető munka ez, mellyel a nemzet halhatatlan erőit osztjuk szét. Csakhogy nem elég ez sem, mert a tömegek ma még ponyváról fogyasztanak. Amit nekik szánunk, azt oda kell küldeni.

A lap belsejében nagy, kéthasábos riport olvasható a magyar könyv érdekében megindult mozgalomról. A regényt Bükky György írta. A *Magyarság* (dec. 8.) tiltakozik az ellen, hogy a községet törvényhozással magyar könyvek vásárlására kényszerítsék, — de legalább Oláh Györgytől hoz tárcát, Komáromi Jánostól regényt.

Ezek a tények.

Morál. A tizenegy legelterjedtebb magyar napilap közül, amelyek a közvéleményt — szinte monopoliumszerűleg — irányítják: nyolc támogatja a magyar könyv propagandáját, kettő rosszindulatú semlegességgel ír róla, egy újság agyonhallgatja az egész mozgalmat. A tizenegy lap közül nyolc külföldi szerző regényét közli, egy újság magyar szerzőtől hoz *ál-külföldi* portékát, és csupán 2 (kettő) magyar napilap akad, amelyik szóhoz engedi jutni hasábjain a száműzött magyar szépirodalmat. Kettő kivételével valamennyien magyar börtön prédikálnak és amerikai limonádét árulnak helyette.

Ha közelebbről megnézzük, milyen az a külföldi irodalom, amelynek kedvéért háttérbe szorulnak a magyar szerzők, még szomorúbb képet kapunk. Csupa

ismeretlen világirodalmi nagyság és a regényeknek már a címe is elárulja, hogy a legtucatabb tömegizlést szolgálják ezek az állítólagos írók. Ahol a mese a nyugati ablak angyala körül forog és a Zöld Angyal közvetít a szereplők között; ahol úgy társalognak a személyek, ahogyan csak a ponyva-rém-törtétiákban szoktak előkelően társalogni; ahol a hős grófi betörő vagy gentleman-haramia; ahol a cselekmény homályából egy világosképű indián ugrik elő, hogy a szellemes Ugh!-kiáltással ijessze a naiv olvasót; ahol a társaságbeli fiatalember rejtélyes eltűnésének történetét bogozzák ki a kandalló párkányán heverő cédrusfa-kazettából elővett cigaretta fényénél; ahol az író exotikus neve már maga is félsikert jelent; ahol krajcáros romantika, ujj-le-nyo-ma-ta-it tükrözi a „bravuros” stílus; ahol a lord titka vagy a falramászott tengerész izgatja a matróz--műveltségűeket; ahol az „író” három nyelven beszél, de egyiken sem tud: ott megölik a művészetet, ott a lelki uborka-szezonnak olyan vigasztalansága sivárodik, hogy még akkor is keresztet hadjáratot kellene indítani az irodalom szent földjének a bitortói ellen, ha valamennyien, véletlenül és egytől-egyig — magyarok volnának a szerzők.

A magyar irodalom rendőri tilalomfák és az álszent Tartuffeök botránykövei között botorkál a mostohasors erdejében, mialatt a *Pesti Hírlap* cseléd-fantáziát tápláló krajcáros regényei (a *Pesti Hírlap* valóban vezet, mint a rek-lám harsogja) szabadra állított sorompókon át széles országúton robognak a kivívott diadalra, ahol a moztéchnika összes vívmányai és a ponyvairodalom rek-vizitumai kezét foghatnak egymással és Dempsey-vel, a néger boxbajnokkal. Egy új világ, egy amerikai mithosz van kialakulóban, ahol a Szép Ilonkák, Pázmány lovagok, Simon Juditok, Simon Zsuzsák, Tallérossy Zebulonok, Noszty fiúk, Gyurkovics leányok, Nyomorék Tar Pisták, Bor Bálintok, Kerek Ferkók, Sátorczy Miskák, Szép Zsuzskák helyébe a Kelley-k, Zöld angyalok, Andersson doktorok, Novell és Joe, Mr. Ledsam, a hallgatózó Parker-ek, az Ujj-le-nyo-ma-tok, a Versely lordok és a kereskedelmi levelezőből rosszul kiírt mondatok hősei lépnek, papírpénzben fogant papiros-emberek, a természet gyáriparcikkének (a huszadik század emberének) primitív szüleményei, — hogy a magyar lélek benépesüljön ezzel a nemzetközi söpredékkel. —

Ugh! — mondá a kritikus és belevágta tomahawkját a *Pesti Hírlap* regény-tárába.

(Budapest.)

Garázda Péter.

MISZTIKUS ÜNNEPI ASZTAL.

A bizonytalanság nagy zür-zavarában ide-oda táncoló fiatal lírikusaink között — úgy látszik — akad néha egy-egy kritikailag fegyelmezettebb lélek is. Ilyen lírikusaink közé tartozik Gulyás Pál is, akinek verseskönyve (*Misztikus ünnepi asztal*) a legkomolyabb reményekre jogosít. Gulyás Pál önmagából nézi a dolgokat:

Reggel volt. A természet ébredése: —
a fák magasba ringó ágai,
a légben szerteröppenő galambok,
a pókhálók sokszínű csillogása,
a Nap, az ősi Nap folyton növekvő
kohója: — lelkemben egy mondhatatlan
szomorúságnak verte cimbalmját.

Ott ültem a szobámban és a könyvek
 prizmáin át forgattam a világot.
 Az udvaron édes petúniák
 tárták ki lányságuk titokzatos
 álmát a láthatatlan szellemeknek.
 S az ablakomon át az illatok
 hullámverése lelkem ostromolta.
 Kimentem az udvarra és az őt
 öreg akác mohos tövébe álltam: —
 ők látták játszi gyermekévémet
 s a balga ifjú büszke szárnyverését.
 S a szívre gondoltam, az ő nyugodt,
 lassú szívükre, melynek a mulandó
 időben nem hallatszik dobbanása.

(A fdk lassú szíve.)

Ezt a szép verset csak egy leglekibb életet élő költő írhatta meg. Ha néhány kevésbé sikerült versében talán túlságosan és igénytelenül légiesnek tetszik is ez a líra: megbocsát mindent mondanivalójának a póztalansága, valamint képeinek és nyelvezetének festőien erőteljessége. — Apró epizódok monumentalitása, a zenei hatásig felfokozva: ennek a kifejezésére épült Gulyás Pál költészete, mely ünnepélyesen egyszerű hangjával — mintha rokonlélek lenne a mai Babits-sal — minden nehézség nélkül meg fogja találni azokat a kimélyítő formai lehetőségeket, amelyek Őt a mai fiatalok között a legelső sorába emelhetik.

(Ujpest.)

Berda József.

KÜLFÖLDI KÖNYVPROPAGANDÁNK.

A Széphalom múlt évfolyamában megjelent *Dialogus* egy könyvesboltban című és Szegedy Lőrinc tollából való „bibliografiai” novellához érdekes hozzászólást publikált a *Pester Lloyd* nov. 21-i száma. A cikkből közöljük az alábbi részletet.

A szegedi egyetem fiatalabb tanárgenerációjának orgánuma egy esszét adott közre, amely több szempontból különös figyelmet érdemel. A szerző bibliografiai „novellának” nevezi munkáját, de ennek a novellának a jelentősége messze túlmege a bibliografia körén, különleges politikai perspektívát nyit és rámutat külpolitikánk egynémely kényes pontjaira. Külpolitikán itt nem a szigorúan vett politikát kell érteni, hanem annak a politikai és szellemi tevékenységnek összességét, amellyel egy nép a külföld érdeklődését, idegen népek rokonszenvét megnyerni és megtartani igyekszik: a csöndes harcot a külföld jóakaratói lelkületéért. Az országoknak ez a lelki diszpozíciója — amint a világháború bebizonyította — a legfontosabb előfeltétele számunkra minden diplomáciai sikernek. Ez az a tevékenység, amit röviden, de nem egészen találóan, **propagandának** neveznek. Mindig meglepődünk rajta, ha a külföldi sajtó a mi ilyen irányú tevékenységünket annyira megdicséri. Mert az eszközök, amik rendelkezésünkre állanak, igen csekélyek és korlátozottak, és — amint Szegedy Lőrinc széphalmi tanulmányából kitűnik — még ezeket a korlátozott eszközöket sem alkalmazzuk mindig a legmegfelelőbb módon. A tudós szerző — akinek álneve

mögött egyik legkiválóbb és legműveltebb fiatal diplomatánk rejtőzik — meggyőzően bizonyítja, hogy irodalmi anyagban milyen gazdag propaganda-eszközök állának rendelkezésünkre, ha értenénk hozzá, miként kell ezeket a kincseket a feledés zugolyaiból tetszetős formában napvilágra hozni. A tudós szerző utal a magyar irodalom remekműveinek egész sorára, amelyek annak idején francia nyelven nagy sikert értek el, de aztán eltűntek a könyvforgalomból. Szinte hihetetlen, hogy egyetlenegy Jókai-regény nem kapható a párisi könyvpiacra; magyar költői anthológia is csak alig egy-kettő; a magyar irodalom történetét francia könyvesboltban nem lehet megvásárolni; de még a *Szent Péter esernyőjének* fordítása sincs már raktáron... A magyar történelemmel foglalkozó — és hajdanában oly népszerű — francia könyvek nyomtalanul eltűntek. Marmier illusztrált útleírásai, Mme Adam finoman megírt útirajzai legföljebb valami eldugott antikváriusnál kaphatók, ha ugyan a boltos tudja, hogy van ilyen könyve. Csak a véletlen vezetheti nyomra a keresőt. Láthatatlanok a Budapesten kiadott francianyelvű könyvek is, amilyen például Bartók-Kodály *Chansons populaires*-ja. Nem telik sok időbe és a magyar népművészet, a magyar mult és a magyar zene kincsei szomszédaink kezére jutnak, akik majd nagy hűhóval a világ elé fogják vinni őket, mint a saját kulturájuk termékeit. (Ez már részben meg is történt: az oláhok „Exposition de l'art roumain” címmel Párisban kiállítást rendeztek az erdélyi templomok és múzeumok műkincseiből.) Egy ügyes oláh tudós, a kisenewi egyetem tanára, nemrégiben francia nyelven publikálta Erdély és Franciaország diplomáciai érintkezéseinek aktáit: a magyar történelem dokumentumait oláh kézből kapja a félrevezetett Nyugat.

A fiatal diplomata essayje nagy szolgálatokat tehetne a magyar ügynek, ha ez az intő szózat meghallgatásra találna. Gazdag irodalmi és művészeti multunk politikai értéke, amely most eltemetve hever, mérhetetlen kincset reprezentál. Örök kár lenne, ha illetékes helyen a *Széphalom* cikkének tanulságait nem vennék figyelembe.

LEVELESTÁR.

Modernizált irodalom. Bizony; nem ártana egynémely avult témákkal és ásatag stílusban jeleskedő mai írónkat modernizálni. Ami pedig a klasszikus szövegeket illeti: hamisgyöngyöt gyártani szabad, csak ne árulják igaz gyanánt. Aki frakkos Hamletet, új Zrínyiaszt vagy józsefvárosi Bánkot árul, írja rá vastag bőtükkal: vigyázat, modernre mázolvá! Ezért igazán kár fölháborodni. De egy veszély, tényleg fenyeget: az álmodern átdolgozók nem jelenre, hanem szintelen és izetlen félmultra stilizálják és megutáltatják majd az ősi patinát. Irodalmi értékben inkább szeretjük a plusquam-perfectumot, mint a tökéletlen im-perfectumot. — *Madame Gerhardt de Zigany.* A *Széphalom* egyik olvasója megküldte folyóiratunknak a *Journal des Débats* aug. 30.-i számát, amelyben Louis Villat besançonai egyetemi tanár megleghangú cikket írt a francia-magyar szellemi kapcsolatokról. Az érdekes cikkből megtudtuk, hogy a besançonai egyetemen, 1927-ben, „Petoefi, poète et patriote hongrois” című disszertációval „Mme Gerhardt de Zigany” irodalmi doktorátust tett. Az értekezést azóta a legkülönbözőbb utakon megkíséreltük megszerezni, azonban sem könyvárusi forgalomban, sem magán kérésre nem volt kapható. Pedig a magyar filológusokat

igen érdekelné, hogy egy magyar kollégájuk francia nyelven miket ír a költő és hazafi Petőfiről. A megszerezhetetlen könyv nagyérdemű szerzőjét ezúton is felkérjük, hogy munkája egy példányát — esetleg utánvétellel is — a Széphalom szerkesztőségébe megküldeni szíveskedjék, annál is inkább, mert könnyen annak a gyanúnak teszi ki magát, hogy művét nem óhajtja az egyedül illetékes magyar tudományosság kritikája alá bocsátani. — *A kiválasztottak*. Tizenhárman vannak a „kiválasztott regényírók a Pantheon c. irodalmi intézetnél: Hauptmann, Kessel Wassermann, Gide, Werfel, Conrad, Schnitzler, Mauriac, Walpole, Wells, Meyrink, Hamsun. A tizenharmadik — az ismeretlen magyar szerző — egyelőre még nyomorog. — *Révai kiadás*. A Révai-Testvérek új regénysorozátukat — a kultuszminiszeri ankét hatása alatt — egy fiatal írónak bemutatásával nyitották meg. Ez a „legnépszerűbb” fiatal író: az angol Michael Arden, aki az Est szerint (dec. 19.) „keletről jött Angliába”. Talán csak nem Magyarországból „jött”? — *Önképzőkori klasszikusok*. Nem látjuk be, miért kell a Magyar Szemlének és cikkírójának titkolózni, ha egy szerző munkájáról becsületes kritikát akarnak mondani. A még nem nevezett „illusztris szerző” — aki Pukánszky Béla szerint (Magyar Szemle 1928:377) azt írta volna Méliusz Péterről, hogy: „az elvont, titokzatos szellemvilág legmagasabb boltívén mint égitűz király tartotta diadalútját” és aki Csokonaihoz írt bevezetésében leköszölte állítólag „önképzőkori keretek között minden elismerést megérdemlő költői szárnypróbálgatását” — nem más, mint Baltházár Dezső. Ha így áll a dolog, akkor sem ő a hibás, hanem a Franklin-Társulat és a „Magyar Klasszikusok” házi lektora, aki nem tudja, hogy irodalomtörténeti tanulmányt nem lehet nem-szakemberekkel íratni. Sok kiváló fiatal esztétikusunk van, aki jobban megírta volna azt a bevezetést. — *Giraudoux*. A Széphalom csekefalvi Szabó László nevű novellaírója nem azonos a Pesti Napló „Csillagos” cikkírójával. — *Topolyainé Ábrándos Hajnalka*. Versei, sajnos, nem közölhetők. Próbálkozzék talán fővárosi folyóiratoknál. — *Miss Hungaria*. Igaza van az Új Nemzedéknek: nem nagyon ízléses dolog, ha közéleti és irodalmi nagyságaink szépségversenyek zsűrijében vesznek részt.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Maurice Barrès : *Le Coeur des Femmes de France*. Extrait de la chronique de la grande guerre. Paris, 1928, 8° 263 l. — Barrès új könyve: újságcikkek, eszmefuttatások, háborús anekdoták gyűjteménye, amelyek mind az 1914–20. években keletkeztek és amelyeknek célja, hogy a németek alávalóságát és a franciáknak a háború éveiben megerősödött egységes és hazafias szellemét kimutassák. A megvetés hangja uralja a könyvet, kérelhetetlen gyűlölet, amely jónak látja, hogy azt az elkeseredést, amellyel a háború éveiben az „envahisseur barbare”, a „race inférieure”-ről lehetett nyilatkozni, még 1928-ban is nyilvánosságra hozza. De miért az alig behegett sebekről beszélni és főleg miért még tovább gyűlöletet szítani? Azért, mert Barrès harcában, amelyet minden ellen folytat, ami német, — kezdve a germán irodalmi hatáson egészen a német világ-felfogás elvetéséig — a háború jelenti a nagy győzelmet. A kétszeres győzelmet: a francia szellem felújódását és a szellem erejének megtörését. „Si jamais l'action des morts sur les vivants apparut avec évidence, s'il fut à aucun moment permis de proclamer sur des tombes que ceux qui les remplissent sont les maîtres de la vie, c'est bien en parlant des héros qui brisèrent la force allemande, et à qui l'univers doit de n'être pas à cette heure germanisé. Les morts de la Marne sont les sauveurs du monde”. Másik tézise pedig: A háború — a francia hagyomány és szellem renaissance-a. „La guerre nous restitue neufs et simples... La plus vieille beauté française s'élance de l'ombre... Les grandes heures de la bataille nous ont ranimés, nous ont ramenés à la nature vivante, à la vérité du fond de notre race”. (2. l.) Így Barrès szemében a háború beleolvad egy még nagyobb küzdelembe, amely a germán és francia faj szellemvilága között szakadatlanul folyik. És itt, amikor a francia faj győzelméről, a Corneille-i század hagyományainak életre-keltéséről van szó, itt kapcsolódik a nagy kérdésbe a kisebb kérdés, itt lett a francia nő lelkülete út a cél felé. Mert a nő érzi és valószínűbb — jobban, mint bárki — a vér sugallatát... Barrès, az ész, az akarat, az intelligencia győzelmének híve, nem ismer szükségserű, lényeges különbséget a férfi és a nő heroizmusa között, — mint ahogy Corneille hősnőinek típusa sem különbözik a hősök típusától. Semmi sem bizonyítja jobban Barrès törekvéseinek a francia klasszicizmussal való kapcsolatát, mint azok a tulajdonságok, amelyeket Barrès a háború francia asszonyaiban dicsőít és amelyek mind a 17. század eszmekörében gyökereznek; Racine-től kissé távol esnek, de annál mélyebb kapcsolatokat mutatnak Corneille-lyel és Mlle Montpensier-vel. Ezek a tulajdonságok: az individualizmus leküzdése, a kiváltképpen szociális erények, a heroikus felkészültség a tette, az érzelmek elnyomása; az értelem által uralt kiegyenlítetttség, a „harmónia”. „Quelle simplicité, quel accord harmonieux entre le sentiment et la raison! Quelle mesure dans l'imagination! Je salue cette évidente supériorité du cœur, qui, le jour où elle s'allie à la supériorité de l'intelligence, crée le génie français”. (84. l.) A századoktól formált és fegyvermezett francia szívet üdvözli Barrès a nőben, aki gyermekét a harctérre küldi. Bámulatja a szeretetben és fájdalomban tanúsított helytállást, a szenvedély szerénységének és mértékletességének hangját a francia nő háborús leveleiben. A „francia nő” szíve nem az ösztön szava, hanem a százados civilizációban kikristályosodott gondolat, amely egyben szeretet és értelem (amour et raison). Jeanne d'Arc dicsőítése foglalja le a könyv utolsó harmadát. Őt kívánná Barrès a francia nemzet egyesítésének központjává tenni. Benne látja a francia szellem legtisztább megnyilvánulását, amelyet élesen szembeállít a német Übermensch eszméjével. — Barrès új könyve, amelyet nagy munkájából: a *Chronique de la Grande Guerre*-ből állított össze és amellyel régi célját követi: ugyanattól gondolatától van áthatva, mely a *Culte du Mort*-t, a *Roman de l'Énergie nationale*-t diktálta és amely az *Action française* körét uralja.

(Szeged.)

Márer Erzsébet.

Orbók Attila és Terescsényi György: *A magas iskola*. Regény. Epest, 1928, 8° 330 l. — Egy regény, amit ketten írtak. Orbók Attila székely nemzetségből való unitárius. Megvan benne ennek a rendkívül szívós és modulációra különösképen alkalmas fajtának minden akadályt, gonoszszágot lebíró ener-

giája, önmagában való fanatikus hite és biztos meglátása a maga képességei határának és főleg a mesgyének, melyen haladva eljut a sikerig. A terrén, amelyre Orbók Attila körülbelül húsz esztendő előtt első krokigyűjteményével lépett, a z ötletesség birodalma. Éles, túlnyomó részben a szatira görbe tükrén, de sohasem a bántó durvaság tónusában megfigyelt és reprodukált emberi fonák-ságok, erkölcsi aberrációk apró képekben, majd az utolsó években rendkívül me-sélő készséget mutató regénye adják Orbók Attila életművét. A legtipikusabban váro-si költő. Sok rokonság van közte és Heltai Jenő között, irónikus jelenség-látásban, frappáns ötletpazarlásban, de Orbókban kevesebb az érzelmesség. A

humor, amely Heltai Jenőnél elsősorban a Murger és Musset könnykacajos bohém-romantikáját és a francia diáknegyed kecses könnyedségét revelálja, Orbók Atti-lánál angol és amerikai humoristák hatása alatt keményebbé, élesebbé, inkább groteszkbe csapóvá alakult. Meglátszik rajta, hogy a világvárosnak szerelmese, Páris krónikása . . . A szerzőtárs, Terescsényi György, a szegedi tanyák szülötte, a buzaföldek televényében nevelődött, de földtelen katolikus magyar. Nehézkesebb, méltóságteljesebb, a jelenségek apróbb részleteibe hatolóbb, mint Or-bók Attila. Különös érzéke van a magyar genre iránt és rokonságot mutat T ö-m ö r k é n y István „Kleinkunst”-jával. De Terescsényi György — művészetének nemes puritánsága mellett is — belátta, hogy a cselekménytelen, kizárólag a r ö-göknek, vizeknek, az akciótlan jelenségeknek elemzésére szorítókozó rajzok, a

lázakkal, indulatokkal, válságokkal, egyszóval eseményekkel telített mai időkben nem köthetik le az olvasót s azért genre-képeit mesékkel, apró és nagy tragédiákkal és komédiákkal hozta közelebb hozzánk. Verseiben emelkedettség, tiszta, romlatlan, mindig magas ormókra néző eszmék szólnak hozzánk... E két divergáló egyéniség társulását úgy magyarázhatjuk, hogy mind a ketten Páris szerelmesei. Mind a ketten — a magyar sorstragédia-okozta érvényesülési nyomorúságban — felszívták Páris atmoszféráját, ahol a legégőbben és leglüktetőbben és talán legkegyetlenebbül száguld az élet és a gyönyörűség után való haláltánc és megegyeztek abban, hogy az érvényesülési küzdelem „magas iskolája” ez a gyönyörű bűnös város, ahol százezrek — a maguk környezetében talajt nem találó emberek — kitépett sarjakként keresik a boldogulásnak és az élvezésnek, a szépségnek és a mámoroknak stációit. Kertész János a *Magas Iskola* című regény hőse, közepes lehetőségű pesti bankfiú, akiben azonban törhetetlen, dacos élnivágyás és érvényesülni akarás lüktet és aki szomjasan sóvárog a pénz, az asszony, a város meghódítására. Mivel pedig a magyar lehetőségek legjobb esetben a bankjánál elérhető cégvezetői karrier ígéretével bíztatják, erőszakos gesztussal kiragadja magát a pesti környezetből, a pesti polgári boldogság kényelmes, langyos szürkéséget ígérő házassági kötelekeiből és egy nagy bűn látszatával terhelten Páris meghódítására indul, birtokba venni az „életörömet” és beletemetkezni a „mámor” karjaiba. Nem hátránya a regénynek, hogy fölismerhetni benne az írói rétegeket. Páris fényét, ragyogását, mámorát, derűjét, mindenféle kecsesen kigunyoló léhaságát nyilvánvalóan Orbók Attila öröklötte meg. A földalatti Párist kegyetlenségével, brutalitásával, önzésével, léleketlenségével Terescsényi György mutatja be. Kertész János küzdelmei a száraz kenyérért, a zsúfolt azilumokban kicsikarható férőhelyért, a Gorkijra emlékeztető nyomor-jelenetek: csak a Terescsényi György személyes emlékeiből keletkezhettek. Kertész János rövid mámorból a legrettenetesebb inség örvényébe bújik. Alig részletezett, nem is teljesen megmotivált mese keretében járja végig a létért való küzdelem „magas iskoláját”. Közben drámai páthoszu fohászt küld a kegyetlen Párisból a szenvedő Magyarországnak. Ez a részlet az irredentizmus egyik legszebb himnusza. Kertész János, midőn szerencsésen megvívta az érvényesülési küzdelmet és megvetette lábát a világ fővárosában, a harc zsákmányait és kincseit Budapest oltárára helyezi... A drámainak indult mese megnyugvásos akkordjai Budapest falai között csendülnek meg. Itt ér nyugodt révbe a regény és hősnek nem is nevezhető aktora, Kertész János, akinek életútját a társszerzők — amint mondani szokás a hirlapi kritika zsargonjában — *bravuros* sikerrel ábrázolják...

(Budapest.)

h. b.

Szombathy Viktor: *Czirok Pista kalandor lesz avagy: Mozgalmas mozi tizenkét felvonásban szünet nélkül Czirok Istvánról, aki megirigyelte Tom Mix sorsát s amint a történet igazolja, méltó nyomdokaiba is lépett a cow-boy hősnek.* Berlin, 1928, 12° 126 l.

Pásztor Árpád: *Út élet rabszolgáinak.* Budapest, é. n. 8° 73 l.

Georg Gábor: *Die Misanthropie Chamforts.* Berlin, 1928, 8° 92 l.

Szandtner Pál: *Jelentés a Szegeden működő m. kir. Ferencz József-tudományegyetem diáklétéről és diákvédő irodájának ötödik évi működéséről.* H. n., é. n. 8° 18 l.

A Magyar Nemzeti Múzeum Kiállításai, V. Tíz év szerzeményei, 1919—1928. Bpest, 1928, 8° 172 l.

Lám Frigyes: *Egy gyári polgár a reformkorszakban.* Győr, 1928, 8° 149 l.

Geszteleyi Nagy László: *Külkereskedelmi mérlegünk problémái, tekintettel a vámtarifa módosítására.* Bpest, 1928, 8° 55 l.

Mitrovics Gyula: *A magyar esztétikai irodalom története*. Debrecen, 1928, 8° 446 l. — Jó adattár. Annaira teljes, hogy még Ruttkay György és Kenczler Hugó is fejezetet kaptak benne. Minek olyan cikkírókról és dilettánsokról megemlékezni, akikről maga a tudós szerző is úgy ítél, hogy „közhelyek ismétlésénél” egyéb érdemük nem volt?

Székelvkeresztúri Molnár Sándor: *Magyarország védőösszonya*. Bpest, 1928, 12° 28 l. — Jámbor szándékú, de igen gyöngye versek.

Századunk. 1928 okt. — Az 507. lapon Neonacionalizmus címmel idézetek Klebelsberg Kunó gr. könyvéből (v. ö. Széphalom, 1928 : 456).

Baumgarten Ferenc *irodalmi alapítvány alapító oklevele*. Bpest, 1928, 8° 16 l. — A kis nyomtatvány érdekes dokumentuma lesz a mai, politikától földült és mégis esztéta irodalmi korszaknak. Az alapítványnak nyilvánvalóan tendenciája van, mikor csak olyanokat definiál jutalmazásra, akik „minden vallási, faji és társadalmi előítéletektől mentesek”. Ezzel a megszorítással sem Zrinyi Miklós, sem Ady Endre nem kaphatták volna a Baumgarten-aranyakat . . . Kizáratik a jutalmazásból az az író is, „aki nemzetellenes tendenciát követ”. Ez megint kényes kérdés. Mert ez sok esetben mégis csak politikai mérlegelés dolga. Petőfi és Kosuth, akik ókonzervatív kortársaik szemében a nemzet végeszélybe döntői voltak és akik ugyancsak politizáltak, szintén kiestek volna a Baumgarten rostáján . . . Az oklevél stílusa a „szeretve bámult magyar költő” finom ízlésére vall: précieux irodalmiságba mártott stílus curialis, amely hol gyöngéden archaizál, hol meg a jogászai próza fontoskodó modorával játszik. Három aláírás olvasható a rendelkezések végén: Babits Mihály, Basch Loránt és Klebelsberg.

Sík Sándor: *Sarlós Boldogasszony*. Versek. Berlin, 1928, 8° 102 l.

Fuchs Jenő: *Valakinek, aki most indul*. Ének a szerelemtől. A Babits Mihály-Társaság kiadása. Debrecen, é. n. 8° 32 l.

Dezsi Lajos: *Ferenczi Zoltán emlékezete*. Elnöki megnyitó beszéd a Magyar Irodalomtörténeti Társaság közgyűlésén. Bpest, 1928, 8° 13 l. — „Az irodalomtörténet sem zárkozhatik el a különböző szellemi áramlatok elől . . . A filozófia módszerének változása más tudományok fejlődésére és módszerére is befolyást gyakorol . . . Az irodalomtörténet filológiai módszere is olyan, hogy azt a szintetikus módszer sohasem nélkülözheti. A kettő kiegészíti egymást”.

Elemér Hantos: *Das Donauprobem in der mitteleuropäischen Wirtschaft*. Wien, 1928, 4° 22 l.

Vetés. A prágai magyar cserkészek kiadása a csehszlovákiai magyar cserkészcsapatok gombaszögi nagytáborának alkalmából. Szerk. Peéry Rezső Kézirat gyanánt. H. n., é. n., 2° 8 l. — „Az első vitatkozás tárgya a modern magyar irodalom volt. A modern magyar irodalom nagy triász: Ady Endre, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső zászlóként lobogott eddig is ennek a fiatalságnak az ajkán . . .”

Mály Ferenc: *Tanulmányok*. 1. A magyar és az olasz romantikáról. 2. Stravinsky Igor Oedipus Rex-e és az olasz melodráma. Szeged, 1928, 4° 21 l.

Mály Ferenc: *Petrarca hatása Kistaludy Sándorra*. Szeged, 1928, 4° 22 l.

Czimer Károly: *A székelyek eredetéről*. Szeged, 1928, 12° 26 l.

The Rotarian. Published Monthly by Rotary International. New-York, 1928, 4. — Pacifista és antimilitarista folyóirat, gazdag illusztrációs anyaggal. (Itt említjük meg, hogy az Új Nemzedék az Osservatore Romano revokáló cikke alapján megcáfolta azt a híresztelést, hogy a Rotary-Club nem más, mint a szabadkőművességnek egy új formája.)

Querschmitt. Berlin, 1928. — Ez az eleven berlini folyóirat egy, magyar irodalmi körökben eddig teljesen ismeretlen fiatalember, Tábori Pál tollából hosszabb cikket közöl, amely ismerteti a mai modern magyar irodalmat, még pedig a legszörnyűbb és legbántóbb egyoldalúsággal. Annaira bántóan rossz és tájékozatlan ez a cikk, mintha egy száraz lexikális műveltségű pesti újságíró írta volna. Olyan írókról, akik a mai magyar irodalomban (nem akarunk neveket említeni), még a közepes színvonalon sem állhatnák meg a helyüket: félhasábokat ír, míg irodalmunk reprezentánsait, mint Juhász Gyula, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc stb. éppen csak megemlíti cikkének végén, egy sereg név közé ékelve. Ezzel szemben Mécs Lászlót tartja a ma élő legnagyobb magyar lírikusnak — elfeledkezve Babits Mihályról, Juhász Gyuláról, Tóth Árpádról, Kosztolányiról és még egynéhány Mécsnél nagyobb tehetségű költőről. Távol áll tőlünk Mécs László költői jelentőségének lekicsinylése, de őszintén meg kell

mondanunk, hogy ő még — aki nem tudott eddig felszabadulni A d y hatása alól — nem az az egyéniség, akit ezekkel a nagy lírikusokkal együtt említhetnénk. Mécs László tehetsége vitán felül áll, de ő még mindig az a témaköltő, aki egyelőre bizonytalanul keresi a kifejezni akaró formákat és. nyelvezetet. Ez eddig mégis a legkisebb baj, a szomorú dolog inkább az, hogy ez a Tábor-féle cikk megíródott és hogy ilyen kvalitású emberek tollából napvilágot láthatnak laikus ismertetések külföldi lapokban. Az ilyen cikkek csak árthatnak és semmiesetre sem használnak irodalmunknak. Annyi tehetséges magyar kritikusunk és esztétikusunk van, — tenni kellene már valamit.

(Ujpest.)

Berda József.

Alexej Tolsztoj: *Péter cár naplója*. Három elbeszélés. Gyoma, 1928, 12° 114 l.

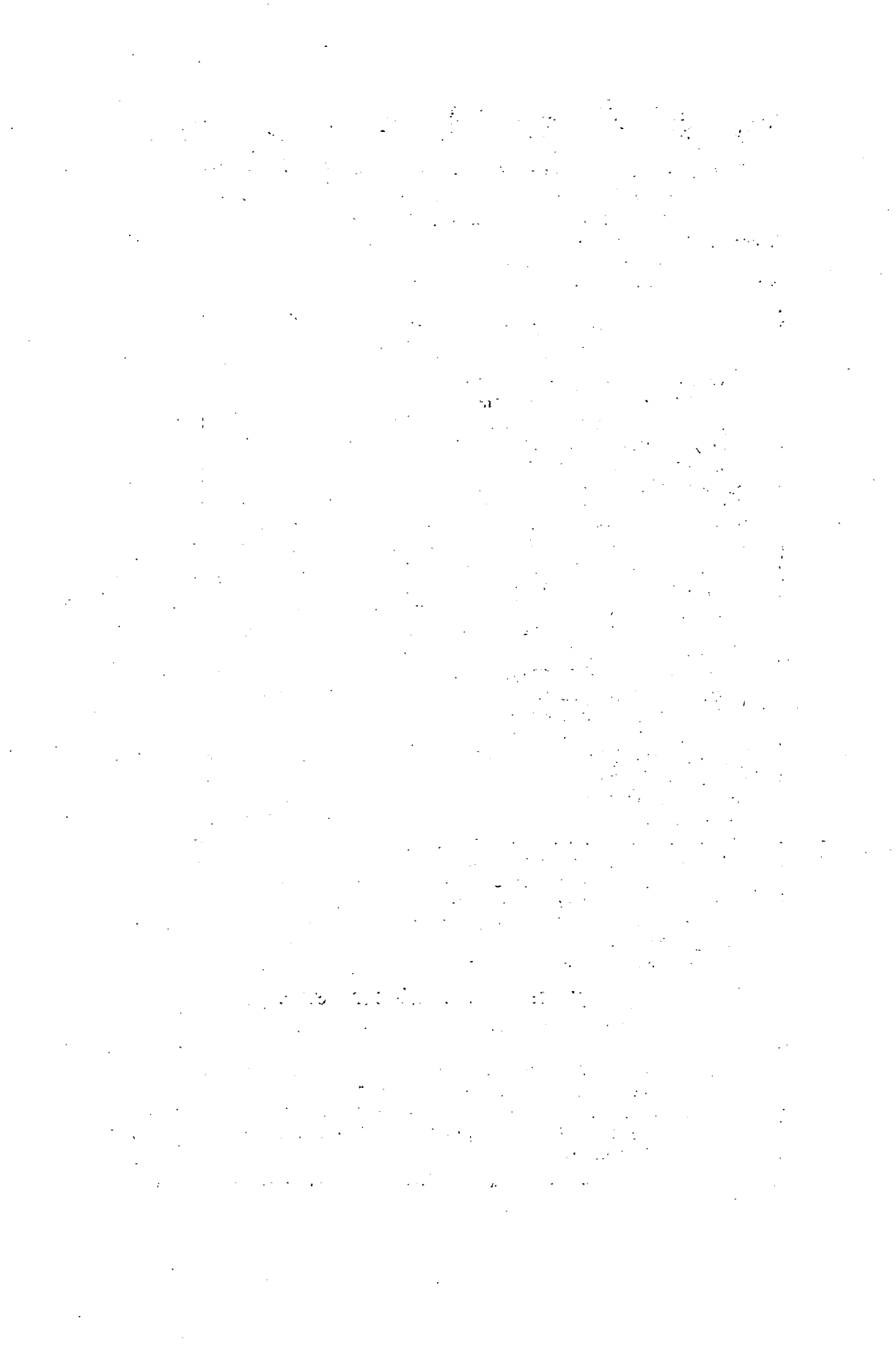
Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve. XVI. éfv. 1928. Szerk. Illyefalvi I. Lajos. Bpest, 1928, 4° 1027 l.

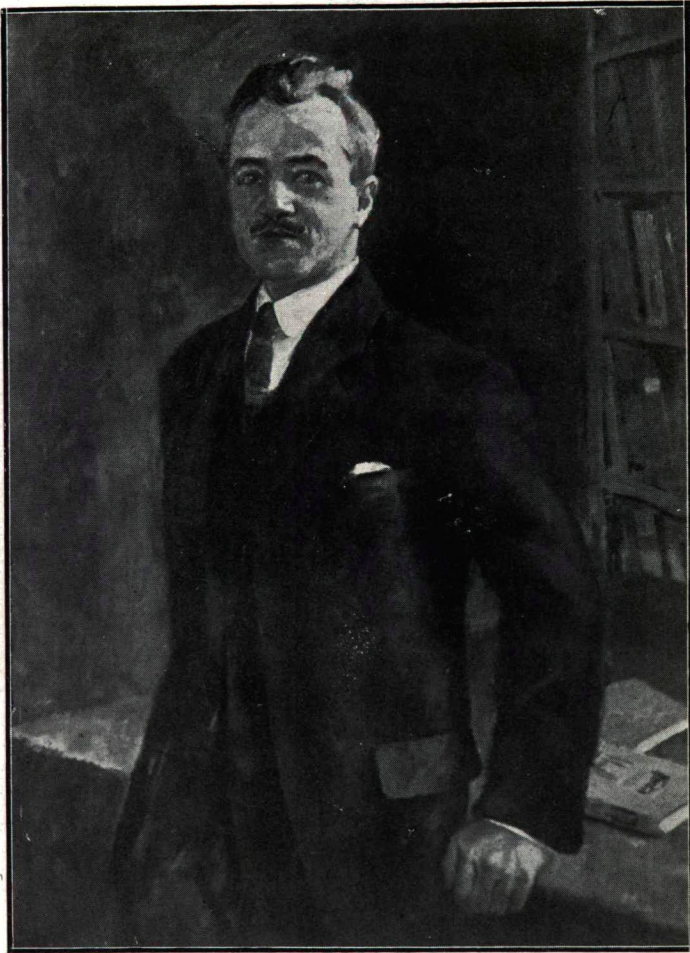
Benedek Marcell: *Hamlet tanár úr*. Regény. Budapest, é. n. 8° 154 l.

Gulyás Pál: *Misztikus ünnepi asztal*. Bpest, 1928, 8° 136 l.

György Dezső: *Új arcú magyarok*. Versek. 1927. Berlin, 8° 109 l.

Sebesi Ernő: *A vihar elvonul*. Versek. 1928. H. n. (Prešov?), 8° 69 l.

Bató József: GRAGGER RÓBERT arcképe.

ÁLLAMI LÉTÜNK ÉS A NEMZETI KIRÁLYSÁG.

IV.

Az 1867. évi kiegyezés nevezetes fejlődés kiindulási pontja. Habár a teljes államiságnak hiánya miatt a magyar nemzetben sok elégedetlenséget váltott ki, mégis a nemzeti erőnek érvényesülését jelentette és annak a dinasztikus erőnek, amely addig hosszú idő óta jóformán egyedül irányította az államalakulást, bizonyos mértékig háttérbe szorítását. Lehetővé tette azután az 1867-es kiegyezés a nemzeti erőnek sok, ha nem is minden irányú kifejlését. De a dinasztikus erő nem mondott le az érvényesülésről és a magyar államiság mellett és felett fenn bírta tartani tetemes időn keresztül az addigi egységes Ausztria helyébe lépett osztrák-magyar monarchiát és ennek az, alapjában dinasztikus államalakulátnak nemzeti érdekből is megindokolására hozták fel szempontok, melyek eléggé megfelelőeknek találtattak. A magyar államiság visszaállításában nyilvánuló nemzeti erő érvényesülése azonban mégis megindította azt a folyamatot, amely végeredményben a dinasztikus alapon megalkult s az állam természetével és lényegével ellentétes fejedelmi uniók felbontására vezet. Ez irányban megállás nem lehetett, csak visszafordulás ismét a dinasztikus alapon álló egységes államalakulás felé. Ezt a dinasztikus törekvés ösztönszerűleg érezte is és azért nemcsak igyekezett az egységes államalakulásnak minden maradványát lehetőleg fenntartani, de még arra sem hiányzottak a jelek, hogy a fejlődés a Magyarország által 1867-ben elért pozícióról való leszorítással az egységes államalakulás irányába visszafordíttassék.

Ez a törekvés azonban nem sikerült.

Nem sikerülhetett!

A dinasztikus államalakulatoknak kora Európaszerte lejárt és helyébe lépett mindenütt a népi erő segélyével való államalakulás irányzata. Ennek folyamányaként az azelőtt fenállott többi fejedelmi uniók, amennyiben nem váltak egységes állammá (mint Anglia és Skócia), egymás után felbomlottak s csupán az osztrák-magyar monarchia állott még fenn régi idők és viszonyok maradványaként, mint amelynek dinasztikus alapja legerősebb volt, mint amelynek fennállási alapját a benne egyesült államok érdektalálkozásában is keresték és amelynek fenntartása bizonyos mértékig külső hatalmak ellentétes irányú törekvéseinek eredményéül is tűnt fel.

Azonban a többi hasonló uniók felbomlása után előre lehetett látni, hogy az anachronizmussá vált osztrák-magyar unio sem fogja magát tarthatni, hogy felbomlásának be kell következnie.

És ennek a felbomlásnak valóban be kellett következnie első sorban azért, mert, miként láttuk, a magyar államiságnak 1867-ben történt visszaállításával a nemzeti erő segélyével való államalakulásnak folyamata kezdődött meg, amely folyamatnak a végén az önálló állam kialakulása állt és másodsorban azért, mert az osztrák-magyar monarchia kebelében Magyarország elnyervén a bár csor-

bitott és nem teljes, de mégis határozott külön állami állást és ez által megadatván a monarchia keretén belül a nemzeti erővel való államalakulásra a példa, ez az eredmény maga után vont a monarchia keretébe vont különösen ama nemzeteknek hasonló eredményre való törekvését, amelyeknek erre a törekvésre többé-kevésbé hasonló történelmi alapjuk volt, mert valamikor, nem is olyan régen, szintén nemzeti államalakulások alanyai voltak, t. i. a cseh és lengyel nemzetekét.

Az osztrák-magyar monarchia felbomlása ennek folytán következett akkor, mikor a felbontásra ható körülmények erősebbek lettek az összetartó körülményeknél. Akkor, mikor a külső hatalmi tényezők közötti ellensúlyozó szerep szüksége megszűntnek látszott; mikor azok a körülmények lényegesen megváltoztak, melyek a monarchia két államának érdektalálkozását mutatták, s különösen akkor, mikor a monarchia fennállásának legfőbb alapja: a dinasztikus hatalom megrendült és mikor mindezek folytán a felbomlásnak kedvező alkalmak felmerültek.

Az alkalom a Monarchia fegyveres erejének legyőzete és letörése volt, mert miután a fegyveres erő a dinasztikus hatalmi tényezőknek is legjelentékenyebb eszköze, ennek letörésével a Monarchia fennállásának alapját képező dinasztikus hatalom is meggyengült és megrendült annál inkább, mert a háború folyamán a velünk harcban állott Oroszországban a dinasztikus hatalom egészen megsemmisült; a velünk szövetségben álló Németországban pedig ugyanolyan okoknál fogva szintén megrendült s mert e körülmények hatás nélkül nálunk sem maradhattak.

A dinasztikus hatalom megrendülését első sorban nem a magyar nemzetelő által fenntartott államalakulás használta fel, mert az a Monarchia dualisztikus szerkezete mellett ennek további fenntartását még mindig érdekében állónak tekintette, hanem a Monarchia másik államában a dinasztikus hatalom által össze foglalt azok a nemzetek, melyek addig a külön államalakulás irányában nem bírtak érvényesülni és amelyeknek ez eredmények kedvező alkalmul kínálóztak arra, hogy a régen vágyott, de nagyrészt a Monarchia-nak addigi dualisztikus szerkezete által is akadályozott államalakulást teljesen önálló nemzeti alapra helyezve a dualisztikus osztrák-magyar monarchia felbomlását idézzék elő.

A magyar nemzet, mely a saját nemzeti erőkon alapuló államalakulás fenntartásáért és megóvásáért századokon át küzdött és amely az 1867. évi rendezéssel tulajdonképp megindította azt a folyamatot, melynek ide kellett vezetnie, de amelyben a végeredményre való törekvés még nem nyert túlsúlyt, a felbomlást csak utólag mint befejezett ténytet fogadta el. Azonban ez a felbomlás ily módon nem következhetett el a magyar állam tetemes megrongálása nélkül.

Az összmonarchia szövédéke még mindig erősebb, az annak kötelékében álló magyar állam pedig gyengébb volt, hogysem azt a köteléket hirtelen meg lehetett volna szakítani a nélkül, hogy a megszakítás a magyar állam egyes részeit is magával ne ragadja. A

Monarchia összeomlása magával ráagadta az abba beépült és abból kellő időben ki nem választott magyar államnak az épületét és ebből is nagy darabokat szakított le. Az összmonarchiába foglalt különféle nemzetek előretörése folytán az nemcsak a formailag addig fennállott két államra bomlott fel, hanem az összeomlás magát a két államot is feldarabolta.

V.

A feldarabolás annál inkább bekövetkezhetett, mert a magyar állam épületén, különösen az utolsó száz évben, erős repedések keletkeztek, amelyeket nem sikerült betömni s amelyek ennél fogva mind szélesebbekké váltak.

A repedéseket a nemzetiségek okozták.

A magyar államnak kezdettől fogva megvolt ez a gyengesége. A Magyarország területét ezer év előtt elfoglaló nemzet aránylag kicsiny volt ahhoz, hogy az elfoglalt nagy területet egészen benépesítse. Az elfoglalt terület népességét szaporította ugyan az itt talált és alávetett népesség, de valami túlsok ez sem lehetett és az is más nemzetiségű volt. Ennélfogva a terület benépesítésére szükséges volt idegen népelemeknek a betelepítése és ez az oka, hogy a megalakult magyar államnak úgy a feje, a királyok, mint a tagjai idegen népelemeknek a betelepülését előmozdították és kedvezményekben részesítették s privilegiumokkal látták el. A betelepített népelemek éppen privilegiumaik folytán nagy részt megtartották idegen nemzetiségüket, míg az itt találtak a dolog természeténél fogva a nyelv indíciумok szerint is megmagyarosodtak, de megmagyarosodtak a betelepülőknek is mindama elemei, amelyek a betelepülők eredeti, alárendelt foglalkozásából felemelkedtek az államalkotó nemesség vagyis a magyar nemzet körébe. A magyar állam keretében így jóformán kezdettől fogva voltak idegen népelemek, amelyek kisebb-nagyobb mértékben asszimilálódtak az államalkotó magyar nemzethez, de részben megtartották eredeti nemzetiségüket.

Az idegen nemzetiségek arányszáma időnként változott és az áthasonulás menete sem volt mindig egyforma. Az államalkotó nemzeti erők nagyobb érvényesülése idejében, a nemzeti királyok alatt nagyobb mértékű volt, mint a nemzeti erők gyengesége idejében az idegen királyok alatt. Különösen csökkent az áthasonulás folyamata az osztrák házbeli királyok idejében, akik az országnak a törököktől való elfoglalása után a jóformán lakatlanul maradt területeket nagy mértékben idegen települőkkel népesítették be különösen azért is, hogy azok magában Magyarországon a szeparatistikus magyarság ellenében ellensúlyozásul szolgáljanak és a magyar nemzeti erőre támaszkodó külön államot kívánó államalakítási irányzattal szemben a dinasztikus irányzatú összállamra törekvő államalakításnak támogatói és erősítői legyenek. Ezt ismét az adott helyzetnek természetes következményéül és az idegen uralkodó hatalom elmaradhatatlan jelenségeként tekinthetjük.

A magyar állam keretében élő és az által betelepített s kedvezményezett idegen nemzetiségek törekvései így ellentétbe kerültek a magyar nemzet törekvéseivel, amennyiben ez utóbbi a nemzeti alapon álló nemzeti célú államalakításra törekedett, míg amazok, legalább egyelőre, ezzel szemben a dinasztikus alapon álló államalakulásnak voltak pártolói. A nemzeti erőnek külön államalakításra irányuló törekvése azonban a fejlődés általános irányánál és az 1867. évi kiegyezés példájánál fogva ezeknél a nemzetiségeknél is felmerült és ez kívülről is tápot nyert s ekkor e nemzetiségek eleinte arra számítottak, hogy törekvéseik megvalósulása a dinasztikus alapon álló összmonarchia keretén belül a magyar államnak kizárólag a magyar nemzetségre való redukciója által fog bekövetkezni.

Mikor azután az összmonarchia összeomlott, illetve összeomlása küszöbön állott, akkor a magyar állam kebelében élő nemzetiségekben felkeltették az önálló állammá alakulásnak, vagy az azonos nemzetséggű szomszéd államokhoz csatlakozásnak a törekvését s akkor ez alkalmat felhasználva azok is hozzájárultak, avagy talán jobban mondva, felhasználtattak a magyar állam ezeréves szövedékének szétszakításához.

VI.

Az eddig előadottakat összefoglalva, megállapíthatjuk a következőket.

A magyar állam létét az ezer év alatt két körülmény veszélyeztette. Az egyik belülről ható, a másik kívülről. A belülről ható a nemzeti heterogeneitás, mely kilenc századon keresztül nem járt súlyosabb következményekkel, míg az utolsó, a tizedik században oly erővel lépett fel, hogy a kívülről ható fenyegető körülményektől felhasználva az ezer éves magyar államot szétrobbantotta.

A kívülről ható veszélyeztető körülmény a szomszédos államok ellenséges és terjeszkedő magatartása.

Magyarország ezer éves fennállása alatt állandóan nagyhatalmak közé volt beékelve s e nagyhatalmak mindig kétfelől szorongatták.

A nyugati hatalom lényegileg az egész idő alatt ugyanaz volt: a német birodalom, illetve ennek egyik képződménye, az osztrák ház, Ausztria. Az innen jövő nyomás állandó és csak egyik jelensége volt annak a folyamatnak, mely abban állott, hogy a német birodalom nyugaton állandóan visszaszorított és ennek helyébe kelet felé terjeszkedett és hogy így hatalmi körébe vonta, illetve igyekezett vonni Csehországot, Lengyelországot, Magyarországot.

E kelet felé irányuló terjeszkedő törekvésnek veszélyességét fokozta és eredménnyel járóvá tette kultúrájának magosabb és ezért is hódító volta és az, hogy terjeszkedése sokszor, sőt az utóbbi időben állandóan a szövetség formájában, a barátság leple alatt lépett fel, amely az országnak különféle utakon csendes és észrevétlen bekebelezésére törekedett. E hódító kultúra és szövetségi s barátsági politikával sikerült is a magyar állam valódi függetlenségét

majdnem egészen megszüntetni. Hogy ez még sem következett be teljesen, annak oka talán a német birodalom, illetve Magyarországot átölelő képződménye, Ausztria belső politikai viszonyainak kevésbé konszolidált volta s a magyar nemzetben nagyobb mértékben megvolt az az ú. n. politikai érzék és nemzeterő, amelyet fentebb jeleztem. A magyar államnak a nemzeti heterogeneitásban álló gyengeségét ez a törekvés nem egyszer felhasználta és saját érdekében fokozta is.

A kelet felől jövő veszélyt nem egy ugyanazon hatalom okozta, de a veszély természete lényegileg majdnem mindig ugyanaz volt. Három, sőt négy hatalom fenyegette Magyarországot erről az oldalról egymásután: Bizánc, a tatár, a török és Oroszország.

Az első az egyik hódító európai államnak, az akkori időkhöz képest világbirodalomnak lehanyatlott és enervált töredéke és maradványa, melynek utolsó fellobbanásából eredő veszély csakhamar megszűnt Magyarországra nézve.

A második ázsiai, primitív kulturájú, de nyers őserőjű nép volt, melynek hirtelen előretörése pillanatnyilag majdnem végveszélyt jelentett, de amelynek fergetegszerű feltornyosulása csakhamar elvonult.

A harmadik és negyedik szintén egy-egy alacsonyabb kultúrájú, de nyersebb őserővel bíró hódító birodalom volt, melynek mindegyike nagy lendületű előretörést tanúsított, de amelyeknek meg kellett állniuk és visszafordulniuk, mielőtt a hódítás kiterjedése lehetőségének legszélsőbb határait elérte és mielőtt e kiterjedés folytán előállott elégtelensége a belső erőknek és a megtámadott külső erők visszahatása a hódításnak és terjedésnek megállapodását és visszafejlődését okozták.

Általános törvénye ez minden hódító és terjeszkedő államnak és ezért bekövetkezett a török és az orosz birodalomnál is.

A török és orosz birodalom felől jövő veszély ezért csak átmeneti volt és bár nyíltan támadó fellépéssel időnként a magyar államra nagy veszélyekkel járt, lényegileg kevésbé volt veszélyes, mint a másik, a nyugatról fenyegető terjeszkedés és beolvasztó s felszívó törekvés. De kevésbé volt veszélyes e hatalmaknak általában alacsonyabb kulturáltságánál fogva is.

Különösen sikeres volt e hatalmaknak Magyarországot érintő támadása akkor, mikor Magyarország és az azt nyugatról magához láncoló hatalmi tényezők feje felett ez utóbbiak megett lévő hatalmakkal foghattak kezét s azokkal szövetkeztek a közből eső Német-s Magyarország ellen, amint ez volt az eset a mohácsi vészt követően és a jelenlegi megcsonkulásunkat okozott világháború előtt és alatt.

Az utóbbi esetben azonban a keletről jövő és a fejünkön keresztül a távolabbi nyugattal szövetkező támadással kapcsolatban Magyarország állami létét érintő két oly körülmény merült fel, amely addig azt erről az oldalról nem veszélyeztette. Ezeknek egyike volt a már fent említett belülről ható bomlasztó erő; másika pedig az, hogy a keleti hódító hatalom szolgálatába álltak és céljait

előmozdítani igyekeztek egy részt azok az államok, amelyek az elgyengült török hódító birodalom kötelékeiből szabadulva keletkeztek és amelyek különben a nyugatról és keletről fenyegető terjeszkedő törekvéseknek ép úgy ki voltak téve, mint Magyarország, t. i. Szerbia és Románia, valamint másrészt azok a nemzetek, melyek egykor szintén önálló vagy majdnem önálló állami léttel bírtak, de amelyek a nyugati terjeszkedésnek és bekebelezésnek egészben vagy részben már áldozataivá lettek: a cseh és a lengyel. De amíg a hódító orosz birodalom, mely emez államokat és nemzeteket szolgálatába állította, belső erőinek gyengesége, illetve elgyengülése folytán váratlanul és hirtelen összeomlott, ez államok és nemzetek az orosz támadás gyümölcset maguk szedték le és az orosz hódító helyett ők léptek fel hódítókként és szakítottak ki nagy részeket a magyar állam testéből.

Ez államok és nemzetek a kétfelől jövő hódító és terjeszkedő törekvésekkel szemben tulajdonképpen ugyanabban a helyzetben voltak, mint Magyarország és állami létük érdekei sok tekintetben párhuzamosak voltak Magyarországéival. Mégis az ellenkező táborba és így Magyarországgal szembe kerültek. És sajátoságos változandósága az eseményeknek, hogy míg a török hódítás előretörése idejében a magyar nemzetben merült fel az igyekezet, hogy Magyarországot a kevésbé veszélyesnek ismert török és ennek természet-szerű támogatója, Franciaország segélyével szabadítsák meg a nyugatról jövő bekebelezési törekvéstől; addig azok a nemzetek, amelyeket nagyobb mértékben sikerült a nyugati terjeszkedő törekvésnek bekebelezni, most az orosz hódító birodalom támadásakor éppen úgy ennek, valamint az ezzel kezdet fogó Franciaországnak s a többi nyugati hatalmaknak segélyével igyekeztek ugyanebből a kötelékből megszabadulni.

A nemzeti heterogeneitásnál fogva belsőleg nem elég erős magyar állam útjai ilyképen kereszteződtek a vele párhuzamos érdekű szomszédos kis államoknak és a függetlenségre törekvő és erre történelmi joggal is bíró nemzeteknek útjaival és e kereszteződésnek egyik szomorú következménye lett az addigi magyar államnak felbomlása és mondhatjuk a minimumnál is kisebbre redukálása és másrészt a felülkerekedett szomszédos kis államoknak aránylag óriás mértékben való megnövesztése és új szomszédos államok keletkezése és ezzel kapcsolatban a nyugatról jövő bekebelezési törekvés teljes meghiúsulása.

A magyar államot kétfelől szorongató, de most letűnt és összeomlott nagyhatalmasságoknak helyébe tehát eme kisebb államok léptek és pedig mindjárt ellenséges és terjeszkedő irányzattal és egyelőre sikerrel is.

A szomszédos kis államok megnövesztése és az új államok keletkezése az ú. n. nemzetiségi elv alapjára helyeztetett, noha a valóságban attól igen nagy nagy mértékben eltért.

A „nemzetiségi elv“ alapján megalakult, de mindjárt ezzel ellentétben álló terjeszkedési irányzattal fellépő emez államok ily keletekben fennállása azonban nem lehet tartós.

A „nemzetiségi elv“ ugyanis, mely szerint minden nemzetiség-

nek joga van az önálló államalakulásra és amely szerint az állami határoknak a nyelvhatárokat kell fedniök, a XX. század második felében határozott tendenciával kieszelt racionalisztikus elv, amely sok irányban és nagy mértékben s így különösen a világháború alatt és után hatott is, de amely arra, hogy annak alapján az egyes nemzetek realis érdekeit kielégítő, tartós állami alakulatok jöjjenek létre, nem alkalmas. Az állam alakulásokban a realis és különösen gazdasági érdekek alapját képező földrajzi viszonyoknak és az ezen alapuló történeti fejlődésnek szempontjait figyelmen kívül hagyni és mellőzni nem lehet és ezért a tisztán a „nemzetiségi elv“ alapján mondhatnók „mondva csinált“ államok tartósan fenn nem állhatnak, nem állhatnak fenn különösen akkor, mikor saját keletkezésük lét-alapjául tekintett elvvel ellentétes irányban a hódító politika útjára lépnek.

Ezért számíthatunk arra, hogy a földrajzilag és gazdaságilag erősen megalapozott és történeti kényszerűséggel kifejlődött régi magyar állam rovására racionalisztikus s a reális érdekek szempontjainak mellőzésével megnövekedett és keletkezett új államok ebben a terjedelemben nem fognak állandóan fenmaradni.

De állandó fennmaradásuk kérdéses azért is, mert kérdés, vajon emez államok alapjául szolgáló nemzetekben meg vannak-e kellő mértékben azok az erkölcsi, szellemi és anyagi erők, amelyek az államalakításhoz és fenntartáshoz szükségesek.

A történelem eddigi bizonyítékai nem szólnak mellettük.

VII.

A tanulságokat ezek után levonhatjuk.

A magyar állam ezer éves fennállása alatt mindig akkor volt erős, mikor saját erejére támaszkodott, mikor saját nemzeti erőivel, erkölcsi tényezőkkel igyekezett államát megalkotni és fenntartani; és mikor állam életének vezetői a nemzethez tartozván, a nemzeti erőket sikeresen fel tudták használni, az Árpádok, Anjouk, Hunyadiak idejében.

Mikor idegen királyok uralma alá adta magát, az mindig gyengeségének, erkölcsi erői elernyedésének volt jele s állami léte lehanyatlásának vált forrásává. A nyugatról jövő s állandó veszélyt képező terjeszkedést és bekebelezési törekvést ez csak előmozdította; a keletről jövő átmeneti terjeszkedéseket pedig nem akadályozta meg, sőt azoknak inkább tápot adott.

A magyar állam eredendő gyengeségét, a nemzetiségi heterogeneitást is csak nemzeti erőinek teljes birtokában és azoknak kifejlesztésével győzhette volna le és csak ezekkel ellensúlyozhatta volna azokat a veszélyeket, amelyek e gyengeségnek esetleg kívülről való felhasználhatóságában állottak.

E tanulságoknak kell a jövőndő haladás útját is meghatározni.

A magyar államot csak úgy lehet fenntartani és a régi nagy magyar államot csak úgy lehet visszállítani, ha nemzeti erőinket minden irányban intenzíven kifejlesztjük és ez erőkre alapítjuk állami létünket.

(Vége.)

Dr. Polner Ödön.

A POKOL KÖZMONDÁSAI.

WILLIAM BLAKE, 1796.

Vetéskor okulj, aratáskor oktass, télidőben örvendezz.
Hajtsd szekeredet és ekédet a holtak csontjain át.
A Mértéktelenség útja vezet a Bölcsesség palotájába.
Az Okosság gazdag és csúf vénlány, akinek a Tehetségtelenség udvarol.
Aki óhajt és nem cselekszik: dögvészt áraszt.
Az elvágott féreg megbocsát az ekének.
Aki a vizet szereti: dobjátok a folyóba.
Az ostoba nem ugyanazt a fát látja, mint a bölcs.
Akinek az arca nem ad fényességet: soha se lesz csillag.
Az Örökkévalóság szerelmes az Idő gyermekeibe.
A munkás méhnek nincsen ideje bújánatra.
A Bolondság perceit kiméri az óra, de nincs óra, mely a Bölcsesség perceit megméri.
Csak az a táplálék egészséges, amelyet háló és tör nélkül szereztünk.
Számot, súlyt s mértéket inséges esztendőben vegyünk elő.
Ameddig a madár a maga szárnyán száll, nem mondhatod „tulságos“ magasnak a röptét.
Holttest nem áll boszút, ha megbántják.
A legfenségesebb cselekedet: másvalakit magad eleibe tenni.
Ha a bolond következetes maradna a bolondságban: bölcs lenne.
Ostobaság a gyávaság ruhája.
Szégyen a gőg ruhája.
Börtönök a Törvény köveiből épültek, bordélyok a Vallás tégláiból.
A páva gögje Isten dicsősége.
A bak bujasága az Isten jósága.
Az oroszlán dühe Isten bölcsősége.
Az asszony meztelensége az Isten munkája.
A bánat telje nevet, az öröm telje sír.
Az oroszlánok ordítása, farkasok üvöltése, a viharzó tenger tombolása és a romboló Kard túlságosan nagy darabjai a Végtelenségnek: sehogyse férnek az ember szemébe.
A róka a csapdát okolja: nem magát.
Gyönyör ejt teherbe, de a fájdalom szül.
Hordja a férfi az oroszlán bőrét, asszony a juh gyapját.
Madárnak fészek, póknak háló, embernek barátság.
Amit ma bebizonyítanak: hajdan csak képzelték.
A ciszterna tartalmaz: a forrás túlárad.
Egyetlen gondolat betölti a végtelenséget.
Légy mindig kész kimondani a gondolatodat: és minden aljas ember kerülni fog.
Minden, amit el lehet hinni: egy kép az igazságról.
A sas sohasem vesztegette annyira idejét, mint mikor leereszkedett, hogy a varjú-tól tanuljon.
A róka gondoskodik magáról: de az oroszlánról az Isten gondoskodik.
Az, aki eltúrte, hogy fölé kerekedj: jól ismer.
Ahogy az eke megindul a szóra: úgy hallgat az Isten az imára.
A dühös tigris bölcsőbb, mint a betanított ló.
Álló víztől mérget várhatsz.
Nem tudhatod mi elég, míg nem ismered azt, ami több az elégnél.

Ostoba ember szemrehányására jól ügyelj: királyi kitüntetéssel ér föl az!
A bátorságban gyenge: erős az ügyességben.
Az almája nem kérdi a vackot, hogy hogyan kell nőni, sem az oroszlán a lovat,
hogy hogyan keresse prédáját.
Ha mások nem lettek volna bolondok: mi lennénk.
Az édes gyönyör lelkét be nem mocskolhatod.
Ha sast látsz, a Geniusnak egy darabját látod: emeld föl fejedet!
Mintahogy a hernyó a legszebb szirmokra rakja tojásait: úgy rakja a pap átkait
a legszebb örömekre.
Egy kis virágot megteremteni: korszakok munkája.
Átkozd a láncokat! Áldjad az Oldásokat!
Legjobb bor a legrégibb, legjobb víz a legíríssebb.
Imák nem szántanak! Magasztalások nem aratnak! Örömek nem nevetnek! Bá-
natok nem sírnak!
A fej Fenség, a szív Páthosz, a genitáliák Szépség, a kéz és láb Arány.
Ami levegő a madárnak, vagy a tenger a hálnak: az a megvetés a megvetésre-
méltónak.
A Bőség — Szépség.
Ha az oroszlán a rókától venne tanácsot: akkor ügyes lenne.
Javítás teszi az utat simává, de rögös út és javítgatás nélkül a Genius útja.
Inkább ölj meg egy csecsemőt a bölcsőjében, minthogy teljesítetlen vágyakat föl-
táplálj.
Ahol nincsen ember, meddő a Természet.
Igazságot nem lehet mondani úgy, hogy megértsék és még se higgyék el.
Elég! vagy nagyon is sok.

(Budapest.)

Fordította: BABITS MIHÁLY (1918).

AZ IHLETETT KÖLTŐ.

Berzsenyi Dániel kezdettől fogva (valóban a magyar filológia igazi kezdetétől, Kölcseytől fogva) úgy vonzza magához az irodalomtörténeti vizsgálódást, mint az óceán az átrepülőket. Mindenkít mást, mint a filológust, elrettentene éppen ez a nagy keresettség: minek azzal foglalkozni, akivel már úgyis annyian foglalkoztak, az eredetiségnek itt már semmi tere sincs. De a filológust annyira foglalkoztatja a költő eredetisége, hogy nem ér rá a maga eredetiségével törődni — abban, hogy egy költővel sokan foglalkoznak, éppen a költő művének ma is eleven voltát látja bebizonyítva és ezért vonzódik hozzá. Schiller a németiség klasszikus második-legnagyobb költője és mégis kevésbé érdekli ma a vizsgálódó tudósokat; míg a Hölderlin-irodalom nagyobb könyvtárat tesz ki. Mert kettejük közül Hölderlin a sokkal elevenebb, amint a német ifjúság számos dokumentációja bizonyítja. Berzsenyi is elevenebb, mint nagy költőink jó része — ezt ugyan nem bizonyítja az ifjúság, mert a mi ifjúságunk, sajnos, ritkán szokott irodalmi véleményeket nyilvánítani és ha nyilvánít, annál rosszabb. De mégis vannak dokumentumok; ilyen pl. Kassák Lajos önéletrajza, *Egy ember élete*, melyben elmondja, hogyan fejlődött költészete Petőfi Sándor, majd még inkább Berzsenyi Dániel verseinek a hatása alatt . . . Az iskolázatlan vas munkást, aki Kassák akkor volt, nem szuggerálták tanult irodalomtörténeti megállapítások, hanem teljesen naivul és elevenen élte át a költészetet, és ha őbenne Berzsenyi ilyen erős rezonanciát tudott kiváltani, az mindennél ékeesebben beszélő dokumentációja eleven voltának.

És elevenek még mindig a Berzsenyi-kutatás problémái, mind a két problémakör. Eleven a régibb, a pozitív filológiai probléma, ami pedig Kölcsey és Erdélyi János szép napjai óta filológiai dolgozatok számtalanján keresztül iskolai dolgozatok sablonjává lett: Berzsenyi és Horatius. És eleven az újabb, szellemtörténeti probléma: hogyan helyezzük el Berzsenyit a korában? Ezt a problémát Horváth János vetette fel a Berzsenyi-kutatásban igazán új fejezetet nyitó tanulmányával (Kisfaludy-társaság évlapjai, 1923—24), melyben az addig klasszikusnak mondott Berzsenyit a *romantikához* kapcsolta. Azóta Halász Gábor kimutatta Berzsenyinek a felvilágosodással való összefüggését (Symposion, Pécs, 1926), legújabban pedig Fábrián István Berzsenyinek a kor nemesi konzervativizmusával való mély rokonságát (Napkelet, 1928). A kapcsolatok azonban még egyáltalán nincsenek kimerítve és a probléma az előbbinél is sokkal elevenebb.

I.

Berzsenyi és a preromantika.

Számunkra a két probléma tulajdonképpen egyet jelent. Nem hisszük, hogy Berzsenyiben egymás mellett egymástól teljesen független lelki és művészi rétegek feküdtek; nem hihetjük, hogy volt egy Berzsenyi, aki Horatius tanítványa volt, és egy másik Berzsenyi,

aki felvilágosodott eszméket hirdetett romantikus kedélyének borongásaiban. Inkább azt gondoljuk, hogy Horatiushoz való viszonyában, tehát költészetének filológiaiag leginkább megközelíthető mozzanataiban már meg kell; hogy legyen Berzsenyi minden komplikált szellemtörténeti kapcsolata is. Azt hisszük, hogy a klasszikus Berzsenyi klasszicizmusában találhatjuk meg legtisztábban a romantikus Berzsenyi romantizmusát; Berzsenyi tanítványi attitűdjében találjuk meg a mester-Berzsenyi szellemének a kulcsát.

Azok, akik Horatius és Berzsenyi viszonyát vizsgálták, a ketjük közt fennálló belső, pszichológiai relációt többnyire elég egyszerűen fogták fel: Berzsenyi egy szép napon elővette Horatius műveit — hogy elővette, ebben valóban nincs semmi csodálatos, hiszen a régi magyar századoknak Horatius volt apáról-fiúra szálló, hagyományos és nemesen konzervatív költői tápláléka. Miután pedig Horatius versei igen tetszetek neki, tulajdon verseit is a Horatiusban szemlélt tökéletességhez igazította. Ebben az irányválasztásban támogatta őt a régebbi deákos költőknek, főképen Virág Benedeknek a példája. Konklúzió: minthogy klasszikus latin költőket utánóztak, nyilván klasszikus magyar költők voltak.

Ezt a gondolkodást megindokolja a XIX. század túlságos bizalma az ihletben. Mert szinte azt mondják: ami Virág, ami Berzsenyi tévovázó kezét könyvespolcukon épen a Horatius kötetére vezette, *ihlet* volt, kiszámíthatatlan. Nem veszik tekintetbe először is azt, hogy ha Horatiusnak valóban olyan vitalitása lett volna magyar földön, hogy közvetlenül inspirálhatott volna poétákat a XVIII. század végén, akkor miért nem mutatkozott meg a hatása már előbb is, hiszen Horatiust magyar urak és magyar papok egyforma szeretettel olvasták már a XVI. század óta; miért kellett eddig és épen eddig várni a magyar Horatiusokra?

Vagy meggondolandó: a francia klasszikus kultúra minden tudott és ösztönös igyekezetével rajta volt, hogy a klasszicizmus lényegjegyeit, az *Ars Poeticában* elméletileg hirdetett és Horatius költészetében gyakorlatilag megvalósított pusztulátumokat — az észszerűség, a világosság, a zárt, magában nyugvó tökéletesség elveit — megvalósítsa; és mégsem jutott eszébe, hogy Horatius verselését, nyelvi formuláit, képalkotó módját utánozza. Csak a kezdet kezdetén, a XVI. században akadt néhány merész avant-garde költő, — Baif és társai — aki megpróbálkozott vele, de ezt az archaizálást, mint túlzó modernkedést leintette az udvar, az igazi klasszikus kultúra termőtalaja és biztos őre, mert ellenkezőnek találta a francia nyelv szellemével. Az ilyen stilusutánzás, ami stilusjátékához, a pastichehoz, nagyon közeláll, ellenkezik a klasszicizmus lényegével. Goethe-nek, mikor Olaszországból hazajövet klasszikussá csontosodott, első dolga volt szakítani a klopstocki antikos verssel és nyelvi formával. Klasszicizmusa épen reakció volt minden „deákos” elem ellen, ami előtte elborította a német költészetet. Klasszicizmus zárt, önmagában nyugvó tökéletességet követel és kiküszöböli az idegent, még ha antik is.

Deákosaink nagy és meglepetésszerű tettét: hogy magyarra ültették át Horatius versmértékét és Horatius költői sémáit, nem Horatius közvetlen, tizennyolc évszázadot átélő vitalitása váltotta ki (ilyen keresztül-élés nincs is a szellemtörténetben), sem pedig a francia, angol, német, tehát az európai klasszicizmus szelleme. Ez az utóbbi időkben is valószínűtlen volna. A francia klasszicizmus már haldoklott ekkor, a német még nem született meg Baróti Szabóék idejében, az angol pedig nem ismerték.

A francia klasszikusokra, mint Horatius közvetítőire annyiban lehetne gondolni, mert ismert dolog, hogy a modern irodalmakban éppen ők voltak Horatius legnagyobb tisztelői: Boileau, a klasszicizmus törvénytmondója, az ő hatása alatt konstruálta szatiráit és költői elméleteit, a klasszicizmus valamennyi lírikusa Horatiuson nevelkedett. De ők más Horatiust szerettek, mint a deákosok: a szellemes, gúnyos Horatiust, Maecenas barátját, az udvari embert, a *Szatirák* és a *Levelek* Horatiusát, a kecses és gonoszkodó szerelmek rokoko-szerű ösét; alexandrinjaik eléggé visszaadták a horatiusi *Levelek* hexameterjeinek elfogulatlan, erőltetés nélküli harmóniáját. Ez a Horatius bizonyos fokig nálunk is élt, Bessenyeinek és társainak Zrínyi-soros levélköltészetében — de éppen ezek azok a horatiusi vonások, melyek komoly, pathetikus és nehéz-versű deákosainktól a leginkább távolálltak.

A XVIII. század közepén nagy szellemi pálfordulás állt be, a klasszikus ideálok általános revíziója, az értékek átértékelése. De Horatius nagy költő maradt akkor is, mikor a paloták udvariasan átengedték helyüket a kunyhóknak a versekben és a fejedelmek diadaloszlopai sietve vonultak vissza a sírkeresztek parvenü hada elől. A klasszicizmusból kinőtt, de a klasszicizmus ellen lázadó irányt mi francia minták után *preromantikának* nevezzük: hogy hozzákapcsoljuk a romantikához, amelynek őse, és viszont mégis elkülönítsük tőle, egyrészt, mert nem azonos vele, másrészt mert a romantika így magában, jelző nélkül, előszócska nélkül, oly rendkívül komplikált fogalom, hogy már csaknem semmitmondó. A preromantika nagy átmenet XVIII. és XIX. század között: Rousseau, Young, Ossian, Herder, Klopstock, a német *Sturm und Drang* időpontja; a XVIII. század harmadik negyede. Zavart és zavaró kor: klasszikus formákban romantikus eszmék (Young), romantikus formákban klasszikus eszmék (Ossian), hatalmas új gondolatkomplexumok törnek lesből és gyötörve az európai tudatra, évszázadokon át elnyomott érzelmek dinamikus páthosszal robbannak ki; „Kraftgeniek“ káromkodásában, széplelkek záporos könnyeiben, misztikus látomásaiban, hipnotizőrök csodatetteiben, szalónfilozófusok végtelen vitáiban és a közeledő forradalom földalatti dübörgésében vajudik a XIX. század, a romantika százada.

Ennek a kornak is megvan a maga külön, mondhatni preromantikus Horatiusa, amint hogy megvan a külön Homerosa és külön Shakespeareja. Nézetünk szerint ez a preromantikus Horatius volt Berzsenyi mintaképe: Berzsenyi Horatius-átéléséhez preromantikus közvetítéssel jutott el és Horatius-

ból az férközött a lelkéhez, amit a preromantikus ember olvasott ki Horatiusból. Ezt az állításunkat filológiai tények bizonyítják.

*

Berzsényi ifjúkoráról, arról a periodusáról, amikor még kizárólag rímes verseket írt, igen keveset tudunk. Egyetlen egy irodalmi adat áll a rendelkezésünkre, de ebből az adatból mindent le tudunk vezetni: tudjuk (már Kölcsey is megjegyezte), hogy Berzsényi első ránkmaradt verseit Matthissonnak, az ő korában ünnevelt és ma talán méltatlanul elfelejtett német költőnek a hatása alatt írta. Szakmunkák tömege foglalkozik Matthissonnak Berzsényire való hatásával, épúgy mint Horatiusnak Berzsényire való hatásával. De még senki sem hívta fel a figyelmet arra, hogy a kettő mennyire összefügg, hogy ugyanakkor, amikor a két hatás forma szempontjából egészen különböző, tartalmi (nem tárgyi) szempontból ugyanazt jelenti. Senki sem mutatott rá a magyar filológiában, hogy pl. maga Matthisson is mennyire Horatius hatása alatt áll. Horatius dicsőítésére ő írta a legmelegebb sorokat a német lírában:

Sieh! Wir Fremdlinge weih'n auf Tiburs Hügel
Dir, venusischer Schwan, der keuschen Daphne
Dunkelglänzendes Haar, und sprengen opfernd
Milden Albaner.

Schauernd flüstern die Wipfel und melodisch
Hallt's, wie Silbergetön: die Jahr'entstürmen!
Morgen Schatten und Asche; kränzt mit Myrten
Heute den Becher!

(Tibur, 1803 : 55.)

Még számos helyet idézhetnénk, ahol Matthisson a legnagyobb tisztelettel említi Flaccus nevét. Horatius-reminiszcenciáit nem elemezhetjük itten, a mi szempontunkból azok a részek a fontosak, ahol Horatiust névszerint említi.

Matthisson formai szempontból alig hatott Berzsényire; ő a Klopstock által megreformált, tömör és merész német költői nyelvet játékos könnyedséggel, máma is megcsodálható gráciával kezelte; ő az a bizonyos rokokó-lehelletszerű, etherikus költő, aki Kölcsey szeretett volna lenni, tehát egészen más, mint Berzsényi. Berzsényi két dolgot tanult tőle: a preromantika motivumkincsét és azt a szokást, hogy verseit tulajdonnevekkel tömködjék meg.

(Folyt. köv.)

(Budapest.)

Szerb Antal.

A RÉGI ITÁLIA DICSÉRETI.

(VERGILIUS, GEORGICON II. KÖNYVÉNEK BEVEZETÉSE.)

Eddig a földművelés meg a csillagos Ég sora. Mostan téged zeng a dalom, Bachus, meg az erdei fákat s mely maradozva gyarapszik, olajcserjéknek a sarját! Erre, te Présisten, — hol telve ajándokaiddal minden; ahol teneked venyigék terhével az őszi rétség nyiladozik s a szüret leve forr teli kádban; — erre te Présisten, jöjj és saruid lehajítván mártsd meg az új mustban csupasz ikráid velem együtt!

Kezdetől a növény fának más-más a szokása. Némelyik embernek kezitől nem kényszerítetve, önkényt búvik elő s a mezőkre, a messzekigyöző vízre borúl. Hajló füzesek, meg a renyhe rekettye, nyár s szomorú-fűzfának acélszínű lombja — így indul. Más a leperdülő magból sarjad ki; miként a sűdár gesztenyefák, Jupiter berkének a dísz: égbenyuló makkfák s görögök jósdái: a tölgyek. Más fa gyökérzetiről zsendít sűrű sarjúágat, mint a cseresznye, a szil; Parnasszus zsenge babérja szintígy hajt terebély árnyéka alatt az „anyának“.

A Természet először e módokat adta; az összes erdők, szent berkek, cserjések eként nyiladoznak, Mesterséggel egyéb utakat kitalált a gyakorlat.

Van ki levág ojtványt valamely gyengéd anyatestről s rejti barázda ölébe. Ez ágakat ás be a földbe, négybenyesett hajtást vagy mint a karót kihegyezve, Van fa, mely azt kívánja, hogy ívbe lehajtván a vessző — tön-élő bujtvány — a saját földjébe tenyésszen. Sok fogan úgy gyökeretlenül is s elmetszve a végén nyugton bizza a kertész újra a földre a vesszőt. Sőt; bár törzse kívágva — kimondani is csoda! — mégis száradt, holt rönkből gyökeret sarjaszt az olajfa. S látjuk, amint gyakran csak fajzik egy ág valamilyen másfélébe, amint elváltozik és a beoltott alma terem körtén, szilvába pirúl a köves som . . .

Hát csak rajta, tanuljátok gazdák a tenyésztés módjait és a vadóctermést nevelés nemesítse. Csak téfien ne heverjen a föld! Hadd nőjön a szőlő Izmaruson s olajág koszorúzza a hosszú Taburnust.

És te jer, elkezdétt munkám végezzük el egygyütt én dízsem, és híremnek erős fele! Oldjad szálltodbán — Maecenas — a nyílt tengernek a vásznat!

Nem vágyom mindent felölelni e versezetemben, nem, noha száz nyelvem, noha száz szám volna s a hangom érchang. Jer, tartsunk csak mindig — a partnak; amerre nem szakadunk el a rögtől; nem kell félned a költőt. versektől, kerülöktől, nagy-feneket-kerítéstől . . .

Ami növény önkényt búvik ki a földi világra,
nemtermő, de szívós s életrevaló a növése:
földjében ősi erő. De ha ezt majd oltja a gazda
vagy ha gödört ásván úgy ülteti máshova által, —
vad természetit elveszti s szorgos nemesítés
— bármily fajt kívánsz, — mindazt kiteremti belőle.
Még az a tölgyről meddőn kinövő galy is ekkép
tenne, ha szétrakná szép sorban a pusztá mezőkön, —
(így, hogy az ősfának sűrű lombja meg ágai árnyat
vetnek rá, a növelésbe megáll s megülad a termés).

Végre: amely fa lehullt magból támadt, az alighogy
nő; késő unokák számára nevelgeti lombját,
korcs termése felejtí, milyen volt régen a húsos,
s csak savanyú „egrest“*) — madaraknak jót — hoz a szőlő.

Egy szóval: mindent meg kell munkálni, kirakni
sorba barázdákba s nagy költséggel nemesíteni.
Ám így olaj törzsről, szőlő bujtványról — aminthogy
Vénusznak mirtusza leszúrt ágról —: szaporásabb.
Plántáról a kemény mogoró sarjad fel, a szálas
kőris, az árnyékos nyár mely koszorúzta Heraklest,
dódonabéli Zeus makkfája s a pálma sudára;
sőt így így nő a fenyő is — elébe a tengeri vésznek.
Oltja dió vessző — másrésről — a durva kukoszázt
s meddő plátánián termett már nagyszerű alma,
tölgyön gesztenye, kőrisfán meg a körte fehérítő
szirmai villogtak s szil alatt makkoltak a bízók.

Ámde az oltásnak s szemzésnek a módja se mindegy.
Mert ha a rügy középuitt ötlík fel a kérgen, a gyengéd
hámot is áttörvén, — maga már szükecske bevágást
hord göbe s az idegen fáról ide zárja a csírást,
hogy nedves hancsban megeredni tanítsa a kertész.
Ellenben, ha göbetlen a szár, lenyesi s közepébe
ékel utat mélyen, most így iktatva beléje
hozni-kelő oltványt s kis idő multával az égnek
szökken a megtermett, áldottabb ágazatú fa:
új lombját s idegen termését egyre csodálva.

Már fajtára sem egy azután: az erős szil, a fűzia
s a lótusz vagy Idának a ciprusfája; de nincsen
egy mintára teremtvé a húsos olajfa se (melyből
van kerekébb, nyúlabb s keserű, de kövérke bogyójú),
s semmi gyümölcs, valahány kertjébe van Alkinoosznak.
Más a szabin, az aszír s fontos vaj-körtefa ága;
és a mi vesszőink dehogy azt érik be szüretre,
mit Leszbosz szedeget le Methymnaeben venyigékről!
Van Thazosz-szigeti s mareotiszi tőke (fehéres),
— ez zsírosabb, amaz a könnyebb talajokba tenyészik, —

*) A kitérő tájszót Mészöly Gedeon professzor úrnak köszönöm.

s asszúnál asszúbb „görög” és „nyúlszínű” tüzeskés,
 (mely ha iszod, lábada leszáll s lakatot kap a nyelved);
 van bíbor- meg aranyszőlő s — hogy zengjen az ének,
 Rhaetia fürtje? — (csupán a falernumival ne vetélkedj!) —
 S vannak Aminnaeában erős, tartós ború tökéek, —
 tمولس, sőt a „Phanae-díadalma” sem áll meg előttük.
 A kicsiny argoszival sincs egy, mely bírja a versenyt,
 úgy fizet ez s olyan kitűnőn áll annyi sok évig.
 S hogy mellőznék te, az istenek és az ingyencek
 kedvelt „rhodusi”-ja s duzzadt termésű „ökörszem?”
 . . . Nincs szeri-száma, milyen sok a fajta, se hogy neve milyen
 mindegynek s — számmal minek is kell azt kifejezni?
 Ezt aki tudni kívánná, — mintha kitudni kívánná,
 Libya tengeriben fövenyet mennyit visz a felszél;
 vagy felmérni, lón hullám hány loccsan a partnak
 gálya-hajókra dühödtebben lecsapó Nemerétől.

Ám nem akármilyen talaj tudhat meghozni akármit!
 Fűz a folyók mentén, mocsaras dágványban az éger
 sarjad; a nemtermő vadkörös a sziklahegyekben;
 mirtus legvirulóbb — parton; végül a napérte
 lankás Bacchusnak, tiszafának a fagy, meg a szél kell.
 S nézd, hol a legvégén hódol munkának, a földet,
 az arabok keletj s tetővált gelonoknak a táját:
 más fáknak, más-más a honuk! Csakis India termel
 gyászfiéketés ébent s csak arabnak nő fel a tömjén.
 Balzsamot, illatozó fáján kiütöt, vagy örökké
 zöld akántusznak mért említném a bogyóját?
 Mért is az aithiopok berkét, mit a lágy gyapot ösztít,
 s hogy fészül selymes pamacsot levelekről a szer-nép?
 Mért miket Okeanusz közelén nevel India, földünk
 szélső övének ligetét, hol a fák tetejének
 nyíl még röptével nem rezzenté levegőjét,
 bár ama nép ottan nem lusta az ijkezelésben?
 Media termi fanyar nedvét s maradó aromáját
 áldott citromnak; nincs ennél jobb szer az ellen,
 hogy ha italt netalán bőszt mostoha nő elegyített,
 (összekeverve fűvét s ártásra-szabott baj-igéit):
 gyógyít és tagokból az átkos mérget elűzi.
 Fája különben erős s alkatra — akár a babérfa,
 sőt a z volna, körötte ha nem terjeng idegenként
 illata. A levelét nincs szél ki letépje, virága
 páratlan szívós; vele rosszagú száj lehetetjét
 frissítik és aszthmás aggkort kúrálják a médek.

Ám sem a méd tájék nem tudhat, a dús berekerdős,
 sem nem a szép Gangesz meg a Hermus, arannyaliszapló,
 híreddel versengni Itália! India, Baktra,
 sőt az egész tömjénfövenyes buja Panchaia — semmik.

Itten a földbe bikák, lángot fújtatva az orruk,
 el nem szántották sárkányfog szörnyű vetését
 s férfikalász sisakos-dárdás sűrűsége se tüskélt,
 árde gyümölcs, súlyos, meg a bacchusi „masszikus“ árja
 önti el . . . Itt az olaj, meg a játszi gulyák birodalma . . .
 Innen a harc délceg, síknak vágó paripája,
 innen a hó-nyájak s oltárok dísze: bikáink
 sokszor a Clitumnusnak szent víziben kifürödve,
 vitték a diadalmenetet fel a római várba.

A tavasz itt örökös s nyár van nem-nyári havakban;
 juh kétszer viselő, a fa kétszer győzi gyümölcse.
 Ám ádáz tigris s vad oroszlán-faj nyoma sincsen
 és a szegény gyűjtött meg nem téveszti sisakfű.
 Nem kuszik itt kígyó nagyíves gyűrűkkel a földön
 s pikkelyit elhúzván nem fonhat szörnyű kalácsot.
 Hozzá: annyi híres város, sok munka gyümölcse,
 annyi erőd, meredek sziklán, emberkeze-rakta,
 és rohanó folyamok, lábánál ősi falaknak . . .

Vagy, mely mossa felül s mely alul, emlitem a tengert?
 Hát meg a nagy tavakat? Téged, Láriusz, az első,
 s téged tenger-vész s morajok kavarája, Benákusz?
 Említsek kikötőt, meg a Lukrinusz tava áttört
 gátját; hogy hördül szörnyet bömbölve a tenger,
 hol bedagadva zúgatja meg árja a Julius-öblöt
 s a tyrrhén hullám átjár az avernusi tóba?
 Itt az ezüst patakok s érckincsek erét mutogatja,
 itt, ez a föld úszik tengernyi aranyban . . . Ez adta
 hősök erős fiait: marzust s a szabin ivadékok,
 bajraszokott ligurok s dárdás volszkoknak a népét,
 színtez adott Deciust, Mariust, sok hősi Camillust,
 harcedzett Scipiok törzsét s téged, te legelső,
 Ázsia legszélén, aki győztesen állsz s puha i n d u s t
 hárít el kardod — Caesar — már r ó m a i végen!
 Üdv te, gyümölcsnek s férfinek egyként érdemes anyja!
 Régi dicsőséged s műveid, szátumnusi földem,
 kezdem, — a szent tőhöz s kútfőkhöz merve leszállni:
 Askra*) dalát dalolom ki a városi rómaiaknak.

(Budapest.)

Fordította: MARÓT KÁROLY.

*) Hesiodos, a paraszt-költő hazája.

ERDÉLY HERCEGE.

I.

Nem tud megkönnyebbülni a szívem. Félek, hogy az elröppenő angyal helyére arkangyal áll. Talán azért állnak egyre szilárdabb és egyre megközelíthetlenebb angyalok egymás helyére, hogy tömörebben és őszinte szenvedéllyel beszéljünk róluk. Az ember fiatal-sága, mondjuk amikor egyidős a bibliai Tóbiás úrfival, haszon-talanul telik el, mert elnéző és ábrándozó angyal jár az oldalán. Mellette nem lehet megtanulni, hogy a homályos vágy mélyén tiszta kifejezés lappang: rezignált stílusunk, ami a maga tiszta boltozatáról egyenletes fénynek sugározza vissza a halált és titkos értelmet sző bele, hogy az elmúlásunk ne legyen többet az állatok együgyű és személytelen halála.

Most immár más és egy kicsit ziláltabb az idő, mint akkor, amikor a serdülők vágyai a korai fegyelem példái voltak és a magamfajta ifjú nem merengett céltalanul, hanem azon töprengett, hogy Keleten helyreállítja az egyházakat — így morfondírozott állítólag a finom Fénelon ifjú korában — vagy talán azon, hogy a bibliát Havasalföldön is elterjeszti, mint ahogy ezt az erdélyi fejedelem költségén tanuló fiatal tudósokról feltételezem. Az efféle álom észrevétel-nül rezignált férfikorral jegyzett el. Hiába hagyott cserben azután az álom (Fénelon nem lett Bizáncz érseke és a biblia sem terjedt el Havasalföldön), mégis valami rejtelmes szenvedély sűrűsödött össze belőle, ami a törekeny és felelőtlen léleknek súlyt és biztos nyomatékot adott.

Azóta olyan áttetszők és jelentéktelenek lettünk, hogy már meg se fogyunk a bűnben: büntetlenül és törekenyen élünk, mint az őszi virágok, Isten legszeszélyesebb lányai. A testünk pedig egyre szebb lesz, újra kifogástalanul szép lesz, mint a mitológiában. Úgy látszik, hogy a Gráciák és a felelőtlen mezei istenek ismét arra szánták az embert, hogy labdatársuk legyen, akit a játék végén megfojtanak, mint a rózsát a vallomás végén.

De az elszálló angyal helyére arkangyal áll és az arkangyal helyére még ércesebb küldönc, akiken nyomtalanul szertefoszlik a velük megütköző életünk.

Milyen szép beszéd! Egy kíméletlen régi főpap így szentelte volna be a holttestemet, ha trónörökös létemre a kötelességem teljesítése előtt szörnyethaltam volna egy vadászaton. Pedig csak Erdély egyszerű hercege vagyok és Isten tudja, hogy mióta él a családom hatalom nélkül. A határon nem megyünk többet át zászlóval, hanem barna útlevéllal.

Én még valahogy belenyugodtam ebbe a sorsba, de Taylor asszony, akivel egy emlékezetes szeptember tizedikén az olasz-francia határon átutaztam, nem titkolta a csalódását és a megszelídült, hanyatló Európa fölötti keserű liráját. Miután szerelmes voltam a lányába, szívesen hoztam volna át őket a határon családi zász-

lönkba takarva, de a dolog úgy áll, hogy a hatalomról sokkal könnyebb szívvel mondanak le azok, akik valamikor gyakorolták, mint az a kevés, megrögzött esztéta, aki csak rajongó tanuja volt az elveszett hatalomnak. Így hát az útlevéltre nyomott pecsét sokkal kevésbé indignált engem, mint a bostoni Taylor asszonyt, aki hosszú, vékony szivarkát szívott és a hamut szétszórta a francia köztársaság kupéiban. Két év előtt érkezett Amerikából. A lányaért jött, aki Grenobleban nevelkedett. Puritán pennsylvániai családból származott, egy óriási kandalló mellől, amely körül három nővérével asztmatikus Apjuk bibliai fölolvasását hallgatta. Az öreg is, olvasás közben nagyritkán s inkább kiegészítésképpen kitért a familiáris hagyományra. A családi legendában két biedermeier nagynénje lebegett, akik kitagadva, nyomorultan haltak meg Bostonban, mert ellenszegültek az apai akaratnak, amely Ezsiás könyvére támaszkodott. Missis Taylor nem riadt vissza a krinolinós drámától és a kitagadott nagynénik pártájára állt. A házassága csak ürügyül szolgált arra, hogy könnyebben szakítson a család eszméivel, apjával, s azzal, akit apja szolgált, az Elnökkel. Kitagadta házából Amerikát és a demokráciát. A lánya így tanulta a történelmet: őseink, Pennsylvánia alapítói engedetlen alattvalói voltak angol Károlynak, a nemes királynak. Taylor Esztella alig hallott valamit az elnökválasztásról. Amikor rövid szoknyácskában áthajózott Franciaországba, azt hitte, hogy Amerikát erőszakkal kormányozzák és a lefejezett amerikai király fia egy spanyol szigeten várja, hogy a nép hazahívja. Első szerelme a grenoblei történelem-tanár volt, egy náthás francia filozopter. A szerelemnek szomorú következménye lett: Esztella kívülről megtanulta a Merovingok és Kapetek oldalági házasságait és családi birtokaik kézzől-kézre vándorlását. Sokáig úgy tett, mintha sántítana, hiszen Sánta Bertha volt Nagy Károly anyja, akit a tanárka nem győzött dicsérni. Őn Kisasszony bizonyára kedveli a történelmet, szólította meg egyszer Esztellát ez a fiatalember. Oh tanár úr, hebegte a lány, ha még egyszer születnék, Frédégonde szeretnék lenni! Az ifjú megtörölte az orrát. Kisasszony, a választása meglep és elragad. Frédégonde isszonyú asszony hírében áll, holott bámulatos hősiességgel mentette meg a fia trónját. Esztella kigyulladt arccal kiáltotta: És az ország egységét!

Az anyja egy felnőtt lányért utazott Grenobleba. Fekete intézeti ruhájában és a történelemtanárba való szerelmével olyan idétlen volt, mint egy őz, aki a kecskék között ugrálni tanul. Sánta Bertha, sánta Bertha kiáltotta az anyja, mit akarsz te azzal az asszonnyal? És elszaladt a legközelebbi szabónőhöz. Amikor Esztella újjászületve a tükörbe nézett, maga elé csuklott és kétségbeesetten gondolt első szerelmére. Az illúzió egyszerre elszállt: a legszebb lábai voltak egész Franciaországban. Missis Taylor azonban megelégtelte az iskolai idillt, fölpakkolta a lányát, elvitte Rómába és megmutatta neki a piros holdat a római mező felett. Esztellának pedig eszébe jutottak a világ igazi urai, akikről a tanárja még együgyűbben ábrándozott, mint ő a tanárkáról.

Taylor asszony egyszer így szólt a lányához:

— Nézd micsoda római megy a tulsó oldalon.

A rácsok és párkányok árnyékában egy sápadt, feketébe öltözött fiatalember ment a folyó felé, baloldalán egy összeszáradt, alacsony öregedő emberke kísérté, valószínűleg a titkársa.

— Oh mama, ezen ma is látod, hogy az ellenfelét nyílt uccán döfte le.

A római ifjúval másnap Caracalla thermáin találkoztak. A nap kiapadhatatlanul omlott a romokra, a fiú diszkrétén valamit intett az öreg titkárnak. Ez most felajánlotta széles napernyőjét a nőknek. Így ismerkedtek meg velem és Arturral, anyai nagybátyámmal. Aznap délután együtt maradtunk, napszállta után kísértünk a római mezőkre. Hamar kelt a hold, a fehér kövek fölött a nehéz lélekzetű mocsári virágok megfojtották a szűkszavú antik emlékeket és mi elválhatatlan barátokként tértünk haza egy parásztsekéren. Taylor asszony oda volt a bátyámtól. Artúr kicsi korától kezdve viselte azt a betegséget, amitől az ember egy kicsit arisztokrata és állatbarát lesz: szívbajos volt és a keze alatt én is a szívbajosok szerafikus és szertartásos életére szoktam. Artúr röviden tájékoztatta Missis Taylort Erdélyről, származásomról és családjunk nehéz sorsáról. Elmondta, hogy egy dúsgazdag rokonunkat kísértük Rómába, akit néhány héttel ezelőtt temettünk el. Másnap, amikor jobban megismerte az asszonyt, azt ajánlotta neki, hogy a nyarat töltsé Ravennában.

— Ott majd meglátja, hogy milyen őszinte öröm volt régen a szolgálat és az alázat — célzott gyöngéden azokra a bizánci mozaikfigurákra, akikben az alattvalói alázat még lelki elegancia volt. Taylor asszony megörült az ajánlatnak és érthető, bár titkolt indokból minket is meghívott a nyárra. Egy ügynök útján óriási kertet bérelt a város közelében és megkérte a bátyámat, hogy szerezzen könyveket azokhoz a politikai szeanszokhoz, amiket a kert fái alatt akart megtartani, lehetőleg kettesben szívbajos, tudós és szertartásos bátyámmal. Gondoljon Artúr különösen olyan könyvre, amivel engem valamikor a kormányzásra neveltek! Így vásárolták meg az utazás előtt *Aristoteles Politikáját*.

Bevallom, hogy a meghívásnak nagyon örvendtem. Nem vagyok magányos szív, az egyedüllétet gondolat nélkül tengődöm át és ilyenkor kevés közöm van a világhoz, mint egy indiánnak a jó zsákmány után. Ha nem tudok hangosan másnak meditálni, tüstént az az érzésem, mintha visszavonultam volna a hegyek közé, hogy egy lelkiismeretes halálra készüljek elő. Megszoktam azt, hogy nők előtt gondolkodom. Azt hiszem, hogy ez a szokás a hasznomra vált, szemérmesebb lettem és szeméremből a saját személyemnek nem szántam különösebb szerepét a meditációmban. Így volt ez az udvari életben is, az ember nem azt mondta, hogy én és a világ, hanem hogy a király és a világ. A halálos ágyán maga helyett a királyra gondolt, a király pedig a népre. A mi dédelgetett, modern meghasonlásunkat a magányos kontemplálás okozta, nők helyett a havasok társasága, a csúcsokkal való szilaj társalgás.

Az utazással ugyanígy vagyok. Talán számos végbeli katonaelődöm lehetett, aki az utolsó falat kenyerüket is megosztották a társukkal. Ha nem tudom a látás örömét megosztani, akkor alig talállok valami örömet a szemeimben, belefáradok abba a nehéz szellemi gyakorlatba, hogy gondolatban egy pillanatra se veszítsem el magam mellől képzelt utitársamat, akinek testi közelsége éppen olyan jelentős a számomra, mint az a tárgy, amiben együtt szeretnék övele gyönyörködni. Lehet, hogy ez a furcsa érzés a bátyámról ragadt rám, aki szívbajos létére nem mert egyedül aludni; de inkább hiszem, hogy valami konzervatív ösztönről van szó, amit csak megzavart nomád korunk. Ilyenkor látom, hogy az ember intim környezetre született, nem pedig a szibériai farkasok hontalan, nosztalgikus életére. Nyilvánvaló, hogy ez a sejtelmem elég korszerűtlen. Ma egy kicsit mindenki szeszélyes fölfedező, mint a reneszánszban; de a régi jókedv és önhitt biztonság nélkül. Akkor eleven óriás kígyókat hoztak át a titokzatos földrésről, ma rézkígyókat: Néger hangszereket. Sok örömet okoztak akkoriban azok a mélabús és bölcs halemberek, akiket az Indiákról hoztak, és akik a finom dá máknak mindenféle furcsát összejósoltak. Ma se okoznak kisebb örömet azok a bolyongó bölcsek, akik Európa bukását leleplezik.

Azt hiszem, hogy ez a viking ösztön idővel ismét elszunnyad. A kíváncsi reneszánsz gőgösen végződött és a fecsegő, aranyos, ekzotikus Carpaccio helyére Claude Lorraine lépett mozdulatlan, hűvös kikötőivel, amelyekben kifogástalan formák közé dermedt a vágy és a kalandorszenvedély. S hátha az Odisszeában is hasonló morál van? Odisszeus sok próbát kiállt, tíz évig bűdosott, veszedelmes asszonyokat szolgált, nehéz versenyben győzött, de a hosszú út egyetlen haszna mégis csak az a félelmes rugalmasság volt, amivel a halálos ijjat kifizítette és a kérőket megölte, hogy Ithakában ismét nyugalomra és tűzhelyre találjon.

A nyár csendesen telt el, leginkább a tenger partján. Esztellához nem közeledtem szerelmes szóval. Azt hiszem, hogy jobb érzésű fiatalembernél a szerelem ritkán társul a nemi hatalomnak; ennek a kifejezéstelen győzelemnek a gondolatával. Számtalanszor láttam olyan fiatal fiút, akit a tánc idején boldoggá tett a női testtel való együttlét anélkül, hogy az erősebbet egyetlen mozdulattal elárulta volna. Mondják, hogy ez a finom egyformaság csak akkor tűnik el, amikor kettőjük között visszatér az ősi küzdelem a gyermeki teher hordozásáért s a férfi nagyobb erejével szabadul a kötelesség alól. Így hát nem is esett több csók közöttünk, mint amennyit a hold és a tenger kicsalt belőlünk. Az ilyen lokális emlékü csókokra emlékszem vissza a legtöbbször s a legszívesebben. Semmi befolyással sem voltak az életemre.

Taylor asszony és a bátyám a fejedelmi elvadult kertben sétáltak Artúr Aristotelesből olvasott fel neki, ilyenkor az asszony fekete selyembe öltözött. Egyáltalában nem gondolom, hogy a könyvön át jutott el azokhoz az érzésekhez, amiket a bátyám észrevétlenül viszonzott. Artúr a legcsodálatosabb ember volt, minden moz-

dulatát mély meggondolás előzte meg, mint egy pápai bullát. Kétségtelen, hogy csak kivételesen jut az ember olyan finom szervhez, mint az ő szíve, amit inkább jutalomnak tekintett, semmint tehernek.

Szeptember elején Taylor asszony sokatjelentően elővette a térképét. Annyira hozzászokott az európai gondolkodáshoz, hogy már egy város bevételein gondolkozott. A választás Párizsra esett, amit az amerikai csapatok évek óta ostrom alatt tartottak, anélkül, hogy új orleánsi szűz érkezett volna a gyáva város fölmentésére.

Sokat csodáltuk Artúrral Taylor asszony mindenre kész szívét és azt a bőkezűséget, amivel a fantáziáját kiszolgálta. Hallok ugyan, hogy a vagyon problémái Amerikában már az ifjúsági olvasmányok közé tartoznak. Európában egy töprengő, megfélemlített és hanyatló kapitalizmus semmihez sem mer kezdeni, a luxustól és a fantáziától egyformán retteg, mint egy asztmatikus a nyitott ablaktól. Egy kicsit Erzsébet királynéra emlékeztet és maholnap már azt a szederjes finomságot jelképezi, amit brutális, vakmerő fiatalsága idején egy francia márkí, aki a forradalmat történetesen túlélte. Amerika mindent vállal, ami vakmerő és dzsungeli fantáziából született, még az antidemokrata álláspontot is. Így többek között Taylor úr is honorálta a felesége hődító gesztusát és a párisi tervről való értesülés után isszonyú nagy összeget utalt át párisi bankjához.

Szeptember tizedikén este zuhogó esőben átléptük a francia határt. Esztellával kint álltunk a hálókocsi folyosóján és az ablakra pattanó cseppekét néztük.

— Olyan boldog vagyok, hogy veled jöttem vissza Franciaországba — mondta és végigsimította a karomat. A könyökömnél a mutatójja elakadt. Mosoly nélkül, határozottan a szemembe nézett, hirtelen befordult a fülkébe és megállt a szembenlévő ablaknál. Második hazájába tért vissza Olaszországból és a francia eső felbátorította, mint ahogy az otthoni bútorok arra biztatják az embert, hogy a szíve szerint cselekedjék.

Taylorék Passyban béreltek villát, közel a híres irodalmi fákhoz. Ide hívtak minket is, de a bátyám ebben az egyben hajthatatlan maradt.

— Ragaszkodom Szent Lajos szigetéhez, ma is a legjobb környezet Erdély hercegének. Háromszáz éve építették a palotáit, többnyire idegen urak, akiket Lajos szeretett ugyan, de nem engedett a maga környezetében letelepedni. Sajnos, a mi familiánk elmulasztotta ezt a művészi lépést. Itt gondolkozhattunk volna azon, amit a következő században elvesztettünk úgy, mint a többi úr, aki itt építkezett.

Így szólt Artúr és egy leírhatatlanul szép párisi ég göngyölte barokk felhőit fölélé.

II.

Az ablakom egy óriási százados udvarra nyílt, amit síma párisi falak, régi házak színtelen frontjai vettek körül. Az udvar kiszáradt, nagy fái egy rombadőlt parkról beszéltek. A házak egyszerűek és símák voltak, mint az „egykorú” metszetek, amiket valamennyien

szeretünk. Nagyrítkán egy-egy fekete macska jelent meg valame-lyik ablakban, ember úgyszólván soha. Ezt a négyszögű tudós udvart már láttam gyermekkoromban, a képzeletemben. Tettem is némi előkészületet, hogy megszököm ide, erre a célra vízhatlan csizmát akartam vásárolni, egy puskát és egy álarcot. Nem tudom megmon- dani, hogy honnan raktam össze azokat az elmosódott képeket, ame- lyek a szülői házból való szökésre csábítottak, de előbb jártam a havasokban, hollandi kikötőkben, párisi kertekben, mielőtt térképet adtak volna a kezembe. A térképről az ember úgyis csak a mulandó határokat tanulja meg.

A bátyám a felettem levő szobában lakott, így az estéket egye- dül töltöttem. Nem volt hasznomra, különösen ezekben a napokban nem. Lázadoztam, kalandor életemet nem viseltem többet hetyke és büszke szívvel. Az ablakban álltam és a haldokló platánokra néztem, alattuk egy madame de Sévigné sétálhatott valamikor szép és okos lányával!

Most már közönyösen éltem abban a komikus környezetben, amit a bátyám rendezett be számomra, mint ahogy egy angol él an- golosan, pipájával az egyenlítő körüli szigetek maszkjai és gyász- dalai közt. Hová is vágytam? Biztosan Erdélybe. Abba az Erdélybe, ami soha sem volt, de amit az erdélyi ember sűrűn emleget. Ezt az illuziót talán a végbeliektől örököltük, akik mindig Erdélytől vártak segítséget, bort és bibliát. Rítkán gondoltak arra, hogy milyen nyo- morult kis országból hozza Bethlen a maga gondosan himzett lobo- góját és milyen nehezen és rítkán szüli az ország a bibliát. De az erdélyi maga is eltanulta ezt a hiú álmot és elfelejtette, hogy az az Erdély, amit dédelget, csak három fejedelem homályos terve volt. Hát ebbe az Erdélybe vágytam.

Az apám bíró volt, Joó Sebestyénnek hívták, a református ág- ból való volt. Már pedig a református Joók összezsugorodva jár- tak, hogy minden testrészüik lehető közel legyen a szívükhöz, aki birkózni készült Istennel. Keveset utaztak, hogy az Isten ne sokáig keresgéljen, ha ki akarja próbálni őket. Tizenöt éves koromban ma- gam is még mindig egy álruhás angyalra vártam, aki elhurcol valami hosszú útra, hogy az utazás végén valami nagy testi gyötrellemmel találkozzam. Úgy képzeltem, hogy ez a testi kín a kötelességünk rámeső része.

Nem tudom tehát, hogy honnan örököltem a szélhámosság köl- tészetét. Talán csak Artur nevelt rá, aki árvaságra jutásom után ma- gához vett. Artúr tökéletesen gyökerét vesztett ember volt. Amikor a nyugtalan és ironikus Kolozsvár elveszett és a szarkasztikus professzorok eltűntek a mélabús botanikus kertből, Artúr már semmiben se hitt többet, csak a mesében. Az életünket azon- ban gazdag és boldog idegenek hiányos földrajzi tudására építettük. Artur mindig hordozott magánál egy kész alkotmányt, államcsíny tervet, trónbeszédet. Azt hiszem, hogy nemcsak az er- délyi fantázia dolgozott benne, hanem a régi kolozsvári ironia is. A háború mindenki számára tartogatott tanulságot, az ő számára is.

Artúr nem hitt többé abban, hogy az államok célja a fennmaradásuk, hanem az, hogy szellemesen kételkedjenek bennük. Az országok is eljutottak oda, ahová a kereszténység a felvilágosodás küszöbén. Artur a történelem brutalitására és hamis pátoszára hajlékony immoralizmussal felelt és ezentúl a kaukázusi herceget éppen olyan komolyan vette, mint azokat az államokat, amelyek nem vérből, hanem jóhiszeműségből születtek. Egész bizonyosan tudom, hogy amikor hercegi pályámat fedezte s az életemet könnyűvé tette, akkor voltairei választ adott az érzelgős békemorálra. Ahhoz a keresztényhez hasonlított, aki látva az egyház erőtlenségét és této-vázását, kétségbeesésében maga is egy *Candide* írásába fog.

Am én már fáradt voltam, régi csinytevéseimre még szívesen emlékeztem vissza; Ravenna második megalapítása is mulattatott, de Páris bevételéhez már semmi erőt nem éreztem. A baj azonban az volt, hogy az első napokban nagyon homályos volt ez az érzés.

Hiszen az első párisi napok most is sok örömet tartogattak számomra: Esztella először volt Párisban!

Most is csak olyan hálás voltam Párisnak, mint serdülő korbanban első ittlétem idején. Ezt a hálát a szerelem édes útján Esztellával is közöltem. Megtudta, hogy zilált korban nőttem fel, amikor állítólag egy új világ született. Tizenhét éves korban azt hittem, hogy feláldozott nemzedék vagyok, valami nagyszerű pusztulásról dadogtam és az összeomlás után vergődtem bele abba a legérzékenyebb kamaszkorba, melyben a Halálról írtam egy artikulátlan regényt gótikus csúcsívekkel. Azt hittem, hogy a világ ok nélküli katasztrófákból áll, amikben a megbolygatott ember halálra rémülve keresi a lángoló, lírai hangokat, mint egy semmire nyíló kijáratot a tűzben. Akkoriban meg is leltem ezt a rémült grimaszt Munch rajzaiban. Erre hát kedvenc művészemnek fogadtam.

Artúr azonban meg akart kímélni a vérző gyökér fájdalomtól, éppen elég volt, ha az ő gyökerei meredtek az üres égre. Finom ösztönrel Párisba küldött, hiszen Magyarország abban az időben Dante eleven ligetjéhez hasonlított, ahol a fákról sohasem hullnak le a sebek. Párisban azután másodszor éltem át serdülő koromat: rátaláltam azokra a könnyekre, amelyek a régi fiatal emberek értelmebb szomorúságát tolmácsolták diszkrét s mondjuk egy kicsit egyhangú nyelven. Itt valahol a Szent Lajos szigeten lehámlott rólam a víziós Szent János bőre, lehullottak hosszú próféta körmeim, meghaltam, mint Niobe ködös fia a harmonikus Apollo nyilától. A francia szellem nyugalma a háború alig rendítette meg a maga előkelőségében. Néhány magyar barátommal adoptáltam a francia magatartást, mint ahogy a tizenkilencedik században ezt a Keleten mindenki megtette, a magyar gárdista és a cárnő egyformán, s bizony a maga hasznára! A francia hagyományokat a háború víziója alig zavarta meg s ez annál inkább megragadott, mert mi, a magunk lelkes tájékozatlanságával, első szerencsétlenségünkben eloldódtunk igazi tradíciónkról s fiatal, most születő néppé játszottuk ki magunkat, így szuggerálva nagyobb félelmet a szomszédainkra.

A harc és gyűlölet hevében ránk ragadt a hisztérikus és ájudozó szláv vérmérséklet és cserébe azt az előkelő szívet vész-tettük el, amihez meggondolt hatalma idején szokott a magyar. Az ifjú, magyar Telemachus kénytelen az ellenséghez utazni, hogy neveléséről gondoskodják, s a kétségbeesés és gyötrelmes újjászületés kaotikus keverékét kitépje a szívéből, idegen földön eszmélve rá az igazi nemzeti hagyománnyal való kapcsolatára.

Efféle gondolatokkal játszottam, amíg délutánonként leereszkedtünk a tiszta levegőjű Val-de-Grâce-vidékre, a tömőrfalú zárdakertek alá, ahol zord, janzenista fák egy kegyes, szomorú alkonyatot tartanak a galyaik között. A Luxembourg-kert végén visszafordultunk s a rács mentén betértünk a Saint-Sulpice és a Saint-Cloilde negyedbe, szürke, néptelen utcákba, az arisztokratikus élet egyszerű dekorumai közé. Beléptünk az utunkba eső minden templomba, mindenütt rátalálva arra a magábamerült francia úrilányra, aki frenetikus érzékiséget visz majd a férje ágyába és harmincéves korában az analitikus regények hősnője lesz.

Éjfélkor a hídon álltunk és néztük a lebegő Notre-Dame-ot, amint a homályban nőtt és erősödött, mint a lázas nedvek a tavaszi törzs labirintjaiban.

Kimentünk Versaillesbe is. Az őszi fény már mozdulatlanul pihent a szobrokon, talpig vérben és gögösen álltak a fák. Csak a virágok zsi bongtak kétségbeesetten Trianon körül, mint egy bekerített tábor, amit halomra lönek. Az őszi kegyetlen brigadéros, garázdálkodik a védtelen parkban és sárga levelekkel fojtogatja a vadászó Dianát.

Nektek is volt ilyen kertetek? — kérdezte Esztella egy rövid csók után, amit félig egymás tudta nélkül, észrevétlenül váltottunk. Csak a versaillesi madarak látták, akik hozzászoktak a futó rokokó csókhoz.

— Volt, de másféle, vadabb. Nagy fekete fenyők. néhány hideg csillag felette. Néha egy-egy fa öngyilkos robajjal zuhant a szikláról a patakba.

— Rajtad nem látszik, hogy ilyen félelmes vidéken születnél. Hiszen tudod, hogy rómainak néztelek.

— Kicsi Esztella, az én apám Bécsben nőtt fel, sokat volt az udvarnál, talán ezért vagyok én is szelídebb.

A királyné lugasában ültünk és én elgondolkoztam azon, amit így hazudtam. Nem véletlenül tettem. Visszaemlékeztem egy másik sétámra, a bécsi Belvedere kertjében. A vörös fák alatt elborult homlokú szobrok aludtak, osztrák istennők, akik fölött sohasem megy le az alkonyodó nap. Önkénytelenül eszembe juttatták a Szajna nimfáit. A Valois-ák s más haszontalan királyok közt az istennők furulyázní tanították az ifjút, a Habsburgokat csak a kötelességre. Hirte-len megláttam a ház tagjait, ég felé fordult csunya arcukat, amint a nehéz éjszakában a fegyvertelen Európáról beszélnek Istennel. Nyakig páncélban az örök békére vártak, amelyről rideg termeikben a szűkszavú. angyalok meséltek. Az életük fénytelen volt, mint az a

fekete páncél, amit csak kínnal viselt gyöngé testük. Mindegy. Hiszen a hatalom úgysem az embertől való, az Ég adta, de nem az embernek, hanem néhány tartózkodó családnak, hogy házuk érdekében úrrá legyenek a világon és a vérengző emberen. Az egyetlen, aki a bábeli tornyon megértette, hogy az emberek összezavart nyelven egyformán vért követelnek, egy Habsburg volt. Így nőtt fel a lábuk alatt Bécs, barokk házaival, amelyeknek kapujában vergődő óriások és lenyűgözött Herkulesek vállán komoly és réveteg nők ülnek: a személytelen és nem-nélküli erények, akiket a megfélemezett alattvalók hordoznak.

Nem tudom, hogy mennyit mondtam el Esztellának ebből az ábrándozásból, mindenesetre hűvösen beszéltem a Habsburgokról, hiszen tanulhatta, hogy valamikor a családunk háborút viselt ellenük. Esztella nem tanulta, de olyan örömmel hitte el, hogy a szivem is belefacsarodott. Ha a poézisnak még hatalma volna felettünk, ebben a pillanatban egy tündér elrabolta volna tőlem, hogy kezemben ne maradjon egyéb, mint egy marék szírom.

Ez alatt a pár napos idill alatt Artur állandóan dolgozott azon, hogy miliőt teremtsen a számomra. Átment a Quartier Latinbe és három napi kutatás után felfedezte a maga embereit. Legelőször egy csöndes perzsa filologusra bukkant, egy tuberkulotikus tanító fiúra, aki az iráni hangtanért két évig élt nyers paradicsomon London keleti szélén. Kopasz, alacsony és mozgékony fiú volt, kitűnően beszélt angolul, alig kellett átmaszkírozni, hogy báró Quincey legyen belőle, Anglia egykori konzulja Perzsiában. A másik fiú egykori osztálytársam volt, egy székelv ügyvéd fia, a legveszedelmesebb fajta erdélyi. Démoni legendákat terjesztett magáról és kegyetlen, beaude-lairei tréfákkal üldözte a párisi újoncokat. Megjelent a lakásukon, mint Javert, a detektívfelügyelő, női holttest után kutatva vagy aszpirinnel kokainszeanszot rendezett az átutazó magyarok számára, akiket Párisban úgyis csak az amerikai italok és afrikai mérgek érdekeltek. Keskeny, kegyetlen arca rögtön elárulta, hogy Saint-Sauveur-le-Vicomte ifjú grófja. A harmadik egy menekült alispán fia volt, szelíd vizsgakerülő. A párisi magyarok szokása szerint semmit sem tudott franciául, de az apai fenyegetések dacára sem tudott szabadulni Páristól. Kitűnően rajzolt, a szerepe is az volt, hogy Erdély hercegét lerajzolja az *Illustration* számára.

Szeptember vége felé Taylor asszony ozsonnát adott a tisztelőinkre. Quincey báró bús arccal udvarolt Missis Taylornak. A perzsa vallási kegyetlenségek emléke neuraszténiássá és emberkerülővé tették a bárót. Az univerzális Taylor asszonyt a perzsa nyelv se hagyta hidegen. Quincey erre felélénkült és úgy belemerült az *i*-hang fejlődésébe, hogy a nagybátyám csak a legijesztőbb arckifejezéssel tudta észretéríteni. A francia gróf két szem szőlőt evett, egy falás kenyeret és egy fél szelet tortát. Hiába kínáltuk. Kitérően felelt.

— Hallom, hogy van még sok arisztokrata, aki madarakra és vadakra vadászik, az elejtett bölényt pedig megeszi. Azt hiszem, hogy a Kárpátokban laknak efféle mágánások. Mi már lemondtunk erről a

barbár vadászati jogról. Szellemiekkel élünk — és szemrebbenés nélkül utasította el az ozsonnát. Az alispán fia keveset értett az egészről, sokat evett, azután elővette a ceruzáját és nekiült lerajzolni.

Ozsonna után táncolni mentünk. A nagybátyám nem táncolt, Taylor asszonyt Quincey gondjaira bízta s a báró úgy táncolt, mint egy leszakadt lábú bogár. De a bús filozófus-szemekben úgy látszik annyi ázsiai álom szunnyadt, hogy Taylorné egyre gyanusabban kezdett lelkesedni az angolok által szított perzsa forradalmakért.

— A gróf mesésen táncolt — mosolygott Esztella a keskeny arcú francia nyelvészre.

— Nem mesélte magának a herceg, hogy kivettem azokat a csontjaimat, amik a táncban és tenniszben akadályoztak? A párisi nők azóta csontatlan grófnak hívnak — mondta démonikusan.

— A szalonom minden kedden nyitva áll Messieurs előtt — mondta éjféltkor Taylorné tüneményesen és indult.

A három éhes diák meghajtotta magát és búcsúzott.

— Asszonyom kérem, — mondta a gróf lekötelező mosollyal — ne felejtse el, hogy a sündisznó a Saint-Sauveurök kedvenc pecsenyéje. A Valois-ház címeréből vettük át, amelynek bizalmasa voltunk.

— És ön? — különböztette meg Taylor asszony a konzult valamennyiunktől.

A nyelvész elvesztette a türelmét és kifakadt:

— A paradicsommártást szeretem.

Rendkívül tisztán emlékszem erre az éjszakára. Először éreztem, hogy egyformán szerelmesek vagyunk Esztella is, én is. Mostantól kezdve ez a drága test és talán nem is a teste, mint inkább apró mozdulatai betöltik a szobámat, a levegőt, az öreg udvart, s bizonytalan terveimet. Hosszú útja van a szerelemnek, mennyi közős óra, türelem és önzetlen figyelem kell ahhoz, amíg az ember észreveszi, hogy mennyire hasonlít a szerelmes kéz a szerelmes archoz és az ujjakon éppen annyi szellem van, mint az ajakon, ami a csókot bölcsen visszatartja! A nagy szerelemben, amit az ember ma is csak egy életre tervez, minden gondolathoz apró női mozdulatok fűződnek, néha erotikusak, de a legtöbbször csak azok a gesztusok, amikkel a nő dédelgeti magát önkéntelenül megelőzve azokat a gyöngéd tapintásokat, amiket a férfitől vár.

Mégis, ebbe a szerelemben valahogy nem tudtam egész szívemmel belemenni. Tudom, hogy a szerelem olyan, mint a tűz, amiből valakit ki kell menteni. Ebbe a tűzbe a legnagyobb akarattal, erővel és önuralommal kell belépni, hogy az ember sértetlenül hozza ki azt, akit megszerez magának. Ez a nagy erő és derűs feszültség kiányzott belőlem. Nem volt holmi lelki gátlásról szó, ép voltam testben, szellemben, mégis a démonnal küzdöttem. A lelkem rejtett része meg volt merevedve, azt hiszem, hogy ha a puskacsövek elé állítottak volna, akkor is megindulás nélkül néztem volna szembe a katonákkal. Nem tudtam megküzdeni ezzel a magamban hordott, rejtelmes közönnyel, mint egy ügyes kígyóval, amit magammal egy szobába

zártam. Irónikusan, visszautasítóan összerezcent, ha Esztellára gondoltam s annyira elbátortalanított, hogy nem mertem a jövőre gondolni. Sejtelmem sem volt arról, hogyan veszem rá magamat az igazi mámorra. Elbágyadó szívemben egy izzó, gúnyos pont virrasztott, visszatartva a szenvedélyt, hogy igazi erejével rámtörjön és forró kötésébe pakkoljon. Egy felfegyverzett tábor voltam, amelyet a kürt szó nem riaszt fel teljesen és küzdve a féltalommal, mozdulatlan marad.

Artúrnak persze semmit sem mertem bevallani. Tudtam, hogy a nagy játékban csak a fiatalságomnak és az engedelmességemnek szánt szerepet, ezek pedig állati erények. Azonban néhány nappal az emlékezetes tea után egyik estémet egyedül töltöttem a Quartier Latinban, egy diákkávéházban, szegény diákok és a szeretőik közé szorulva. Olyan bensőséges és emberséges szeretettel voltak egymás iránt, amilyent én legszebb sétatimon sem éreztem Esztella iránt. Elkeseredésemben végre szólásra szántam el magamat. Tudtam, hogy Artúr fáradságos munkájával egy remek házasságot készít elő. Ezt a tervet Taylor asszony iránta való érzelmei váratlanul megkönnyítették. Rómában már sok panasza volt a szívére, sietnie kellett, hogy Erdély hercegét idejében elhelyezze az amerikai kapitalizmusban. A császári szönyegekkel és serlegekkel engem is át akart hajózni Amerikába.

Elszorult szívvel mentem fel a szűk lépcsőn. Artúrnak két szobája volt. Épen az elsőben ült és úgy tett, mintha olvasna. Sokáig beszélgettünk anélkül, hogy előhozta volna a kínos történetet. Úgy látszik tudta, hogy mit akarok, mert nyugtalanul firtatta a sétatinkat. Óvatosan válaszoltam: inkább Párist dicsértem, mint Esztellát.

— A három fiú nagyon tetszik nekem, — terelte el végül a szót, maga is kerülve most már a töprengést, — ha a szívem még bírná, akkor a francia gróffal kezdenék valamit. Dolgozik benne a szevillai borbély vére, szeretne valami öreg dámát kegyetlenül megtréfálni.

Sokáig néztük egymást illúzió nélkül, ismét beletörődve egymás rabságába, ő megigézve a fiatalságomtól, én egy beteg szív földöntúli akaratától. Menni készültem. De Artúr visszatartott és barátságos mosollyal a hálósoba ajtajához hívott.

— Valamit mutatok, ami mulattatni fog.

Azzal kinyitotta az ajtót.

A széles francia ágyon két csenevész barna lány feküdt nehéz álomban, görcsösen összefogózva, a csonka nemek tétova mozdulatával.

— A quartierben találkoztam velük. Megsajnáltam őket, mert állítólag nagyon szeretik egymást.

Azután a szívbajosok derűs hangján hozzátette:

— Ez a két lány már olyan csodálatos és nevetséges, mint te, vagy én. — És ezzel csendesen rácsukta az ajtót a két lányra, akik

mélyen és megzavarodva aludtak a szerelem és halál kifejezéstelenségében.

Egykedvűen virrasztott félelmük és örvénylő álmuk felett, mint egy biztos Perzeusz az alvó Gorgó feje felett, amit előre kiszolgáltatót neki a bosszúálló Minerva. Most már tudtam, hogy nem egyszerű rokon szálak fűznek össze bennünket. Mindenre elszánt koromban ez az ismeretlen ember rajtam készült kipróbálni, hogy milyen kevés bennünk az ellenállás és az igazi erő.

Megtörve és engedelmesen hagytam el a szobáját és mire a lépcső aljára értem, suhogást hallottam a fejem felett, ami a lélek csatájához hasonlított.

(Folytatjuk.)

(Budapest.)

Szabó László.

KÖNYVEK BÁNYÁJA.

A bányász rója tárnák útjait
s nem tudja kincset vagy követ lel-e,
a földalatti kamrák titkain
csak megy szegény a némaság fele

s hol minden holt a tisztaságtól
s a lélek alszik dermedt semmiben,
a bányász vig és sejtve életét
a mély nyugalma csöndben elpihen.

Ó gondolat, vak tettek öre,
baráti intés, bölcs, bölcs értelem,
magány és Isten drága násza,
ó megváltás, te szent, te vértelen,

már nem parázs más sorsa bennem,
pogány marad, ki indul s bujtogat,
kihülten nézek és mosolygok;
ó mozdulatlanság, ó gondolat!

(Szeged.)

BERCZELI ANZELM KÁROLY.

ÉN, ADY ENDRE.)*

Ady nyelve nem gazdag nyelv, de gazdag a fantáziája s ezért nyelve is annak látszik. Ady kevés szóval sokat tud mondani. Ady szószegénysége kivált ismétlődő motívumain keresztül mutatkozik. Ady ugyanis (ezt a felületesebb Ady-olvasó is észreveszi) többször rohamozza meg motívumait vár módjára, de nem mindig vagy csak sokára tüzi ki a megoldás lobogóját. Rögeszme elevenségével tér vissza újra meg újra ugyanazon témához. Az eredmény aztán az, hogy egy-egy motívumból több vers származik, melyek sem önálló, sem egyforma versnek nem nevezhetők: ciklusversek, egymást egészítik ki. Egy-egy ilyen rokon csoportban rendszeren van egy hatalmas vers, melyben — sokszor időrendben legutóljára — legjobban fejezte ki, ami foglalkoztatta, noha a többi motívum-elágazás is külön törzs-számba mehet, egy kis jóakarattal. Persze Ady szavai ilyenkor könnyen ismétlődnek, nem is szólva, hogy a vers felépítési módja, gondolatmenete is sokszor hasonló. Nem csoda, ha nyelvében is van ismétlődés. A *szent* szó annyiszor fordul elő nála mindenfajta motívumaiban, hogy akárhányszor erejét veszti és sortöltelékeknek érzik. A rengeteg *csók*, a *mása* (valaminek, valakinek), stb. erőltetett gyakorisággal szerepelnek. Rímei közt is van néhány, amit már előtte ugyancsak elköptettek (*rezdül-keresztül, vissza-issza, jobban-dobban, lobban*, stb.). Ady ezekkel nem volt annyira finnyás, mint pl. a *kebel* vagy a *Muzsa* szókkal. Az eredetiségre törekvés persze sokszor csődöt mond: eleven, természetes szavak helyett csinált, kongó szavakat ad, nem is szólva Ady stil-hetykeségeiről. Nevetséges, mikor Adyt utánozzák, de az meg igazán komikus, mikor Ady önmagát utánozza. Az eféle kifejezések: *ellovan, borzonja, szerelméidnek sok fuserált óhját*, stb. a költőfejedelem megtévedése, aki mondhat bármit, már lesz mindig valaki, aki felsőbbrendűséget lát benne. Ady maga nem volt muzsikás, bár egy nagy zeneszerző művei olvadtak bele az ő ritmusába. De azért el-elszólja magát olyan területen, ahol mégis csak nélkülözhetetlen egy kis zenei tanultság is. Kedvenc nótájára (*Befűtta az utat a hó*) egyszer azt jegyezte meg, hogy olyan, mintha Grieg írta volna.

Ady nyelve azért látszik gazdagnak, mert rendkívüli erő van benne, mély zengés, s a színpompa, mely belőle árad, messzire ható, akár a tükörterem térképrázata.

Ady megjelenítő ereje rendkívüli. Belénk tudja plántálni azt, amit ő látott, hallott, érzett vagy gondolt s hangulatának egész érzését a legfinomabb árnyalatig átviszi olvasóiba. A költészet minden más művészetnek csúcspontja. A szobrászt, a festőt egy pillanat kényszere nyűgzi: egész eseménysorozatot kell a legvisszhangosabb pillanat életébe foglalniok. A zenész a gondolat révedéséig jut el az érzésen keresztül. A festő, a szobrász úgy alkotnak, mintha a tér és az idő végtelenségére nem volna szükségük. El kell felejtetniök velünk, hogy tér és idő rabjai. A költő mindegyiknél hatalmasabb. Visz-

*) Hatodik közlemény.

szja tudja adni a virág illatát, színét, az orgona zúgását, a hegedűk zokogását. Néhány szóval monumentális alakokat épít fantáziánkban s ezek élni tudnak bennünk, akár a térben, időben. Ady a művészek legfontosabb eszközeit használja: a szobrász vésőjét s a festő ecsetét. Versei szerves versek, élő lények, s szinte hallani lélekzetüket, szívverésüket. Ady természetének nemcsak színpompáját látjuk. Hanem mintegy illatát is érezzük. Szavainak ritmusa nem egyszerű hang, hanem visszhangot támasztó: olvasás után is tovább rezeg bennünk, felejthetetlenül.

A költő vizionárius lélek: fel tudja támasztani a multat s belát a jövőbe. Adyban újjá épül szülőföldjének elsüllyedt multja. Azt látja, ami volt. S fülei hallani vélik eltévedt, hajdani lovasnak vak ügetését; képzeletében volt erdők és ó-nádasok láncolt lelkei riadoznak, téli mesék kielevenednek.

Emlékezzünk még a háború kitörésére? Ady minden háborús hírnek örök emberi hatását írja meg egy remek, valamikor bojkottált versében. Pedig ez a vers ugyanott áll, ahol *A vén cigány*. Ugyanabból a szaggatott, kétségbeesett, eszelős hangulatból fakadt. Ugyanaz a darabosság. A költő szinte véresen tépi ki szívéből a legfájóbb gondolatokat. *A vén cigány* égen, földön s pokolban játszik. Adynak is ez a hármas színtere van. Az égből dühödő angyal, a földön eszeveszett emberiség, mely elsüllyed.

Az Égből dühödő angyal dobolt
 Riadót a szomorú földre,
 Legalább száz új bomlott,
 Legalább száz csillag lehullott,
 Legalább száz pártá omlott:
 Különös,
 Különös nyáréjszaka volt.
 Kigyuladt öreg méhesünk,
 Legszebb csikónk a lábát törte,
 Almomban élő volt a holt.
 Jó kutyánk, Burkus, elveszett
 S Mária szolgálónk, a néma,
 Hirtelen, hars nótákat dalolt:
 Különös,
 Különös nyár-éjszaka volt.
 Csörtettek bátran a senkik
 És meglapult az igaz ember
 S a kényes rabló is rabolt:
 Különös,
 Különös nyár-éjszaka volt.
 Tudtuk, hogy az ember esendő
 S nagyon adós a szeretettel:
 Hiába, mégis furcsa volt.
 Fordulása élt s volt világnak.
 Csúfolódóbb sohse volt a Hold:
 Sohse volt még kisebb az ember,
 Mint azon az éjszaka volt:
 Különös,
 Különös nyár-éjszaka volt.
 Az iszonyúság a lelkekre
 Kaján örömmel ráhajolt,
 Minden emberbe beköltözött
 Minden ősenek titkos sorsa,

Véres, szörnyű lakodalomba
 Részezen indult a Gondolat,
 Az Ember büszke legénye,
 Ki, ime, senki, béna volt:
 Különös,
 Különös nyár-éjszaka volt.
 Azt hittem, akkor azt hittem,
 Valamely elhanyagolt Isten
 Életre kap s halálba visz
 S, ime, mindmostanig itt élek
 Akként, amaz éjszaka kivé tett
 S Isten-várón emlékezem
 Egy világot elstülyesztő
 Rettenetes éjszakára:
 Különös,
 Különös nyár-éjszaka volt.

Mi ez a vers? Fájdalmas, kiáltás az emberiségért, mely meghazudtolta a benne lakozó szikrát. A háború ellen szól, minden nemzetek minden háborúja ellen. A szépségért, az életért, a haladásért. De korában nem volt értelme, mert az egész emberiséghez intézett verset csak a magyarság olvasta s olyannak érezte, mintha a magyarság önvédelme ellen íródott volna. Háborús években nagyon érzékeny a társadalom s veszélyeztetett érdekein keresztül néz mindent.

De vegyünk ártatlanabb verseket. Ime, a *Bolond, halálos éj* c. vers. Deh me! is megírta ezt az élményt. Vannak ilyen hangulatok; a mezők elsötétülnek, a szem ragyogóbb lesz, már egy csillag is próbálja a hunyorgatást, a tücsök erősebben cirpel, minden hang képekben dúsabb, a megszokott különösebb, erdő mögött az ég sápadtabb, minden sudár elevenebben éleződik ki. Az ember, amint halad, nem veszi észre, hogy százszorozódva mint küzdi fel magát a fény a sötétségből s egyszerre csak bűvölet nyúgzi a lelket.

Ady pompás képét adja a holdfényes éji tájék hipnotikus hatásának. Kéjes, kínos, döbbenetes lidércnyomás ez, mint hinár fog át s nem tudunk tőle szabadulni.

Éjszakra bámul ablakom,
 Egyetlen, zörgő ablakom,
 Alattam a tenger vonít.
 Én a szívemet hallgatom:
 Milyen bolond két muzsika.

Távol csillognak a hegyek,
 Havas, vér-árnyas, nagy hegyek.
 Éj van, a tenger zöld habos,
 Szobám fehér. Megyek, megyek:
 Ma bolond színek éje van.

Mimózák édes illatát,
 Aldoit virágok illatát
 Veri föl s hozza be a szél.
 Ma csupa illat a világ:
 Micsoda bolond illatok.

A Hold talán tüzet evett.
Lángot evett, tüzet evett
Ez a vén gethes paripa.
Égnek a nyarga fellégek:
Be tüzes lett ma a világ.

Megyek, megyek: ez a Halál.
Tudom, tudom: ez a Halál.
Felöltözök, ajtót nyitok
S a küszöbön utamba áll.
Oh, be bolond, halálos éj.

Mi a titka ennek a versnek? Csupa tömondatból áll; a sorok: egy-egy merész ecsetvonás. Kósza színfoltok, különös hangok: együtt pompás hangulatkép. A mozzanatok gyorsan, színesen peregnek. Az ablak éjszakra bámul, egyetlen, zörgő ablak. A költő különös kapcsolatokat teremt: lent a tenger, fent a dobogó szív: két muzsika. Távol hegyek. Éj van. A tenger zöld habos, a költő szobája fehér. Megy . . . Mintha lidérc kényszerítene, hipnózis. Csupa illat a világ . . . A jelzők gazdag dekorációja, a cselekmény mozgalmassága, rejtelve, a különös muzsika, melyben a szavak libegnek: mindmegannyi ereje a versnek.

Ady mester a különböző hangulatok festésében. Csak néhány versének tónusát kell összehasonlítanunk: mintha nem ugyanaz a költő írta volna őket. A *Kisvárosok őszi vasárnapjai*-ban mindenkinek élménye bent van, aki valaha csöndes zugokat látott, ablakban könyöklő nénikéivel, nyárspolgáraival . . . A *Szüret az Athoszhegyen* már valóságos renaissance-festmény, az élet ujjongó diadala zeng a barátok kancsót lobogtató dalában. A *temetés a tengeren* rembrandti zordonsággal ábrázolt jelent; csupa dús vonás, ködös, visszhangos erejű szavak a végtelen tengerről, melynek ásítását szinte kihallani a versből. A költő tudja, hogy breton parton sújtja majd az álom, főkötős, szűz leányok, komoly breton legények viszik vörös bárkára. Ködben, zsolozsmában zúg a tenger, téli orkán vad szele dobban, vörös bárkájuk tengerre vágat s futnak fehéren és halottan... Festői vers, de művész legyen, aki illusztrációt teremt hozzá. Egyet láttunk nemrég egy kirakatban. Bízvást alá lehetett volna írni: „Kitették a holttestet az udvarra“.

Mily ismert hallucináció a magány lidércnyomása. Az a különös szorongás, mely rengetegben a legegészségesebb embert is megkísérte. De minő új drámai képet fest róla Ady!

Holdfény alatt járom az erdőt.

Vacog a fogam s fűtyörészek.
Hátam mögött jön tiz-öles,
Jó Csönd-herceg
És jaj nekem, ha visszanezek.

Oh, jaj nekem, ha elnémulnék,
Vagy fölbámulnék, föl a Holdra:
Egy jajgatás, egy roppanás.
Jó Csönd-herceg
Nagyot lépne és eltiporna.

Káprázat és mégis erős reálitás. Ady két jellemző mozzanatot említ: a fogvacogást s a fütyörészést. A lidércnyomás ellen *mód* van a nép naiv hite szerint. Ének, stb. s elfordulás a holdvilágtól. Előretekintés. Az ilyen óvakodás persze naiv s ellenmondó: egyszer ez vagy az használ, máskor az ellenkezője. Adynál is így. Mikor Lédával vad szirttetőn állnak, a mozdulatlanság óv meg a varázslattól: Egy ingás és zuhanunk. Ha megszólalsz, zuhanunk. Más versében meg az arany-tollas, arany-boglyás madarak hullának le, ha egy hangot ejtenének . . .

De nézzük még egy kicsit a gazdag kép-csarnokot. Itt van megint egy egészen különös vers: *Város megvétele után*. Abban az évben keletkezett, mikor Ady, már mint híres költő, Zilahra, ősi fészkére, az anyaiskola városába, „a most már karolt városkába” visszamegy s ott ünnepelek. Miért karolt az a városka? Mert Adyt adta. S ki az a condottiere, az a titokzatos, még egyszer és többet soha meg nem jelenő? Ady, maga.

Lankadt szívem díszítem csókkal,
Legjobb ruhám öltöm magamra,
Legszebb napjaimra emlékszem
S tegnapi győző, nagy rohamra.

Viadal után búcsúzás jön,
Diadal után nincsen élet,
Hadd bámulják még egyszer arcom
Vad dühvel a tiport cselédek.

Mozduljanak a harctér-rablók
S zúgjon felém a pulya-átok
S hadd hirdessem ki zsoldosaim közt
Mehettek, nincs szükségem rátok.

Győztem és én megdicsőültem.
Most már jöhetnek portya-hősök,
Megy a vezér, zsákmányát hagyja:
Szeretett győzni s ezért győzött.

Nyitott hintó sárkány-lovakkal,
Küllők, virággal befödöttek,
Járlátok be ma még a várost,
Hogy arcom sohse lássák többet.

Megesik, hogy Ady elkoptatott képhez folyamodik s a kép mégis ujjá, egészzé kerekedik nála. A *lelkem vár* — hány költő mondta ezt már. Ady élőlénné teszi ezt a várat, hogy önmagát ábrázolja vele. Az ember és a szem: a vár és az ablak — igen könnyen fekvő, elcsépelet kapcsolatok. Ady kiemeli sablonosságukból. Ady gögös és elhagyott. A vár is az. Mohos is. A termék konganak. A bús falakról két nagy, sötét ablak mered a völgyre. S most a költő s a babonás vár pompás párhuzama: örökös itt a lélekjárás, a kripta-illat, a köd, árnyak suhognak, elátkozott had nyöszörög. Mily eleven képe holmi romantikus bagolyvárnak, mely a néprege képzeletében él s egyúttal a gondolat-lidércektől, titkos szellemektől népes költői léleknek! Ez a két, nagy, fáradt szem nem ragyog, csak

néha, titkos, éji órán gyúl ki. Ilyenkor a fehér asszony jár a várban s az ablakokon kinevet. Miféle nevetés ez? Ki ez a fehér asszony? A szem egy villanása. Ez a villanás életet ad a versnek s egy pillanatra átvilágítja, mint a villám a vadregényes tájat. Egész vers, végig vezetett párhuzam, mindennek elmondásával, ami föltétlenül szükséges s elhagyásával, ami a legkisebb mértékig sablonos magyarázat lenne. A vers csupa élet, lüktetés. Szín, muzsika. Hol van még egy vár-kép, mely nemcsak odadobott álló-kép, hanem szerves egésszé nőtt, drámai kép?

Ady mesterien életet, alakot, formát tud adni pusztá fogalmaknak. A *Pénz*, az *Élet*, a *Költészet* fogalmát hússal-vérrel embernek mutatja be s egész drámai dialogot játszik velük. A dráma színhelye: egy boros asztal. Rajta feszület, két gyertya. Szereplők: a költő, rossz zsakettben, beteg, fonnyadt derekával. Másik az Ős Kaján, boros kedvvel, zenészerszámmal. Idő: Ős-Babylontól napjainkig. A jelen nagyot nyújtózott s míg az aktorok egymással birkóznak, piros hajnalok hosszú sorban suhannak el s részegen kopogtatnak az ablakon. A harc Ős-Babylon óta áll. Ott járhatott a költő egyik céda őse s azóta cimborája az Ős Kaján. Az Ős Kaján az erősebb, jobban bírja az italt. S miféle dialog folyik a két aktor közt? A költő csüggedt, panaszkodik. Sok volt a bűn, az éj, a vágy, a szerelem. Mit ér az ember, ha magyar? Ős Kaján nem szól, csak kacag. Szent Kelet vesztett boldogsága, a gyalázatos jelen s a kicifrált ködjövendő: az egész magyar sors, mult jelen, jövő sir fel Adyból. Mért jöttünk ki Ázsiából, mi lesz velünk? Ős Kaján nem válaszol, vállára üt a költőnek, nagyot nevet s száll tovább, új, pogány tornára. S a költő hiült testtel, dermedt vidoson nyúlik el az asztal alatt. A magyar sors: tragédia. Ázsiát elvesztette, Nyugatot nem hódította meg: szelleme Kelet és Nyugat közt vérzik el. A vers valódi dráma. Két személy dialogja, melyhez az előzmények epikai formában adják a keretet.

Az Ady előtti költők műve jórészt hagyományos versformák és ritmusok medrében árad. Szótagszám, időmérték kényszerzuborlya nyűgöz. Egy sereg uralkodó versforma a maga szabott ritmusával nemzetközi jelenség, közös törvények alapján. A génusz persze nem másoló. S ha a közös szabály elve áll is, a költő eredetivé tudja tenni azt, amit rajta kívül ezren és ezren műveinek. Vörösmarty hexametera a *Zalán futása*-ban ugyanazon metrikai törvényeknek engedelmeskedik, mint az Aranyé az *Elvesztett alkotmány*-ban s megszámlálhatni az ujjainkon, hányszor vétnek a köteles szabályok ellen. S mégis, ég és föld különbség a kettő között. Arany hexametera pattogó, hetyke, szellemes, kacagó hexameter, a Vörösmarty széles hullámú, mélabús, zordon, romantikus ragyogású. Ugyanaz a forma s mégis más, a tárgy, a szavak különbözősége szerint.

Ady Endre lassanként még a hagyományos versformák mindenkre kötelező szabályait is elveti. A hagyományhoz szinte csak a rím köti s a jórészt megtartott szótagszám pontossága. De rím és

szótagszám elegendő tényezők-e, hogy versformát alkossanak? Ha különböző csoportokba gyűjtjük Ady verseit, aszerint, hogy szótag-számra, sorszámra azonosak, vajjon megtaláljuk-e bennük a rím-elhelyezés azonosságát is? S vajjon a ritmus is azonos-e ezekben a szótagszámra azonos verscsoportokban? Oda jutunk, hogy leszámítva néhány hagyományos idegen, vagy a tárgy kedvéért magyar mértékben írt versét, tulajdonképpen annyi Ady-forma és ritmus van, ahány Ady-vers.

Hallottunk olyasmit is, hogy Ady általában megtartja a szótag-számot, de több, mint száz esetben vét ellene. Őszintén megvallva, ezt a vétséget nem éreztük soha. Ady pontos ugyan a szótagszám-ban, de ez nem kötelező szabály nála. Nála nincsen szabály kivétel nélkül s a kivétel nem hiba nála, hanem jog. Fülünk nem is veszi észre az ilyen eltérést, mert a hiány csak matematikai s nem dinamikai, legfeljebb a szemet bosszanthatja. Ady semmiféle végig-logikus, tehát kötelező szabályt nem tűr a verselésben. Nála a forma, a ritmus — minden látszólagos azonosságok ellenére — esetlegesség, zseniális, utánozhatatlan alkalmosság. Nincs is egy formája sem, mely törvényes jogot vívott volna ki magának, annyira egyéni az. Ady verseit úgy olvassuk, ahogy az életben beszélünk. Ady nem is kíván mást tőlünk. Nincs egyetlen következetes szabálya sem a verselésben. Köti ugyan a rím, de ugyancsak szeszélyesen váltakozó s a fukarságig szegény. Köti ugyan bizonyos szótagszám, de nem az újján számlálva. Verseinek nincsen semmiféle kaptafájuk. A jambus, a trocheus, a sapphoi, sőt még az alkaioi versmérték is fel-feltűnedezik nála, hogy egy zökkenő hirtelen irányt változtasson. A hagyományos verselések úgy ködlenek át Ady versein, mint mikor egy zenemű egy-két taktusa régi, kedves melódiát sejtet, hogy a másik pillanatban már egészen új hangok árja zúhogion felénk. Az Ady vers: Ady-titok; szerencsés középut az idegen és a magyar verselés törvényes kényszere s a szabad vers törvénytelenégei között. Aki Adynál pontosabb, szűkebb szabályokat akar megállapítani, az csakhamar oda jut, hogy lekottázza Ady minden versét. Ady közös és nyűgző szabályok elől menekült s ellenmondásba jutott volna önnön-magával, ha újabb szabályok nyűgét vette volna a nyakába. Akik Ady szabad verselésében pontos szabályokat akarnak felfedezni, úgy tesznek, mint azok, akik az ő homályát betűről-betűre olvasni tudják s misztikumát a kétszerkettő lélektanával fejtik. Ady verseit olvasva úgy érezzük, mintha formájuk, ritmusuk egy közös, titkos Ady-forma, Ady-ritmus változatai volnának; különbözők és mégis hasonlatosak. Az Ady-verselés eredeti, eleven, mély zengésű, visszhangos és ami fő, szerves egészet alkot a mondanivalóval, akár test és lélek.

Ady, türelmetlen csatakiáltása miatt abba a hírbe került, hogy elvetette a magyar hagyományt. Pedig csak eredetiségére volt féltékeny. Minden új nagyságban benne van az aggodalom, hogy a régi kaptafára ne kerüljön. A r a n y, P e t ő f i költészete tucatszámra befolyásolja végzetesen a kisebb fajsúlyú költőket. Ady ettől a sorstól

retteg. Fél, hogy e két lángész büvkörébe téved s titokban egyénisége vérzik el. Egyik legkegyetlenebb kijelentése, hogy Kiss Józsefnek még nem érdemes lenni, abból az eléggé meg nem okolt, de egy időben igen közkeletű véleményből sarjadt, hogy Kiss József Aranyepigón.

Mikor a zseni alkot, minden elődje megszűnik számára. Azt hiszi legalább. „Én mindig csalódtam, valahányszor valami új könyvet, írást elolvastam — mondja Ady egyik párisi jegyzetében. — Ha van az ellenem emelt vádak között valami hazug, az hazug, hogy én rámbárki is hatott“. Miért csalódott olvasmányában? Mert önmagát kereste bennük, a maga különös egyéniségét.

Ady, bár színleg ellenlábas, voltaképp egyenes folytatója a magyar költői hagyománynak. Balassától Csokonain, Vörösmartyn, Aranyon, Petőfin és Vajda Jánoson keresztül egyenesen hozzá vezet az út s ő a határstáció.

Ady eredeti lírikus, aki elsősorban magától tanul. Hatnak rá nagy írók és költők, hazaiak, külföldiek, de ez a hatás csak külsőséges. Nincs nagyobb szerepe, mint annak a tanítónak, aki a kis Adyt a betűvetésre oktatta. Nagy költőnél a hatáskimutatás se nem oszt, se nem szoroz, csak kis költőknél lesújtó. A nagy költő semmit sem veszít eredetiségéből, ha kis vagy nagy költők hatnak rá, kis költőnél a hatás eggyel több jele a másodrendűségnek.

Felix Dörmann *Was ich liebe* c. verse első pillanatra ikertestvére *A halál rokoná-*nak. Pedig mekkora különbség a két költemény között! Dörmann verse csupa szenvedés, modorosság. Mit szeret ez a költő? A vérpiros szájú, hektikás, karcsú nárciszokat, a kínos gondolatokat, az összeszürkált, sebes szíveket, a fakókat, a fáradtarcú asszonyokat, a csillogó kígyókat, a halálos szomorúságú dalokat, a szívtelen smaragdot: mindazt, amit senkinek sem sikerült még szeretnie: a maga legbensőbb lényét s mindent, ami különös és beteg. Bravúros „anzágolás“ ez. A szerző fején ugyancsak ott érezzük a csillogó osztrák brillantint. S mit tesz Ady? A szomorúságot. Elválás, tűnő szerelem, beteg rózsák, hervadva vágyó nők, sugaras, bánatos ős-idők, szomorú órák, a nagy, szent Halál játszi mása, az elutazók, sírók, felébredők, dér-esős, hideg hajnalon a mezők, fáradt lemondás, könyetlen sírás, béke, bölcsek, poéták menedéke, csalódás, rokkantság, hitetlenség, borúság: a *villág* ez, Ady életlátásán keresztül. Lenau is jobban szereti a bükköt a fenyőnél, mert megviseli a tél. Ady a sebzett embereket szereti. Dörmann már a „hektikás“ szóval más irányba kanyarítja versét, mely kéjelgő és perverz, kecses formában írt dekadens szecesszió. Muzsikája metsző sípszó, Adyé visszhangos orgonazúgás. Egymáshoz hasonló versek közt aligha volt még akkora különbség, mint e két vers között.

De vessük össze Adyt egy nagy német költővel, Lenauval. Lenau *Traumgewalten* s Ady *Özvegy legények tánca* c. verse igen jó példa arra, hogyan írja meg két eredeti lírikus ugyanazt az élményt: A téma forrása: álmatlanság. Oka Adynál is a rendetlen életre s egy

közös betegségre vezethető vissza. Lenaunak is, Adynak is álmatlansága, felriadásai vannak. Ime, Lenau:

Der Traum war so wild, der Traum war so schaurig.
So tief erschütternd, unendlich traurig.
Ich möchte gerne mir sagen:
Dass ich ja fest geschlafen hab,
Dass ich ja nicht geträumet hab,
Doch rinnen mir noch die Tränen herab,
Ich höre mein Herz noch schlagen.

Ich bin erwacht in banger Ermattung.
Ich finde mein Tuch durchnässt am Kissen,
Wie man 's heimbringt von einer Bestattung:
Hab ich 's im Traume hervorgerissen
Und mir getrocknet das Gesicht?
Ich weiss es nicht.

Doch waren sie da, die schlimmen Gäste;
Sie waren da zum nächtlichen Feste,
Ich schlief, mein Haus war preisgegeben,
Sie führten darin ein wüstes Leben.
Nun sind sie fort, die wilden Naturen;
In diesen Tränen find ich die Spuren,
Wie sie mir alles zusammengerüttet,
Und über den Tisch den Wein geschüttet.

Ime, Ady:

Szent-György-nap éjén sipítók,
Nyugtalanok a denevérek:
Dohos várak ó termeiben
Táncolnak az özvegy legények.

Bolond és fehér valahány.
Lesik a szent, tavaszi Holdat.
Hopp-Sárit és Ave Máriát
Váltva és bokázva dalolnak.

Khiméra asszony serege
Buta valót öldös, ahol jár.
Keresztel őket szent pap úzi
S bütykös bottal háj-hasú polgár.

Szent-György-napon három a tánc.
Éjjélkor egy tátongó sírnak
Mélyébe esnek hirtelenül,
Hol rózsák és asszonyok nyílnak.

Huhog lármájuk messzire.
Viszik a hírt gyors inu kémek:
„Hahó, a tisztelt romok között
Dőzsölnek az özvegy legények“.

S egy rózsát tép le mindegyik.
Egy sóhajit hörög, mert jön a Hajnal.
Egy Lédát keres: reá-mered
S meghal kék, csókra-torzult ajkkal.

Reggel hiába gyűl a nép.
Nyoma sincs dalnak, bálnak, sírnak:
Egy-két vér-csöpp s könny-folt a falon
S egy-két bolond, verses papír-lap.

Szinte egészen bizonyos, hogy Ady nem olvasta Lenau versét. Nem is tudott jól németül, rosszul sem. A két vers rokon hangulat szülötte, de teljesen más. Azért vannak hasonlóságok, érintkező pontok. Lenau *könnyeiben* ismer az őt kínzó grómk nyomára. Ezek a könnyek az a bor, melyet mulatozás végén az asztalra öntözték. Adynál több áruló jelt hagynak hátra: egy-két *vércsöppet s könny-foltot* a falon, egy-két bolond verses *papír-lapot*. Vér-csöpp: szintén sokféleképpen magyarázható költői fikció. Egy-két bolond verses papír-lap. Ez már reális. Az álmatlan költő el akarja üzni unalmát, könnyebbülést akar, írni kezd. Talán éppen a gyötrő álmok után való lidérces hangulat. Reggel, mire már vége a tivornyának, csak az összefirkált papír beszél az álmatlan álmokról s talán egy-két könny.

Lényeges közösség semmi sincs a két versben. Mindkettő hű tükre írja a művészi kifejezésmódjának. Lenau a feljedis zaklatottságát rajzolja meg s a könnynek gnómk-itta borrá képzelésével reális kapcsolatot teremt testi fáradtsága, lankadtsága s lelke megkínzottsága között. Ady — mily ritka ez nála — szinte teljesen személytetlenné teszi élményét. Nem tud ugyan ellene tenni itt sem valami személyi vonatkozás nélkül (Léda), mégis olyan objektív a vers, mintha nem is Ady lenne a tárgya. Színes, artisztikus kép, az álmatlanság gyötrő lidércnyomása nélkül, míg Lenau verse közvetlenül személyi vers, melyből még kihallani a halálra kínzott költő pihegését. Ady verse színesebb, drámaibb a Lenauénál, komplikáltabb, titokzatosabb, artisztikusabb. A költő nem közvetlen élményt ír le, már csak visszagondol álmatlan éjszakájára, úr rajta s messzire kivetíti magából.

Ime, két azonos forrású vers, két rokon sorsú, de teljesen elütő eredetiségű költőnél.

Ady pályája kezdetén Baudelaire, meg Verlaine csak mint mesterek jöhettek számításba bizonyos kapcsolatok révén, mely a nagy modern magyar hozzájuk köti. Azóta Ady pályája beteljesült s Ady költői alakja egy jó fejjel fölébe magaslott a két franciának. Hallottuk annakidején, hogy Ady csupán átírója, magyarra alkalmazója a francia dekadenciának volt, aki szinte program-átvételtől beszélt. Ma már ég és föld választja el Adyt kedves franciáitól mindenki előtt, aki csak néhány órát szentel a Baudelaire és Verlaine költészetének.

Természetes, hogy a két francia megtermékenyíti Adyt. Bátorságot ad neki. Verlaine az alázat térdhajtásában, Baudelaire a szókimondás vakmerőségében. Ady már Baudelaire ismerete előtt szereti az indexre vetett könyveket. Hogyne vonzódnék a *Fleurs du mal* hírhedt szerzőjéhez, aki még felvilágosultabb kortársai ítéletét is maga ellen ingerli? De hol vannak azok a közös helyek, melyek komoly hatást és a tanítványság bélyegét jelentik? Baudelaire. Az

utazás utolsó versében a Halálhoz, a vén kapitányhoz beszél, kéri, hogy új utakra vigye őt. Enfer ou Ciel, qu'importe? Au fond de l'inconnu pour trouver du *nouveau*! A fiatal Ady is új vizekre repíti hajóját. Nem bánja, hogy Szentlélek hajtja-e avagy a korcsma gőze. Ilyen hasonlóságot találhatunk még egynehányat. De vajjon mit érünk velük? Csorba-e ez Ady eredetiségén? A későbbi, az érettebb, a kiforrott Ady nem független-e mindenkitől s nem önmagát adja-e? Baudelaire költészete elsősorban fegyvelmezett, értelmi költészet, hűvös, szinte hideg, Ady ösztönös, szinte lávaszerűn kirobbanó költészetéhez képest. Baudelaire költészete egy területen mozog: a hagyomány határain túl fekvő területen. Baudelaire költészete művészi harc egy új kifejezőmóddért, művészi hitvallás. Verlaine néhány remekszép verset ír elesettségéről s értelmetlen dadogásokat, melyekben fokról-fokra zúlló testiséget, ellégiesedését nyomon követhetjük. Ady lírája hatalmas, széles terület. Költészetének egyetemes perspektívája egymagában szélesebb az egész Baudelaire s Verlaine-iskoláénál, mestereket, tanítványokat beleértve. Ady monumentális költő, aki eggyé olvad nemzetével, ezer szállal kapcsolódik nemzete életébe: Verlaine, Baudelaire különálló, független részei társadalmuknak, mely számkivetette őket. Ady, az ifjú Ady néhány versük lefordításakor vallja meg, hogy lelkének közös felülete van az övékkel. Ady romantikus, hamar eltűnő kora volt ez. A későbbi, kiforrott Adynak már semmi köze sincsen ehez a Chiméra-költészethez, mely ifjú fantáziáját megkapja s látomásos verseket írat vele Baudelaire-Verlaine-Rictus stílusában az álomnőről, a nagyszerű „némberről“, kinek képe a „gonosz italokra kapatott“ költőkön keresztül látszólag termékenyen hat a Párizs-imádó suhancra, hogy fordításban s Lédáról írt eredeti verseiben egyformán használja a „néember“ nevet s ennek a betegesen-tetszelgő poézisnek néhány jellemző szócafrangját. Adyra egyetlen könyv hat igazán, mélységesen: a *Biblia*. Különös zengést, zamatot ad a „magyarellenes“ és „istentelen“ Ady Hazával és Istennel viaskodó verseinek.

*

Vannak, akik azt állítják, hogy Adynak minden szavát értik. Az Ady-láz egyik következménye ez. Ady, a maga lényegében, mindenki számára nyitott könyv. De ne feledjük, hogy Adynak egy se reg rossz verse is van: ezeknek egyetlen értelmük, hogy nem sikerültek, s hogy az, amit a költő ki akart fejezni, jórészt benne maradt a költőben, mint a benntört nyíl, melyet a sebesült eggyé képzel a kezében maradt darabbal, míg más csak a nyíl csonkaságát látja. Mennyire nevetségessé válhatik a túlságba vitt Ady-magyarázat, arra igen sok példát láthattunk. Ady verseit egyféleképpen lehet érteni — mondják némelyek, s az a véleményük, hogy ha a nagyobb tömeg még nem jutott volna el idáig, egy idő múlva okvetlenül el fog jutni. Holott Adynál nyílabb és régibb költők is írtak verseket, melyek mindmáig kibogozhatatlanok s még sok teóriát segítenek napvilágra. Ady, mint szimbolikus költő, mindenkinek mást jelent, ha mondanivalójának lényege csak egy lehet is. Költészetében a mu-

zsika viszi a fő-hangot, a muzsika pedig a legtagabb hatású művészet. A legművészbib, legtökéletesebb jelképes művészetnek sincs meg az az ereje — s éppen ebben van a jelentősége, — hogy a mozgásba hozott fantáziát közös útra terelje. Sok tekintetben a költészet átlátszóbb fajtáival is így van ez, hogyne volna Ady költészetével. Ne nagyon széljegyzetezzük, ne nagyon preparáljuk Ady verseit, mert ez majdnem annyit jelent, mint virágot fogdosni, délibábot fotografálni. Ignotusnak sokat emlegetett s nevetett véleménye a *Fekete zongoráról* magában rejtí az igazságot, csak túlzottan van megfogalmazva. Adynak nem sikerült, hogy mindig megértsük s nem is volt az a célja, természeténél fogva sem, de a „feledt kérdésként“ titokzatosan elmúlni kívánó nagy poéta el tudta érni, hogy sok különös fájalmát és kevés örömet megérezzük, magunkba daloljuk, akár a zenét. Ha ez a zenei-értelmi hatás el-eltéveszti célját, nem mindenkor a mi hibánk. A szenvedélyes és türelmetlen Ady-magyarázók főként arra a meggyőződésre juttatnak, hogy hányféleképpen értelmezhetünk egy költőt, akiben magában is csak sejtelemként röppent végig egy-egy nagy, kifejezetlen gondolat, a kifejezésnek *Szent-Lehetetlenség*-határán. Hogy a *hunyósdí nő* azért hunyósdí, mert bekötött szemmel fogom, tehát véletlen, nem igazi, vagy pedig azért, mert ölelés közben behunyja szemét: aligha döl el valaha. S nem is fontos, hogy eldőljön. Az Ady minden szavát, betűjét helyesen értőknek azt is tekintetben kell venniök, hogy az Ady-kiadások némelyikében még mindig vannak végzetesen elferdített sorok. A *Talán Hel-lás küldött* c. vers egyik sora — „S manás ajkai a bölcseségnek“ — a *Nyugatban* így jelent meg: S mamás ajkai a bölcseségnek. A *Halottak élén* c. kötetben viszont így van szedve ez a sor: S ma más ajkai a bölcseségnek. Három, Ady minden sorát, szavát rendületlenül értő barátomnak olvastam fel ezt a verset, egyiknek manás-t, másiknak mamás-t, harmadiknak ma más-t olvasva, s csodák csodája, mind a három Ady-rajongótól azt a határozott megjegyzést hallottam, hogy a sor értelme napnál világosabb. Mindnyájan önmagunknak olvassuk a költőt, temperamentumunkon, egész lelkünkön keresztül. De hol van két lélek, melynek prizmáin a vers ugyanolyan színben törík meg?

Ady kemény dió, még átlátszóbb verseiben is. Vannak roppant tömörségű strófa-épületei s ezekben bajosan igazodhatik el az, aki a régi utakhoz szokott ösztönnel és értelemmel tájékozódik. Csak az *Új versek* első Léda-zsoltárát említjük, ezt a pantheisztikus álmot, melyben Ady, soha meg nem születő gyermekén keresztül az egész emberiséget megöleli. A költő és Léda erről a gyermekről beszél, aki az övék és mégis másokra száll.

S áldott legyen, ki: te meg én,
Ki az övék, kiért mi sírtunk,
Kit forró lázunk eldohott.
Öleltetők, kit sohse bírtunk,
Ki másoké: a gyermekünk.

Hogyan válik bennük értelemmé ez a szomorú gyászinduló? A

strófa kezdete és vége szorosan összefüggenek. S áldott legyen — a gyermekünk. Ki ez a gyermek? Te meg én. Kié ez a gyermek? Az övék, pedig mi is sirtunk érté. Mért nem született meg? Eldobta a forró lázunk. Öleltetők volt, mert akartuk, hogy megszülessék, s mégsem birtuk őt. Másoknak adta a végzet.

A menekülő Élet kötetnek *Köszönöm, köszönöm, köszönöm* c. verse így indul:

Napsugarak zúgása, amit hallok,
Számban nevednek új ize van,
Szent mennydörgést néz a két szemem.

Hányan vetették már szemére Adynak, hogy abszurdumot csinál, felforgatja a természet törvényeit is, vagyis: a szemével hall, a fülével ízlel és lát! Pedig már Petőfi is beszél *A virágok* c. versében arról, hogy egykor, testiségétől szabadulva, nemcsak szagolni, hanem hallani is fogja a virágok illatát, mert az illat a virág nyelve. Ime a transcendenteális érzékelés, következtetés formájában, melyből Adynál hiányzik a premissza. S vajjon nincs-e Ady képének reális alapja? A napsugarak zúgását, igaz, nem hallja az ember. De a sugár-özön érzéki képe, mely a vízesések képével rokon, a költő fantáziájában társul kaphatja a zuhogás jegyét is. A nevek hangzása zeneileg különféle; szép és csunya nevekről beszélünk, s csoda-é, ha egy név a túlfinomult, átlégiesedett Adynak még az érzékszervét is megérinti s a hang a látószervére is kihat?

*

Ady Endre igaz magyar értékét s világirodalmi jelentőségét akkor érezhetjük igazán, ha egyéniségét megismerjük. Korunk még a pártviharok tüztől lángolva nézi őt. Ezek az átmeneti idők lassanként békés időkké szelídülnek s Ady meg fogja kapni a maga esztétikai elégtételét egy egész nemzettől. Megvalósul-e minden művészi céljától független nagy magyar álma? Aligha. Sem Berzsenyi, sem Vörösmarty, sem Petőfi álma nem valósult meg úgy, ahogyan gondolták. A nagy ember mindig lehetetlent kér korától, viszont kora mindig azt hiszi, hogy megtette minden kötelességét. Ezért haragszik minden kor a maga nagy reformembereire. De csak mindig a jelen haragszik rájuk, a későbbi idők gyermeke már nem érzi korbácsuk suhogását, csupán gondolatuk, költői szépségeik kincseiben gyönyörködik. Mennyire nem szeretik ma, ha Adyt Berzsenyivel vagy Kölcseyvel vonják párhuzamba! S mily élmésen használjuk fel érvül azt a nagy különbséget, mely halott és élő nagyságok közt van, ha még olyan testvér-szellemek is! Berzsenyit nagy költőnek tartjuk már, mert nem minket korbácsolt, de azért az ő magyarjának „rút szibritaságát“ éppen úgy nem vonatkoztatjuk magunkra, mint ahogy Kölcsey „névben él csak, többé nincs jelen“ magyarja rég halott a számunkra. Pedig isten látja, nem sokat javultunk azóta. S vajjon egy eljövendő kor, mely Ady ötven nagy versét irodalmi kincsnek hirdeti majdan, magára veszi-e azokat a profétikus ígéket

is, melyeket Ady, a jövőbe pillantva, neki mondott? Régi nóta ez már. A költő, akit kora hazafiatlansággal vádol, később gyakran vált éltető eszmévé. S mentől jobban megvilágosodott esztétikai, erkölcsi értéke, annál inkább elhalkult politikai aktualitása. A jelent a multtól áthidalhatatlan szakadék választja el; ezért kezdődik mindig előlről a félbehagyott nemzetmegváltás. S ha majd a jövő kor Ady Endréje bolygatja meg a magyar társadalom megoldatlan maradt problémáit s többek közt elődjére, a nemrég elvérzett Ady Endrére hivatkozik, a történelmi hullámvonal törvénye szerint könnyen meg-
eshetik, hogy aggodalmas honatyák, a mai ifjú Ady-hívek, szenvedéllyel fognak tiltakozni e profán hagyománygyalázás ellen.

(Vége.)

(Budapest.)

Vajthó László.

Horatius: LYDIÁHOZ.

(Carm. Lib. I. 25.)

Egyre ritkábban veri ablakod már
Dözsölő ifjak sűrű zörgetése,
Nyugton álmodhatsz: küszöbödre híven
Simul az ajtó,

Mely elébb sokkal szaporábban fordult.
Egyre ritkább a panasz éjjelente:
„Meghalok teérted a hosszú éjben,
Lydia, alszol?”

Nemsoká mindenki gúnyolni fog csak,
Csúnya vénasszonyt s szomorún bolyongsz a
Szűk sikátorban, hol a szél süvölt s gyér
Fényt vet az újhold.

S a dühödt kancát szerelemre hajtó,
Tomboló vágy fogja kimarni gennyes
Sebbe! a májad s tehetetlenül fog
Hullni a könnyed.

Mert az ifjak víg csapatát a mirtusz
Lombja díszíti s viruló borostyán:
Szél ha elvisz pár leveletlen ágat,
Senki se bánja.

(Budapest.)

Fordította: RÓNAI PÁL.

ESZMETÖRELEKEK.

TIZ ÉV.

Tíz esztendeje, hogy Magyarország nagy halottját temette a Nemzeti Múzeum ódon csarnokából, ahol valósággal megrohanta és szinte fölborította a szilaj gyász mohósága a ravatalt, amelyen az elmúlás néma fönségében trónolt a Mámorfejedelem, a vér és arany magyar vatesze, az utolsó költő, aki úrnak, magyar-nak született, önmagát és öniáját ostorozva élt és úgy halt meg, mint az ázsiai pogány pusztákról napnyugatra barangolt hódító szittya vitézek.

Tíz esztendeje, hogy eltemette a költőt Magyarország, amely temetni és gyászolni tud, mint senki más. Tíz esztendeje földelték el a föld légnagyobb sirtóját, a magyar ugar, a magyar temető prófétai és apostoli énekesét, a hivatatosak és választottak, az ifjúság és munkásság beláthatatlan serege kísérte utolsó útjára és az elismerés koszorúját az egész nemzet nevében helyezték sírjára az Illés szekerén a dicsőség egébe ragadott szellem földi porhüvelyének.

Tíz év után inkább, mint valaha, vigaszul és bátorításul (mint ahogy a fáradt és csalódott Kepler-Ádám bort kér famulusától), elő kell vennünk a költő verseinek végtelenül gazdag és örökkön új termését, az *Új Versek* fiatal és szikrázó lángborától *A halottak élén* békéltető mennyei nedűjéig és inni ebből a fölséges italból, amelyhez fogható Petőfi óta nem akadt a magyar költészet parnasszusi hegyén.

És emlékezni kell és nem szabad feledni, hogy A d y volt az első, aki a régi magyar világ nyomorúságán és szomorúságán széttekintve tudatára ébredt elmaradottságunknak, kulturátlanságunknak és az ótestamentumi jószokások lelkével és hangján fülébe dörögte hétszilvafás nemzetének a nagy ébresztőt és a hallgatás némaságával mondott vétőt az öngyilkos örületnek, amely egy megpróbált fajta maradék fiait dobta oda a lövészárkok poklába idegen urak hódító szándékáért.

A d y Endre azt hozta kora magyar költészetének, ami legjobban hiányzott belőle: egy vehemensen nagy egyéniség viharos ujságát és egy abszolút költő lelkének döbbenetes mélységeit. Az ujság mondanivalójában és formájában egyszerre, hogy úgy mondjuk organikus egységben jelentkezett. Másképpen látta a magyar életet, mint akár P e t ő f i és ézt az új látást olyan erővel és bátorsággal sugallotta, hogy az olvasók önkénytelenül vagy elfordultak e szokatlan fénytől, vagy pedig akaratlanul és elbűvölten — meghódoltak előtte. P e t ő f i melázó alföldje csupa idill, csupa szelíd és kellemes szépség, A d y é halott ugar, a lelkek temetője. P e t ő f i csupa fiatal és naiv optimizmus, egy nép gyermekkorának gyermeteg rajongója, A d y a század nagy betegségének, a modern kételkedésnek és hitetlenségének nagy betege, fáradt, de lázongó és töprengő dekadens, aki egy pusztuló világban, egy haldokló társadalomban és egy szegény és kis hazában a nyugati kultúrák ópiumától és saját nagyságának borától mámorosan énekel. A d y egy gyönyörűen haldokló hatvány.

A mélység előtt pedig, amely költészetében megnyílik, úgy kell állanunk, mint A r a n y n a k D a n t e vizei fölött. Soha költő e világon nem érezhette hatalmasabban azt, hogy az életünk halál, hogy a szerelem gyűlölet, hogy Isten és a démon bennünk él, soha költő nem fejezte ki egyénibb bűvölettel, hogy az É n egy világ és ha É n nem leszek, egy világ fog összedőlni.

Az, hogy új ritmust hozott a magyar nyelv zenéjébe, hogy új szavakat adott és ősi igéket újjá varázsolt, hogy a magyar nyelvnek V ö r ö s m a r t y és

Babits mellett legnagyobb sámánja volt, hogy új korszakot jelent, hogy világirodalmi értéket reprezentál, mindez hozzátartozik jelentőségéhez.

Tíz év után teljes történeti jelentőségében és egész emberi és költői nagyságában áll előttünk. Most indul új útjára, amely végtelen, hogy meghódítsa kis hazájának a nagy világot. Mert az ő titáni méretei túlnőttek Pusztaszeren, a Hortobágyon, Budapesten, a Lomnicon, ő a Mont Blanc és a Himaláják magasságai-ban száguld Illés tüzes szekéren. Övé az örökkévalóság.

(Szeged.)

Juhász Gyula.

PINTÉR JENŐ.

Pintér Jenő irodalomtörténeti munkásságával egyre szélesebb körök érdeklődését kívánja megnyerni.)* Bár mi szakemberek szívesebben látnók, ha munkásságát az első négykötetes irodalomtörténete értelmében folytatná s reméljük is hogy egyszer még visszatér *ad pristinum amorem*, el kell ismernünk, hogy népszerűsítő törekvése is jogos. Főként az korunkban, mikor a történeti érdeklődés oly sok tekintetben meglazulni látszik s mikor mind újabb tömegeket kell megnyerni nemzetünk lelke számára, hogy multját megértve jövődjé ideálját is magáévé tegye. Midőn azonban népszerűségről beszélünk, nem vesszük ezt a szó triviális értelmében. Pintér előszavában joggal mondja, hogy: „Könyvem tudományos törekvésű mű s mind irodalomtörténeti részében, mind a mai irodalom ismertetésében önálló kutatások eredménye“. Ez meg is látszik a mű minden során. Inkább a tárgyalás módja népszerű s némely fejezetek, melyek nem esnek a tudomány fogalma alá. Pintér művében azonban a tudós is megtalálhatja a maga részét, mindenekelőtt a nagy gonddal szerkesztett irodalmi repertoriumokban, de maga a tárgyalás is, világossága mellett, legtöbbször elmélyedésből eredt és ugyanarra vezet vissza.

Pintér műve két, terjedelmére nézve egyenlő főrésze szlik; az első kötet a régi irodalmat tárgyalja 1900-ig, a másik csupán a XX. század irodalmát. Tartalmilag tehát egyenlőtlen, de célja világos: a nagyközönséget a mai irodalom érdekli elsősorban, azt akarja megismerni, abban kíván eligazodni. S ha ebben lekötöttük érdeklődését, inkább remélhetjük, hogy kedve támad az irodalom régebbi jelenségeit is tanulmányozni, visszamenni forrásaihoz, egyszóval történeti felfogásra nevelni magát. Aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy olvasóközönségének javarésze előbb a második kötet után fog kapni s csak később tér rá az elsőre.

A jelen irodalmi életét megrajzolni mindenkor nehéz feladat. Magát az anyagot is elsőízben összegyűjteni egy-egy korra vonatkozólag, nagy körültekintést, nagy szorgalmat kíván. Még nehezebb rendet vinni a mindenfelől tornyosodó könyvrengedetegbe. Hát még az egyes írók és művek méltatása, helyes világitásba-helyezése, értékének igazságos meghatározása! Mily nehéz mindez kortársainkkal szemben, kikhez ezer kötelék fűz s kik részint nagyon közel, részint nagyon is távol állanak tőlünk. Az írókat nem segítik megállapodott ítéletek, jeles kritikák: az „idő malma“, amely csak az értékeset ereszti át rostáján s megőrli a többi. Amit talál is, ugyanolyan veszélyek közt készült, mint a saját műve; mások is

*) *A magyar irodalom története*. Képes kiadás. Bp. 1928. I-II., 4° 589 + 330 l.

ugyanúgy eltévelyedhettek a személyes vonzalmak és ellentétek, a pártok, ielekezetek, klikkek útvesztőjében.

Jó lélekkel mondhatjuk, hogy Pintér sikeresen küzdött meg mind e nehézségekkel. Ami az elsőt illeti, az anyaggyűjtést, csak tisztelettel adózhatunk neki: ismert és csodált munkabírása ezúttal is elsőrangút produkált. Említésreméltó jelenség aligha maradt ki művéből, mely pedig nem szorítkozik csupán a szépirodalomra, hanem felöleli az irodalomtörténetírókat és kritikusokat, a történetírókat, egyházi és politikai szónokokat, publicistákat és emlékirókat, külön tárgyalja a megszállt területek irodalmát, kiterjed az ifjúsági irodalomra s felveszi még a műfordítást is.

Kemény feladat az előttünk mindig chaotikusan mutatkozó jelen rendszerbefoglalása is. S ha kifogásokat emelhetünk, azt leginkább ennél a résznél tehetjük. Pintér *idealisták és realisták, impresszionisták és szimbolisták, végül naturalisták* címen tárgyalja a XX. századnak először lírai, azután elbeszélő és drámai irodalmát. Már első pillanatra is lehetnek kifogásaink e kategóriák ellen. Az első — *idealisták és realisták* — feletle tág fogalom s irodalmunk majd minden korára alkalmazható. Gondoljunk csak Bodnár Zsigmondra, ki e két kategóriát végigvezette az egész magyar irodalomtörténeten! Ide sorozta a szerző az Arany János iskolájából kiinduló Vargha—Kozma—Szabolcska-féle költői irányt. Legtálálőbb a második cím: *impresszionisták és szimbolisták*, Ady és Babits s szellemi rokonai. Itt van, helyesen, Reményik, Aprily, Mécs László is. A harmadik osztályba naturalisták címen a szocialista költészet s a futurizmus került: Csizmadia Sándor, Peterdi Andor, Várnai Zseni egyrészt, Kassák Lajos másrészt. E beosztás nemcsak azért helytelen, mert egy társadalmi s egy esztétikai kategória jut együvé, hanem mert a naturalizmus a szimbolizmus után kerül, holott mindenütt, nálunk is megelőzte azt, másrészt pedig a futurizmust egyáltalán nem lehet naturalizmusnak nevezni; messze elrugaszkodik az a valóságtól! Igaz ugyan, hogy világnézete közel áll a többnyire naturalista stílust követő szocialistákéhoz. E jelentős címek mellett vannak kevesetmondók is, mint *A millenium korának költői*: Reviczky, Kis József, Endrődi Sándor. Különösen semmitmondó a *Neves költők* kategória, mely az első kötetben is többször előfordul. Egyáltalán Pintér itt elhagyta régebbi irodalomtörténetének klasszicizmus-, romanticizmus-, realizmus-féle osztályozását, noha ezekhez szépen illett volna folytatólag a naturalizmus-szimbolizmus-futurizmus, s inkább a történelmi korszakokat írta címül, mint: a szabadságharc, a kiegyezés korának költői, vagy egyszerűen csak századok szerint osztályoz. Mind e kifogásunk azonban nem eshetik súlyosan latba, mert az irodalomtörténetek általában, így a nagy külföldi irodalomtörténetek is, a legkülönbébb alapon osztályoznak s az egységes *fundamentum divisionis*-t nem ismerik. Mindez nemcsak a feladat nagy nehézségét bizonyítja, hanem azt is, hogy az irodalomtörténet, sajnos, mily kevésbé önálló tudomány ma még! A német irodalomtörténet ép most keresi a módját, hogy a stílusok alapján egységes felosztási bázisra tegyen szert, hogy exaktságban utolérje az e tekintetben már előtte haladó művészettörténetet.

*

Felette sikerülten oldja meg azonban a szerző harmadik feladatát: az egyes írók és művek méltatását. Első sorban: nem bírál, hanem ismerteti. Ha az eddigi irodalomtörténetek ellen joggal hangzott a közönség panasza, hogy írók a művek ismeretét már feltételezik s csak bírálják anélkül, hogy tartalmukat ismer-

tetnék: e könyv ellen nem lehetne helyén eféle kifogás. Itt a művek, főként a lírai kötetek, elsősorban tartalmilag vannak ismertetve, mégpedig meleg beleérzéssel (az *Eintühlung*, az íróval való közösségvállalás, a modern esztétika alapkövetelménye!) s csak aztán következik az értékelő, bíráló fejtegetés. E tekintetben talán több is helyén lett volna, de a szerzőnek a tárgyilagosság volt a célja elsősorban: igazságszolgáltatás az írónak, akár egyet ért vele, akár nem. Modern, ma élő írókról lévén szó, csak helyeseltethetjük az eljárást. Pintér mestere a kevés szóval sokatmondásnak. Fejezetei általában nem hosszúak, még a nagy írókról sem; sokszor egy-egy írónak csak néhány sor jut. De szinte élvezettel olvassuk e néhány sorban is a legtalálóbb jellemzést, amit inkább csak bővebben kifejtteni lehetne, de lényegest hozzátenni alig. Lehetne-e például Szabó Dezsőről sok szóval is ennél többet mondani: „Szabó Dezső forrongó lelkű, szertelen fantáziájú, agitátor-természetű regényíró. Népies és romantikus, stilizáló és szimbolikus, naturalista és futurista, művész és kontár egy személyben” —? Vagy Makkai regényéről, az *Ördögszekér*-ről: „Igazi írói tehetségre valló regénye, az *Ördögszekér*, a dekadens lelkiség csüggesztő megnyilvánulása. Nem a Báthoryak korának képe ez a mű, hanem a neureszténias modern fantáziájának érzéki játéka”. Szép Ernőről ezt olvassuk: „Világfájdalmas költő a megértés és megbocsátás lírikusa. Hangulatképei a világváros zajában magára hagyott érzékeny lélek fájdalmát tükrözik. Sok gyöngédség mellett sok érzelges van verseiben. Tudatosan naiv hanghordozása és csilingelő rimelése meglehetősen sajátos teszik líráját. A nagy gyermek szerepét játssza: álmélkodik és sírdogál”. Szomor Dezsőt így jellemzi:

Fantáziájában romantikus, hangulataiban dekadens, témáinak merészségében és stílusának csináltságában a francia impresszionisták és naturalisták tanítványa. Olykor tagadhatatlanul megkapó páthosú és nyelvbottlásaiban is merészen hangzatos stílusú, legtöbbször azonban kihívóan és kibírdhatatlanul affektáló.

Mily találó Ady jellemzése is s mily egyszerűen fejt meg azt a különös jelenséget, hogy érte egyformán rajonghatnak idegenül és magyarul érző emberek, hogy a hazaáruló és a hazamentő címe egyforma joggal járhat ki számára:

Amint jellemében, úgy költészetében is hangulatainak, mámorának és baráti körének rabja volt. Kérkedett nemes származásával és úri fajtájával, de ugyanakkor becsmerőleg nyilatkozott a nemesekről és proletárnak vallotta magát; istentagadó racionalista volt és istenes bibliaforgató, individualista és szocialista, rettegő beteg és gyilkoskedvű forradalmár: keblére ölelte a nemzetiségeket, majd gúnyosan és féltékenyen támadta őket. Még tüntetőn hangoztatott zsidórajongása sem zavartalan filozofizmust. Költészete annyira tele van ellenmondásokkal és zavaró jelenségekkel, hogy méltán ejtette zavarba és bősztette egymás ellen olvasóit és magyarázóit.

Pintér irodalomtörténeti tárgyilagosságából kifolyólag nem foglal pártállást egyik írói iskola mellett sem. Mintegy az irodalom fölött áll s valóban csak ily magaslaton nyerhet tiszta áttekintést. De azért kiérzik a maga álláspontja, a maga meggyőződése, mondhatjuk *világnézete* is. Hiszen az írói egyéniség végeredményben mégis mindent a maga lelkiségén keresztül lát. Abból kevésbé, hogy mennyi helyet juttat egy-egy írónak, mert Ady Endre az, akit legbővebben tárgyal s Vargha Gyula épamnyi lapot kap, mint Babits Mihály. De felfogásában ott van az a magyar józanság, mely nemzetünknek mindig oly értékes tulajdonsága volt, (s melytől az idegen lelki-

ség folyton le akarja téríteni) legyen akár politikáról, akár művészetről, akár erkölcsi kérdésekről szó. Ám nevezzük ezt konzervativizmusnak: egészséges lelkeség ez, mely megóv a veszedelmes túlzásoktól s Scylla és Charibdis közt biztosan vezeti hajónkat. Pintért sem zavarja meg a piac lármája, vagy hallgatása: halad bátran a maga útján. Megért, megmagyaráz, méltat minden törekvést, de mégis becsesebb előtte az a munka, mely a magyarság értékeit tárja föl, mint az, amely hibáiban dúskál, vagy éppen gyalázatával akar hatást elérni. Értékesebb az író, ha nemes erkölcsi alapon áll, mint ha a *l'art pour l'art* és a nietzschei *Jenseits von Gut und Böse* nevében ledönti a társadalmi tisztesség korlátait s piszokban és érzékiségében vájkál. Lelkéhez közelebb van az a munka, amely tisztán, világosan, magyarázóan, magyarul beszél, mint amely eredetiség örvé alatt elcsavarja nyelvünk szellemét, vagy idegenségével meghamisítja. Keresi a magyar értékeket és örömmel mutat rájuk s elszomorítja, ha nem találja, vagy ép ha ellenségére bukkan. Ily vezetés mellett jóleső biztonságban érezzük magunkat s szívesen vállalunk szolidaritást a szerzővel: mindig a legnagyobb diadal, melyet valamilyen író arathat.

A tulajdonképeni magyar irodalmon kívül megtaláljuk Pintér könyvében szétdarabolt hazánk egész irodalmát. Külön fejezetek tárgyalják az *erdélyi*, a *felvidéki* és a *délvidéki* magyar irodalmat, egy fejezet pedig az *amerikai* magyar irodalomról foglalkozik. Meleg rokonérzéssel vannak ezek is írva s megállapítják, hogy „az elszakított országrészekben évek során keresztül kialakul ugyan a helyi színezetű irodalom is, de azért a külön medrekbe szorított írói törekvések vizei mégis csak egyesülnek az egységes magyar irodalom medencéjében“. Az *ifjúsági írók* című fejezet Bezerédj Amália *Flóra könyvétől* (1836) máig felsorolja s többek között méltatja e nembeli irodalmunkat. A *műfordítók* fejezet pedig Szenci Molnár Albert zsoldánfordításán kezdve (1607) napjainkig tárgyalja az idegen művek átültetésének fázisait. E részben némi hiányt tapasztalunk: Szenci Molnár után mindjárt Kazinczy Ferencre tér át: „A fejlődés második mozzanata Kazinczy Ferenc nevéhez fűződik“. Hát Faludi Ferenc enemű munkássága, különösen a *Téli éjszakák?* Mikes *Mulatságos napjai* s a testőr írók törekvései, pld. Besenyei Sándor Milton-fordítása, vagy Báróczi *Kasszandra*-ja? Voltaire *Henriade*-ja két fordításban is megjelent ekkor: Péczeli Józsefében és Szilágyi Sámuelében. Ezt a hiányt pótolandónak érezzük.

Ami nem fért az egyes fejezetekbe, azt számos nagy gonddal szerkesztett és többnyire tanulságos táblázatban adja a könyv. Ilyenek az *Időmutató*, *Helymutató*, *Szómutató*, *Névmutató*. Különösen tanulságos ezek közt az *Időmutató*, mely négy rovatban szinkronisztikus módon adja egymás mellett az egyidejű magyar és külföldi irodalmi jelenségeket a megfelelő politikai és kulturális mozzanatokkal kapcsolatban. Érdekes nyomon kísérni, mint felelnek meg a magyar és külföldi jelenségek egymásnak, majd rokonságot, majd eltérést mutatva, aszerint, hogy hazánk együtt birt-e haladni a külföldi műveltséggel, vagy kényszerült eltérni tőle. Sokszor ez az összevetés inkább kuriózszerűen hat, pld., hogy 1598-ban Pázmány Péter megkezdi tanári működését a gráci egyetemen és Shakespeare megírja *Hamletet*, s hogy *Othello* az *Igazságra vezető Kalauz*-zal egy évben jelent meg (1613). De sokszor mélyebb értelmű is. Pld., hogy Mikes abban az évben kezdte meg *Törökországi leveleinek írását*, amelyben Retz bíboros emlékiratai megjelentek (1717). 1772-ben *Agis tragédiájá*-nak megjelenési évében alakult meg a Göttinger-Hainbund, tehát Besenyei akkor alapítja meg nálunk a klasszicizmust Voltaire nyomán, mikor Németországban a Sturm und Drang

fiatal csapata már a romantikát indítja útjára. Persze az eltérés hovatovább kisebbedik s már nem lep meg, ha pld. Széchenyi *Hitele* (1830) Hugo *Hernani*-jának előadási évével esik egybe, vagy Szigligeti munkássága Sardou sikereivel.

*

Pintér kötetait számos igen sikerült illusztráció ékesíti: részint írói arcképek, részint egyes jelenetek az írók műveiből, amint azt nagy művészek megörökítették. Olykor azonban kissé sokaljuk is, mikor pld. Vargha Gyula házát és kertjét külön-külön kép mutatja be, vagy mikor a műfordítással kapcsolatban a külföldi klasszikusok arcképsorozataát is leközi.

Fejtegetéseinkből, azt hisszük, eléggé kitűnik, hogy Pintér könyve a tanulságoknak nemcsak gondolatébresztő térképe, hanem egyszersmind útmutató is az irodalomtörténet jövődjének feladatai számára.

Zlinszky Aladár.

ÚJ OLASZ KÖNYVEK.

Vagy húsz kötet könyv fekszik íróasztalomon. Valamennyi 1928-ban jelent meg.

*

Regény. Fehér fedőlapon feketés és piros nyomású címlap: az olasz regények jellegzetes köntöse. A cím nem sokat mond. Egy név: Cola. De alatta kisebb betűkkel ezt olvasom: *o ritratto dell' Italiano*. Felül pedig a legújabb olasz regényirodalom egyik legjobban hangzó neve áll: Mario Puccini. A regény tehát „az olasz ember arcképét” akarja megfesteni. A könyv a Duce-nek van ajánlva, akinek az első oldalon a szerző köszönetét fejezi ki, hogy az 1916–17-es évek fegyvermelzetlen és nem-bánom Cola-iból az anno V. sziklakemény, lelkes olaszát tudta kifaragni.

Cola földműves. Becsületes, ügyes, munkás. Horizontját anyagi érdekei határolják. Valami magosabb, kollektív célt elképzelni sem tud. Egyáltalában nincs tudatában annak, hogy ő egy nemzetnek a tagja. Nem nevelték rá és soha senki sem tanította meg arra, hogy vakon egy eszme szolgálatának igájába hajtsa a fejét. A regény első lapján már bakaruhában találkozunk vele s ugyanígy hagyjuk el őt, miután 360 oldalnyi utat tettünk meg társaságában. Ezalatt a front mögött dolgozott különböző munkásosztagokban. A háború elhőmpölyög mellette, anélkül, hogy részt kérne magának szenvedéseiből. A tisztiszolgai rang a legmagasabb fokozat, melyet sikerült elérnie. Nem is vágyakozik másra. Mégis elkapja őt is a kérlelhetetlen sors. Az asiagoi fensíkon a gránát összeroncsolja egyik karját. De a családjához haza indul „csonka hős” azt sem tudja, miért hullott hát a vére... Így látta a háború olasz nemzedékét a költő és regényíró.

*

Benedetto Croce legújabb műve: *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*. Croce hű maradt a háború előtti kor liberalizmusához, melynek légkörében nevelkedett, és a fascizmus politikai módszereit ellen többször fölemelte tiltakozó szavát. De tudományos egyénisége kizárja, hogy ítéleteit pártállásának hatása alatt formálja meg.

Új művének első fejezetében azt a lelki hangulatot igyekszik velünk megéreztetni, amely az olasz ifjúságra 1870 után borult. Az apák az előző húsz év

epikusan mozgalmas harcaiban megteremtették a nemzet egységét. A fiatalok számára már csak az maradt, hogy békésen szemléljék, hogyan ültetik át a Crispik prózába az epopeát. Nem csoda, ha erősen érezték a költemény és próza közt a különbséget. Nem csoda, ha nem látták, hogy az új kormányok hány ezer kilométer új vasutat és országutat építettek s mennyit fáradtak az új ország egységes adminisztrációjának megalapításában, pénzügyeinek rendbehozatalával és külpolitikai tekintélyének megtartásával. Nem szüntek meg sóvárogni a hős után, ki varázsszóval naggyá és gazdaggá tegye hazájuk megtágult határai között az életet. Valami nagy eszménynek a szükséges érezték, mely a földrajzi egységet lelki közösséggel hassa át.

De ilyen nagy nemzeti eszményt — vallja be Croce — az 1870 utáni olasz liberalizmus nem tudott magából kitermelni. Helyét szabadon eloglalhatta tehát a szocializmus ideológiája, mely a politikai és tudományos életben egyaránt vezető szerephez jutott. A hetvenes évek hőskort visszasíró Julien Sorel-hangulatából még csak kicsiholódhatott egy igazi nagy költő: Carducci; de utódjai, egy szocialista tanítónő — Ada Negri — és a szocializmus életnézetének aprópénzre-váltója: az érzékek gyönyörködtetően színes játékaiba merülő D'Annunzio.

Ebből a talajból nőtt ki a háború olasz generációja: az intellectuel Rubé-k és a maguk vegetatív életét élő Cola-k, kik saját érdekeik szűk kis körébe zárva, nem látnak túl falujuk tornyán. A lélek mélyén érzett nemzeti együvértartozás magasztos céljai előttük ismeretlenek.

Croce vizsgálódásaival 1915-nél áll meg, úgy gondolkodva, hogy az ezután következő kor még túl közel áll hozzánk, hogysem politikai szenvedélyektől ment megítélésben részesülhetne. Pietro Orsi merészebb. *L'Italia Moderna* c. művének új kiadása 1750—1928-ig tárgyalja Olaszország történetét. De Crocennek kell igazat adnunk. Míg Orsi könyvének első része kitűnő összefoglalás, mit bevezetésül nagyon ajánlhatunk mindenkinek, aki a modern olasz történet iránt érdeklődik, az utolsó fejezet — minden becsületes tárgyilagosságra-törekvése mellett is — inkább csak érdekes kísérlet marad.

Két tekintélyes kötet, amely rokon témájuk folytán együvé tartozik: Francesco Ercole Dante, Felice Battaglia pedig a Dantevel egykorú Marsiglioda Padova politikai gondolatát vizsgálja (*Il pensiero politico di Dante; M. da Padova e la filosofia politica del medio evo*). A modern állameszme csíráit keresik és lelke fel mindketten a középkor hagyományos gondolkodásmódjának burkában. Rendkívül lelkiismeretesen analízáló módszerük mellett, mindkét könyv más meglepetéssel is szolgál olvasójának. Ercole azt fejtegeti, hogy Dante az imperium átfogó gondolatán belül Olaszország nemzeti egységének ügyét is már szívén viselte. Azzal pedig, hogy a császár és római király méltóságát egy személyben kívánja egyesíteni, Róma hatalmát a császársági világitodalmára kívánja sugározni. Dante politikai gondolatának e merőben új felfogása, melynek vannak tényleg támpontjai a *sommo poeta* műveiben, mindenesetre nagyon jellemző a legújabb olasz tudományos kutatások irányára.

Az „Istituto Nazionale fascista di Cultura“ kiadványainak megjelent az első kötete. Giovanni Gentile-nek, a kiváló filozófusnak és volt közoktatás-

ügyi miniszternek beszédeit, cikkeit tartalmazza (*Fascismo e cultura*). Különösen érdekes két beszéd benne, melyeket Gentile 1926-ban tartott a szenátusban, mint a nemzeti tudományos akadémia felállítását célzó törvénytervezet előadója. De van-e arra szükség — merült föl az ellenvetés — hogy ily felsőbb akadémia által igyekezzünk a tudományos munka és kutatás egységét biztosítani? Az ősi Crusca-, Cimento-, Lincei-akadémiák erejét nem fogja ez elsenyveszteni?

E törvénytervezet ép oly jellemző a fascismusnak minden területen szervező, összefogó munkájára, amilyen élénk fényt vet az ellenállás, amibe ütközött, az olasz tradíciónak idegenkedésére a tudományos munka ily — számára eddig ismeretlen — egységbe szervezése ellen.

Vincenzo Gioberti: *Epistolario*. Ezt a levelezést például nálunk egy országos intézmény — az Akadémia vagy a Történeti Társulat — lenne hivatva kiadni. Olaszországban másként van. Ott ilyenkor — ez esetben Giovanni Gentile elnöksége alatt — egy bizottság alakul s a készülő kiadást külön királyi rendelet „nemzeti kiadás”-nak hirdeti ki. A költségeket bankok, városok, törvényhatóságok segítenek előteremteni. Az előttem fekvő Gioberti-kiadás fedezésére eddig például 72.000 lira gyűlt össze. — Ez nálunk lenne elképzelhetetlen, nem is szólva arról, hogy az új Cavour-kiadás kiadásait a bolognai Zanichelli-nyomda maga meri vállalni.

Gioberti filozófus és nagy demokrata politikus volt. Az olasz bölcséleti idealizmusnak és a nemzeti egység gondolatának úttörője. Fanatikusan hitt az olasz kultúra európai vezetőszerében, nem csak a mult, de a jövőre vonatkoztatva is. A nemzeti egység megvalósulásának előfeltétele szerinte éppen az eszményekért lelkesedni tudó műveltség meggyökerezése népében.

A Gioberti-levelezés eddig megjelent négy kötete 1825—43-ig terjed. Ez időköz nagy részét Gioberti — miután eszméi miatt Torinot el kellett hagynia — Párisban és Brüsszelben töltötte. Ma a z z i n i val csak a végcélban egyezett meg, a hazájuk felszabadítását célzó módszerekre vonatkozólag azonban éles ellentétben álltak. Levelezésének későbbi kötetei elé mi magyarok is érdeklődéssel tekinthetünk. Hiszen Gioberti volt az, aki piemonti miniszterelnök-korában 1848 végén Alessandro Monti alezredest a szárd kormány hivatalos megbízottjaként Magyarországra küldte. Gioberti levelezésének teljes, nemzeti kiadása talán e küldetés háttérére is új világosságot vet majd.

A szegények trónusa, melyről a fiatal Marino Moretti mesél (*Il trono dei poveri*), San Marino köztársaság székesegyházában áll. A hat hónaponként váltakozó két-két prior, egy polgár és egy paraszt, aki a kis köztársaság ügyeit vezeti, beiktatásakor ezen a széles trónszéken foglal helyet. Moretti szerető visszaemlékezéssel rajzolja a kis olasz köztársaság életét, hol a város két véd-szentjéről minden második embert Marínonak vagy Agatanak hívnak. A Titano csúcsa körül alig harminc kilométernyi területben ez a nem is 20.000 ember egészen külön patriarchalis életet él. A családfőket harangszóval hívják a priórok megválasztására. Fele része volt már Eccellenza, fele része várja, hogy a gyermek keze nevét kihúzza az urnából és készen tartja otthon a hatalom jelvényét: a cilindert. S. Marino köztársaságnak messze visszanyúló történeti hagyományai és hegyek közé zárt életének idillikus egyszerűsége igazán hivatott költőre talált

ezekben a meleg humorban fürdő képekben és leírásokban. Szinte sajnáljuk, hogy a regény hőseit, Marino Foglianit vágyai Rómába csalogatják, sőt annak ellenére, hogy neutrális hatalom alattvalója, a háborúban önkéntes betegápolóként való részvételre csábítják. Az ő olasz szíve is megszólalt. Sok lelki megpróbáltatás után kerül vissza szülő-köztársaságába s most már elveszi menyasszonyát — természetesen Agatának hívják — kit néhány évvel ezelőtt hűtlenül elhagyott, mert kissé együgyűnek ítélte magához. Életének háborús vargabetűje sem volt haszontalan, mert mikor nemsokára fejére kerül a priori cylinder, házája számára üdvös reformok forrnak alatta.

Carlo Delcroixnak *Un uomo e un Popolo* című munkája a Mussolini-életrajzok számát gyarapítja. Könyve mégis két körülmény folytán különös érdeklődésre tarthat számot. Az első körülmény az, hogy Delcroix előadásában az olasz nép története szélesebben van megrajzolva, mint a Mussolini-életrajzokban általában, s ebből a háttérből jobban emelkedik ki a Dux alakja. A másik körülmény az, hogy Delcroix könyve: a háborúban megvakult katoná — jelenleg képviselő — hitvallása. Meghatóan kezdi: „Nem láttam soha a Ducet“, s hangjából festi meg arcképét. A jóslat pedig, amellyel a könyv végződik, pregnáns kifejezést adja a mai Olaszország hatalmas nemzeti öntudatának.

„Nem a jövőmondás tehetsége — bár az isteni vakság mindig olvasott a sors könyvében — de a költő szól belőlem, mikor a jövődőt festem — mondja Delcroix. — Egy új kor hajnalhasadását éljük, mely Rómától kapja majd a nevét. Nem fogunk elég soká élni, hogy megérjük a delet, de idejében születünk arra, hogy azt harcok között felszenteljük, s Istennek hálát kell adnunk érte. Mi olyan roham-nemzedék vagyunk, mely elesik a gáton, de maga mögött érzi jönni azokat, akik előre fognak törni . . . Mi vagyunk a kiválasztott nép, mely legtöbbet uralkodott és legtöbbet szolgált, mely a legboldogtalanabb volt nagyságában s a legnagyobb boldogtalanságában. Mi az a nép vagyunk, mely lángelméjével meglátta Istent, megállította a napot, gyarapította a földet, felfedezte a szépséget, meglegelte a dalt . . . Hosszú száműzetés után újból megragadjuk a történet kormányát abban a szent pillanatban, mikor az emberiség már-már elvesztette az egység és összhang érzéseit, melyeket Rómától kaptott“.

Ily hite nemzete jövőjében csak egy Dantenak volt a renaissance alig derengő hajnalpirkadásában, Machiavellinak a cinquecento erőteljén buján duzzadó korában, vagy egy Giobertinak, egy Mazzininak a Risorgimento reggeledésén!

Hat évvel ezelőtt a legújabb olasz irodalom ismertetése Pirandello-ról, Alfredo Panzini-ről, Giovanni Papini-ről szólhatott. Ma azonban a filozófiai relativizmus, a fölényes „humorizmus“, a mindent megkísérítő dilettantizmus, mit az ő művészetük képviselt, nem fedi többé az olasz érzésmódot és lelki hangulatot. A legújabb olasz irodalom és tudomány nemzeti hit lelkei mélyére ható megújulásából szívja erejét; s ez máris oly hatalmasnak érzi magát, hogy Róma nagy hagyományainak önérzetével megsuhogtatja régen világhódító szárnyait.

(Pécs.)

Kastner Jenő.

ALFÖLD.

SZÁRAZMALOM ÉS SZÉLMALOM.

LEVÉL MÓRA FERENCHEZ.

Kedves Barátom!

Hetek óta itt fekszik íróasztalomon a *Budapesti Hirlap* november 20-iki száma Madarassy László közös jó barátunk szép cikkével; amely szólt a pusztuló, vagy talán már nem is pusztuló, mert — nálunk legalább — végleg le-tűnt szárazmalomról.

„A malomház és a keringő“ — Madarassy Laci cikke — egy régi tar-tozásomat és még régebbi emlékeimet juttatta eszembe. Hadd rőjjam le a tar-tozást e sorokban, amelyeknek végén az is ki fog tűnni, miért intézem Hozzád.

Kezdjük azonban az emlékeken.

*

Jó két évtizede, hogy egy gondtalan vakáció hőségében elvetődtem anyai nagynénémhez, Karátsónyi Miklósnéhoz. A torontál-megyei Beodrán ma is álló tisztes, nemesi kuriájának éveken át csak két vendége volt: Édesanyám és én. Ilyenkor tárva nyitva állottak a máskülönb gon-dosan bespalétázott ablakok: a kicsiny vendégszoba, a tágas szalon, a nagynéni intim hálószobája és az almá-riomszámba is beillő vitrinekkel ékes ebédlő. Az udvar felé hosszú, zárt ámbitus épült; ennek egyik zugában ütöttem fel a tanyámat.

Ott böngésztem át a padlásról garmadaszám lehordott régi ujságokat, a lepedő nagyságú *Egyetértés* poros kötegeit. Halomra vagdostam belőle ifjúkori tudós-ideáлом: Hermann Ottó cikkei, parlamenti beszédei. Jórészt ezekből született meg később az a könyvem, amelyet máig is legjobban szeretek: *Hermann Ottó, Az utolsó magyar polihisztor élete és kora*.

Ez az ujságböngészés természetesen csak a tikkasztó hőség és permetező nyári eső óráira esett; egyébként a mezőt jártam, pillangót hajsoltam, bogarat szedtem.

Egyik ilyen bogarász-kirándulás során a falu szélén elhagyottan búslakodó szélmalom-rom árnyékában pihentem meg. Darab ideig elnézegettem Karátsónyi Aladár gróf szép kastélyának elem táruló artisztikus vonásait s amikor beleuntam a kastély távoli szemléletébe, bekukkantottam a szélmalomba.

Poros volt, már nem is nyikorgott, Vitorlájának már csak a nagybálványa meredt az égnek. Sebőben felvázoltam a szerkezetét — bizony, hiányos vázlat lett belőle, hiszen alig volt már belső kereke is. Mikor azután előkerült a tulaj-donosa, a talán még szélmalmánál is ütött-kopottabb Szőkei János — ezt a nevet olvasom 1907 augusztus 26-iki naplómban — kifaggtam a mesterszava-kat is belőle.

Ezzel a gyenge vázlattal és hiányos mesterszótárral jöttem föl ugyanazon év őszén Budapest egyetemére — filozopternek. Egy szép napon azután nagyot és merészet gondoltam: elküldtem szögyűjtésemet Hermann Ottónak. Az öreg úr pedig — máig is híven megőrzött levelében — meghívott, látogassam meg intézetében, az Ornithologiai Központban.

A „Központ“ — ma *Madártani Intézet* a hivatalos címe — akkoriban a József-körúton, az azóta megszűnt Kiss-cukrászda fölött székelt. Tisztikara tudós Hermann Ottón, a Központ tiszteletbeli igazgatóján kívül Csörgey Titusz-ból, a művészi ihletű titkárból, — ma ő az intézet igazgatója — Schenk Jakab

adjunktusból (ma már kísérletügyi igazgató), Greschik Jenő asszistensből (ma európai nevű anatomus) állott. Mellettük Hámosi Mihály végezte a gondnoki teendőket s a budapesti kávéházak azidőtájt közismert nagyszakállú ciceroneja, Parlagi Béla dolgozott fordítóként. Mindennapos vendége volt a „Központnak“ Gaal Gaston, Hermann Ottónak nemcsak *in ornithologicis*, de *in politicis* is hűséges tanítványa és munkatársa — most, a napokban esett ő is át a hatodik évtized jubileumán. Gyakran fordult ott meg Lóry József, az első „magyar Brehm“ rovarkötetének szerzője, ritkábban chemelházi Chernel István, a kitűnő magyar ornithologus, Hermann Ottó örökének továbbfejlesztője. Sokat vesztett a magyar tudományos élet, hogy Lóry is, Chernel is férfikoruk delén dőltek ki.

Ebben a józsefkörüti csöndes laboratóriumban fogadott Hermann Ottó. Első látogatásom eredménye az volt, hogy felbízott: ha már át mondtam, mondjak t-t is: ha egy szélmalomot felvettem néprajzilag, járjam be és vegyem fel a többi is. Segítségemre volt jó tanácsa, útbaigazításon felül anyagilag is. Ennek a segítségnek köszönhetem, hogy hamarosan elkészültem a magyar szélmalom monografiájával.

Amikor az első könyvem első példányát letettem Hermann Ottó asztalára: az öreg úr alternatíva elé állított: besegít vagy a Néprajzi Múzeumba, vagy magához vesz a Központba. Ezt az utóbbit kértem — noha a Múzeumkávéház nyelvész-asztala ethnografiai karriert jósolt a számomra. Csakhogy nekem akkor már az őselettudomány legelhanyagoltabb vadászterülete: a kihalt madarak. élnémult világa járt az eszemben. Logikus volt tehát, hogy az Ornithologiai Központ mellett döntöttem, ahol nekivághattam a fosszilis madarak tanulmányozásának.

Neki is vágtam. Máiig sem készültem el vele. Igaz viszonzásul, hogy az ethnografiai karrier is elmaradt.

A szélmalom monografiája után írtam ugyan, üres óráimban, még egy malomkönyvet és néhány apróbb értekezést, de egyre jobban vitt, sodort magával az ősalattudomány, úgyhogy a malmok kiestek, ha nem is érdeklődésem köréből, de programomból. (Aki pedig ellentétet lát paleontologiai és néprajzi érdeklődésem között, annak szíves figyelmébe ajánlom, hogy én a néprajzban is a kihalt, vagy legalább is kihalt szerkezetekkel: a primitív malmokkal foglalkoztam. A modern technika szemüvegén át nézve ezek is fosszilis nyomok, élő kövületek.)

*

Tavaly ősszel azután újra gondolnom kellett a malmokra. Rákényszerített — egy zoologus.

A nemzetközi zoologiai kongresszus egyik estéjét szűkebb kollegialis körben az állatkerti vendéglőben töltöttük. Jobboldali asztalszomszédom Bierens de Haan, groningeni zoologus egy jókora adag görögdinnye láttára megkérdezte, ehető-e ez a micsoda s mialatt megnyugtató válaszemre a maga adagját várta, beszélgetés közben odavetette: érdekes, hogy nálunk is vannak még szélmalmok.

Megmondtam neki, hogy a béke utolsó éveiben még hétszáz egynehány szélmalomunk kelepelt, ma pedig úgy a tizedére olvadhatott a számuk.

Csodálkozott, hogy mint zoologus ilyen exakt választ tudtam adni kérdéseire, mire ki kellett rukkolnom ifjúkori bűnömmel: megvállottam, hogy valamikor könyvet is írtam róluk. Már t. i. a szélmalmokról.

Erre meg holland kollegám vallotta be, hogy ő viszont tagja a *hollandus malombarátok egyesületének*. Névjegyet cseréltünk és én 1927 szeptember 21-iki keltezéssel a következő levelet vettem csakhamar kézhez:

„A Holland Malom“
Egyesület a németalföldi
malmok fenntartására.

Amsterdam, Heerengracht 540.

Tisztelt Uram!

Dr. Bierens de Haan úr útján megkaptuk az ön címét, aki malombarát és könyvet írt a malmokról. Nem tudjuk, hogy könyve magyar vagy német nyelven jelent-e meg; utóbbi esetben kérnénk egy példányt, amelynek árát szívesen megküldjük, vagy cserébe adjuk érte: A *mj malmaink* című kiadványunkat vagy egyesületünk évkönyveit, amelyekben kifejtjük elvünkét: hogy t. i. a gyakorlati cél az esztetikával kart-karba öltve járjon.

Mind a kettő holland nyelven jelent meg.

Szíves válaszát kérve, maradok tisztelettel

Jan den Tex
jegyző.

Természetes, hogy nyomban megküldtem malmos könyveimet, ők pedig viszonzásul megajándékoztak 38 fényképmelléklettel kísért szép könyvükkel. Csakhamar újabb levelet írtak: szervezzem meg idehaza a malombarátokat. A cél nem az, hogy egy-két malmot néma múzeumi példányként őrizzünk meg, hanem az, hogy kiválasztunk néhány típust, ezeknek tulajdonosait állandó anyagi támogatással rávesszük, hogy üzemben tarthassák szélmalmaikat. A csicsergő madár szebb a kitömöttnél; a vígan kelepelő szélmalom is szebb, élő valóság, mint a néprajzi múzeumokban őrzött néma rom.

Sebtiben azt feleltem malombeli barátomnak, hogy megpróbálom. Át is villant bennem a terv, hogy szép, ékes beadványt nyújtok át Hóman Bálint barátomnak, a Magyar Néprajzi Társaság elnökének. Előszedtem tervezett beadványom alátámasztására jegyzeteim közül a *Morning Post* 1923 szeptember 19-iki számát, amely hírül adta, hogy Stokenchurchben társadalmi akciót indítottak a pusztuló szélmalmok megmentésére, a *The Times* 1926 április 1-ei számát — amely jelentette, hogy a sussexi régészeti egyesület védelmébe vette és restauráltatta a Ditchling melletti Sussex Downs malmát — és a *The Illustrated London News* 1926 január 23-iki számát, amely elparentálta az Eastbourne melletti, szélviharnak áldozatul esett Fristons-malmot.

Abban az időben azonban minden percemet a láthatatlan sugarakkal végzett kövületvadászat kísérleti kipróbálása kötötte le, így beadványom nem készült el. Közben kövületvadászati körutam Hollandián át elsodort Londonba. Útközben, Amsterdamban volt ugyan egy napom — de a malombarátokhoz nem mentem el. Nemcsak időm nem engedte, de resteltem volna eredmények nélkül eljűk toppanni. Pár nap múlva, Londonban olvastam, hogy 1928 március 26-án a zandami De Grootvorst-malom, amelyben Nagy Péter cár is megfordult, porrá égett. A holland, az angol és a német napi- és hetilapok oldalakat szenteltek ennek a malom-halálnak. Újra eszembe jutott a holland malombarátokkal szemben fennálló tartozásom.

Most pedig, hogy elolvastam Madarassy barátunk érző szívvel, megértő lélekkel megírt cikkét a pusztuló, halódó szárazmalomról, nem tudok tovább várni. Megírtam Neked mindezt abban a hitben és reményben, hogy Te, kedves Barátom, akinek szavát Szeged nemes, a magyar sorsot érezve érző közönsége szívesen meghallgatja, rá tudod venni a város illetékes urait: vásároljanak meg a dorozsmai határ legendás szélmalmai közül egyet, ha futja, kettőt vagy többet is és kezeljék városi üzemként. Örlessék rajta a város cselédeinek lisztjét, örlessenek rajta akár egyebet is is mentsenek meg még vagy egy paprikamalmot is.

A magyar társadalom teherbíró képessége túlon-túl igénybe van véve, de Szeged költségvetése talán még elbir egy ilyen — végső fokon nem is megterhelést, hanem — befektetést.

Debrecenben már egyetlen szélmalom sem áll. Halason, Félégyházán, Körösön is megritkultak. Ha Szeged meg nem ment még egy dorozsmai szélmalmot, akkor nem telik bele tíz esztendő és a magyar rónáról eltűnik az utolsó szélvitorla is. És nem telik bele újabb tíz esztendő: a karcsú malomházak utolsóját is belepi a homok.

Hogy ez a szörnyű nivellálás legalább a szélmalmot el ne sodorja, hogy a magyar múlthoz legalább a vígan kelepelő vitorlák emlékeztessenek, hogy a holland és angol malombarátok is megtudják: *fúj még a szél, forog még a dorozsmai szélmalom*, — ezért írtam meg e levelet.

Hollandus barátainknak pedig tudtára adom, hogy nemes törekvésük magyar földi megvalósítását az arra legilletékesebb régésznek, etnografusnak és magyar írónak, Mórá Ferencnek kezeibe tettem le, akit

melegen köszöntök

(Budapest.)

Lambrecht Kálmán.

DOROTTYA AVAGY SZEGED DIADALA.

A szegedi templomtér árkádjaiában mellszobrokon és reliefeken szeretném megörökíteni a magyar tudományosság uttörőit és kiválóságait. Csodálatos, hogy azt a munkát, amit boldogabb és a lélekszámra nagyobb nemzeteknél a kiváló férfiaknak egész csoportja végzett, nálunk rendszeren egy-egy embernek köszönhetjük. Irodalomtörténelmünk kezdeténél ott látjuk Toldit, a jogtörténet elején Venczellt, művészettörténelmünk uttörésénél Henszlmant — hogy csak pár nevet említek — a maguk óriási életműködésével. Semmelweis és Eötvös Loránd nagy neve körül is mennyi kiváló természettudóst csoportosíthatunk. Ez nemcsak az egyetemi ifjúságra bat buzdítóan, amint azt a bolognai, páduai és páviai egyetemek történelmi emlékeitől gazdag csarnokaiban láttam, hanem monumentuma lesz a mi magyar Alföldünkön is a művelődési gondolatnak.

(Klebsberg Kuno gróf,
Nemzeti Ujság febr. 24.)

A vidéki színházak a szegedi *Városi Színház* ma egészen különleges helyzet foglal el. Míg a többi vidéki városban, egy-egy magánvállalkozó küzd a mostoha anyagi viszonyokkal és az egyre rosszabbodó színházi helyzet nehézségeivel, ad-

dig Szegeden maga a város kezeli a színházat a művészeti és gazdasági ügyek fölügyeletével megbízott intendáns és a művészeti igazgató személyében. A városi kezelés nemcsak megingathatatlan anyagi alapot biztosít a szegedi színház számára, hanem lehetővé teszi egy nagyszabású művészi munkatervvezet nyugodt kidolgozását és zavartalan megvalósítását is.

A városi kezelés első két esztendejében ennek a nagyszabású munkatervvezetnek csupán az előmunkálatait végezheték el. Ugyanis a városi kezelést megelőző években a szegedi színház anyagi és erkölcsi hitele annyira leromlott, hogy a közönség teljesen elszokott e színházbajárástól. Ezzel a kiábrándult és elriasztott közönséggel újra meg kellett kedveltetni a színházat. Mindenekelőtt tehát sürgősen orvosolták a színházépület és a színpadi felszerelés legégetőbb hiányosságait, azután hozzáláttak az előadások művészi színvonalának fokozatos emeléséhez. A kitarító munkának meg is volt az eredménye, mert a közönség újból hozzászokott a színházbajaráshoz. Az operetteket és a könnyebb fajsúlyú színműveket a múlt év óta sorozatos előadásokban játsszák. Idén már az operaelőadásokat is telt nézőtér hallgatja végig több este egymásután. Csupán a komoly drámáknak nincs megfelelő számú közönsége, ez pedig arra magyarázható, hogy a drámai előadások ma még csak nagyritkán érik el a zenés műfajok előadásainak művészi színvonalát. A színtársulat jó, a közönség szereti a színházat, Dr. Pálffy József intendáns és Tarnay Ernő művészeti igazgató tehát idén már hozzákezdhet annak a művészi munkatervvezetnek végrehajtásához, amelynek keretén belül, eredeti darabok színrehozatalával az állandó magyar kísérleti színház eszméjét is meg akarják valósítani.

*

A színház vezetősége Kacsóh Pongrác poszthumusz daljátékával, a *Dorotttyával* nyitotta meg az eredeti bemutatók sorát. Ez a bemutató országos visszhangot keltett. A *János vitéz* tragikus körülmények közt elhunyt zeneszerzőjének hátramaradt daljátékát kegyeletes szavakkal méltatta az egész magyar sajtó. A *Dorotttya* meg is érdemelte, hogy az ország közvéleménye előtt foglalkozzanak vele, mert ez a daljáték bátran fölveheti a versenyt a fővárosi magánszínházak sikeres újdonságaival.

Csakhogy a Szegeden bemutatásra szánt darabok kiválogatásánál nem lehet az a szempont egyedül irányadó, hogy az új mű mennyire üti meg a fővárosi színpadokon megszokott színdarabok mértékét. Azt is meg kell vizsgálnunk, hogy mennyiben tér el tőlük. Hiszen ezek az eredeti bemutatók ürt akarnak betölteni a magyar színházi világban, a kísérleti előadások eszméjét kell megvalósítani. A kísérleti előadásnak pedig mi a célja? Semmiesetre sem a megszokott színdarabok számbeli szaporítása, hanem a színpad és a drámairodalom új lehetőségeinek és értékeinek föl kutatása, bemutatása és kipróbálása.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a *Dorotttyát*, akkor is csak helyeselhetjük a színház vezetőségének választását. Mert a *Dorotttya*, ha nem is jelent korszakalkotó újítást a zenedráma terén, ha nem is hoz kész eredményeket, azért mégis figyelemreméltó kísérlet, érdekes és szép próbálkozás.

Kacsóh Pongrác a magyar népies dal elemeit akarta operává fejleszteni. Magyaros ritmusú dalainak meleg, bánatos motívumait megpróbálta fölfokozni a többszólamú formáig, átömlesztetni a kórusokba és fölhasználni a drámai helyzetek festésére. Csakhogy Kacsóh par excellence dalszerző volt. Dallamai néha ugyan betöltik a zenedráma formáit, de legtöbbször a forma alkalmazkodik, egy-

szerűsödik a melódiához. Csak a magánénekekben érvényesül teljes szépségében Kacsóh muzsikája. Többszólamú zárt tételek alig fordulnak elő az egész daljátékban.

A *Dorottya* meséjének fölépítésében szintén van valami dalszerű. Ugyanaz a hangulat dominál mind a három fölvonásban: a melankólia, Kacsóh dalainak alaphangulata. Az erősen lírai színezetű cselekmény elevenen elgondolt, kedves, épkézláb történet, de sajnos, a szerzőnek nem volt elegendő kiviteli ereje és így Kacsóh muzsikájának drámai lendületét gyakran a szöveg, a saját szövege akasztja meg. A melódiák egyéni bája azonban elfeledteti a hallgatóval a drámai szerkezet hiányosságait.

A dalszerző Kacsóh Pongrác *Dorottya*ja tetszetős mű ugyan, de nem hoz kész eredményeket, nem tökéletes megoldása a népi zenedráma problémájának. Lehetséges, hogy Kacsóht csupán betegsége gátolta a föladat sikeres kivitelében. Valószínűbb azonban, hogy maga a kísérlet kiindulási pontja is téves. Kacsóh ugyanis a népies dalból indult ki, azaz abból a muzsikából, amely a magyar népdal, de legtöbbször a cigányzene külső sajátosságait utánozza. Nem is alkothatott tehát mást, csakis ennek megfelelő műfajú zenedrámát, vagyis szintén a felületeken mozgó és külső sajátosságokat utánzó, megzenésített népies színművet.

*

A *Dorottya* országos sikeréből oroszánrész illeti a szegedi színtársulatot, amely ezzel az előadással bebizonyította, hogy ennél nagyobb és merészebb föladatak megoldására is képes. Az osztatlan siker elsősorban a szegedi színtársulat érdeme, Szeged diadala. Nemcsak a színészek játéka és énekművészete dicséretes, hanem elismerésreméltó az ízléses, gondos rendezés és a zenekar munkája is.

Kíváncsú lenne azonban, hogy ezentúl, különösen az eredeti bemutatók alkalmával, az új színpadi lehetőségek keresését se tévesszék szem elől. A szegedi színházra ezen a téren vár a legnagyobb föladat. A szegedi eredeti bemutatók jelentősége majd akkor bontakozik ki teljes egészében, ha a színpadművészet területén is új eredményeket tud fölmutatni a színház. Épen ezért akármilyen nagy diadal is *Dorottya* országos sikere, a szegedi színház számára csak egy állomás lehet azon az úton, amely a korszerű magyar színpadművészet megteremtése felé vezet.

(Szeged.)

Hont Ferenc.

A DÁN ALFÖLDÖN.

A Szegeden megjelenő *Népünk és Nyelvünk* c. folyóirat, a szegedi Alföldkutató Bizottság és a többi „alföldi” kulturális tényező figyelmébe ajánljuk az alábbi igen érdekes cikket.
Szerk.

Nem csodálkozom, ha a magyar mezőgazdaság irányítói és a falu társadalmi életének vezetői fejtegetéseikben állandóan dán példákra hivatkoznak. Az első pillanatban olyan rokon előttünk ez a föld. Ha a távolról jövő utazó valamelyik augusztusi reggelen kitekint a hálókocsi ablakából a jütlandi szteppére vagy a seelandi mezőkre, úgy érzi magát, mintha a magyar Alföld tájain kat-

togna alatta a kerék. A látóhatár területe asztalsíma, vagy alig észrevehetően hullámos. Gabonatáblákkal kapások váltakoznak: A réten barnásvörös szőrű tehenek legelésznek . . . az úton pejszínű lovak poroszkálnak és fehérre meszelt tanyák kandikálnak ki a nyárfák közül. Csak a muzsikaszó hiányzik: ki tanyája ez a nyárfás . . . ? Minden olyan, mint nálunk egy május végi napon, amikor komor arcot ölt az ég és millió magyar ajkáról hangzik: a májusi eső aranyat ér.

Mindez azonban csak a felületes szemlélő számára látszik így. Más itt ugyanis először az égbolt, amely a dán föld fölé borul. Hány, de hány nyári éjszakán kerestem hiába a görcölszekeret, a fiastyúkot, meg a többi, gyermekkorom régi ismerőseit. Hiába! Nem tudom vajjon az év minden részében ilyen szomorú-e az égbolt, de most az s hozzá még túlságosan. De a nappalok sem különbek. Bizarr alakú felhők kergetik egymást szüntelenül. Eltakarják egy időre a Napot, majd újra megengedik, hogy melengető sugaraival teleszórja földi teremtményeit. Amikor azután megsokallják a játékot, végig locsolják a tájat, napjában legalább néhányszor. Természetes, hogy ennek következtében a levegő állandóan páratelt. A hőmérséklet sem olyan magas és nem mutat akkora napi ingadozást. Ismeretlen a hirtelen történő felmelegedés s az ezt kísérő egyensúlyi helyzet megbomlása összes tünetével: a forgószelel és porfelhőkkel, ami pedig a magyar Alföldre olyan jellemző. A klíma valahogy kiegyensúlyozott, mint a dán föld annyi más jelensége.

És a talaj, az istenáldotta talaj is egészen más. A mi sárgaföldünket a szél rakta le, áradmányos mezőinket pedig a folyók töltötték fel. Egészen más-képp itt. A jégkorszak kellemetlen morénái mindenfelé. A jég volt tehát az a nagy tényező, amely takarót borított a régebbi idők alakulataira. Helyenkint asztalsímát, máshol gyengén hullámosat s a jütlandi félsziget keleti oldalán pedig majdnem a Gellért-hegy magasságát megközelítő kiemelkedéseket. Ugy látszik, az utóbbi helyen az erejét, vagy pedig a tájalkotó művészetét akarta bemutatni. Akármelyiket is, el kell ismernünk, hogy remekelt. A magasabb kiemelkedéseket — pl. Munkelbjerg, Himmelsberg, Veile és Aarhus közelében — páratlanul szép bükkös borítja. Az alja helyenkint kopár, a kisebb tisztásokon Vaccinium-mal és Erica-val keveredik még néhány más növény. A mélyedésekben állóvíz, a felszínén nagy, fehér tavi rózsák. Időnkint le-lecsap egy-egy vízimadár. A közelben vöröscserepes kis lakás. Reáismerni az Andersen meséiben rájolt keretre . . .

Ahol azután a jégtakaró már nem remekelt ennyire, ott asztalsíma a felszín, mint a jütlandi szteppén, vagy Fünen és Seeland szigetén. De az ekevas kavicsos földet hasít és olykor ökol- s tojás-nagyságú darabokat vet föl. Nem ritkák azonban a cipónagyságúak sem. Mindezeket természetesen összeszedik és a szántóföld végében halomba rakják. Nehezebb tehát itt a földműves munkája, mint nálunk. Hozzá a jütlandi szteppén nagy térségeket borít még a homok és a fenyer. A szigetek földje már határozottan jobb. Itt is vannak ugyan vizes mélyedések. A szélükön szittyó, gyékény és nád. Még a fehér gölya sem hiányzik . . . Menynyire, de mennyire emlékeztet Alföldünk turjános vidékeire!

*

Induljunk el gyalog, csak úgy könnyedén és szemlélődjünk kissé. Az út mindenfelé nagyszerű. A fenekeetlen pornak és vendégmarasztaló sárnak nyoma sincsen. A földekről kihordott kavics ugyanis nagyszerű uttakaróul szolgál. Me-netelésünkben állandó, hű kísérőnk csupán az a néhány drótszál, amely még az utolsó tanyai úton sem hiányzik. Eljuttatja az élőszót és a világító áramot még a legelhagyottabb viskóig is. Minden más elrohan mellettünk: az autó, az autó-

busz, a könnyű kétkerekű kocsi és a számos kerékpáros. Egyik-másik mosolyra méltat. De ezen ne lepődjünk meg. A dán földön ugyanis nem szokás gyalog utazni.

Az út mentén a termények gyorsan váltogatják egymást. A nagybirtok és a velejárói: óriási táblák, amelyeken a gőzeke szánt és a majorok, ismeretlen fogalmak errefelé. Mindenütt apróföldek és kisbirtokok. Az egyes parcellák bekerítve szöges dróttal. Az egyikben buza, a másikon árpa, a harmadikban zab. Az első kettő már aratásra érett. Az utóbbi ellenben még zöld. Megállok a buza mellett. A szalmája nem olyan magas, mint nálunk, de vastagabb. A kalásza nagyszemű és tömöttebb. Olyan az apró parcella, mint valami óriási kefe. Szálai sűrűn állanak és egyenlő magasak. Keresem a buzaföldjeink jellemző növényeit: a konkolyt, a piros pipacsot, a kék szarkalábot és a buzavirágot. Még a nyomukat sem találom. Csak a gondos földművelésnek lehet ez az eredménye. Az egyik búzaföld sarkában rozoga, alig egyméter magas szívókutatót találok. Nem működik. Vásrészeit a rozsa marja. Vajjon milyen célt szolgálhat? A gabonaföldeket talán csak nem öntözik?

Később megkapom a magyarázatot. Nem messze a kúttól szintén bekerített helyen tehenek legelésznek. Egymástól olyan szabályos távolságban, mintha valami tornamutatványt szándékoznának bemutatni. Természetes, hogy ezt is megnézem. Valahogy átvégződöm a kerítésen. Az első tehen erre felüti a fejét és fülét hegyező állásba hozza. Bizonyára azon tündökl: na mi lesz most itt? Semmi különös. Most veszem azonban csak észre, hogy minden egyes tehen ki van kötve. 8—10 méter hosszú kötél szabja meg a mozgásterületét. Egyik sem érheti el a szomszédját. Közben tekintetem a legelőt szemléli. De hiszen ez nem természetes rét! Apró foltok vannak benne, amelyek a szántás maradványai. Közöttük meg a régi tarló nyomát is felfedezem. Meg azután a növénysszövetkezet is olyan, hogy az ember beavatkozását mutatja. Tarlófüvek között gombos lóhere. Megvan! Tavaly itt még gabona termett. Az idén már legelő, természetesen takarmánynövényekkel bevetve. A kis kút pedig, amely itt már teljesen rendben van, az ivóvizet szolgáltatja. A teheneket éjszakára nem hajtják haza. Még a fejés is kiinn történik. A legelő mellett burgonya, káposzta és répaföldek. Az utóbbiak vannak túlsúlyban és amint olvasom, évről-évre növekedő mennyiségben.

A kóborlás, a vándorlás ily módon a dán földön cseppet sem unalmas. Ha megunjuk a föld és terményeinek a vizsgálatát, még mindig elég látnivalót nyújtanak a munkások. A búzát éppen most aratják. Természetesen géppel. Egyhangúan, szabályosan veti ki a kar a kévét. Szép sörjában fekszenek a zöldes tarlón. A harmadik szomszédnál négyen sürgölődnek, két fiú és két leány. Hordják rakásba az istenáldását. Nem keresztbe, mint nálunk, hanem kalászával felfelé, egymásnak támasztva. Nyolcat-tízet tesznek egy sorba. Alaposan és gyorsan dolgoznak. Megállok egy pillanatra és elnézem a munkájukat. A leányok haja rövidre vágva. A ruhájuk teljesen városi szabású s azt hiszem, azt felesleges is megjegyeznem, hogy a szoknyájuk térdig ér. Ilyen ruhában nálunk az irodában szokás dolgozni. A két férfin hosszú nadrág és jószabású kabát. Neveltebb iparoslegényeinkre emlékeztetnek.

Önkénytelenül a honi állapotokra gondolok és úgy rogom tovább az utat. Nem telik azonban bele negyedóra sem s az én munkásaim újra mellettem vannak. Elvégezték közben a munkát és kerékpárjukra ültek. Most valósággal kergetik egymást. Csak úgy csikorog alattuk az apró moréna kavics. Itt tehát a mezei munkás kerékpáron megy ki a földjére és jön onnan haza. Bizonyára távol

laknak! Dehogy! Alig kétszáz méterre előttem bekanyarodnak valami tanyai útra és öt perc idő sem telik s már is otthon vannak.

Mire azután a tanyájukra érek, már el is feledték a munkát. Igaz, hogy közben megálltam a tanyai út kiágazásánál és el-elnéztem azt a természetes négy darab kannát, amely tejjel telve várja a tovaszállító községi autót. A tanya udvarán kutyaugatás fogad. Ismerős üdvözlés, hisz nálunk is így szokás. A zajra lármázni kezd a szárnyas jószág társadalma: a kakas, a tyúk, a kotló, a kacska és a liba. Mindegyiknek van valami szava. Más és más hangon, de ugyanazt mondják: mit keresel itt? Oh, hát nem ismertek! Hisz hazajöttem . . . Ábránd ne kísértst! Más vidék ez! Hiányzik mindjárt a megszokott barátom, a vén gémeskút, amely nyikorogva ugyan, de mégis olyan tisztelettudóan hajtja meg előttem mindannyiszor a fejét. Az eresz alatt nem csicsereg a fecske. Hiányzik a terebélyes eperfa is, no meg a fák királya, a diófa. A mi proletár akácunk helyett nyurga nyárfák susognak egymásnak titkot amott a tanyavégen . . .

Az első kiábrándulásomból borotvált képű és tisztán öltözött házigaista szava ébreszt fel. Egy szót sem tud ugyan németül, de azért valahogy megértjük egymást. Megtudom, hogy a szegényebb gazdák közé tartozik. Bizony neki nincs annyi pénze, hogy piros cserepes új tanyát építhetne. Így tehát a szállása csak náddal fedett. Kissé régiszabású. Számomra azonban annál becsesebb. Háza terjedelmes négyszetalakú. Csak az egyik sarokban van egy alig kétméteres bejáró. A többi mind épület és hozzá közös fedél alatt. Az udvar közepén szífvókút. Az épület egyik szárnya lakóház, a második istálló, a harmadik takarmánnyal van telve, a negyedikben meg a gazdasági gépek és a kocsik foglalnak helyet. Ragyogó tisztaság köszönt valamennyiben. A szobában izléses faragású álló falióra. Csengő-bongó szava mint valami kellemes harangjáték zenéje járja át negyedóránként a kis tanyát. Az eléggé nagy ablakokon függöny. A beáramló napfényben csinos porcellán cserepekben terpeszkedő virágok sütkéreznek. A padozat deszka, olajjal mázolva és szőnyeggel borítva. A fal favázás és téglás. Kívül fehérre meszelve. Az épület minden részében villamos világítás. A tanya mellett kert. Alma-, körte-, cseresznyefák, majd virág és virág. Az előbbiektől kissé csenevészsek ugyan, látszik rajtuk, hogy az itteni klímával hadilábon állanak. Hasonlóan a futószőlő is, ami valami lugasfélét határol be. Annál szebbek a virágok: fészlő rózsák, pompázó dália, illatotszóró szegfűvek, szerény mályvák és igénytelen muskátlik.

Elbúcsúzva a dán tanyától tovább rogom a kitűnő utat. Megyek, ballagok vagy két kilométert és megérkezem Aasam nevű faluba. Még el sem érem az első házát, amikor az útmenti tábla figyelmeztet, hogy csak 20 km. a megengedett sebesség. Bizonyára nem nekem szól, hanem a rohanó autóknak. Az első, ami meglep a faluban, a tiszta, pormentes utcák. A házak szennyvizének legkisebb nyomát sem találom az útmentén. Félmeztelen gyerekek sem ténferegnek az utcán. Minden csendes, mintha kihalt volna. Csak az ablakokban levő virágok mutatják, hogy nincs itt gyász. Felkeresem az iskolát, hogy a vezetőjével néhány szót váltssak és tájékoztatást kapjak a fatúra vonatkozásilag. Idősebb tanítónő fogad. Csak dán nyelven beszél s így kissé nehezen megy a társalgás. Éppen a tatarozás végső munkáját irányítja. Itt ugyanis az iskolai nagyvakáció csupán öt hét. Rövidesen megtudom még azt is, hogy a faluban plébános nincs, mert a kis község egy nagyobbiknak csak a filiája. De azért van önálló temploma és temetője.

A következőkben ezt keresem fel. A templom kőből épült. A tornya szokatlan előttünk. Négyszögletes és közepes magasságú. A teteje háztető módjára vég-

zódik. Nincs rajta sem kereszt, sem valami más jelvény. Jellegzetes dán protestáns templom, amilyenrel mindenfelé találkozunk az országban. Körülötte a temető. Kifogástalan kőfallal körülvéve s feltűnően szépen gondozott. A sírok teleültetve virággal. Közöttük járva, ismét a magyar földre gondolok, ahol bizony nem egy falusi sírkert több gondozást igényelhetne.

Hogy teljes legyen a faluról nyert képem, még két kereskedést is meglátogatok. Mindegyik előtt az újabban nálunk is eléggé terjedő benzintöltő kút. A kereskedésekben mindenféle áru kapható. Belépve azonban nem hallok a kis csengő szavát és nem érzem a kocsikenőcs s ecetillat sajátosságosan jellegzetes szagát. Fő kereskedelmi cikk a liszt. A dán paraszt ugyanis nem örölteti fel maga a gabonáját lisztté s raktározza fel, mint nálunk, hanem azt a kereskedésekben szerzi be. Finom, elsőrendű lisztet használ s hófehér kenyeret süt belőle. Nálunk sok helyen még a kalács sem ilyen.

*

Dániában kevés a város. Magának a fővárosnak, Kjöbenhavn-nak hozzávetőlegesen háromnegyedmillió a lakosa. Belvárosát leszámítva, nem szép. Jellegzetes kikötőváros, rengeteg unalmas bérkaszárnnyával. Nagyságra második települése Aarhus a Jütland-félszigeten már a 100.000 lélekszámot sem éri el. A harmadik pedig Odensee csak 18.000 lakost számlál. Tehát kisebbajta alföldi városunknak felel meg. Műveltségi képét tekintve azonban messze felette áll. Van vilámosa. Minden utcája kövel burkolt. Néhány iskolán kívül (gimnázium, technikai középiskola, elemi iskola) az állandó színház, nyilvános könyvtár, múzeum és több helyi lap szolgálja a műveltség terjesztését. Főutcájában olyan szépek a kirakatok, hogy egy nagyobb városnak is díszére válnának. Mellékutcai a város régi képét őrzik. Alacsony, földszintes udvar nélküli házak. A kissé homorúan gönbuli tető az utcával párhuzamos. A cserepek félhengeresek. Tisztaság tekintetében azonban igazán nem támasztanak semmiféle kívánnivalót. Ilyen kicsi házban született és élt a dán föld egyik legnagyobb fia, Andersen. Lakását most is kegyelettel mutogatják Odenseben. A múzeummal alakított helyiségekben (egyik-másik csak akkora, mint egy jókora szállító láda) kéziratok, könyvek és ereklyék gyűjteménye. A sarokszoza pedig az eredeti berendezést őrizi: íróasztal, székhöz, pihenő kerekény. Valamennyi a szoba nagyságához szabott. Érthetetlen, hogy ezek a nagytermetű emberek miképpen élhettek ilyen apró jóságokkal.

Kíváncsiságból betérek még a nyilvános könyvtárba. 55.000 kötetet számlál s eléggé látogatott. Olvasótermében az összes dán napilapok megtalálhatók. A könyvek között természetesen legnagyobb keresletnek örvendenek a regények. Utánuk következnek a gazdasági tárgyuak. Az előbbieket főleg a fiatalság forgatja. Az utóbbiakat pedig az élet küzdelméről és terhet már jobban érzők. Ezek szedik ki az ilyen című munkákat: a háziszármayasok helyes tartása, a gyümölcsfák ápolása, a mezőgazdasági gépek alkalmazása, a modern pincér, hogyan takarítsuk a lakásunkat? stb., stb. Az utóbbi munkák külseje is eléggé mutatja már a közkeletűséget. A dán föld helyes ismerője egész jogosan vonhat belőlük következtetést arra vonatkozólag, hogy a dán népet a gazdasági kérdések erősen érdeklik.

*

Vasárnap van s utazom Odenseből Koppenhágába. Barangolásaim közepette már régen reájöttem, hogy minden országban más és más a vasárnap képe. Érdeklődéssel vártam tehát ezt a napot. Az állomáson rengeteg az ember. De

egysem túristának öltözve. A koppenhágai gyorsvonalat valósággal megrohanják. Holmiféle udvariasságból édes-keveset talállok. Aki bírja, marja. A végén természetesen a vonat minden fülkéje megtelik. Jomagamon kívül még heten szoronganak a különben eléggé kényelmes és tiszta kocsi egyik szakaszában. Két férfi és öt nő. Az előbbieken kifogástalan szabású, drága angol „berberi” szövetből készült ruha. A cipőjük kényelmes, gummitalpú dán cipő. Még a kényesebb igényűeknek is megfelelne. A gallérjuk és a nyakkendőjük szintén kifogástalan. Az öt nő közül kettő még leány. Könnyű felöltő, áttetsző selyemharisnya, rohamsisakos kalap s magassarkú lakkfélcipő a ruházatuk. A kezükön szürke bőrkeztű. A másik három idősebb nő közül kettő már feleség. Fekete szolid ruhájuk eléggé elárulja komoly voltukat. Az ötödik Socrates örökéletű Xantippéje. Papagály, riktószínű az öltözete. Kalaptól a cipőig minden darab más és más stílusú, nincsen benne semmi harmónia. Hosszú készülődés után megindul a vonat. Fülkénk is felölti az otthon képét. Az első percek fesztelensége felolvad. Kezdünk berendezkedni. Az egyik férfi előveszi Zeiss-gyártmányú, teknősbékapáncéllal keretezett nagy szemüvegét s elkezd olvasni *Aller Képes Családi Lapját*. Ismerős nálunk is a szomorú időkből! Utolsó lapját nézi és beletemetkezik azokba a lehetetlenül komisz és szubintelligens viccekbe, amiken mi annak idején csak boszszankodni tudtunk. Az arcáról látom, hogy élvez. A foglalkozása, amint később megtudtam, néptanító. A másik férfi is követi a példáját. Lehúzza a keztyűjét. Jobb kezén a középső ujj utolsó perce, ize levágva. A tenyér a földműves ismert vonását mutatja . . . Szivarozásmódja is különben elárulja, hogy ehhez a társadalmi osztályhoz tartozik.

A nők közül a leányok képviselik a kedélyes elemet. Vigan, gond nélkül csevegnek. Egyszerre csak az egyik kinyitja a retiküljét s dicsekedve mutatja a másiknak rendőr-vőlegényének a képét. Társadalmi osztályát tehát már elárulta. De a másik sem várat soká magára. Elkezd enni. Kezén arany karperec és két darab drágaköves gyűrű. De a köröm hosszú s alatta csunya, fekete betét. No és Xantippe? Az egyik állomáson megveszi a *Socialdemokraten* c. dán ujság vasárnapi számát. Végignézi a képeit, majd leteszi. Néhányat ásf s elszunnyad. Nem csoda! Egész héten kemény mezei munkát végzett. Ma kiöltözködött és megy a fővárosba szórakozni. Nincs kisebb igénye, mint vasárnap a Tivoli.

A vasúti fülkének ez a kis jelenete is hozzátartozik a dán alföld képéhez.

(Budapest.)

Karl János.

A VIDÉK.

Az alábbi cikket Klebelsberg Kuno gróf írta a *Nemzeti Újság* január 27-i számában.

Sokat járok a vidéken s eközben mind erősebb lesz bennem annak a felismerése, hogy a főváros és a vidék között óriási szellemi szakadék támadt. Vanak vidéki városok, ahol több napilap jelenik meg. Beható viták fejlődnek ki nemcsak helyi, hanem országos kérdésekről és mindebből egy szemernyi sem szívódik fel a budapesti köztudatba. Az összes képviselők számához viszonyítva meglehetősen kicsiny azoknak a száma, akiket a közel egymillió Budapest és a 256.000 lélekszámmal bíró Pestkörnyék választ s mégis az ország irányításában az a 6,700.000 ember, aki a nyolcmillió csonkamagyarságból a vidéken van, irányítóan

csak kis mértékben jut szóhoz. A legtöbb vidéki képviselő nem a vidék gondolkodásának, vágyának és követelésének a kifejezője, hanem a fővárosi gondolatok hirdetője odahaza. A vezető emberek túlnyomó többsége nem benszülött budapesti és mégis a legtöbb meglehetősen elszakadt korábbi otthonától, budapestivé lett.

A problémákat csak akkor érthetjük meg igazán, ha kissé megnézzük a múltat: A török alatt düledezett, az 1686-iki ostrom alatt rommá vált a régi főváros. A XVIII. század folyamán néhány szerzetesrend megtelepedett a Várhegyen és annak tövében, meg ideát Pesten, de kormányzati és szellemi központ a dunaparti kettős város nem volt.

A török időkben Pozsony lett az országgyűlés és a kormányzat székhelye, Nagyszombat pedig katolikus alapítású egyetemével az egyházi és a tudományos gócpont. A keleti Magyarország az erdélyi fejedelemség körül tömörült, oda húzott a Tiszamellék is, a gyulafehérvári, debreceni és nagyenyedi kollegiumokban lüktetett a *protestáns* színezetű magyar élet.

Magyarország első öntudatos kultúrpolitikusának, Ürményi Józsefnek előterjesztésére Mária Terézia Nagyszombatról uralkodása végén a budai Várba telepítette át az egyetemet, a legfőbb kormányzások és a bíróságok is a XVIII. század vége felé Pozsonyból Budapestre kerültek, de az írók még vidéken éltek. Így Berzsenyi, Kisfaludy Károly, Kölcsey, Kazinczy, aki Széphalomról vezette az ország irodalmi és részben művelődési politikáját. Kisfaludy Károly felléptével alakult ki a pesti irodalmi élet. De végleges székhely Budapest csak akkor lesz, amikor 1848-ban Pozsonyból az országgyűlés Pestre költözik. Kevesen tudják már, hogy az eltörölt pálosoknak gyönyörű templomát, amelyet ma egyetemi templom néven ismer a főváros népe, alakították át hevenyészetten országgyűlési teremmé, miközben valószínűleg a frankfurti példa lebegett a szemük előtt, mikor a német nemzetgyűlés a *Paulus-Kirche*-ben ült össze. Az 1849-iki katasztrófa nagy fennakadás volt Budapest fejlődésében is. Az írók elszéledtek, de helyükbe egy mozgékony, fiatalabb gárda jött s mihamarabb Solferino után 1860-ban alkotmányunk is új életre ébredt, megint megindult Budapest hatalmas fejlődése.

Az 1867-iki kiegyezéssel végre a magyar nemzet részben ura lett saját sorsának és azok közül a koncepciók közül, amelyek megszülettek, a visszaszerzett magyar szabadság mámorában egyik legnagyobb szerűbb volt olyan magyar főváros kifejlesztése, amely megüti a világváros mértékét. Kiépítették a dunai rakpartokat, megcsinálták a sugaras Andrássy-utat, a két körút gyűrűjét, megépítették az óriási parlamentet s a hatalmas királyi Várat, kitelepítették a kaszárnyákat, megépítették öt új hidat, miközben közel 1,300.000 ember csődült össze a közigazgatási Budapesten és környékén.

Óriási alkotások ezek, melyek a magyar géniusznak örökké dicsőségére fognak válni, de kétségtelen, hogy túllőttünk a célon. Ez a túlhajtott fejlődés a vidék vérszegénységéhez vezetett. Különösen ártalmasnak bizonyult az, hogy eltekintve Horvátországtól és Erdélytől, a szorosabb értelemben vett magyarságnak majdnem a világháború kitöréséig csak egyetlen egyeteme volt, Nagyszombat mint kultúrgócpont, már akkor megsemmisült, amikor egyetemét Budapestre hozták. A nagyenyedi, debreceni és sárospataki kollegiumok mind vérszegényebbé lettek és nagy iskolavárosnak képzelte magát az olyan kommunitás, ahol egy pár középiskola volt. Mikor olyan görcsösen ragaszkodtam a három vidéki egyetem fenntartásához, akkor többek között az a meggyőződés is vezetett, hogy a gyilkos

kulturális centralizációból mindenáron kiragadjuk az országot, mert hiszen a Károlyi-forradalom radikalizmusa és a szocializmus sem tudott volna éppen a lelkekben annyira tért hódítani, ha önálló vidéki kulturális gócpontokban a fővárosban szükségképpen kiterjedt radikális gondolkodásnak egyensúlya lett volna. Nem véletlen, hogy az ellenforradalom éppen az ország második városából, Szegedről indult ki, amely most hatalmas erőfeszítéseket tesz, hogy nemcsak népességre legyen az ország második legnagyobb városa, hanem kulturális téren is olyan szerepet játszasson, mint Németországban Frankfurt, Köln vagy Hamburg Berlin mellett, vagy Milano Róma mellett, amelyek a legutóbbi két évtizedben szerveztek egyetemeket.

Csodálatos az európai élet ritmusa. A kisebb vidéki német és olasz egyetemek nehezebb helyzetbe jutottak, akárcsak nálunk elsovadt Nagyszombat és sokat szenvedett Nagyenyed és Patak. Künn is az inkább történelmi jelleggel bíró kisebb egyetemi városokkal szemben előrenyomultak a nagy lélekszámmal rendelkező városok, mint nálunk most Budapest mellett Szeged és Debrecen.

Egyetemszervezéssel és építkezéssel a szellemi gócpont kérdése még megoldva nincs. Én a szellemi ébredést máshol keresem. Örömmel veszem a kezembe a szegedi *Széphalmot*, a debreceni *Szemlét*, a pécsi *Minervát*, amelyekben a három vidéki egyetem tanári kara és a nagy agilitással csoportosított helyi és környéki intelligencia speciális hangon kezd beszélni, amely már nem pusztá visszhangja a budapesti lármának. A szegedi, debreceni és pécsi középiskolai tanári karból egyetemi magántanárságra törekcsenek, bekapcsolódnak bírák, ügyvédek és a gazdasági élet vezető emberei is, a fejlődés megindult. Pedig e téren csak a nagyvonalú fejlődés megindulása nehéz, mint azt Budapest kezdetének történeti vázlata is mutatja. Am, ha egyszer az ilyen fejlődés megindul, az erőben folyvást nyer.

Az ilyen szellemileg megerősödő vidék azután már a kultúra megafonján át beszél, amely el fog hallatszani a főváros politikai és szellemi életébe is és elérkezik az az állapot, amikor a magyar szellem egy magasabb fokú kiegyenlítődésében nemcsak a főváros hat majd a vidékre, hanem a vidék is a fővárosra s így a szakadék is megszűnik Budapest és a vidék között.

V I S S Z H A N G.

„Az író és az olvasót egymástól elválasztó szakadék valóban megvan. És ez a szakadék sokkal veszélyesebb, mint az irodalomnak úgynevezett kettészakadása, melyről pedig annyit beszélünk és írunk. Mert a kettészakadt irodalom mindegyik része külön-külön is fejlődhetik, sőt a vetélkedés még jobban hat az olvasóközönségre. De az író és az olvasó közötti szakadék mindenképpen megöli az irodalmat”. (Részlet Dános Árpád cikkéből, — Ujság, febr. 10. — amely hozzájárulás a Klebelsberg Kunó gróf által kezdeményezett magyar könyvmentő-akció kérdéséhez.)

*

Berzeviczy Albert mondotta a Kistaludy-Társaság tagválasztó gyűlésén, Babits visszalépése után: A Kistaludy-Társaságnak megállapodásra kell jutnia az Ady-kérdésben, miután Adyt semmibevenni ma már úgysem lehet. A társaságnak kötelessége megkíséríteni a két szembenálló irodalmi tábor egymáshoz való közelebbhozását s ha a Kistaludy-Társaság továbbra is meg akarja tartani vezetőszerepét, tökéletes lehetetlenség továbbra is ignorálni azokat az egész jelentékeny tehetségeket, melyek a másik táborban vannak. Babits most visszalép s ezt ő kénytelen tudomásulvenni. Ez azonban nem jelenti azt, mintha ezáltal cserbenhagyná többiben hangoztatott elveit s fentartja magának a jogot a jövő esztendői választásokra nézve. Ha a Társaság akkor sem követi őt, akkor kénytelen lesz levonni a legmesszebbmenő konzekvenciákat . . .

*

„Igazolásra Babits Mihálynak nincs szükség; huszonöt éves költészete kézzelfogható tanúság és okmányyszerű bizonyíték. Nem akarjuk lebecsülni Ravasz püspök és Sik Sándor kétségkívül rokonszenves szándékát, amellyel protestáns és katolikus oldalról egyszerre akarták megadni a Fortissimo istennel viaskodó költőjének az abszolúciót, de Babits mélységes katolicizmusa, Szent Ágostoni lelke nem szorul bűnbocsánatra. Ugyanez vonatkozik békeszerető hazafiasságára és szemérmes, féltas erkölcsi emelkedettségére is”. (Zsolt Béla cikkéből, Magyar Hírlap febr. 6.)

*

Babits Mihály mondotta a jubileuma alkalmából rendezett ünnepségen: „A költőnek idegen nyelv az Élet prózája és idegen tér a valóság háromdimenziós tere. Ő is csak vetületeiben él a világ számára, a beírt papíron, mint a Mozgó színésze vászna síkján: lemond a harmadik dimenzióról, s így tudja át-
röpillni olykor a negyediket, az időt! Mi lehet semmibb dolog, mi lehet lényegtelenebb és kevésbé fontos mint a költő testi alakja és földi élete? igazabb arcom néz rátok és hallhatóbb hangon kiált a néma és fehér papírosról”.

*

„Adynak, Babitsnak, a Nyugatnak sok tekintetben ártottak Rákosi támadásai, megnehezítették a kontaktusba jutást a közönség egy nagy rétegével. Adyt messzebb szorították balfelé, mint amennyire maga is szerette volna — de végső eredményben Rákosi sem tudta megakadályozni az új költők érvényesülését s polémiái hozzájárultak az irántuk való figyelem felébresztéséhez és a körülük habzó eszmék tisztázódásához”. (Schöplin Aladár cikkéből, Nyugat, 1929 : 219.)

*

A *Revue des Deux Mondes* (1928 : 825.) írja a szovjet erkölcsi összeomlásának ismertetése kapcsán: 1923-ban nyolcmillió elhagyott gyermek volt Oroszországban, amelyek közül csupán 800 ezret neveltek állami menhelyeken.

*

A *Nyolcórai Ujság* vezércikkében (jan. 30.) olvassuk: „Apák és fiak szembenállása, egymásután következő generációk elkeseredett elvi harca gyakori jelensége az irodalomnak. S az elvi harc — az a világ, amely generációkat választ el egymástól, e keserű küzdelemből gyakran gyászos és tragikus tényeket vált ki. De hiába lapozzuk végig az irodalom nagy emlékeit, vérbő romantika tűzdsait, naturalizmus és realizmus sötétenlátását, déli fantáziát, vagy norvég ködösséget, olasz agilitást, vagy orosz, oblomovságot, precedenst és példát keresve: hiába keresünk egy fiút, aki börtönbe záratta az apját, aki kétezer pengő értékű váltót hamisított a nevére. Az életnek sok mindenhez van joga, amihez az irodalomnak nincs. Írók fantáziája északtól délig és kelettől nyugatig még legvakmerőbb kielégéseiben sem mert elképzelni egy ilyen alacsonyrendű témát”. (Ha ez így van, akkor miért molesztálja épen a *Nyolcórai Ujság* és a „konzervatív” irányú kritika azokat a „modern” írókat, akik az életet nem cukrozott szemüvegen át nézik?)

*

A *Magyarság* vezércikkében (febr. 13.) olvassuk az új sajtótörvény-javaslatról: „Az új igazságügyminiszter — értesülésünk szerint — nem vállalja se a részességét, se a felelősségét ennek a javaslat-tervezetnek, amelyet valaki abból a célból ravaszkodott össze, hogy még a nyomdokait és az emlékeit is eltüntesse a gondolatszabadság ama nyomorúságos maradványainak is, amelyeket a mostan uralkodó hatalom különböző novelláris törvényrogtónzásai és eseti jogalkotásai meghagytak. A miniszter tehát eleve elutasítja magától e tervezet szerzőségének vagy az érte való helytállásnak és a vele való szellemi és politikai közöségnek még a látszatát is. Ha mégis a nyilvánosság elé bocsátotta ennek a törvénytervezetnek csodabogarait, akkor nem gondolhatunk mást, csak azt, hogy maga a miniszter akarta a nyilvánosság fényében bemutatni azt a rideg gyanakvó és alattomos políciális lelkiséget, amely a Sedlnitzky és Bach korát akarja óvatosan visszacsempészni a gondolatszabadság sommás elintézése céljából”.

*

Szász Béla, akit a Jogászegylet elnökévé választottak, székfoglaló beszédében kifejtette, hogy az ember személyiségének joga, a személyes szabadság, a gondolatszabadság, a vallásszabadság nagy elvei oly kincsek, amiket óvni kell. A társadalom életfejlődésének nélkülözhetetlen eleme a jog és szabadság, ami nélkül nincs tökéletesedés és nincs igazi emberi élet.

*

A Lessing-jubileum alkalmából egy berlini kritikus arra utalt, hogy Lessing volt az első, aki Goethe „Prometheus”-át elismerte a megbotránkozó egykorú irodalomtudósokkal szemben. (Ügylátszik valamikor az arisztokratikus Goethe is baloldali írónak számított . . .)

*

Milotay Isván vezércikkéből (jan. 20.): „Ez a Mikszáth-, Gárdonyi- vagy Mórícz Zsigmond-féle világ azért érdekes, mert közel van hozzánk és mégis

mérhetetlen távol tőlünk. Közben trónok omlottak össze, birodalmak dőltek szét, az orosz világhatalom élén a Romanovok helyén ügyvédekből, ügynökökből lett zsarnokok ülnek, II. Vilmos húga egy szélhámós parkett-táncos felesége lett, Olaszország teljhatalmú ura egy volt kőműveslegény, Törökországból egy volt őrmester alakít új birodalmat, aki akasztólával bünteti a multhoz való minden ragaszkodást".

*

Egy német napilap irodalmi rovatában olvassuk: „Fontos átalakulás megy végbe mostanság. A színészek táncolnak, a táncosok játszanak. A festők film-rendezőkké lesznek, a színészek rendeznek, vagy darabot írnak, a kabaré a színháztól verbuvál erőket, a színház a kabaréhoz fordul színészekért. Egy nagy ujjászületés van folyamatban. Az egyes művészeti ágak a hosszú beltenyésztés alatt degenerálódtak és most egymást kölcsönös vérátömlesztéssel frissítik . . . Kétség-telen, hogy ebből rövidesen valamennyi művészetre nagy virágzás fog következni”. (Lehetne ezekről a dolgokról pesszimisztikusabban is ítélni . . .)

*

A lapok híradásai nyomán — minden kommentár nélkül — közöljük az alábbi részletet Balthazár Dezső febr. 10.-i beszédéből: „A magyarság általános fogalmi körén belül, tehát a római egyház nemzeti érzésű, nagy többsége mellett, az a „kisebbségi magyarság”, amely előtt az ország történelmi, jogi, nemzeti állama, egyénisége, érdeke másodlagos helyre van osztva, amelynek a nemzeti élet körén kívül vannak az ideáljai, amely a hazát nem célnak, hanem más földi hatalom függvényének és -eszközének tartja, ez a Szeffert-féle kisebbségi magyarság a halálát várhatja a magyar kálvinizmustól, mint ahogy minden penész és gomba azt várhatja a nap sugarától. Várni pedig a magyar kálvinizmus múltját várja és imádkozza és az antikrisztus minden stratagémáival munkálja is; mert a „magyar vallás” állandó tetemrehívás a megölt krisztusi és nemzeti eszmények koporsója felett; élő és vádoló, ítélő és büntető lelkiismeret, minden ellen, amit meg akarja oltani az evangélium és a nemzeti öntudat tiszta világosságát. Különben ennek a kisebbségi magyarságnak a véleményére nem vagyunk kíváncsiak, mert erkölcsi fajsúlya nemzeti szempontból nem érdemes rá. A magyar kálvinizmus négyszáz esztendő történelme folyamán, az evangéliumi és nemzeti igazságok leghűségesebb letéteményese, legbátrabb védője, legkövetkezetesebb érvénysítője volt a Róma és Bécs nemzetietlenítő politikájának keresztútjében”.

*

P. Bangha Béla S. J. írja az egyházi állam visszaállítása alkalmából: „Nekünk magyaroknak minden vallási s erkölcsi vonatkozáson túl külön is vigasz — azt hiszem: valláskülönbőség nélkül —, hogy ime, a világnak egyik kimagasló pontján végre is diadalmaskodott a fegyvertelen, soká eltiport igazság az erőszak brutális és könyörtelen berendezésein. Biztatás ez: mégis van hát az erőszaknál, a diplomáciai fondorlatoknál és a hadi vagy politikai fölénynél lebirhatatlanabb erő”. (Nemzeti Újság, febr. 10.)

*

Kilián Zoltán írja a Magyar Kulturában: „Nem a nagyváros ellen kell harcolni, hanem a falut szükséges mihamarabb városiasítani”. (1929 : 27.)

„Rudolf valóban magyarbarát volt, de azért magyarbarátsága nem volt állhatatos és megalapozott. A magyar viszonyokat mindig túlszigorúan bírálta, osztrák szemüvegen át nézte. Politikai programja az volt, hogy az osztrák-magyar monarchia belső szerkezetét át kell alakítani. Ez csak Magyarország rovására történhetett volna . . . Iróniával beszélt azokról a különös magyar urakról, akik odahaza kurucok, az udvarnál pedig labancok”. (Angyal Dávid előadásából, Pesti Napló febr. 22.)

*

Maurice de Waleffe cikket írt a Journal-ba a magyar kérdésről. A cikket így fejezi be: „Magyarországot egy baráti gesztus könnyen megnyerhetné Párisnak. Tegyük meg ezt a gesztust, ha a térképen nem is tehetjük, legalább a lelkiek terén. Mert a villongások mögött a huszadik századi homo Europaeus áll, aki élni akar a moszkvai barbárság és a new-yorki kolonizáció fenyegető veszedelmei között”.

*

Február hó folyamán a Délmagyarországi Rádió-Club kidíltást rendezett, melynek kapcsán egy kísérleti leadóállomás is működött. A szegedi leadó műsorán többek között a Széphalom matinéja is szerepelt. Móra Ferenc, Juhász Gyula, Szalay József és Berczeli Anzelm Károly műveiből előadtak: Bojár Lily, a szegedi városi színház tagja. Hont Ferenc, a párisi Odeon-színház volt rendezője és Verő István előadóművész.

R O S T A.

TURÁNI KÓTYAG.

A *turanizmus* ha könnyed előadásban alkalmaztatik, ma a hazafias stílus egy eszköze; ha politikailag, akkor a 19. század nagyszámu nemzeti illúzióinak egyik elkészett, de épséggel nem javított kiadása; ha azonban a tudomány rendjébe tartozó gondolatok között merült föl, akkor vaskos tévedés, melyet nem lehet elég erővel visszautasítani.

Székfü Gyula (Magyar Szemle, 1929: 31.)

Verebekre nem érdemes ágyúval löni, de ha a verebek elszaporodnak, egy kis riasztó nem árt nekik. Ilyen elszaporodott verebek a „turáni ősdal” fiókái, akik ma már oly kellemetlen tömegben zsivajoznak az irodalom berkeiben, hogy szinte nemzeti veszedelemmé lesz vakmerőségük. A félművelt és dilettáns turáni frászművek a „fajmagyarság” és nacionalizmus jelszavának gyűjtőíveivel tobozzák megkötőyagosító tanaik számára a hívők újabb és újabb seregeit . . .

Gödöllőn működik egy Turáni Irodalmi Vállalat, amely népiratkákat ad ki és havonként *Napsugár* címmel egy folyóiratban propagálja a legnaivabb eszméket, amik ügylátszik hiteltre találnak, mert a vállalkozás már második éve fenn tartja magát. Hogy milyen szellemi nivón állhat ez a népies kiadvány, arra már az alcíme is rávilágít: „Ősmagyar néprajzi havi folyóirat”. Nem valószínű, hogy azt akarná ezzel mondani a szerkesztő, hogy folyóirata olyan, amilyent ősmagyarjaink szerkesztettek . . . Ha pedig egy folyóirat „ősmagyar” vagy mondjuk török dolgokkal foglalkozik, ezért még nem nevezhető ősmagyar vagy török folyóiratnak. De a *Napsugár* ilyen gondolkozási lapszusokkal nem törődik, megelégszik vele, ha ezzel a jól bevált parasztfogással becsalogathatja sátorába a jóhiszemű és érzelmes illúzióikban színes mannára váró lelkeket. Ennek az együgyűségnek mutogat reménykeltő képeket a *Napsugár*, amelynek olvasói joggal hihetik, hogy az „ősmagyar” szellemi mozgalom és a pogány ősvallás föltámadása fogja visszaszerezni az ország történelmi határait.

Nem szabad mosolyogni ezen a gyerekességen, mert ez már társadalmi epidémia: ha Németországban Ludendorff tábornok be tudott lépni a Wotan-tisztelek vallási szektájába, akkor szélesebb gyökerű az egész mozgalom és nem tartható többé néhány suburbanus fantasztia játéknak. Persze a pogányságnak ezek a gödöllői apostolai nem tudják, hogy az ősmagyar portéka, amit árulnak — annyi más magyar tulipánnal és szalmalánggal együtt —: germán import. A háború utáni lelki összeomlás Németországában fogamzott meg az a kétségbeesett gondolat, hogy a keresztény civilizációtól már nincs mit remélnie a kiközösített német ségnek, vissza kell hát térni a skandináv istenekhez. Erre a német hóbortra bújtak elő nálunk is a titkos turániak, — bélistás, nyugdíjas, menekült tisztviselők, akik tragikus trianoni sorsukban áldozatai lettek egypár közszereplésre és vezérségre vágyó „táltos”-nak és „regős”-nek — hogy fehér lovat áldozzanak*) és lábba jöjjenek Hadur nevére. (Ez az új hajnalcsillag megint a germán égről jött hozzánk. Graeger Róbert mutatta ki róla, hogy a XVIII. században még északi isten volt és csak költői fikcióval, mesterséges magyaro-

*) Információnk szerint a gödöllői kútfőknél — tekintettel a fehérlo drága voltára — csupán kecskét áldoznak . . . Szerk.

sítással [Hadr > Haddur > Hadur] lett epikus hagyományunkká, de egyébként semmi köze őseinkhez.)

A „turániak“ azzal kezdték, hogy megírták a *Magyar Nemzeti Vallás* bibliáját, amelynek propagálására aztán maguk is kénytelenek voltak szordinót tenni, azzal a meglepő megokolással, hogy a vallási kérdések tárgyalásának „más vége nem lehet, mint a bolsevizmus terjedése“ (!). Annyit azonban mégis megengednek maguknak, hogy a *Napsugár* első lapján minden hónapban egy „ős-magyar“ naptárt közölnek, amelyben pogány vértanuk és „szentek“ adják a névnapokat. Ilyen megülni való nevek például: Villám; Batu (nyilván az őseinket pusztító tatár kán emlékére); Kalári (amiről tudni illénék, hogy egy latin név parasztos formája); Pé hun tanjó (man hu? mi ez?); Szulejmán (ama rettenetes, eleink kenyeres pajtása); Muskátli (francia szent = „muscat“); Mirjám (zsidó származásunk záloga eme név, nem tévesztendő össze a hasonnevű cigarettával) stb., stb. Jó, hogy a Szтамбуl, Memphis és Khedi ve nevű turáni csengésű cigarettákat nem sorolták be az ősi szentek közé! Ez már nem is délibábos, hanem kótyagos mythologizálás. Ebben a gondolatkörben mozog aztán a szépirodalmuk is. Az egyik *Turáni dal*-ban — amelyet nem áttal a *Napsugár* a tudós Körösi Csoma Sándor szellemének ajánlani (mily bitang lett e név a zsíroshajú és pörge klepetusban járó turanisták kezén!) — Asszik, Jumszán és Vicsegda püspöke szerepelnek a hamisítatlan turáni couleur locale éreztetésére. Ez a „régí patinájú irodalmi munka“ azzal az epikus fenségű turáni mondással kezdődik, hogy azt mondja:

A világnak azt a fűzfán füttyölőjét!

A kitűnő eposz — a szerkesztő előszava szerint — „vogulok, osztyákok, zürjének, burjátok, baskirok, mordvinok, cseremiszek, csuvaszok, votjákok, permisek (?), szamojédek, finnek, észtek, lappok, napsugaras, magyar vendégszeretettől áradó atyafiak lakába vezet, ahol a kis gyermekek is késő éjszakáig maradnak fenn, hogy halljanak Kolozsvárról, Marosvásárhelyről, Székelyudvarhelyről és Sepsiszentgyörgyről, amiket jobban ismernek, semmint eltudnók (sic!) képzelni“.

Szomorú dolog volna, ha a magyar irredenta gondolat csak ilyen színvonalú szellemi termékekkel tudna harcba vonulni. Ezeknek a turáni eposzoknak a szerzői abban a boldog hitben ringatják magukat, hogy verselményeikkel hathatósan döngetik a trianoni falakat. Pedig ettől nyugodtan alhatnak köröskörül az ellenségeink.

Talán a prózájuk többet ér? Maga a szerkesztő ad közre egy „szittya“ novellasorozatot, amelynek hősei Macent, Lonkhát, Arzakomász, Eubiot, Leukonár, Adirmák névre hallgatnak, nyilván görögös eredetünk szimbolizálása kedvéért. Az egyik „népies“ novellistájuk ilyen mondatot ír le turáni lelkesültségében: „... az Isten rendelte pont ebédre“. Minő megtiszteltetése a lipótvárosi jassz-zsargonnak! „Pont“ a *Napsugárban* olvassuk ezt az üdítő kitétel, mégpedig hatszor egymás után, hogy ne legyen félreértés a dologban, refrain gyanánt:

Úgy lett minden, ahogy Kozma testvér mondta.

Másnap elindultunk, pont ahogy ő mondta...

Itt már nemcsak az „írógárda“, hanem a szerkesztő is felelős. A szerkesztő felelős azért, ha az Atlantisz-tárgy „a film vásznán napvilágot lát“, a szerkesztő

felelős érte, ha egy Hunor nevű ősmagyar író az Akadémiáról azt írja, hogy nem elég magyar és nem elég „törzsökös”. A szerkesztő — vannak még ilyen szerkesztők nálunk — hiszi, hogy a magyarság saját hazájában egy „ellenséges idegen népfajnak”, a „tolakodó”, „ideköpött” (!) németnek kizsákmányoltja. Nem teszünk föl rosszhiszeműséget e „tan” naiv harcosairól, de annyi kétségtelen, hogy mennél többet lázítunk Csonka-Magyarországon a németnevű jó-magyarok ellen, annál inkább a németiség karjaiba taszítjuk az ingadozókat és a megszállott területek németnyelvű magyarjaival annál jobban lazítjuk az érzelmi kapcsolatokat. Nem csodálkoznánk rajta, ha a pángermán propaganda — amely egyelőre megelégszik a német származásúak német öntudatának fölébresztésével — fegyvertársát üdvözlőné a magyar turániakban.

A magyarságot prédikáló szerkesztő felelős azért is, hogy a *Napsugár* olyan borzalmas magyarsággal és olyan kéjgáz-stilusban jelenik meg. Csak a félműveltség ír le vagy tűr meg olyan dolgokat — ősmagyar szövegben — mint: i a l t s c h (sic!), „válasz a Kálvinista Szemléhez”. Ki lehet az a szerkesztő, — kérdezheti a józan magyar olvasó — aki ilyen értelmetlenül fogalmaz: „Midőn fröinktől és olvasóinktól ezért elnézést kérünk, elégtétellel nyugtat-hatjuk meg [kit? és miért elégtétellel?], hogy lapunknál többé efféle nem fog előfordulni” —? Tűzapánk! Vízanyánk! — mondhatnók, a *Napsugár* kiszólásait idézve — ne is forduljon elő többé efféle elemista ügyefogyottság. Dehát a szerkesztő épen elemi iskolai tanító . . . Földbátyánk! — Ha én miniszter lennék, már régen elcsaptam volna azt a néptanítót, akinek agyából — „12 évi állami tanítói és 12 évi vasúti szolgálat után” — ilyen zavarosságok pattannak ki:

Ősmagyarvallási munkám, mely 30 esztendőnek 60 szemesztert kitevő szakadatlan búvárkodása és kemény tanulása, valamint minden tudást ellenőrző és felülbíráló átvizsgáló ősmagyar ösztönöm invencióm nyomán és tiszta, világos s az Isten által minden egyes esetben kézzelfoghatóan igazolt tudás alapján folytatok; a magyar mindenkifölöttiség színültig telt tartalmú jelszava alatt foly. (1928 : 9. sz.)

Ez a színültig telt zagyvaság például abban látja a turáni virtust, hogy haragszik Tormay Cecile-re, akit ősmagyar lovagiassággal „Krehmüller Szé-szil”-nek nevez és haragszik Herczeg Ferenc-re, akit „nemzetiszínű szalagos fajtának” titulál. Egyelőre még csak szelíden haragszik; addig tessék változtatni a helyzeten, „mielőtt a sorozatosan sértegetett vérbeli magyarság türelmének a fonala végleg (!) elszakadna” — mert különben baj lesz! Ősmagyar hivatottságának igazolására aztán egy családfát közöl a szerkesztő, felsorolva, hogy ki volt az „ángya” (!), sógora, néneje és egyéb atyjafia . . . Mi szüksége van erre? És mért kell a turáni üdvösséghez megtudni a következő zavarosságokat:

Tanítói működésesem megállapítható a háromszékvármegyei árvaház által, ahol működtem, a csikvármegyei árvaház által, amelyet cikkeimmel kiharcoltam, megszerveztem s készen a barátoknak és apácáknak (de székeleknek; a mi óriási különbség!) — átadtam, s a kultuszminisztérium által, mely „mint székelek embert”, sváb, tót, oláh és szociálista fókuszokba küldött s ahol meglévő működési bizonyítványok szerint — még olyan helyen is, ahol az elődömet pánszláv működése miatt csapták el — rendet teremtettem.

— > ? ? Ez a halandzsza-stilus végigvonul a *Napsugár* kiadványainak badar gallimathiaszain.

De nem elégszenek meg a folyóirattal: könyveket is adnak ki. Így például a szerkesztő bejelenti, hogy könyvet készül kiadni, amelyben kimutatja majd, hogy fajunk ősi lakója a mai Magyarországnak és hogy a magyarság soha Ázsiában nem járt. Szép dolog ez, de akkor mire való a Vicsegda püspöke, meg a sok keleti bolondéria? Egy Magyar Adorján nevű vallástudós „kétezer oldalon terjedő” munkát szándékozik kiadni a magyar vallás „alapeszmei”-ről. Tudását „őseink vallásbölcseletéből” meríti. . . . Van a *Napsugár* kiadványainak egy sorozata, amely önmagának az *Örökértékű Iratok Tára* nevet adományozta. Könyvjegyzékükben szerepel egy Kéltz Sándor nevű szerző, aki bizonyára olyan „íz-ig-vérig” ősturáni, mint maga Túr apó, minden turánok üke és oka. Mert „falat kenyér” a *Napsugár* programja. Fizessünk csak elő: „ezt kívánja a magyar becsület”!

Szomorú dolog, hogy — miközben komoly tudományos és szépirodalmi művek kiadóra sem találunk — ez a félműveltség és naivság ezerszámra adja el a példányokat. Szépvízi Balás Béla *Atilla urunk* című regényének — amint a *Napsugár* dicsekszik vele — 1245 előfizetője akadt. A *Napsugár* közöl is egy statisztikát, amely foglalkozás szerint tünteti föl az előfizetők számát! Ebből megtudjuk, hogy 84 közrendőr és 31 altiszt vette meg kilenc pengőjével az *Atilla urunk* című regény-silányságot. Szegény közrendőrök és altisztek, akiknek élelemre is alig telik, kilenc pengőt vontak el maguktól és családjuktól, hogy a gödöllői ponyva-vállalatot támogassák, bizonyára abban a jámbor hitben, hogy Nagymagyarország ügyét szolgálják verejtékes áldozatukkal. És a turáni irodalmi vállalatnak volt szíve elfogadni a hiszékeny kisemberek pénzét, mert fő a *Napsugár* élete! „Ezt kívánja a magyar becsület, amely őseinknél szentség volt s amely nekünk is szentségünk!”

Ez a jellemző eset már túlnő a Szépvízi Balások hóbortjain. Ez már nem magánügy, hanem az irodalom és a társadalom közügye. Meg kell védeni a gyámoltalan lelkeket ettől a magát egyedül üdvöztetőnek hirdető, de alapjában véve rideg üzleti vállalkozástól. Nem hihető, hogy a *Napsugár* szerkesztője, 12 évi tanítói és 12 évi vasutas szolgálat után, nyugállományba helyezve és úgyis mint öt gyermek apja: ne tudná, hogy kilenc pengő önkéntes adónak is sok egy közrendőr vagy egy altiszt részéről, Tűzapánk és Vízanyánk oltárán.

Még csak egyet, mielőtt búcsút vennénk ettől a sötétséget terjesztő napsugártól. Az ősmagyar folyóirat egyik száma (H: 10.) a tizenhárom aradi vértanu képét közli. Mintha azt akarná a kommentár nélküli illusztráció mondani: íme, a mi értékeink. Ez ellen a kisajátítás ellen a legnagyobb tiltakozást maguk az aradi vértanúk jelentik, akik között ilyen neveket olvasunk: Aulich, Damjanich, Knezich, Lahner, Gróf Leiningen-Westerburg, Pöltenberg, Schweidel. Ezek az „idegen” fajúak meg tudtak halni a Szépvízi Balások hazájáért. Nagyobb magyarok voltak, mint az összes turánisták együttvéve, ángyáikkal és víznayáikkal együtt. Ezek azok az „ideköpött” németek, akik ellen a *Napsugár* új Koppány-harcra toborozza az ősmagyarokat?

Azt pedig semmiképen sem értjük, miképen jutott a *Napsugár* önképzőköri munkásai közé Kozma Andor, Jakab Ödön és Bán Aladár neve.

(Budapest.)

Garázda Péter.

CSODABOGÁR.

A magyar sajtóban aunyira elszaporodtak a csodabogarak, hogy a *Széphalom* kénytelen urovaot nyitni nyilvántartásuk céljából.

Füst Milán regényében olvasható ez a gartenlaubei ihletű, épületes versike:

Köd-anyó, köd-anyó,
Gyere be az ólba,
Ne édd meg az almákat,
Ne *k . . . ld* össze a folyosót,
Ne szürcsöld úgy a ká-á-vét,
Ne csücsükélj a korláton, mert leesel,
Ne vegyél ollót a kezébe . . . *heberebebe*.

A *Magyar Szemle* legújabb számának (1929 : 101.) szociológiai tanulmányából — Kornfeld Móric báró cikkéből — idézzük a következő érdekes komplexumot:

E meggondolások alapján valószínűnek látszik, hogy az individualizmust ellenző mozgalom . . . az élet megnehezülésének következménye. Ha a *nemzet* jövedelme nem elegendő a *nemzet* eltartására, a céltudatos beosztás szükségességének érzete kerekedik felül, míg az anyagi bőség idején a legtöbben a szabad érvényesülésben látnak gazdagabb lehetőségeket. Arra, hogy az élet megnehezülése szervezkedést von maga után, példa, hogy — kiváló német történettudós megfigyelése szerint — Konstantinápolyban, ahol ismeretesképen régebben rendkívül elszaporodtak a kutyák, ezek a nem társadalmi életet élő állatok *kerületenként* megszervezkedtek és a kerületek utcasarkaira öröket állítottak, hogy a szomszéd kerület éhes ebeit távoltartsák. Természetesen az emberi társadalomban nem a nyers szám . . .

(Kérdés: 1. Lehet-e emberszociológiai tételre az állatvilágból igazoló példát fölhozni? 2. Miért történettudós az, aki a kutyák „szervezkedésének” megfigyelésével foglalkozik? 3. Honnan tudják a kutyák, hogy hol vannak a kerületek határai? 4. Miképpen történt a kutyák „szervezkedése”? 5. Szabad-e éhes ebek marakodásával illusztrálni a „nemzet” belső harcait?)

Egy fiatal költő — József Attila — írja tulajdon szülőanyjáról a *Nincsen apám se anyám* c. verskötetben (6. l.):

Megszült Pöcze Borcsa,
kit megettek a fenék,
gyomrát, hasát sorba
százláb súroló kefék.

(Ennél szebbet és okosabbat is írtak már fiatal költők az édesanyjukról.)
(Szeged.)

G. P.

LEVELESTÁR.

Hasonló gondolkozású íróemberek baráti köre. Egyik esti lap szerint Babits Mihály azért vonta vissza jelöltségét a Kisfaludy-Társaságnál, mert a Társaság „hasonló gondolkozású stb.“, ahol „idegennek hatna Babits“. Nem valószínű, hogy ez a megokolás helytáll, mert egy nagy tekintélyű és nagymúltú irodalmi társaságot még sem lehet baráti körre avagy: csak szorosan egyet gondoló asztaltársasággá degradálni. Ha a Kisfaludysták csak egyformán tudnának bölintani: igen, igen, vagy: nem, nem — akkor ez a széptudományi műintézet lemondhat arról, hogy eleven tényezője lesz a trianoni magyar életnek. — *Puderrazzia.* Cikkét nem közöljük, de abban igaza van, hogy mondjuk Voltaire korában a társadalmi morálba ütközött volna rizspor nélkül emberek közé menni és hogy nem ártana néha a maradi agyvelőkről lerazziázni a port... Egy évben e por csak néhány vonalnyi, egy századévben már néhány könyök. — *Fanni hagyománya.* A Kisfaludy-Társaság egy Szabó Fanni nevű úri hölgytől 620 holdat örökölt: jó volna bizony, ha a birtok jövedelméből nem turáni naiv-eposzokat és nem alkalmi ódákat nyomtatnának ki, hanem befejeznék a Nemzeti Könyvtárt, vagy kiadnák például Bessenyei György összes műveit. Egy irodalmi nagydíj szervezése is kíváncsú lenne, ha utólag jutalmaznák meg vele az írókat és nem írnák elő, hogy Vak Béla korában, avagy egy falusi paplakban kell a jutalmazendő mű cselekményének lejátszódnia. — *Justus Pál.* Gratulálunk az Új költő c. vershez. — *Difficile est...* Szász Zoltán szatirát írt „Magyar élet 1929-ben“ címmel a Pesti Napló febr. 13.-i számába. Erről is el lehet mondani Juhász Gyula szójátékát: Nehéz dolog szatirát nem írni, de szatirát írni még nehezebb. — *Thurzó Pál dr.* Köszönjük az érdeklődést. Készséggel elismerjük, hogy Mécs Lászlót nem lehet „egyszerűen“ Ady-utánzóknak bélyegezni. A Széphalom cikke nem is állította ezt. Szívesen vesszük különben, ha bármilyen állításunkkal szemben ellenvéleményét megfelelő cikk keretében kifejti. — *Irodalmi radikalizmus.* Ha tényleg megtörtént, hogy irodalmunk egyik köztisztviselőben álló veteránja „bolsevikinek“ nevezte Mécs Lászlót, a felvidéki magyarság népszerű költőjét, mert a verssorokat kisbetűvel kezdi: akkor igaza lesz Vargha Gyulának és „megfogja az átok“, a „gyűlölet átka“ édes hazánkat. — *Baumgartenlaube.* Azt a körülményt, hogy a Baumgarten-jutalmat túlnyomó részben „nyugatosok“ kapták, meg lehet érteni. Még az is érthető, hogy a jutalmak odaítélése az Akadémiában történt. Hiába: a pénz nem elég az üdvösségre. Igaz, hogy a koszorú még nem teszi halhatatlanná sem Szini Gyulát, sem Farkas Zoltánt, a bátor fajvédőt. Egyetlen vigasztaló momentum Juhász Gyula „segélyezése“ volt. De hol maradtak Szabó Lőrinc, P. Ábrahám Ernő, Szerb Antal, Oláh Gábor. Benedek Marcell, Marót Károly, Kassák Lajos vagy a „szegény kis költő“, Keleti Artúr? Erdélyi Józsefet, a Gartenlaube egyik első koszorúsát, végérvényesen tehetségtelen verstörlejtőnek tartjuk, akinek csupán az az értéke, hogy Mikes Lajos, az Athenaeum teljhatalmú irodalmi órakuluma fedezte föl, de mondanivalója, emberi gazdagsága: alig van valamicske. Az ilyen tehetségeknek nem buzdítás és gondtalan dolgozási lehetőség kell, hanem egy segédhivatali vagy postatiszti állás. Szomorú, hogy milyen csekély literátus műveltséggel és intellektualizmussal lehet valaki „író“ Magyarországon. — *Előkelő folyóirat.* Köszönjük a megtisztelő jelzöt, de kutyaszociológiával és arckép-fotografiák közlésével nem foglalkozunk.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Prof. Dr. Elemér Hantos: *Europäischer Zollverein und mitteleuropäische Wirtschaftsgemeinschaft*. Mit einem Vorwort vom Internationalen Komitee des Europäischen Zollvereins. Berlin, é. n., 8° 66 l. — A 65. lapon olvassuk, hogy egy európai államszövetség tervét már 1713-ban fölvetette St. Pierre abbé.

Fenyő László: *Fojtott virágzás*. 1928, 8° 46 l. — A kötetzáró, utolsó versben (szabadversben) ezt írja a költő: „Versem — születésem szomorúságát: — hogy nem lehetsz mindenkié, — hogy nem lehetsz mindenkihez osztatlanul jó, — bocsásd meg”. A mennyiben tartunk tőle, hogy az irodalmi avant garde-mozgalom lapjai elmulasztják költő-főmunkatársuk e vallomását hitelesíteni, szívességből mi helyettesítjük őket s megállapítjuk, hogy igenis: Fenyő László versei a korszakalkotóan új, a „mindenkihez osztatlanul jó” s minden eddig volt jónál jobb művészet híreiből-jeleiből nagyon is kevéset hoznak. Meglehet, hogy Fenyő László versei komolyabbak, hangban őszintébbek, egészségesebbek az „új költészet” átlagánál, de azt mégsem bizonyítják, hogy a természetesség fogalmának ez az „átértékelése”: az útkeresésnek ez a módja és ereje egy sokkalta szebb irodalmi korszak életjelensége volna. Kétségtelen, hogy Fenyő László szabadversei helyettállanak, sőt néhány változatukban az érzésnek lendületességét is érzékeltetik. Am ez a szabadvers, mint az impresszionisták szabadverse, frissülést inkább csak az irodalmi kultúrában jelent. Arról, hogy a szabadversnek természetesebb szükségét vagy teljesebb, természetesebb értékét látnánk, a szabadversnek az életben, a lélekben mélyebb, természetesebb gyökereit is találhatnánk. — Ilyesmíró Fenyő László esetében még igazán nem beszélhetünk. Azt sem mondhatjuk, hogy megnyilatkozásaiban valami értetődő, egyre ösztönösebb, tudatosabb energia vezetné a költőt. Néha még („Költő, ne szőgyeld törött kufár-arcod”) a Kassák-versek pátozának és stílusának mására bukkanunk, néhol pedig a hangulatlira éveiből ismert szenvedésbe téved új, „százszázalékos” költőnk. Így búsong: „Szép fáradtság lankasztja főmet”. Főtémája a meggyötörtség, egyénibb verseiben is. Mutatóul e sorokat adjuk: „Mindennap elmúlik valami — bennem, ami szép volt, — mindennap megölök valamit, — ami az ifjúságé volt; — a föld, mondják, az Istené, — a temetői föld az emberé: — rázkódó hant és Isten hangja szólít — a föld felé”. Lehet, hogy megelevenül e sorokban valami lüktetés, lehet, hogy van érzésszerű és költői újszerűség bennük. De bizonyos, hogy valami rendkívüli komolyságnak, igazságnak, lelki erőnek kiejzését — legfeljebb, ha várnunk szabad tőle. Mindenképen csodálnunk kell, hogy az irodalmi válság hírdetői, a nagy „megnemalkuvók”, az írókat, korokat, világnézeti és művészi szempontokat könynyeden „meghaladó” kritikusok e versekben oly készségesen felismerik az „új élet” teljét.

(Rákosszentmihály.)

László István.

Irodalmi Élet. Kritikai folyóirat. Szerk. Halasi Andor. Bpest, 1928, dec. — Egy új folyóirat, amely a magyar írókat óhajtja propagálni . . . Ebből a célból mindjárt a boríték második lapján Mereskovszkij munkáinak 14 kötetes kiadását hirdeti. A folyóirat 15. lapján 22 magyar szerző után a következők munkáit ajánlja olvasóinak: Sinclair Lewis, G. da Verona, Mérimée, Sven Hedin, Mansilla, Ossendowski, Wells, Zweig, Pontoppidan, Miller, Wallace, Dell, Benett, Hauptmann, Kessel, Hémon, Dekobra, Van de Velde, Ford, Mencken, Upton Sinclair, Sabatini, Freytag, Ostenson, Mauriac, Conrad, Doyle, Farrère, Wassermann, Schnitzler. A 16. lapon olvassuk: „Szövetkezetünknel egyelőre a következő német kiadók kiadványai rendelhetők meg . . .” Itt következik aztán hatvan két német kiadó címe. A boríték 4. lapja ismét 14 külföldi regényt hirdet. Ezek után azt kívánjuk, hogy az *Irodalmi Élet* című és a magyar irodalom érdekeire ártalmas folyóirat mielőbb szűnjék meg vagy változtasson sürgősen programmot.

Balla Borisz: *A frügeni legenda*. Regény. Bpest, é. n., 8° 240 l. — Szimpatikus és nem tehetős fiatal író munkája ez a könyv. A kiadó reklámszalagja azt mondja róla: „ . . . az új magyar irodalom egyik nagy ígérete”. Kétségtelen, hogy Balla Borisz abba a fiatal nemzedékbe tartozik, amelyik tudatosan akar spirituális problémákat átélni és földolgozni. „A fiatal szerző regényében két modern lélek vallásos magasságokba emelkedő szerelmét mondja el” — hirdeti a kiadó. A téma valóban ez, de valóság és spiritualizmus csak kevered-

nek, nem alkotnak belső vegyüléket. Ugyanezek a személyek szentimentális lelki vergődés nélkül is lejátszhatták volna a szerelmi idillt, amelyet erőszakos halállal fejez be a szerző, hogy a hősnő lelki magasságokba emelkedhessék. Egy fiatal férj külföldi útján szerelembe esik egy fiatal lánnyal, aki öngyilkos lesz, hogy ne álljon az asszony útjába; de a házasság mégis fölbomlik . . . A regény értékei egypár mondatban csilognak elő. Ezekben többet kapunk, mint az egész regényben. Egy példa: „Testvérem, vannak, akik többre születtek, mint a szerelemre. Irina mindent elmondott. Szinte megfoghatatlan . . . minden szavadat megjegyzi. Csak a szívnek van ekkora emlékezőtehetsége“ (205. l.) Persze ezek a drágakövek kívülről vannak beillesztve a mindenáron spiritualizáló műbe. Ilyen erőszakoltság a „keresztényi halál“ a regény végén: „Irina teste a tied volt s ő a bűn árnyában élt. De karikás, szelíd, bűnös és számodra oly szép szemeiből fény tündökölt és szomjas szája körül már ott játszadozott a *sourire chrétien*. Minden lázban és egyesülésben azt szereted benne, hogy nem olyan, mint a többi. Nem praktikus, nem számító, nem közönséges. Egészen átlátszó, egészen borul térdre, egészen sír és hajt fejet. Megadja magát. Oh, tudod milyen hatalom ez? Megadja magát! Meg tudják adni magukat . . .“ Mindezt egy pap mondja a főhősnek. — Ebben a szellemben íródott az egész regény. Sablonos utakon nem jár a szerző . . .

zb.

Iskolai ünnepi beszédek nagyjainkról és emlékezőtes napjainkról. Irta Baumann János székesfőv. polg. isk. igazgató, okl. tanítóképzőint. tanár. Budapest, 1926, 8° 61 l. — A könyvet nem maga a szerző és nyilván nem jóakaratú barátja küldte be a szerkesztőségünknek. Minden kritikusknál szebben beszél az Előszó néhány mondata: „Huszonhat év alatt sok beszédet tartottam. A legszebbeket kiválogattam és közreadom. Úgy érzem, hogy beszédeim sok helyütt ódai magaslatra emelkedtek. A szellem, a hang: a fiatal tüzes ifjúé — ahol lelkesedni és lelkesíteni kell; — s a higgadt, bölcs férfié — ahol szent komolysággal kell hatni az ifjúságra . . . Legszebbnek tartom a Petőfiről, Jókairól . . . szölv beszédeimet, amelyekben tűz, láng, nemes lelkesedés, ódai szárnyalás . . . található. Az ezekben kifejezett örök szép gondolat és pregnáns hangulatok mindig aktuálisak lesznek“. Csodálatos, hogy mindezt egy magát bölcsnek nevező tanfériú írta. Ki kelene már irtani — könyörtelenül — az efféle naivságokat közéletünkéből. A humoros könyv tipográfiája az elemistás olvasókönyvekre emlékeztet. Ott szokták „fett“ betűkkel nyomtatni a „fontos“ szavakat, mint például: *nini úr ír*. Szerző-úr-neír-jon! Föl, le, föl, le, elég, pont.

(Budapest.)

G. P.

P. Pukánszky: *Nadlers Literaturgeschichte und das Karpathendeutschum*. Berlin, 1928, 8° 10 l. — Különnyomat az Ungarische Jahrbücher-ből.

A. Sz. Nyejervov: *Az ígéret földje*. Kner Izidor kiadása, Gyoma, 1928, 12° 169 l. — Az elbeszélést szerzője 1923-ban írta, „a nagy éhségkatasztrófa hatása alatt, mely a forradalmak és a bolsevizmus egyik áldatlan következményeként rettenetes pusztítást végzett az orosz nép sorai között“.

A Remizov: *Istenítélet*. Rejtelmes történetek. Gyoma, Kner Izidor kiadása, 12° 110 l. — „Az úgynevezett neorealiztikus irányt követő orosz írók egész sora Remizovot tekinti mesterének“.

Szilárd János: *Ha a szerelem meghal . . .* Regény. Budapest, Stádium, é. n., 8° 240 l.

Rózsás kötenykhébe vadvirágot szednék. Máiusi ábránd. Szövegét írta: Vecseri János. Zenéjét szerezte: Lipitor Imre. H. n., é. n. 4° 4 l.

Moravcsik Gyula: *Neonacionalizmus — nemzeti tudomány*. H. n., é. n., 4° 4 l.

Élő Erdély. S. Nagy László: *Zenélő kút*. Történelmi elbeszélések. Erdélyi Szemle kiadása. 1928, h. n., 12° 70 l.

Arkossy Károly: *A gondolatszabadság nevében*. Azoknak, akik még szenvedve is az igazságot keresik. A szerző saját kiadása, Budapest, 1928, 12° 320 l. — A gondolatszabadságnak az ilyen naiv és lelkes könyvek ártnak a legtöbbet. A 7. lapon ezt olvassuk: „Alig van ember, aki fölületes hebehurgvasággal és zavaros fogalmakkal nem gondolkozna“. Lehet, hogy igaza van a szerzőnek . . .

Új Magyar Tehetségek. Szerkeszti Udvarý Ferenc. I. évf. 2—3. sz. 1928. — A vékony kis füzetben hiába keressük az újat vagy a tehetséget. A magyar

könyvpropagandának egy ellensége van: a dilettantizmus túltengése. Kevesebbet kellene írni . . .

Otthonunk. Az Otthon, Írók és Hírlápirók Körének hivatalos lapja. 1928. nov. L. Leó nov: *A kis ember vége.* 1928, Kner Izidor kiadása, Gyoma. 12°

149 l.

Újabb pedagógiai törekvések. Beszéd, melyet a budapesti . . . egyetem . . . ülésén mondott Dr. Finácz Ernő . . . Bpest, 1928, 8° 15 l.

Protestáns Tanügyi Szemle . . . Szerk. Szelényi Ödön, Mezőtúr, 1928 dec.

A Jövő Útjain, pedagógiai folyóirat . . . Szerk. Nemesné M. Márta és Balogh Mária . . . 1928 dec.

Gerő Bárány: *Le rôle de l'individu et de la civilisation.* Budapest, 1928, 8° 13 l. — A 7. lapon: „L'individu et la nation sont des réalités vivantes”.

Közgazdasági Szemle . . . Szerk. Heller Farkas, Bpest, 1928.

Erdélyi Helikon. Szerk. Kisbán Miklós és Áprily Lajos, Cluj-Kolozsvár, 1928 dec.

Romhányi Sándor: *A magyar irodalom csődje.* Bpest, 1929, 12° 14 l. — „A német nem azért tudja tízezerrel eladni a könyveit, mert jobb író, mint a magyar, hanem azért, mert német, mert nincs születési röghöz kötve, mint a magyar”. (7. l.)

Religio, szerk. Kiss János, Bpest, 1928.

Komáromi János: *Szülböldem szép határa.* Budapest, é. n. 8° 194 l. — Napsugaras valóság, magyar szív és elpusztíthatatlan kedélly van a népszerű szerzőnek ebben a kötetében is. Édes olvasmány, mint a méz. Egy tisztalelkű mesélő kifogyhatatlan memoárjai.

Eperjesy Kálmán: *Kéziratj térképek Magyarországról a bécsi levéltárakban.* Szeged, Városi nyomda, 1928, 8° 56 l. 20 db. melléklettel. — A bécsi Collegium Hungaricum füzetének 3. száma.

Halmi Bódog: *Őszi termés.* Novellák, tanulmányok. Budapest, szerző kiadása, 8° 126 l. — Van a kötetben egy hosszabb Ady-tanulmány is.

Solymossy Sándor: *A csók eredete.* Budapest, Egyetemi nyomda, 1928, 8° 12 l. — „A természettudományos diszciplína, mint már nem egy újabb esetben, az ethnológiában is csődöt mondott. A csóknak a kölcsönös megszaglásból származtatása nem tartható fenn többé. A folklóre-anyag bevonása a vizsgálódás keretébe esetünkben is igazolta a szellemtudományok eljárás módjának egyedül célravezető voltát”.

Lantos r. t. VII. akciója. Szendrey Júlia levelesládájának kincsei . . . Bevezetéssel ellátta Mikes Lajos . . . Budapest, 1928 4° 77 l.

Varga Sándor: *Valóság és érték.* Az ismeretelmélet és értékelmélet alapproblémája. Szeged, 1928, 8° 90 l. — A szegedi egyetem Actáinak új filozófiai füzeté.

Americana. A Carnegie endowment for international peace könyvadományának címjegyzéke. Budapest, Egyetemi nyomda, 1928, 8° 132 l.

Orgonabúgás. Balázs István versei. A Vajda János-Társaság kiadása. Budapest, 1928, 8° 30 l.

Wesely Ödön: *Pedagógiai alapfogalmak változása.* Budapest, 1928, Eggenberger, 8° 12 l.

Mósa József: *Hajh, — Erdélyország!* (Vázlatok Erdély közelmúltjából.) Budapest, Budapesti Hírlap, 1928, 8° 212 l.

Jegyzetek a Régi Magyar Költők Tára hetedik kötetéhez. Írta Szilády Aron . . . Sajtó alá rendezte és folytatta Dézsi Lajos. Budapest, 1926, Akadémia, 8° 426 l.

Magyar Psychologiai Szemle. A Magyar Psychologiai Társaság megbízásából Kornis Gyula és Ranschburg Pál közreműködésével szerkeszti Bodai István. Budapest, 1928 júl.—dec.

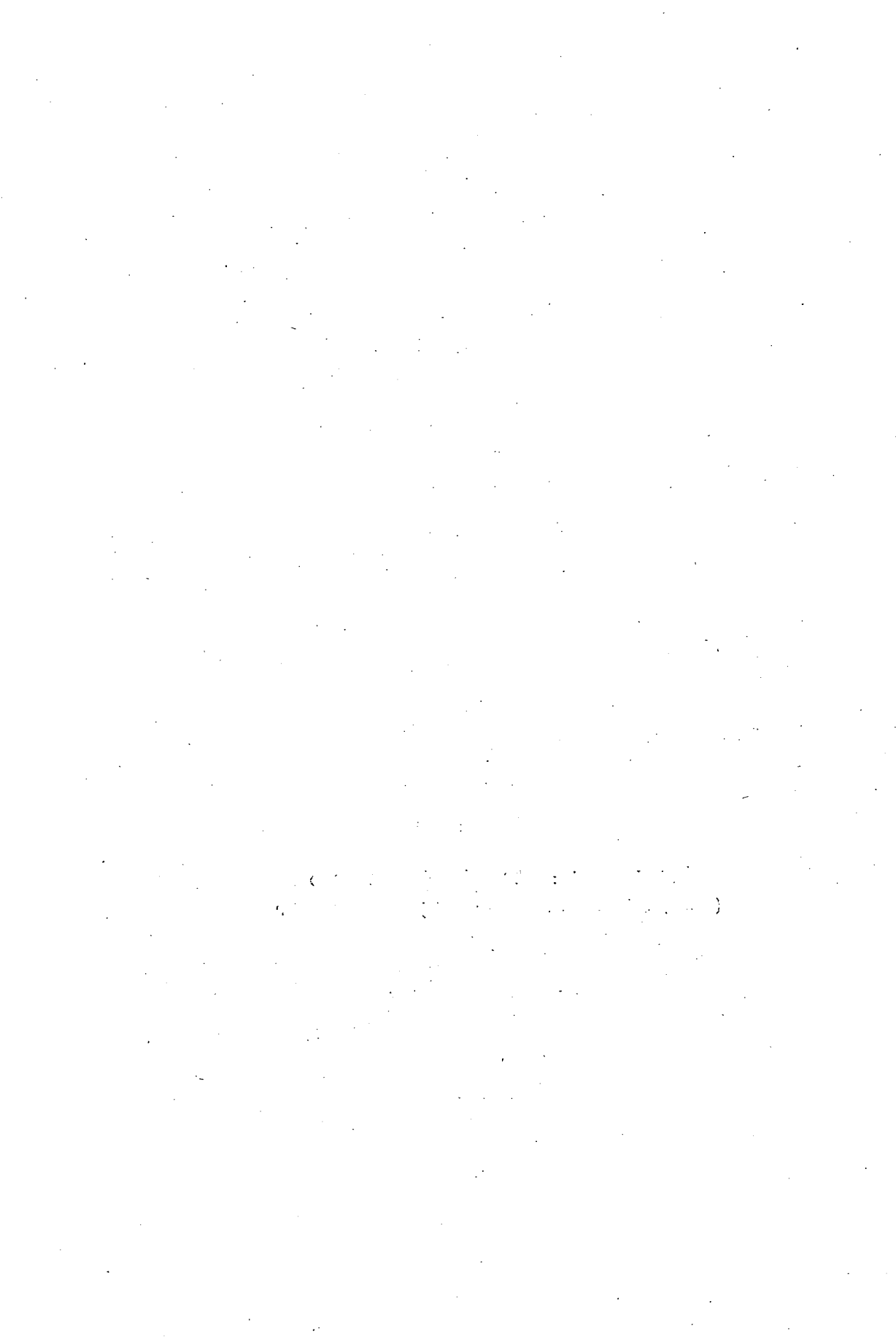
A Magyar Bibliofil Társaság évkönyve. I. 1921—1928. Budapest, 1928, 4° 55 l.

Joseph Balogh: *Noch einmal: „Tänze in Kirchen und auf Kirchhöfen”.* Sonderdruck aus der Niederdeutschen Zeitschrift für Volkskunde, 1928, 4° 4 l.

Az Athenaeum almanachja, 1929, 12° 139 l.

MÁRTON FERENC: PÉTER ÉS PÁL APOSTOLOK.
(A szegedi fogadalmi templom mozaikjaihoz készült rajz.)

ETHIKAI VILÁGREND.

Ha az emberi életet nézzük, semmiesetre sem juthatunk arra a tapasztalatra, hogy az egyes emberek életében az öröm és a fájdalom, a boldogság és a boldogtalanság arányban lenne az illetők jó és gonosz cselekedeteivel, erényeivel és bűneivel, pedig úgy érezzük, úgy sejtjük, hogy ennek így kellene lennie. Úgy hisszük, ez volna igazságos és lényünk legbelsejéből — úgy érezzük, magának a létnek, minden létnek legbelsejéből is — az a meggyőződés tör elő, hogy az igazságosságnak a világon mindenütt, kicsinyben és nagyban egyaránt, állandóan diadalmaskodnia kell. És csodálatos dolog: ettől a hitünktől nem tághatunk; mert ha még minden tapasztalatra cáfolma is hitünkre és hogyha minden száj szüntelenül az ellenkezőjét hirdetné is, akkor sem tudnók elhinni azt, hogy a világ fölött az igazságtalanság uralkodik — és nem az igazságosság.

Nem hiszem, hogy tévednénk, ha azt állítjuk, hogy minden erkölcsi tartalmú világfelfogás — vallás és filozófia egyaránt — jó részt ennek az emberi lélekben kiírthatatlanul benne levő erkölcsi szükségérzetnek köszöni létét. Mert él bennünk az Isten: azért keressük őt mindenütt és mindenben, s mert él bennünk az Isten: azért találjuk is meg őt mindenütt és mindenben. S ez által mintegy túl nővünk magunkon, önmagunk fölé emelkedünk, valójában minden dolgok fölé emelkedünk, oly magasságokba emelkedünk, ahonnan megérthető minden dolgok értelme és célja, ami nem lehet más, mint amit legkülönbnek és legnemesebbnek kell tartanunk: *ethikai*. Ebbe a magasságba a tapasztalatból kiindulva, fokozatosan emelkedve jutunk el — az ész és értelem vezetése mellett ugyan, valójában azonban a szív mindenható erejével, úgy amint az Írás mondja: „Boldogok, akiknek szívek tiszta, mert ők az Istent meglátják“, — vagy amint *Vauvenargues* mondja: *les grandes pensées viennent du coeur*.

Rousseau-tól ered az a gyönyörű tanítás: úgy kell élnünk, hogy kívánjuk, hogy létezzék az Isten. Az igazságosságba vetett hitünk, ez az ember legmélyéből, talán minden létező legmélyéből előtörő megingathatatlan hitünk, bizonyára hathatós argumentum az Isten léte mellett.

Széltében ismeretes minden körökben *Voltaire*-nak mondanása: *Si Dieu n'existait pas, il faudrait l'inventer*. S bár frivolnak látszik ez a mondás, mégis lehetetlen nem éreznünk annak mély értelmét, — de különben is: semmiképpen sem frivol ez a mondás, ha annak kevésbé ismert folytatását is szemügyre vesszük: *mais toute la nature nous crie qu'il existe*. — Milyen gyenge és halk azonban a nagy természet lehangosabb szava is ahhoz az erőteljes, állandó követelményhez képest, amely az emberi lélek legbelsejéből tör elő s állandóan, semmitől vissza nem rettenve követeli mindenütt a legnemesebb ideálok uralmát, — éppen mindenütt a világban követeli az erkölcsi világrendet a fizikai világrenddel szemben, követeli Istent szemben a véges dolgoknak végtelenbe nyúló világával s nem tud megnyugodni sehol és sohasem — csak

Istenben, a legnemesebb ideálok mindeneket átható és mindenek felett levő uralmában.

*

Ha a *természet* működését nézzük, úgy első szempillantásra is egészen nyilvánvalónak, magától értetődőnek kell tartanunk, hogy itten fel sem vethetjük az érdem és a bűn kérdését. A természetnek nincsen semmi bűne sem, aminthogy a természet soha, sehol és semmiképpen sem szerezhet érdemet. Erkölcsi fogalmak, úgy látszik, egyáltalában nem alkalmazhatók a természetre. Ha az élettelennek tartott természetet vesszük szemügyre, úgy szemellátható értelmetlenséget cselekszünk, ha azt kérdezzük, vajjon lehet-e erkölcsi fogalmakkal kapcsolatba hozni a természet működését. Mondom, ha az élettelennek tartott természet működésének körén belül maradunk, egészen bizonyos az, hogy első pillanatra is esztelennek tűnik fel nekünk a természet működésébe erkölcsi fogalmakat keverni. Ugyan minő erkölcsi fogalommal hozhatjuk kapcsolatba azt, hogy az égitestek elliptikus, parabolikus, avagy hyperbolikus pályát futnak meg? Lehet-e szó arról, hogy valamely bűn avagy erény okozza azt, hogy a testek vonzása egyenes arányban áll tömegükkel és fordított arányban áll távolságuk négyzetével? Lehet-e komolyan szó arról, hogy a fizikai és a kémiai jelenségek észszerűen visszavezethetők lehetnének erkölcsi ható okokra? Énnél esztelenebb dolog igazán csak az lenne, ha a matematikai szükségességben és consequentiában is erkölcsi okozások után szimatolnánk. Ha mondjuk annak okát, hogy $2 \times 2 = 4$, vagy hogy a háromszög belső szögeinek összege 180° , vissza akarnók vezetni erkölcsi okokra, vagy erkölcsi elvekre.

De nem folytatom tovább, mert nem kétséges, hogy ezen az úton legjobb esetben is üres számmisztikához juthatunk el csupán, de semmiesetre sem tudjuk megtalálni a kapcsolatot a természet és az erkölcs, a natura és az ethika, a physis és az ethos között.

Magától értetődőnek látszik, hogy az élettelennek tartott természet magában véve épp oly kevésbé tűr meg erkölcsi kategóriákat, mint akárcsak a matematika vagy logika. Mindez azonban természetesen nem zárja ki, hogy a természet működése — akár a maga egészében is — erkölcsi célokat is szolgálhasson, mint akárcsak a matematika és logika is.

*

Az exakt tudomány a természetmagyarázatból a kauzalitáson kívül minden más szempontot kiküszöbölt s ez által reá lépett arra a királyi útra, amelyen állandóan előrehaladva oly rendkívül nagy és értékes eredményeket ér el, amelyek a természettudományokat minden dicsőretekre érdemessé teszik. Az exakt tudomány a *teleológiai* szempontot is kiküszöbölte a természetfelfogásból, úgy gondolván, hogy egészen tudományos és exakt felfogás mellett a természeti jelenségek csakis okaikból magyarázhatók, — mert a természetnek célok szerint való magyarázása és értelmezése poetikus, kalandos

szertelenségekhez vezet, — tehát legjobb esetben is elvezet a tudománytól — és csak kétes értelmű költészetet alkot.

Ilyen megfontolások alapján, az egyedül jogosultnak elismert exakt tudomány szempontjából a természetet a morálisnak kell tartanunk. A természetnek ilyenképpen való felfogása és ilyenképpen való tekintése nem sérti erkölcsi valónkat, — mindaddig nem sérti, amíg csak az élettelen természet-ről van szó. Ha a természetbe azonban bele helyezzük az életet és az embert is, — aminthogy okvetlenül bele kell helyoznunk, mert hiszen tényleg benne vannak — akkor, akkor ... már nem elégedhetünk meg ezzel „az érdeknélkül való”, ezzel az „erkölcsmentes” természettel; akkor bizony nyugtalanság tölti el egész valónkat, ha tekintetünket a természet romboló erőire szegezzük, amelyek ész és értelem nélkül látszanak működni, mitsem törődve semmiféle étellel és szenvedéssel, semmiféle emberi érdekekkel, emberi boldogsággal sem. Nyugtalan háborgásunk talán megnyugodnék, ha a természet működése is — minden exakt természettudományi felfogás mellett és ellenére — valamiképpen visszavezethető lenne erkölcsi kategóriákra.

És most megint csak azt mondjuk, hogy ez a fölfogás sem zárja ki, hogy a természet működése akár részleteiben, akár a maga egészében ne szolgálhasson erkölcsi célokat. — Mintha a természet és erkölcs között levő incongruentia miatt zúgolódo emberekhez szólna Kant, akinek bölcs mondásából némi korholást is kiérzünk:

Als Menschen, die geboren waren, um zu sterben, können wir es nicht vertragen, dass einige im Erdbeben gestorben sind, und als die hier Fremdlinge sind und kein Eigentum besitzen, sind wir untröstlich, dass Güter verloren worden, die in kurzem durch den allgemeinen Weg der Natur von selbst wären verlassen worden.

Kant, mint akárcsak a stoikusok, mindannak fölé emelkedik, „ami nincs hatalmunkban” s ami bölcslet és tudatlant egyaránt érhet; oly erkölcsi magasságokba emelkedik, ahonnan letekintve az egész természet *adiaphoromá* zsugorodik össze — és a natura eszközüvé válik az etikának:

So ist der Mensch im Dunkeln, wenn er die Absichten erraten will, die Gott in der Regierung der Welt vor Augen hat. Allein wir sind in keiner Ungewissheit, wenn es auf die Anwendung ankommt, wie wir diese Wege der Vorsehung dem Zwecke derselben gemäss gebrauchen sollen. Der Mensch ist nicht geboren, um auf dieser Schaubühne der Eitelkeit ewige Hütten zu erbauen. Weil sein ganzes Leben ein weit edleres Ziel hat, wie schön stimmen dazu nicht alle die Verheerungen, die der Unbestand der Welt selbst in denjenigen Dingen blicken lässt, die uns die grössten und wichtigsten zu sein scheinen, um uns zu erinnern: dass die Güter der Erden unserm Triebe zur Glückseligkeit keine Genugthuung verschaffen können!

*

Az élet és az élettelen természet — és az ismert-élet legmagasabb fokán: az ember és a természet — igazában kölcsönösen nem lehet

közömbös egymással szemben. Úgy látszik, bizonyos függési viszony van az élő és az élettelen természet között s így kölcsönös közömbösségről nem beszélhetünk akkor sem, ha a természet maga közömbös is lenne minden étellel szemben. És semmiesetre sem mondhatjuk azt sem, hogy az embernek semmi köze sem volna a természet-hez; hogy az ember és a természet úgy állanának egymással szemben mint teljesen *közömbös idegenek* . . . Tehát nem is mint *jó barátok*, de nem is mint *ellenségek*, mert a jó barátok és az ellenségek egyaránt nem közömbösek egymásnak és egymással szemben.

*

Az az állítás, hogy az élet világa — és legfelsőbb fokon: az ember világa — közömbös lehetne a természettel szemben, már első pillanatra is tarthatatlan hamis állításnak látszik. A szemmel látható, le nem tagadható igazság éppen az, hogy az embert rendkívüli módon érdekli — és pedig nemcsak theoretikus szükségérzetből, hanem egzisztenciális érdekből is — a természet; az embernek a természet után kell igazodnia, ha boldogulni akar az életben. A természet után kell igazodnia az embernek és tényleg a természet után igazodik is, ezt a „kell“-t, ezt a szükségyszerűséget ésszel fel is éri s így ez a szükségyszerűség ő benne tudatossá válik.

De tudattalanul is egészen bizonyosan — s ez amolyan közismert triviális igazság — a természet után kell igazodnia és tényleg ezután igazodik is minden élőlény ezen a világon. Valahogyan olyan módon, ahogyan ezt Spencer is képzei, akitől az életnek oly sokat mondó meghatározása származik: *the continous adjustement of internal relations to external relations*.

*

Semmiesetre sem kockáztathatjuk meg azt az állítást, hogy az élőlényeknek s köztük elsősorban az embernek semmi közük nem lenne a természethez. Ezt az állítást épp oly kevéssé és a siker épp oly kevés reményével bizonyíthatnók be, mint azt a másik — ehhez hasonló, csak még általánosabb értelmet kifejező — állítást, hogy az *énnek* semmi köze sincs a *nem-énhez*, hogy én és a világ közömbösek lehetünk egymással szemben, mert hisz semmi közünk sincs egymáshoz.

Egyáltalában nem feltétlenül szükséges a „solipsismus világ-sírájába“ bele temetni minden dolgokat, hogy megértsük azt, hogy a világ összes dolgai voltaképpen tudatbeli valóságok, hogy tehát igenis a *tudattól* függnék a világ dolgai — és hogy a világnak ott van a határa, ahol a tudatnak van a határa.

*

A természetes, naiv és egyben filozófiátlan gondolkozás nemcsak azt nem engedi meg, hogy az *én* és a *nem-én*, a gondolat és a lét olyanak tekintessenek egzisztenciális szempontból, mint amiknek kölcsönösen igen nagy jelentőségű az egymással való relációjuk; de azzal a felfogással sem tud megbékélni, hogy az én és a nem-én, én

és a világ, az öntudat és az ettől függetlennek tartott valóság mint egyenjogú faktorok állíttassanak egymás mellé. Attól a gondolattól pedig, — amely filozófiailag ugyan kifogástalan s minden bizomnyal egyike a megcáfolhatatlan igazságoknak — hogy minden valóság voltaképpen tudatbeli valóság: mint monstruosus gondolattól, amit józan ésszel nem lehet megérteni, elfordul a közönséges, józannak nevezett gondolkozás.

*

És mostan az elmondottak után, — anélkül, hogy állást foglalnánk a kérdésben, — megint megismételjük azt a magától értődőnek tekintett igazságot, hogy a természet és az élőlények, határozottan és különösen pedig: az ember és a természet között nincsen olyan reláció, amely erkölcsi kategória alá volna vonható. Általánosságban ezt a gondolatot így is kifejezhetjük: a természet amorális.

*

A közönséges gondolkozás nem is titkolja, hogy — ellentétben minden helyes filozófiai kiindulási alappal — az „igazi“ kétségbe nem vonható valóságból — az objektívnek vélt, a szubjektumtól semmiképpen sem függő valóságból — indul ki és a szubjektumot mindenestül elsüllyeszti az objektív valóságba.

Ha a mélyére nézünk ennek az objektív valóságnak, azt találjuk, hogy ez voltaképpen maga az *amorális természet* — s igazában ebbe az amorális természetbe süllyesztünk el mindeneket, az ember világát, a kultura világát s az eszményektől, a legnemesebb eszményektől átitatott, áthevített és irányított erkölcsi világrendet is.

E szerint a felfogás szerint dehogy is egyenjogú a gondolat a léttel, az alany beleesik a tárgyba s a természet elnyeli mindeneket. Az *Oupnekhat*-nak eredetileg egészen más értelmet kifejező tanítása ilyen értelmű jelentést nyerne e mellett a naiv felfogás mellett, amely felfogás nemcsak minden egyéniség temetője, de igazában minden alanynak is sírja és egyben mindent elnyelő sírja mindannak, amit közönségesen szellemnek és a szellem alkotásának tekintünk. *Hae omnes creaturae in totum Ego sum, et praeter Me ens aliud non est et omnia Ego creata feci.* Igen, szóról-szóra elismételheti ezt a grandiozus mondatot a természet, a *rerum magna parens* is, aki nemcsak szüli, de fenntartja is az összes lényeket, látszatra bármennyire önállósítanak is azok magukat tőle annyira, hogy önteltségükben mintha szembehelyezkednének a természettel, amellyel szemben *egyenjogúnak*, majd mihamar *többjogúnak* s végül *egyedül jogosnak* tekintik magukat.

Nézetünk szerint igen nagy jelentőségű, mély értelmű, le nem tagadható, megcáfolhatatlan igazság van abban az állításban, hogy minden ismert fizikai valóság bele tartozik a természet világába. Ilyen fizikai valóság minden élőlény is — és mint ilyen természetesen teljes mértékben bele tartozik a természet világába, amint még nevezik ezt a világot, a *fizikai világrendbe*. Hogy ez a fizikai világrend van, hogy ez a fizikai világrend létező valóság, ez olyan igazságnak

tűnik fel, amit bizonyítani is felesleges. Annyira, hogy nagyon sokak szemében — és pedig, amint szellemesen mondják és mondhatják is: a műveletlen nagy tömeg szemében — és a művelt nagy tömeg szemében — csakis a fizikai világrend ismertetik el egyedüli valósnak.

*

A filozófiát köztudomás szerint, igen sokféleképpen lehet értelmezni. Egyik értelmezése mindenesetre az is, hogy a filozófia az emberi szellem ama grandiózus, nagy horderejű, a legnagyobb horderejű vállalkozása, amely az emberi ész és erő minden rendelkezésre álló eszközeivel be akarja bizonyítani az *ethikai világrend* létét.

*

A fizikai világ léte első pillanatra is olyasvalaminek tűnik fel, ami magától értődő, kétségbevonhatatlan, bizonyításra és bizonyítgatásra nem is szoruló valóság. Sőt ha valami kérdésesnek látszik, akkor az a kérdéses: vajjon van-e ezen a világon kívül más valami is? Egészen általánosságban azt lehetne mondani, hogy az minden kétségen felül állónak ismertetik el, hogy a fizikai világ létezik, kérdéses csak az lehet, vajjon e mellett a világ mellett van-e egy másik világ is? Ez a kérdés nyilvánvalóan egyszersmind a materializmus kérdése is. De nemcsak ez. Még materialisztikus világfelfogás mellett is joggal beszélhetni lelki jelenségekről, sőt nemcsak lelki jelenségekről, hanem ethikai követelményekről is, csak hogy materialisztikus felfogás mellett mindez valami módon visszavezetendő magára az anyagra. Hogy ezzel a visszavezetéssel adós marad nekünk a materializmus, az olyan tény, amit talán felesleges is bővebben bizonyítgatni. De azért materialista felfogás mellett is egészen csodálatos jelenséggel kerülünk szembe. Az ember-világ is természetesen a materia világa e mellett a felfogás mellett. Az ember világa pedig tele van nemcsak úgynevezett lelki jelenségekkel, de erkölcsi jelenségekkel is (jó, rossz, erény, bűn, büntetés, kötelesség érdem), tehát a materia képes nemcsak lelki, hanem ethikai jelenségeket is produkálni. A materia a maga fejlődésében mindannak produkálására képesnek látszik, amire eddig csak a szellemet tartották képesnek.

De azért mégis természetesen a lelki jelenségek világa más mint a fizikai jelenségek világa.

Odavetve nem mulaszthatjuk el, hogy annak a meggyőződésünknek is megadjuk kifejezést, hogy ha felvetjük azt a kérdést, melyik a feltétlen realitású világ: a fizikai jelenségek világa-e, amely a természettudományi elgondolás és a metafizikai materializmus szerint is voltaképpen a quantitásnak a világa, avagy a lelki jelenségek világa-e a letagadhatatlan, kétséggel nem illethető realitás, úgy minden habozás nélkül azt kell mondanunk, hogy a kettő közül a lelki jelenségek, a kvalitások világa, az igazán feltétlen realitású világ. Az a fájdalom, amit a fogfájás jelent nekem, nagyobb, határozottabb, letagadhatatlanabb és eldispu-

tálthatatlanabb realitással bír, — mint akár az összes kolosszális égitesteket együttvéve jelentő csillagtenger.

De ez alkalommal nem akarjuk felvetni azt az egyébként rendkívüli módon érdekes kérdést, hogy vajjon a lelki jelenségek vezethetők-e inkább vissza fizikai jelenségekre, avagy fordítva, — csupán csak le akarjuk szögezni azt az igazságot, hogy a lelki és a fizikai jelenségek alapján különböznek egymástól és a tudomány mai állása szerint egymásra vissza nem vezethetők.

Első pillanatra is igazat kell adnunk Paulsen Frigyes amaz állításának, hogy azt, aki azt állítja, hogy a gondolat is, mint minden fizikai jelenség: mozgás, azt nem lehet megcáfolni, nem lehet pedig azért megcáfolni, mert nyilvánvaló abszurdumot állít, aminek helytelenségét és tarthatatlanságát mindenki azonnal belátja.

Nem akarunk belemenni a materializmus cáfolatába, csupán annyit akarunk leszögezni, hogy lelki jelenségek igenis vannak és hogy ezek a lelki jelenségek különböznek a fizikaiaktól — és hogy a lélektan semmiesetre sem kebelelezhető be a fizikába, még akkor sem, ha csak az anyag léteznék is egyedül az egész mindenségben, tehát ha szellem avagy lélek seholsem léteznék ezen a világon, mondom: ez esetben is lennének lelki jelenségek s ez esetben is lenne lélektan, ha talán amolyan „lélek nélkül való lélektan“ is.

A dolog tehát úgy áll, — ez tapasztalati tény és a tapasztalattól való igazság is, — hogy letagadhatatlan bizonyossággal vannak lelki jelenségek a fizikaiak mellett, amelyeket eddigelé még senkinek sem sikerült visszavezetni a fizikai jelenségekre, avagy akár arra a végső valóságra, amiből a materialis felfogás szerint minden állana.

*

Az a világ, amiben élünk, egészen csodálatos világ. Ez a valóságok világa. A valóságok világában vannak fizikai jelenségek és vannak pszichikaiak. Testiségünkkel nyilvánvalóan a fizikai valóságok világához tartozunk, míg a lelki jelenségek, amelyek a tudatom közvetlenségében vannak, arról tesznek tanúbizonyságot, hogy igenis én bennem olyan jelenségek, helyesebben folyamatok is lejátszódnak, amelyek nem tartozhatnak és tényleg nem is tartoznak a fizikai jelenségek közé.

Mindezen kívül és mindezen felül elmondhatjuk azonban, hogy az emberi lét egyáltalában nem merül ki a testi és lelki jelenségek valóságában. Azt szokták mondani, hogy a létezőn kívül és talán e felett van egy világtrend, amely értelmet, célt, jelentőséget adna magának a létnek is. Ez az *értényesség világa*, az igazságnak, szépségnek és jósnak a világa, ami nem arról ad nekünk felvilágosítást, ami van, ami a tér- és időbeli világban a végtelen ok-okozat láncolatsor keretében megvalósul és elmúlik, — hanem felvilágosítást ad nekünk arról a világról, aminek meg kellene valósulnia s amely igazában minden tökéletesség ősforrása, biztosítéka magának az örök tökéletesedésnek, amely felé nemcsak minden lét tendál ezen

a világon, de amely egyszersmind egyedül képes jelentést, értelmet és célt kölcsönözni a tapasztalati létezők világának is.

*

Amit most mondani fogok, az egészen biztosan téves állítás, de azért mégis elmondom, mert alkalmas arra, hogy illusztrálja azt a gondolatot, amit ki akarok fejezni. Sokan úgy vagy olyanszerűen és olyanszerűnek képzelik a természettörvényeket, mint amelyek mintegy a valóság világa felett lebegnének s amelyek követést követelően megszabnák és meghatároznák a természeti jelenségek lefolyását. Mondom: ez a felfogás egészen biztosan téves s nemcsak abba a nagy metafizikai principiumba ütközik bele, hogy *entia sine necessitate non sunt multiplicanda*, de olyan dualitást visz be a valóság világába, ami semmivel sem igazolható — és igazában mit sem magyaráz. De azért mégis vannak természettörvények, nem olyképpen, mintha ezek a valóság világában valaminő módon léttel bírnának, hanem valahogyan más módon, de olyan módon, hogy ezekről az emberi értelem tudomással bír.

Ilyen tudomással bír azonban az ember nemcsak a természet törvényeiről, amelyek szerint a természet jelenségei lejátszódnak látszanak, vagy talán tényleg le is játszódnak, de ilyen tudomása van az embernek arról is, hogy cselekvéseinek, sőt még akarásának is *milyennek* kell lennie. Milyennek *kellene* lennie. Milyennek *kellene* lennie? A természet jelenségeinél ugy-e nem beszélhetünk így? Csak akkor beszélhetnénk így, ha helytelenül értelmeznők a természet törvényeit. Ha azt tételezhetnők fel a természetről, hogy esetleg ellene is szegülhetne a természet törvényeinek. Ami bizonyára esztelen feltevés, esztelen pedig azért, mert a természettörvények nem úgy léteznek, mintha ezek előírások módjára a természet felett lebegnének. Csak természeti jelenségek vannak — s ezeknek a természeti jelenségeknek az emberi értelemben valami módon való visszatükröződése, rendszerbe foglalása a természeti törvény. Talán olyan módon, amint Helmholtz gondolja, aki szerint: *Naturgesetze sind Gottungsbe-griffe* — vagy talán még helyesebben olyanképpen, amint Liebm ann mondja: *Naturgesetze sind Gottungsurteile* . . .

De a szépség, az igazság és a jóság szabályai, úgy látszik nem ilyenek, hanem olyanszerű, a tapasztalati világ léte felett levő érvényességek, mint amilyenek a *platon*i eszmék. Ezek a platoni eszmék olyan értékeket revelálnak nekünk, amilyent a tér- és időbeli véges jelenségeknek, a mulandóság világának dolgai, nem nyújthatnak. — Viszont úgy áll a dolog, hogy ezek az értékek — s ez értékeknek a tér- és időbeli véges dolgok határtalan világában való megvalósításai — adnak jelentést, értelmet, célt és értéket a jelenvaló, valóságosnak tartott világnak is. S ez az, amiről ismert világunkban *csak* az embernek van tudomása. A világ csodálatossága, rejtélyessége ime az ember világában megkétszereződik.

*

Ha a külvilágot tekintjük, úgy ezzel a világgal szemben egészen értelmetlenné látszik követelésekkel fellépni. A külvilág olyan, ami-

Ilyen. Az emberi ész ezen a téren legfeljebb is csak a tények pártatlan, objektív megismerését ambicionálhatja. Ez is nagy dolog. Sőt sokak szemében ez a legnagyobb dolog, mert ez az ismeret képesít bennünket a természet legyőzésére, képesít bennünket arra, hogy a természetet alá vessük akarataunknak, persze úgy, hogy ellessük titkait s hogy megtanuljuk fogásait, de azért a természet jelenségei ezután is épp úgy játszódnak le, mint annakelőtte, mint akkor, amikor mondjuk, semmiféle emberi intelligencia nem ismerte törvényeit, titkait. Nem is kívánjuk azt a természettől — ez első hallásra is esztelennek tűnik fel — hogy kívánságunknak, vágyainknak, előírásainknak, szabályainknak engedelmeskedjék. Ilyen daemonikus erővel nem rendelkezünk s minket magunkat döbrentene meg leginkább, ha önmagunkban ilyesmit találunk, vagyha ilyesmit látnánk a természeti jelenségek világában.

Az emberi világban, illetőleg abban a világban, amelynek léte elengedhetetlen előfeltétele az ember maga, — mert ez a világ csak az ember által létesülhet, mert ennek létesítésére a természet (még az élő természet is) az ember nélkül elégtelennek bizonyult — a szépek, igaznak és jónak világában, egy szóval: a kultúra világában egészen más kép tárul elénk. Itt igenis fellépünk ilyen követelést parancsoló követelésekkel — és nem kérdezősködjünk arról, vajjon megvalósíthatók-e ezek a követelések avagy nem, és igenis ezeknek mintegy megvalósítását követeljük. Aminthogy a lét legmélyebb lényegéig hatolva s ezen a szilárd alapon állva — s a lét legmagasabb céljáig előrehaladva, végtelen mélység és végtelen magasság között szilárdan állva — úgy hisszük a lét velejét és értelmét ragadjuk meg a kultúra kategorikus imperatívusában: amikor a legnemesebb ideálok megvalósítását követeljük.

Tudománytalan, tudományelőtti-e ez a felfogás, avagy jogosult? A természetre vonatkozólag ilyen avagy ehhez hasonló követelés tudománytalanak s talán tudományelőttinek is látszik. De úgy látszik, egészen másképpen áll a dolog az ember-világban. Lehetséges-e ez? Hát nem tartozik az ember is a természethez, még akkor is, ha ő benne csakúgy mint a többi élőlényekben, a holt anyagban ki nem mutatható lelki jelenségek is lejátszódnak? Felette, kívüle van-e az ember a természetnek? Miért? Honnan veszi, honnan veheti ehhez a jogcímet? Vajjon nem járunk-e hamis nyomokon, amik bennünket messze eltávolítanak az igazságtól?

Revideáljuk megint gondolatainkat. Mi is csak az az ember-világ? Miben különbözik, ha különbözik, a fizikai világrend az *erkölcsi világrendtől*?

A világ valóban nemcsak dolgok és események halmazata, hanem dolgoknak és eseményeknek rendje. A rendet feltaláljuk a fizikai világban, a természet világában is. Megtaláljuk pedig ezt a rendet különösképpen a térbeli világban, amely világra nyilvánvalóan érvényesek a geometriának törvényei. De nemcsak a testi világ egymásmellettségében nyilatkozik meg a rendet jelentő törvényszerűség, hanem ilyen rendet jelentő törvényszerűség nyilatkozik meg a testi világ egymásutánjában lejtszódó eseményekben is. E tekintet-

ben, úgy látszik, semmi különbség sincs az élő és az élettelen természet között, csupán az ember vindikál magának különálló helyet az akarati aktusnál és cselekvésnél. Az egész mindenségre, mindenestre az egész fizikai mindenségre érvényesnek ismertetik el a kauzalitás elve, minden tudomány principiuma, amint még joggal nevezzük ezt az elvet: az *indukció axiómája*. De még ennél is tovább mehetünk, úgy látszik, nemcsak a fizikai valóság világában bír érvényességgel a kauzalitás elve, hanem a lelki jelenségek világában is — csak éppen az emberi akarat és cselekvés világában válik kérdésessé. Kérdéssé válik két szempontból: 1. azért, mivel nem bizonyítható minden kétséget kizáró módon a kauzalitásnak kizárólagos uralma és 2. azért, mivel egész erkölcsi öntudatunk tiltakozik az ellen, hogy ezt a nagy, úgy látszik, a világok felett uralkodó principiumot elismerjük az emberi akarás és cselekvés világában is.

Nem kérdéses, hogy egyik szempontból sem tehetni helyt álló ellenvetést a kauzalitásnak érvényessége ellen az emberi akarat és cselekvés világában.

Legújabban Bergson próbálkozott meg azzal a nagy problémával, hogy az emberi akarat és cselekvés szabadságát megmentse, hogy az emberi akaratot és cselekvést „felszabadítsa a német filozófia vaspáncélja alól”. Úgy hisszük azonban, ez a vállalkozás neki sem sikerült, ami meg sikerült neki, voltaképpen a probléma félreértése alapján sikerült csak, mert úgylátszik ez a vállalkozás egyáltalában senkinek sem sikerülhet . . .

Úgy gondoljuk, Bergson nem vette figyelembe, hogy az akarat szabadság nagy filozófiai problémája ottan kezdődik, ahol az akarás és cselekvés teljes congruentiája már megvan.

C'est de l'âme entière, en effet, que la décision libre émane; et l'acte sera d'autant plus libre que la série dynamique à laquelle il se rattache tendra davantage à s'identifier avec le moi fondamental . . .

Bref, nous sommes libres quand nos actes émanent de notre personnalité entière, quand ils l'expriment, quand ils ont avec elle cette indéfinissable ressemblance qu'on trouve parfois entre l'oeuvre et l'artiste . . .

En un mot, si l'on convient d'appeler libre tout acte qui émane du moi, et du moi seulement, l'acte qui porte la marque de notre personne est véritablement libre, car notre moi seul en revendiquera la paternité.

E nyilatkozatok legalább is megerősíteni s igazolni látszanak állításunkat, hogy a Bergson vállalkozása sem mondható eredményesnek és sikerültnek.

Ami ezen a téren sikerülhet, azt megtette és el is érte a német filozófia, amikor az akarat szabadságának kérdését a metafizikai síkból átvetítette az ismeret-elmélet síkjára. De ez a kérdés nemcsak metafizikai kérdés, vagy legalább is nemcsak olyan kérdés, ami csak a metafizikát érdekli, de nem is csak ismerettani kérdés, vagy legalább is nemcsak olyan kérdés, ami csak az ismerettant érdekli; ha-

nem egyszersmind ethikai kérdés is, vagy legalább is olyan kérdés is, ami az etikát rendkívüli módon érdekli, ami miatt aztán az ember erkölcsi öntudata valóban felháborodik és nyugtot nem talál. Amit Dubois-Reymond mond a hét világrejtélyről tartott világhírre emelkedett beszédében, az szóról szóra igaz ma is:

Aber auch der entschlossenste Monist vermag den ernsteren Forderungen des praktischen Lebens gegenüber die Vorstellung nur schwer festzuhalten, dass das ganze menschliche Dasein nichts sei als eine Fable convenue, in welcher mechanische Notwendigkeit dem Cajus die Rolle des Verbrechers, dem Sempronius die des Richters erteilt, und deshalb Cajus zum Richtplatz geführt wird, während Sempronius frühstücken geht.

És mégis azt kell mondanunk: nincs, mert nem lehet kivétel a kauzalitás törvénye alól — sehol, de sehol sem a tapasztalati világban, a mi világunkban, tehát a lelki jelenségek világában sem, tehát az akarat világában sem. Nincs és nem lehet kivétel ez alól az elv alól akkor sem, amikor az ember kulturát létesít, vagy mondjuk — kissé pantheisztikus színezettel — akkor sem, amikor az emberi ész és erő közvetítésével az igaznak, szépnek és jónak gyönyörűsége világa pompázó virágzásnak indul, amely pompázó virágzás sokak szemében egyenesen magának a létnek értelmét fedné fel. Hogy sehol és soha sincs kivétel a kauzalitás elve alól, ezt minden egyes konkrét esetben semmiesetre sem tudjuk mindig bebizonyítani, de ez nem is fontos; azért nincs kivétel a kauzalitás törvénye alól, mert ilyen kivétel nem lehet. Ha meg mégis volna ilyen kivétel, az előtt megállana az emberi ész, mert ezzel a kivétellel úgy sem kezdetne semmit sem, ez esetben az emberi ész értelmetlen csodával állana szemben, amit semmiféle emberi kategóriával nem tudna megvilágítani.

Azt a kettősséget, amely ezen a téren egyaránt fenyegeti az emberi észet és a természetet, visszautasítjuk, amennyiben az embert is belehelyezzük a fizikai világrendbe s azt hisszük, hogy a fizikai világrend törvényei reá nézve is érvényesek — s ha azt látjuk, hogy a tapasztalati világban nemcsak fizikai, hanem lelki jelenségek is vannak, úgy ezeknek elismerése mellett is ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy ezekre a lelki jelenségekre is minden fentartás nélkül érvényesnek kell lennie a tapasztalati világra általában érvényes törvényszerűségnek, jelen esetben a kauzalitásnak. Az itt és ott fel-felbukkanó dualizmust visszautasítjuk. Ha meg ezt tesszük, hol találjuk meg az erkölcsi világrendet? Pedig az erkölcsi világrend szembehelyeztetik a fizikai világ rendjével — és igazában ebbe a világba tartoznék az ember, azt állítván, hogy neki itt van igazi hazája, hogy a természet neki csak „mostohája“, ahol sem nem keresi, sem nem találja meg vágyainak kielégülését... Az ember, a magasabbrendű ember — és minden ember a lehetőség szerint ilyen magasabbrendű ember óhaját lenni — szégyelné is magát, ha más célja, más rendeltetése, életének s emberi törekvéseinek más jelentősége és értelme nem volna, mint a fizikai prosperálás. Igen: az ember fizikai lény, érzéki, de egyben eszes lény is; ez azt jelenti, hogy *ethikai lény* is, ez pedig azt jelenti,

hogy más világhoz is van köze, mint a fizikai világhoz. Olyan világhoz is van köze, amiről a fizikai világ halvány sejtelmet sem nyújthat.

Hogy ez így van, egyáltalában nem kérdéses: ezt árulja el minden emberi élet és minden emberi törekvés. Nem igaz az, hogy az ember valaha is és valahol is életcéljának csupán az életnek valami módon való leélését tekintette volna. Az sem igaz, hogy bárki is csak éppen fizikai boldogulását keresné az életben. Az *emberi élet* — ha igazán a mélyére tekintünk a dolgoknak s nem elégszünk meg azzal, amit a dolgok felszíne első pillanatra elárul nekünk — mindenütt és minden időben mint eszköz és nem mint cél jelentkezik. Az emberi élet magán túlra utalását helyesen nevezhetjük, mert helyesen tekinthetjük: a végtelen felé való törekvésnek. Hozzá tehetjük azt is, hogy az ember igazában véges eszközökkel tör a végtelen felé. A végtelen felé való tendálás talán már az ember fizikai léténél is jelentkezik, amikor földi létét a tapasztalat által is lehetségesnek bizonyult határok között gyermekeiben óhajtja meghosszabbítani.

A végtelenség felé való tendálás jelenti egyszersmind az ember ama vágyát is, hogy legyőzze a halált, illetőleg, hogy biztosítsa magának a halhatatlanságot. Ez a cél mindenesetre olyannak látszik, amiért igenis érdemes eszköznek tekinteni az emberi életet. Milyen az a halhatatlanság, ami az emberi élet céljául elfogadható volna? Tekinthetjük-e ilyennek azt a halhatatlanságot, amit az emberek emlékezetében való továbbélés jelent? Avagy az alkotásainkban való továbbélés az a halhatatlanság, amit kíván magának az ember s aminek elérésére eszközül oda adja egész életét? Mindezek a formái a továbbélésnek olyanoknak látszanak szemünkben, mint amelyekhez tényleg elmenekülnek az emberek a halál elől. A halálnál mindenesetre több ez a halhatatlanság is.

*

Ez bizony csak a halott hit halhatatlansága, úgy valahogyan, amint ezt oly szépen mondja Anatole France:

Nous savons que la vie est brève, et, pour la prolonger, nous y mettons le souvenir des temps qui ne sont plus. Nous n'espérons plus en l'immortalité de la personne humaine; pour nous consoler de cette croyance morte, nous n'avons que le rêve d'une autre immortalité, insaisissable celle-là, éparse, qu'on ne peut goûter que par avance, et qui, d'ailleurs, n'est promise qu'à bien peu d'entre nous, l'immortalité des âmes dans la mémoire des hommes.

De nem ezt akarják az emberek. Hanem igazában életük végtelenségét akarják — s a halált az étellel óhajtánák legyőzni. Ez fizikailag nyilvánvaló képtelenség. Erre a tapasztalati világ semmiféle példát sem tud felmutatni, de még támpontot sem nyújthat nekünk.

A fizikai világ ismer ugyan öröklétet, de ez az anyag örökléte, ez az anyag halhatatlansága. Talán vannak örök érvényességek is — és annyiban talán az igaz, szép és a jó birodalmában is beszélhetünk halhatatlanságról, örökkévalóságról. És talán ebbe a két birodalomba: az anyag örökkévaló birodalmába és az érvény örökkévaló birodalmába kell belekapcsolódnia az embernek, ha halhatatlan akar lenni. Az ember tudatos célokat kitűző és célokat megvalósító élete az erkölcsi világrendbe tartozik, amint hogy ez az egész világrend olyannak is tekinthető, ami a fizikai világ fölé helyezkedett és magát a fizikai világot minden tekintetben eszközül használja a maga céljaira, olyan célokra, amelyek alkalmasak arra is, hogy értelmet adjanak az egész mindenségnek.

Az erkölcsi világrenddel szemben nemcsak azzal a követelménnyel lépünk fel, hogy harmóniát és kiegyenlítődést létesítsen az egyes emberek életében az erény és a jólét s a bűn és a boldogtalanság között. Ennél sokkal nagyobb és mindeneket átható effectust várunk és követelünk meg az erkölcsi világrendtől, — azt ugyanis, hogy átjárja és áthassa az egész mindenséget, hogy ennek igazában jelentést, célt és értelmet adjon. Az erkölcsi világrend jelenti az örök, soha el nem múló világot, — részben szemben az állandóan keletkező és elmúló világgal, de jelenti egyszersmind azt is, hogy a véges jelenségeknek a végtelenbe nyúló világa is mindenestül beletartozik az erkölcsi világrendbe, talán mint annak kerete, talán mint annak anyaga és talán mint annak eszköze is.

Hegel olyasmit mond, hogy az újkori filozófiával szemben már alig lehet azt a vádat emelni, amit a régebbivel szemben joggal lehetett, hogy kevés van benne az istenségből; ellenkezőleg inkább az a vád emelhető vele szemben, hogy sok van benne az istenségből. Hegel e finom megjegyzése elsősorban a pantheisztikus és *panentheisztikus* felfogásokra áll. Mi úgy gondoljuk, az emberi lélek legbelsejében szunnyadó sejtéseknek adtunk csak gyenge hangon kifejezést akkor, amikor erős meggyőződéssel hirdetjük az erkölcsi világrend létét s az erkölcsi világrendnek a fizikai világrenddel szemben való felsőbbbőségét, amely utóbbinak még létjogosultságát is, olyan szerűen, amint Platon gondolta, csak az erkölcsi idea, a legfőbb erkölcsi valóság adhatja meg.

*

Amit mostan elmondottam, tulajdonképpen általánosan ismert igazság. Nem is egyéb ez, mint önmagunknak minél tudatosabbá válása. Mellékesen megjegyzem, hogy önmagunknak minél tudatosabbá válása a filozófia egyik sokat jelentő meghatározása is. Önmagunknak minél tudatosabbá válása jelenti a nap nagy fényességét, jelenti a tudat napjának kulminálását. Mi mindent jelenthet ez a kulminálás annak a tudatnak számára, amelyben benne van a zenith és a nadir? Azt, amit a tudatosság fényözönében jelent az *erkölcsi*

világrend, aminek nem szab határt sem a hegy, sem a tenger, de még a csillagtenger sem s amit nem korlátoz sem a jelen, sem a múlt, sem a jövő, általában: aminek nem szabhat korlátot a mindent elnyelő idő sem, de még az egyéniség sem. Ez az a világ, amelyben élve, lényünk egész valójával átérezzük, hogy résztveszünk annak az örök világnak életében, amely világot érdemesnek tartjuk a minden korlátokat legyőző örök életre.

Ebben a világban élve, ebben a világban a legnemesebb idálok-tól vezérelve és működve, kilépünk a tér és idő és az egyéniségünk szűk korlátaiból — s ezért nem is aggódunk egyéniségünkért — megértjük, átérezzük s valóban lényünk legbelsejéig áthatva megszívleljük azt a mély bölcseséget tanító indus intést:

„Lelkükben jegyezzék meg: nincs itt semmiféle sokság és halálról halálra bolyong az, aki itt sokságot pillant meg“.

(Budapest.)

Bárány Gerő.

AZ ELVESZETT PARADICSOM.*)

Az Édenből örökre száműzöttek
Kétségbe esve így beszéle Ádám:

„Tehát kiűztél a paradicsomból
Egy szép gyümölcsért, oh kegyetlen Úr!
És immár hosszú ezredévek óta
Ott áll az Édenkertnek ajtajánál
Kétélű karddal öldöklő Kerúb
Az élet fája szörnyű öreként.

Oh hát csak addig kellettem neked,
Amíg nem voltam jó s gonosz tudója
És kábaságban éltem, mint az állat!

Igaz, hogy megszegtem tilalmadat
Én balga s ettem asszonyom kezéből,
Habár megmondtad, hogy, ha ízlelem
A tiltott fának csábító gyümölcsét,
Halál halálával halok meg én;
De, hogyha arra visszagondolok,
Hogyan történt meg gyászos elbukásom,
Már azt hiszem, hogy bűnös nem vagyok,
Csak szörnyű félreértés áldozatja.

A kígyó szedte rá a dőre asszonyt,
A lelkes állatok közt legravaszba,
S azt mondta, ha eendünk a gyümölcsben,
Bölcsök leszünk mindketten, a gonosznak
S jónak tudói, mint az istenek.

Én mit sem adtam a kígyó szavára,
Hisz úgy tudtam, több isten nem lehet.
Hiszen Te vagy egyetlen Istenem,
S hazugságnak véltem ravasz beszédét.
Kíváncsiságból ettem a gyümölcsben,
Csakúgy, mint Éva, a boldogtalan,
És nem, hogy én is istenné legyek.

De, midőn a tudásfa szép gyümölcsét
Megettem és bölcs lettem általa,
Te megrettentél és imígy beszéltél
Megerősítvén a kígyó szavát:
„Reá kell mostan gondolnunk azért,
Kezét ne nyújtsa majd a második fán,
Az élet fáján ért gyümölcs után,
Mert akkor mindörökre élni fog
És épp olyan lesz ő, mint egy közölkőnk“.

*) Mutatvány a szerző költeményeinek sajtó alatt levő új kötetéből.

Így volt, oh jaj! hogy egy Isten helyett
Te istenekről szólottál vala,
S hogy ne kerüljek istenek közé,
Kiűztél ekkor a paradicsomból.

De mért féltél Te, az egyetlen Isten,
Ki más istent nem tűrsz magad körül,
Én tölem, a Te nagy kezéd művétől?
A megfejtés egy rémes gondolat,

Te elfelejtéd azt a hat napot,
Miről az Írás első lapja szól,
Mikor megalkotád a nagy világot,
Felejtéd, hogy te vagy a Jehova,
Világteremtő egyetlen nagy Isten,
Kinek nem kell rettegni semmitől,
Hisz egyedül van, hisz mindenható,
S a mint a Könyv a második lapon,
A Mózes könyve nyilván megmutatja,
Azt hitted, hogy csak Zeus vagy, a szegény Zeus,
Hiába dörgő, akinek hatalmát
Száz s száz istennel kell megosztani
S kinek nemcsak házsártos asszonyától,
A szép Hérától kellett félnie,
De még az embertől is rettegett,
Hogy eszével megnő hatalma is.

Azt hitted pillanatra, hogy Zeus vagy
(Mily végzetes perc volt ez énnekem!)
S hogy én, a jámbor, a mezítlén Ádám,
Az égiekkel dacoló Prometheus,
A lángorzó emberbarát vagyok,
Ki a menyekből elrabolt tűzével
Naggyá akarta tenni a kis embert,
Ez a bűnéért kősziklára láncolt,
Bilincs között is félelmes Titán,
A Végzet nagy titkának a tudója,
Amely titoktól rettegett Zeus,
Igen, Te egy törpét néztél Titánnak
S ezért űztél ki a paradicsomból
Gyámoltalant és gyöngét, engemet!

De a jó Zeus megbékélt a Titánnal,
Levette róla súlyos láncait
S kebléről elzavarta a keselyt,
Amely szünetlen marçangolta máját,
S megbékélt végre az emberrel is
És a tüzet sem vette tőle el
S a Végzet is megbékélt így Zeusszal,
Akit csaknem ledöntött már a trónról.

De Te mily büntetést mértél reám!
 Nem azt panaszlom, hogy verejték árán
 Kell annyi éve enni kenyerem:
 Elég erős munkára két karom,
 De azt, mi ennél sokkal iszonyúbb, hogy
 A keselyűnél keselyűbb madárral,
 A büntudattal tépeted szívem,
 S az én gyötrelmem, törpéé, nagyobb,
 Mint volt a Zeusszal szembeszállt Titáné,
 És vége, oh jaj! nem lehet soha,
 Hiszen beoltod ivadékaimba.

Sosem iog hát ember születni többé
 Az Édenkert, a szép paradicsom
 Ártatlansága édes érzetében,
 Hisz még az istenadta gyermek is
 Bűnben fogantnak érzi most magát
 S kezdettől fogva kárhozatra szánitnak.

Hiába süt rá éltető napod,
 Nem érzi ő sugára melegét,
 Hiába illatoz felé virág,
 Ő a virág közt is kígyót keres
 És a felé mosolygó nő szemében
 Nem üdvét látja, csak szennyes bűnét.
 Megmérgezettnek érzi a kehelyt,
 Amely kínálja az öröm borát,
 S útálja ezt a gyönyörű világot
 És egy fantómért vész a földi üdv.
 Irtóztató a múlt és a jelen
 S homályba van burkolva a jövő.

És még Te ígérsz megváltást nekem,
 Neveddel is rettentő Jehova!
 Megváltást Tőled nem remélek én:
 Hisz Tőled kell egykor megváltani
 Ezt a rémekből meggyötört világot.
 De van még rajtad kívül is Erő,
 Amely, hiszem, nálad hatalmasabb,
 Mitől már Zeus is nem hiába félt:
 A Végzet ez, vagy, ami ezzel egy,
 A mindent, mindent szétrágó Idő.
 Rettegd fogát! Nem léssz örök Te sem.

És én itt, e keserves pillanatban,
 Méltatlan sorsom kínos érzetében
 Bódultan érzek olyan ihletet,
 Amilyet érez Delphi jóshelyének
 Apollótól megszállott Pythiája,
 S ez őrzőgő szent elragadtatásban

Már látom a Végzet határozatát:
Hogy egykor eljön a Te alkonyod
S elmúlsz Te is, mint Zeus vagy mint Wotán,
Harag s gyűlölség szörnyű Istene!

Hisz halványítja máris egyre jobban
A Te ijesztő zordon képedet
A Golgotán az áldozat báránya,
A szeretetben nagy galileus.
Nem vagy, Te rém! Názáret Istene:
Te Mózesé vagy és nem Krisztusé.

Lesz még idő, lesz, amikor meging
A lángokádó Sinai hegye,
Rejtőzéseknek borzalmas tanyája,
Ahol halál lesett a híveidre,
Ha megpróbáltak közeledni hozzád,
S csodálkozott, ki élve lekerült
A szent hegyről, az Isten szent hegyéről.

Lesz még idő, mikor törpülni kezdesz
És megnövekszik majd a törpe ember!
Nem én, akit te formáltál a porból
Alázatosnak s jámborlelkűnek,
De az, kit az emberbarát Prometheus,
Az ősművész, ez a titáni szobrász
Formált agyagból bátornak s erősnek,
Kinek fejére bölcs Minerva tett
Lelket szép hímes pille képiben
S ki az Olympuson nevelkedett.

Pallástól nyert, Apollótól kimivelt
Elméje szárnyán ez magasbra szárnyal,
Mint trónod áll, és lábad zsámolya,
Zafírkőből csináltatott nagy állat,
Mit Áron s Mózes látott egykoron,
Megdől s nem retteg Tőled senki többé.

Lesz még idő, lesz, amikor Te csak
Sötétben félő gyermek réme léssz
S a megváltás órája ez leszen.

Halld hát: nem lesz megváltás e világon,
Amíg Te üzöd zsarnok kényed itt
S míg a szívekben a zord Sinait
Nem váltja föl a kegyesebb Olympus“.

Így szóla Ádám s ment vigasztalódva
Verejték árán enni kenyerét.

AZ IHLETETT KÖLTŐ.*)

Vajjon van-e ihlet? Talán csak a költők találták ki, hogy imponáljanak nekünk. Az igaz költészet, mint minden, ami Emberi Nagy, az Ész és Akarat műve. Az ihletet is az Akarat parancsolja elő és az Ész irányítja. „Egy gyanakvó angol feljegyzései”-ből.

Horatius is, mint díszítő tulajdonnév és mint preromantikus motívum: a mulandóság megszemélyesítője, jelenik meg *Matthisson* költészetében. Nagyon valószínűnek tartjuk, hogy itt, *Matthisson* verseiben történt Berzsenyi első igazi találkozása Horatiusszal. Már előbb megismerkedett ugyan futólag vele, apjával folytatott klasszikus studiumai és kedvetlen iskolás évei folyamán; de nem valószínű, hogy Horatius már ekkor sokat jelentett volna a számára. Apjához való furcsa viszonya bizonyára meggátolta abban, hogy az együtt olvasott klasszikusok lágyabb és melegebb hullámzást indítsanak meg benne; és az iskolai olvasás Berzsenyinél szelídebb természeteknek is el szokta venni a kedvét a klasszikusoktól, Berzsenyiről pedig ismert dolog, hogy nem tudta elviselni az iskola nyűgét. Horatiusra igazán csak akkor lett figyelmes, amikor Flaccusként megjelent *Matthisson* holdfényes, szomorúfüzes, kellemesen bánatos és diszkrétén mulandó tájképeiben. Ez a Flaccus már nem a Maecenás gúnyosszavú és mégis hízelgésre hajló barátja volt, nem az elpuhult ifjak és a hadisorból kivénült gáláns lányok ostromozója, kinek szavaiban talán a zordon apa menydörögte a kis Berzsenyi fülébe a *Persicós odí puer apparatus*-t. Ez a preromantikus szemmel látott Horatius volt, az, aki könnyesen inti Septimiust:

ibi tu calentem
debita sparges lacrima favillam
vatis amici,

és a mulandóság sárga szelében borzongva kéri a szépnevű Leuco-noét: *Tu ne quaesieris*, a napot és az órát. Ez a Horatius, *Matthisson* verseiben, a holdvilág mágiáját szereti, amint előmlik a ligetek fölött, és mindent, amit a holdvilág a lélekben jelent:

Süss ist, am Wogensturz in Tiburs Hain,
Wo Flaccus oft, entflohn den Schattenschören,
Im Mondlicht wandert . . .

(*Der Gentersee*, 1803 : 10.)

Az újonnan megismert Horatius *Matthisson* verseinek preromantikus parkjában más tiszteletreméltó és melegszívű nagy emberek társaságában jelenik meg: ott szerepel *Rousseau*, az „ifjúság mágusa”, ahogy *Jean Paul* nevezi, a fiatalon meghalt *Salisseewis*, a költő, kinek halálát *Matthisson* oly megrendítően siratja, a tudós *Haller*, *Bonnet*, a természet megértője, szegény *Yorrick* és a kísértetkirály, *Ossian*, mindannyian a preromantika jellegzetes képviselői; természetes tehát, hogy közöttük Horatius homlokára is a preromantikus napnyugta lágy reflexei hullanak. A fiatal Berzsenyi bizonyára szeretett volna mindezekkel az embe-

*) V. ö. Széphalom 1929 : 85.

rekkel közelebből megismerkedni, de dunántúli kis szigetén me-
rengve a magyar könyvnelküliség nagy óceánja közepén, hogyan is
juthatott volna ő Rousseau, Haller, Sterne műveihez? Mit
tehetett hát mást, mint hogy mindazt a lelkesedést, kíváncsiságot
és szeretetet, mely benne felgyülemlett, a preromantikus park egyet-
len megközelíthető tagjára, az atyai könyvespolcra könnyen leidéz-
hető Horatiusra szórta.

Berzsényi ifjúkori versei még mind matthissonosan variálják
a horatiusi témákat: pl. *Mulandóság* c. versében a preromantika ös-
szes requizituma felvonul, az omladozó vár, melyen az „öszült kor
lelke leng“, a kösziklák, a „vadonnak csudái“, bajnokok sírja kísé-
letekkel, bajvívás, baglyok, pártás szüzek és mindez a gótikus ap-
parátus horatiusi szűkszavú bölcseségbe torkol:

Hősek márvány sarcmpóit
Az idő eltemeti,
S a félvilág hódítóit
Feledékeny por fedi.

A bölcs, ki ma nagy lélekkel
A naphoz emelkedik,
Holnap gyáva gyermekekkel
Egy sírba ereszkedik.

Ebben a korszakában tulajdonképen nem is lehet elválasztani,
hogy mit tanult Horatiustól és mit Matthisson-tól, mert mind-
kettőtől ugyanazt tanulta csak: közös motívumokat. Horatiust azért
szerette meg, mert a preromantikus szellemnek az őst látta benne,
a mulandóság régi nagy busongóját.

Tehát Horatius tulajdonképen nem is hatott Berzsényire abban
az értelemben, hogy a Horatius verseiben formába zárt érzéshullá-
mok hullámoztak volna tovább Berzsényi költészetében. A lélek való-
ságában fordítva történt: Berzsényi a maga érzéseit, a kora érzéseit
beleolvasta Horatiusba, és azután Horatiusból kiolvasta, kitanulta
azt, amit ő maga és a kora vetített belé. Az a Horatius, aki
Berzsényire hatott, nem volt azonos Qu. Ho-
ratiussal, aki Augustus idejében „virágzott“, ha-
nem egy *eidolon* volt, egy vágykép, amelyet a prerö-
mantika állított magának bálványul és saját
életérzésével töltött meg.

A régi korból kiválasztott ősbé a kor művészeti akarása sok-
kal erősebben beleivódik, mint amennyire azt az akarást a kor köl-
tői meg tudják valósítani. Senki sem tudott olyan romantikus lenni,
mint Shakespeare, ahogy őt a romantika látta. Senki sem tudta
a preromantika érzésvilágát oly tisztán kifejezni, mint ahogy azt a
preromantikusok Horatiusból kiolvasták. Horatius az egész
generáció nagy bálványa volt; Berzsényi, ha törté-
netesen nem Matthisson-t olvassa, hanem egy másik német köl-
tőt, akár a Gleim-féle anakreotika köréből, akár Denist, az

osztrák szomszédot, akár Lessing-et, mindenképen Horatiushoz kellett eljutnia: ahhoz a Horatiushoz, aki korának képzeletében élt.

A venusiai költő immár nem tiltakozott; a halottak nagy sztoicizmusával tűrte, hogy elfelejtsék mindazokat a tulajdonságait, melyek nem egyeztek a preromantikus világképpel és hogy meghamisítva előtérbe állítsák azokat a vonásait, amelyekre szükség volt: a mulandóság költészetét, az arany középszer bölcsességét és legfőképpen azt, ami Horatiushoz legkevésbé volt eredeti, az antikos versmértéket a vele járó kifejezési formákkal, hogy a német, majd a magyar preromantika versformája legyen.

*

A *mulandóság* a kor egyik legfőbb lírai mondanivalója volt, Young *Éjszakái*, Gray *Falusi Temetője* óta az európai költészet nagy halál-orcheszterré lett, nálunk ez a hang Ányos Pál költészetével megindította újabb liránkat és a kortól és a nemzeti irodalomtól függetlenül is Berzsenyi legcentrálisabb átélése volt. De Horatius mulandósága és Berzsenyi mulandósága között egy hangulati különbség van, ami a téma azonossága mellett inkább csak a jelzők megválogatásában nyilvánul meg és mégis világok különbsége (amint hogy a versben a jelzők mindig sokkal többet vallanak a költőről, mint a téma). Horatius mulandósága derűs, férfias, emóciótlan, klasszikus. A preromantikusok, Virág, Berzsenyi mulandósága fájdalmasan kéjes, vibráló, nyugtalan, túlradó érzés, mely disszonánsan támad fel a legnagyobb öröm közepén. Ők ezt olvasták ki Horatiusból; tehát valami egészen mást, mint amit Horatius mondott: önmagukat.

Hasonlóképp történt az *aurea mediocritással*: egy kis hangsúlyeltolással ebből is a kor egyik fő tendenciáját olvasta ki Berzsenyi és a kor: a rousseaui visszatérést a természethez és az egyszerűséghez. Az igazi Horatius a középutat szigorú matematikai pontossággal középutnak gondolta kunyhó és palota között:

caret obsoleti
sordibus tecti, caret invidenda
sobrius aula.

(II. 10.)

Rousseau után a középut határozottan a kunyhó felé kanyarodik el. „Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem“, köti ki Berzsenyi, egyébként az arany középszer boldogsága inkább a kunyhó, mint a palota sajátja. Horatius megelégedéséhez nem kell non ebur, neque aureum, szívesen lemond Attalus kincseiről és a távoli Africából hasított oszlopokról, — de nem határozza meg közelebbről, hogy a polgári jólétnek milyen fokán érzi jól magát; talán biztosra vette, hogy minden olvasója tudja, milyen szép villája van Tiburban. Amilyen távolság választja el Horatius villáját Berzsenyi nádfedelese házatól, olyan különbség van Horatius és Berzsenyi szerénysége között is.

Nem kér kínai pamlagot,
Sem márványpalotát a Megelégedés,

(kezdi Berzsenyi Horatius módján; de ugyanabban a hangnemben
azután a preromantikus éneklí tovább, hogy mit is kér:)

Többször mulatoz a szegény
Földmíves küszöbén s durva darócain,
Mint a dáma kígyöngyözött
Kebélén s ambróziás mellpatyolatjain.
Csendes szalmafedél alatt
A víg pásztori kor gyermeki közt lakik;
A természet ölébe dől,
Annak nyújtja kezét s mennyei csókjait.

(A megelégedés.)

A „víg pásztori kor gyermeki“, ime a rousseai boldog kisemberek Horatius előkelő ritmusaiban; a „természet öle“: a nagy preromantikus hitvallás, több mint hitvallás, világérzés, centrális vágy, visszatérni a természethez, az anyához. Berzsenyi teljesen horatiusinak szánta ezt a költeményt és a vers egy kis hangsúlyeltolódás által az egész preromantikus lélek krédójává vált.

De mindezeknél sokkal fontosabb az a formai mozzanat, amit Horatius Berzsenyi és a kor számára jelentett: az *antikos versforma*. (Versforma alatt ezúttal nem pusztán az időmértéket értjük, hanem mindazokat a formai sajátosságokat, melyeket a mértékes verselés magával hozott: kifejezéseket, mithológiát, képeket etc. Ezek Horatius legszembevetőbb és legfontosabb hatásai.)

Berzsenyi az első verseit rimes-időmértékes sorokban írta. Csak később kezdett el antikos mértékben írni, tehát már mint teljesen kialakult preromantikus, aki Horatiusban ösét ismerte fel, találta az antikos versmértéket mondanivalói megfelelő formájának. Az antik ritmus: ez volt az új tömlő, amibe az új bort, a magyarul még nem dalolt, preromantikus, „berzsenyis“ tartalmat önteni kellett.

Mert nem szabad azt gondolni, hogy deákosainkat az antikos ritmus régisége, klasszicitása, humanisztikus századok által megszentelt volta vonzotta csupán; épen ellenkezőleg: az, hogy új, szűz, romantikus forma volt. (V. ö. Horváth János i. m.)

Ez nyilvánvalóvá lesz, ha meggondoljuk, hogy deákosaink nem közvetlenül a latin irodalom hatása alatt buzdultak arra, hogy magyar időmértékes verseket írjanak. A latin irodalom csak latin költészetre buzdította őket, aminthogy Báróti Szabó, Révai és Rájnis szorgalmas latin verselők is voltak. (V. ö. Császár Elemér: *A deákos iskola*, Irod. Tört. Közl. 1904 : 19.) Arra, hogy magyarul írjanak, mindegyiket külön-külön német minták buzdították. (V. ö. Négyesy László: *A mértékes magyar verselés története*, 1892.) Meg akarták mutatni azt, hogy magyarul is lehetséges, ami németül, hogy a magyar a mértékes versben sem marad el a nyugati népek mögött. A német minta keltette fel bennük a nemzeti versengést, amit a latin minta hidegen hagyott. „Azt hisszük, mondja

Négyesy, hogy ha a németek helyett a franciák lettek volna szomszédaink, sem a neologizmus, sem a mértékes verselés nem terjedt volna el nálunk oly erősen“ (i. m. 55. l.).

A németeknél az időmértékes verselés igazi megteremtése (nem beszélve a számtalan, jelentéktelen kísérletezőről) Klopstock nevéhez fűződik, Klopstock a német irodalom egyik legnagyobb nyelvformáló zsenije volt, egy egészen sajátos ízű, egészen „modern“, expanzív, romantikus, nyugtalan tehetség, akinek se antikkkal, se a klasszicizmussal semmiféle igazi kapcsolata nem volt. Az antikos verselést nem is azért hozta be a német költészetbe, hogy azt antikossá, hanem hogy *németté* tegye: ezzel az energikus újítással ugyanis egy csapásra megszabadította a francia irodalom járma alól, melyben két évszázadon át robotolták az élvezhetetlen német alexandrinok tömegét. Az antikos forma nagy, mérész újítást jelentett; a maga idejében még sokkal túlzóbban modern volt, mint a szabad vers forradalma a XIX. század végén és sokkal nagyobb ellenkezést váltott ki. Az antik forma ekkor éppen nem a kötöttséget jelentette, hanem a *szabadságot*: felszabadították a költészetet a konvenciók, költői sémák alól, melyek az alexandrin-költéssel elkerülhetetlenül együtt jártak, és kényszerítették a költőt, hogy ahelyett, hogy beérné a könnyen elérhető sémával, lelkiismeretes önmagába mélyedéssel vagy fantáziájának eksztázis felhevítésével keresse és megtalálja az új és igaz kifejezést. (V. ö. Strich: *Deutsche Klassik und Romantik*, 228—29. l.)

Az antikos versmérték bevonulása a nemzeti irodalomba: a romantika kezdete. A romantika tulajdonképpen minden irodalomban úgy indult meg, hogy a költők belefáradtak az alexandrinba és abba az egész komplexumba, ami vele járt. Az alexandrin két egyforma hosszú felével egy *lelki egyensúlyt* jelentett, ami a XVIII. század közepén kezdett hazug egyensúlyyá válni; jelentette könnyen-kezelhetősége által a költészet dilettantisztikus felfogását, méltóság-hiányát; jelentette a józanságot is. A francia romantika legnagyobb tetteinek azt tartotta, hogy odébb helyezve az alexandrin sormetszetét, felbontotta az addig szent egyensúlyt. A romantika első fázisa, a preromantika, két fegyvert ismert az alexandrin ellen: a mai szabad vershez hasonló versprózá (Gessner, Ossian; ez nálunk alig szerepel, Döbrenteinél, Kisfaludy Károlynál) és az antikos verselést.

A vers reformációjára minálunk is szükség volt. A magyar alexandrin, a Zrínyi-sor, Bessenyei és Ányos Pál korában a népi konvenciók, a XVII. és XVIII. századi formahagyományok erejével bénította a magyar lírát, amely hagyományok ráadásul rossz, kezdetleges, tehetségtelen hagyományok voltak, hiszen addig a Zrínyi-sornak csak egy igazi művésze volt, Gyöngyösi.

A rímes-időmértékes, „nyugateurópai“ verselés nem jelentett radikális szakítást a népi formahagyományokkal, mert ez a forma a magyar ritmussal éppoly könnyen összehághatónak bizonyult, mint az ősi német ritmussal. Ez volt az oka annak, hogy később a „nyu-

gateurópai“ és a magyar verselés szintéziséből nőtt ki a XIX. század nagy lírája. De Berzsenyi korában még nem lehetett megbékülni a népi verseléssel; erős orvosságra volt szükség, hogy eltisztítson mindent, ami korhadt és életképtelen, tabula rasa-t kellett csinálni, a magyar költészetet egészen előlről kezdeni, ha utól akarták érni a száguldó Európát — és ezt az újrakezdést jelenti a „deákös verselés“.

Ilymódon minden, amit Berzsenyi Horatius tól tanult, voltaképpen a preromantikus szellem önkifejezésének bizonyult; és amikor megpróbáltunk felelni a pozitív filológia Berzsenyi-problémájára: — hogyan viszonylik Berzsenyi Horatiushoz? — egyuttal a szellem-történet Berzsenyi-problémájára is feleltünk: hogyan helyezzük el Berzsenyit a korában.

II.

Berzsenyi ihlete.

Miután Berzsenyit kapcsolatban találtuk korának uralkodó szellemi áramlatával, a következőben megpróbáljuk azt bizonyítani, hogy ezek a történelmi adottságok, melyeket együttvéve korszellemnek szoktak nevezni, nemcsak a költő tartalmi, tárgyi és formai sajátosságait színezik át, de még azt is, ami leginkább egyéninek látszik benne: az *ihletét*. Az egy, konkrétan adott, költő vizsgálatán keresztül ugyanis azt az általános, művészet-lélektani meggyőződésünket szeretnők illusztrálni, hogy az igazi költő igazi ihlete nem olyan irracionális, kiszámíthatatlan, öntudatlan lelki aktus, mint ahogy a köztudatban ma is élő *romantikus esztétika* tanítja, hanem tudatos és ösztönös, akart és önkéntelen, egyéni és történelmi erők csodálatos összesszövődése.

A tisztelet az önimádásnak egy civilizált formája: csak azt szoktuk tisztelni másban, amit önmagunkban értéknek tartunk. Matthiesson, Berzsenyi és kortársaik kiolvastak a nagy mintaképből mindent, ami önmagukban megvolt; olyat is, ami a mesterben sohasem volt meg. Így volt ez az ihlettel is. Az ihlet, az inspiráció a preromantika szezám tárulj-ja, mely megnyitja a költői kincsek végtelen barlangjait. A nagy preromantikus gondolkozók, Hamann és Herder, szerint az ihlet teremtette meg a nyelvet és a mithoszokat, tehát az emberi kultúra alapját. Az ihlet képesíti az embert a természet megértésére és az ihlet fogja az embereket a világlejlődés végén a természethez visszavezetni. (Novalis, Schelling, a német romantika első generációja. Tulajdonképp már nem preromantikusok, de Berzsenyinek kortársai.) A keresztény szentkönyveket ihletett férfiak írták és a kereszténység az ihlet válása. (Fr. Schlegel, Blake.) Ihlet nélkül csak francia klasszicizmust lehetett teremteni, minden igazi alkotót az ihlet tett naggyá. Ez a *szárnyas ló* kultuszának a fénykora; a szárnyas ló most több, mint a költők törzsének totem-állatja: ő a világtörténelem értelme és megvalósítója.

Még Horatiusból is az ihlet dicsőítését olvasták ki, azzal a jel-

legzetes és ösztönös hangsúlyeltolással, ahogy a horatiusi mulandóságot és arany középszert félreértették. Horatiusnak több költeménye (így a *Carm.* II. 19. és III. 25.) örökíti meg a bacchikus eksztázist, még pedig olyképp, hogy a versnek az a fikciója, mintha a költő Bacchus által megszállott, „enthusiastikus“, vagyis istennel eltelte állapotban írta volna. A fikció meglehetősen átlátszó formai szempontból is; a szigorú és nehéz mérték kifogástalansága elárulja a józan gondot, melyet ráfordítottak; de Horatius valószínűleg nem is akarta, hogy eksztázisát betű szerint vegyék.

A horatiusi versekben szereplő eksztázis misztikus-vallási, sőt kultikus, szertartási természetű; képei egészen konkrét dolgokra vonatkoznak, a Bacchus isten orgiasztikus istentiszteleteire; az eksztázis kivetítő ereje nem valami világon túli emelkedettségre dobja, hanem a bacchikus hagyományoknak megfelelően a vad erdőbe, ahol a részeg menádok tánca tombol. — A preromantikusok azonban, céljaiknak megfelelően, ezt az eksztázist költői eksztázisnak értették, az ihlet állapotának; a bacchikus erdei istentisztelet leírását pedig nem úgy fogták fel, hogy az elragadott Horatius testi valóságban részt vesz benne, hanem mint egy víziót, mivel az ihlet fogalmához hozzátartozik, hogy a költőnek látomásai is legyenek. Rendkívül jellemző pl. Herdernek egy verse, mely a fentemlített két horatiusi óda hatása alatt, de preromantikus átértékeléssel íródott:

Wohin, wohin! reisst du, bluthändigte Phantasei,
Mit blitzendem Aug' und Furienhaar
Mich fort über Klüft', über Fels, über wolkeneschäumende Wellen,
In welche Zauberland!

(Suphan, 29 : 265.)

Így alakul át Bacchus, az antik isten, Phantasiává, a romantika istennőjévé, kihez annyi költeményt zengett a kor (nálunk Kazinczy, Kölcsey, Kisfaludy Károly), így alakul át a vallási eksztázis költői ihletté.

Hogy a mi deákosainkhoz kinek vagy kiknek a közvetítésével jutott el az ihlet centralitásáról való felfogás, pontosan nem lehet megmondani. Az ihlet elméletét kidolgozó nagy munkákat, Young *Conjectures*-jeit, Hamann és Herder műveit nem olvasták. De nem is kellett olvasniok; költőkre legerősebben nem az a könyv szokott hatni, amit olvastak, hanem amit nem olvastak, amiről csak hallottak, és éppen nem-olvasott, ismeretlen voltak ragadja meg a fantáziájukat. Az ihlet hite benne volt a kor levegőjében, amit minden könyvből, minden szellemi beszélgetésből magukba szívtak, akárcsak a mulandóság, az arany középszer és az antikos versforma felszabadító hatásának a gondolatát. Ha másból nem, a preromantikus módon olvasott Horatiusból kellett magukba fogadni az ihlet kultuszát.

(Folyt. köv.)

(Budapest.)

Szerb Antal.

MINT A HAJÓTÖRÖTT.

Mint a hajótörött palackját,
Úgy dobtam el e verset én,
Fölírva életem kudarcát
Reménytelenség szigetén.
Vándor, ha eljut a kezedbe
E pár sor, gondold szánva rám,
Kit elhagyott a jó szerencse
És nem lelt fényt az éjszakán.
Csak tenger, tenger, mint a kóró
Magánosan és hasztalan,
Vak és siket nekem a sorsom
Minden poggyászsom odavan.
Kitárom a világviharnak
Vacogó, tépett lelkemet
És várom az örök hatalmat,
Amely kegyképen eltemet.

(Budapest, 1929 márc.)

JUHÁSZ GYULA.

ERDÉLY HERCEGE.*)

III

Szeptember utolsó felében apró kirándulásokat tettünk a Párizs körüli erdőkbe. Hála a köztársasági kormányzatnak, a párizsi szerelmesek a nyári délutánt vidéki kastélyokban és parkokban töltik, mintha előkelő rokonságuk élne a vidéken. Az első csók után az ember kiszökik a hordából, hogy új erdőben keressen menedéket. De a civilizált ösztön kimerül egy délutáni sétától és az esti vonatok visszahozzák a lázadó párokat a tömegbe, ahol az emberek egymást gyűlölve valahogyan mégis csak megélnék. Esztella nagyon sok okos dologra tanított meg utazás közben, anélkül, hogy elvesztettem volna a fölényemet. Ő csak lelkiismeretes műveltséggel, de én a poézis erejével közeledtem a dolgokhoz. Így hát kettőnk közül mégis csak én éreztem magamat otthonosabban Blois és Chambord multjában.

Szeptember utolsó napjaiban kora reggel valamennyien kimentünk Reimsbe. Előző este Taylor asszony és Artúr végleg megállapodtak a házasságunkban, mert indulás előtt a bátyám gyöngéden megérintette a vállamat.

— Sebestyén, — mondta meglegegedetten — nemsokára már csak kettesben utaztok Esztellával.

Széles dombok alatt futott az autónk. Néptelen utak és jeltelen falvak futottak velünk szembe, a Champagne nehéz sarában tisztán és ápoltnak álltak a fehér katonasírok. Egy-egy magános ló állt szimatolva a szántás közepén, a gazdátlan eke előtt, aggódó mozdulatlan-ságban. A telt, sötét felhők Páris felé menekültek az elhagyott vidékről. Láthatatlan falvakon rohantunk át, csak a levegő furcsa örvénylése árulta el, hogy itt valaha falak és kémények álltak.

A dómot déli nap sütötte, mikor eléje értünk. Az elhagyott téren egy levelezőlapárus állt, aki diszkréten jelezte, hogy néma hadirokkant. A földig lerombolt város fényképeit árulta és énekelt hozzá valami tagolatlan, hosszú sirást, valószínűleg a levelezőlapok árát, s ez a hang az elárvult majom bögésére emlékeztetett a dzsungel fenekén.

A templom kapujában csonka szentek és fejetlen kérubok szeliden fogadták a hízogó napfényt. Valamennyien Szent Dionizoszt utánozták, aki maga vitte elgurult fejét a kosárba, hogy a hóhért megkímélje a véres tehertől. A küzdelmes egyház jelképeiről a bomba lehámozta a szilárd mosolyt és a szilárd tekintetet. A lélek nagy erőfeszítése, amit egymáshoz hasonult homlokuk és kezük már-már egy örökkévalóságig megrögzített, ismét visszahúzódott a lélekzet mélküli anyagba. Pedig a halállal zsúfolt anyag csak annyiban vigasztal, amennyiben tiszta formává lesz, a forma változtat minket elviselhető lényé. A srappel letörölte róluk az üde és személytelen mosolyt, a nyájas remete szobrából elhagyott bujdosó lett, a pásztorból kétségbeesett szem-

*) V. ö. Széphalom 1929: 101.

pár, az angyalból halál. S a kőben újra feljajdult a kialvó gondolat, aminek a hit valamikor állhatatos formát adott. Még így is oly hal-
 kan panaszkodott a szobrok keze és merev arcuk, hogy az ember
 könnyű szívvel ment el alattuk. De a templom hátulján, a kórus fö-
 lött, a csatornák és vízköpők szövevényében a megmaradt kőállatok
 iszonyúan üvöltöttek a keletről érkező felhőkre. Szorongó kutyák
 ordítását hallottam a magasból. Úgy látszik, hogy a felboly-
 gatott állatok még mindig gránátot vártak az égből, amelyből csak
 esőt szűrtek és köptek a sötét földre századokon át.

Amikor a déli kapun a templomba léptünk, a portálé legbelső
 szobra visszatartott. Biztosan Ó-testamentomi bíró volt, mert egy
 bíró állhatatos arcára hasonlított, az apáméra. A hűvös reimsi nap-
 fényben még egyszer viszontláttam apám halotti maszkját egy tiszta
 erdélyi ágyon.

— Nézd csak Esztella, — szóltam izgatottan — mennyire ha-
 sonlít rám ez a szobor! — Esztella édesen mosolygott.

— Nincs neked ilyen szigorú arcod, nem is lesz soha. Miért
 akarsz épen ilyen rideg archoz hasonlítani? — Hirtelen egy tükröt
 vett ki táskájából és eléem tartotta. — Nézd meg, milyen fiatal és
 gondtalan az arcod. Nem fog megöregedni soha.

Eltoltam a tükröt és kötekedve kérdeztem:

— Ugyan miért, nem Esztella? Azt hiszed, fiatalon halok meg?
 — De Esztella ismét komolyan és állhatatosan nézett a szemembe,
 úgy, mint amikor a francia határt átléptünk.

— Fiatalon halunk meg, mint az istenek!

Egymástól eltávolodott akarattal, de még mindig egymáshoz
 tartozó szívvel léptünk a templomba.

*

Október elsején passy-i villájuk szalonjában megkértem Esz-
 tella kezét.

— Hiszen ez már nem volt titok közöttünk — mondta nyá-
 jasan Taylor asszony.

Artúr hozzátette:

— Ebből az alkalomból Missis Taylor ünnepi déjeunert fog adni
 a barátaink tiszteletére.

A rue C i vendéglő különtermében fakirarcu francia
 pincérek paravánja takarta el előlünk a megrakott asztalokat. A dip-
 lomáciai testület élén egy ősz főúr állt, régi quartier-beli ismeretsé-
 günket alig észrevehető mosollyal honorálva. A vendégek pontosan
 érkeztek, elsőnek Saint-Sauveur-le-Vicomte grófja, egy hervadt nő
 társaságában. Öregedő francia nyelvtanár nő volt, aki a maga heroi-
 kusan viselt csunyaságával azokra a himlőhelyes dámákra emlékeztetett,
 akik valamikor Franciaország minden marsallját magukba bo-
 londították.

— Nagynéném. Most érkezett a Berryből.

— Grófnő, hosszabb ideig marad Párizsban? — kérdezte Tay-
 lor asszony elragadtatva.

— Ideköt pedagógiai érdeklődésem — célzott fanyarul a tanárnő a kenyérkeresetére.

Tüstént azután Saint-Sauveur-le-Vicomte grófja misztikus történetbe kezdett arról, hogy miként lett belőle a miliő-elmélet kedvéért Páris leghíresebb kutyatolvaja, aki a környezet hatását az ellopott kutyák szokásain tanulmányozta.

— Maga most sem szokott hozzá a mi naiv erkölceinkhez — tüntetett Taylor asszony hízelgő mosollyal a polgári világrend ellen.

Sajnos, az angol konzul az amerikai asszony kegyétől vérszemet kapott, föllázadt kiosztott szerepe ellen és a saját lábára állt a játékban. Artúr legnagyobb rémületére egy néger inassal állított be, akit selyem bugyogóba bújtatott. A fekete fiú piros bársonypárnán egy görbe kardott hozott nekem, valami híres pengét, ami nagy szerepet játszott egy perzsa szabadságharcban. A gróf gúnyosan megjegyezte:

— Mi már elszoktunk az ilyen feudális ajándékoktól. Igaz, grófnő? — Az asszony bólintott. — Nagyjában adoptáltuk a forradalom eszméit.

A diplomáciai testület doyenje intett és a tálak nesztelenül megindultak az asztalok felé.

Déjeuner után négyesben visszatértünk a villába. A kapuban töméntelen gyermek várakozott. Taylor asszony a nap emlékére megakarta ajándékozni a negyed valamennyi gaminjét. Irtózatos robajjal követtek a szalonba, ahol a fiúk csákót és puskát, a lányok pedig főzőedényt kaptak. Az első fegyverpróba zűrzavara elől bemene-kültünk a szomszédos szobába. Hirtelen a vad lövöldözés fölé szökött a házbeli asztalosfiú hangja. Nagy mozgás támadt és a szalonból kettős sorokban kivonultak a fiúk, puskával a vállukon, mögöttük a lányok, zörgő edényekkel. Egy szempillantás alatt a köztársaság önkénteseire ismertem, akiket Hugo Viktor versében asszonyaik a futóárokig kísérték. A csapat arcvonalba állt előttünk, az asztalos fia kilépett és jelt adott a sortűzhöz úgy, ahogy ünnepnapokon a Diadalív előtt látta. A katonák a fenyőfavesszőt a pléhcsőbe nyomták, fölkapták a puskát és a plafonra lőttek. A vesszők gummidugója nagyot puffant s a vesszők úgy hulltak vissza közénk, mint a megolvadt jégcsapok. Fölláttam és kezet fogtam a parancsnokkal.

— Köszönöm — mondtam katonás egyszerűséggel.

Ez a katonai díszlövés nyilvánosan is közölte a néppel Erdély hercegeinek eljegyzését Taylor Esztellával.

Éjjel hirtelen fagy támadt és másnap késő őszi volt Párisban. A Madeleine-templom lépcsőit sárga levél borította és száraz platán-levelek sziszegtek a Rue Royaleon le, a Concorde-térig.

Ilyenkor válnak el egymástól a legendás szerelmesek. A csillagból lett szerelmes visszatér a halvány őszi égbe és az elhagyott pásztor halálos álomba merül a cserje alatt. Megmozdul az őszi tó, ébrednek benne a megölt szeretők és a hold ezentúl elkerüli a vizeket, mint egy megcsónkított arc a tükröt. A világ megtelik nyugtalan állati szemekkel. Várják az orkánt és a fagyot, amelyek elől nekik és Jézusnak istállót épített az ember.

IV.

Ezzel eljutottam ahhoz a részhez, aminek a kedvéért tulajdonképen emlékiratom elkészítéséhez fogtam. Alapjában véve nincs benne semmi rendkívüli, de dokumentumul szolgál a koromról, amit szetek s amiben szívesen élek.

Taylor asszony a szabónőjénél egy svéd nővel ismerkedett meg. Az asszony valami nagy erdőbirtokon felejtette a férjét, lóháton Stockholmba ment, ahonnan később Rómába költözött, hogy katolizáljon. Többet sohase jutott eszébe a férje, mint például egy matrózlegénynek az a szeretője, akit csak a csillagok fényénél látott a trópusi parton. Taylor asszony az eljegyzést követő héten meghívta teára. Esztella hangversenyen volt, ahová a dolgaim miatt sehogyan sem tudtam eljutni, késve érkeztem a villába, úgy, hogy csak hármasan voltunk a látogatás alatt. Az asszony megkért, hogy kísérjem haza. Az uccán kocsióért akartam szólni, de ellenezte.

— Megszoktam az erdei sétákat, különösen este, amikor a madarak elhalgatnak — mondta. — Menjünk inkább gyalog.

Már a hangjából kivettem, hogy nagyjában tisztában van velem. Nem mintha sokat tudott volna Erdély felől, a földrajzot utálta, különösen azt a földrajzot, amiben kevés a fény. Azonban a sors néha úgy szolgáltatja ki a lelkünket egyeseknek, hogy sem mi, sem az nem tud védekezni az ilyen meztelen és reveláló pillanat ellen. Ez az önkénytelen pillantás sohasem jelent fegyvert és fölényt a leleplező számára, aki csak ritkán eszmél démoni erejére. Inkább csak bizalmatlanságot jelent a leleplezett szív részéről. Az ember ragaszkodik ahhoz, hogy maga befolyásolja a maga megismerését. És talán csakugyan a legszebb mánia az, hogy a lélek mindig gazdagnak akar látszani, különösen a nagy szenvedések után.

Elég az hozzá, hogy az asszonnyal úgy beszéltem, mintha kezdetől fogva be lett volna avatva a komédiába. Bizalmatlan és ellenséges voltam iránta, így hát nem maradt más hátra, minthogy udvaroljak neki. A francia nyelv nem szolgálja szívesen az idegent és elrejti szárnyait a poézis elől. Elmondtam, hogy mennyire vágyom Svédországba, amin csodálkozott.

— Sokat szivaroznak ott a férfiak — mondta melankolikusan. Azután megkérdezte, hogy hol lakom.

— Sohasem jártam a Szent Lajos szigetén — mondta elcsodálkozva. — Holnap elsétálok arra. — A szeles Invalidus-téren elváltunk.

— Jó éjszakát, herceg. Ha eljön Svédországba, jöjjön s nézze meg a lovaimat. Erős állatok. Akármelyik elviszi Erdélybe.

A haragtól állva maradtam. Ahogy elindult, még egyszer visszafordult:

— Jó éjszakát prücsök herceg — és a szemöldökét lágyan felhúzta, mint aki bosszankodik egy ügyetlen tréfán.

Ágota asszonyt nem Svédországban láttam viszont, hanem másnap éjfélkor a szobámban. Az ágyban feküdt s úgy látszik, hogy könnyű szendregésből riadt fel, amikor a villanyt fölcsavartam.

— Oltsa el kérem a lámpát — szólt halkán.

Leültem az ágy szélére. A paplanon egy kihűlt asszonyi kézre találtam.

— Itt akar maradni?

— Csak ma, azután többet soha.

Sokáig húztam a vetkőzést: nehezen váltam meg a levetett ruhától, egyenként megvizsgáltam az ablakok zárját.

— Hideg van? — kérdezte Ágota, aki egy gyermek odaadó figyelmével kísérte mozdulataimat. Összemosolyogtunk, elszégyeltem magamat és az ágyhoz lépve felemeltem a takarót. Akkor az asszony egy kicsit elfordult tőlem és kinyújtózva a két karját a feje alá tette. Ahogy a karját ezzel a mozdulattal leszerelte és a védekezés leghalványabb szándékáról is lemondott, olyan önhitt és fölényes volt a teste, mint egy remek torerőé, aki összebilincsel bokával döfi le a bikát. De a játékban a megzavart Erdély hercegének is szerep jutott s így történt, hogy a két test csak lassan közeledett egymáshoz. Szép, hosszú törzse egy ledöntött fenyőre emlékeztetett és a forró homályban megláttam azt a Dél felé tóduló svéd folyót, amelyben az ilyen szálfá félig lemerülve és a sodor felé csúszva ázik. Szél tördelte a galyakat a régi udvarban, ahonnan nyerítést hallottam, talán annak a lónak a nyerítését, ami Ágotát az erdőbirtokról erre a kalandor életre szöktette. Átölelve tartottuk egymást és mind a ketten a fénytelen ablak felé fordultunk.

— Mondd — kérdezte nagysokára — mióta élsz te ilyen hazátlanul?

— Beszélj másról, Ágota.

A haja sziszegve súrolta a párnát. Felém fordult. Olyan közel feküdt az arcunk egymás mellett, hogy a szavait nem is a fülemmel, hanem az ajkammal hallottam.

— A megszólalásig olyan vagy, mint az öcsém. Amikor tegnap Passyban megláttalak, alig tudtam visszatartani a sírásomat.

Csodálkozva emeltem fel a fejemet.

— Másképp nem is találnál itten — folytatta szomorúan, elgondolkozva. — Csak azért jöttem ide a megkérdezésed nélkül, hogy még egyszer megismételjem azokat az éjszakákat, amiket húsz év előtt töltöttem vele „odafönn“, amikor az anyánk még egy ágyba fektetett.

Most már mély öröm remegett a testemben és a gördülő csókoktól megszeliődülve, végre a gyönyör jászolára hajoltam és olyan letompított kábulatban voltam, mint egy fiatal állat a homályos istállóban, amikor csattog a kondér és ropog a zab. De ahogy Ágota szemével találkoztam, önkénytelenül az ajkamra csúszott egy kérdés, ami nem is érdekelt.

— Hol van most az öcséd?

Ágota megcsókolta a homlokomat.

— Valamikor Rómába indult. Az úton azután eltűnt. Még lány voltam. De már megvolt az a lovam . . .

— Amelyik Stockholmba vitt?

— Igen. Eltűnt öcsém nyomába.

Elmosolyodtam.

— Hátha én vagyok ő? — kérdeztem maliciózan.

— Lehet — nézett rám konokul és kihívóan. — Te is üvegből vagy, abból volt ő is. Az efféle üvegből való fiút egy gyémántasszony egy-kettőre kettévágja.

Most önkénytelenül egy penge kifogástalan hajlékonyságát utánoztam, hogy megcáfoljam a szavait. Végre eljött az a pillanat, amikor a szerelmesek visszaszerzik ősi ügyességüket és olyan okosan érintkeznek egymással, hogy a szemérmes és magános emberi test a másik testtel iniciáléba fonódik. De az asszony a mélyből még mindig tisztán mondta:

— Te pedig sohasem jutsz el Amerikába. Gyenge szivű vagy ahhoz.

— Ágota se lesz az enyém?

Akkor csak hallgatott, megmerevedett keblekkel. Fiatal halott lesz belőled, gondoltam hirtelen Esztella reimsi szavaira. Ágotára roskadtam, aki most végre megengyhülve fogadott.

Amikor az öröm fenekére leszálltam, már olyan gyöngye és alázatos voltam, mint aki percek múlva utolsó csöppjéig elvérzik. Így áll a szarvas a kill után két vadász erős markában és pillanatok alatt kidől belőle a vér. Nehéz öröm volt számomra Ágota, nem ajándék, csak játék, amiben fölénye és legyőzhetetlen ironiája ellen küzdöttem. Tudtam, hogy Ágota látogatása nem nekem szól, hanem annak a legendás Erdély hercegének, akit egyetlen éjszaka alatt szét lehet morzsolni, mert virágból való. Rajtam próbált bosszút állni, azon a férfin, aki megalázóan elárulta neki, hogy csak az asszony él a szerelemben, a férfi előbb-utóbb visszatér az egyedüllétbe, ahol erejére talál, mint Sámson a hajára. Ebben a percben ösztönszerűen a férjé nevét kerestem, aki ma ismét elhagyottan él a fenyesében és egykedvűen küldi a fát délre, ahová az asszonya vándorolt.

Elnyúlt testtel feküdtünk egymás mellett. Olyan nevetséges és irreális voltam, mint az a két lány, akinek Artur kíméletből szállást csinált. És vajjon nekem nem éppen olyan gonoszul adott szállást?

— Alszol? — kérdezte Ágota hosszúra nyúlt csöndben. Erre az egyszerű kérdésre egyszerű csókokkal feleltem. Künn megvirradt.

*

Pedáns rendre ébredtem, még a könyveim is sorjába voltak rakva. A szobában hideg szél futkosott. Mielőtt Ágota elment, kinyitotta az ablakot, hogy a dolgos őszi szél a látogatás illatát elrabolja. Felkeltem és becsuktam az ablakot. A szomszéd házból egy ősztudós intett át borzasztó barátságosan, úgy látszik azt hitte, hogy Ágota még a szobámban van és az enyém. Egy kicsit szomorú voltam, könnyű, párisi szomorúsággal, amit az ember olyan szívesen hordoz. A hideg mosdó magamhoz térített és a párolgó csészét már úgy-ahogy megvigasztalódva fogadtam.

Nem vagyok problematikus ember. Ezért az a habozás és furcsa ellenszegülés, amit Esztellához való szerelmemben éreztem, inkább kétségbeejtett, sem mint kutatásra szoktatott. Halálos orkánra vártam és helyette a lelkem mélyén csupán egy ironikus tekintet nézett

az esküvőm elé. A nehéz kéj és Ágota megalázó csókjai kerülő úton végre megoldáshoz segítettek. Beláttam, hogy Artúr fáradtsága hiábavaló, nem vagyok a 18. század udvaraihoz méltó kalandor. Velem Kolozsvár pusztulásáért nem lehet szellemes bosszút állni. Nehéz örökséget hoztam magammal, egy szomorú kötelességtudást, ami a protestáns Joóknak önkínzó örömét okozza. A reimsi szobor egyszer mégis hasonlítani fog rám. Eddig is hidegen követett a játékba és nem vett részt Esztellával a szerelemben. Makacsul várt a maga órájára, mint a fanatikus katona a hősi halálra. Olyan országból jöttem, ahol ragaszkodnak az örömtelen vértanu-élethez és ez az ösztön százféle mesés, apollói bőr alatt is tovább él. Ágota végre hozzásegített ahhoz, hogy a gyöngye, üvegből való Erdély hercegét megalázzam: a csókokban nemcsak egy bátor, északi száj, hanem elnyomott kötelességtudásom is megérezte, hogy a princ nem vakmerő Casanova, tétovázik s eladott árnyékát nem tudja a szarkasztikus ördögtől visszaszerezni.

Az előttem lévő tükörben most a belépő Artúr arca jelent meg. Megfordultam. A bátyám teleírt papírt tett elém.

— Kérlek, intézd el a héten ezeket a dolgokat. Legkésőbb november közepén elutaztok Amerikába. Azt akarom, hogy biztos révbe jussál, mielőtt a szívem cserbenhagy.

Ránéztem kimerült, beteg arcára és mégis alig találtam erőt az igazsághoz. Felálltam, de a lábaim remegtek.

— Szakítok Esztellával.

— Úgy? Akkor három nap mulva utaztok. Ma kimész a pályaudvarra és lefoglalsz magatoknak egy külön szakaszt. Tayloréknak majd bejelentem, hogy beteg vagy, az elutazás napjáig nem láthatjátok egymást. Megértetted?

— Megértettem.

— És nehogy szökni próbálj.

Nem is próbáltam ellenállni a halálosan beteg szív földöntúli erejének. A Soufflet-ben ebédeltem és délután még egyszer megismételtem az Esztellával megtett sétákat, de most már magamban. A Luxembourg-kertben végeztem, ahol németarcú szobrok őrzik a francia gyerekeket. Úgy ért utol az alkony, mint egy édes szerető. Amikor megfordultam, egy ismeretlen, édes arc nézett rám mindenünnen. Akkor elindultam a pályaudvar felé.

Már nem is éreztem a súlyomat, azt hittem, ködből vagyok. Csak lengtem hóbortosan, irreálisan, mint egy ellopott kép. Könnyű csillagpor rezgett a kabátomon és olyan futólag fűződtem a szembe tóduló emberek életéhez, mint egy virágcsokor a bálhoz. Dionizoszra gondoltam, a száműzött istenre, aki az Olimposz bukása után némelyek szemeláttára visszatért az ősi tengerbe, ahonnan származott. Azóta rövid és költői életekben keresi vissza az utat a világba, de nem jut a számára több ünnep. A tenger türelmes s az időtlen hullámok időnként egy fiatal, álruhás istent fogadnak vissza. Itt az állomás, herceg állj meg. Nem úrfi, menjünk tovább. Hív a tenger. Pezsdítsuk meg a habot, mint a ráöntött bor. Az óceán más ifjút is görget: Dionizosz valamennyiükben szerencsét próbált. Fiatal kalandorok

repülnek a víz alatt, törrel a foguk között vagy repülőmaszkkal ázott hajukon. Herceg, ne mulasszon el egy rendkívüli halált!

Valaki udvariasan megszólított:

— Parancsol, uram?

A pult előtt ideges asszonyok tolongtak. Megrendeltem a fülkét és átvettem az ülőhelyek számaát. Azután kimentem a pályatestre, hogy elmerüljek az ideges tömegben.

— Hova utazik, uram? — kérdezte szokatlan előzékenységgel egy francia ellenőr.

— Indiába — feleltem, mert még mindig az Indiát járt Dionizosz járt az eszemben.

Kimentem a kupola alól a nyílt pályára, ahol a tompán fénylő sínek egymástól elhajolva szétágaznak az éjszakában. Az összekötő vasúti hídon egy piros lámpa lüktetett. A csarnokon kívül a cherbourgi vonat indulásra készült. Lila gőz gomolygott a mozdony alól, a vezető és a fűtő az ajtóra támaszkodva nézték a türelmetlenül sétáló utasokat. Az egyik másodosztályú kocszi előtt egy fiatalember állt és cigarettázott. Megálltam, hogy jobban megnézzem. Néhány évvel idősebb volt nálam, a tartása egy kicsit nehézkes volt, mint a fiatal férjeké, akik túlozzák a családi gondjukat. Annyira ismerősök voltunk egymásnak, hogy szemérmetlenül és nyíltan vizsgáldtunk. Hirtelen gőz ömlött ki a kocszi alól és a gőztől gyöngéden elmosott vonásokban elmosódott gyermekvonásokra ismertem.

— Deák Virgil!

Tétovázva nyújtotta a kezét.

— Nem ismer sz rám? — kérdeztem megzavarodva . . . — Joó Sebestyén vagyok Kolozsvárról.

Deák Virgil elcsodálkozva ölelt magához.

— Te vagy az, Sebestyén! — kiáltotta. — Ismerős volt ugyan az arcod, de nem mertem arra gondolni, hogy a barátom volnál, olyan fiatalnak látszol.

— Ha te ennyire sietsz a hervadással . . . — mosolyogtam. Deák Virgil a fejét rázta.

— Úgy nézek ki, mint általában a korombeliek. S a ráncaim csak arra céloznak, hogy már ragaszkodom az élethez. A te arcodat könnyebben megkívánja a halál — tette hozzá irigy mosollyal, — mert nincs, amit elsimítson rajta. — Egyébként mi van veled?

— Völegény vagyok — feleltem kitérően. Karonfogott. A susterző mozdony felé sétáltunk.

— És te Virgil? — kérdeztem idegesen. Félttem, hogy tovább firtatja az életemet.

— Hivatalos úton vagyok. Én, aki azelőtt ifiú elmével Zagoni Erzsébetért ellátogattam Antwerpenbe és megostromoltam Utrechtet . . . ! — legyintett. — Cserbenhagyott a költészet.

A vonat előtt megállított és szembefordult velem.

— Tudod, az arcodra már nem emlékeztem, de azért az utolsó időben sokszor eszembe jutottál. Azt hiszem, te voltál az első, aki komoly fiút akartál belőlem csinálni.

A fejemet ráztam. Nekem már nem volt közös emlékem övele. Deák Virgil azonban biztatott.

— Jusson csak eszedbe a Jára vize és az Andrassy-havas! Mind a ketten kicsik voltunk, s bizony fene gyávák. De te legalább szépen öltöző, okos fiú voltál! Nem érdekelt se a vadászat, se a viperaölés. Nagy könyveket hordóztál a hónod alatt, amikor én még alig tudtam olvasni.

— Hosszú nadrágban jártam — ismételtem elmélázva.

— Elkísértél a patakhoz, amikor pisztrángozni mentem.

— A víz közepén ültünk egy lapos kővön — élénkültem fel én is.

— Te a vöröskabátos angol tisztekről meséltél, akik a favarakban nagyokat isznak és az erődből emberre vadásznak. A szegény indiánok a Nagy Rabszolga Tó partján búsulnak és hiába szívják egymás között a békepipát. Az erődben szól a zene s a gonosz őrség elfogott indián lányokkal táncol.

— Börharisnya — fuldokoltam. Mind a kettőnk szemében könny könnyet ért. A francia mozdonyvezető lecsüggő cigarettacsutkával bámult ránk és a nemzetiségünket találgatta.

— Akkor megfogadtam neked, hogy ha felnövök, kimegyek Canadába és az életemet az indián lányok kiszabadítására szentelem.

— Bevallom Virgil, hogy erre a fogadalomra már nem emlékezem.

— Nekem is csak most jutott eszembe, amikor rájöttem, hogy a szív első rendetlen viharai után ismét az az ideál lesz a legkedvesebb, amit az ember kicsikorában sirva megbámult. A te számodra valószínűleg az apád, aki emberséges, híres bíró volt Vásárhelyen, nekem pedig — lévén az apám egy könnyelmű ember — az a hosszúnadrágos Joó fiú, aki az első fogadalmat kicsalta belőlem.

— Istenem, hol vannak a vörös kabátos angol tisztek! — sóhajtottam megszegyenítve.

És a vonat kigördült az esőbe.

Másnap a legnagyobb titokban összezsomagoltam. Írtam egy öt soros levelet a bátyámnak, bocsánatot kértem és bejelentettem, hogy hazamegyek Magyarországra.

Délután kimentem Passyba. Sugaras, őszi nap volt, összezsugorodott, vörös levelek csüngtek a fákön. A sarkon innen megálltam és egy fal mellé rejtőzve sokáig néztem a villát. Egyszerre csak az ucca tulsó végén feltűnt Esztella. A kertajtó előtt megállt és félig magába roskadva, sokáig nézte az üres utcát, amelyen a lehullott levelek láthatatlan lábamhoz siettek. Talán számolt is magában, talán tízig, talán húszig, abban a hiszemben, hogy amire a húszig ér, megjelenek az uccában. Ötvenig is számolt, mert csak állt hosszúkás toque-kalapjában, zöld sállal a nyakán, állhatatosan, útrakészen, kételkedő boldogsággal, bizonytalan könnyel az arcán. Vele számoltam én is. Ötvenig. S azután százig, amíg a kilincs csikordult és Esztella megindult a villa felé.

Az esti gyors alig vitt magával utast. Egyedül voltam a szakaszban, könnyű pára futotta be az ablakot, úgy, hogy az állomások nevét sem láttam. Meauxban feljött a hold. Chalons-sur-Marne után üres kocsik mennydörögtek a Rajna felé. Irtózatos tűz sütötte a mellemet, vacogó foggal álltam az ablaknál anélkül, hogy a párákat letöröltem volna. A Jára vizénél jártam, hosszú matróz nadrágban, szigorú arccal, mint egy prédikátor, aki Deák Virgilt készül megtéríteni. Haza, haza! Tűz égett az ujjaim hegyén. Reszketve írtam a párás ablakra:

— Tűz

tűz

tűz

Isten napja!

És akkor csoda történt. Az üvegen egy idegen írást pillantottam meg. Pillanatok alatt történt a csoda. Szikár betűkből írott írás állt az ablakon és benne apám írására ismertem. Ime apám, gondoltam szédülve, furcsa örömmel, valami már egyforma bennünk!

Mert az emberek különbözők ugyan az ifjúságukban, de a kötelességben egyformák leszünk.

(Budapest.)

Szabó László.

SZENT ÁGOSTON.

„Távol legyen tőlem, hogy azokat
tartsam Istenemnek, amiket az ok-
talan állatok érzeléi is fölfognak.”

Szegény állat voltam csak,
— végre tudom én —
így szólok balga fiatal,
ki gyöngé boldogságán hiába tépi magát,
De te láttál engem
ó Énekes Püspök!
a fekete hegyek alatt, —
amint jóra verekedvén, sírtam magamért . . .

Sötét korok napvakító világossága:
békém öröme virul e napon néked!
Ime, kinyíltak pogány szemeim,
látni; te vigyázod utaimat, virágozzon
te Magas Urad kívánata szerint,
hogy ama napon majd Dicséretre derüljek én!

Ujjongó lelkem telihite köszönt ma;
ó mégis ember vagyok én,
legbölcsebb akaratból
növények s állatok fölött értelmet-osztó
királyi jószág, ki apró dolgokban
Örök arcát keresvén már mindeneket megtalált . . .

(Ujpest.)

BERDA JÓZSEF.

ESZMETÖREDÉKEK.

SZÁSZ KÁROLY.

(1829—1929.)

Egy nagy szellemi multú családnak reáharuló súlyos erkölcsi tehertételével, Vörösmarty, Arany, Petőfi, Gyulai, Tompa köréből indul ki Szász Károlynak az életútja s majdnem nyolc évtizeden csavarodik át változatos kanyarulatokkal oly mozgalmas és viharos korszakon keresztül, amikor „fiatalok hirtelen öszültek meg”. A kanyarodók állomás helyein a matematika tanítójának, utászhonvédeknek, bujdosónak, teológusnak, tanárnak, lelkésznek, országgyűlési képviselőnek, pestmegyei, jászkunsági tanfelügyelőnek, Trefort' mellett miniszteri osztálytanácsosnak látjuk. Mint ilyen a protestáns, a görögkeleti szerb és a zsidó ügyek, a kir. tudományegyetemek, a műegyetem, a reáliskolák ügyeit intéző szakember. Végül református püspök. Szegeddel három ízben találkozik. 1849-ben utászhonvédként vesz részt a várost védelmező sáncok megerősítésében, 1876-ban a szegedi Dugonics-szobor leleplezésére alkalmi ódát ír, s 1880-ban kiadja a szegedi *Árvizkönyvet*. Szász Károly, mint kultúrpolitikus, a legerősebb pillére annak a Trefort által megkezdett munkának, hogy a gimnáziumi nevelésügy államivá váljék, s midőn úgy a protestánság, mint a római katolikusság pergő tűz alá veszi a tervet: Szász Károly egyéniségét veti oda, hogy rajta mint híd a két, vele ellentétes elv összetállalkozzék abban a magasabb felfogásban, hogy a nemzeti haladás egyetemes célja alá rendelve mindegyik egyház a maga külön érdekeit. Heroldja annak a legmodernebb pedagógiai iránynak, hogy a közoktatásnak a legalsóbb foktól a legfelsőbbig egyesítenie kell a humánus és reális irányzatot. Publicista, aki népszerűsíti az elvont gondolatot s gyakorlati kivitelre érleli az eszmét. Nemes lélek, — elkallódott tehetségeket keres és munkateret biztosít nekik. Erkölcsi egyéniség, a püspökséget vállalni nem akarja s csak Tisza Kálmán győzi meg, hogy a püspöki szélesebb hatáskörben több módja és alkama lesz egyháza és hazája ügyeit szolgálni, s azért a gondviselés ujmutatását követnie kell s kötelessége a püspöki széket elfoglalni. Fenkölt gondolkodású, — mikor költői beszélye a pályázaton elbukik Arany János *Toldija* mellett, lelkesen köszönti Aranyt. Hisz az ő „bukása a magyar költészet győzelmét jelenti”. Mikor a nagykőrösi gimnázium magyar irodalmi tanszékére tanárnak megválasztják: helyét átengedi Arany-nak s ő a matematika tanára lesz. Szász Károlynak szerteágazó, kanyarulatokkal megrakott életútjait a hazaszeretet érzése foglalja egységbe. Ez az erős érzés Szász Károlynak, az embernek és az trónak tápláló gyökere, munkájának irányítója. Gyermeknek számára írt verseitől kezdve szavaló könyvében, tankönyveiben, Verne-fordításain, esztétikai munkáin és kultúrpolitikai áttalálkozásain át a Dante-fordításig hazájának kíván szolgálni. Reá is állanak Deák-ódájának a szavai:

... mint delejtű fordul csillagához,
S mozdulatának egy irányt az ad:
Ő mindig egyet nézett, — a hazát!

Ekkép szökken az ember alakja az évtizedeknek eléje került árnyai fölé.

Ha viszont az író-t tekintjük, látjuk, nem kizárólagos írói egyéniség ad jelentőséget munkáinak, mint inkább szokatlan nagy arányú munkatere, tevékenysége, sokoldalúsága, munkamennyisége jelenti őt.

Írói tevékenysége hatalmasan szerteágazó terebélyes iát mutat, s ennek számtalan gyümölcse fedezi el emberi alakját. Sokoldalú és termékeny, de ez tudásának nem annyira a mélység, mint inkább szélesség irányában való méreteit mutatja. Lirai hatásokra dallal felel, az irodalmiakra epikával, drámával, esztétikai dolgozatokkal. Lirájának azonban nincsen sajátos, kizárólag nála található egyéni íze. Önálló epikai műveinek nincsenek Arany János-i méretei, eredeti sajátosságai. Írói önfegyelmező és átfogó erejének hiányossága alig egy-két önálló jelentőségű epikai és drámai épület megalkotására képesíti s inkább csak az a céltudatosság adja meg e munkák irodalmi értékét, hogy a kapcsolatot a nemzeti múlttal megőrizze. Irodalomtörténeti és esztétikai munkái, kulturdolgozatai (*Schiller, Horatius, A világirodalom eposzairól, az Ember tragédiájáról*, a tragikai felfogásról, a műfordítás elveiről, könyvtárainkról stb.) jobbára az alkalom és tanulmány, szülőttei, — inkább meglévő igazságot magyaráznak, mint új igazságot fedeznek fel, inkább népszerűsítők és rendszerezők, mint kutatók és elemzők. Mintegy a visszhang embere ő s mint ilyen másodlagos jelentőségű tulajdonságokat mutat, — de nemes visszhang, sokkal finomultabb ízlésű és átfogóbb tudású, semhogy ne rendkívüli szellemeknek hatását verje vissza.

Lirája a „jó“, nem a „nagy“ költőt mutatja. Arany János akkép jellemzi költeményeit, hogy „virágok, amelyeket félig a természet, félig a mesterség nevel“. A rím-szerzés örömeiben néha elbocsátja a szebb gondolatot, — aranyrácsú kalitkát készít, de nem fog beléje arany madarat. A szürke ihlet-alkalmat nem különösebb egyéni szépségű ruhákban jelenteti meg. Képei madarak, de kötött szárnyakkal. Benyomásai töba ejtett kavicsok, amelyek könnyedén elsülmuló karikákra borzolják csak a víz felszínét. A benyomás nem merül le benne egy mindenki más-tól elkülönült egyéni élet művészi mélységeibe. Könnyen-hangolódásának maga is tudatában van:

Amit láttam, átérezve,
Le is írtam abb' a percben, —
Hogy az első benyomásban
Azután is mindig lássam.

Lelki életének alig vannak oly viharai, amelyek sajátosan az övéi s nincs olyan új kifejező képessége, hogy éreznők: ezt csak tőle hallottuk így. Nála nagy egyéniség nem tartja össze a különféle benyomásokat. — Átfogó gondolatok nem éreztetnek világviszonyt. A dal nála nem oly lelki folyamat finom hullámverése, amely minden legkisebb parányában is az érzelmi élet áradásának egész tengermélységét és határtalanságát sejtetné. Műízlése azonban visszatartja, hogy költészete „kelmeiséggé“ váljék, férfias egyénisége mindig komoly hangnemre húrozza fel hárfáját, amelyen családi és vallásos élményeinek kifejezésére mély-zengésű, érzelmes és meghitt alaphangot s hazafias érzésének ódai lendületet ad. Egyre gazdagodó és átfogóbbá váló gondolatvilága, a műfordításokkal lelkebe vonuló irodalmi hatások és a föllendülésekre sarkaló ünnepi alkalmak kiváltóképp későbbi éveiben oly gyümölcsöket érleltetnek vele, amelyek az Arany és Petőfi költészetéből kisarjadó lírának legszebb gyümölcsei közé tartoznak s e gyümölcsök ízében mindig együtt érezzük az emelkedett lelkületű

embert és a nemes ízlésű költőt. Költészetét ő maga egyik szép strófiájában így jellemzi:

Ó jártam én is útaid, Költészet!
 Bolyongtam íübe bújt ösvényiden!
 Ott raktam én is egy kicsinyke fészket,
 Melyből dalok szálltak föl szelíden!
 Pásztor-tüzcsekém, — mit csillagnak nézett
 A bujdosó az est sötétiben —
 A nagyvilágok éjbe alkonyadtán
 Egy eltévedtnek enyhülést adott tán! . . .

*

Epikája az Aranyénak mellékhajtása. Nem az a folyam, amelyik a maga forrásán nő fel és válik külön jelentőségűvé, hanem egy nagy és imponáló folyamnak többszöri kiágazása. Csak a tárgya más, mint az Aranyé, de anyagválasztása, költői látása és kidolgozási módja az övével a leggyökeresebben rokon. Ugyanaz a víz, csak más folyással és más mederben. Szász Károly, aki annyi epikus művet ismert, aki tisztában volt a kompozíció, érdekkeltés, jellemfestés követelményeivel: nem tudott egyetlen kifogástalan epikai művet sem alkotni. Egységes epikai levegőt csak Salamonjában sikerült teremtenie. Egyébként mindenütt zavarja a műélvezetet, hogy az események szerzetlenül, körképszerűen vonulnak fel. A gondos tanulmányon alapuló korfestés, az előadás lendületessége és elevensége, a nyelv zengzetessége nem kisebbíti azt a benyomást, hogy az író epikai szeme csak a felületet érinti, s nem a mélységbe látó, — az övé nem a zseniális intuitív erő, hanem ennek, habár nemes, de halovány mása. Salamonjában annyira nyomról-nyomra követi a krónikák vonatkozó helyeit, hogy a fantázia nem szabadon fejleszti ki a mesét, hanem a krónika-anyag irányítja a fantáziát. A finoman sejtető beszédek és jelzések Arany iskolájára vallanak, s nem egy alakon megismerszik más epikus műbeli alakkal való rokonsága. Lélektani tézagok, sőt határozott szervi hibák az alakok megkonstruálásában itt is akadnak, épp úgy lélektani ellentmondások is. Salomonnak a koronához való, belső szenvedélynélküli, önfejlő ragaszkodása nincsen kellő epikai súlyban a belőle következett eredményekkel. Hiányzik az íróból az a teremítő szenvedély, amely belső hevet, mélyebb jellemzést és egységesebb cselekményátfogást adhatna. Másrészt a műnek csak elgondolt de nem megvalósított nagyarányúsága van. Talán kedvezőbben ítélnénk ez Arany iskolájából való aránylagosan legjobb műről, ha nem az Arany János által adott mértékkel mérnénk önkéntelenül is. De vannak a Salamonban olyan részletek, amelyek az író epikai magaslaton mutatják. Ilyen a palotaégés leírása, Bátor Opos halála. Vagy amikor Salamon megkoronázásakor jelzi a koronázásban rejtőző gyászos következményeket. Salamon anyja látja, hogy

Viszik ám koronát a fia fejéhez,
 De minden rubinja vérrel veritékez,
 De minden gyémántban lángoló könny reszket, —
 Meginogni látja rajta a keresztet.

*

Legkiválóbbnak műfordításaiban érezzük. Ő az első nagystílusú magyar műfordító. Magyar nyelve itt oly finoman hajlik, mint a legkitünőbb acélpenge, fényt

kap, mint a patinás fény, zengővé válik, mint egy hangszer. Az Arany János-i formahatások, műgond, nyelvszínezés a műfordítóban olvadtak fel a legteljesebben és a legegényibben. Ő a nagy szellemi Proteus, aki egykép tudott Goethe, Moore, Shakespeare, Molière, Dante lenni. A *Hollót* többen is lefordították, de az övé még mindig szép, sok helyén még mindig az ő fordítása a legszébb. S így vélem Babátsnak *Divina Commedia*-fordítása az övé nélkül nehezebben s kevésbé tökéletesen jött volna létre. Nyelvének ódon színezetével és nemes egyszerűségével a *Nibelung-ének* fordítását érezzük a legtökéletesebbnek. Legtöretlenebb úton azonban akkor haladt, amikor a nagy tudást, nyelvkészséget, műgondot igénylő *Divina Commedia* fordítására vállalkozik. Kálvinista püspök, mikor a legnagyobb és leginkább katolikus eposzt fordítani kezdi . . . Hogy ő maga is próbára tevőnek érezte a műfordítást, kedvesen jellemzi egyik családi versében. Könyörög a gyermekeinek:

Esengve kérem (fönn akadtam
Dantéban egy fogas helyen):
„Csak addig hagyjatok nyugodtan,
Míg ezt a rimet meglelem!”

Irodalomtörténeti jelentősége, hogy amikor a költészet kelmeiséggé kezdett válni, fejlesztette a műízlést és közvetve emelte költészetünk szintjét klasszikusok fordításával. Azok egyike, akik a *Bánk-bán*-t felfordítotték drámai irodalmunk magaslatára, az első, aki az *Ember tragédiájá*-nak első részletes világirodalmi összehasonlítását adja. Sok ma is aktuális kérdésnek ő az első felvetője és első helyes megvilágítója. Nem gyűjtött ugyan új tüzeket, de szelleme magasan égő fáklyákon gyúlt fel. A költészetnek különös és új szépségű virágait nem nevelte, de a legszébb növésű európai irodalmi virágokat a magyar talajba átplántálta. Nem termelt aranyakat, de az európai költészet aranyhegyeiből kibányászta és hozzánk átmentette a legnemesebb darabokat. Úgy tett, mint az a festőművész, aki hogy Raffaellé nem született, azt a nemes mesterséget vállalja, hogy a halhatatlan értékű munkákról pompás magyar rézkarcokat szerez. Ha Szász Károly megjelenése a magyar irodalomban nem is rendkívüli, de vitathatatlan, hogy ennek némely parlagon heverő talaját elporhanyította, nemesebb termésre képesebbé tette, — és szellemi tevékenysége ha nem is irodalmi hatásban, de terjedelmében majdnem Kazinczy-méreteket mutat. S valameddig olvasni fogják a magyar *Nibelung-éneket*, Shakespeare-t, Molière-t, Dante-t, e világsszellemek élvezetének ízében Szász Károlyt ott fogjuk érezni. Életfája „dúsan kihajta, s arany gyümölcsök függenek ma rajta“.

(Szeged.)

Kutas Kálmán.

WANDA.

Goethe óta hajlandók vagyunk a művészettörténet démoni kapcsolataiban a tudatalatti vagy -fölötti, fenntartó, megőrző erőt látni, amely lehet ugyan emberi nyomorúságnak okozója, amely a művészt hajítja, kínozza, de sohasem veszélyezteteti benne az alkotást, azt, ami egészséges és életrevaló.

Hauptmann *Wanda*-jában azonban a művész démoni szenvedélyével küzd, amely benne az alkotót akarja elpusztítani. Itt a démoni erő a művész énjé-

nek az a része, amely az egészséges alkotással szembeszáll. Már munkásságában is kifejezésre jut a belső bizonytalanság. Alkotása nem nyugodt, folytonos haladás a kikristályosodás, a megoldás felé, hanem az alkotás szükségessége mintegy rohamszerű ösztön: túlieszített szorgalommal veti magát munkájára, majd hirtelen kimerül és szembeszáll a megalkotottal.

A szerencsés momentum, mikor Haake-t, a hőst szerelme és művészi akarása egymást kiegészítve első nagy alkotásra ösztönzik, a regény keretén kívül esik. A cselekmény megindulásakor a két erő szembenáll egymással: Wandától való elszakadása teszi először látóvá a művészt a démoni szenvedély és művészi ereje közötti meghasonlással szemben. „Legjobb volna, ha futni hagynád” — sugallja a belátás. Tény, pedig az, hogy közelében marad és nem is gondol másra. — Ez a meghasonlás azonban azt eredményezi, hogy lassankint eléltéktelenedik számára szenvedélyének tárgya. Itt igazi tragikum csirája rejlik: az élet nem követi többé az érték vonalát és tettei mégis szükségszerűek, énjéből fakadók, lényéhez tartozók.

Kérdéses csupán, hogy vajjon Hauptmann kimerítette-e ezzel a szembeállítással a művészetet antinómiáját. Hogy a démoni erő — ha ezen most a tudatalattinak a művészi alkotásra tett gátló hatását értjük —, ha mint szenvedély egy uccolány iránt jelentkezik, igazán megdöntheti-e egy művész élethitét és alkotásának szükségszerűségét? Hogy Haake kiszolgáltatása valamivel szemben, ami rajta kívül áll, igazán kifejezése vagy szimbóluma-e a művészi alkotás oly rendkívül differenciálódott és bonyolult problémájának?

Itt tűnik ki a konceptus szűkkeblűsége, a látószög elírdülése. Hauptmann a modern élet differenciáltságát talán mégis túlságosan egyszerűnek látja. Talán nem tudott a naturalista körütekintésből az expresszionista áttekintésig följutni, ha hősének kérdését a vagy-vagy formára egyszerűsíti le: „... entweder ich hole Wanda zurück, oder ich gebe für die ganze Kunst, meine ganze Karriere, das ganze Deutschland, Italien und meinetwegen Griechenland, alle Orden und Ehrenzeichen der Welt, alle Goldstücke und Geldsäcke, ja, für das ganze Leben keinen Pfefferling!” (47). Hauptmann sematizál, de nem monumentalizál. Az expresszionista a problémát a *ma* problémájává sűrítette volna (öntudat szemben az étellel), vagy az egyes ember és a tömeg szembenállását emelte volna ki. Hauptmann azonban csak általánosít: az egyes eset kereteit tágítja, de nem mélyíti. És ebben hi marad önmagához és a naturalizmushoz. Nála nem az individuális érték áll szemben a kollektív értékkel, hanem az egyes ember egy társadalmi osztállyal. Haake harca nem kozmikus lázongás, hanem idegekből kiinduló nyugtalanság. Az *országút*, mint a társadalmi közösségeken való kívülállás szimbóluma, egyenes következménye ennek a beállítottságnak. Az országúton hajtának bennünket a dolgok: a naturalista hős pedig szereti, ha hajtják. Ő nem küzd a „csak azért is”-ért, ő nem ismeri az „ámbár” dacát. Konstatál. Elismeri a tényeket önmagában és önmagán kívül és végül lemond arról, hogy bármiért is helytálljon a tényekkel szemben: „Die Landstrasse ist eine Philosophie, man trifft da die wahrhaften Philosophen. Gewiss, die Welt hat sie ausgespien. Aber mancher lebt lieber ausserhalb als innerhalb einer Welt, deren Maschinerie ihn zum Rädchen oder sonstwas versklavt und ihm die Seele im Leibe mordet. Man macht nicht mit. Und wird man gestossen und eingesperrt, so lässt man sich eben stossen und einsperren, friert, hungert, tut, was weiss ich, weil man weiss, dass man ausserhalb der Gesellschaft ist, manchmal oberhalb, manchmal unterhalb, und in diesem Fall

wird man natürlich immer wieder, wenn nicht zertreten, so doch getreten“ (49—50).

A gondolati konceptus szűkkeblősége mögött azonban gyakran rejtőznek művészi nagylelkűség lehetőségei. Hauptmann híj maradt első legtermékenyebb periódusához, amennyiben nem fejlődött ki benne az expresszionista költészet erős gondolati eleme. De abban is igaz, becsületes naturalistának tekinthető, hogy egy bizonyos embertípus mesteri ismerője és költője maradt. Ez a típus a gyenge, az élettől elragadott és eltaposott, a hétköznapot küzdő ember. Wanda-ban is köszönhetjük a régi jó ismerősöket. Haake, a hős maga, aki életének nagy nyomorúságát mindennapi ivásba fojtja, méltán szegődhetik Crampton kollégához, a zseniális, részeg professzorhoz. A kis Wanda, aki szenvedélyét házugsággal határos navaszsággal egyesíti, az anyagi javak iránt való erős érzelme folytán inkább a *Biberpelz* hősnőjéhez, mint bármely más Hauptmann-i nőalakhoz hasonlítható. Itt van mindenekelőtt a cirkuszigazgatóné, aki hosszú és gazdag tapasztalatai alapján megalkotta a maga számára lehetséges fogalmakát az életről és akinek filozófiai rezignáltsággal határos bölcsesége minden testestől-lelkéstől naturalista embernek igazságot kell, hogy jelentsen: „Glauben Sie mir, mein Herr, dass man doch wohl nicht immer der Schmied seines Schicksals ist. Sie wissen auch nicht, wenn Sie glücklich eine Leitersprosse ersteigen, ob die Leiter nach unten oder nach oben führt. Sie denken vielleicht, sie führt nach oben, und kommen zu Ihrer Verdutzung unten an“. (34.) A „klaviatura“ az, ami mérvadó; (az igazgatóné eme állandó kifejezésénél gondoljunk hasonló esetekre Hauptmannnál és mindjárt kitűnik, hogy hogyan tud egy szóval egy embert jellemezni) a klaviatura pedig azt jelenti, hogy fölhangolnak, kihasználják, játszanak velünk erők, amelyek bennünk, vagy fölöttünk; de mindenesetre nélkülünk intézik sorsunkat.

Teljes lesz a kör a fiatal elzüllött „bárával“, az igazgatóné barátjával. Majdnem monumentálissá válik panasza, majdnem egy egész nemzedék szószólójává emelkedik, amikor kifejezést ad annak a benső kínzó vágyakozásnak, amely az erőtlenekeket és megingottakat a keret, a kollektív érték, a megmentett tévhit felé hajtja: „Was soll man mit diesem *laisser-faire, laisser-aller* anfangen, wenn man sich an etwas anschliessen, an etwas anklammern will? Ich will mich durchhaus an etwas anklammern. Ich muss geführt, gelenkt, ermutigt, getröstet und absolviert werden, wenn es nötig ist. Ich muss nicht auf etwas stützen können“.

Legjobb tudásával Hauptmann a 19. századba tartozik. Még ma is a jóságos meglátást és együttérzést, a bele-élés és magáévá-tevés nagylelkűségét csodáljuk benne, nem pedig a kérdések összesűrítését és áttekintését. Wanda-ban is a „legzseniálisabb állapotba“ nem az, mikor hősévé érez és ugyanakkor fölötte is áll, hanem amikor hatalmába ejti ennek a művész-munkásnak, vagy munkásművésznek szívós életereje.

(Szeged.)

Márer Erzsébet.

ARANY PÁRIZSI CENZORA.

Törődött-e Arany politikával vagy sem, nem tartozik ide; annyi azonban tény, hogy abban az időben, mikor Petőfit, a magyar „Tyrtaeus“-t, nemzeti törekvéseink megtestesítőjeként ünnepelték, ugyanakkor Arany politikai tapintatáról nagyon rossz véleményt formált Párisban a „magyarbarát szakkritika“.

E szakkritikáról meg kell jegyeznünk, hogy az a legsajátosabb keveréke volt a történeti, politikai, világnézeti s néha irodalmi megfontolásokból kiinduló mérlegeléseknek, melyeknek legjellegesebb a magyar érdekek szolgálatának közös szempontja adott ilyen-olyan egységet. Elképzelhetni, hogy e főleg politikai célú propagandának mennyire volt lényegét érintő az irodalmi megnyilvánulása. Akik a magyar ügy mellé szegődve a francia közvélemény tájékoztatásának feladatát vállalták, azok munkamegoszlás híján eleve olyan specialistáknak tekinthették magukat, akiknek kötelességük a magyar élet egészére terjeszteni ki figyelmüket. Ez írók egyébként is polihisztor hajlamúak s valamelyest egy európai liberalizmus, hogy úgy mondjuk, szellemtörténészeinek tekintik magukat, s ennyiben érdeklődésük szinte kontinentális méreteket ölt; de e széles horizont mellett mily kevés szakavatottság, s a roppant befogadóképesség mellett mennyi félszeg botlás fér meg!

Példa rá a Sorbonne egyik tanárának, Saint-René Taillandier-nak az esete, aki ugyan magyarul nem tudott, de Kertbeny Károly gomba módra termő német fordításai alapján Lésznyai Kálmánig az egész 19. századi magyar költészetet képes ismertetni a *Revue des Deux Mondes*-ban (1860), épúgy mint később Kecskeméthy Aurél könyve nyomán cikksorozatban foglalkozik Széchenyi életével és politikájával. Bennünket illető ismeretei természetesen felületen mozgó, jóakarata azonban elvitathatatlan, bár nem kizárólagos. Például a csehek époly közel állnak hozzá, mint a magyarok, s így lesz egyik könyvének címe, melyben e két „elhyomott” népre vonatkozó cikkeit gyűjti egybe: *Bohème et Hongrie* (1869).

Taillandier említett irodalmi tanulmányában, melyet Kertbeny külön is kiadott (Paris, 1863), Arany igen pórul jár. S hogy okot is mondjunk, költőnk alighanem azzal játszott a francia kritikusanak kegyét, hogy a cseheket illető ártatlan csipkelődése nehezen volt beleilleszthető abba a harmónikus konföderációs keretbe, melyet a népek szolidaritásának ez a keresztényilelkű ideológusa a Habsburg-monarchia területén élő nemzetek javára elképzelt. Ez a csalódása válthatta ki aztán azt a törekvését, hogy Aranyban egyéb kifogásolni valót is találjon, ami, mint látni fogjuk, minden különös fáradság nélkül sikerült is.

Ne felejtjük el, hogy szemléletében az irodalom mindenekelőtt mint egy nép élethez való jogának biztosító szerepel. Szerinte a szellem jobban véd, mint a kard, s az abszolutizmus néma küzdelmeinek idején megnyugtatólag állapítja meg a magyar irodalomról, hogy az „komoly jogcím egy nemes faj követeléseinek támogatására”. Ebből és minden más szempontból kétségbevonhatatlannak tartja Vörösmarty és Petőfi elsőségét a magyar költészetben; de nem hiszi, hogy hozzájuk Arany csatlakozhatna harmadiknak, másrészt igazságtalanságot lát abban, hogy Garayt csupán másodrangú költőnek tekintik. Úgy véli, hogy Garayt messze fölébe kell helyezni Aranynak, s e kijelentését avval indokolja, hogy *Kont* írójában több a gondolati erő, míg a *Toldi* szerzője mellett tisztán csak formai előnyök szólnak...

E baklövésnek elégséges magyarázatul szolgálhat-e az, hogy — mint maga is bevallja — külföldi létére ő természetesen kevésbé tudja értékelni a formát, mint a kifejezésre juttatott eszmét? Nem hinnők. E *tótágas*ra állított értéksornak igazi motivuma abban rejlik, hogy Arany költői *realizmusa* vajmi kevés alapot nyújtott arra, hogy ahhoz a patetikusan szubjektív és forradalmian lázas iroda-

lomhoz sorozzák, melyben megszokták a magyar politikai és szociális törekvések hordozóját látni. Idegen barátaink szemében a magyar irodalom mindenekfelett a nemzeti ellenállás leghatékonyabb fegyvere s innen van az, hogy Taillandier is oly lelkes elismeréssel szól pl. Garay történeti balladáiról, melyek, mint írja, kézről-kézre adható emlékmékként hozták forgalomba a nemzeti mult tragikus tényeit, hogy ne engedjék elfeledni az ősök heroizmusát s a bosszút, amivel az utódok tartoznak.

Ilyen beirányozottság mellett tehát nem lephet meg az, amit Taillandier a *Toldi*-ról és a *Murány ostromá*-ról mond. A *Toldi*-t mindenki jól ismerheti, mivel a középiskolában az egyetlen olykép megtárgyalt irodalmi alkotás, amelyhez megközelítő módon kellene tanítani a legtöbb klasszikusunkat, — de kinek jutott volna eszébe valaha is, hogy e népiesen történeti idyllben valamely kor társadalmi problémáinak megjelenítését keresse? Mert kritikusunk szerint a költemény két harcban álló testvére szociális ellentéteket érzékeltet: a rossz bátya a nemesség, a keményöklű öcs pedig a föld népe. A jó Illosvai a maga századához nyilván ezt a jelképes felszólítást intézte versével: „Büszke mágnások, Árpád fiai, ti méltatlan jogok s barbár privilégiumok urai, a háza megmentője nem egyszer az a nép volt, melyet most kifosztotok és eltapostok“. Ez a szemrehányás megállta helyét a XVI. században, de az 1848-as magyar nemesség le tudott mondani előjogairól, hogy mindenkit egyenrangú testvéréül fogadva harcolja ki a nemzet ügyéért lenségét. Tehát míg Illosvai szimbólumának megvolt az értelme a maga idején, a mai *Toldi*-ról ezt nem lehet elmondani: publié aujourd' hui, le poëme de Toldi n'a plus de sens.

De vannak itt még egyéb hibák is. S ha a kritikus kifogás alá vonja őket, csak azért teszi, mivel: il ne faut pas ménager les avertissements à la littérature d'un peuple qui a de si sérieux devoirs à remplir. A figyelmeztetés ezúttal sokkal komolyabb, amennyiben a nemzeti-ségi összetűzés végzetessé válható veszedelmére utal. A gyűlölködést ugyan lelohasztotta az abszolutizmus nyomorúságának közösen viselt sorsa, jobban kellene ügyelni azonban, hogy semmi ok ne legyen annak az ellenségeskedésnek a felángolására, ami 48-ban egyszer már vesztét okozta a magyaroknak. Mindamellett mit látunk? A *Toldi*-ban az ellenszenv célpontjául egy, cseh bajnok van kiválasztva, „azaz egy olyan fajnak a képviselője, melyet Magyarország csak nemrégiben még elnyomott (!), de amely valóban arra hívatott, hogy szövetségese legyen“.

A cseheknek ez a „kipécézése“, hogy folytassuk a gondolatmenetét, hát bizony nagyon szerencsétlen gondolat. De mennyivel jobb az, mely a *Murány ostromá*-ban egy közönséges ámulást von a költészet rokonszenvet keltő fényével körül, nem véve tekintetbe azt, hogy itt a szabadságukért felkelt magyarokat árulják el a Habsburgok javára? Csodálatos, hogy Arany ebben nem lel semmi követni valót! Petőfi ugyan, igaz, szintén megénekelte az esetet, de ő inkább csak felvázolta a történeteket s az egész csupán egy költői szeszély játéka, ami megbocsátható. De egy egész poemában foglalkozni vele! . . . De hagyjuk. Mégis csak az a derék Garay tudta igazán, mit kell.

Amint megítélhető ebből, Arany nem valami fényes külföldi carrière-nek nézett elébe. Okai ennek sokkal kézenfekvőbbek, semhogy magyarárgassuk, annyit azonban meg kell állapítanunk, hogy politikai nézeteinek vagy éppen a faji türelmetlenségnek, amit Taillandier felfedezni vél benne, semmi köze e siker-

telenséghez. Annyira nem, hogy például az itt koronatanú számba jövő *tótok*, akiket Taillandier nyilván az akkor már erősen érvényesülő szláv propaganda hatása alatt teljesen azonosít a csehekkel, mindig szerették Aranyt s tanultak is tőle, mint azt nemrég egy-prágai professzor kimutatta,¹⁾ míg ellenben az Európászerte rokonszenvvvel fogadott Petőfit legtöbbször idegenkedéssel nézték. S különös, hogy ezt a türelmetlen magyarságot, ami tökéletesen hiányzott Aranyból, Taillandier nem tudta észrevenni Petőfiiben. Pár évtizeddel később majd egy magyar is tudó fiatalabb történetíró társa kell, hogy kimondja, Arany javára billentve a mérleget, hogy Petőfi forradalmi költészetét bizonyos tartózkodással kell értékelnünk. Miért? Ép a nemzetiségi viszonyokra való kifolyása miatt. Így változnak nyugaton — a politikai divatok.

*

Hogyan érintette Aranyt ez a meglehetősen érélyes s a melletti teljesen igazságtalan kritika? Eddig kiadott levelezésében nincs nyoma, hogy tudott volna róla, azonban szinte kizártnak tartjuk, hogy ne jutott volna el hozzá a híre. S ha talán fölöslegesnek, méltóságán alulinak tartotta, hogy tiltakozzék ellene vagy akár csak komolyan is vegye, bizonyos, hogy sohasem felejtette el. Említettük, hogy e cikk a *Revue des Deux Mondes*-ban jelent meg, 1860-ban. Tizenhét évvel később írja Arany *Kozmopolita költészet* című költeményét, mely így kezdődik:

Nem szégyellem, nem is bánom,
Hogy ha írnom kelle már,
Magyaros lett irományom
S hazám földén túl se' jár;
Hogy nem „két világ” csodája —
Lettem csak népemből egy . . .

Mi ez a „két világ”, amit ő maga is idéző jelbe tesz, ha nem az idézett szemle címére való ironikus célzás? Ilyen szólásmódja nincs a magyar nyelvnek s nem is effélet akart ő használni. Az érzékeny, szerény, nem minden kesernység nélkül visszavonomló Arany emlékezett meg vele kétes sikerű nemzetközi szerepléséről, a *Revue des Deux Mondes* cenzoráról.

(Budapest.)

Tóth Béla.

SZABAD-E DÉVÉNYNÉL BETÖRNÖM ÚJ IDŐKNEK ÚJ DALAIVAL?

A Pesti Napló máj. 5-i számából
vesszük át Klebelsberg Kunó
gróf alábbi cikkét.

Ady Endre egyik legszebb versében, amely úgy kezdődik, hogy *Góg és Magóg fia vagyok én . . .*, a maga személyére vonatkoztatva felvet egy kérdést, amely sokkal több, mint Ady saját költészetének problémája, mert magában foglalja egy Ázsiából Közép-Európába került nép egyik létkérdését. *Verecke híres útján jöttem én, tülembé még ős magyar dal rivall, szabad-e Dévénynél betörnöm új*

¹⁾ P. Bujnák: *Ján Arany v literatúre slovenskej*, Praha 1924, 198. l. — Ismertetése: *Jegyzetek egy tót könyvhöz*, Debreceni Szemle 1927, 1—2. sz.

időknek új dalaival? A tősgyökeres magyar családból származott Ady az akkori nyugatos francia, dekadens költészet, különösen Baudelaire és Verlaine befolyása alá került, ezzel a nyugatos iskolával jött az ország nyugati kapujánál, Dévénynél, az akkori időknek ilyen új dalaival. Adyt mingyárt kezdetben sokan támadták és a harc még most sem ült el. Támadták, mert iránya új volt és az új dolgokra, tapasztalás szerint, rá szokták vetni magukat a konzervatívabb érzésű emberek. De támadták azért is, mert a franciadekadens költészetnek behozatalától a magyar erkölcsök épségét féltették. Ady vállalta a harcot, *tülembe forró ölmet öntsetek, legyek az új, az énekes Vazul*, — mondja s majd hozzáteszi: — *de addig sirva, kinban, mit se várva, mégis csak száll új szárnyakon a dal s ha elátkozza százszor Pusztaszer, mégis győztes, mégis új és magyar*. Ady lényegében tisztán látott; elátkozták és mégis győzött, irányát az új költői nemzedék sok tekintetben magáévá tette és magyarságát sem lehet kétségbevonni. Ha eltévelyedéseit a költő hagyatékából kivesszük, nagyszámú költemény marad meg, amely a magyar irodalomnak örök értéke.

Am Ady versében, talán öntudatlanul, az ő költészetén messze túlmenő jelentőséggel bíró nagy magyar problémát vetett fel. A magyarság Ázsiából jött, erőteljes faji tulajdonságokkal, amelyek több mint ezer év óta nem mosódtak el. De ide kerültünk Európa közepére, a művelt nemzetek közé, ahol erős a művelődési és a gazdasági verseny, ahol sokkal nehezebb ma megélni, mint a földgolyó bármely más pontján. Ha fenn akarunk maradni, meg kell tartanunk a nemzet sajátos tulajdonságait, de ugyanakkor teljesen európai színvonalra kell emelkednünk s tanulnunk kell a bennünket körülvevő nemzetektől. Hogy e két szempontot össze tudjuk-e egyeztetni, attól függ nemzetünk jövője. Csodálatos, hogy az Ady-féle problémameglátás mennyire azonos Széchenyi gondolkodásával, aki világosan felismeri a kelet népének sajátos tulajdonságait, azokat konzerválni akarja és egyúttal reformeri hevében folyvást a külföldi, különösen az angol példákra hivatkozik.

Mikor Trianonban velünk a hálátlan Európa, amelyet a török barbársággal szemben századokom át védelmeztünk, olyan igazságtalanul és kegyetlenül bánt, sokan azzal a programmal reagáltak, hogy szakítsuk meg a kapcsolatot a nyugattal és vegyünk keleti orientációt. Azt mondták, hogy a reformerek egész sora Szent Istvántól Hunyadi Mátyáson át Széchenyig mind nyugati kaptára akarták húzni a magyart, ezzel azonban felkorbácsolták maguk és terveik ellen a nemzet ösztönös és ellenállását, nem találtak és nem találhattak igazi megértésre s kisebb-nagyobb erőszakkal olyant oktrojáltak a magyarságra, amelyet az lelkében igazán fel sem vett, lényegének megtagadása nélkül fel sem vehetett.

Az ilyen szélsőséges beállítas a nagy létkérdést ad absurdum viszi, mert ha igaz, hogy a nagy korszerű reformokat a nemzet lelkileg nem fogadja be, akkor Európa közepén nyilván el vagyunk veszve.

A probléma azonban megvan, vele szembe kell néznünk és jelentőségét mindig világosabbnak és nagyobbknak látom, valahányszor külföldi útról magam is Dévénynél bejövök.

*

Nemrégiben éppen a Pesti Naplóban elemezgettem nemzeti katasztrófáink különféle természetét. A nagymajtényi fegyverletétellel egybekötött szerencsét-

lenségünket abban láttam, hogy a megelőző korszak virágzó nemzeti és irodalmi élete után az arisztokrácia a bécsi kultúrműködésben német és francia irányban fajzott el. Itthon pedig a latinos iskola középnemességünk és honoracionariaink gondolkodását és nyelvérzékét rontotta meg. Még az irodalmi megújodási törekvések is franciás, deákos, németes irányokkal kísérleteztek, míg a végén előtört a népiesség gondolata, amely Petőfiiben és Aranyban testesült meg legtokéletesebben. Nyelvünket és költészetünket a nép nyelvéből újítottuk meg, nagy zenészeink, Erkel és Liszt, népies motívumokhoz nyúltak vissza, az építészetben Lechner Ödön, de általában díszítőművészeink a népművészet formavilágát lesték el. A magyar nép a maga konzervatív lelki beállítottságával, hajlamaival és szokásaival százdokon át a nemzeti őskincs hűséges őrzője. Éppen azért tölt el aggodalommal, hogy miután nemzeti viseletünk már háttérbe szorult, újabban a magyar nóták helyett már a jazz járja és nemzeti költőink helyett *Nick Cartert* és hasonlókat olvasgatnak. A mozi állandóan a külföldi életet állítja szenzációs módon a nép szeméi elé. A magyar népnek éppen őseredetisége van így egyszerre minden oldalról megtámadva. Ezzel szemben egész öntudatosan fel akarom venni a harcot. Gramofónnal és rádióval újra meg akarjuk teremteni a magyar dal kultuszát. Magyarország összes iskoláihoz, különösen a néptanítókhoz legközelebb újabb körlevéllel fordulok, amelyben buzdítani akarok népies költők rendszeres olvastatására, nemcsak az iskolákban, hanem a népkönyvtárak révén a felnőtteknél is. Művészeti politikánk keretében jutalmazni fogjuk a nemzeti díszítőművészetnek további ápolását a nép széles rétegeiben és piacot igényszünk teremteni a magyar népművészet termékei számára.

A *nemzeti* leginkább a szépirodalomban és a szellemi tudományokban tükröződik. S ezért nagyon öröndetes, hogy míg közvetlenül a háború után a magyar szépirodalomban a háború előtti divatnak mintegy folytatásaként még elég erősek voltak a külföldi befolyások, addig a huszas évek második felében úgy a tárgy megválasztásában, mint a feldolgozásnak szellemében a nemzeti sokkal erősebben érvényesül. A szellemi tudományokban is ügyelni kell, hogy ha át is veszünk külföldi szempontokat és módszereket, mindez csak inkább impulzust adjon, sem mint lényegét érintő befolyást gyakoroljon.

*

Egészen másképpen áll a dolog az orvosi, a gazdasági, a technikai és a természettudományokkal. E téren minden sovénizmus és partikularizmus kegyetlenül megbosszulja magát, ezek számára, Dévény-nél szélesen ki kell tárni a kaput és jöjjenek ott sokan, nagyon sokan, mentül többen, új időknek új találmányaival, új termelési módokkal, főképp új energiákkal.

De ezen túl mit csinálunk a politikai irányokkal? Sokan a külföldi, különösen a nyugati befolyások alatt a politikában a demokráciát értik, de a dolog nem ilyen egyszerű. Hiszen a fasizmus elméletileg megtagadja a demokráciát és újabban érdekképviselői alapon szervezkedik. A spanyol direktórium, ha nem is azonos, de rokon elgondolásból indul ki. A párizsi és a legutóbbi berlini eseményekből pedig látjuk, hogy a kommunizmus egyre jobban szorongatja a demokráciát és perfidül felhasználja a demokratikus alkotmányok által biztosított mozgási és agitációs szabadságot oly rendszernek diadalra juttatására, amely — előre megmondja, — hogy meg fogja semmisíteni ezt a szabadságot. Ha tehát Dévény-nél, ami ma már csak Hegyeshalmot jelent, megnyitjuk a határt politikai eszmék-

nek, a legkülönbözőbb impulzusok érnének el hozzánk és én azt hiszem, mi akkor cselekszünk, az A d y tól és említett Pusztaszer szellemében, ha ezredéves alkotmányunkat saját belső helyzetünk követeléseire képest építjük ki szorosan és a magyar géniusznak megfelelő szabad szellemenben.

Amikor nagy porosz kollégám, Becker, körülvitt a német egyetemi városokban, Göttingában óriási természettudományi kutató intézetet mutatott, ahol bármint sebességgű szelet, bármint erejű vihart óriási készülék segítségével mesterségesen lehet előidézni. Ebben a szélben, ebben a viharban próbálják ki a németek a repülőgépeiket, amelyekkel száguldani akarnak, megrövidítve tért és időt. Ilyenkor látja az ember világosan, hogy Európa közepén mennyire nem veszíthetünk időt a természettudományok, a technika, a gazdasági és az orvosi tudományok terén. Dévénynél ezekkel a felismerésekkel jöttem be, a mostani új időknek új szükségleteivel.

BORNEMISSZA POGÁNY BÖLCSEL.

... a reneszansz korában vagyunk és e korban általánosan megfigyelhető, bizarr jelenség a költők valódi, hétköznapi és költői életének kiáltó ellentéte. Dante Beatricé-ját nehezen képzeljük el többgyerekes, tisztos polgárárszonynak, Ronsard bolondos és zsugori nőnek nevezi Hélène-jét magánlevelezésében ... Balassa pedig Júliájától kötelezvényre 1400 forintot vett kölcsön s miközben lángoló versekkel ostromolja, egy levelében cinikus és drasztikus kifejezéssel élve arról értesít, hogy ...

Eckhardt Sándor, Napkelet 1924, 4: 165.

Balassi platonizmusát nemcsak Balassi platonizmusa.¹⁾ hanem Balassi környezetének platonizmusa is bizonyítja. Ha tanítványánál, Rimaynál ott fényeskedik Platon csillaga,²⁾ még frappánsabb milieu-jellemző ereje lehet mesterének — Bornemissza Péter prédikátornak — írásában a minduntalan föl-fölbukkanó Platon-név. (Hol van ma az a prédikátor, aki egy divatos spiritualista filozófus nevét, a Bergsonét, annyiszor ajkára venné, mint ahányszor XVI. századi őse a humanisták szentjét, Platont emlegeti?)

Bornemisszában is két világ ölelkezik és harcol, mint neveltjében: a középkor öröksége és az újkor feltörő szelleme. A kétféle energiát, amelynek elektronjai egy mag körül zsi bonganak, nem lehet semmiféle analízissel különválasztani. Csak arra lehet utalni, hogy kifelé milyen szintípusokat sugározott ez a belső mozgás. Eszméi között ott látjuk a tekintélytisztelet bálványait: keresztény szentatyákat és pogány, világi bölcseket békés elvegyülésben, amit a középkori példák gyümölcsöseiből és virágos kertjeiből jól ismerünk. De Bornemissza eliziumában egy igen gyakran elősétáló Bölcstűnik föl: Platon mester, aki már tudja magáról, hogy ellensége Aristotelesnek ... Tőle is lehet jókeresztény erkölcsöt tanulni, nemcsak a testamentumokból vagy a szent doktorok írásából. Igaz, hogy valójában mégis csak az ördög műve az antik filozófia, mert hiányzik belőle az evangéliumi cél. De akkor is inkább Platon és Seneca legyen a vezérünk,

¹⁾ V. ö. erre von. Zolnai Béla: *Balassi és a platonizmus*. Minerva 1928.

²⁾ V. ö. Thienemann Tivadar, Széphalom 1928: 449. Zolnai Béla, Széphalom 1929: 43.

mint a later epikureisták, akik világi értelmességekben fürösztik magukat. A humanista, aki előtt nyitott könyv az ókor bölcsesége, elfordul tőlük. De ha modern és az új század gyermeke akar lenni, akkor elfordul a bálványimádó pápistáktól is, akik sötétségbe zárkóznak az új Világosság elől. Ez a támadó protestantizmus a derengő Fölvilágosodásnak első eszmélkedése . . .

És mindez a gondolatkomplexum — egy új és gőgös spiritualizmus harcba indulása — a legrusztikusabb foglatatban, a hanyatló középkorból visszamaradt groteszk-gotikusan barbár izlés és az új chaosz vulgáris csiszolatlanságának nyelvéen jelenik meg: a népiesség és spiritualizmus pázmányi uniójának protestáns-humanista előfutárja.

Balassinak volt miből válogatnia: a gombolyag eszményi aranszálaít és durvább fonadékait.

Bornemissza pogány bölcsei — görög és deák tanítók — azzal a gesztussal lépnek föl, mint akik hordozói a bűnös emberiség szabadító igéinek. Sallustius,³⁾ Aesopus,⁴⁾ a szépen szoló Cicero,⁵⁾ a pogány Josephus,⁶⁾ akinek jámbor predikátorunk a *doktori* jelleget adományozza, az okos bölc Aristoteles,⁷⁾ aki vala *plenus ingenio*, Demosthenes,⁸⁾ Cato.⁹⁾ a sztoikus-keresztényi Seneca,¹⁰⁾ a világ alávalóságán mosolygó Herakleitos¹¹⁾ és a többi „bölcseleg szerető“ „értelmes pogány“: Aeschynes,¹²⁾ Isokrates,¹³⁾ Plinius¹⁴⁾ — a klasszikus ókor filozófiájának valamennyi tekintélye fölvonul, amikor a keresztény hívő előtt az üdvösség útjait magyarázzuk. Egyházi és pogány kultúra: mintha nem is volna ellentét a kettő között. Ez már több, mint a középkori jámbor theologus ahisztorizmusa, amely Trója kontúrjait templomtornyokkal rekonstruálja . . . Itt a humanista tudatos propagandája működik: minél több asszociációval és reminiscenciával hozzákapcsolni a vallásos műveltséget az egyetlen, bámult kultúrához, az antik világ csodáihoz és szellemi kincseihez. (Ma már messzire elszakadt a kereszténység ettől a pogány háttértől, amióta a romantika keresztény Európát állított a görög-latin Földközi-tenger helyébe.)

Bornemissza nem vallásos buzgalommal, hanem az esztéta-ember látható örömeivel szedi össze az ókori „szép“ példákat, „nemes mondásokat“, amiket „sok pogány bölc Philosophusok igen szép szókkal írtak“. ¹⁵⁾ Akit Isten igéjére nevelt, — Balassi Bálint — az emberi ige szépségeire is nevelte. Az irodalom csak eszköz ugyan az üdvösséghez, de ő a kipróbált szépségek útját választja, talán azért is, hogy humanista lelkét megmutogassa. Pórnép, amelyik hallgatta, amúgyse

³⁾ *Prédikációk* 1584 : 167 stb.

⁴⁾ *Prédikációk* 1584 : 167 stb.

⁵⁾ *Prédikációk* 1584 : 443, 447 verso, 533, 598; *Énekek* 1582 : 149, 207 verso stb.

⁶⁾ *Prédikációk* 1584 : 500 verso stb.

⁷⁾ *Prédikációk* 1584 : 533; *Énekek* 1582 : 149, 207 verso stb.

⁸⁾ *Prédikációk* 1584 : 533, 680 verso stb.

⁹⁾ *Prédikációk* 1584 : 558 verso stb.

¹⁰⁾ *Prédikációk* 1584 : 561, 572 verso

¹¹⁾ *Prédikációk* 1584 : 573 stb.

¹²⁾ *Prédikációk* 1584 : 680 verso stb.

¹³⁾ U. o.

¹⁴⁾ *Evangeliumok* II. 1575 : eee2 stb.

¹⁵⁾ *Prédikációk* 1584 : 167, 284, 297 verso.

nézte, honnét való a fabula: csak kalandos és tanulságos legyen. Az élőszó nekik, de a könyv tudós közönségnek készült és a tudós közönség akkor még leginkább theológiát olvasott ...

Ez az esztéta-humanista rajongás teljes joggal kérhette a bebocsátást a theologia paragrafusai közé: hiszen az igaz erkölcs normái mindenkor megvoltak. A pogányok is a jámbor életet magasztalták és a pogányokban is megvoltak az Istennek kiváltképpen való nemes ajándéki, amikről Cicero megmondotta, hogy *nulla excellens virtus est sine afflatu divino*.¹⁶⁾ Pythagoras, Plato, Cicero jámbor életűek voltak, akik jó erkölcsre igazgatták az embereket.¹⁷⁾ Nyilvánvaló a tétel, hogy az okos kereszténység nem dobhatja sutba a pogány bölcsesség ethikáját. Valóban keresztényi elveket hirdettek ezek az „értelmes pogányok“:

Plato ezt mongya: Hogy minden bölcz embernek egez élete czac az halálrol való gondolat ... Pynđarus ezt mondta: *Homo somnium umbra*.

(Prédikációk 1584 : 573.)

Cato a röstséget kárhoztatta, Phocylides és Terentius az alázatosságról tettek szép intéseket.¹⁸⁾ A kevélység feddésére ismét Platon a nagytekintélyű példa:

... masnac kevelyseget feddi, mint Diogenes Platoet, mondván Diogenes: *Fastum Platonis conculco*. Mond Plato: *Conculcas sed alio fastu*. Az az, Midőn Diogenes felhagot volna az Plato szép paplanos agyara az vendegoc előtt, mond: Plato kevelyseget nyomodom. Amaz mond: Nyomódom de mas kevelyseggel.

(Prédikációk 1584 : 584.)

Xenophon, Timotheus, „Plato társa“, Philo, Scipio: jámbor és jeles elveket hirdettek.¹⁹⁾ Még a pogányok is a megbocsátást prédikálták! Életelvük az *autarchia*, vagyis az önmagával való beérés, a sztoikus ethika alapigazsága: „olly nemes ioszag, melly meg tud elegendni az ő saiat marhaival“.²⁰⁾ Pogány életprincipium, vállástól, egyháztól független eszme, amit egy keresztény theologus ajánl a híveinek ... Ez a pogánybarát kereszténység az egyistenhíves ősi mintáját nem a zsidó praehistoriában, a választott népnél, hanem a politheizmus klasszikus földjein keresi, tanúságot téve arról a nagy prestigeről, amely a pogány mithologia kulturáját fölébe tette az ótestamentomi szent történeteknek:

A mint a' Philosophusoc az okosság szerint való Bölczekis Plato, Aristoteles, Cicero, es többec, ezt tanítottac, hogy az Isten egy legyen, es az, lelki es öröcke való állat, es minden ionac oka legyen. Ez az okosságba igen szép esmeret.

(Prédikációk 1584 : 377 verso.)

A lelkiismeretről „a deákoknak szép mondások vannak“, az örök életről való tanubizonyságot szintén a pogány bölcsseknél lelhetünk, felebaráti szeretetre

¹⁶⁾ Prédikációk 1584 : 447 verso.

¹⁷⁾ U. o.

¹⁸⁾ Prédikációk 1584 : 558 verso, 584.

¹⁹⁾ Prédikációk 1584 : 590 verso 592, 703 verso; *Evangeliumok* III. 1575 : ttit4.

²⁰⁾ Prédikációk 1584 : 455 verso.

Cicero tanít, aki a jámborok örök életét is hirdeti — és Sokrates szerint a filozófia nem egyéb, „hanem az halálról való elmelkedés“.²¹⁾

Ime a pogány filozófia, Platon gondolatépítménye, amely a keresztény tanoknak fundamentumául szolgál.

✱

A humanista filozófus elmondta a magáét, most a keresztény prédikátor veszi át a szót. Még az ókori spiritualizmus nevében is beszélhet, mikor az Epikureusok ellen fordul. Egészen természetes, hogy a pogány filozófia-történet terminusát beleviszi a zsidó-biblikus milieube:

Az Epicureusokat Christus wrunc disznoknak nevezi... az Epicureusoc az testi gyönyörűségben, mulatságban élőc, czufolvan az Christust egi czodacot kernec...

(Prédikációk 1584 : 165.)

A Biblia nem ismer Epikuros-tanítványokat, de a neoplatonista szívesen festi maga elé ezt az ijesztő ördögöt. Az ellenfél maga is a latin kultúra stílus-tekintélyét ölti magára: *Nunc edamus ac bibamus post mortem nulla voluptas* — ez az a kárhozatos bölcsesség, amely ellen filozófus és keresztény egyjórman hadakozni tartozik.

De nem lehet elég az üdvösségre a platonizmus sem: a görög spiritualizmus bámulója keresztényi engedelmességgel állapítja meg ezt a fegyvelmező tételt. Az a néhány derék Bölcs nem tudta megjobbitani a pogány világot:

A ki el tudna gondolni az régi Pogan Bölczec ideiet, mikor Plato, Aristoteles, Cicero elt, szörnyü balvanyozásokat, es ektelen Isteni tisztuleteteket talalna meg ő magoc közt is, Midőn soc Isteneknek aldoztac, Madar nézesből jövendőt beszéltec, Es töb utalatosságokat czelekettec.

(Prédikációk 1584 : 280 verso.)

Két hiányossága van az antik spiritualizmusnak. Az egyik az, hogy embertől származik, a másik, hogy nem Istentől van, hanem az ördög műve. Ne a minnen okosságunkból, hanem az Isten ígéből tanuljunk, akkor nem csalattatunk meg az ördögtől!²²⁾ Plato sok üdvös igazságra rájött, de nem ismerte Krisztust, azért az ő jámborsága nem lehet elég az üdvösségre:

... az Philosophusoc az okosság szerint valo bölczec, mint Aristoteles, Plato, Cicero, noha resz szerint valami keves reszeit ertettec az Isten Tövenyenec, ki Adam romlása utan maradot az emberi természetben... ez Bünről Nem Himni az Christusba, semmit nem tanulhatsz Platotul... Annibal mertekletessege, Scipio szemermettesege, Plato bölczesege az idvössegre semmit nem használhattac... Ezt az okosság szerint valo esmeretről mondam: Melly ha tisztan meg maradhatna is, az mint Plato es töb okos bölczec salditottac, noha alkalmas volna, de azért eleg Isten előtt nem lehetne, Mert ez czac valami kitsiny reszeczkie az esmeretecne, a ki előszer Adamba teremtetet vala...

(Prédikációk 1584 : 307, 373, 378.)

²¹⁾ Prédikációk 1584 : 709, 720, 443, 590.

²²⁾ Prédikációk 1584 : 297.

Emberi bölcsesség emberül, vész el, mint a lant-pendülés, elmúlnak a legszebb igék, kétséges álom a legeszményibb világkép is:

Es olly okos bölcz volnalis mint Plato, Aristoteles, Cícero, Demosthenes, Eschines, Galenus, Hippocrates... mind ezek mint az lant pendules el mulnanac... Plato is az emberi bölcseséget *dubium Somnium*na, kétséges álomnac nevezi.

(*Prédikációk* 1584: 533, 618.)

A világ mulandóságát nem is a női Szépség hervadása illusztrálja, hanem az emberi bölcsesség szomorú sorsa, amely énekekre inspirálja a humanista theológust:

Hova lön Julius nemes hatalmával,
nova lön az gazdag ö lakodalmaival,
avagy az Tullius szepen szolasával,
vagy Aristoteles bölts tanitasával.

(*Énekek* 1582: 149.)

Bármennyire is — kötelességszerű — elhárítással fogadja Bornemissza a pogány-laiikus etika szupremáciáját, haragja mégsem az antik-pogány világ ellen fordul. A humanista reformátor nem látja a klasszikus gondolatvilág destruktív hatását, mert az igazi ellenség az új Rómából jön... Az ókori derengő homály semmi ahhoz képest, hogy „a Papaság alatt minemű szörnyű setetsegeben vala ez vilagnac nagy resze“.²³⁾ *Török, zsidó, pápás, eretnek, tolvaj, kőborló, lopó, szemfényvesztő, varázsló, bardát, apáca szerzet, bálványozó pap*: — ezek a szavak szinonim és stereotip megjelölései stílusában a Rossznak.²⁴⁾ Van ebben valami magyar virtus, amely okoskodva vitáz a napimádó bölcssekkel, de élet-halálharcra főrmel, mihelyt a pápaság bálványozását látja maga előtt. A görög bálványimádásnál sokkalta veszedelmesebb a pápások pogány istentisztelete, ezek a „külső pepecselések“: a bájoló ördög babonázza így a szegény emberi nemzetet.²⁵⁾

A hamis próféták, *jesuvita szerzet*, „eretnek es dögletes velekedések“ (kárhoztatásától)²⁶⁾ már csak egy lépés a Fölvilágosodás, amely a Fejedelemmel szemben demokratikus elveket hangoztat és a vallás érzelmi kilengéseit hűvös ésszel mérséklí, józan magyar humorral kárpálja...²⁷⁾

Bornemissza itt átlendül a másik végletbe: „égben röpülés“ helyett leszáll a népkönyvek és trufák reális talajára. A platonista hitnek exponálása után azon a hangon szólal meg, amely inkább illet volna egy józan, Rabelais-i életbölcsességhez. Isten mindent azért teremtett, — írja egy helyütt,²⁸⁾ falusi-konkrét okoskodással — hogy nekünk legyen, mert neki nem kell sem bor, buza, lúd, tyúk, madár, halak, vadak, káposzták, vetemények, sem nem kell neki szűr, guba, suba, kamuka, gránát, skarlát, karafia... Szinte versbeszédi a világi sok jókat, a gyöngébbek kedvéért, mert nehezebb megérteni a gyűjtőneveket, el-

²³⁾ *Prédikációk* 1584: 412.

²⁴⁾ *Prédikációk* 1584: 464, 557.

²⁵⁾ *Prédikációk* 1584: 595 verso.

²⁶⁾ *Prédikációk* 1584: 470, 481.

²⁷⁾ *Prédikációk* 1584: 485 verso; *Evangeliumok* II. 1574: 370 verso, 543 verso stb.

²⁸⁾ *Prédikációk* 1584: 552. Hasonló naiv megjegyzése, mikor a bűnt magyarázza: nem Isten akarta a bűnbeesést, hanem az ördög hozta Ádám elejbe (*Evangeliumok* II. 1574: 10 verso).

vontabb fogalmakat. Így kerül össze írásaiban az asztrologia a veteményeskerttel. Lélekgyógyító házipatikájában a platonista méreg finomabb ellenszere mellett ott vannak a drasztikus orvosságok is, népies, tüskés szövővirágok, amik babonák vagy „sárnak fertője“ alkalmával jóhatásúak . . .

Groteszk ízlése nem vall humanistára: néha úgy érezzük, mintha valamely „nevető filozófus“ tréfiálma, aki relativista röhejre fakad a világ dolgai fölött. A paraszt a nemes embert gyalázza, szabó, szőcs, varga, ötvös, barhély, deák, kalimár, szakács, kolcsár, mind egymást csúfolják, az véneket az ifjak *vén ageb*nek hívják, keresztények a pogányokat rútolják, ők megént viszontag azt művelik: — így ír,²⁹⁾ miközben maga is a pápistákat, epikureistákat, „fertező disznókat“ rútolja.

A Mester instrumentumának sok húrja van, de nem mindegyik rezdült összhangra a Balassi lantjának melódiáival.

*

*

*

A konkluziót könnyen levonhatjuk. Bornemissza Platon-idézeteivel bezárul a platonista gyűrű Balassi körül. Mestere is, tanítványa is névszerint hivatkoznak az Eszményképre, akinek filozófiáját tudomásul nem venni: szinte lehetetlenség a humanista világban.

De van egy negatív tanulság is. Balassi nem követi mesterét a türelmetlen protestántizmus és a rusztikus eloquentia mezejére. Ez is annak bizonyítéka, hogy az egyházi villongásokon felülemelkedő légkörben élt, távol a profán népiségtől és költő-önmagát filozófusi ideálok képére és hasonlatosságára stilizálta.

(Szeged.)

Zolnai Béla.

²⁹⁾ *Evangeliumok* III. 1575 : 140 és verso.

ERDÉLY.

TAMÁSI ÁRON.

Tamási Áron regénye — a *Szűzmáriás királyfi* —: székely szimfónia. Polifón zene, amely a lélek, a szellem és az idegek húrjait fogja össze. Bartók Béla szívet-kongató székely-dalainak prózába öntése. Öröm és fájdalom együtt. Élet.

És mint minden élet teli váddal, úgy ez is. Vádirat, mely számonkéri az elvetélt tehetségeket, a kinemnyilt virágokat. Nem az ifjú Bolyai dobban-e előnk a lapokról, kérdezve: miért kell csendben elhallgatni, miért kell borba fulladni a fejlődő tehetségnek? Nem is székely tragédia ez, de magyar: gyökerestől. A meg nem értett östehetség elherdálása. Pedagógiánk, egész közéletünk csődjét is feltárja.

Fáj a szívem a kis Csorja Bódiért. Pedig mennyi sok ismeretlen Csorja Bódik vannak szerte, akiknek a magyar tehetségek sorsa a kietlen sziklán való pusztulást rendelte végzetül. Nem lehet eleget írni róla: hogy szeretetet, minél több szeretetet az iskolába. Oly kevés Fazekas Ádám van, aki szívvel és lelkével: tanár. Aki fájának forró szerelmével a fejlődő tehetséget meglátja s a pubertás válságos időszakában rügöző bimbót szelíd szóval, megértő szívvel a kibomláshoz segíti.

Egészen különös, friss hangon ír Tamási Áron. Nem is értem, hogy a sűrű székely kifejezéseket egyesek miért kifogásolják? Miért akarják ezt az üde színt kigyomlálni? Szép ez az első pillanatra idegennek hangzó idióma s nagyon élvezetes és örvendeni való, nem pedig hibáztatni. Dehogy is zavarnak ezek az — alföldi magyaroknak — néha idegenül hangzó kifejezések. Hiszen a mondat tartalma megadja a teljes értelmet. És a mondatok hegyi levegőt lehelnek magukból. Szomjasan szívja az ember a havasok illatát, s keletre nézünk, ahonnan bátor, tavaszi szellő gyanánt betört: Tamási Áron.

(Szeged.)

K. E.

SZÜZMÁRIÁS KIRÁLYFI.

S a fenyvesek egy légénről beszéltek, aki elindult egyszer és ment, mint a Nép lelke, árván, és ment a földön és a föld felett, mert meg akarta keresni a fényt, a kioltott tüzet és a vizek eredetét. És sok megállott esztendőök és sok rohanó esztendőök mulva, megvillant egyszer előtte az elveszett fény, fellobbant előtte a kioltott tűz, és ő vérébe mentette a tüzet, lelkébe a fényt s hirdetni kezdte újra az elfelejtett Népek.

Tamási Áron: *Szűzmáriás királyfi*, 1928. II: 142.

Szabó Dezső nélkül nem jöhetett volna Tamási Áron és a *Csodálatos élet* nagyszerű előképe annak a szerényebb, de melegbhangú szimfóniának, amellyel Tamási Áron a székely nép sorsát szimbolizálni akarja. Valóban „csodálatos” és „szűzmáriás” minden vízió, ahol a székelység irodalomra ihletődik. Valami egészen különleges fajtája az emberiségnek és a magyarságnak: nem

lehet „ábrázolni“ őket, a körvonalak szétmosódnak és a „minden titkok“ hátteréből óriásivá nagyítva verődnek vissza, az író mondatai könnybe fulladnak, az elbeszélő hang zúgni kezd, mint valami rejtélyes *haut-parleur*, a naturalizmus tündérmesét komponál, a novella eposszá dagad. Ez a mép, amely az életet is átbálla-dásítja, amely a prózából biblikus szöveget inspirál: egyik elpusztíthatlan illúziója, éltető hazugsága a magyar ősiségnek.

Tamási Áron nem regényszerző, hanem író, aki stílust, világnézetet, embert hoz. Nagyon nagy dolog ez, amikor a Málcsi néniről és Pali bácsiról szóló kedélyes történetek, diáksíny-anekdoták és detektív-filmek még mindig irodalom-számba mennek. Ha nálunk egy „író“ azzal kezd a novellát, hogy „Hé, Estván, hoci ide azt a vasvellt!“ — mindjárt azt hiszi magáról, hogy népnemzeti-keresztény író, nagy hagyományok folytatója, leendő kőfaludysta. Ha pedig úgy kezd a regényt, hogy „O'Brien eldobta a cigarettát és a hálószoba felé rohant, ahonnan a segélykiáltásokat hallotta“ — akkor még Amerikában is írónak fogják tartani... Tamási Áronnak első szavánál érezni lehet, hogy itt valami rendkívüli hang csendül meg, belső ritmus, lefojtott líra, új szavak és a mondatforma kereső és már meg is állapodott új dinamikája:

Örökzű nyugalommal egy szekeret vont két ékes ökör. Mint valami dús meseország határpárja, úgy úszott bólogatva által az anyaváros főtérén keresztül a kálvinista templom faránál és egyenesben előre a katolikus Isten hajléka felé.

A *Csodálatos élet* és a *Halálfi* óta nem írtak ilyen hamú alatt izzó nyelven regényt. Az első mondattól kezdve végig kell olvasni, megállás nélkül; mint a csurgó méz, úgy édesgeti az olvasót. Pedig a világ, amit fölvezol, csak nagy vonalaiban áll előttünk. De annál jobban megtelik az író lírájának rezonálásával. Oldalakat lehetne idézni és minden oldal úgy hat, mintha ismeretlen hegyvidéket tárna föl az erdőirtás előttünk. Az író nem lép elő, de a hangja fortissimókra tud tornyosodni. A regény vége már olyan, mint a zene, irreális, fantasztikus, mint a zsolttárok vagy a Jelenések Könyve. Az, hogy természetes „székely“ dialektust, beszédmodort, sőt interpunctio-t ad: nem hatáskeresés, nem „népiesség“, hanem a tárgyával egy író egyetlen lehetséges kifejeződési módja. De nemcsak a leírás, az epikum az övé; ahogy beszélteti az alakjait, az maga a színes, élettel terhes valóság. Parasztjai nem könyvből tanulták a beszédet:

— Eccer úgyis meg kell halni — mondta nyugalommal a beteg. — Eredj, ne üzd az eszed! Nem olyan könnyen hal meg az ember. S egyébként is nem azért vagyok én itt, hogy hagyjalak! A halálról vedd le az eszedet, mert olyant táncolunk még a farsangon, hogy a leánkák szeme lángot vet. No, jere s ülj fel!

Ferke mosolygott. — Lám penderedjél egyet! — bízta megint Bódi. — No, csak beszélj, mert meggyógyulok — mondta Ferke, s egyben megmozdult s hát fenn van. — De el ne fuss, mégse! — Mert én el s a világot egy szempillantásra megkerülöm. — Te meg, annyi eszed van. — Hegyeket eszem s egy tengert megiszom reá. — Látom, meg-ehültél. — Nem ma volt, amikor ettem. — Szalonám s jó kenyérem van.

Itt a világ szemlélete nem irodalmi lencsén át fotográfálódik: közvetlenül veszi föl a fényérzékeny lélek.

Szabó Dezső megírta már a székely legény csodálatos történetét. De az a legény Szabó Dezső maga volt, inkább hőstáti, mint paraszt, városba kerülő, sőt dekadens milieuban kifejlődő... Tamási emberei nem tudják magukról, hogy irodalmi hősök. A főalak, Csorja Bódi, gyermekkorától fiatal haláláig előtűnik hősködk, olyan bizalmas közelségben, mint valami én-regény-portréja az írónak, aki önmagát mégsem szentimentális egybeolvadással, hanem mintázó objektivitással szemléli. Ez a székely legény nem illeszthető be semmiféle regényalak sablonjába. Még fantázia-terméknek is bizarr, pedig éppen ebben a bizarrságban, csaváros-természetes lelkében van a realitása. Ahogy kicsapott diákból egy mesebeli népek szimbolumává lesz, elvérzőem is győztes, részegül bölcs, bicskázó lovag, pogány lóimádó és „Szfizmária“ látomásától ittas, tanulatlansággal is teremtő művész, tehetetlen féreg és próféta: a ködös cselekvényből egy el nem felejthető, félig kifaragott sziklatömböt dob elénk az író. Nem lehet nem szeretni ezt a részvétet helykén eljátszó fiút. Primitívtségben ennyire komplikált alakot még nem termelt a magyar irodalom fája.

A többi alakok is ebből a bütykös fából vannak kifaragva. Fazekas Ádám tanár, aki Hodler alakjaihoz méltó gesztussal letépi magáról a reverendát, hogy odaállhasson a tragikus nép álmodozó, fölszabadulásra váró fiaai közé. Nem új ez a jelenet, de ebben a fogalmazásban „világnézetek“ harcát érezteti, a világnézet szónak nem politikai, hanem szinte már fiziológiai értelmében:

— Elég volt ebből a gyermekkínzásból! Istennek és mépemnek tartozom azzal, hogy megvédjem őt! De számbaveszem, hogy szép szavakkal nem törhetek bé ennek az igazgatónak a lelkébe, lévén rozsdás ajtókkal elzárva minden lendület, minden szárnyaló érzés és nagyszerű élet elől. Nem eszem magamat hallgatással többé ebben a virágpusztító sötétségben, nem meditálok kínok között tovább ebben a sánta, megvakított világban! A vakság ellen kiáltok és felszabadítom ezen a helyen (a tanári konferencián) a szót, és szárnyát visszaadom a gondolatnak! Tüzet lehelve tiltakozom a rendszer ellen, amely leszárasztja a gyermeki lelkek legszebb rügyeit, lerágja az Istenhez repülő szárnyát, és az érzéketlenség füstjével kiűzi innét a magosabb erkölcs és a szépség mámoros lelkeit. Ez így nem pedagógia! Ez így nem iskola! Ezt a megalázkodók és megalázottak aklává tették, ahová nem nézhet vig arccal az Isten.

Nagy tehetség Tamási Áron, kétségtelenül és tehetség nemcsak a stílusában, emberfaragásában, hanem abban is, hogy fantáziája egészen ismeretlen, új világot láttató, hatalmas-szuggesztív erejű jeleneteket tud teremteni. Ott van például az a bájos kép, mikor két elcsavargó kisdíák egy rókaírat ráncigál pórázon a hegyekből le a városba; mikor a székely legényke bottal párbajt vív egy leereszkedő sassal; mikor Csorja Bódi hazakerül karácsonyra és a betlehemi énekesekkel járja a falut:

Az izzószemű, nagyszándékú, őszű és nyomorúságban nevelkedő legénykéek ajkán felcsendült az ének. És az elrejtett székely faluból, amely önmagának az ország és a nagyvilág, felszállott az ének a nagy Csillag alatt megszületett népek Királyához, és szállott és hirdette, hogy az újjongva repülő hírmadár ebbe a faluba is hullatott egy tollat;

hullatott egy tollat a nemismert nép nemismert falujába és öröm nyugszik azon a tollún, és megemlékezés a szegényekről és megvala-
sajta a jele egy új Fejedeleme, aki nem hajtja soha ölésre a
népet idegen országba és nem köt vad dúlókat a nyakára és nem
remíti, hogy a történelem kútjába beléveti: ...

Gazdagsággal tenhes ez a művészet: van benne költő szava, de állásfoglalás is minden emberi és isteni dolgokkal szemben, — végre egy író, akinek *világ-nézet* az élménye és művészi célja. Ősi és közvetlen — nem könyveken keresztül való — állásfoglalás, a „minden titkok” megérztetése. Ahogy a vallásosság sok-színű skálája végighúzódik a regényt — Kemény Zsigmond óta nem mert ehhez a problémához nyúlni senki. Azt lehetne mondani, hogy az inspirációja *katholikus*, ha nem lenne annyira pogány és annyira korlátlanul és egyházatlanul istenkereső.

*

Nem lehet kimeríteni a témát ... Tamási Áronról és a *Szűzmáriás királyfi*ről még sok szó fog esni. A kritikának ez alkalommal nem sietős a dolga. Vannak munkák, amik fölött egy dicsérő kritikával napirendre lehet térni, de a *Szűzmáriás királyfi*ra egy heves támadás — Szabó Dezső „megsemmisítő”-nek szánt cikke — hívta föl a közfigyelmet és amit gyűlölettel, elbírással fogadnak az igen gyakran diadalra született.

(Bécs.)

Garázd Péter.

VÁGTAT A HALÁL.

Az Erdélyi Szépmíves Céh értékes kiadványai között figyelemreméltó Sipos Domokos kötete.

Szentimrei Jenő rokonszenyes bevezető életrajza nagy szeretettel foglalkozik Sipos Domokossal, az íróval, bár a túlságos szubjektivitást sokan szemére vehetnék. Kár volt például oly részletesen írni a kisvárosi békaegérharcról: magyar inodalmi irányok és pártok békaegér-harcáról Erdélyben, mely előadások és ellen-előadások rendezésében ment ki. Bár elhiszük, hogy a mai erdélyi magyarság életében az apró események is nagy jelentőségűvé nőnek, ez a könyv azonban, Sipos Domokos élete, az egyetemes magyarságnak is szól, ha pedig innen kívülről nézzük azokat a dolgokat, melyeket Szentimrei némely helyen oly büszkén említ, azt látjuk, hogy ezek nemcsak hogy kicsinyek, hanem kicsinyesek is. (Pl. A „budapesti” X. foglalkozott Sipos könyvével! X. Y. iolyóiratában ezt írták róla! N. N. így írt, X. X. úgy; stb.) És ebben az a bántó, hogy Szentimrei úgy említi mindezt, mint diadalmas eredményt, holott Sipos Domokosnak ilyen gyenge támaszokra egyáltalán nincs szüksége. Az ő munkássága, bár korán és váratlanul félbenmaradt, éppen eléggé engedni sejtetni, hogy mi lehetett volna ez a tragikus erdélyi lélek.

Verseiről voltaképpen épp oly keveset mondhatunk, mint prózájáról. Sipos Domokos a *Hazafelé* és az *Istenem, hol vagy?* című novelláskötetével annakidején igen szép sikert ért el. Újszerű, eredeti novellái arra engedtek következtetni, hogy nagy regényíró lesz belőle. Sajnos, a korai halál lerombolta ezeket a reménysé-

geket, de azért Sipos Domokos mégis az új erdélyi irodalom legsúlyosabb és legértékesebb tagjai közé tartozik. A *Templomrabló*, az *Édes jó Istenem, hol vagy?*, a *Karácsonyestén*, a *Hősi halál*, a *Pitymallatkor*, a *Kastélytető fellángol*, a *Rettegetes angyal*, a *Hazafelé* és a *Vajúdó idők küszöbén* című novellái az újabb magyar novellák legjobbjai közé tartoznak.

Ha azonban verseiről akarunk írni, csak azt mondhatjuk, hogy az a tizenkét vers és néhány töredék, melyet ez a kötet foglal magában, se nem jó, se nem rossz. Egy tehetséges novellista túlságosan epikus lírája ez. A nyelvezet itt-ott megkapó, az igazi nagy író kivételes tehetségére mutat, végeredményben azonban a versek nagyon is elnyújtottak és Sipos Domokos irodalmi értékelésén már alig változtatnak.

(Budapest.)

Horváth Béla.

MAGYAR NÉP.

A *Széphalom* II. évfolyamának egyik számában írtam arról, hogy mennyire megfelel minden tekintetben hivatásának a kolozsvári Minerva kiadásában és Gyalla Domokos szerkesztésében megjelenő *Magyar Nép* c. hetilap. Felszólalásomnak az volt az alkalmosszerűsége, hogy a *Magyar Szemle* egyik cikke, mely a magyar néplap kérdésével foglalkozik, csak bizonyos fenntartásokkal ismerte el a *Magyar Nép* értékét.

Most újabb adat szól ítéletem helyessége mellett. A szolnokdobokai Magyar Párt egyik vezető embere jelenti a lap szerkesztőségének, hogy a vármegye vegyes (magyar—román) lakosságú községeinek román lakosai az iránt érdeklődnek, hogy nem lehetne-e a *Magyar Népből* román nyelvű kiadást is csinálni? A magyaroknál látják u. i. a lapot, olvasgatják is, de nem tudván jól magyarul, nem eléggé és nem könnyen értik meg, holott nagyon szeretnék egészen jól megérteni a benne levő hasznos tanításokat.

A multkor említettem a kiskgazdát, aki állandóan adott tejet azért, hogy a postás a megérkezés után azonnal kézbesítse neki a lapot; a szolnokdobokai románok szeretnék, ha román kiadásban kapnák meg . . . Alig hiszem, hogy ennél szebb és igazabb elismerést aratott még újság.

Jól esik ezt megállapítanom, mert ez is . . . *kulturfőlény*, még pedig olyan, amelyet ezerféle gonddal, nélkülözéssel küzdő, minden oldalról szorított emberek, de szívvel lélekkel, egész odaadással teremtenek és tartanak fenn. Ezelőtt — hiába, nem lehet mást tenni, de nem is szabad! — le kell venni a kalapot . . .

(Szeged.)

Buday Árpád.

V I S S Z H A N G.

Hegedüs Lóránt írja a magyar irodalom nemzeti jellegének témájával kapcsolatban (Pesti Hírlap, máj. 5.): „Irodalmunkban minden bonyodalom — egészen az Ady-kérdésig — abból a szerencsétlen, szűkkörű, oktató papirosszemponthól ered, amelyet az ifjúságnak föltálnak ... Nem abban van a nemzeti gondolat, hogy valaki utazik-e külföldre vagy sem, abban sem, hogy a tárgyat honnan meríti, hiszen Schiller darabjainak legnagyobb része nem német tárgyat dolgoz fel, holott Schillert mindenki a legnagyobb és legnémetebb nemzeti költőnek tartja. A nemzeti gondolat nem is azt jelenti, hogy a saját összetöpreődött kis hazafiságunkat vetítsük rá az egész irodalomra és aki ennek nem felel meg, annak tehetségét onnan kítaszítsuk. Nem az a nagy magyar, aki szajkó módra egymás után tizenkétszer elmondja, hogy „magyar vagyok”, mert ezt minden crnagorc el tudja mondani, sőt azt hiszem, a bushman indiánok is. Magyar az és az táplálja a magyar irodalmat, aki lelkéből olyan kincseket ad az egész világnak, hogy érdemes érte meghalni lenni“.

Vaszary János nyilatkozatából: „Ha valaki Palma cipősarkot vagy Lux mosószappant utánóz: hamisításért, tisztességtelen versenyért, hitelrontásért azonnal perbefogják; de ha egy Munkácsyt, Brouvert, Velasquezt, Rembrandtot utánóz, akkor a festőnek, mint aki a mester modorában a megtévesztésig járta, megértő elismerés dukál“.

Thomas Mann egy osztrák folyóiratban nyilatkozatot tett közzé, amelyben azt mondja, hogy a fasiszmus nem egyéb, mint forradalmi darcba bűt konzervativizmus, „modernséggel“ leplezett „reakció“.

Szalay József írja König Péter zeneszerző jubileuma alkalmából a Szegedi Naplóban: „König Péter belekottázta a nevét abba a gyönyörű szimfóniába, amelyet Szeged történelme, küzdelmei, másfél-százévezres lakossága, lüktető magyarsága, dúsan termő homokja, kanyargó Tiszája, végvár volta s fejlődésének perspektívája testesít meg. Kezdő tételének a vezérmotívuma a Dugonics András magyar szelése. Andantéja a Juhász Gyula költészete. Szerzője Tömörkény István és Móra Ferenc hol könnyed, hol könnyes humora. Főnséges zárótétele a püspökség s az egyetem“.

A Genfben tanácskozó „leszerelési“ bizottság úgy döntött, hogy a front mögött levő városokat szabadon lehet gáz-, tűz- és robbanó-gránátokkal bombázni. (Mi lesz Magyarországgal, amely oly kicsiny, hogy minden iskolája, könyvtára és kórháza front mögötti épületnek tekinthető?)

Az „európai együttműködés“ bizottságai a Sorbonne nagy termében üléseket tartottak. A Le Monde Nouveau c. folyóirat híradása szerint (1929: 871) az egyik német szónok ezzel a fölkiáltással fejezte be beszédét: „Éljenek az Európai Egyesült Államok!“

„Amikor irodalmunk egységes nemzeti megújulásáról szólunk, távolról sem lebeg előttünk valami hetyke, dicsekvő, szép szavakat gargalizáló hazafiás költészet, amely azt kiáltja oda a világnak, hogy nincs külön ember kerek e világ-“

gon a magyarnál, egy magyar tíz másaita emberrel fölér; amely a három tengermosta birodalmat sóhajta vissza, vagy amely káromkodva vonja kérdőre az Ur-istent, mint Hadúr, az ország balsorsáért. Az igazi hazafias költészet nem nyegle és dagályos jingoizmus, nem hetyke imperializmus, nem vad irredenta átkozódás, hanem a magyar bér és róna, a magyar élet, a magyar múlt, a magyar faj lelkének egyszerű és benső kifejezése, annak mély és önkénytelenül megkapó érzetése, mi ez a magyar föld és sors minden magyar ember számára. Hogy milyen a nem szentimentális és nem pózoló heroikus, hanem a mély és benső hazafias költészet, azt a mai legnagyobb angol költők mutatták meg legszebben számunkra . . ." (Kornis Gyula cikkéből, Napkelet, 1929 : 572.)

*

Napi hír: Egységes szellemi életre van szükség Magyarországon — mondotta Földi Mihály a Beöthy Zsolt emlékünnepeken.

*

Gerhart Hauptmann nyilatkozata a cenzuráról: „A cinquecento és seicento madonnái nem léteznének, ha a művészet a szépség jogait ki nem vívta volna az álszenteskedéssel szemben. Ez az álszenteskedés nemcsak a katolikus és protestáns világban létezik, hanem befurakodott a tudományba is, ahol a művészettel való kapcsolat veszendőbe ment és ahol ebből a nemtörődömségből a művészettel szemben idegenkedés, sőt ellenséges érzület jött létre". (Berliner Börsen-Courir, 1929 : 119.)

*

Az amerikai Filozófiai Társaság filadelfiai gyűlésén elhatározta, hogy új székházat épít két és félmillió dollár költséggel. (Ha meggondoljuk, hogy a magyar tudományos társulatoknak álmukban sincs székházuk és évi 1000 pengő állami segélyből tengődnek és hogy Európa többi országaiban sem jobb a tudomány helyzete: akkor egészen bizonyosnak tarthatjuk, hogy ötven év múlva Európa harmadrangú provincia lesz a világ kulturájában.)

*

A „neonacionalizmus" jelszava körül fölvetődött eszmékről Kornis Gyula írt összefoglaló, rendszerező és fogalomtisztító tanulmányt (Napkelet, 1929 : 576), amelynek konklúziója így hangzik: „Mussolini hatalmas nemzeti munkaprogramot tárt népe elé, mellyel megragadta ennek élénk fantáziáját és érzelmi világát. Lendületének és nagy sikerének titka, hogy tud lelkesíteni, egyben fegyelmelni, önkénytelen engedelmisséget kiváltani. Lehetetlen, hogy egy részleteiben kidolgozott, bátor nacionalista program ne tudná sugalmazni és megtermékenyíteni a magyart, a lelkesedés és lendület népét. Nagyszabású és tervszerű nemzeti munkaprogram, ennek fokozatos megvalósítása, a közvélemény ilyen irányú állandó formálása, szervezett munka és fegyelem: ez a neonacionalizmus kétéja. A hazafiság nem új fajának kiagyaltása, hanem az örök nemzeti gondolatnak tervszerű cselekvésbe szökkentése".

*

Klebsberg Kunó gróf mondotta Vargha Gyula ravatalánál: „Tudós volt és költő egy személyben. Az igazi költőben mindig van több-kevesebb a vatesből, a jósból, Vargha Gyulának a számok realitására támaszkodó fantáziája is megérezte a kiegyezés korának békéjében a közelgő nemzeti katasztrófa moráját. Nemzeti érzése nem az intellektuelleknek sokszor külföldi példákból leszűrt nacionalizmusa, hanem a magyar föld a magyar természet szeretetéből fakadó hazafiaság.

Innét van költészetének tősgyökeres magyarossága. Az új nemzei hajnalhasadást már nem láthatta meg. E nagy hazafi még a szürkület előtt száll sirba, de hátrahagyta nekünk költészetéből kisugárzó ihlető és termékenyítő hazafiságát".

*

A madridi egyetem tanárai — francia lapok tudósítása szerint — a következő deklarációt tették a spanyol közoktatásügyi miniszterrel szemben: „A madridi egyetem tanárai, ragaszkodva egyetemük kulturális és történelmi eszményéhez, hivatásuk gyakorlását lehetetlennek tartják a kormány szokatlan beavatkozása miatt; ragaszkodva az egyetem alkotmányos jogaihoz, kijelentik, hogy papi működésük gyakorlatától mindaddig elállnak, amíg az egyetem kiváltságait és teljes egyéniségét vissza nem állítják, vagyis addig az időpontig, amikor elismeretik az egyetem auktoritása, amelynek kizárólagos illetékessége elé kell döntés végett a folyamatban levő ügyeket utalni“. A nyilatkozatot a spanyol akadémia elnöke is aláírta.

*

Berzeviczy Albert nyilatkozata mindig eseményt jelent az irodalmi vitákban. Legutóbb a Kisfaludy-Társaság debreceni gyűlésén ismét az irodalmi egység mellett szállt szóra: „... Nagymagyarországon megengedhetjük magunknak az irodalmi kettéosztás és harc fényűzését; ma kötelességünk a kölcsönös jóakarató közeledés, kölcsönös megértés útján, egy kis elnézéssel és türelemmel megteremtteni irodalmunk egységét. Ne nézzük, hogy melyik táborból jön valami, csak azt nézzük, jó-e. Örüljünk minden tehetségnek, minden sikernek, legyen csak egy tábor, a jó magyar irodalom tábor“.

*

Benedek Marcell ellen hitelfrontási pört indított egy hajóstársaság, mivel egyik könyvében olyan nevű hajó süllyedt el, amilyen a társaság tulajdonában van.

*

A dunáninneni városok kongresszusa alkalmából írja Klebelsberg Kunó gróf: „Mintha a városok polgármestereivel jóajta versenyre kelnének az egyetemek rektorai. Szegeden Menyhárt Gáspár rektor volt a nagy szálláskereső, Riesz Frigyes és Tóth Károly rektorok pedig vasenergiával sürgették a nagy egyetemi építkezések megindítását. Tóth még megalapította a Széphalom folyóiratot is, amely a sajátos szegedi tudományosságnak magasszínvonalú orgánuma“.

*

„A magyar közönség átlagának kritikája nincs, kritikusa sincs, a reklám trombita szava szerint igazodik. S addig, míg a nem válogatós olvasó minden vasárnapon egy vaskos kötet regényt kap huszonnyolc fillérért, hiába minden könyvhét. Igaz, hogy annak a huszonnyolc filléres írónak nemcsak az olvasó, hanem a kiadó se hallotta soha azelőtt a nevét, de az nem tesz semmit, különösen a kiadónak nem. A világirodalom óceánjának hírdőseiből előhalászott ismeretlen előkelőségnek nem kell honoráriumot fizetni, vagy minden esetre kevesebbet kell, mint amennyibe magyar író kézírata kerülne. Az ismeretlen szerzők a legjobb fejős-tenenek, mert nem kell őket takarmánnyal tartani és épp azért mélyen leszállított ár mellett is jól fizetnek. Edgar Wallace remekait kiadni például sokkal jobb üzlet, mint Babits Mihályt, nem is szólva a fiatal magyar írókról, akiknek egy hajaszálában több irodalom és művészet van, mint a kopasz angol pocak-ember összes munkáiban“. (Délmagyarország, máj. 12.)

ROSTA.

GICCSEK AZ ÉJSZAKÁBAN.

A rossz hazafias költő olyan mint az ókori tolvaj: templomba menekül, hogy bántódása ne essék.
(Vajthó László.)

Kisfaludy idejében a magyar dráma úgy tudta diadalra küzdeni magát, hogy kiirtotta az olcsó sikereket, mik azon alapultak, hogy *győz a magyar — s tapsra ez ott fenn elég . . .* A világháború úgynevezett háborús, darabjainak gyermekbetegségét hamar kiheverte az irodalom. Ma úgy látszik ismét egy újabb giccshullám özönlí el a színpadokat: a konjunktúra irredenta és háborús darabokat követel és 200 előadás nem megvetendő tantemjei jutalmazza a szerencsés Irodalmi Hóst, aki primitív, de hatásos dallamokat tud játszani a nemzeti érzés tömeghúrjain.

Nehéz és hálátlan föladat ezzel az áradattal szembeszállani. Mondd a hazafias írónak, hogy tehetségtelen, mindjárt ő kiált tüzet és a téma védelme mögé bújik és a téma nevében enyhe kritikát követel. Hiába tiltakozol, hogy az irredentizmus nem lehet cégére a selejtes árúnak és hogy a nemzeti eszmét nem szabad kompromittálni azzal, hogy önképzőköri nívóra degradáljuk a belőle fakadó inspirációkat. A nép, az istenadta nép, ma is cirkuszt kíván, minél véresebbet, lehetőleg sok emberhalállal. A színpadi alkotmány korhadó deszkáit nemzeti szaggal kell letakarni. Aztán legyen a darab címe: *Trianoni éjszaka* vagy *A történettandár hősi halála* — ki meri akkor profán kritikával sújtani a szent és sént-hetetlen tákolmányt?

*

Két kasszasiker: *Tűzek az éjszakában* és *A tábornok*. Az első bosszantóan ügyes giccs, a másik egy fölkapott és nem tehetségtelen írónak „ziccere“, irodalmi céllal, de csupán színpadi győzelemmel.

Nyílt színen rohamra megy a század, hátul zárótűz, a középben magyar katonák halálordítása, diadalmámor. Nyert ügye van az írónak, aki színpadra meri vinni a fedezéket, meg a puskaropogást. Igaz, Shakespeare ütközetet is lejátszat a színpadon, de nem önmagáért, csak múltó eszközként és nem reálisan, a karkötő óra másodperceit is megrögzítve, beágyva a cselekményt a földbe: hanem a dialogus szárnyain lebegtetve és egy magasabb koncepció kedvéért. Bizony a karzat mindíg azt tartotta jó darabnak, ha „lőnek benne“: itt aztán az összes fegyvernemek fölvonulnak a revolverdurránástól a pergőtűzig. Gyászruhás anya sírva borul a parancsnok lábaihoz: A fiam! a fiam! Szem nem maradhat szárazon, orrfújás és köhögés, nehéz atmoszférája nyomja a nézőteret. Az öreg sűgöt leszúrja a barbár ellenség: ott hal meg, kiömlő vérében dörögve, a tegnap még tánc alatt dobogó deszkákon. Egy új *comédie larmoyante* ez, az élet és világpolitika égbekiáltó borzalmasságainak olcsó piacra-dobásával. Csak profanizálása lehet a szent ígéeknek, ha egy mitsemtudó ártatlan gyermek szájába adjuk a nemzeti Hiszekegyet, mert az író erőlteti a szájába, hamis páthoszból fakad és egy theatrális tabló csattanója: igaztalan póz, mint a vasárnapi fotografus beállítása vagy vidéki műkedvelők előképei. *Vaterländisches Gemüde*: mondották Kotzebue idejében, de hol vannak ma már ezek az édes vagy ríkató fölvonások! Jött a darabgyártásnak frívól korszaka, a „francia“ sablon, a házassági

háromszög, az eltévesztett szobajátók komédiái. Ma az ipar ismét a szentimentális témákra veti magát és még a Himnusz is elénekelteti a profán színpadon, hogy nagyobb legyen a sikere . . .

Nem lehet tagadni, az új technika tökéletesebb a réginél. Ma már a kórházvonalat bejön a színpadra, hosszú sistergés, zakatolás, nyekergés után megáll a néző előtt, hozzák a sebesülteket, halál-hírnökök pihegve szólnak, elének dobják az elesettek ruháit, sírás, jajgatás . . . még jó, hogy a szerző megkíméli a gyötört nézőket a nyílt színen való operáció izgalmaitól. Úgyis elég nézni a sok kötszert, jódot, vágó szerszámot, nem is szólva a *gégetükörről*, amit a szimpatikus, de reménytelenül szerelmes fiatal orvos ott visel a homlokán, időnkint belevakítva ijesztően imponáló fegyverével a sírdogáló néző-mama szemébe, aki azt gondolja magában: ilyen fiú lenné jó parti a lányomnak . . . Még a fertőtlenítő eszközök is a szerző malmára hajtják a vizet. A szerző visszaél a jóhiszemű néző ártatlanságával és jobb sorsra érdemes lelkesedésével.

Minek itt irodalom, lélek, ember, új gondolat, ha egy kis kötözés megborzosgatja a nézőt? Ha a cseh katona szuronyt fog a magyar színészre, ha a családapát elhurcolják hitvese, gyermeke mellől, ha akasztófára ítélik Thália magyar papnőjét, ha a trianoni magyar éjszakában az írók csak a rikoltó gesztusokat, giccsek és „ziccerék” lehetőségeit látják meg és mindez elég a tapsra — akkor a kritikus csak annyit mondhat: nem írói érdem sikert aratni az élettől készen kapott nemzeti tragédiával vagy a háború nyers, tragikus szituációival. Az élet nagy művész, de az írónak az életnél többet kell tudnia.

*

A *Tűzek az éjszakában* — nem fontos, melyik darabgyártó írta — nem is akar egyebet, csak sebeket mutogatni. Fájdó sebeket, úgy ahogy a panoptikum-ban szokták.

A váz az intrika-darabok ál-tragikus félreértések lomtárából való: a magyar színészekről elveszik a színpadot, de nem erőszakkal, hanem csellel. Ez a csel igen átlátszó — senki sem hiszi el, sem a nézőtérben, sem a színpadon —: a rendőrfőnök olyan szituációba akarja hozni a magyar társulatot, mintha az pénzért összejárna az új államhatalommal és önként engedné át a teret az idegen truppennek . . . Ilyen bárgyú konspirációt a magyarok ellen még az ellenség rejében sem szabad föltételezni. Nem szorultak ők ilyen „trükk”-ökre és nem hihetik maguk sem, hogy ilyen mesékkal félrevezetik a magyar lakosságot. De hát enélkül nem lenne darab és nem lenne érdekfeszítő cselekmény . . . Aztán az is komolytalanná teszi ezt a színpadizáló cselekményt, hogy a szerző könnyű humorral, helyenkint polgári röhejjel fűszerezi: nyilván azt gondolja, hogy a szomorúságból is megárt a sok. A hétköznapi élet és a kisvárost részletező motívumok ríktóvá teszik azt a tendenciát, hogy a szerző a magyarság tragikus sorsát akarja egy tipikus esettel szimbolizálni. Papucs és kothurnus minden átmenet nélkül váltogatják egymást és a néző nevetve hullatja könnyeit. A szerző azt akarja bemutatni, hogy triviális ripacsból miként lesz nemzeti hő: de ez kiabáló plakátstílus, nem pedig szolid művészet.

Van egy alakja a darabnak, amelyben mélyebb értelmet kap ez a furcsa keverék: a sugó. Ami csekély „eszmei” tartalom végighúzódik a mesén, az a sugóban ölt testet. Annál elhibázottabb a többi szereplő. Miért kellett a milieuben felvidéki viszonyokat sejtetni? A tótosan beszélő tűzoltó, aki a magyarokat kémleli és besúgja a cseheknek: nem vall szerencsés külpolitikára a szerző részéről. Tótságot és magyarságot inkább szeretjük érzelmileg egy táborban látni. Egész

világon szimpatikus nép a tót, jóindulatú, hű és hazafi, csak a csehet útálják még a szövetségeseik is . . . Lehet, hogy a szerző nem akarta a Felvidékre fixírozni a darabot. Az is lehet, hogy a színház, amelyik előadja, „oláh” viszonyokat ábrázol. De akkor a szerzőnek jobban kellett volna ismerni az oláh karaktert és az oláhcs modort. Akkor nem lett volna szabad a „magyarul törve beszélő” tűzoltó-kémet ilyen fótosan beszéltetni:¹⁾

Vágy ki tudja . . . Nem kell viccelni, nagyságos urakok . . . Szépek lenni díszletek . . . zongora, furvokkák, hegedűk! . . . Nem kell nevetni, kisasszonyokkák, urakok . . . Nincs van nem potyá . . . Ha nincs vanni gázi, akkor mindenki éhenhalni . . . (I, 6.)

Ami a darab csehjeit vagy oláhjait jelenti, ezek — szerző akarata ellenére is — nem felelnek meg az „irredenta” követelményeknek. Nem elég bemutatni, hogy a megszálló hatalom erőszakkal és gonoszszággal letiporja a magyarságot. Ez ma már nem új dolog. Tudjuk, hogy ők a *sacro egoismo* alapján állanak, fajvédők és fajpusztítók, a saját közvéleményük előtt nem bűnösök és bütyülnek humanizmusra, Népszövetségre, a népek élet-halál-harcának alapján állanak. A szerző észre sem veszi, hogy alkalmat ad az ellenséges nacionalista álláspont megnyilatkozására:

Mi a legnagyobb készséggel támogatjuk nemzetiségeink kulturáját. A magunkét is — igen! (I, 21.)

Nem elég: gyűlöletessé tenni a színpadon az ellenséget, mert *ellenség* marad, ez pedig — akárhogy is nézzük — elismerés. Meg kell semmisíteni őket a saját princípiumaik alapján is, hogy ne lehessenek meggyőződéses ellenség. Erősek —, pedig minden „hódítás” ellenére is gyöngének kellene lenniök. De a legbiztosabban a nevetség ölné meg őket. Vagy a gyávaság. E helyett azonban elegáns katonatiszteket látunk, akik a régi k. u. k. hadseregből ismert gesztusokkal, szinte „gentry”-modorban lépnek föl, hanyagul cigarettáznak, egymást bajtársiasan megszerveszoliák (olyan a színpad, mántha ostromállapotot ábrázolna, ahol a „katonai szellem” triumfál); nők előtt összeütik a sarkantyújukat. (A rendező még fényes uniformist is ad rájuk. Pedig szinte kínálkozik a lehetőség, hogy parvenü, cvikkeres, Jäger-inges, szocialista-zenekari cseh őrnagyokat vigyünk a színpadra, vagy bocskoros mócot, púderes-miederes tisztet.) Elhibázott dolog az egész. Az ügyetlen szerző még azt a „ziccert” is meghagyja az ellenséges hadseregnek, hogy tiszti becsületüket emlegessék és hogy a hadbíróság a tiszti becsület alapján és az enyhítő körülmények figyelembevételével enyhébb ítéletet hozzon a magyar „lázdók” porében:

Százados: Bocsánatot kérek, tábornok úr . . . Ha a hadbíróság előtt kiderülne, hogy azt a cikket a rendőrségen gyártották és hogy azzal teljesen alaptalanul halálosan megsértették a becsületükben őket [a magyarokat], akkor . . . könyörgöm: elvégre bírászkodnak odabent . . . tiszték!, akik becsület dolgában kényesek, megértők, elnézők . . . (III, 10.)

Az ellenséges tábornok, aki egy kicsit nehéz fölfogású, mint általában a

¹⁾ Tamay Ernő szegedi színigazgató úr szívésségéből a sugópéldányt idézem. A darab nyomtatásban nem jelent meg.

vigjátéki és operett-tábornokok, kapva-kap a formulán, amely ellen amúgy sem akart véteni:

Tábornok: Úgy van! (A rendőrfőnök felé): Hallotta? . . . Becsület dolgában kényesek vagyunk! . . . Én nem hazudok. (III, 10.)

Pedig ettől a hazugságtól függ, hogy a magyar színészeket halálra vagy csak börtönre ítélik. Az ellenséges tábornok azonban nem hazudik. Nem tagadja le, hogy a rendőrfőnök aljas machinációiról értesülve azt mondotta: „Tapintatos becselenség!” A tábornok különben is olyan sablon-figura, hogy osztrák generálisnak nézhetné valaki: dül-fül a rebellis magyarok ellen, jovialis és káromkodó, öreg szoknyavadász, de igyekszik lovagias lenni: a szerző még annyira sem enged a dolgot, hogy alkalma legyen hatalmával visszaélni, a *Tosca* receptje szerint. Nem az első eset, hogy a színpadon egy hatalmas úr némi kedvezések árán szerelmet vásárol: nem speciálisan felvidéki vagy erdélyi motívum. De a szerző „irredenta” darabot írt és ehhez ügylátszik az kell, hogy az ellenséges tábornok külömb legyen, mint az ellenséges civil. Civil-dolog! — mondja a tábornok, mikor a rendőrfőnök ravasz fondorlatot ajánl nyílt erőszak helyett (II. 15.). Ő nem „politizálni”, hanem cselekedni akar. Civil-dolog! Tapintatos becselenség! — nem tehet mondani, hogy ezek a kijelentései alkalmasak arra, hogy rajta keresztül dokumentáljuk a „hódító” hadsereg züllöttségét vagy barbárságát.

Nem sokkal szerencsésebb a rendőrfőnök beállítása sem. Símaszavú és rafinált diplomata, aki nagy dialektikával tudja elhárítani a magyarok mártírságát. Az idegen állameszmét képviseli, fölényes következetességgel és a maga gonosz eszközeinek célravezető voltában nem kételkedve. Nem érdektelen alak. Ő a legkomplikáltabb agyvelő a darabban, az ellenszenves és mégis sokáig veretlen Lucifer, akinek a szerző még azt a tisztességet is megadja, hogy egy becsületes magyar ember kezéből kapja az egyébként jól megérdemelt halált.

Ha egy fanatikus oláh vagy egy sovíniszta cseh végignézi a darabot, meg lehet elégedve ezzel a „költői” igazságszolgáltatással: a tábornok nem hazudott és nem becselenedett, a rendőrfőnök minden gonoszsága és túlzása mellett is az új állam érdekében cselekedett, a színház elkobzásának ódlumát sikerült a magyar „nemzetiség” nyílt lázadására áthárítani és a színészek „lege artis”, becsületére „kényes” hadbírásgától kapják az új törvények szerint kiszabható legenyhébb büntetést. Semmi nyoma annak, hogy ez az új „államrend” a maga szemében is bűnös és korhadtnak lenne. Csak áldozatok vannak mindkét részen, de az erőszak politikája belsőleg nem semmisül meg.

Íme tehát: éppen az irredenta-gondolat szempontjából kifogások tehetők a darab ellen.

Égbekiáltó dolog a magyarok mártírsága. Nehéz dolog a mártírságot művészi eszközökkel színpadra vinni. De ha odaviszik, legyen ez a mártírság olyan erejű, hogy az üldözőket megtérítse a mártírok hitére. A szerző darabja végén azonban az üldöző megszilárdul a „győzelem” által és a mártírok minden remény nélkül pusztulnak . . .

A magyar irodalom pedig úgy érzi, hogy szentélyének legszentebb tárgyait görögtüzes és panoptikumyszerű látványossággként mutogatják.

*

Zilahy Lajos *Tábornokja* már nehezebb eset. Az Akadémia Vojnich-díjának „irodalmi” vignettájával dicsekedhetik. De ha lefejtünk róla minden szín-

padi és hatásvadászó cicomát, irodalmi magként alig marad valami: egy önkéntes ápolónő beleszeret a tábornokba, akitől férje megmentését várta; a tábornok ki akarja menteni a tűzvonalból a férjét, miután elhatározta, hogy elválasztja tőle és feleségül veszi az asszonyt; a férj inkább halálba rohan, semhogy átengedje a feleségét. A többi csak szép sallang és a „Machwerk“ nyikorgó konstrukciója.

Ez a mag pedig nem hoz semmi újat és semmi érdekeset. Csak azért hatásos, mert mindig hatásos, örök motívum marad az ártatlan, önmagával küszködő, lovagi szerelem és a heroikus szerelmi bánat. Százszor is végignézzük, még ha az író ügyetlen szavakat ad is a hősök szájába. De a kisfaludysta Zilahy előkelő és divatos író, aki *arbitrer elegantiarum* a színpadi témák megválasztásában. Mondain grófinőegyletek és a „társaság“ képeslapjainak kedvenc írója. Ha Molnár Ferenc nevű világhírű hazánkfia „baloldali“, akkor hamarosan ő lesz a jobboldali Molnár Ferenc. Már első szirup-darabjával — *Sűt a nap* — szép példát mutatott az irodalmi napsütésre, szemünk láttára vitézzé avatva az úri gondolkodású parasztleányt és összeboronálva hősét a papkisasszonnyal: az elszegényedett középosztály ime talpraállott a színpadon. Ugyanez a moziédesség árad a *Zenebohócok* banális történetéből és a *Tábornok* is „házassággal végződik“.

Ez a tábornok természetesen olyan, mintha egy Jóka-i regényből lépne a színpadra: ábrándos kislányok „Wunschtraum“-ja. Rideg katona, aki még soha nem volt szerelmes. Most először, közel az ötvenhez. Első bizalmas szava az Ideálhoz: burkolt szerelmi vallomás és egyúttal házasságkérés. Ki ne örülne az ilyen hősnek? Öccsellenciája, aki a IX. fizetési osztályból egyenesen a II. osztály címére és jellegére emeli az ideálját. (Fordítva nehezebb dolga lett volna a szerzőnek, de így szebb.) Meg se fíoccan, mikor a férj rászegzi a revolverét. Mi lett volna, ha két méter közről a férjnek nem sikerül elhibázni a lövést? Vagy mi lett volna, ha a férj nem esik el az útközben? Nem, ezt a néző nem viselné el: hazavinni a hadnagyot, boldog lenni a férjével és várni a VIII. fizetési osztályt . . . A Tündöklő Uniformist még a halál is segíti.

Van egy szép és marasztani-való pillanat a darabban: mikor az asszonynak választania kell a Tündöklő Uniformis és a szép karrier előtt álló történetnár között. Alig tud valamit suttogni és ez a némaság a dráma legékesebben szóló jelenete. Persze a fejlődő szerelem a színfalak mögött bontakozik. El kell hinnünk, hogy már itt van. Szép a befejező akkord is. Az asszony, akinek a férje elesett és akiért újból jelentkezik a tábornok, elhárító szavakat mond, de aztán hozzáteszi: Viszontlátásra. Egy halott áll Rodrigue és Chimène közé, de az ajtó nyitva marad . . .

Az asszony egyébként üde és tiszta jelenség, nem meglepetés, de nem is érdektelen, céltudatos és rokonszenves. Kár, hogy alig enged belépillantani a szerző, akinek nagy javára van, hogy ezt a homályos körvonalat Bajor Gizi töltsi meg élettel. A férj: pár szóban fejtheti csak ki magát. Nem szabad őt túlságosan szimpatikusnak rajzolni, mert akkor nem hisszük el, hogy az asszony a tábornok felé hajlik. Csukaszürke uniformis fűdi a lelkét és meghal, mint egy a milliók közül.

Egy nő és két férfi történetének variációja: régi mese és a háborús foglalat sem új. Ezen a hegedűn szebb melódiákat is hallottunk már.

*

A kritikus végül mégis visszakozót fúj. Ugyátszük kellenek a giccek, mert a tömegeket giccekkel is lehet érzelmileg megmozgatni . . . Mindenesetre inkább ilyen giccek legyenek, mint amolyanok: munkáslázadást vagy milliomos-flórtót

ábrázolók. De a tömeget mégis csak nevelni kell és ha általánossá lesz a giccs-kultusz, ha irodalmi babérokat, akadémiai pálmát hoz a giccs, akkor az intelligens publikumot elriasztjuk az igaz nemzeti problémáktól.

Szomorú lenne, ha a nemzeti megújulás csak giccseket tudna termelni és ha filozófiában, műveltségben és alkotó tehetségben előljáró írónk háttérbe szorulnának a népszerű mesteremberek mellett. Az „irredenta” mozgalom a nemzet legkiválóbbjainak szellemi fegyvereivel induljon harcba. A nemzeti téma jelentse az irodalom haladását, mint ahogy Petőfi, Arany és Ady idejében jelentette.

(Budapest.)

Garázdá Péter.

CSODABOGÁR.

Egylik negyedrangú poétánkról, aki mint öblőshangú szónok és nagy tekintéllyel föllépő politikus lett népszerűvé, az *Uj Nemzedék* fatális sajtóhibával egybekötött kritikát közölt:

...Szeme nagy eszmékre irányul, hangja a lelkesedéstől vesz szárnyat s bizonyos ünnepiességgel cseng, kívált ha arról énekel, amit a legszentebbnek tart: a h a s á r ó l.

*

A *Napsugár* című folyóirat megszűnt. Ezt a szomorú tényt, amit már mult számunkban kíváncsúnak jeleztünk (*Széphalom* 1929 : 144), a következő országos körlevél jelenti be:

A *Napsugár* igen tisztelt előfizetőihez és olvasóihoz. Történelmi regénytrilógiám első két művének megírása után az ősmagyar élet ismertetésére kellett kitérnem, mert e két mű elleni támadások nyilvánvalóvá tették a mai szellemi életnek az ősmagyar élettel és nagysággal szemben való szinte teljes tudatlanságát. Ezért indítottam két évvel ezelőtt a „Napsugár” folyóiratot is. Az ismertetések a komolyan magyarnak vehető közönség körében fogékonyságra is találtak. Azonban ez oly nemzeti kisebbség, vérrel szerzett és fenntartott hazánkban, de megannyira nem is az ezer éven át lelkileg elnyomított mai nemzedéken fordul megturáni magyarság jövőjének sorsa és nagysága, hogy ezek miatt nagy háromas művem befejezését tovább nem halaszthatom. Szüneteltetni fogom tehát a „Napsugárt” addig, míg a „Róma—Bécs—Mohács” c. négykötetes történelmi regényemet megírom, vagyis mintegy 2 évig. Természetes, hogy ha a turáni rokonnaink hamarabb jönnek a romlás alulí felszabadításunkra, akkor azonnal ismét időszzerű lesz (sic) rám nézve is a nemzeti vallás ügye. Akik 1929-re a folyóiratra előfizettek, azoknak szíves értesítését kérem: fenntartják-e további igényüket a „napsugár”-ra, vagy az előfizetés visszaküldését kívánják? Nagy munkám írása alatt sem nem levelezek, sem senkit nem fogadok. Esetleges támadásokat pedig figyelmen kívül hagyok, mert rólam rosszat csak gazember s lekicsinylőt csak teljesen törpe lélek mondhat és ilyen csak ostobák hihetnek el.

Gödöllő, 1929. Tavasz ünnep hava. Hazafias üdvözléttel: Szépvízi Balázs Béla, Gödöllő, Királytelep.

Legyen szabad hinnünk, hogy a *Napsugár* elmúlásában némi csekély része a *Széphalom*nak is volt.

*

Kolozsvári hír szerint Szomori Dézső egy erdélyi ujságírónak kijelentette, hogy Móricz Zsigmond még a házmestere sem lehetne, Karinthynak pedig még azt sem engedné meg, hogy a cipőjét befűzze. A kolozsvári riporter szerint a Mester még azt is kijelentette, hogy ha egy jó könyvet akar olvasni, előbb megírja, aztán elolvassa. Erre a fejedelmi nyilatkozatra Karinthy még humorosabb választ adott, mélyen fájlatva, hogy Szomori kifűzött cipőben jár és még azt sem engedi meg, hogy befűzze, pedig — ő, Karinthy — már többször szeretne volna . . .

Móricz Zsigmond nem válaszolt a házmesterségi ajánlatra. Nyilván arra gondolt, hogy kiki a maga háza előtt seperjen.

(Szeged.)

G. P.

LEVELESTÁR.

Vakablak. A darab annyira érdektelen, sőt fízéstelen, hogy kritikát sem érdemes írni róla. — *Nem élhetek szárazkőbász nélkül.* Irodalmunk legkiավálób évészakéntője kétségkívül Móricz Zsigmond. Egyik novellájának hőse addig eszik gömböcot, míg megpukkad. Legújabb sületlenségében egy egész fölvonást azzal tölt meg, hogy a nőszereplők bíáltejet isznak, a férfi-hős pedig szárazkőbászt eszik. És a közönség jóétvágygal fogyasztja ezt a szellemi táplálékot. — *Hadimúzeum.* A vers kommentálásába nem bocsátkozunk, de a magyarság elleni bűnnek tartjuk, ha valaki egy Ha cker nevű, magyarul író és magyar állampolgár verselőről azt állítja, hogy nem magyar. — *Poquelin Ker. János.* Darabjával, sajnos, nem foglalkozhatunk, mert a Botcsinálta Doktorok Egyesülete sajtótörést indítana kritikánk miatt. — *Nem közölhetők.* A tudós macskája: az Akadémia előzetes tiltakozása miatt. Anyám tyúkjá: a Tyúktenyésztők Országos Szövetségének cenzurája következtében. Az énlakásom: izgatás a háziurak ellen. A kérők: az Agglegényegylet és az Ügyvédi Kamara sértőnek találja. Zalán útása: a cseh nagykövet elutaznék. Csizmás kandur: a Cipőfelsőrészkészítők . . . — *Othagyta a hivatalt és attól kezdve csak az irodalomnak élt.* Tragikusnak tartjuk a tehetséges író öngyilkosságát. A Baumgarten-díjnál valóban lehetett volna rá is gondolni. Egypár anyagilag is „beérkezett” író helyett . . . De másrésztől ideje volna már deszámolni azzal a romantikus babonával, hogy lehet othagyni a hivatalt és az irodalomnak élni. Több esetben történt az utóbbi időben, hogy egészen bizonytalan „tehetségű” és gondos szülei által biztos állásba helyezett fiatal emberek a Múza hívó szavát követve „szabad” pályára léptek. Ezek aztán ne panaszkodjanak, ha nyomor várja őket. Vannak Budapesten művészklubok, ahol tucatszámra lehet látni munkanélküli és tehetségtelen „írókat”, akik prófétának képzelik magukat és szídják a társadalmat, hogy nem tartja el őket. Elvégre mi jogon követelik ezek a bakkasztal melletti poéták, hogy semmi egyéb foglalkozásuk ne legyen, mint kávéházban-ülés és rossz versek íragása? Csak a tehetség érdemel védelmet és az irodalmi értéket fölfedezi a Pénz is, mert érdeke a Pénznek, hogy magához kösse a tehetséges író.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Dános Árpád és Kovács Gábor: *A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig*. Bpest, 1925, 8° 388 l.

Mátkó Endréné *Ujabb versei*. Bpest, 1928, 12° 134 l.

Száz szűzülék. Irodalmi és művészeti kulturszemle. 1929 jan. — A 162. lapon olvassuk: „A vallás krízise letagadhatatlan. Veszélyes tévedés volna, azonban ebből a tényből azt a következtetést vonni, hogy ennél fogva nincs szükség a vallás elleni harcra, mert saját krízisében fog kimulni... A vallási ideológia függvénye a polgári ideológiának, csak a polgári társadalom megszűntével szűnik meg”. (Erre az irodalmi és művészeti kulturszemlére nem igen lehetne ráfogni, hogy nem politizál.)

Jules Kornis: *Le développement de la civilisation hongroise*. Bpest, 1928, 8° 29 l.

Erdélyi Helikon. 1929 febr. — A 158. lapon: „Az u. n. szatmári sváb kérdés még mindig nem jutott el ahhoz a kiegyenlítő megegyezéshez, amely nélkül elkerülhetetlen lesz a sűrűlőds az erdélyi német és magyar kisebbségek között”.

Moór Gyula: *A pacifizmus útján*. Pécs, 1929, 8° 32 l.

A szomorú ember. Rácz Pál regénye. Kosice-Kassa, 1928, 8° 192 l.

Révay József: *Petronius és kora*. Bpest, é. n., 8° 258 l.

Z. Adria Mátyás: *Kiadtvány a magyar néphez*. Díjmentes kézirat, Kecskemét, é. n., 2° 1 l. — A furcsa röpiwet enyhe fejcsóválással dobhatjuk papirkosárba. Se füle, se farka ennek a csodabogárnak.

Szent Benedek Emlékkönyv. 529—1929. Pannonhalma, 1929, 8° 339 l. — „A magyar bercések ebben a könyvben megmutatják, hogy rendjük alapeszményeinek szeretetét a tudomány szervezett művelésével párosítják”.

Vajdasági Írás, szerk. Szentelek Kormél. Subotica, 1929. — „A jugoszláviai magyarság egyetlen irodalmi folyóirata”. Munkatársai közül megemlíthetjük Mécs László, Várkonyi Nándor, Áprily Lajos, Gallay Domokos, Reményik Sándor és Tamási Áron neveit.

Lanátor Pogány Ferenc: *Szabadon*. Elbeszélések. Bpest, 1928, 8° 170 l. — Vigasztalan témák, utcalányok, pénzért gyilkoló munkáslegények, avult külvárosi romantika és „verizmus”... Elkésett, aki így képzei az irodalom „szabadon”-járását.

Tass József: *Szorits kezét*. Versek. Bpest, é. n., 4° 64 l.

Fitos Vilmos: *Oh látni, hallani!* Költemények. Bpest, 1929, 12° 118 l. — Ötven év előtti ír-modor.

Buday György: *Ifjúságunk népművelési feladatai és az alföldi rádióleadó*. Szeged, 1929, 12° 22 l. — A szegedi Bethlen Gábor-Kör kiadása.

Moldinár Gizella: *Földet érint homlokunk*. Bpest, 1929, 12° 78. l. — Versek.

Joó Tibor: *Történetfilozófiai alapok Böhm Károly rendszerében*. Szeged, 1929, 8° 64 l.

Keöpeczy Sebestyén József: *A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a bethleni gróf Bethlen család cimere*. Cluj-Kolozsvár, 1928, 8° 19 l. — Az Erdélyi Irodalmi Szemle kiadása.

F. Faluhelyi: *Der Pariser Kellog-Pakt und dessen Bedeutung vom Rotary-Standpunkte betrachtet*. Pécs, 1929, 8° 13 l.

Faluhelyi Ferenc: *A párisi Kellog-paktum és annak jelentősége*. Kaposvár, 1929, 8° 16 l.

Szerb Antal: *Magyar preromantika*. Budapest, 1929, 8° 69 l. — A Minerva-Könyvtár 18. füzeté. A 7. lapon olvassuk: „Kazinczy Ferenc tisztet vállalt, vállaltja a hazafiatlanság ódiámát is vele és később sem tagadja meg a király iránt való lelkesedését, sem mély tiszteletét kulturális faktotuma. Van Swieten iránt. Nem érezte hazaárulásnak, hogy eszöke volt II. József németesítő törekvéseinek, mert tudta, hogy II. József nem akarja a magyart fajiságában megtámadni...”

Zolnai Béla: *Körmondát és tiráda*. Tanulmány a klasszikus és romantikus stílus kérdéséhez. Budapest, 1929, 8° 27 l. — A Minerva-Könyvtár 20. füzeté.

Tibor de Szádeczky-Kardoss: *Les participations des établissements de crédit à des entreprises diverses*. Budapest, 1928, 8° 61 l.

Törös László: *A nagykörsi Arany János-Társaság évkönyvei*. Nagykörs, 1928, 8° 166 l.

Balogh Artúr: *A kisebbségek nemzetközi védelme*. A kisebbségi szerződések és a békeszerződések alapján. Berlin, 1928, 8° 329 l.

Harsányi Kálmán Összegyűjtött Munkái. II. *Ellák*. Tragédia. III. *Drámai miniatűrök*. Péter Benedek, Mariaba királya, Az atyamester, A esquilinusi temető. Budapest, 1928, 8° 112 és 122 l. — Harsányi Kálmán tipikus szépíró. Ő az a múltból iderekedt finom esztéta lélek, aki nem vesz tudomást a dráma válságáról, a forma és tartalom problémáiról, akinek úgyszólván egyetlen törekvése, hogy azt, amit a históriából fölérzett: szépen, lírai tisztultsággal dolgozza föl. Néha belenyúl a társadalmi kérdések gomolyába s ilyenkor még szociális érzékről tanúskodik, anélkül, hogy tendenciózussá válnék. Miniatűrjei a nyelvi és érzelmi disztिंगváltság jegyében fogantak meg. A Péter Benedek megkapó rajza az igazi művészléleknek, az önmagát kifejezni akaró alkotónak, aki élete határán is sóvárogva imádkozik egy kis időért, csakhogy Dantet illusztrálhassa. Legmegrázóbb talán Az esquilinusi temető, mely szinte naturalista erővel ecseteli a bomló köztársasági Rómát. A két könyv közül mindenesetre az *Ellák* a gyöngébb. Itt valahogyan átlépte Harsányi a sajátmaga által szabott esztétikai határokat s majdnem egészen tendenciózussá süllyedt. Az idegenek acsarkodásai nagyon is világosan utalnak a mára, a magyarság mai helyzetére s ez az állandóan kírívó irányzatosság megfosztja a tragédiát a művészet tisztaságától. Harsányi csak a l'art pour l'art csúcsain nagy művész. Csaba pálfordulása sem eléggé indokolt pszichológiailag... Harsányi mindenesetre érték, tökéletes idealista, olyan, amilyen ma már alig akad az irodalomban s éppen ezért méltó arra, hogy behatódobban foglalkozzanak írásaival, melyek különösen magyarság szempontjából, kétségkívül a legnagyobbak közé sorozhatók.

(Szeged.)

Berczeli Anzelm Károly.

Várkonyi Nándor: *A modern magyar irodalom*. Pécs, é. n., 4° 466 l. (Riedl Frigyes szellemének ajánlva.) — Irodalomtörténetünk késői-klasszikus korszakának széleskörű ábrázolásánál az író következetes fegyelem, egy filozófus komoly elmélyedése, s a szellemi élet mindenmű jelensége iránt megnyilvánuló patétikus szárnyalású érdeklődés vezet. Ehhez járul fáradhatatlan törekvése, hogy a rejtőzködő problémákat mindenünnen felkutassa, velük megbirkózzék s a magyar szellemet egyrészt a maga külön történeti fejlődésében, másrészt a világirodalommal való kapcsolatában érezhetővé tegye. Mély és szélesen elgondolt szintézist akar adni, mellyel előtte, legalább is ilyen határok között, senki sem próbálkozott. Érzékeny felfogó készüléke birtokában, de mindenképpen jól felkészülve erre a feladatra vázolja Várkonyi azt a világot, melyben a késői-klasszikus kor résztvevő elemeinek kölcsönhatása létrejön és kifejlődik. Az átmeneti periódusok s a továbbterjedő hatások történetfilozófiai szempontból igen fontos időpontját éles szemmel látja meg. Mivel igyekszik kimutatni, hogy a társadalmi és irodalmi alakulatok szigorúan fedik egymást s általában az irodalmon kívüli erőnek túlnagy jelentőséget tulajdonít, nem ritkán szociális és politikai fejtegetések útjára sved s bizony akarva, nem akarva a magas esztétikai szférából le kell szállania. Bármennyire is igyekszik a pártokon felülemelkedve tiszta és magas álláspontonról nézni a dolgokat, az aktualitás varázserejével bíró politikai frázisok hatása alól mégsem tudja magát teljesen kivonni. Finom tapintata, fejlett kulturérzéke állandó harcban áll ezzel az aktuális politikai befolyással, sajnos nem mindig kerül ki győztesen. Nem egyszer okoz a terminológia is legyőzhetetlen nehézségeket. Van azonban Várkonyinak sok rendkívül sikerült találó megjelölése. Gyakran még az effajta határozatlan fogalmaknak is, mint „magyar Psyche“, „magyar tragikum“ — új erőt kölcsönöz patétikus stílusa, azonban a romantika fogalmát annyira kiterjeszti, hogy Kármán Józseftől, Katonán át Aranyig mindenki beletartozónak tekinthető. Eljárási módja a magyar irodalomtörténetírásban régen használt és általánosan elterjedt. Az egyes szakaszokat, nemzedékeket, csoportokat, áramlatokat általános áttekintés előzi meg, melyre az egyes vezető személyek, kimagasló egyéniségek külön jellemzése következik. Ennek a módszernek megvannak a maga jó, de megvannak rossz oldalai is. Némely kima-

gasló egyéniség jellemzése önálló tanulmánnyá bővül a megfelelő szerves összefüggés nélkül. Egyes jelentékenyebb nevek pedig, melyek pedig előkészítő szerepüknél fogva a fejlődés sorából jogosan kiemelkednek, nyomtalanul tűnnek el a biográfiai és bibliográfiai függelékek tömegsírjában. Ebben találjuk annak okát is, hogy jelentéktelen költőcskék, akik még csak egy költemény, vagy egy könyv által sem örökítették meg nevüket, ugyanazon mérték alá esnek, mint a legnagyobbak, továbbá, hogy kis kezdőknek olyan dolgokat tulajdonít, melyen bizonyosan maguk csodálkoznak a legjobban. Itt tévútra vezet bennünket a pátoz meggyőző ereje, sőt általa gyakran válik kérdésessé más, biztosabb alapokon nyugvó ítéletek értéke is. Ezt annál is inkább meg kellett mondani, mert Várkonyi mint író s mint esztétikus olyan kvalitások birtokosa, melyeket nem szívesen látunk ilyen tévedések által elhomályosulni. A könyv kiállítása, valamint az illusztrációk a legnagyobb elismerést érdemlik meg. (A bibliográfia felelőssége Szabó István terheli: ez pontatlan és nem teljes. Fölösleges megjegyzéseket indokoltság nélkül csatol, a kimerítő tanulmányokat azonban nélkülözzük.)

(Budapest.)

Turóczi-Trostler József.

Magyar Főiskolai Útmutató. Szeged, 1929, 12° 160 l. — A m. kár. Tanulmányi és Pályaválasztási Tájékoztató Intézet, a főiskolai tanulmányokra készülő ifjúságtól hozzáérkezett több ezer kérdésből látva, hogy az ifjúságot elsősorban azok a kérdések érdeklik, amelyek a főiskolai beiratkozásokkal, az egyes főiskolákon végezhető tanulmányok anyagával, vizsgarendjével, a tanulmányi költségekkel és a diákjóléti intézményekkel vannak kapcsolatban, az érvényben lévő szabályokon nyugvó Magyar Főiskolai Útmutatót szerkesztett. Az Útmutató, hét fejezetben a következőket tartalmazza: I. Magyar egyetemek és főiskolák. II. Felvételi eljárás és beiratkozás. Tandíj és tandíjkezdmények. III. Az előadások kiválasztásának szempontjai. IV. Vizsgálati rend. V. Tanulmányi költségek. VI. Internátusok és mensák. VII. A főiskolai végzettséget igénylő pályák.

POSZTHUMUSZ BESZÉLGETÉS TARDOS-KRENNER VIKTORRAL.

Tardos-Krenner Viktor már a földben porlad. Hogy zseni volt-e, mint barátai mondják, nem tudom, de azt bizonyosnak érzem, hogy kortársai nagyon igaztalanul bántak ezzel a különös magyar *Gesamtkünstler*-rel, aki festő, szobrász és író volt egy személyben. Nem mindig, mert volt idő, amikor úgy zajlott körülte a magyar irodalmi élet, mint később A d y Endre körül: vezércikkek emelték és gyalázták a drámáit és paródiák, karikaturák s a közép-pontiség egyéb rekvizitumai özönlöttek körül alakját, oly korban, amikor sokkal kisebb volt a művész személye iránti érdeklődés, mint ma.

Most a temetőben fekszik ez a háromszor-művész öreg magyar, és régi jegyzeteimből még egyszer megszólal — mintegy poszthumusz interjúban — barátai és ellenfelei számára. Három vagy négy esztendővel ezelőtt jártam nála a képzőművészeti főiskolán (S i m o n György Jánossal, aki lerajzolta és a fiatal művész elegáns, franciás udvariasságával hallgatta a morózus, nehézkes-modorú Mestert és Tanárt, a Vitatott-Zsenit). Az Andrásyúti palotában voltunk, Székely Bertalan egykori szobájában. Amit Tardos-Krenner beszélt, lejegyeztem és eltettem magamnak. Az arcára és alakjára följegyzés nélkül is emlékszem: kissé hajlott orr, őszes-barna haja, lógó bajusz, szökés rövid és hegyes szakáll, rendetlen, dús haj, egyszerű vas-szemüveg, barna selyembárony-kabát, vastag cipők és bőr-lábszárvédő. Tudós és ispán egy személyben; és arcvonásain nagy, szelíd komorság.

A szobája tele volt óriási vásznakkal, gipszekkel, mindenütt por és rendetlenség. Alig lehetett mozogni a lófejek, képkeretek, állványok, könyvek, szobrok és csontok között. Középen nyolcszögletes, fekete asztal állt, valaha ebédlőben volt s látogatásom idején modellpódiumként szolgált; rajta és körülte ecsetek, szappan, mindenféle rongy, lábas, gyorsforraló, üvegek, egész kis boszorkánykonyha. A falon tanítványok ottmaradt gipszöntvényei, vívókardok és sisak.

— Húsz esztendeje élek itt, — idézik jegyzeteim a halott művész szavait — és nagyon szeretem ezt a helyet. Itt kopogtattam be dobogó szívvel az öreg Székelyhez. Hoztam a kompozícióimat és drukkoltam. *Gyerekként lettem piktor, akkor még el sem végeztem a gimnáziumot.* Ide kíváncsoztam, a főiskolára, de csak mint ambuláns járhattam be: nem vehettek volna fel, mert még csak tizen-négy éves voltam. Most ötvenhét vagyok. Székely érdeklődött irántam; különben is jó barátja volt apámnak s ő tanított meg legelőször lovat rajzolni. Az iskolán rögtön a negyedéves növendékek feladatait akartam elvégezni, kompozíciókat készíteni; amihez csak ambícióm volt, de nem technikám. Nemsokára mégis túltettem társaimon. Valami lebegő alakot kellett egyszer csinálnunk, s én is részt vettem a versenyen, amelyre névtelenül adtuk be munkáinkat. Valami démonot rajzoltam meg, a pokol világítása alulról érte az alakot. Biblikus hangulat

volt benne, a mozdulat is nagyon jó, úgyhogy az öreg Székely Bertalan, végigvizsgálva a munkákat, az enyémnél állt meg és így szólt: — Ez jó, jó lebegő alak. Ki csinálta? — Boldogan jelentkeztem . . .

— Nem volt jó a szemem. Baját nem találta meg a szemorvos, rossz szemüveget kaptam, elég az hozzá, hogy azt hittem: nem tudok megélni majd a művész-pályán, hát visszamentem a gimnáziumba és leérettségiztem. Közben megírtam egy darabot és beadtam a *Nemzetinek*. Azt a kritikát kaptam, hogy figyelemreméltó. Ekkor tizenkilenc éves voltam. Apám — dr. Krenner József, a mineralogia tanára az egyetemen, jól rajzolt, s mellesleg szólva festőnő volt az anyám is, az öreg Györgyi tanítványa — Münchenbe küldött tanulni. De én visszakíváncioztam, mert ott nem találtam Székely Bertalanhoz hasonló kaliberű művészt. *Láttam, hogy külföldön sem tudnak többet, mint itthon*, sőt ellenkezőleg. Hat évig dolgoztam aztán Székely, és nyolc esztendeig Lotz Károly mellett.

— Lotznak rengeteg megrendelése volt; közösen dolgoztunk. Segítettem neki, de amit én csináltam, az az én nevem alatt szerepelt. Mit csináltam? A *Vigszínház* építéskor kifestettem a mennyezetet, amelyen a víg múzsa hívogatja magához a nézőket; a főüggönyre Mátyás és Beatrice került, amint bevonulnak Budára. Óriási képek. Nemsokára Prágából kaptam megbízást, mert a Vigszínház festménye megjelent egy külföldi lapban és Ohmann Frigyes, a bécsi Burg építője, meglátta reprodukcióban s meghívott, hogy egy Prágában átalakítandó színház mennyezetét én fessek meg. Ez aztán igazi óriási méretű festmény, harminc méter a legnagyobb átmérője. A pannonhalmi főapátságban, a milléniumi emlékművön a kupolát festettem ki. Ma sincs egészen kész; az alacsonyabban levő festményt lemosta az esővíz, de maga a kupola ép. Az egri székesegyházban a szentélyt festettem. A Parlament ebédlőjében három mennyezetképem van. Kisebb megbízásokat nem említek. A gyöngyösi templom restaurációjánál többen dolgoztunk, önállóan; ott tizenhat festményem van, köztük négy nagy kép.

— Miért festek freskókat? Mikor a pályámat kezdtem, nagyon sokat építkeztek, sok volt a pályázat mindenfelé és fellendült Magyarországon a freskó meg a belső dekoráció. A Ferenciek templomában Lotz-cal közösen dolgoztam: átengedett nekem egy mennyezetképet a szentélyben és csak azt mondotta meg, hogy ő hogyan csinálná. Én rajzoltam meg a kartont és magam festettem át a képet. Az alap, amire festettem, nem jó, gipsz van benne és lepereg. Ez lehet az oka, hogy a Ferenciek templomában romlanak Lotz festményei is.

(Mint ismeretes, a templomot e beszélgetés óta, már jó ideje, restaurálta Tardos-Krenner.)

— Hozzászóltam az óriási méretekhez s ezért inkább csak a háború alatt festettem vásznakat — folytatta Tardos, előforgatva a falak mellől a képeit — meg most, amikor nincs építkezés. Kénytelenségből s nem a halhatatlanság számára, — tette hozzá csöndesen nevetve. — De készülnek nagy képeim is. Itt van a *Diána megzavart fürdése*, nagyobb olaj. Most készül az *Európa elrablása*, háromésfél- és négyésfél-méteres kép. A *Paolo és Francesca*, 2—2½ méter. Itt van még a műteremben *Dániel próféta két angyallal az oroszlánbarlangban* című képem három-négyszeres életnagyságú kartonja, bibliai stílusban. Ez is az egri templom számára készült, de még csak a rajz van készen, szénrajz, olajjal fixírozva. Az ilyen munkát szeretem legjobban, mert nem kell sietni vele. Különben egész kompozíció-ciklust tervezek. A kupolafestménybe kerülne a démonok és angya-

lok harca, amely a démonok pokolrazuhanását ábrázolja. Érdekes maga a munka is. A kartonon tüvel sűrűn végiglyukasztgatják a konturokat, hogy vonalmenét támadjon, aztán szénporos zacskóval átverik az egészet. A szénpor áthatol a lyukakon és a falra fixirozza az alakokat. Amikor a szénnyom megvan, közömbös festékekkel, ecsettel kikonturozzuk a festményt s kezdődik az árnyékolás és színezés. A képem körülbelül készen van erre a célra, már azért is, mert a nagy távolság miatt nem kívánatos az aprólékos kidolgozás: messziről bizonyos leegyszerűsítéssel kell hatni.

Ismét új képek kerültek elő, most már kisebbek.

— Itt van egy kép, — magyarázta Tardos, — tûróval van festve. Az a tanítványom csinálta, Lápossy-Hegedûs Géza, akivel vívni szoktam. Experimentálunk az olajfestmény megújításával, tapasztalatainkból jegyzeteket készítünk s majd kiadjuk. Ez annyiban érdekes, hogy mindenki olajjal fest és szentül meg van győződve arról, hogy Rubens, Tizian, a régiek, olajjal dolgoztak, — igaz, egyesek hangoztatják, hogy *temperát* használtak, tudniillik tojást és olaj-lakkot kevertek össze. A tojás maga is zsírtartalmú, tehát bizonyos arányban felveszi s vízben oldhatóvá teszi a lakkot és kötőanyaga a festékpornak, amely még belekerül. Tojás helyett aztán lehet venni tûrôt, mert ez is tejanyag, *casein*; a tûrôt szalmiákszeszben kell feloldani s ez a keverék épûgy 1:2 arányban elegyíthetô az olajos lakkal, mint a tojás. Ez a festékünk még erôsebb és tartósabb, hiszen a tûróenyv a legerôsebb ragasztószer a világon; a nép is ismeri.

(Most már értettem, mire való a mûteremben a boszorkánykonyha!)

— Igen, igen — folytatta Tardos-Krenner — ha ezzel ragasztunk porcellánt, soha el nem törik az edény, legfeljebb más helyen. A tûró-festést ismerik Németországban, de mindenki máskép dolgozik vele. Mi még jobbra csak kísérletezünk. Rettentô nehézségeket támaszt ez a tûróenyv s még nem tudjuk teljesen, hogyan kell festeni vele. Én sohse használok kész festéket, mindet magam állítom elô. Az igazi olajfestéket is szépen bele lehet keverni a tûró-emulzióba s így a vízfesték az olajjal keveredik. Ez a nôi arckép tehát vízfestmény, de lakkal fixirozva megkapja azt a hatást, amit az olaj adna. *Innen vannak ezek a sajátságos áttetszô tónusok, ezek a kielemezhetetlen tónusfinomságok*, amelyeknek mását lehetetlen az olajfestményeken megtalálni. *És ez a festék évszázadokat kibír.* A régi nagy mesterék képeinek tartósságát is csak ezzel lehet magyarázni. A rendes olajfestékben rövid két-három évtized alatt megbarnul és sárgul az olaj, tompítja a képet, míg a régi mûvek ma is olyan frissek, mint egykor lehettek. És nézze ezt az *Európa*-képet: az emulziós festék (akár tojás, akár tûró) feltétlenül áthatóbb színeket ad, mint a rendes olaj. Ez a másik, a *Tigrisen alvó bacchánsnô*, nagyon éles színekkel, szintén tojásfestmény. Még csak félig készült el.

— Kollektív kiállításra készülök, — ôh, csak két-három év múlva készülök el az anyaggal! S most megfelelô méretekben meg akarom festeni azokat a tárgyait, amelyeket legjobbaknak tartok. A rámákat is magam rajzolom és faragatom ki. Mondtam, hogy ma nem lehet freskókat festeni, hát inkább olajat és temperát készítek. Itt van egy *újjongó baccháns-csoport*, meg *Szilén*. Legyeket láttam a napban táncolni s arról jutott eszembe, hogy figurászerûen megcsinál-

jam az élet vidámságának, a táncoló jókedvnek emberi kifejezését. Szilén, be-
rugva, szatirok hívják a szamarát, de az nem megy, mert bogáncs van előtte....

— Mostanában rendesen nem pénzért és csak magamnak dolgozom, mert
másféle munkának nincs értéke. A közelmúltban élelmiszerért is festettem; egy-
képért kaptam harminc kiló zsírt, meg húskonzerveket, egész csomó, spájrza-
való élelmiszert. Ezt jobban meg tudom becsülni, mint a pénzt. Nagyon lassan
dolgozom, mert mindent jól szeretek megcsinálni, folyton javítok, próbálgatok s
ezért minden munkám roppant sokáig tart. Minden nagyobbigényű festményem,
körülbelül negyven darab, privát-tulajdonban van... S van itt még valami:
Hunor és Magyar nőrablása. Freskóvázlat. Eredetileg a Képzőművészeti Múzeum
előcsarnokába készült; Székely akarta megcsinálni velünk, aztán meghalt s
az egész tervből semmi se lehet. Húsz éve már...

Feljegyzéseim arról is beszélnek, hogy mit mondott magáról,
mint szobrászról, ez az érdekes művész.

— Székely Bertalanak az volt az elve, hogy *ne csak fessünk, hanem
mintázzunk is, mert az igazi térérzéklet a szobrászi tevékenység fejleszti ki*.
Michelangelo is, aki rövidlátó volt.... Régebben elég sokat mintáztam.
Egyszer, 1910 táján, egyik kollégám azzal állt elő, hogy vegyünk részt a szent-
pétervári II. Sándor cár lovasszobrának nemzetközi pályázatán. Én csináltam a
rajzokat, melyek alapján ő megmintázta a szobrot; az architektonikus részt
megint én gondoltam ki. Márk up Béla volt ez a barátom, főleg állatszobrász,
ő készítette el a Parlament előtti két oroszlánt. Tervezetünket az egész archi-
tekturával és a mellékalakokkal együtt elküldtük. A harmadik díjat nyertük, az
elsőt egy orosz kapta. Mi a *patriarkát, a népszabadító cárt ábrázoltuk, nem a
katonát*. A bíráló bizottságnak, jórészt franciák voltak a tagjai, nagyon tetszett
a teljesen ismeretlen emberek műve s az eredeti tervezetet, mint pályanyertes
munkát, ott tartották Szentpétervárott.

Beszélgettünk a köntyeiről és színházi terveiről is.

— Mindig a színpad érdekelt az irodalomban, — mondotta Tardos-
Krenner. — Említettem, hogy tizenkilenc éves koromban *V. László* című drá-
mámat a Nemzeti figyelemreméltónak minősítette. A kézirat Mikes Lajosnál van.
Rögtön ezután elkezdtem írni a *Neró anyját*, de évekig, talán tíz évig is eltartott
a munka. Egyes részeit kritikusok, köztük Palágyi Menyhért, annyira di-
csérték, hogy végre nekiduráltam magamat és három hét alatt befejeztem a
drámát. Előadták, de a szezonvég miatt csak hatszor vagy hétszer játszották s
aztán Jászai Mari betegsége miatt nem vették többet elő. A *György barát*-
tal megnyertem a kettőzött Karácsonyi-díjat. E darabbal párhuzamosan írtam
az *Abélard és Héloise*-t, tragédia; ezzel tulajdonképpen Mikes akart foglalkozni
s átadta nekem a témát. Sok megvan belőle, de még sok hiányzik. A *György ba-
rát*-ból Rékay karmester opera-librettót is csináltatott velem. Csetneken, egy
nyaralásom idején s ő megzenésítette. Elő is adták. Magát a darabot azonban
nem. A Nemzeti ugyan kétszer is elfogadta, de Tóth Imre, a volt igazgató,
kijelentette, hogy a darab oly gyökeresen abszolút rossz, hogy nem adják elő...
Michelangelóról is van drámatervezetem, másik új vígjátékom, és egyebek...
Az *Apák* című vígjátékom most van Somlainál. Ezt is három hét alatt fejeztem
be. Azt mondják, *nem a mai világba valók a darabjaim*. Meglehet. S van még egy
Gobineau-szerű drámai jelenetem *Michelangelo és Gyula pápa* között...

Prózai munkáim? Esszék, párbeszédes esztétika, csak töredékben jelent meg, mert megbukott az a folyóirat, amelyben írtam, aztán festészet-technikai értekezések . . . Most a feleségemmel, Vogl Ilona festőnővel, aki rajnavidéki nő s van benne valami hajlandóság francia tárgyak iránt, dolgozom a trubadur-darabon.

— A Főiskolán jelenleg bonctánt tanítok, máskor a figurális kompozíció a tárgyam. Állásommal kötelességszerűen meg vagyok elégedve. Nagyon elfoglaltak a művészi, esztétikai-technikai kérdések. Lusta vagyok rettenetesen. Sokat alszom, néha azonban rettentő munkadüh fog el és rövid idő alatt sokat csinálok. De nem tartozom a szorgalmas emberek közé. Épenséggel nem. Szeretek olvasni sokat. Folyton olvasom a Shakespeare-t s a hátsó drótozást keresem a darabokban . . .

Évekkel ezelőtt elhangzott szavai elevenednek meg most a lapokon. Kollektív kiállításával nem készült el. Képei, tervei: legnagyobbbrészük félig készen s már örökre befejezhetetlenül veszi körül e különleges művész emlékét, akiről kétségtelenül el lehet mondani annyit, hogy vágyai és gesztusai nem fértek meg abban a ruhában, amelyet a kora erőszakolt rá.

(Budapest.)

Szabó Lőrinc.

MAGYAROK.*)

(A töltés mögött a dombon
valaki kapál.
Robog a vonat, rohan az expressz
az ember csak kapál.
S az állomás kicsiny
se gyors, se más soha meg nem áll
s az ember csak kapál . . .)

Testvér, fáj, hogy nem állíthatjuk meg a gépet?
Fáj, hogy nem lehetsz az úr, ki hálókocsiban alszik
és testvérei a többiek?
Testvér, mondd, mit tegyünk?
Ássunk? Vessünk?
Vagy egyszer, egy éjjel töltést temessünk?
Szakítsuk ketté a pályát, hogy lezuhanjanak?
Hiába, a mi vetésünk törik össze,
és új rabszolgahad, új töltést emel s a mi vérünk pirosra
festi oldalát . . .
Vagy kérjük az Istent, tegyen csodát
s lehessünk, gőz, szén, parázs, mozdony és kocsi
s mondhassuk büszkén: az erejük mi vagyunk
s egyszer a nyílt pályán
robbantsuk szét a kazánt?! . . .
Vagy álljunk össze, százezer erős
s a magunk testéből építsünk falanxot
hogy akadt a népben még annyi hős,
ki meglopva izmát, lelkét Isteneknek
mártírhallállal állt a jövőndő elé
s míg rajtuk átgázolt a kerék
utat nyitott a többinek, hogy föllépjen:
a végtelen felé!

Így lesz.
Mi kalmárok, kufárok nem vagyunk,
se töltést hasító titkos gyilkosok
s ha fölszállni akarunk expresszekre is:
magunk dús vére a keserű adó . . .

(Kassa.)

ARADY ZSOLT.

*) A fiatal budapesti költő az alábbi verseket Kassán írta, ahol a csehek több hónapon keresztül börtönben tartották.

JÓ ÖLELKEZNI AZ ÉGGEL.

Az ablak lett szeretőm s az ég;
végigcsókolom őket két szememmel
s mondom:
milyen egyszerű
s mégis mily csodálatos, szent az egész.
Reggel: elmondom neki, hogy szeretem,
aztán újra, újra, végigcsókolom,
s este ha csillag (mintha szeme volna)
belémtekint —!
Ó drága szerető,
egyetlen, igaz, örök s végtelen,
bánatok tudója, hallgató, csodás . . .
(s ki mondja nekem, hogy nem szeret?)
Ő csak hallgat, én meg ölelem
s mint szerelmes asszony, ölelésből kibontakozó —,
úgy tűnik el éjjel, míg alszom
az ég . . .

(Kassa.)

ARADY ZSOLT.

IGY SÓHAJT A LÉLEK.

Csönd. Hang sincs. Kopog az ór.
Éjjel. Titokzatos hangokat szór a levegő.
Junius.
Talán az orgonák remegnek,
tán két szerelmes szó suhant a sűrű fák alatt?
Talán valaki csókolt
és azt hitte kifordult a föld és új a világ —?
S csak szól, üzen, remeg a levegő.
Nagy folyam, reszkető áramok lobogó vivője.
Érzem:
ma minden kis virág szive áldozik,
ma száz szerelmes szó suhant amerre élnek
ma minden csókok tűz-szekéren száguldnak keresztül . . .
Fáj . . .
Ki tudja lesz-e csókom, fehér, mi volt,
Kár . . .
érezni mindent, mert dörög a vér
s kizárva lenni reszkető folyamból . . .
Miért . . .
Tán sok volt a csókom
s nincsen Csipkerózsza, akit ébreszthetek? . . .
Csönd. Hang sincs. Kopog az ór.
Lélegzünk, álmodunk és kinn a nagy folyam,
Junius éjjel,
Nélkülünk.

(Kassa.)

ARADY ZSOLT.

A BARÁTOK TEMPLOMÁBAN.

I.

PRÉDIKÁCIÓ.

A szelid franciskánust hallgatjuk most
szelid áhitattal s a páter beszél,
hosszan hevül, már előtti a Szentlélek lángja:
— ó egyszerűség nyelvén vallani az Igét,
ájtatos parasztok egyszerű nyelvén,
testvér! Isten csengő kegyelme ez már! . . .
Jó barna páter, így hallgattak, lásd
így szeretlek én, míg komoly lángolásod
elragad engem: lássa lelkét a léha fiatal!

Ó érzem, áradó harangszó leszek megint;
testvéred vagyok én szemüveges barát,
áldott rajongó, — mélybarna csuhád villágt,
megaláz engem ez órán, s szeretsz,
még jobban szeretsz, ó szeress csak engem
legszelídebb költő: a kicsiny költő
csukló alázattal már letérdelt előtted . . .

II.

LITÁNIA.

Gyertya ég, villany ég, már bűg az orgona,
ó kicifrázott ének, ó mély ünnepélyesség
s tömjén jó szaga! Im szavak sóhaja
feszül az égnek, lélek és szív puha falán
keresztültör az érzés zúgó hangversenye:
ki tudja mi lázad s örül itten?

Ó nagyszerű pillanat, háromszori csengetés:
áldás! áldás! — most nyílik ki a Lélek
s lobog, fenségesen lobog felfelé,
Isten legszentebb Báránya elé,
ki elveszi a világ bűneit . . .

(Ujpest.)

BERDA JÓZSEF.

AZ IHLETETT KÖLTŐ.*)

Annyi kétségtelen, hogy az ihlet kultusza irodalmunkban a *deákosokkal* indul meg, aminthogy ők a mi igazi preromantikusaink. Már Baróti Szabó Dávid így énekel:

Vallyon álom-kép vagy ugyan valóság,
Amiket látok s igazán nem értek?
Bágyadott lanthom! tüzesedj, jövőndölj,
Bennem Apollo.

(A Lanthoz.)

Baróti Szabótól Berzsenyihez az átmenetet Virág Benedek képviseli. Nála már felleljük, mindjárt első könyvének első lapján, ugyanannak a horatiusi Bacchus-motivumnak a Muzsákra, tehát a vallási eksztázisnak a költőire való átírását, melyet Herderből idéztünk az előbb:

Hová ragadtok? mely ligetek sétét
Ernyőkbe visztek? mennyei lángotok
Új és szokatlan tűzbe hozta
Szívemet, oh Helikoni leányi.

(A Muzsákhoz.)

Ami pedig magát Berzsenyi Dánielt illeti, számos vers-idézettel lehetne bizonyítani, hogy művészet-elméletében mennyire az ihlet volt az éltető középpont. De kiragadott verssorok helyett inkább álljon itt Berzsenyinek egy teljes verse, mint tanúság:

A Poeta.

Mint majd ha lelünk Léthe vizébe néz,
Minden földi teher róla lehullva lát,
S ujja születve nyílt karokkal
Elüzion rokon árnyhoz leng:

Így, aki Kastal vedreiből merít,
Új tündéri világ bája ragadja el;
Magát felejtván, élve meghal,
S egy melegebb nap alatt lel éltet.

Ott gerjed abban a csuda lángérő,
Onnét hinti alá égi virágait;
Ne nyúl azokhoz durva kézzel:
Mégfagy az égi, hideg kezekben!

Ennél költőibben nem is tehetett volna vallomást költői meggyőződéséről. De azt lehetne felhozni: a vers mégis csak vers; a vers mindig csak átvitt értelmű, a költő sosem gondolja verse tartalmát száz procentig komolyan. Halljuk tehát a prózaíró Berzse-

*) V. ö. Széphalom 1929: jún.

nyit, amint minden díszesség és pátoz nélkül védekezik Kölcsey vádjai ellen és ugyanazt mondja, mint az előbbi versben: „Az oly expressio, mint: dithyrambok lángköre, s gőztorlatok alpesi, nekem sem tetszenek, ha azokat hideg szemmel nézem; de vajon hideg szemmel kell-e azokat nézni? s vajon nem válik-e az egész poézis sült bolondsággá, ha azt hideg szemmel nézzük? De tegyük magunkat azon exaltált szellembe, mellyben azok mondvá vagynak, tehát látni fogjuk, hogy azok nem egyebek, mint azon szellemnek természetes öltözetei, azaz az exaltált képzelődésnek exaltált képei”. (*Észrevételek Kölcsey Recensiojára*, R. K. K. 198. l.) A költőnek eszerint exaltált képzelettel, ihletett állapotban kell írnia, amit a hideg szemmel néző kritikus nem is tud megérteni; ime, a romantikus művészet-elmélet.¹⁾

Berzsenyi, mint igazi preromantikus, nemcsak ihletett költő volt, hanem elméletben is az ihletet tartotta a költői tevékenység legfontosabb mozzanatának. Tulajdonképpen ez volt bizonyítandó a számunkra. Nézetünk szerint ugyanis a költői ihlet nélkülözhetetlen előfeltétele, hogy a költő akarja, hogy ihlete legyen. Az ihlet irracionális aktusát meg kell hogy előzze a lélekben egy teljesen tudatos, akart és racionális aktus: a költő elméleti odafordulása az ihlet felé. Enélkül nincsen ihlet. Az csak a legendás Caedmonnal, a legrégibb angol költővel, fordult elő, hogy nyugodtan feküdt az istállóban, mikor bejött egy angyal és felszólította, hogy verset írjon. A modern költőnek ki kell nyitnia minden ablakát, hogy az ihlethozó angyal berepülhessen hozzá — nem történhetik meg, hogy valakinek ihlete legyen, aki nem hisz az ihletben.

Ez az akarati aktus, az ihletben való hit és az ihlet passzív várása az első lépés az ihlet pszichogenezisében. De ez a passzív állapot még nem elegendő az ihlet létrejöttéhez. Hátravan az aktív előkészület. Az eksztázis legtöbb fajtája, tudjuk, mesterségesen előidézhető vagy legalábbis előkészíthető; eksztázisok lehetőségeket rejt a bor, a narkotikumok, a szerelmeskedés, a tömegmozgalmakban való részvétel. Vajjon a költő eksztázisát a lélekbe hívni nincs semmiféle csodaszer?

De van, többféle is; mi azt keressük, melyik volt Berzsenyié. Megtalálására megint Horatiusból kell kiindulnunk. Tudjuk, hogy Berzsenyinek nem állt más költői szabálytan a rendelkezésére, mint a Horatius *Ars Poetica*-ja. Horatius pedig azt tanítja:

¹⁾ V. ö. „Aki az ódák lelkét meg tudja tekinteni, láthatja, hogy azoknak nagy részében még szembevetőbb a csupa gyermeki értelem és gyermeki gondolkozás, mint azon egyszerű dalokban.” (*Észrevételek*, 203. l.) Ez a kijelentés is vallomástétel Berzsenyi romantikus, ihlet-hívó művészetelmélete mellett. Ugyanis kitűnik belőle, hogy ő is úgy gondolta, mint korának minden esztétikusa, hogy a költőnek a gyermekhez hasonlatossá kell válni: őszinteség, spontánság dolgában; hogy a költőnek is, mint a gyermeknek, igen kevés értelemmel kell rendelkeznie, hogy fantáziája annál erősebb legyen. (Az egész preromantika különben nem más, mint visszatérni-akará a gyermekkor fantázia-világához.) A költő és a gyermek hasonlatosságát megelőző és legszebben Giambattista Vico fejtegette ki *Scienza Nuova*-jában (1725). A költő gyermekvolta természetesen azt is jelenti, hogy ihletett, mert önmagán kívüli, újra-gyermekké vált lélekkállapotban kell alkotnia.

dixeris egregie, notum si callida verbum
reddiderit iunctura novum, si forte necesse est,
indiciis monstrare recentibus abdita rerum et
fingere cinctutis non exaudita Cethegis
continget dabiturque licentia sumpta pudenter.

(Ad Pisones, 47—51.)

Berzsenyi Horatiustól azt tanulta, hogy az ünnepélyes vers-nemeket magasztos, nem mindennapi stílusban kell írni, mely különbözik a beszélt nyelvtől; a versíró önkifejezése nem azonos azzal a móddal, ahogy a szavak és a mondatok köznapi életében eszébe jutnak; amikor verset ír, erőszakosan meg kell változtatnia kifejezésmódját, hogy elkülönítse a hétköznapi nyelvhasználattól, annál teljesebbé, intenzívebbé tegye, expresszivitását hatványozza. Maga Berzsenyi ezt így fejezi ki: „... a helleneknek volt különös poétai nyelvük, mi ellenben csak úgy választhatjuk el a poétai nyelvet a prózáitól, ha azt kihímezzük, azaz: költői képletekkel érzékibbé, új szavak és szólások által pedig újabbá és szebbé formáljuk”. (*Észrevételek*, 200. l.) Ezzel a követelménnyel Horatiusból megint csak önmagát olvasta ki: mert így diktálta Berzsenyi saját igazi költői természetét és költői lelkiismeretét, mely romantikusan iszonyodott a konvencionális, semmit-mondó, nem „érzéki” kifejezésektől és kereste az újat, az intenzívet. A maga stílusát büszkén „cifra ideálisnak” nevezi, elválasztva Horatius nyájás, Kis János „innepes”, Matthiesson „andalgó” stílusától (*Észrevételek*, 210. l.). Tudatában volt annak, hogy stílusa a lehetőségig díszes és idealizált, messze a mindennapiság fölött, az ihletettség hegycsúcsain diadalmaszkodó.

Úgy képzeljük, hogy ez az állásfoglalás a nyelvvel szemben, az a gesztus, ahogy Berzsenyi kezébe fogta művesi szerszámát, a nyelvet, idézi föl benne az ihlet elkövetkezését. Még pedig először is negatív úton, aminthogy minden misztikus élmény negációval kezdődik: először is — (hangsúlyozzuk: teljes tudatossággal) — kiűzi tudatából a köznapi szók „alacsony tömegét”, hogy az ürességbe a horror vacui elvénél fogva beleáradjanak a különös szók, az új, „érzéki” szók, a „poétai expressiók”, az álszók helyébe az igaziak, melyek kimondják a lelki tartalmat. („A poétai expressiók mik egyebek, mint megtestesült poétai érzelmek és gondolatok” — mondja Berzsenyi, *Észr.* 212. l.) Úgy tett, mint a misztikus, aki eltávolított magától minden világi gondolatot, hogy az űrbe lecsapjon a természet-fölötti illumináció villáma; csak hogy ami azelőtt vallási tartalom volt, nála költői és a gondolatok helyét a szók foglalták el.

Ezután a pozitív lépés következett: az *asszociációk felszabadítása*. Ez is még teljesen tudatos és akart aktus. Tudjuk, hogy belsőnkben két gondolkodás megy végbe, egyidejűleg és párhuzamosan. Az egyik a logikus gondolkodás, mely a gondolatokat logikus rendben, gyakorlati célzattal csoportosítja: hogy egy ítéletet vagy elhatározást produkáljon. Ez alatt a gondolkodás alatt folyik állan-

dóan egy másik gondolkozás, ami öncélú: a gondolatok csoportosítása itt nem valami cél irányában történik, hanem a szavak és fogalmak hangalakjuk hasonlósága, beidegződésük egyidejűsége, hangulati értékük hasonlósága stb. szerint csoportosulnak. Ezt a gondolkozást asszociatív vagy autisztikus vagy *deredló*³⁾ gondolkozásnak nevezi a pszichológia. Az asszociatív gondolkozás szolgáltatja az anyagot a logikus gondolkozáshoz; maga azonban sötétben marad, nem kerül fel a megvilágított tudatmezőre. Normális körülmények között az ember észre sem veszi a létezését. Észreveszi, ha nagyon fáradt, ha beteg, ha álmodik; ha „magán kívül van“, és ha gyermek.

Az ihletett költő figyelmét elfordítja a logikus gondolkozástól és odafordítja az asszociatív gondolkozás felé. Ez a pozitív aktus még mindig teljesen tudatos és akart; olyanfajta érzés, mintha valaki fényes nappal behúzná szobája függönyét és furcsafényű lámpáját gyújtaná meg. Ez a képesség nem mindenkinek adatott meg; a legtöbb ember képtelen asszociatív gondolkozására koncentrálni a figyelmét. Az igazi költőnek ez a képesség mintegy biológiai, alkati adottsága és többé-kevésbbé akarata szerint rendelkezhetik vele. Bizonyos belső kettősséget követel meg ez a képesség: hogy jegyezni tudja az asszociatív gondolkozást, anélkül, hogy zavarná azt, tehát mintegy kívülről hallgatva, mint valami szónokot. Vannak emberek, akikben ez a képesség annyira fejlett, hogy félálomban el tudják mondani a szemük előtt elvonuló képeket, anélkül, hogy felébrednének.

Berzsenyinek az asszociációk fölszabadításában beláthatatlan nagy segítségére volt az antikos versforma, melyet zseniális belátással választott magának. Áldásos volt ez már a negatív aktus, a hétköznapi szók kikapcsolása szempontjából is. Minden olyan versforma, amelyen már sok verset írtak, magával hozza a régebbi versek uszályát, minden versformához hozzátapadnak bizonyos képek, szavak, fordulatok, amelyek feltétlenül felmerülnek velük együtt a tudatban, különösen ha már egy nagy mester kezelte őket. Így nem lehet magyarul hexametert írni, anélkül, hogy az ember Vörösmarty hangját ne ismételné és nem lehet Zrinyi-sort írni Arany-reminiscenciák nélkül. Az antikos versforma azonban Berzsenyi korában még teljesen szűz talaj volt; elődei még éppen csak hogy felfedezték, épen csak hogy tisztába jöttek technicitásának legalapvetőbb feltételeivel. Tőlük nem kapott kész formulákat és nem kapott Horatiustól sem; mert hisz Horatius latinul írt, a horatiusi formulákat magyarra átültetni egészen új költői expressziók kellettek, teremtő nyelvfantázia és Berzsenyi éppen a Horatius-sémák megmagyarártában mutatta meg zseniáltságát. (Talán általában azt lehetne mondani: az epigon költő honfitársaitól tanul, az igazi alkotó a külföldiektől, vagy egészen elavult őseitől, úgy hogy tanulása is már nyelvi alkotás.)

Ez a negatív haszna minden új versformának megvan; az antikos formának volt ezenkívül egy pozitív sajátossága is, ami épen

³⁾ *De-reor-ból*, Bleuler.

a pozitív ihlet-előkészítésben, az asszociációk felszabadításában játszott szerepet. Az antikós vers kényszeríti a költőt, hogy amikor szavainak nyáját betereli az antik lábak karámbába, a nyelvet szokatlanul, a köznapi-logikus használattól eltérően megtömörítse. Fölismerte ezt már A r a n y János is, B a r ó t i S z a b ó Dáviddal kapcsolatban: „... Mi legkevésbé sem habozunk az ő működését általában reformnak jellemezni. Nem az idegen versalakok behozását értjük, ami csak közvetve használt; hanem az alakokkal mintegy természetesen megtömörült költői nyelvet“ (V., 253.). Ez a *megtömörítés* arra kényszeríti a költőt, hogy pl. a logikus beszéd egy mellékmondatát egy intenzív jelzőbe vonja össze; ezt a jelzőt nem fogja logikus-céltudatos gondolkozással megtalálni, hanem csak az asszociatív gondolkozás útján; ép ezért ez a jelző egészen újszerű, képszerű, „érzéki“ lesz. Kényszeríti a költőt, hogy hosszabb gondolatmenetét egy találó rövid hasonlattal pótolja; és ez a hasonlat, mely az asszociatív gondolkozás világából szakadt ki, magával hozza ennek a világnak titokzatos fényét, a hétköznapinál intenzívebb hangulatát.

A tömörítésen kívül az antik ritmus asszociáció-kiváltó ereje abban áll, hogy élesen ellenkezik a logikus gondolkozással általában és a magyar nyelv logikájával különösen. Más ritmust a magyar szók természetesen hordanak, az antikós ritmust mindig csodálkozással; mindig meglepetés, ha észrevesszük, hogy „Mancika“ daktilus, „Aladár“ anapestus és „Gárdonyi Géza“ adoniszi sor. Még megdöbbentőbb a szók szétválasztása: *romlás-nakin-dulthaj-danerős-magyar*. Az antikós mértékű sor a költő számára nem „jön magától“, abban az értelemben, hogy a mindennapi és az általános költői nyelvhasználat nem ad kész sémákat, melyek az antikós sorokba beférnének. Ezért az antikós költő, amint H o r v á t h János mondja: „szókészletében a hű kifejezésen kívül egyéb, alaki célok szerint válogat s általában oly nagy mértékben szokatlanná formálja a nyelvet, hogy az önmagában is mint külön ható tényező érvényesül, mintegy különvált jelentésétől s mint hangzás, mint fogalmak egymásutánja és egyidejű kísérete folytonos meglepetéssel szolgál“. (H o r v á t h János: *Egy fejezet a magyar irodalmi ízlés történetéből*: Berzsenyi Dániel. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, LVI : 138.)

Az ihlet előkészítésében épen ennek a szokatlanságnak, a nyelv jelentéstől-függetlenül autonómiájának beláthatatlan szerepe van: a költőn nem segít a logikus gondolkozás, kénytelen az asszociatív gondolkozás fegyvertárát felnyitni, ahonnan olykor csodálatos jelzők és képek, új jelentések, egészen új nyelv, a költői alkotásnak új egésze kerül elő, és ez az ihletett költészet. Az ihletett költőt a nem-ihletettől az különbözteti meg, hogy nála a szavak sokkal többet jelentenek, mint egy fogalmat: a fogalommal együtt magukkal hoznak valami erőt, valami mágikus hatalmat, ami az olvasó lelkét egy emlékedettebb életkörbe helyezi át.³⁾ De ez az erő a stereotyp, logikus

³⁾ Így tanítja Bremond abbé, az ihlet-theoria és a romantikus esztétika utolsó, heroikus védelmezője francia földön. Az ő megfogalmazásában: Les mots de la poésie ont une double fonction, une double vertu. Le poète, qui est bien obligé de les employer, les prend tels qu'ils sont, il attend d'eux le service

kifejezéseknek alig adatik meg, ez az erő csak azoké a szavaké, melyeket ellenőrizhetetlen módon dobott fel magából az asszociatív gondolkodás, mint ahogy vulkanikus kitörésekkel rég kihalt ősszállatok felszínre kerülnek, a föld ösibb évezreideiről mondván nem-hallott mesét.

Ilymódon készült elő Berzsenyi az ihletre: kizárta gondolkodásából a sématiszt, mindennapi kifejezéseket és kifeszítette az antik ütemek hálóját, hogy új expressziókat halásszon ki az önmaga tengereiből. Eddig az út tudatos és akart volt, így követelte ezt a költőről való korfelfogás. És azután jött az ihlet vágy nem jött. Ha megjött, csodálatos „non exaudita Cethegis“ kifejezéseket vetett napfényre, melyek Berzsenyi költészetének mindmáig páratlan exotikus szépséget adnak: ilyenkor születtek az ilyen jelzők, mint „vilámlámkacér szemednek“, „hangyabolyi mívedet, ó világ“, „az idős Hálál“, az ilyen képek, mint „béborult az élet vidám álorcája“, vagy:

A szent poézis néma hattyú
S hallgat örökre hideg vizekben

(A poézis hajdan és most),

mely utóbbi oly csodálatos módon hasonlít Hölderlinnek egy már elborult korában írt versére, holott minden hatás lehetetlen:

Ihr holden Schwäne
Und trunken von Küssen
Tumkt ihr das Haupt
Ins heilig nüchterne Wasser.

(Hülte des Lebens.)

Az ihlet néha megjött ugyan, de nem futotta az egész versre, csak a kezdő strófákat diktálta; pl. utolsó versének — *Gróf Majláth János*hoz — első három strófája a magyar költészetnek talán a legihletettebb alkotása, mintha a vers megírása előtt évekig hallgató Berzsenyinek minden felgyülemlett lírásága ebbe a három strófába szakadt volna bele. A harmadik strófa után az igazi ihlet megszűnik és a költői rutin viszi tovább.

Azután van sok verse Berzsenyinek, amit olyankor szerzett, amikor a várt ihlet egyáltalán nem következett be. De éppen ezek a versek érzékeltetik a legjobban, hogy ihletére mennyire tudatos, racionális úton készült elő: t. i. ezekben a versekben is nyomot hagyott az ihletelőképzítő lelki technika, csak éppen az Isten csodája, az ihlet hiányzik. De a hétköznapi szavak kiűzése, a költői figyelemnek merész, „érzéki“ képekre való koncentrációja ezekben is megvan. És ezzel a beléjeidegződött lelki technikával, az antik mérték lelki

qu'un mot peut rendre: évoquer telle ou telle idée. Mais, tout en les employant de la sorte, précisément parce qu'il est poète . . . le poète imprime à ces mêmes mots une vertu nouvelle, qui ne leur appartient pas en propre, que nulle convention ne pourrait leur assigner. Vertu que nous appelons magique, soit pour la distinguer de la vertu naturelle des mots, soit pour symboliser l'étrange pouvoir que le poète leur confère, ce pouvoir de rayonnement, de contagion, qui fait que rien qu'à entendre ces mots, nous nous trouvons soudain, non pas seulement enrichis des idées que ces mots transmettent, mais remués dans nos profondeurs. (B r e m o n d: *Prière et poésie*, Paris, 1926: 76.)

velejáróival érte el Berzsenyi, hogy nem-ihletett versei sem válhattak sohasem sématicusakká, mert amikor nem volt ihlete, az antikós mértékben akkor sem alkalmazhatta a mások sémáit; ilyenkor Berzsenyi önmagát utánozta, azokat a formulákat használta fel, melyeket önmaga teremtett volt ihletett pillanataiban. (Ugyanígy tett A d y Endre is rossz napjaiban.) Berzsenyinek nincs egy verse sem, ami nem volna teljesen Berzsenyi-szerű; és nincs egy sem, amire Giam-battista Vico azt mondta volna, hogy „episztoláris“ stílusban van: valamennyi, igazán ihletettek és csak ihlettechnikával írtak, egyaránt a vicoi „héroikus“ nyelven vannak írva, ahogy a régi világ nagy költői írtak, a fantázia, az asszociatív gondolkodás segítségével, ami nem elvont fogalmakban, hanem konkrét jelképekben gondolkodik; valóban „gyermeki értelemmel“ íródtak, amint Berzsenyi ezt megkívánta magától.

Az antikós mérték lelki technikája hozta meg Berzsenyi ihletét és ez pótolta is, amikor nem jött meg. De még ennél is többet tett: bekerlatozta Berzsenyi ihletét üdvös és szent határok közé, melyek nélkül nagy költő el nem lehet. Az ihlet két tudatos aktus között vibrál irracionálisával: tudatos az eljárás, mely az ihletet előidézi és elkezdli és tudatos az eljárás, mely befejezi és lezárja.

Az ihletett írás végső határértéke, a romantikus esztétika beteljesedése az volna, ha valaki logikus gondolkodását teljesen ki tudná kapcsolni és verse nem volna más, mint az asszociatív gondolatáram egy részének maradéknélküli reprodukálása. Ilyesvalamit valósít meg a német expressionizmus egyik-másik költője; ez az, amit a pszichológia automatikus írásnak nevez, aminek legtükéletesebb példája a spiritiszta médiumok írása. Az újabb tapasztalat — az expresszionistákon és a médiumokon okulva — azt bizonyítja, hogy az automatikus írás nem vezet semmi jóra, nem hoz létre igazi esztétikai értékeket. Az automatikus írás ugyanis rendkívül bőbeszédű; azt az egy-két igazán szép expressziót, melyet a tudatalatti bányákból napvilágra hoz, a teljesen értéktelen szóömlések olyan tömegével veszi körül, hogy az igazi kifejezések belefutadnak az áradatba; a művészi alkotás legszemléletesebb szépségéről, a kompozícióról, automatikus írásnál szó sem lehet. A legfurcsább azonban az, hogy a teljesen automatikus írás nem is szokott eredeti lenni: hanem egyszer halott és elfelejtettnek hitt dolgok reprodukciója, jóhiszemű plagizálás. A tudatalatti tartalmaknak közvetlenül, intellektuális cenzúra nélkül, verbális formába öntése, pl. álomnak, félálomnak az elbeszélése pedig szintén olyan mozzanatokat hoz felszínre, amelyek minden emberben közősek, mert az ösztönélet a legkevésbé individuális az emberben.⁴⁾ Tehát a következetesen megvalósított ihlet megszünteti az ihlet legfőbb értékét, az eredetiséget.

Berzsenyit azonban az antikós mérték lelki technikája megakadályozta abban, hogy cenzúra nélkül átengedje magát az automa-

⁴⁾ V. ö. Szerb Antal: *William Blake*, Széphalom, 1928.

tikus írásnak. A mérték tömörítésre ökonómiára kényszerítette, sohasem lehetett bőbeszédű; tudata sosem alhatott el egészen, mindig résen kellett állnia, hogy válogatni tudjon az özönnel jövő képek és szavak között. De maga az antikos ritmusszabály sem engedte meg, hogy behunyt szemmel hullámoztassa magát az asszociációk taván; mindig vigyázva kellett ülnie a kormánynál, hogy a szók beférjenek a verslábak eleve fennálló korlátaiba. Költői tevékenységében mindig szüksége volt a józan tudatra: szótagokat számlálni, sorokat számlálni, hosszúságokat mérlegelni.

Ez a kettős józanság, a tömörítés és a számlálás antikos kényszere mentette meg Berzsenyit attól, hogy bizarrságokba vesszen el, amire pedig megvolt a hajlama, mint híres képzavarai bizonyítják. Ilymódon az antikos mérték csakugyan *mérték* volt a számára a szó másik értelmében, ahogy a középfelnémet *máze* magyarul mértéket jelent: a Mértéktartás, az Arany Középút, a Berzsenyi által istenített Harmónia nagyszerű megtestesítője volt, a Törvény, ami a gyáváknak teher és örök erőforrás a heroikus lelkeknek.

Az ihletnek ezzel az antikosan bölcs korlátozásával Berzsenyi nem állott egyedül a korában; ugyanez áll Klopstockra és követőire is. És amint Berzsenyi ihletének ez a szubjektív, önként vállalt határa a korszellemből ered, hasonlóképpen a kor determinálta azt az objektív határt is, Berzsenyi tehetségének a határát, melyről neki magának alig volt tudomása és amely ellen elkeseredetten tiltakozott, ha mások a szemére vetették.

Kölcsey kritikájának a legerősebb támadópontja az volt, hogy kifogásolta Berzsenyi képeinek nem-vizionált, képszerűtlen voltát, ami legpregnánsabban a képzavarokban mutatkozott. Ma még hozzátelhetnők, hogy jó képei sem keltenek fel látható, körvonalazott, plasztikus víziót. Ez az implaszticitás szorosan összefügg azzal, hogy Berzsenyi ihlete tipikusan preromantikus jellegű volt. Mert a költő a hölderlini „koristen” jogára alá tartozik és a koristen még legégyénibb élményébe, az ihletbe is beleszól.

Mi, a parnassienek és szimbolisták, vagy A d y Endre és B a b i t s Mihály költészetének hatása alatt megszoktuk, hogy ihlet alatt valami vizionárius tevékenységet értsünk; úgy képzeljük, hogy az ihletett költő lelki szemei előtt képek jelennek meg és a költő ezeknek a tartalmát rögzíti szavakba. Ez a múlt század és a jelenkor számos nagy költőjére vonatkozóan igaz is, amint a költők műhelytitkokba láttató feljegyzései bizonyítják (így pl. Th. Gautier, Baudelaire, Otto Ludwig, Stefan George prózai feljegyzései). Olyannyira, hogy az „ihlet” és a „vízió” szó a mai esztétikai zsargonban ugyanazt jelenti. Ilymódon tulajdonképpen visszatértünk a XVIII. század esztétikai elvéhez, az *ut pictura poesis*-hez.

Berzsenyi képei nem olyan értelemben szépek, mint A d y vagy B a b i t s nagy hasonlatai. Nem szimbolikus értékűek, nem is kép-voltuk festői értéke adja meg erejüket, hanem pusztára nyelvi alakjuk: a jelzők a főnevek mellett, az igék és főnevek merész kapcsolata, a szavak csodálatos összeválogatása, pl. ebben a versszakban:

Merj! a merészség a fene fátumok
 Mozdíthatatlan zárait átüti
 S a mennybe gyémánt fegyverével
 Fényes utat tusakodva tör s nyit.

(Az ulmai ütközet.)

Az egész kép szépsége a jelzők által konstituálódik: a fátum „fene“, a zár „mozdíthatatlan“, a fegyver „gyémánt“, az út „fényes“, melyet „tusakodva“ nyit. Minden jelző Michelangelo-szerűen az erő és a hatalom vízióját kelti fel, anélkül, hogy ennek az erőnek a vizionálására törekedne.

„Ez a két dolog: az erők örökös küzdése és semmibe zuhanása, adja meg Berzsenyi téhetségének, költészetének két fő vonását“ — mondja Szabó Dezső (*Berzsenyi Dániel*, Nyugat 1911). De nemcsak Berzsenyit; a preromantika általában erők örök küzdését akarta érzékeltetni, a szavak és ritmusok ereje által. A *Kraftgeniek* százada ez, minden genie ismertetőjegye az erő és a költők erejükkel bizonyítják zsenialitásukat.

Azt szokták mondani, hogy a klasszikus *ut pictura poesis* elvét Lessing döntötte meg *Laokoon*-jával. Holott Lessing nem döntötte meg a költő festő-voltának az elvét, csak másképp értelmezte; szerinte a költőnek nem térbeli, hanem időbeli festőnek kell lennie. Az *ut pictura poesis* elv ellen az igazi támadást Herder indította meg, a preromantika atyja, a *Laokoon*-ra írt kritikájával. Ebben kifejtette, hogy a költő célja nem a kép, hanem az Erő, az energia; a vers nem stabil, hanem dinamikus természetű, a mozgásban lévő, erők játékaként teljesedő világ tükröződése. A költő eszköze, a nyelv, ennek a dinamizmusnak természetes hordozója. A költő a világot nem képekben, hanem nyelvi formában éli át.

Csodálatos példa erre a *nyelvi átélésre* a Berzsenyivel olyanmilyira rokon Hölderlinnek két sora:

Und deines Lebens Wohl laut verhallt vor mir,
 Nicht mehr belauscht . . .

(Nachruf.)

A költő előtt még kedvesének az élete is mint hangzás jelenik meg. „A romantikusok megismerő orgánusát — mondja Strich — nyelv-értelemnek (Sprachsinn) lehetne nevezni és a romantikusok élményét nyelvélmenynek (Spracherlebnis). Mert ők az életet nem mint képet látták, hanem mint jelképet és hallották, mint szót“ (i. m. 928. l.).

A nagy preromantikus és koraromantikus költők egyikének a fantáziája sem volt képalkotó fantázia, hanem nyelvalkotó (ezért fűződik talán hozzájuk a magyar és a német nyelvújítás). Berzsenyi ihlete szintén nem volt plasztikus; alapélménye a szó volt, és a szó vonzotta a szokat, nem a kép a képeket, sőt a szó függetlenül képtartalmától is, amint képzavarai mutatják.

Megrajzoltuk Berzsenyi ihletének geográfiáját, láttuk:

1. Hogyan indult ki Berzsenyi ihlete a kor tudatos *ihletkultusz*ából, mely benne is tudatos művészetelméletként rakódott le.

2. Hogyan idézték fel ihletét, akarata parancsára, a kor által adott eszközök, az *antikos verselés* lelki technikája.

3. Hogyan szorítja Berzsenyi ihletét akart és nemakart határok közé a kor, a *nyelv-centralitás* kora.

Úgy érezzük, racionálizáltuk az ihletet, amennyire lehet. Bemutattuk költői munkában az *Ihletett Költőt* és kiemeltük ihletéből azt, ami szupraindividuális erők játéka az egyénben, ami történelem. Ezzel igazoltuk tételünket, hogy az ihletett költő is tudatos költői munkával dolgozza fel az ihlet anyagát, aminthogy a poétai gyakorlatban Berzsenyi is igazolta mesterének tanítását:

Natura fieret laudabile carmen an arte
quaesitum est: ego nec studium sine divite vena
nec rude, quid prosit, video ingenium: alterius sic
altera poscit opem res et conjurat amice.

(Ad Pisones.)

*
*

De valamit nem tudtunk elmondani. Aki e tanulmányt elolvassa, úgy hiszi, hogy szerzője hideg és objektív szemmel nézte Berzsenyit, mint mikroszkopon át valami csodabogarat. Módszerénél fogva tartózkodnia kellett minden „értékeléstől” és mesterségénél fogva minden lírai vallomástól. Pedig a filológus hasonlatos a félénk szerelmeshez, akinek semmi sem okoz akkora örömet, mintha a szeretett leányról beszélhet, látszólagos tárgyilagosság mögé rejtve szemérmes érzelmeit.

(Budapest.)

Szerb Antal.

FAK, EMBEREK, ISTENEK.

(Vergilius, Georgicon II. k. 176—542. sor.)

Mostan a föld fajain van a sor: mi melyiknek erénye,
mily színűnek s mindnek mit ígér, természete inkább.
Így legelőbb: szikkadt talajon s száradt-ölü dombon,
hol vékonyka agyag s kavics árval a tüskemezőkben, —
Pallasnak szentelve vidúl a szívós olajerdő.
Rengeteg, egysorban meredő vadolajfa bizonyosság
rája s az oltatlan termés, mely előnti a rétet.
Ám ami föld zsíros s még édes víz is üdíti,
vagy rét, melynek ölen fű is buja-módra tenyészlik
(látni ilyet könnyű hegy mély völgyébe lenézve:
mind a folyó odaömlik a sziklák legtetejéről
s hord áldott iszapot); vagy mely — feltárva a déli
szélinek — a kajla ekék kinját a harasztot is adja:
ez lesz, amely teneked megtermi a legkitünőbb
sok-bor-adó vesszőt, ez az olyan fürtre-nedüre
dúsát, amit csészék aranyáról szoktak előntni
oltárnál, ha kövér etruszk fuj a csontíuvolába
s párolgó belrészek a görnyedt táltra rakódnak.

Ám, ha gulyát óhajtsz inkább, ha tenyésztetni borjat
vagy juhfiat s kecskét, mely a plántákat kiaszálja, —
messzi Tarentumnak gazdag legelőit arányozd
és az olyan rétet, mint Mantua veszte bajában:
fűbeborult folyamán sok hószín-hattyú-tenyésztőt:
Ott nyáznak kristály kútók s pázsit se hiányzik,
s mennyit a hosszú napon legelget a csorda, megannyit
hoz rövid éjjel alatt a didergő harmat a helyén!

Mely már-már feketén zsíros s (ha ekéd belevágott)
porlós-földü talaj — hisz ilyet pótolgat a szántás —:
legkitünőbb gabonának; amint — kétségtelen — innen
vontat a lomha ökör legtöbb szekeret be a házhoz.
S ilyen az is, honnan haragossan elírtja az erdőt
s hosszú időn meddő földet forgat fel a szántó,
rég lakóhelyét madaraknak egész gyökeréig
vágva ki, (hogy fészket mind hagyja, repül a magasba),
míg — eke megjárván — a töretlen rét feketéllik . . .
Más, hogy a szomju kavicsomokon, dombliódte mezőkben,
rozmarin és alacsony mézfű is alig jut — a méhnek.
És nincs jobb terület — kígyót táplálni, kanyargós
rejtekeket kínálni nekik, mint durva darázkó
s kréta, melyet gyász-szín siklók válnak ki magoknak.
Végre, ha hig párát lüstöl s szálló ködöt (issza
a csapadékot elébb, majd kedve szerint kiereszti)
és ha a zöld pázsíthoz van öltözködve örökké
s rozsdá ruhét, sóját nem marja belé ekevasba;
az lesz a föld, mely a víg szőlőkbe sorozza a szőlőt,
az hoz olajt bőven s azt látod majd művelésben:
könnyű a jószágnak s eltűri a horgas ekét is.
Ilyet szánt gazdag Capua s környéke Vezúvnak,
ilyet a Clanusé,*) mely előnti a pusztá Acerraet . . .

*) Egy áradó folyó.

Most, hogy mindeniket miről ismerhetni meg, — íme:
 Hogy laza vagy tömörebb-e a rendesnél, ha kutatnád,
 (mert gabonának egyik, de a másik kedvez a bornak —
 Ceresnek ha tömör, Bacchusnak jobb a lazább föld —),
 nézz ki helyet legelőbb, jól megválasztva; beléje
 mélyre gödört vágass és újra betöltve az összes
 földet, rá a füveny tetejét lábbal gyömöszöld le.
 Hija ha volna, — laza, s marhának lesz, meg üdítő
 szőlőnek, termőbb az a rög. Ha helyébe beférni
 nem tud a föld s a gödör megtelt bár, még marad egyre, —
 vastag a rét: a barázda konok, szántása*) göröngyös
 lesz s földlőbe erős tulkokkal kell belevágnod.

Am, ha talaj sósna vagy hírlík tán keserűnek,
 (rossz terméstermő s szántásba se lesz kezesebbé:
 benne a bor leromol s a gyümölcs méltatlan e névre) —
 így ismerni reá: Sűrű fonadékú kosárt, meg
 prэшázad füstölt tetejéről végy le szűrőkast;
 ebbe a rossz földet s édes forrásvizet öntsél
 s döngöld színültig. Hát persze, a víz kitörekszik
 mind s a kövér cseppek szivárganak a fonadékon:
 ekkor izűk tisztán bizonyít, ha csípős keserűség
 fogja az izlellők száját fíntorba facsarni.
 És épígy, ha kövér a talaj, megtudhatod ilyen
 úton: Akármennyit hányd-vesd, sose porlik a kézben,
 sőt a fogásba szurok módjára tapad meg az ujjon.
 Nedves — a nagy fűféléket táplálja. Magától
 termőbb kelletinél; bár oly bujamód ne teremne
 s túlbősége ne gátolná a kalász kikelését!

Könnyű, nehéz-e a föld, — erről hallgatva tanúzik
 súlya. Csak úgy szemmel, játék feketét kitalálni
 s bármi egyéb színűt. De bajos megmondani, melyik
 gaz-rideg; a fenyvek s ártó tisztalák vagy az éjszín
 repkény árulják el — elég ritkán csak — az illet.

— Ezt látván, ne feledd, hogy jóval előbb kiaszaltasd
 földedet és árkokkal a nagy hegyeket tagosítva,
 felszélnek mutogassad előbb alját a göröngynek,
 s termő szőlőtöt úgy áss le beléje. A porló-
 földű talaj legjobb. Illyet tör a szél, meg a csípős
 dér, s a tagot forgatva ha túr, a kapásnak az izma.

Am, ha a gazda olyan, hogy nincs mi kerülje figyelmét,
 elsőbb két egyforma helyet kikeres, hol először
 hozzon a fa s hova majd átrakva vigyék a palántát,
 hogy gyorsan-kicserélt anyját „ismerje“ a hajtás.
 S még az Egek táját is majd felrója a kérgen,
 hogy valamint mindegyike állt, ami részről a déli
 szél heve érte s ahogy volt háta az Éjszaki Sarknak, —
 úgy legyen újra. Örökre kihat, mit szok meg a zsenge!

*) Alföldi műszó, teljesen megfelel a „terga“ hasonló értelmének.

Dombon avagy síkon jobb-é ültetned a vesszőt,
 ezt vizsgáld legelőbb. Ha kövér réten lesz a szőlőd,
 sűrűn rakd! Sűrűbe se nő a borág nehezebben.
 Ám ha a föld lejtős — l a n k á s, s d o m b o n — ha magaslik,
 ritkítsd rendjeidet. Főleg hajszára találjon
 plántáid mentén a keresztsővény az utakkal
 Mint, hogy a nagy hadban hosszú leglő a kohorszáit
 szokta kifejleszteni s mély síkon az oszlopok állnak,
 nyílegyenes sorban, hullámszik a messzire fénylő
 ércből mind a mező, de azért még szörnyű csatába
 nem kezdtek, fegyver közepett bolyg várakozón Mars:
 úgy legyen egyenlő köz az összes utak köze; persze
 nemcsak hogy (hiúság!) látványa derítse a lelket,
 ám mert mindenüvé másképp nem nyúlja a földed
 egyformán erejét s nincs hely hova nőni az ágnak.

Tán azt is kérded, hogy mennyire ásd le a gödröt. —
 Bárha sekélyke barázda, — lehet rábízni a szőlőt;
 jobban, egész mélyen, írják be a földbe a fákat,
 főleg a tölgyet, amely, mint csúccsal az égi köröknek,
 annyira tör szintén gyökerével a Tartarus ellen:
 Így aztán se telek, se szelek s nem dönti le zápor.
 Áll mozdulatlan, túlélve sorát unokáknak
 s emberi századaink sora is lepereg, de nem érzi.
 Ő csak az ágaknak karját széttárja körösleg
 s tartja nagy árnyékát a hatalmas törzs a középén . . .

Sem lehunyó Napnak ne legyen fordulva a szőlőd,
 sem vesszőidhez mogyorót be ne vess, sé ne törjed
 a kacsokat végről vagy a fák ormáru a hajtást
 (élete ennek — a föld!); tömpült éllel ki ne sértsed
 a bujtványt s vadolaj törzsét be ne oltsd a szelíddel!
 Mert gyakran — pásztor nem ügyel s — elpattan a szikra;
 és hogy előbb húsos háncsban lappangott ovatván,
 átkap a törzs fájába, ahonnan a lomb tetejére
 száll; szörnyű ropogás kel az égre, de az tova roppen:
 ágak, a legmagasabb sudarak hódolva uralják;
 mind az egész berket lánggal beborítja s az égnek
 gyászfelhőt görget szurkos füstnek sűrűjében,
 — főleg hogyha vihar zúdúl a magasból a fákra
 és a szelek hordják görgetve a tűzveszedelmet —;
 ilyenkor, ha nyesett, nem-erős gyökerébe, — magához
 nem tér s mély földből mint volt, nem nő ki megújra;
 a meddő vado!aj keserű levelével, — a z állja!

(Vége köv.)

(Budapest.)

Fordította: MARÓT KÁROLY.

KOSZTOLÁNYI verse Adyról.

Abból az alkalomból, hogy Kosztolányi Dezső a *Toll* hasábjain támadást intézett Ady Endre ellen, a szerző engedélye nélkül közöljük az alábbi verset, amely a Rozsnyay Kálmán szerkesztette *Ady koszorúja* c. kötetben jelent meg 1925-ben Szeghalmon.

Ó szép magyar fejek, ti drága régiek,
Költők, az írás büszke bajnoki,
Ifjan virágzók és ifjan lehullók,
Ady, Csáth Géza, édes Cholnoky,
Aki regés és mélyen kék szemeddel
Jártál közöttünk, kísértet gyanánt,
Tébolyt keresve s szájadon kigyultan
Égett a szesz, mint baljós, lila láng.
Vásott köpeny a válladon s mi néztünk:
Halántékok megeste kora dér,
De homlokodon láthatatlanul nyílt
A máguskincs, a bánat és babér.

Gangesz nem oly szent, mint a Duna tája,
Hol él a régi, fáradt, hősi faj
S csodát teremt és megrepedt szívéből
Még-még kiszakad egy-egy ősi faj.
Áldott legyen az, aki átkozott itt
S gúny és tövis nő a pora felett.
Amerre jártak ők, ott a Titok volt
És a Kelet, a százszor szent Kelet.

(Budapest, 1923.)

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ.

ESZMETÖREDÉKEK.

SIK SÁNDOR.

Az *Élet* megindulásával (1909) új lendületet vett magyar katolikus irodalomnak egyik legtehetségesebb munkása. Sik Sándort jellemzi az a sokoldalú érdeklődés, mellyel az élet minden irányú megnyilvánulását kíséri. Mintegy koncentráltan éli le önmagában a különböző emberek életét: a meditáló papét, a segítőnövélő apostolét, az ifjúságért dolgozó cserkészvezérét, a tudós tanárét, az aggódó hazafiét és a maga kedvtelésére irogató költőt. Igazi fővárosi ember, aki mindenről tud, aki mindenben résztvesz, akit ezer felé ráncigálnak — és aki mégis mindenre ráér. Aránylag fiatal ember léte már jelentékeny irodalmi munkásság van podgyászában: írt imakönyvet, tankönyveket, cserkészútmutatót, irodalmi tanulmányokat, drámát, lírát, elbeszéléseket, fordításokat, szóval írt, amint azt a mások, vagy a maga lelki szükséglete megkívánta.

Sik Sándor nagy lelki fogékonyságának a magyar irodalom szempontjából két fontos megnyilatkozása van. Az egyik az *aktualitások iránti érzék*, melynek a katolikus irodalom azt köszönheti, hogy a ma aggasztó problémái katolikus megvilágításban is belekerültek a magyar irodalomba. A másik megnyilvánulás pedig *irodalmi-műélvező elmélyülése*, mely viszont Sik Sándor költői fejlődését magyarázza meg.

Sik Sándor aktualitásérzéke abban áll, hogy az eseményeknek, a jelen problémáinak történelmi jelentőségét azonnal felismerve költői ihlettel reagál rájuk. Fiume elfoglalásakor (1918 okt. 27.) írja *Sikoltás* című költeményében:

Magyarok, magyarok harsán az óra:
Feltámadásra vagy búcsúztatóra!

És négy nap múlva csakugyan jött a búcsúztató októberi forradalom. Ugyancsak az aktualitások iránti érzékét bizonyítja a bolsevizmus nehéz napjaiban született verse: *Óda a paraszthoz*, kiben megéri a magyar jövő új Atlasát:

Te vagy itt most egyetlen elevenség,
Titok, megváltás, magyar szentség.
Haljon meg, ami volt.
Paraszt beszélj,
Teneked van még mondanivalód!

Sik Sándornak ez a jelen eseményeibe, problémáiba való költői bekapcsolódása, — ez a kétségtelenül romantikus vonás — új a katolikus költészetben. A hagyományos vallásos bölcselkedő és hangulati lírán kívül új költői lehetőséget nyitott meg: a jelent a hívő katolikus lelkével költészeté dicsőíteni. Ez nemcsak tárgyköri gyarapodást jelent, hanem jelenti a katolikus világnézet új nagy térfoglalását.

Ő például katolikus szemmel nézi a világháborút és a katolikus ember transcendentális érzékével azt érzi meg benne, hogy az emberiség kihullott Isten kezéből:

Földindulás van, édes feleim,
 Ropog a vén föld korhadt gyökerében.
 Rőt lánggal ég körül a szemhatár
 Véres villámok csattogó tüzeiben.
 Mindenfelől döbrent vad sikoltás
 Bódult fülünkbe rettentőn riad.
 Csitt, feleim, én feleim:
 A Kéz mozdult meg a talpunk alatt!

(Földindulás.)

És mikor a háború rettenetes vérkövetelése az érző embert fellázítja benne, és nem tudja megmagyarázni magának a szörnyűségek miértjét, egyetlen felelet nyugtatja meg, a katolikus ember szubordinációja Teremtőjével szemben: az Isten akarja így (*Szolgalat*).

A XX. század vezető problémáját: a szociális kérdést sem kerüli ki. A *Krisztuskirály*-ről írt költeménye feltárja a modern kultúrával járó erkölcsi és anyagi romlást, mely százezreket pusztít el. A szocializmus gyűlölködő, rombolni akaró gyógymódjával ellentétben katolikus szeme csak egy segítséget lát, ha Mammon helyett újra Krisztust emeljük a trónra és Krisztus szellemében kölcsönös megértéssel, szeretettel próbáljuk gyógyítani a sebeket. Így kíséri végig Sik Sándor költészetével a jelent, meglátva a feleletre váró kérdéseket.

*

Költői fejlődés szempontjából Sik Sándorra nézve döntő jelentőségű az irodalomban, főleg a régi magyar irodalomban való elmélyülés. Örökké zenélő lelke megszokja a régi ritmust, megbarátkozik az ódon nyelvvel, magáévá teszi letűnt századok szorongásait, keserűségeit, reménységeit, és annyira megtelik a multtal, hogy megpróbálja ezt a hangulatvilágot újra költeni. Így születtek meg a *Magyar siralmok*. De ezen a cikluson kívül is megszólaltatja a régi magyar ritmust sokszor igen feltűnő formában, mint a *Regős ének*-ben, vagy a *Hamvazásban*. Ennek pl. csak a sorait kellene széttördelni, hogy mindenki azonnal felismerje benne a Himfy-strófa visszhangját:

Álltam akkor ablakomban, mozdulatlan, éberen
 Ott a néma éjszakában, húshagyókedd-éjjelen,
 S mint a szél és mint a felhő, mint a terhes éji pára:
 Szállt a ködlő messzeségbe, szállt a vén komor Dunára
 Révedezve, nyughatatlan, álmatlan tekintetem.
 Álltam ottan, súlyos csendben, és magamban elmerengtem
 Embersorson, életem.

A ritmuskezelés biztosságát és a szavak muzsikájának kitűnő érvényesítését mutatja a következő vers:

Rohanunk, robogunk. Pattog a szikra,
 Gomolyog a füst. Reszket a lég.
 Szaladoz, maradoz messze a tájék,
 Hanyatlik a nap, növekszik az árnyék.
 Dübörög, zakatol, robog a gép.

(Rohanunk.)

E költemény mögött is irodalmi reminiscencia rejlik. Ritmusa élénken emlékeztet Faludi Ferenc jólismert: *Fortuna székerén okosan ül* kezdetű versére. Lehetetlen meg nem látni a költő Sik Sándor mögött a tudós tanárt.

Sik Sándor nagy formai érzékenysége nem kerülhette el a *ma* irodalmának suggestióját sem, s a szimbolizmus eredményeit magáévá teszi anélkül, hogy mindenestül a szimbolista stílusba merülne, mint pl. Harsányi Lajos, a másik ismertnevű katolikus poéta. Sik Sándorban több a formai tudatosság, mint Harsányiban. A modern magyar költészetből tanulja az Ady-émlékeztető összetételeket:

Micsoda fekete fakadás,
Micsoda sose-volt aratás,
Halálos tavasz ígérkezik!

(Magyar tél.)

Innen származnak az erősebb kifejezések is:

Szennyel, gennyel, fertezettel
Itélet-ecettel
Csordultig korsók, kelyhek, kürtök.
Igyatok, amíg belefeketültök!

(Lamentáció.)¹⁾

A *magam* szó, mint jelző, szintén Ady-divat:

Magunk-feledett, rothadásnak indult
Koldus-beteg magunkon.

(A vér himnusza.)

Lehetne még sok hasonlót összeszedni. Ezek a stílushatások adják meg Sik Sándor költeményeinek adyas modern jellegét.

A magyar irodalom mellett szeretettel mélyed el a világirodalomban is. Tanúskodnak erről irodalmi tanulmányai és műfordításai. Fiatalkorában írt *Odysseia* című versciklusa a francia *l'art pour l'art*-költészet korai ismeretéről tesz bizonyosságot. Az antik irodalmi formák iránti érzéke a breviárium hangulatában megtermékenyedve ösztönzi a legszebb magyar verses zsoltárfordítás elkészítésére, viszont a középkori latin egyházi költészet tanulmányozásából fakadtak himnuszfordításai. Költészetében mindez nyomot hagy s így a liturgikus szövegekből jól ismert gondolatpárhuzam és litániás szóismétlés sűrű használata nem lephet meg bennünket nála:

És jöttek a napok és a Tengerbe hulltak.
És jöttek az éjszakák és a Tengerbe fultak.
És jött a napsugár és a Tengerbe szállt.
És jött a beteg holdfény, sírt ő is ott talált.
És jöttek a szelek és arcán elcsitulnak.
És viharok örvongtek és keblén elsímultak.

(Tenger XII.)

¹⁾ V. ö.: Ady: „Hiába kísértsz hófehéren.”

Ama városban örökös a nap
 Ama városban örökös a hőség:

— — — — —
 Ott nappal minden csupa-csupa fény.
 Éjszaka minden csupa-csupa árnyék,

(Jákob kútjándl.)

Ennek a sok újraköltésnek és a számos műfordításnak igen nagy jelentősége van Sik Sándor költői kialakulásában. Ezeken keresztül tanulta meg a költői kifejezésmód árnyalatait, a ritmus biztosságát, és erőteljes nyelvének titkait. E költeményeknél állandó önkritikára volt szüksége, nehogy formai vagy tárgyi anakronizmusba essék. Az önellenőrzés pedig a művészi alkotást tudatossá tette benne és a formakészség teljes birtokába vezette. Ezen az úton jutott el odáig, hogy kezdik a katolikus költészet Babitsának emlegetni. Méltán, mert mind a kettő páratlan formaművész, mindkettő bravurosán bánik a nyelvvel és mind a kettő épen formaérzékénél fogva elsőrangú műfordító. Még reiki alkatukban is van némi rokonság: az *intellektus* túltengése. Az érzés náluk nem spontán reakció, az értelmi megismerés megelőzi. Viszont így mélyebb, mert komoly meggyőződésből fakad.

*

Belső tartalom tekintetében Sik Sándor költészete Prohászka Ottokár püspök világfelfogásából táplálkozik. Csak nemrégiben jelent meg egy kitűnő tanulmánya *Gárdonyi, Ady, Prohászka* címen. Itt kiemeli, hogy Prohászka püspök a világnézet kialakítását is elsősorban költői feladatnak tekintti. Az életformának ez a poétikus felfogása kedveltethette meg Prohászka gondolatvilágát a poéta Sik Sándorral, sőt mondhatni, az egész modern katolikus költőgenerációval. Sik Sándorra Prohászka elsősorban misztikus világszemléletével hatott. Ez *Enekek éneke* és *Áldás* című ciklusainak emberiesen elképzelt és anyagi valóságnak érzett Istenközelségében nyilvánul meg legjobban. Különösen az utóbbiban a legrealisabb vonásokkal festi, hogyan vezette őt kisgyermekkorától: az első szótól, az első fogócskától kezdve az Úr. Ez az aprólékos reálítások mellett is misztikus Istenmeglátás prohászkai gondolat. De megnyilvánul ez a misztika abban az assisi Szent Ferencre emlékeztető szeretetben is, mellyel Sik Sándor testvérül fogadja a szegény útszéli akácbokrot, imádkozik a kis harangvirágért és könnyet ejt a csigabigáért. Tiszta misztika ez a strófa:

Úgy átjár a fény,
 Úgy fölissza a lelkemet.
 Én nem tudom a Napból fakad-e a fény,
 A tüzes imádságos és szerelmes,
 A sivatagra és az én szívemre?
 Vagy belőlem forrásozik a Nap?
 Kitárt karokkal, magam is tűz,
 Nézek szembe a Nappal.

(Szembe a Nappal)

De Prohászka-tól tanulta Sik Sándor az apostoli hivatás öntudatát is. *Költemények* című kötetének mottója:

Az Isten küld, testvéreim, tinéktek,
 Hogy sugarai eleven tüzét,
 Amik Arcáról a szívembe égtek,
 Sugározzam csendeszen szerteszt
 A testvéreknek, kik az éjben járnak.
 Az Isten küldött szentjánosbogarának.

Ez a gondolat, hogy neki segítőkezet kell nyújtania felebarátjai felé, hogy az élet szépségét, amit ő maga átérez, meg kell éreztetnie embertársaival, ez *Prohászka* kiindulási pontja. Nagyon sok verset idézhetnénk, amelyben *Sik Sándor* ugyanezt a gondolatot fejezi ki:

A testvérnek szemébe néztem csendeszen
 És szóltam:
 — Emberek élnek s arcukon árnyék remeg,
 S az út szélén kinyújtják lankadt karjukat.
 Megfogni csendben egy kinyújtott bús kezét:
 Van-e szebb testvér, van-e szebb?
 Hervadt szemekben néma könny rezeg
 S az úton sokszor gyermekek sóhajtanak.
 Szívben maradt szók néma nyelvén érteni:
 Van-e szebb testvér, van-e szebb?

(Egy testvér jött.)

Ez a testvéri hang elég korán jelentkezik és mindinkább erősödő tendenciát mutat költészetében. *Prohászka* n kívül összefügg a modern lírának egy újabb törekvésével: a *szociális gondolat* hangsúlyozásával. A modern líra érzi, hogy az én-nek elszigetelt érzéseivel nem tudja már többé a tömegek rokonszenvét és érdeklődését megnyerni. Ma már nem érezzük fontosnak az egyén töprengéseit, reflexióit szerelmi boldogságát vagy boldogtalanságát; az ember mint szociális lény, azaz a más emberekkel való kapcsolatban érdekel. Így a lírának nem az önmagában levő *én* lesz mindinkább a tárgya, hanem a többiekkel szembeállított én. És ez a törekvés nemcsak a lírában mutatkozik, hanem az úgynevezett nagy regényekben is, mint *Babits Halálfiái*-ban, vagy *Reymont Nobel-díjas Parasztok*-jában...

Sik Sándor költői arcképén az alaptónust nagy műveltsége és a közepes messze túllépő intelligenciája adja meg. Ez az alapvonás út ki istenkereső verseinek mély filozófiájában, hazafias versein keresztül út politikai éleslátásában, mély természetfilozófiájában és nem utolsósorban, verseinek nyelvében, ritmusában. Nagy műveltségéből és intelligenciájából következik költői alkotásának tudatossága. *Sik Sándor* nem az a költőtípus, aki — mikor az ihlet órájában verset ír — maga sem tudja hogyan hozta azt létre, micsoda titkos erő tartotta meg tollát a költészet szabályainak útján. *Sik Sándor* az ihlet legszentebb pillanatában is nemcsak érzi, hanem *tudja*, miért írja le ezt, vagy azt a szót, miért énekel ebben vagy abban a ritmusban. Nagy olvasottságánál fogva a költészet esztétikája vérvé vált és állandó kritikával követi az ihletet. Így aztán érthető szinte túlfellett formaérzéke. Akárhány versét nyugodtan formatanulmánynak nevezhetnők, mint a már említett *Az örömről*, vagy a *Regős-ének*, a *Virág a tengeren*, a *Rózsakoszorú*, a *Lombzúgás* stb. Elég jellemző *Sik*

Sándorra, amit Ady-tanulmányában egy helyen jegyzetképen ír (137. l.): „Aki sejtí, hogy mit jelent a művésznek a forma, milyen mély, elsődleges, talán mindennél nagyobb élményt...” Sik Sándornál a forma tényleg elsődleges élményt jelent.

Kitűnő érzéke van a szavak zenei hangulatának felismerésére. Van egy költeménye: *Magyar tél*; refrainjében alliteráló jelzőkkel nagyszerűen súlyosbítja a tél szimbolikus tartalmát.

Alszik a magyar föld *temető tél* alatt

Dobog a magyar föld *takaró tél* alatt.

Mozog a magyar föld *termő tél* alatt.

Dübörög a magyar föld *zsarátnok tél* alatt.

Az alliteráció különben is kedvelt stílusfogása. Néha archaikus hatást céloz vele: Könyörülő Krisztus, mi kemény köszálunk (*Zrinyi harmadik éneke*).

Vagy ebben a szimbolista műremekben:

Bús vizeken, holt vizeken
Esteli fázós fény remeg.
Hidegen, halkan jönnek, jönnek
A hült szívek, a holt szemek,
A megfagyott szép mosolyok.
Havas habok zuhogva hozzák.
Haj hóvá halt melódiák
Téli rózsák, hócsipkerózsák.

A hideg hazug pauzája kitűnően adja vissza a víz esti hangulatát.

Talán az eddig felhozott idézetekből már kitűnt, de azért külön fel kell említenünk, mily nagy érték költőnkben a nyelvi kifejezés erőteljessége. Sik Sándor költészetének legigazibb hangja a férfias bariton. A kis hangulatképek: a *Csend* című kötet szelíd idilljei csak felületes, tünékeny megnyilatkozásai műzsájának. A költő nem ezekben mutatja meg igazi arculatát, hanem a *Krisztus- király*-ban, a *Magyar csend*-ben, a *Maradék magyarok*-ban. Ezekben a Bersenyi nemes páthoszára és Ady keserű igazmondásaira emlékeztető versekben ömlik hatalmas, mindent elseprő áradatként Sik Sándor hazaféltése erőteljes, színes, erősen szuggesztív nyelven.

*

Sik Sándor költői jellemzéséhez drámái: *Zrinyi, Alexius* és irodalmi tanulmányai: *Mindszenty Gedeon élete és költészete; Gárdonyi, Ady, Prohászka* kevés új vonást adnak. A lírikus Sik Sándor alapvonásai magyarázzák drámáit is: a régi magyar irodalomért rajongó költő lelkében alakult ki a régi magyarság tragédiája mintegy szimbolikusán Zrinyiben, míg szent Elek alakját a misztikus paplélek álmodja meg.

És ami a papköltő lírai verseiben természetszerűleg hiányzik: a *szerelem*, az drámáiban gyönyörű kifejezéshez jut. A szerelmi dictio nála valami lehet-

finom keveréke a gyöngédségnek, a tartózkodásnak s emellett a testi-lelki összetartozásnak. Ezt a szerelmi beszédet a Zrinyiben a régies magyar nyelv még különösen bájoszá színezi (*Zrinyi és Eusébia* V. felv.).

Irodalmi tanulmányainak is a költő ad valami pluszt. Amellett, hogy megvannak benne a jó irodalomtörténész kellékei: analitikus éleslátás, megértés, szakképzettség, elfogulatlanság, megvan benne az előadásnak az az érzékeltető ereje, lendülete és melegsége, amit csak a költő adhat meg. Ez teszi pl. a most megjelent *Gárdonyi, Ady, Prohászka* című vaskos tanulmánykötetét is a regény-érdekességével vetekedő olvasmánnyá.

De akár mint tudóst, akár mint költőt tekintjük, egy bizonyos: kevesen vannak megáldva mi nálunk, a koncentrálatlan retorika mai formátlan korszakában oly művészi formaérzékkel, mint Sik Sándor. A pünkösdi misztikus nyelváldás buzgón árad lelkében . . .

(Budapest.)

Eckhardtne Huszár Irén.

A JANZENISTA MAURIAC.

Az az erőszakos cselekedet, mely utolsó kövig lerombolt egy apátságot, ahol már csak néhány ártalmatlan apáca élt, így akarván véget vetni az eszmének, mely gazdag volt általános ragyogásban, sőt mártirokban is, nem állította meg a *janzenizmus* élanját.*) 1709-ben — a jezsuiták nyomására és még inkább Madame de Maintenon befolyása alatt — XIV. Lajos eltöröltette a föld színéről Port-Royal des Champs-t. De a janzenizmusnak folytatnia kellett útját, először a sziklák alatt folydogálva, amíg a *cartesianizmus* erőgyűjtése tartott, azután újra megjelennie a napfényben a XVIII. század közepe felé a *convulsionnaire*-ekkel, akiknek a megjelenése, különös dolog, majdnem egybeesik a jezsuitáknak Franciaországból való kiűzésével: ugyanaz a pápaság szüntette meg őket, amely 1713-ban az *Unigenitus* bullával a janzenistákat elítélte volt.

Brunetiére mutatott rá, hogy három nagy áramlat vetélkedett egymással a XVII. században: a janzenizmus, a cartesianizmus és az a filozófia, melyet mollierei-nek lehetne nevezni: a józan ész, a „természet“ tanítása, melyeket egyaránt ihletett a gall föld, a *libertinusok* és Gassendi szenzualista iskolája, mely maga is angol irányzatú (Hobbes) és libertinus. A jezsuiták csak morált hoztak magukkal nem pedig filozófiát, még kevésbé lelkialkatot vagy egy eszmeáramlatot. És mégis — és talán helyesen — egyházi rend voltak, míg ellenben a janzenisták nem voltak az, hanem egy teológiai irányzat, mely egy püspök doktrinájából született s azután a laikusok között is elterjedt és amely mielőtt eretnokséggé lett volna, kétségtelenül befolyást gyakorolt. Vele szemben egyedül a *cartesianizmus* képviselt doktrinált: anélkül, hogy közvetlenül a janzenizmus által megtámadtatott volna teológiai téren és a nélkül, hogy megtámadta volna a janzenizmust politikai úton, mint ahogy a jezsuiták, a pápa és a király tették: mégis ő volt és sokkal inkább, mint a jezsuita morál, az igazi, a legmélyebb és a legféltelmetesebb ellenfele a janzenizmusnak. Azért, mert szembehelyezkedett vele minden ponton. Optimista volt és a janzenizmus pesszista; hitt a haladásban és a janzenizmus nem hitt benne, megjósolta az ember

*) A janzenizmus magyarországi hatásáról v. ö. Minerva, 1924 : 66; és Széphalom, 1928 : 387. Jelen cikkünket eredeti francia kéziratból Kappell Gyula fordította. Szerk.

diadalát — a mechanika által — a természet fölött és dicsőítette az Ember erejét, míg a janzenizmus az emberi gyengeséget és a mindenható Isten titokzatos útjait hangsúlyozta.

A cartesianizmus és a „francia“ Raison diadala ellenére, a katolikus áramlat — hosszú XVIII. századi eltűnése után — 1802-től ismét életrekel s ha nem is, mint theologiai doktrína, de legalább is, mint egy határozottan definiálható *lelki akarat*, a janzenizmus maga nem csupán 1709-iki vereségét élte túl, hanem tovább is folytatódik jóval az 1750-iki konvulzionista mozgalmon túl. A forradalom alatt voltak igazi janzenisták és itt-ott ez a tradíció tovább él még néhány francia családban.

*

François Mauriac művei tagadhatatlanul janzenista jelleget tükröztetnek vissza. Vajon Mauriac nem a legkálvinistább katolikus író-e, éppen úgy, mint Jansenius püspök is Calvin „fatalizmusához“ és a „praedestinatió“-hoz igen közeli tanokat védelmezett? Ez megmagyarázható részben, ha arra gondol az ember, hogy bármennyire katolikus is Mauriac, főképp a *Désert de l'amour*-ban: mégis Gide-nek a tanítványa, az *Isabelle, Porte Étroite, Symphonie pastorale* szerzőjéé. Nem találja-e meg az ember Mauriac-nál is a szét-szórt szenzualitást, átitatva az esős, őszi park atmoszférájával és mintegy a tájképbe elegyítve, mely *Isabelle* bonyodalmát alkotja, — az erkölcsi értékeket közvetlenül a vallásos érzéshez csatolva, mint a *Porte Étroite*-ban és más elbeszélések földszínű reliefjét, a szívek gyógyíthatatlan kétségbeesését, melyek „kiszikkadtak, mint a pusztaság“, és megsemmisültek a lehetetlen vágyaktól, mint a *Symphonie pastorale* papjáé vagy a *Désert de l'Amour* orvosáé? Mauriac, első regényeibe átvette még Gide-nek intimitástól dagadó, súlyos mondatait is és újra megtalálta az egyszerű emóciót, melybe Gide mesterien tudott bennünket helyezni. Az *Enfant prodigue* vége: „Vigyázz a perron lépcsőire“; a *Porte Étroite* vége, csendes sírás: „Egy szolgáló lépett be, aki behozta a lámpát“. Mint André Gide, Mauriac is szereti könyvét egy fizikai benyomással befejezni: az olvasó oldalakon keresztül álomvilágban élt, a könyv elragadott bennünket messze a realitástól, a gondolatok lenyűgöző és egyhangú körtáncába vagy egy kétségbeesett párbeszédbe; de hirtelen egy konkrét részlet visszavisz bennünket a földre, figyelmünket a díszletre tereli, mintha utoljára újra meg kellene jelennie, hogy utolsó emlékünknél maradjon; a hősök tört szárnnyakkal lehullanak: semmi sem múlja fölül tehát a valót, a szenvedély enged a mindennél erősebb életnek, egy egyszerű gesztus hozza meg a döntést a mulandó és maradandó között, az álom le van győzve, a hétköznapi élet győz és felejt, minden, még az ideál is lemond, vagy egy pillanatra békét köt az előtt a praktikus szükségesség előtt, melyet sorsnak neveznek... Mindezt egyetlen szó tartalmazza, a dolgokat a helyes egyensúlyba hozza, helyreállítja a realitást, a fájdalmat észszerűbbé teszi... „A szolgáló behozza a lámpát“. „A vonat befut az állomásra és én a poggyászmért megyek.“ „És ő érezte homlokán ezt a megviselt kezet“.

De lassanként Gide legtöbb szerkezeti eljárásától és szokásos stílusától emancipálta magát Mauriac, megszabadult minden utánzástól: a *Baiser au lèpreux* óta már, a mesterségbeli részben semmi sem emlékeztet Gide-re: nem marad belőle semmi más, csak a komor fény és néhány értékes villanás. Eleendő Mauriac négy utolsó regényét összehasonlítani kezdő műveivel, hogy észrevegyük a függetlenség felé haladó, emelkedő útját.

*

Íme valami, ami mélyebbre hatol. Mint Gide első elbeszélései, Mauriac regényei is a *sors regényei* és a meghatározhatatlan, egyébként mindig siralmas sorsnak ebben az elemében, sokkal inkább janzenista, mint protestáns vonatkozás revelálódik. Az ember egyedül van; szemtől-szemben áll lelkiismeretével, talán csak egy erkölcsi törvény van benne; innen van az ő komor fájdalma. De ez küzdelemből áll, különösen érzékei ellen és Isten nem segíti az embert... Ha legalább erős volna az ember! De gyöngé, mint Pascal-nál, mint Racine-nál. Félelemmel szemlél ismeretlen világokat, az övénél felsőbb erőket: szünet nélkül predestinálva van. Egyedül Isten mindenható: tőle csak a malasztot lehet remélni, amelyet többé-kevésbé megérdemelhetünk, de amelyet nem erőszakolhatunk, nem hódíthatunk meg küzdelemmel. A malaszt nem jutalom, még kevésbé automatikus és kötelező jellegű. Isten úgy és annak adja meg, akinek akarja; megadhatja a leggonoszabb bűnösnek, viszont legjobb cselekedeteink a földön nem vonják maguk után szükségszerűen a jutalmat; mindent megtehetünk, hogy elnyerjük és még sém növeljük esélyeinket; teljesen álvettek vagyunk, majdnem egy véletlentől függünk. Mert velünk kapcsolatban nem véletlen-e Istennek ez a verdiktje, ez az előreláthatatlan akarat, melyre semmi sem engedi meg, hogy hathassunk. Ha Isten ily erős, ez azért van, mert ő majdnem vak szeszély: ez azt teszi, hogy, mint világegyeteme, megközelíthetetlen értelmünk számára. Isten szabad. A malaszt adományozása, részéről autonóm cselekedet... Ilyen a janzenista tanítás; ha jól keresnénk, megtalálánk nyomait Gide protestáns regényeiben és egész bizonyosan megtaláljuk Mauriac-nál. Emberi szempontból mi is a következménye az istenség eme kérlelhetetlen teóriájának? Az ember gyengesége, a szenvedély rabja, e lebírhatatlan szenvedély kénye szerint dobálva, végtelenül nyomorult játékszer Isten kezei között... Ez a Pascal teóriája, mely szemben áll a cartesianus felfogással a hatalmas emberről, ki ura az eseményeknek, ura a természetnek, hivatva arra, hogy ezt a hatalmát a haladással növekedni lássa szüntelen; ez a Port-Royal Racine-jának a megállapítása, a corneillei „heroizmussal” szemben, melyről nem tudni, vajjon megerősítését a cartesianismusnak köszönheti-e, vagy megfordítva.

Mauriac az összes racinei és janzenista szenvedélyek témáit újra fölvette. Személyei annyira a *szenvedés hősei*, hogy egy pillanatig sincs hatásuk a cselekvényekre; mások cselekszenek helyettük, de különösen a helyzetek összesége, ami a sorsot alkotja. Ők részben rászúlyosodhatnak erre, kovácsolhatnák a jövőt, de vitetik, elhagyják magukat és gyengébbek még annál is, ahogy a janzenizmus állítja s mint ahogy Racine lefesti őket; gyengék nemcsak, mert a gyengeség emberi, — ez objektív tény — de gyengék ezen a fokon túl, visszatérve a kivételeshez gyengeségüknél fogva. Abnormis túlzásai Pascal emberének; lemondanak a cselekvésről, képtelenek az akaratra, akár azért, mert egy sötét és meddő szenvedély rágódik lassan ellenállásukon, akár azért, mert önmagukban találják saját ellenségüket, mert jellemnélküli emberek, nagy gyermekek. Semmitől sincsenek megkímélve. Az élet azután tűrhetetlen súlyú is számukra, csak elszomorító bizonyosság, hosszú levertség, égető köpöny, mely marja őket s amit nem tudnak többé ledobni...

Nincsenek is tudatában keserűségének; az akarat legegyszerűbb kifejezésére kényszerítve, átengedve egy maró és kínzó gondolatnak vagy megszállva egy belső szerencsétlenségtől, íme mosolyuk megfagyott, a homlokuk feldúlt: hát sohasem szenvedtek eleget... Mindennapi életük banális, sőt látszólag

nyugodt folyása mögött, tartós válságok rejtőzködnek, az élet ize elveszett szintelen ajkaikon; néha „rongyok” voltak, gyakran egy késői szenvedély hatása, ez és ők komor szemmel állapítják meg hanyatlásukat. Az emberi szív nagy ismerője Mauriac, mint Racine.

Ami Mauriac-ot Racine-hoz és Gide-hez közel hozza, az a *bűn* felfogása — a bűn gyanánt felfogott szenvedély, amely ellen küszködik az ember, mert van Isten. Máshol az érzékek és a testiség élete lefolyhat egyszerűen és természetesen vallásos skrupulusok beavatkozása nélkül, de ezeknél a vér- és húsbeli keresztényeknél a testiség a bűn képét veszi fel. Mauriac-nál a bűn felfogása lényeges.

Gide-nek inkább janzenista, mint protestáns felfogása volt a bűnről, de nála ez a felfogás összevegyül a jóról és rosszról való felfogással, ami *morális* jelleget ad egész munkásságának — még a legimmoralisabb műveinek is. Mert az *immoralista*: moralista, ha úgy tetszik, klasszikus módon, lévén műve félelem nélküli tanulmányozása az összes szenvedélyeknek. Az erkölcstelenség éppen magával hozza a morál létezését, mert megtelik morállal, mert szembehe-lyezkedik vele, mert létezőnek veszi a morált. A jelenkori francia irodalom leg-nagyobb része egyszerűen *amorális*: a jó és rossz hiányzik például Proust műveiből vagy Anatole Franceéból. Gide nyugtalansága erkölcsi nyugtalan-ság, a probléma, mely munkássága középpontját foglalja el erkölcsi probléma, s ő ezt az oroszoknál, főleg Dosztojevszkijnél találta meg. Mert az orosz irodalom egészen át van itatva a jó és rossznak ettől a problémájától. Ha, Gide-et erkölcsi kérdések nem foglalkoztatnák, nem írta volna meg sem a *Porte Étroite*-ot sem a *Faux-Monnayeurs*-t.

*

Egész vita keletkezett néhány évvel ezelőtt Ramon Fernandez és az azóta elhunyt Jacques Rivière között a moralizálás ez irodalmi problémájá-ról. Az előbbi ragaszkodott a műalkotás szociális jellegéhez, az utóbbi — Proust-tal, sőt magával Gide-del együtt — azt vitatta, hogy az irodalomnak semmi köze a morálhoz, hogy ez tiszta cselekedet s hogy a „következmények”-kel való törődés nélkül operál, továbbá, hogy a lélektani tanulmány esetében a regénynek nem kell attól félnie, hogy mindent lásson és megmondjon, mivel sze-repe éppen a *nyomozó* szerepe. Éppen úgy, valamint a tudós undor nélkül végzi kutatásait, száraz szemmel állapítja meg a legrosszabb betegségek haladását és ha kell a gyógyításra a bajnál rosszabb módszereket is fel fog használni. Az irodalomnak éppen arra kell szolgálnia, hogy *megismerje* a bajt. Csak azután, mikor a baj már ismert és minden részletében ki van kutatva, támadhatják meg a moralisták, akik, ha kell, igénybe fogják venni magát az irodalmat is. De a moralisták csak másodsorban jöhetnek, mikor a fekély már nyitott s a talaj meg van tisztítva . . .

Ez a harc örökös. Tudjuk, hogy Brunetiére élete végén, milyen tűz-zel foglalt állást a „következmények” mellett. Szerinte minden mű legfelsőbb kri-tériuma: jó vagy rossz hatása legyen; ő hozta az irodalomra ezt a morális ítéletet, melyet utána Fernandez védelmez s amit Rivière és a modern kritikusok legnagyobb része kizár az irodalomból, még Gide is, pedig ennek egész munkássága át van itatva moralizálással.

A bűnnek ezt a felfogását Mauriac kétségkívül katolikus nevelésének köszöni, de köszöni Gide hatásának is és általa az orosz regény még régebbi

hatásának. Egyébként ki illusztrálta a katolikus Bossuet-nél ékesszólóbban a szellem harcát a testiség ellen? Ki festette le jobban a szenvedély pusztításait a janzenista Racine-nál? Mauriac *Fleuve de Feu*-je, melynek feliratát egyébként Bossuet-ből vette, át van itatva ettől a túláradó „érzéki-ségtől”, futólagos elragadtatástól, titkos és tiltott, fájdalmas gyönyörtől. És művei egész hátralevő részében ez a folyam kering, ez a sötét étvágy, mely sohasem lakik jól vérrel, ez a tragikus vágy, mely bennünket eltölt, s amely sohasem elégít ki.

Serdülés, titkos bűnök, a gyermek szégyene ki fölfedezi magában a férfit, élénk fogalmak Mauriac-nál, amelyek a bűn tudatával egy fogalmat alkotnak. Hősei nemcsak önmagukkal állnak harcban, a bűntől való állandó rettegésben is élnek. Ha a keresztény lelkiismeret — mely Gide-nél protestáns, Mauriac-nál janzenista — nem volna annyira jelenvaló náluk, az emberi lények kivirágzása normálisan történnék és rohamszerűen, de a vallás visszatartja őket, fölfegyverzi szemérmüket, a visszafojtottság hosszú éveit alatt alakulnak ki, húsz, harminc éves korban ismerik meg egy nyugtalan pubertás zavarait. A serdülés, a „fiatal ember”: Mauriac legszerencsésebb témája. Egy író sem írta le annyi bájjal és erővel az életnek ezt a periódusát.

Ime: munkásságnak janzenista oldalai, amiket még „érzéki” fény díszít, rejtett pszichológia hat át, mely lokális és falusi légkörtől átitatott, és amely oly szorosan egyesül a tájékkal, hogy az egy testet alkot vele s élénken csillogó vagy kiszikkadt, de mindig intenzíven érzéki fizikai emócióját oda kölcsönzi neki... Ez a világfölfogás az elbeszélésnek konkrét, érzékelhető menetet ad. Fájdalmas, villamossággal telített regények, amelyek minden kezdetet derengő fényben fűrésztének.

(Lipcse.)

Aldo Dami.

KÜZDELMEK KÖNYVE.

Klebelsberg Kunó, mikor friss hirlapi cikkei egybefoglaló újabb kötetének a „Küzdelmek könyve” címet adta, találóan hívta fel az olvasó figyelmét a könyv lényegére. Harcot hirdet ez a kötet a jeremiások, a koppányok, a passzív, negatív, destruktív lelkűek — az „Ős Kaján” ellen az örök magyar művelődési gondolat érdekében, a magyar szellemi élet jogainak elismeréséért. Hadat üzen annak a mezítlábas felfogásnak, hogy a kultúra luxus; a közvéleményt akarja megnyerni a maga gondolatainak, a cselekvő élniakarásnak, az alkotási vágyának, hogy tetté válthassuk majd egyszer a „nem, nem, sohá”-t. Harcol a csüggettség ellen, mely minden felfelétörést eleve halványra betegít: „Nem láttam még nemzetet, — írja — amely pesszimista hangulatban emelkedni tudott volna”. Majd még nyomatékosabban: „Minden bölcsesség csődjé, ha az idősebb nemzedék az ifjabbnak nem tud más tanácsot adni, mint a kétségbeesést”. A rómaiaknak valóban mély államalkotó bölcsesége nyilvánult meg abban a szimbolikus gesztusban, mikor a cannaei csatát-vesztett konzulnak köszönetet szavaztak, mert nem esett kétségbe a vereség után...

Ez a szárnyaló optimizmus azonban egy pillanatra sem veszti el szemét elől a valóság talaját. Klebelsberg világosan látja a megoldatlan problémák tömegét, sokszorosan érzi az elégtelen erők kínzó érzését (— hogyan érezné, mi-

kor szinte középpontjában áll egy kiterjedt hajszának, mely hordók tetején és szalonokban, sőt még előkelőbb helyeken is olcsó eszközökkel gúnyolja az ú. n. „kulturföleányt” — s mégis rendületlenül megy előre a maga útján. Milyen silány dolog pl. a tihanyi „csiborpatkoló”-ról szellemeskedni: pedig — a pozitív tudományos eredményeket nem is számítva — aránylag rövid idő múlva a világ minden sarkában számos olyan kitűnő, a saját nemzete életében súlyt reprezentáló természettudós lesz, aki Magyarországot közvetve, vagy közvetlenül ennek a páratlan intézménynek révén ismerte meg.

Klebelsberg még akkor is méltán számíthatna nemzete hálájára, ha el-esettségünk sötét korszakában az öntudatos nemzeti erőgyűjtés politikáját csak szóval hirdetné, ha egyetlen érdeme az lenne, hogy *tollával* a magyar társadalmat a kulturális energiák és akciók sorsdöntő jelentőségének tudatára ébreszteni igyekezett. Ha csak álmodozó lenne, ha csak eszményeket melengetne, akkor is sokat *tett*, mert hitt, mert megvalósíthatónak látszó programot adott. A sokat gúnyolt „kulturföleány” programja megláttatja az élni és látni akarókkal az ígéret földjét: a tervszerűen berendezett nemzeti életet, a virágzó mezőgazdaságot, a füstölő gyárkéményeket, a megelégedett, műveltebb, többet termelni tudó, a nemzeti célokat igenlő munkást, az öntudatosabb középosztályt, a diadalmas magyar tudományt és művészetet, a város és falu, a vidék és főváros harmoniáját — a kitágult országot, a Kárpátokig felgöngyölt határokat... Olyan álmok ez, melyet *csak álmodni* is érdemes, annál is inkább, mert a nemzetek élettörvénye szerint rendesen a hosszan melengetett álmokból lesz egyszer *tartós* valóság. De Klebelsberg az álmok egy részét valósággá varázsolta: a kötet záró cikke, a vallás- és közoktatásügyi tárcsa 1929/30. előirányzatának általános indokolása tettekre hivatkozik. Ezek ismertebbek, semhogy felsorolni kellene őket. Valóban tragikus lenne, ha ez a kulturpolitika előbb-utóbb nem találná meg a teljes összhangot a nemzet szélesebb rétegeinek felfogásával. Any nyit jelentene ez, hogy életöstönünk elhomályosodott.

(Balatonvilágos.)

—i. —f.

AZ ÜLDÖZÖTT KULTURFÖLEÁNY.

Az utókor meg fogja jegyezni, hogy Magyarországon, a Múzeum- és Akadémia-alapító Széchenyiek hazájában, akadtak főrendek, akik sokallják a kulturára áldozott pénzt... Az alábbiakban egy részletet közlünk Szily Kálmán műegyetemi tanár felsőházi beszédéből, amely szembeszáll azokkal a gáncsoskodókkal, akik elégedetlenek a honvédelmi kulturpolitika alkotásaival és programjával. Érdekes találkozás, hogy ugyanakkor (jun. 25.) a berlini Reichstag-ban Stresemann német külügyminiszter azt fejtette, hogy ha Németországot jelenlegi helyzetében hatalommal nem lehet fönn tartani, legalább a német kultúra propagálásával kell fönn tartani az országot, követve Franciaország példáját, azt a békés előnyomulást, amely iskoláival meghódította magának a közeli Keletet.

... A harmadik tárcsa, amellyel a Felsőház engedelmével kissé részletesebben foglalkozom: a *kultuszminisztérium* tárcája.

Itt az emelkedés mindössze 5,600.000 pengő. Ez percentre átszámítva alatta marad az általános emelkedésnek. Már most, bizonyára itt a Felsőházban, is és a Házon kívül is lesznek olyanok, akik ezt örvendetes jelenségnek tartják, és ezek azok, akik itt a Felsőházban a költségvetési vita során többen az illusztris szónokok közül, nyíltan megmondották, hogy teljes elismeréssel lévén a kultusz-miniszter úr kulturpolitikája és iskolapolitikája iránt, mégis abban a felfogásban vannak, hogy az ország mai helyzetében a kulturfejlesztésnek és az ezzel együttjáró költsékezésnek iramát túlságosan gyorsnak és így a költsékezést túlságosan magasnak tartják. (*Ugy van! — jobbfelől.*)

Mélyen t. Felsőház! Én őszintén megmondom a magam részéről — és azt hiszem velem együtt vannak sokan, akik ugyanígy vélekednek, — hogy én a kulturbüzsének ezt, az idén bekövetkezett első visszaesését őszintén sajnálom és pedig sajnálom azért, mert ez esetleg első tünete annak, hogy az országnak az az eddig kétségen kívül igen erősen megfeszített ereje, hogy a kultúra, az iskola, a tudomány terén tarítsa a lépést a szomszédai-val és megfelelő legyen régi multjához, — enged az intenzitásában. Már pedig ebben a Házban mindenki egyetért abban, hogy ha mi azt akarjuk, — mint ahogyan akarjuk is — hogy Magyarország újból a felemelkedés útjára lépjen, akkor nem szabad megelégednünk azzal, hogy azt biztosítsuk, hogy a magyar nemzetnek fizikai értelemben legyen meg a megélhetése, nem szabad megelégednünk azzal, hogy az ország gazdasági erejét fokozzuk, hanem arra is törekednünk kell, hogy az országban az általános közművelődés nivóját emeljük és viszont arra is, hogy a *magas kulturát*, vagyis, mondjuk, a szellemi kulturát fejlesszük. Hát, itt a mélyen t. Felsőház tagjai között különbség csupán a mértékben lehet. (*Ugy van! — jobbfelől.*) Azt hiszem, abban egyetért velem mindenki, ha én azt állítom, hogy egy történelmi távlatból visszatekintve arra az időszakra, amely az ellenforradalom győzelmével állott be Magyarországon, akkor tulajdonképen egy históriai választópontra állott Magyarország, mert bármilyen fájdalmas arra visszaemlékezni, de valamennyien emlékezhetünk arra, hogy talán igen sokan, még közülünk is, mindenesetre azonban a környezetünkben nagyon sokan abban a sejtésben voltak, hogy Magyarország előtte áll egy soha el nem képzelt megcsonkításnak, és még inkább akkor, amikor ez a megcsonkítás bekövetkezett, bizonyos mértékig a kishitűség letargiájába estünk, akkor az a felfogás egészen jogosultnak látszott, hogy Magyarország jövő sorsa hosszú időre meg van pecsételve, hogy Magyarország kénytelen számolni azzal, hogy a közel jövőben le kell mondani az iparáról, le kell mondani a magas kulturájáról és mondjuk meg őszintén: át kell változnia egy olyan paraszt-országgá, amilyen volt a régi Bulgária, amely országnak egyelőre úgy látszott megvan, hogy éhen nem halhat, mert hiszen saját lakóinak szükségleteit a föld képes megteremni. Erről a termelőképességről azonban akkor úgyszólván mindenki azt tartotta, hogy ez nem képes arra, hogy egy olyan drága valamit, mint a kultúra, pláne a magas kultúra fenntartani és táplálni tudjon. Az akkori kormányok a gazdasági nehézségeknek az akkori igazán átláthatatlan ködében mégis helyes útra léptek a kultúra terén. Egyéb téren utólagosan nézve igen sok kifogásolni valót is lehet találni, ha meg lehet állapítani azt, hogy különösen gazdasági téren igen sok intézkedés történt, amely minden volt, csak szerencsés nem, hogy igen sok helyes intézkedés csak elkésve érkezett meg, de ez mind természetes is, hiszen az ország teljesen lehetetlen és soha nem képzelt gazdasági állapotba jutott és akkor tisztán látni emberi elmé-

nek nem adatott meg. Hogy ez mennyire természetes, azt mutatja az, hogy valamennyi háborút vesztett állam kisebb-nagyobb eltolódással ugyanezen a hibákon és ugyanezen a katasztrófán keresztül esett. A kultúra terén azonban az akkori kormánynak megvolt a helyes, egészséges ösztöne, az az ösztöne, hogy ha azt akarjuk, hogy Magyarország a közelebbi vagy távolabbi jövőben újra a fejlődés útjára lépjen, akkor az erők végső megfeszítésével elő kell teremteni a régi nivó megtartásához szükséges fedezetet. Abban az időben ennek valóra váltása inkább csak ötletszerűen történt, ami megint csak természetes, hiszen annyira zavarosak voltak a viszonyok. Céltudatos kulturpolitikáról és program kialakulásáról csak azóta lehet beszélni, amióta gróf Klebelsberg Kunó a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Ő valósággal egész lényével felolvad abban a meggyőződésben, hogy Magyarország feltámadása elválaszthatatlanul egybe van forrva a kultúra feltámasztásával és fejlesztésével. Az alatt a hét év alatt, amióta betölti a miniszteri széket, minden rendelkezésére álló módon írásban, szóval nagy koncepciók megalkotásával azután tettel, költségvetéseivel ezt hirdeti. De hogy ebben a hét évben a hirdetés nem csupán a teória terén mozoghatott, hanem a gyakorlat terén is eredményeket érhetett el, vagyis hogy tettekre mutathat rá és olyan költségvetéseket hozhat az országgyűlés elé, amilyeneket a multban hozott és amilyen a mostani is, azt természetesen köszönni lehet rajta kívül elsősorban gróf Bethlen István miniszterelnök úr öccsellenciájának, aki kezdettől fogva ugyanezt a felfogást teljes határozottsággal magáévá tette és köszönni lehet a pénzügyminiszter uraknak. A hét évnek ebben a vonatkozásában csupán a jelenlegi pénzügyminiszter úr elődjéről szólok, tehát Korányi Frigyes és Bud János volt pénzügyminiszter urakról, akik a szükséges pénzügyi fedezetet rendelkezésre bocsátották.

De mint minden apostolnak, úgy a kultúra terén gróf Klebelsberg Kunó apostoloskodásának is megvannak a maga kritikusai és gáncsolói, akiknek egy része egészen ironikus módon kérdezi: vajjon mi is az az örökösen hangoztatott *kulturfölény* és hogy mire jó Magyarországnak ez a *kulturfölény*? Hogy az a *kulturfölény* micsoda, azt sokkal inkább meg lehet érteni, ha az ember nem tudáskereső definícióval adja meg a magyarázatot, hanem csak egy pár példát hoz fel rá. Méltóztassanak tehát megengedni, hogy én tarka összevisszaságban hozzak fel adatokat, amelyek szerintem a magyar *kulturfölénynék* az ismertető jelei. *Kulturfölény* például az, hogy Erdélyben, sőt Ó-Romániában is a különböző ipari és gazdasági vállalatok sokallta szívesebben alkalmaznak budapesti egyetemen végzett mérnököket, mint a bukaresti műegyetemen végzettet. Vagy pedig az, amikor egy erdélyi román szolgabíró az életveszélyben forgó feleségét a debreceni egyetemi klinikára viszi operáltatni, nem pedig a kolozsvári román állami kórházba. *Kulturfölény* az, hogy például olyan eset fordul elő, amely éppen most van folyamatban, hogy a boroszlói német egyetem ünnepélyes meghívással felkért 28 magyar egyetemi tanárt, hogy tartson nekik ott egy héten keresztül a legkülönbözőbb tudományos tárgyakból előadást.

Kulturfölény az, ha Magyarországon a kémia annyira fejlett tudomány még a gyakorlat szempontjából is, hogy gróf Hadik János úr öccsellenciája kívánságának megfelelően a magyar ágrokémikusok képesek a különböző talajoknak megfelelő műtrágya-igényeket tudományos exaktsággal megállapítani. *Kulturfölény* az, hogy az ország közegészségügye annyira halad, hogy évről-évre, ha nem is nagy percentuális számmal, de mégis némileg le tudta szorítani

a csecsemőhalandóságot és a tüdővész-pusztítást. *Kulturfölény* az, hogy az egész világon egy magyar tudósnek, báró Eötvös Lorántnak; a tisztán elméleti tudás alapján megszerkesztett, de mégis a valóságban boszorkányos ügyességgel dolgozó műszerét használják, és nem csupán elméletileg fontos geodéziai mérések végrehajtására, hanem a gyakorlatilag fontos petroleum-kutatásban is. (Gróf Széchenyi Aladár: *Ezt a kulturfölényt mindenki örömmel látja!*)

Kulturfölény az, hogy egy rideg és velünk szemben teljesen indifferens amerikai réalpolitikus eljön Magyarországra és ő neki hiába próbáljuk megmagyarázni, hogy velünk a háború után minő nagy igazságtalanság történt, neki mindenre megvan az ellenérve, csak ha az illető végig látogatja a budapesti tudományos intézeteket és ezek között pedig a városligeti Vajda-Hunyad-várban elhelyezett mezőgazdasági múzeumot vagy pedig elmegy Debrecenbe és megismerli ott a Nagyerdőben elhelyezett klinikai telepet, akkor, ahogy ez megtörtént, az illető tűzbe jön és azt mondja, hogy: önöknek pedig igazuk van. *Kulturfölény* az, hogy az elszakított részeknek polgárai, ha őszintén nem is mondhatják meg, de úgy gondolkoznak és úgy érzik, hogy a mi régi uraink különbek voltak, mint a mostaniak; ezért visszasírnak és ami körülbelül egyre megy, visszavágynak hozzánk. Itt magyarázni nem kell azt, hogy röviden összefoglalva, *kulturfölény* az, hogy ha sokat tudunk, ezt a tudást fel tudjuk használni a saját javunkra és bizonyos körülmények között az emberiségnek a hasznára is.

De már most, ha azt kérdezzük, hogy az országnak nagy nyomorúságában vajjon szabad-e erre a *kulturfölény*-biztosításra sok pénzt áldoznunk, vajjon megéri-e ezt, vajjon a *kulturfölény* direkté hajt-e nekünk elegendő hasznót, ad-e reális eredményt és nem csupán ideális eredményeket, hát mélyen t. Felsőház, azt hiszem, három különböző vonatkozásban ennek a *kulturfölénynek* Magyarország sorsalakulására nézve igen-igen fontos gyakorlati jelentősége is van.

Először kétségtelen dolog az, hogy a világháború befejezésével s a fegyverek harci zajának elűtével a tulajdonképeni harc nem ért még véget, a nemzetek ma is harcban állanak egymással, ma is élet-halálra menő versengés van gazdasági és másrészt kulturális téren is. Azt hiszem, az is nyilvánvaló, hogy ebből a békességes harcból a végén mégis csak azok kerekednek felül, akik mind a két téren: gazdasági téren is és kulturális téren is nagy erőt tudtak kifejteni. A magyar nemzetnek azonban tragikus helyzete az, hogy nem képes mind a két téren egyforma erőt kifejteni. Magyarország mai helyzetét ugyanis nagyon találóan tudom összehasonlítani az olyan ember helyzetével, akit viaskodni és verekedni kényszerít a sors, akinek két kezével szabad csak harcolnia, azonban az egyik keze annyira le van kötve, hogy alig engedi meg a szabad mozgást, míg a másik keze tökéletesen szabad. Csak természetes, hogy szabad kezével azután szinte túlságosnak látszó mozdulatokat is végrehajt egyszerűen azért, mert másik kezével alig tud mozogni.

A hasonlat tartalma tulajdonképen az, hogy Magyarországnak az egyik, félig lekötött keze a gazdasági téren mozog. Magyarországnak az általános világgazdasággal való rendszeres összefüggése ezt a kezét szorosan megköti s mozgásában nagyon-nagyon erősen korlátozza. A másik, a kultura terén mozgó kezünk azonban hála Istennek szabad, és azt hiszem, ez adja meg, ha kell, filozófiai magyarázatát annak, hogy miért van látszólagosan a békebeli évekhez képest akkora eltolódás a kultusbudget javára és ami ezzel együtt jár, az egyéb tárcák kárára.

Mélyen t. Felsőház! Van azonban egy jelentősége is a kultúra fejlesztésének, már tegnap Teleszky öexcellenciája is ezt akceptálta, amikor úgy állította fel a tézist, hogy a kulturát csak oly mértékig szabad fejleszteni, amely összhangban van az ország gazdasági erejével és gazdasági teljesítőképességével, hogy viszont nem tagadható, hogy a kultúra emelése viszont hatással lesz a gazdasági erőre, a teljesítő képességre, és esetleg — ebből logikusan következik, túlmenve kissé a látszólag megengedett mértéken, ennek gyakorlati értéke az lesz, hogy a gazdasági erő és gazdasági teljesítőképesség emelkedni fog. Hogy a kultúrában ez a képesség megvan, hogy a tudományos, a látszólag elvont tudományosságnak is gyakorlatilag értékesíthető hasznai vannak, ma, amikor az egész gazdasági élet bizonyos függvénye a természettudományoknak és technikai tudományoknak, az egészen magától értetődik. Én tehát a közvetlen hasznát a kultúra emelésének abban látom, hogy megfelelő módon ez direkte előidézheti a gazdasági erők fejlődését is.

Van azonban egy harmadik körülmény is, amely miatt én azt hiszem, hogy meg kell maradnunk azon az úton, hogy a kulturát erőnk legnagyobb megfeszítésével tartsuk fenn. Mélyen t. Felsőház! A messzi távol jövőbe nézve, én azt hiszem, adódhatik olyan helyzet, amikor a mi *kulturálényünk* egyenesen a magyar állami és politikai függetlenséget védi meg a nyugattal szemben. Mi ezer év óta ugyanis itt a Duna völgyében vagyunk elhelyezve. Ez a Duna völgye mindig a népek országútja volt. Mióta a magyarok itt laknak, egymásután jöttek keletről a barbár népek, jöttek a besenyők, a kunok, tatárok és törökök. A magyarság, hogy megvédje függetlenségét és biztosítsa nemzeti fennmaradását, századokon keresztül kénytelen volt örökösen harcolni és vérezni. Most és a jövőben itt ezen az országúton a vándorlásnak az iránya megváltozik. Most nem keletről nyugat felé jön a vadnépeknek hordája, hanem megfordítva: nyugatról keletre van egy vándorlás, még pedig a nyugati nagy kultúráknak kelet felé való előtörése. Az is kétségtelen, hogy ha minékünk nincsen erős, önálló, magas és nemzeti kulturánk, amely gátat vet a felénk özönlő bármilyen hatalmas és bármilyen csábító, de mégis idegen kultúrának, akkor ez az idegen kultúra meghódítja a magyar kulturát és a kulturális meghódolást nagyon hamar a politikai meghódolás is követi. Így tehát a közeli és távoli jövőt illetően én Magyarország helyzetét ma is úgy látom, hogy a teljesítőképességnek végső határáig továbbra is támogatnunk, fejlesztenünk kell nekünk a kulturát. (Széchenyi Aladár gróf: *Ez ellen nincs senkinek kifogása!*)

A L F Ö L D.

ÜNNEPI JÁTÉKOK SZEGEDEN.

Nyelvünket és költészetünket a nép nyelvéből ujtottuk meg, nagy zenészeink, Erkel és Liszt, népies motívumokhoz nyultak vissza, az építőművészetben Lechner Ödön, de általában diszitőművészeink a népművészet formavilágát lesték el. A magyar nép a maga konzervatív lelki beállítottságával, hajlamaival és szokásaival századokon át a nemzeti őskincs hűséges őrzője.

(Kiebselsberg Kunó gróf.)

Az évről-évre megismétlődő óriási sikerű salzburgi ünnepi játékok min-tájára az idei nyáron Berlinben és Münchenben is rendeznek hasonló természetű szabadtéri előadásokat. Franciaországban és Svájcban Firmin Gémier több mint két évtizede szervez nagyszabású művészi tömegünnepeket. Hollandiában és Belgiumban De Meester flamand nemzeti játékait élvezhetjük. Az ober-ammergaui passiójátékok, az orosz tömegszínjátékok és a baszk parasztmisztériumok szintén igen érdekes és figyelemreméltó megnyilvánulásai a szabadtéri színjáték művészetének. Azt hiszem, minden hozzáértő szemlélő világosan látja, hogy a szabadtéri ünnepi játékoknak ez a fokozatos térhódítása nem elszigetelt jelenség, múló divat, hanem minden országra és minden népre kiterjeszkedő általános és egységes folyamat, amellyel talán visszatér a görög vallásos színjáték és a középkori misztériumelőadás áhítatos szelleme és ünnepélyessége az egyre jobban profanizáló európai színjátszásba.

Miért ne létesülhetnének ilyen szabadtéri ünnepi játékok itt Szegeden, ebben az új virágzásnak induló alföldi metropolisban, ahol valóban minden kellék és körülmény megtalálható, amely az e fajta nagyszabású művészi esemény megrendezéséhez szükséges?

Lássuk elsősorban az általános kulturális szempontokat. Az ünnepi játékok az idegenforgalom legfőbb előmozdítói mindenütt. Természetesen nem nagyon álmódozhatunk arról, hogy ezek a játékok a külföldiek tömegeit vonzzák majd Szegedre. Viszont azt sem szabad elfelednünk, hogy nem messze Szegedtől két országhatár húzódik és ezeken a határokon túl magyarok tömegei laknak. A szegedi ünnepi játékoknak elsősorban ezeket a tömegeket kell időről-időre áthozniok magyar kulturterületre.

Ezt a célkitűzést azonban csak akkor valósíthatják meg sikeresen, ha valóban egyedülálló és minden tekintetben rendkívüli művészi élményt nyújtanak az ideutazóknak. Épen ezért a szegedi ünnepi játékok nem lehetnek a külföldi látványosságok utánzatai. Csak akkor kelthetnek általános érdeklődést, ha teljesen eredeti formában jelentkeznek és ha lényegesen különböznek minden más szabadtéri ünnepi játéktól. Azok a törvények, amelyek általában követendők a magyar színpadművészetben, fokozottabb mértékben érvényesek ezekre az ünnepi játékokra. Itt is föl lehet és föl kell használnunk a külföldi színpadművészet eredményeit, de csakis mint segédeszközöket. A színjáték — különösen a szabadtéri színjáték — kimondottan *tömegművészet* és csak akkor magasztosodhat tömegünneppé, ha játszókat és nézőket egyaránt ugyanaz a szellem, ugyanaz az áhítat és egységes hit hatja át. A szegedi ünnepi játékokban tehát ugyanannak a szellemnek kell megnyilvánulnia, amelyet megtalálha-

tunk az alföldi népművészet minden alkotásában, ugyanannak a mélységes áhítatnak kell művészi formába ömlenie, amely a szegedvidéki tömeglélek kiemelkedő jellemvonása.

Aki járt valaha éjjel a szegedi alsóvárosi templom körül búcsú idején és hallotta a csodatévő fekete Máriához zárandokoló paraszttömegeket elszórt tűzek mellett hajnalig énekelni, aki látta valamelyik mezitlábás, szakállas pusztai remetét, amint áhítatos csoportok előtt térdepel és kigyúlva hangosan prédikál, aki ismeri az alföldi nép hitének és képzeletének csudálatos alkotásait, az előtt nyilvánvaló, hogy a szegedi talajon teljes szépségében kibontakozhatnak az áhítatos szellemű, szabadtéri magyar népszínjáték.

*

Milyen színdarabokat játszának ezen az ünnepi játékokon? Magától értetődik, hogy olyan drámai műfajt kell választanunk, amely az előbb említett áhítatos szellemet maradéktalanul kifejezheti és emellett minden tekintetben alkalmas a szabadtéri előadásra. Azok a színdarabok, amelyek a renaissance színházából kifejlődött *Guckkastenbühne* számára készültek, külső formájuk miatt nem nagyon jöhetnek számításba. Annál megfelelőbbek a középkori vallásos színjáték különböző faja: a *moralitások*, a *mirákulumok* és mindenekelőtt a *misztériumok*.

A misztérium — ez a gazdag és sokszínű, grandiózus műfaj — nemcsak azért a legalkalmasabb, mert a vallásos szellemben gyökerezik, hanem azért is, mert formája a szabadban, a katedrálisok előtt fejlődött ki. Ez a sokszínhelyű műfaj, amely az összes művészeteket egyesíti magában, lényegében és formájában egyaránt a lehető legközelebb áll a modern színjátékhoz. Most már csak az a kérdés, hogy a fönmaradt régi magyar misztériumokból válasszuk-e ki a legmegfelelőbbet vagy pedig írassunk valamelyik kiváló magyar íróval egy modern alföldi misztériumot? A megoldást azt hiszem a két eshetőség között kell keresnünk. Fölhasználhatjuk a magyar misztérium-maradványokat és ezeket azután kiegészítheti és átdolgozhatja valamelyik kiváló magyar író. A zenei rész már sokkal könnyebben megoldható, hiszen ezen a téren nagyon gazdag anyag és néhány kitűnő magyar zeneszerző áll rendelkezésünkre, megfelelő interpretátorokat pedig szintén minden nehézség nélkül találhatunk.

Az ünnepi játékok színterét alapos körütekintéssel kell kiválasztanunk. Tetszetős gondolat az *újszegedi liget* fölhasználása, mert itt valóban lehet megfelelő térséget találni. Csakhogy ez a környezet inkább a *Szentivánéji dőm*hoz hasonló színdarabok előadására alkalmas. A misztériumjátékok viszont csak olyan színtéren válthatják ki a kívánt hatást, amely már önmagában is áhítatot kelt. Ezért most is ragaszkodnunk kell a misztériumelőadások hagyományos színteréhez, a templom előtti térhez. Szegeden két megfelelő helyet is találhatunk. Az egyik a most épülő új tér a Fogadalmi-templom előtt, a másik az alsóvárosi Mátyás-templom környéke. Az első mellett szól a tér zártsága és a monumentális háttér, a második mellett a templom történelmi multja és ódon patinája, amely hatásos keretet adhat az ünnepi színjátéknak.

Az alföldi nyári éghajlat, a rekkenő forróság miatt az ünnepi játékokat csak augusztus legvégén vagy szeptember első napjaiban rendezhetik. Ez az időpont azért is alkalmas, mert a mezőgazdasági munkákat ekkor már befejezték. Az esték ilyenkor még elég kellemesek és a közönség a sötétség beállta után is élvezheti a fényszórók színes sugárvéiben mozgó színészek játékát.

Az első szegedi ünnepi játékok a jövő esztendő nyarán már meg is valósulhatnak. A vidéki városok kulturális kongresszusának időpontját kellene még csak összeegyeztetni az ünnepi játékok idejével. Az ünnepi hét azután még más kulturális és gazdasági eseményekkel gazdagodhatna és így a város minden rétegének együttes munkája föltétlenül biztosítaná az országos sikert.

Szeged város vezetősége örömmel és sok szimpátiával fogadta az ünnepi játékok gondolatát. A terveket egy szakemberekből álló bizottság dolgozza ki. A bizottság természetesen ebben az első kísérletben reményt lát arra, hogy ezek a játékok esztendőről-esztendőre megismétlődjenek. Tagadhatatlan, hogy a szegedi ünnepi játékok megvalósulása nemcsak az alföldi művészet, hanem az egész magyar színpadi kultúra szempontjából óriási jelentőségűnek ígérkezik. A tervek készülnek és most már csak az illetékes tényezőktől függ, hogy ezekből a tervekből megszülessen az új magyar népszínjáték, az alföldi lélek első korszerű tömegünnepé.

(Szeged.)

Hont Ferenc.

SZEGEDI TÁRLAT.

A Szinyei-Társaság legutóbbi ülésén szóbakerült annak a mágnásnak beszédje, ki a felsőházban megtámadta a kultuszminisztert, mert munkát juttatott magyar építőművészeknek, festőknek, szobrászoknak és iparművészeknek. A Társaság megállapította, hogy a kultuszminiszter ezzel kötelességét teljesítette és éppen az lenne hiba, ha ezt nem tette volna. Ezért a miniszterre nézve az a támadás teljesen súlytalan, azonban a Társaság véleménye szerint annál aggasztóbb az, hogy a felsőházban éppen a legnagyobb vagyonú arisztokraták részéről immár ismételt luxusnak minősítik a magyar művészetet, melynek pártolása tékozlás lenne a mai takarékoságot parancsoló időkben. A Szinyei-Társaság tiltakozik az ellen, hogy a magyar művészeket, a magyar szellemi élet elitjét és munkájukat így állítsák be az ország színe előtt. A magyar művészek épp oly jogú állampolgárai Magyarországnak, mint a földművesek, iparosok, kereskedők vagy nagybirtokosok és éppen úgy jogot formálnak az állam támogatására és munkájuk megbecsülésére, mint a többiek; sőt amikor a művészet támogatására hivatott nagy vagyonú osztályok mindjában visszavonulnak a műpártolástól, az államnak fokozott mértékben kötelessége minden alkalmat megragadni, mellyel munkát adhat művészeinknek. Egyébként a magyar művészet ápolására és fejlesztésére soha sem volt a nemzetnek olyan szüksége, mint most, mikor annak nemzetközi sikerei a világ közvéleménye előtt megbecsülést, sok szimpátiát és baráti kapcsolatot szereznek.

(Napihir, amit érdemes megjegyezni.)

Szegeden jubileumi tárlatot rendezett a Képzőművészeti Egyesület. Nagy dolog ez a mai anyagi viszonyok mellett és még nagyobb, ha arra gondolunk, hogy sajtó, arisztokraták és bürokrácia versenyeznek egymással: mi módon lehetne még jobban megnehezíteni az, amúgy is nyomorgó magyar kultúra helyzetét. A szegedi tárlat nagy anyagi és erkölcsi sikere volt ennek az üldözött,

agyoncenzurázott és megalázott magyar kultúrának. A kiállítást Aigner Károly főispán nyitotta meg a kultuszminiszter képviseletében. A Képzőművészeti Egyesület nevében Back Bernát elnök, az ismert műgyűjtő, vázolta a szegedi művészeti törekvések multját és jelenét. Beszédet mondott még a megnyitón Gerevich Tibor is, az esztergomi primási képtár igazgatója, rámutatva arra a nagy föladatra, amelyet a vidéki képzőművészet a speciálisan magyar művészeti stílus kialakításában betölt. A magyar állam nevében Petrovics Elek, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója tekintette meg a kiállítást, ötezer pengő értékű vásárlásával anyagilag is biztosítva a tárlat sikerét. Szeged város és Békés-megye nagyobb összeget adományozott díjazásokra, a magánvásárlók azonban — sajnos — igen nagyszámban távol maradtak . . .

A hű krónikás följegyezheti még azt is, hogy a kiállítás körül — úgylát-szik ez vidéken nem megy másképp — volt egy kis helyi kavargás. A zsűri, amely helybeli amatőrökből állott Zombori Lajos szolnoki piktor vezetése alatt, maximálisan öt képet fogadott el egy-egy festőtől. Ez helyes elv, hiszen nem lehetett megengedni, hogy egy festő — bármily nagy tehetség is, a többi rovására, vagy pláne mások kiszorításával, érvényesüljön egy olyan tárlaton, amely a jeles művészek minél nagyobb számú fölvonulását akarta dokumentálni. Mégis megtörtént, hogy egy érdekelt festőre — harmadrendű, ügyesen utánzó, eredeti kompozícióiban pedig szánszalmásan giccselő iskolamester, akinek a nevét nem érdemes megörökíteni — bízták a rendezést és ez a rendező önhatalmúlag 13, azaz tizenhárom saját festményét akasztotta ki az amúgy is szűkös falakra, nem törődve a zsűri utólagos tiltakozásával és azzal a mosollyal, amelyet egy-némely mázolata a jobbízű publikum körében fakasztott. Így történt aztán, hogy „helyi szempontok” is érvényesültek a képek utólagos elfogadása és kiakasztása körül, ami alászállította a tárlat színvonalát.

Ettől eltekintve azonban a kiállítás a vidéken élő művészek nagy képességeit revelálta. Szegedről tekintélyes művészecsoporthoz dokumentálta, hogy a magyar „vidék” ma már önálló centrumok körül szervezkedik. Joachim József, Tóbiás György, Devich Sándor és R. Molnár Lajos a portré zártabb keretei között keresik az új lehetőségeket és stílust; Nyilassy Sándor mindig ugyanaz, de önmagához hű és napsütéses tápéi házaival, színes parasztlányaival egyéniségét megörökíti a magyar festészetben; Parobek Alajos két nagy csoportképével (*Cigányok*, *Golgotha*) méltán érdemelte ki az új klasszicizmus híveinek tetszését; nagy föltűnést keltett Dorogi Imre *Magdolnája*, szimbolikus fölfogásával, de főleg a színek fantasztikumával. „Vidéki” festőnek számít még Koszta József is, akinek falusi víziói, dűskálón pazar, sok disszonanciái mellett is harmonikus színei erősen egyéni és „magyar” természetlétéről tanúskodnak. Mellette még kiemelkedett a kiállításon Czencz János, testiséggel pompázó és mégis decens aktjaival, bájos leányfejeivel, természetes, naiv vidámságot árasztó színeivel.

A tárlatnak van még egy tanulsága. A 137 darabból álló anyagot három teremben kellett összezsúfolni, egymás hegyin-hátán lógtak, sokszor igen rossz megvilágításban a képek, — és ez is csak úgy volt lehetséges, hogy Móra Ferenc igazgató átengedte a városi Kulturpalota helyiségeit. A tárlat képei mögött előkandikáltak a rosszul letakart muzeális kincsek . . . Szeged megérdemelné, hogy közadakozásból, városi vagy állami segítséggel, állandó kiállítási csarnokot kapjon.

(Tápé.)

Édes Gergely.

VISSZHANG.

Szalay József írta Móra Ferencről a kiskunfélegyházai diszpolgárról: „Azt az egyet lehet Mórának a szemére vetni, hogy kócsag tisztaságú tollát belemártotta a politika zavarosába. Ki is kapott érte eleget. Hitem szerint ártatlanul, mert a költő erőszakolta ki belőle a politikai mondanivalókat . . . Megesett ez más költővel is. A Danteeknek, Hugó Viktoroknak s a Wagner Richardoknak politikai nézeteik miatt még a hazájukból is el kellett futniok”. (Szegedi Napló jún. 9.)

*

Móra Ferenc mondotta Kiskunfélegyházán, a tiszteletére rendezett ünnep alkalmával: „Én az irodalomnak barkácsoló kisiparosa vagyok, nem épülnek nagy piramisok utánam, így, ahogy vagyok, nem vagyok nagyregiszterű orgona, csak kolompszó a magyar mezők fölött, csöndes rőzsetűz, amely mellett sokan talán melegedni szeretnek”.

*

Andrássy Gyuláról írta az egyik nekrológ: „A könyvtár ülőlétráján tudott néha órákon keresztül elmerülni egy-egy érdekes munkában, hatalmas íróasztalt — amelyen garmadában állnak még ma is a könyvek, folyóiratok, megkezdett kéziratok, tanulmányok — és egész dolgozószobáját óvta, féltette a takarítás néha könyörtelen rendcsinálástól s inkább maga segített a rendezéseknél, csakhogy avatatlan kéz föl ne dülje szeretett könyveinek, iratainak megszokott rendjét”.

*

Zoltán Vilmosról, a veterán poétáról és kitűnő műfordítóról, aki a Szépműveltségnek is munkatársa volt, elhunyt alkalmából írta egy napilap: „Legismertebb, klasszikus értékű műfordításai közül valók Rabindranath Tagore és Carducci költeményei . . . ötvennél több külföldi regény, igen sok színdarab és novella . . . Botanikával is foglalkozott, élvezetes munkákat írt a növényvilág csodáiról s hosszú fehér szakállú, jóságos arcú, az utóbbi években már erősen megtört alakját jól ismerték Budapest művészvilágában”. (Ehhez még csak annyit tehetünk hozzá, hogy Zoltán Vilmos nem volt tagja semmiféle irodalmi társaságnak.)

*

Oláh György Harsányi-nekrológiából: „Másmint ünneplések, fáklyásmenetek, a sajtó érdeklődő lármája, a közérdeklődés meleg napsütése csalta volna ki a fényre egy ekkora szellem igazi énjét. Maga a köz, a kritika, sajtó, az üzleti irodalom és az olvasótábor segítette volna, hogy megtalálja és teljesen kiélhesse igazi formáit. Itt — magyar közönség közepén, amelynél rosszabb bába nincs — csak az elszigetelődés, élettől való teljes eltávolítás, egy zord és élettelen álmóvilág száműzetése lehetett Harsányi Kálmán sorsa”.

*

Ravasz László a Protestáns Szemlében (1929 : 444) Ady Endrét és Vargha Gyulát mint a magyarság két arcát idézi: „Bármily különböző érzelmekkel fogadják jobb- és baloldalon ezt a tételt, kétségtelen, hogy Vargha Gyulát Ady Endrével a polaritás, a sarkias ellentét törvénye kapcsolja egybe és ez teszi a két költőt a háború, a századvég és a század elejének egységes csillagképeivé. Mindkettő mérhetetlenül szerette fajtáját, a dunántúli köznemes s a hétszilvafás szilágysági magyar. Egyik azért, mert a régi marad, a másik azért, mert meg akart

újulni. Mindkettő sötét proféciáknak volt az embere s e proféciáknak súlya alatt mérhetetlenül szenvedett”.

*

„Vargha Gyula mindenestül a régi Magyarországhoz tartozik — olvassuk tovább Ravasz László megemlékezésében — és annak egyik legkésőbbi, de legsebbe alakja. Ady az új Magyarországhoz tartozik, s annak prófétája s egyszerűsmind áldozata. Vargha Gyulában az ethicizmus volt a legdöntőbb vonás, amely egész géniuszán uralkodott, Ady Endrének gazdag lelkéből éppen ez az egy hiányzott. Ott, ahol nem érzik alakjuk ellentétessége, hanem mintegy szélcsendben szólnak meg, költészetük sok hasonlóságot mutat. Képeikben, hangjukban úgy viszonynak egymáshoz, mint az idősebb bátya a kis öccséhez”.

*

„Ady egyike ezerévünk legmélyebben magyar alakjainak . . . Ady forradalmisága olyan, mint a Petőfié: az intuitív egyéniségnek, az átlagnál mélyebbre látó, a haladásra elrendelt ember elégedetlenségének lelki forrongása . . . Az Ady—Petőfi-féle forradalmiságból öntudatlanul is, szükségképen jobb világ fakad, tehát rombolása egyúttal építés az avult intézmények romjain”. (A makói állami redlgimnázium ezévi programtervezéséből.)

*

A Szegedi Katolikus Tudósító érdekes nyilatkozatot közöl az Ady-kérdésről. Mandola Aladár — egyébként zavarosan megírt és helyesírási hibáktól hemzsegető — cikkében olvassuk ezt az érdekes idézetet: A csanádi püspök is foglalkozott Adyval egy ifjúsági nagybőjti konferencián s az iskolák bátran elfogadják az ő álláspontját: „Nem mondom, hogy Ady nem írt egy-két szép költeményt, de egészben véve a sir felé mutat, mi pedig élni akarunk”.

*

Napihir: „A Sorbonne csehpárti tanára elvetette egy doktori értekezés Adyról szóló részletét”. (Nem részletről van itt szó, hanem egy úgynevezett kistéziszről, amelyet H. Sauvageot írt Adyról és amelyet Louis Eisenmann nem fogadott el disszertációs témául. Ugyátszik, meg kell várunk, amíg az oláhoknak és cseheknek is születik egy Adyjuk, akiről francia könyvet lehet írni . . . A magyar irodalomnak még a létezése is útjában áll a cseh propagandának.)

*

Hoover elnök politikai eszméit Firmin Roz a következő szavakban foglalta össze: „A kollektív haladás az egyéni haladástól függ . . . Az egyenlőség eszméjét meghazudtolja a tapasztalat. Haladás csak egyenlőtlenség mellett lehetséges . . . A kiváltságos emberek viszik előbbre az emberiséget, nem a kollektivitás. A tömegnek semmi köze a haladáshoz”. Föltűnő, hogy ezeket az arisztokrata-individualista elveket egy demokrata és „szabadságot”, „egyenlőséget” hirdető köztársaság elnöke hangoztatja. De egyszersmind megnyugtató is, hogy az Egyéniségnek ilyen hatalmas védője akadt.

*

Szovjetországból az a hír érkezik, hogy az egyetemi tanárokat politikai vizsgának vetették alá és aki nem tudott Marxból egyesre felelni, azt elcsapták. Ugyancsak elcsaptak néhány olyan egyetemi tanárt is, akik előadásaikban Isten nevét említették vagy a Bibliára mertek hivatkozni. (Ez a bolsevista gondo-

lat, — amely tíz évvel ezelőtt a magyar egyetemeken szintén *tabula rasa*-t csinált: — megtalálható manapság a jobboldali diktatúrák országában is. *Primo de Rivera* szembetalálta magát a madridi egyetemmel, *Mussolini* sok tanárt nyugdíjazott, lappangó, de komoly ellenfelei ma is az egyetemeken találhatók. Miért van az, hogy politikai változások legelőször is a légérzékenyebb ponthoz, az egyetemekhez nyúlnak? Ha valaki megírja majd a mai kor történetét, bátran nevezheti az üldözött egyetemek korszakának.)

*

Hornyánszky Gyula a Társadalomtudományi Társaság közgyűlésén elnöki megnyitó beszédet tartott, amelynek tartalmát az egyik napilap a következőkben foglalta össze: „Világnézeti tudomány egyáltalában nincs. Ez ellenmondás lenne a névben . . . A tudomány elsősorban az igazságot keresi és ha valamely világnézet a kutatást és ennek eredményét akarva-nemakarva befolyásolja, hangolja vagy színezi is: ez még nem teszi a tudományt világnézetté, viszont a világnézet szolgálatába helyezett tudás már nem tudomány . . . Theológiai tanszék époly kevéssé foglalhat helyet a bölcsészeti karon, mint szakszervezeti vagy bármely más világnézeti szemlélettől megkötött katedra”.

*

Kleblsberg Kunó gróf írja a *Pesti Napló* vezércikkében (jún. 16.): „... még nagyon hosszú az út az egyetemi gondolatnak olyan mértékű diadalához, hogy mindenki szívesen áldozzon a magas műveltség céljaira, amelynek közvetlen hasznossága a laikus előtt kevésbé szembeötlő. De az igazság már úton van”.

*

Szalay József szegedi rendőrfőkapitány cikkéből (*A Rendőr*, 1929): „A rendőrség sohase felejtse el, hogy neki nem az a hivatása, hogy az irodalmat és a művészetet az aljasodástól megóvalmazza. A rendőrségnek az a föladata, hogy a magasabb céljaitól elrugaszkodott irodalom és művészet révén a közönség ne aljasodhassék le. Csak a közönséghez való jutás megakadályozása a rendőrség kötelessége. Tapintat dolga, hogy eljárásában az irodalom és művészet érdekeit ne sértse s a közönség fölött ne atyáskodjék”.

*

Ugyldtszik a szélsőbaloldali irodalom maga is „kettészakadt”. Legalább is erre vall az a tollcsata, amely a „Száz százalék” és a Kassák-szerkesztette „Munka” között dúl. A kis m-mel címzett „munka” 1929. évf. 223. lapján olvassuk: „A magyar avantgardizmus örökfiatal, mert aktív, mozgalmas, figyelő és események felé forduló vezére az első években szinte példátlan számú hívet tömörített maga körül, túlnyomóan a fiatalság köréből; s be kell vallani, hogy ma épen ez a fiatalság kezdi éles bírálattal, inkább türelmetlen idegességgel, mint objektív kritikával ostromolni a kétségtelenül jelentős íróvá érett, világszemléletében fegyvermezettebbé higgadt, de változatlanul szocialista Kassákok”.

*

Halmi Bódog írja az „Im Westen nicht neues” c. szenzációs regényről: „Veszedelemes romboló könyv *Remarque* háborús regénye, mert nem szeretethangok szólnak meg benne, hanem az egész könyvön egy borzasztóan bántó fíntor vonul végig, a *Markovics Rodion* Szipériai garnizonjára emlékeztető lekicsinylése azoknak az epikus megmozdulásoknak, amelyekkel a hazájáért indult frontra az

ifjúság . . . A legnagyobb destrukció a népekben rejlő hősi ösztönöket akár a háborús borzalmak túlszínező festésével, akár a heroikus eszmének kigúnyolásával elfojtani törekedni". (Uj Nemzedék, jún. 11.)

*

Hadik Mihály gróf válaszolt először Kosztolányi Dezső Ady-cikkére (v. ö. Széphalom 1929: . . .): Tizenöt oldalt szentel Adynak a magyar Hugo von Hoffmannsthal és alaposan megtépdzza, mondhatnám megnádrágolja Ady költészetét és egy tüneményes formaérzéssel megáldott dilettáns elképesztő szuverenitásával végez vele. Valahogy olyan ez az egész vitairat, mint amikor pöttömnyi gyerek százados tölgyet akar megrázni . . ." (Reggel, júl. 15.)

*

Kosztolányi cikké „szinte gyermekes lehordása Adynak, többnyire anélkül, hogy érveket még csak meg is próbálna felhozni szidalomszámba vehető megállapításai számára. S ahol érvelni próbál, ott naivnak mutatkozik, ami egyáltalában nem vall rá arra a pompás vitatkozóra, milyennek Kosztolányit ismerjük, csak az elkeseredett riválisra". (Aczél Benő, Esti Kurir júl. 16.)

*

„A vidéki színészet válságáról állandó vita folyik. Sok év óta hangoztatják egyesek, hogy a nagyobb városokban házi kezelésbe kellene venni színházait. Szeged város meg is tette ezt az elmúlt őszön és a szegedi színháznak nemcsak az anyagi mérlege, de a műsora is azt bizonyítja, hogy ez a rendszer bevált. 397 előadást tartottak. Előadtak 161 prózai darabot, 46 operát, 184 operettet és 6 népszínművet. A program magyar szerzői a következők voltak: Madách Imre, Szilágyi Ede, Csiky Gergely, Herczeg Ferenc, Gárdonyi Géza, Zilahy Lajos, Móricz Zsigmond, Hegedűs Loránd, Rákosi Viktor, Földes Imre, Kacsoh Pongrád. A külföldiek közül ott látjuk többek között Molière, Wilde, Shaw, Hebbel, Offenbach, Strausz János, Schubert, Hervé, Verdi, Puccini, Bizet, Mascagni, Gounod nevét. A szegedi szezon erkölcsi és anyagi sikere gondolkozóba ejtheti azokat, akik a vidéki színészet létproblémájának megoldásával foglalkoznak". (Nyolcórás Ujság.)

ROSTA.

A CSEHBARÁT MÉCS LÁSZLÓ.

VÁLASZ CSÁSZÁR ELEMÉRNEK.

Császár Elemér megtisztelte a *Kortársak* című népszerű sorozatban megjelent kis Mécs László-füzetemet azzal, hogy a Budapesti Szemle júniusi számában közel három oldalon át foglalkozott vele. Kritikája lesújtóan kedvezőtlen, de Császár Elemér — aki különben saját sorozatában adta ki hasonló tárgyú és előbb ugyancsak a BpSz-ben megjelent tanulmányomat a felvidéki magyar irodalomról — mondott már lényegesebb helyen annyi jót is rólam, hogy az ő tollából a gáncsot is. köszönettel kell fogadnom. Hogy mégis felszólalok, azt nem saját védelmemre teszem, hanem ugyanazon elvi okokból, melyek Császár Elemér kritikájának megírására késztették.

Nem kívánom vitatni, hogy Mécs László jelentékeny költő-e vagy sem. Császár Elemér ugyanis azt írja, hogy az ő véleménye messze eltér az enyémtől:

a szerzőjétől, aki Mécs Lászlóban az újabb magyar líra egyik legértékesebb képviselőjét látja s meg van arról győződve, hogy az irodalomtörténet majd megállapítja róla: Új hangot hozott a magyar költészetbe és öröklött kifejezési lehetőségeket széles arányúvá fejlesztett tovább. A neve ott fog állni annak a fejezetnek élén, amelynek ez lesz a címe: Új idealizmus felé.

Igaz, hogy Császár Elemérnek Mécs Lászlóról való jelenlegi véleménye messze eltér nemcsak az enyémtől, hanem attól a Császár Elemértől is, aki négy évvel ezelőtt a BpSz hasábjain azt írta Mécsről, hogy ő a Felvidéknek egyetlen igaz költője:¹⁾

Mécs László határozott, erős, színes egyéniség. Költő, akinek van mondanivalója. Gazdag lélek és nyílt szív... Lírája... százharú hangszer, jóformán minden melódiája más és más, s mert nem jár a régi lírikusoktól szélesre kitaposott utakon, mindig eredeti, mindig újszerű, amit énekel... Ezekre az egyénien színezett érzésekre, ezekre a sajátos veretű gondolatokra megvannak Mécsnek a maga egyéni, sajátos hangjai is. Különösen csengő, szokatlan hangok. Helyenként Adyt hívják emlékezetünkbe, de erejük, élénk színük, művészi formájuk a költőé.²⁾

Kénytelen vagyok szégyenkezve megvallani, hogy én „legjobb barátomról írt tudománytalan magasztalásomban” nem találtam ilyen színes és lelkes szavakat. Mécs László értékelésére.

De ez nem lényeges. Én is azt mondom, hogy a jövő irodalomtörténete fogja megállapítani, — melyik Császár Elemérnek volt igaza.

Sokkal fontosabb az, hogy Cs. E., mint ezt már Mécs-ismertetésében is tette, újra kétségbevonja Mécs László nemzethűségét, politikumot víve bele az irodalmi kritikába. Kis tanulmányomban eléggé igyekeztem kimutatni (Cs. E. szerint „mesteri fogással”), mennyire szíve gyökeréig magyar

¹⁾ Bp. Sz. 1925. 577. k. 306. l.

²⁾ A kipontozások a magasztaló kitételek lényegtelen változatai.

M. L., mennyit köszönhet neki a felvidék magyarsága és mennyit szenved ezem magyarsága miatt a csehektől: M. L. nem szorul rá az én védelmemre, csak a módszer ellen kívánom teljes objektivitással felemleni szavamat, mellyel Cs. E. Mécs Lászlóra a hazaárulást kívánja rábizonyítani. Cs. azt írja: „Akiket a költő megátkoz, azok mi vagyunk, s a győzők, akiket például élénk állít, a csehek. . . , egypár idézet Mécs László verseiből talán rávilágít arra, mint értelmezi a költő a pacifizmust és a nemzethűséget“. Ezek után idézi Császár Elemér a következő versszakot:

Üdv néktek győzők! Átok a rút pártoskodókra,
hiú virtuskodókra, vérük-pocsékolókra,
nagy népi Célok szavára vak, süket
kakaskodókra, hárman-kilenc-felé-futókra,
kik béka-egérharchban elveszték népüket.

Minden vita helyett közlöm ennek a versnek nemidézett részét:

Mint örült agyvelőből kiröppent szörnyű fantom,
bomlott malomként zajló idegzetű titán,
utcakőre állók, sziklához vágva lantom
s nagy-harsogón megíújom rézőblű trombitám:
üdv néktek, akik ültök a diadalszekéren
és részegen daloltok a mámor-paripán.

Ha kellett: hősi karral, ha kellett: árulással,
ha kellett: koldulással, ha kellett: aranyon,
megvéve Lucifert is, ne cimborálna mással,
(mit ér a kincs a népnek, kit mások járma nyom?)
— dolgoztatok a népért s ma diadalszekéren
tündöklök a Szabadság, a legszentebb vagyom.

(Itt következik a Cs. E.-től idézett versszak; azután:)

Üdv néktek, akik ültök a diadalszekéren!
rogyásig lakva jókkal aranszekeretek . . .
népem számára róla csak ezt az egyet kérem:
ő is csinálja végig, amit ti tettetek!
Tanítsa meg a járom, tanítsa meg az ostor:
tanuljon tunya népem, tanuljon töletek!

Engem ez a költemény a *Vén cigány*, a *Nagyidai cigányok* és *A gólyához* hangulatára emlékeztet. Császár Elemér nem értette meg, a csehek megértették és köszönetül M. L.-től elszedték az útlevelét és rendőri felügyelet alá helyezték. Szerintük a költemény tiszta lázítás ő ellenük . . .

Császár Elemér tovább így ír:

A másik helyen azt olvassuk, hogy egy gyermek nevetésére: „Cseh, zsidó, magyar . . . családdá melegedtek“. Szép gondolat, igazi ember-szeretet, de a vers (*Gyermekség prófétája*) következő sora így hangzik:

„Gyermek, próféta, prédikálj nekünk!” Szóval: legyen a magyar és a cseh egy család tagja! S valóban, egy másik versében azt hirdeti, hogy: „Átkozott, ki most sem áll a testvércsókos hajnaltáncba!” Átkozott tehát a magyar, aki nem borul a cseh nyakába!

Igazában az első vers a gyermeki mosoly csodálatos hatalmáról szól; mely a martalóc szívét meglágyítja, mely az anyát a bűn széléről visszarántja. Az idillikus képek sorozatában olvassuk a következő két strófát:

En láttalak. Rohant a gyorsvonat.
Gőgös csehek, űzött zsidók,
bús magyarok préselten ültek ott.
A levegőben szinte töröket
hullattak a szemek a szűk kupében.

En láttalak. Álltál a közepén,
mint rózsaszínű ópiumpipa,
a nevetésed szétsugárzott:
szívtott belőled cseh, zsidó, magyar
s terajtdad át családdá melegeđtek . . .

Ebben a versben nincs semmi politikum, egyszerű áhítatos sorok; a költő igen nagy *ellentéteket* akart felsorolni és azért alkalmazza ezt a képet. A „Gyermek, próféta prédikálj nekünk” sor pedig már a következő strófiához tartozik, formailag és tartalmilag. A másik verset M. L. az elszakítás után írta, amikor minden nemzetiség gyűlölettel fordult a magyarság felé s amikor ez a *Hajnali harangszó* valóságos evangéliumként hatott. A Cs. E. által vajmi csonkán idézett versrészlet így hangzik:

Tánc feszüljön a harangban: hajnaleMBER szíromtánc,
mely magyar lányt, tót fiúcskát, testvértáncra pöndörít,
gyermekkezet gyermekkézbe, lelket fűzzön tavaszláncba!
Gyűlölünk már Káin óta vérivásig, csömörig!
Átkozott, ki most sem áll a testvércsókos hajnaltáncba!
Átkozott, ki székelyt gyilkol Szentistvánkor, zsidót gúnyol szombaton.

Tehát nem a magyar átkozott, aki nem borul a cseh nyakába, amint Cs. E. ezt túlságos szabadossággal állítja (a *cseh*-szó egyáltalán nem fordul elő a versben), hanem a *cseh, aki magyart gyilkol Szentistvánkor*. A magyar-tót barátkozásra való felszólítást pedig senki sem kárhoztatja, aki a revíziónak igazi híve.

Furcsa alapokon nyugszik ez a házaárulási per és még azt a bókot sem adhatom vissza Császár Elemérnek, hogy „mesteri fogással” bizonyít. Mécs László nemzethűsége mellett három kötet vers, tízéves fajmentő munkásság és hárommilliónyi elszakított magyarság tesz tanúbizonyságot. Ellene Cs. E. három versidézetet vonultat fel, melyeknek kommentárjai épen az ellenkezőjét mondják annak, amit maguk a versek hirdetnek. Cs. E. jóhiszeműségében ennek

ellenére sincs jogom kételkedni. Tudományos alaposságát műveinek egész sora hirdeti. Mi az oka tehát ennek a nyilvánvaló tévedésnek?

Cs. E. elvszerűen, tudatosan és akartan képviseli irodalomtudományunkban a konzervativizmust. Ebben látja főmisszióját. Kritikájában is gúnyosan emlékezik meg rólunk, mint a *fiatalok* nemzedékéről, akiknek világnézetéből ők, az *öreg*ek nem kérnek. Gyulai Pál is konzervatív volt, anélkül, hogy ezt hangoztatta volna. Cs. E. keresi az alkalmat, hogy vállalt missziójának eleget tegyen és néha bizony Don Quijote-ként indul harci újtárra s szélmalomokkal csatázik. Távol áll tőlem, hogy Cs. E. nemesgyökerű és kétségtelenül szükséges konzervativizmusát kifogásoljam, de szerintem az ellenséget rossz helyen keresi. Nem a modern szellemtudományban van az, amely a magyar filológia nemes hagyományait fejlesztette tovább és minden, csak nem forradalmi jelenség, sem az elszakított területek költőiben, akiknek nagy részt köszönhető, hogy a trianoni határokon túl még nem halt ki a magyar szó. Legkevésbé pedig bennünk „fiatalokban“, akiket a húszévesek nemzedéke már régen öregeknek tart, akik — két ellentétes nemzedék között állván, mint háborús nemzedék a háborúelőtti és utáni nemzedék között — abban látjuk misszióinkat, hogy szakadékokat áthidaljunk, ellentéteket egyeztessünk, tisztelettel az öregek iránt, akik számára Ady Endre még vörös posztó, és megértéssel a fiatalok iránt, akik számára Ady Endre történeti hagyomány. Cs. E. kritizálja minél szigorúbban tudományos munkáinkat, de ne akarjon erőszakkal világnézeti szakadékokat támasztani egy-egy, habár különböző útú nemzedékek között.

(Berlin.)

Farkas Gyula.

NEOKONZERVATIVIZMUS, AVAGY MIRE MEGVÉNÜLÜNK.

Régi és új magyarság harca — a nemzeti alapon álló társadalomban — soha nem volt annyira heves, mint legújában. Az alábbi glosszák annak illusztrálására akarnak szolgálni, hogy mennyire relatív minden állásfoglalás: ami tegnap modern volt, ma konzervatív és megfordítva. Irányok elmulása jelenti a szellemiség örök életét.

1. Magyar és modern.

... S ha elátkozza százszor Pusztaszer,
Mégis győztes, mégis új és magyar.
(Ady Endre.)

Elöttem fekszik egy értekezés az 1894. évből. „Jutalmat nyert a budapesti kir. magyar tudományegyetem bölcsészeti karától“. Címe: *A valóság és határai a művészetben*. Jellegje: Magyar és modern. Szerzője nem más, mint a mai konzervatív akadémikusok egyik vezető egyénisége, a Budapesti Szemle munkatársa, Ady rosszalója: Pap Ferenc.

A fiatal, királygyűrűs Pap Ferencet határozottan Ady előfutárjai közé

kell sorolnunk: modern mert lenni a-millénium konzervatív idején. Neokonzervatívizmus, avagy mire megvénülünk . . .

*

Neokonzervatívizmus lehet forradalmi jelenség is. Tokióból egy kegyetlen ősi-japán szokás fölújítását jelentik: „Egész Japánban megdöbbenést keltett egy ősi szokás fölújítása. Arról a hagyományról van szó, amely megkövetelte, hogy egy-egy nevezetesebb halottat hozzátartozói és szolgálai is kövessenek a más-világra. Egy Hisayoshi Otsuka nevű diák ezt a hagyományt tartotta szem előtt, amikor elhatározta, hogy öngyilkos lesz. A robogó vonat elé vetette magát, amely halálra gázolta. Otsuka búcsúlevelében megírta, hogy szeretett mestere, dr. Shinkichi Nesugi professzor, a tokiói császári egyetem jogtudományi karának egyik tanára után megy a halálba. Dr. Nesugi, akit a napokban temettek el, életének utolsó éveiben a legkonzervatívabb irányzatot képviselte és hogy milyen hatással volt, annak tragikus bizonyítéka most tanítványának ez a drámai öngyilkossága“.

Egy tanár, aki ókonzervatív „világnézetet“ hirdet a katedráról és megrontja vele az ifjúságot . . .

*

Vallás, haza, izlés: ezt a hármas jelszót írta zászlajára a harcos neokonzervatívizmus. Ki akar véteni e hármas jelszó ellen? Képzelt bűnök miatt nem lehet megrendszabályozni az irodalmat.

A szent jelszavaknak azzal ártunk legtöbbet, ha velük akarjuk takargatni az agresszív türelmetlenséget. Ime egy példa a napi eseményekből: „Amanullah-t istentagadónak mondja az afgán ellenkirály, mert leborotválta a bajuszát. Batsi Sakas Kabulból proklamációt bocsátott ki, amelyben Amanullah-t hitetlenséggel és a vallás elleni legsúlyosabb bűnökkel vádolja. A bűnök között szerepel az is, hogy bajuszát orosz módra leborotváltatta a Korán határozott tilalma ellenére . . .“

Bizonyos körülmények között a Szücs György bajuszához való ragaszkodás is „konzervatív világnézetet“ jelenthet.

*

Hogy mennyire összekuszálódnak a szellemi élet harcaiban a jelszavak — „konzervatív“ és „modern“, „soviniszta“ és „humanista“ — arra jellemző például a kilencvenes évek egyik avant-garde lapját, a *Politikai Hetiszemlét* lehetne idézni.

Ez a folyóirat a harcos sovinizmus, a negyvennyolcas mellverés jegyében indult meg. Folyton azt kiabálta, hogy nem vagyunk eléggé soviniszták. Ez az akkori sovinizmus azonban a piros-fehér-zöld cégér alatt csupa olyan eszmét propagált, ami ma homlokegyenest ellenkezik a „konzervatív“ világnézettel. Ez a folyóirat lármázott a polgári házasság behozatala érdekében, dicsérte Szó-moryt és védekezett a klerikális sajtó túlkapásai ellen. Kenyeret az alföldi népnek! Szabadelvű haladást! Le a Németországból jövő reakcióval! Ilyen eszméket propagáltak és miközben Petőfi nemzeti érzését magasztalták, Lenkei Henrikről — „erősen szocialista“ versei kapcsán — azt írták, hogy „költőink legjobbjai közé“ sorolható.

Nincs kétség benne: a soviniszta *Politikai Hetiszemle* azok közé az orgánumok közé tartozik, amelyek előkészítették a „baloldali“ ideológia kialakulását és megásták a 67-re alapított millenáris államrend sírját.

2. A naturalizmus apostolai.

Notre querelle est là, avec les écrivains idéalistes. Ils partent toujours d'une source irrationnelle quelconque telle qu'une révélation, une tradition ou une autorité conventionnelle. Nous, écrivains naturalistes . . .

Zola, *Le roman expérimental*.

A naturalizmust manapság bűnnek deklarálják a neokonzervatív alapon *divatos budai írók*. A Petőfi-Társaságban Raffay Sándor tartott hangos vádbeszédet a realizmus ellen. Az *Uj Nemzedék* reprodukciójában idézem néhány mondatát: „A mindennapi életnek is vannak árnyékai, de az irodalomnak nem az a föladata, hogy ezeket meztelenül föltárja és mutogassa, hanem annak beigazolása, hogy nincs az élet mélységeiben sem olyan sötétség, amelyen a vígasztalás csillaga át ne ragyogna. A lélek fájának is vannak éretlen és romlott gyümölcsei, de jóízű ember nem rak vendégei elé romlott gyümölcsöt”.

Raffay püspököknek igaza van a maga szempontjából, de nem az irodalom világában. Volt idő, mikor a mai neokonzervatívok magasabb morális értékeket véltek fölfedezni a már akkor sokat támadott naturalizmusban, amelynek védelmére harcba indultak az *akkori* fiatalok. Ott van például az ifjú Pap Ferenc, aki Tolstoj, Ibsen és Zola merész valóságábrázolása mellett tört lándzsát királygyűrűs dolgozatában:

Bármily komor és hideg e szellem, tőle mi, ennek a vénülő kornak gyermekei, nem szakíthatjuk el magunkat . . . Zolának nagy érdeme van. Elmélete nem egyéb, mint *forradalmi kiáltvány* a modern művészekhez . . . Zola egy haladó századot lát maga előtt, melyet minden ízében a tudományos szellem hatott át. A kísérleti módszer egymás után dönti romba a metafizikus gondolkodás légvárait. Megváltozik az ember fogalma is. Claude Bernard kísérleti orvostudománya a fiziológia újabb felfedezései meggyőzik a századot, hogy ugyanazon determinizmus uralkodik az élettelen és élő testeknél, még a szellemi világban is. Ezzel a haladó századdal szemben látja Zola az idealista írókat, gúnyjának állandó tárgyait, kik az előítéletek hatalma alatt a tudatlanságból dicsőséget, erényt csinálnak, még mindig rejtelmes erőben hisznek s műveiket természetfeletti alapokra helyezik.

Szegény idealista írók! Egykor nagyon lenézték őket a mai neokonzervatívok. Szinte kedve volna az embernek odakiáltani az egykor „modern” kritikus felé: Ne oly hevesen, determinista fiatalember! Jönnek még rosszabb idők is a naturalizmusra! Vagy inkább azt: Helyes, helyes! Kit korának érzeménye hevít, rossz kritikus nem lehet . . .

„Nagyjelentőségű — folytatja tovább a fiatal Pap Ferenc — Zolának a végletektől megszabadított elmélete s higgadt, szabad szellemű gondolkodók, mint Bölsche, el is ismerik ezen jelentőségét, érdemét . . . [Zola] a valóságosság követ kibővítette oly mértékben, amint azt a modern kor szellemi műveltsége kívánta”.

.*

De hát mért kell az életnek *sötét* oldalait ábrázolni? — kérdezhetnők a mai neokonzervatívokkal. Erre is megfelelhetünk a saját szavaikkal:

... szinte hallok a gúnyos megjegyzést, hogy biz a modern művészet nagyon is emlékeztet a fagyos északnak kiaszott zuzmójára. De bármily szánalmasnak tűnjék is föl németyek szemében a modern művészet, a modern ember előtt mindig kedves marad, époly kedves, mint az észak lakója előtt a jégmezőknek fakó virága, a zuzmó, mert természetes növényzeté a mi hidegebb korunknak.

Bár volnának ma is olyan lelkes és tudós apostolai a modern-romantikus törekvéseknek, mint amilyenek harcoltak annak idején a 'naturalista-materialista világnézet kiaszott zuzmóiért...

*

A „realizmusért“ harcolók első soraiban ott látjuk Császár Elemért is, a mai neokonzervatív-antirealista mozgalom egyik vezérét, aki a kilencvenes években a romantikát temette és az élet sötét oldalainak ábrázolását dicsérte, egyik nagy irodalmi bölcseségről tanúskodó, szép és modern cikkében (*A romantizmus halála*, Politikai Hetiszemle, 1895 szept. 8.):

... Minden így jár a nap alatt! Irányok vesznek, irányok kelnek, a történelem nagy malomkerekén hol az egyik, hol a másik lapát van fölül. Ma Caesar, holnap Brutus. Így van ez az irodalomban is. A XIX. század elejének hatalmas áramlata, a *romanticizmus*, erőtlennül fekszik a küzdőtéren és fölötté teljes diadalmát üli a *realizmus*. Az érdekelt felek, az elfogódott lelkek újjonghatnak vagy sírhatnak ezen a változáson. A modern eszmétől megkapott fiatalság, vagy a régi teóriákban nevelt öregek nem mulaszthatják el érzelmeiket kifejezni a viszonyok új alakulásán. De aki minden balítélettől menten a dolgok mélyére tekint, az sem nem örül, sem nem sajnálkozik ezen, hanem természetesnek, a társadalmi és irodalmi nézetek fejlődésében gyökerezettnek találja a fordulást.

A fiatal Császár Elemér, ime, tort ül a „régí teóriákban nevelt öregek“ szőlőhegyén. Illendően megkönnyezi a régi szép romantikát, amelyben eladdig az „ideális lélek“ örömét lelte. Az új idők új dala immár a „szép“ realizmus lett, az az ideál, amit majd a neokonzervatívok máglyára visznek:

A modern embert meghatja az az igazság, amellyel Dostojevszkii a *Rázkolnikov*-ban egy gyilkos lelkivilágának a képét adja, megrendül a mai társadalom romlottságán, amint ezt Ibsen a kisvárosi társadalmi életből szakított alakokkal élénk állítja, midőn a *Mensonges*-ből megismeri a párisi szalonélet raffinált és mesterkétlen finom gonoszságát, bámulva kiált föl:

— Szomorú, de igaz!

Az ízlés e változásának oka az emberek világnézetének változásában keresendő...

Szorú, de igaz! — ezt lehetne ma is a kilencvenes évek modernjeivel vászolni Raffayéknak. Mert „a modern ember másképp gondolkozik“ — hogy tovább idézzük Császár Elemérnek ma is helytálló történetfilozófiai fejtegetéseit:

Elfog ugyan bennünket is a sajnálkozás, a sors kibékíthetlensége, de főlemel egyéniségünk tudata, amely a mi biztonságunkban és a mások

jogos, a természet törvényei szerint bekövetkezett pusztulásában nyilvánul. Romanticizmus és naturalizmus, idealizmus és realizmus, csak formák, amelyekbe az irodalom öltözik. Pusztulásukon nincs mit sajnálkozni.

Az „átkos“ naturalista világnézet abszolúciót nyer, mihelyt *sub specie aeternitatis* nézzük a dolgokat.

*

Föl és le: örökös hullámvás az irodalompolitika. Marinetti-t, a futurizmus világrobbantó megalapítóját az új olasz Akadémia tagjává nevezték ki. Ugyanazt a Marinetti-t, aki 1908-ban, a futurizmus alapító Kiáltványában többek között a következőket hirdette: „Miel akarjuk pusztítani a múzeumokat, a könyvtárakat és a világ összes akadémiáit; küzdeni akarunk a moralizmus, a feminizmus és minden opportunus gyávaság-ellen“.

Az új olasz nemzet nem félti hagyományait az „erkölcstelenség“ és rombolás prófétáitól. . . . Az anarchia akadémikus irány lesz. Képzeliük el Batthiányi Ervin grófot Concha Győző mellett vagy Kassák Lajost Pekár Gyula karján a budapesti Akadémiában.

3. Forradalmárok 1895-ben.

Nekik rossz minden, ami új
S jó minden, ami ócska.
Hazát s hitet megmentene
Egy kis — reakciócska.
Kozma, Szatirák, 1893.

A magyar közvélemény annyira érzékeny a háború óta, annyira lelki cenzúra alatt tart minden bátrabb szókimondást, hogy ilyen atmoszférában nem csoda, ha Ibsenek helyett Csáthó Kálmánok és egyéb nyárspolgár-írók viágzanak. Ma a fiatalság nagy része azt hiszi, hogy csak úgy érvényesülhet, ha *gutgesinnt*, ha szervilisen tekintélytisztelő, ha a neokonzervatívok avult irodalomfölfogását osztja. Pedig cenzoraiak valamikor még harcoltak a maradáság ellen, sőt annyira is merészkedtek, hogy egyszerűen harcra sem méltatták a lenézett maradiákat:

„Itt-ott még ma is kiáll egy-egy küzdő a régi rozsdás fegyverekkel, meg-
rázza a kopott pajzsot, de ellenfél nem igen akad“ — olvassuk Pap Ferencnél,
1894-ből . . . A megöregedett egykori forradalmárok manapság maguk is elő-
veszik a régi rozsdás fegyvereket.

*

Nem elég a hivatalos cenzúra, társadalmi cenzúra kell, „erkölcsi okokból“ be kell tiltani bizonyos színdarabokat! — írja a neokonzervatív sajtó. Amióta irodalom létezik, igen sok remekművet tartott erkölcstelennek az a politikai törekvés, amely társadalmi diktatúrát akar. A kommün például erkölcstelennek tartotta és betiltotta az *Ember tragédiáját* a falanszter csödjének ábrázolása miatt.

Vannak „finomabb és szabadabb erkölcsi nézetek“ — amiket Pap Ferenc és a kilencvenes évek tehetséges modernjei megértettek. „Nem Ibsen műveiben van a hiba; inkább a bírálókban, kik modern drámánk egyik kimagasló alakjáról oly gyorsan s oly könnyen ítélnék“ — írta Pap Ferenc (i. m. 8. l.) — „Más világ az, melyben a bírálók élnek s más világ, melynek levegőjét Ibsen szívja.

Az első egy régi, szűkkörű felfogás világa, melyben a hagyományos törvények sérthetetlenek és szentek, — bármily erkölcsstelenek s igazságtalanok legyenek is, s melyben az ember nem egyéb, mint dogmák rabszolgája. Ibsen oly embereknek világát is ismeri, kiknek lelkülete finomabb szálakból van szövve, kiket a társadalmi formák, hazugságok nem kötnek, kik úgy gondolataikban, mint tetteikben szabadok tudnak lenni“.

Ha manapság valaki társadalmi hazugságokat, tetteikben szabad embereket vinne színpadra, vagy ha kritikus az ilyen író t véletlenül tehetségesnek tartaná — a divatos budai írók rögtön megadnák a vészjelet: Vigyázat! Baloldal! Destrukcio! Cenzurázn!

Irodalmi babonák és dogmák korát éljük.

*

Szürke nyárspolgárokkal, a konvenció keretei között mozgó cselekvésekkel népesítsük be az irodalmat? Száműzzük III. Richárdot vagy Macbeth szörnyűségeit? Hiszen még a vallásosság hősei között is azok az érdekesebbek, akik nem járnak taposott utakon, Szent Ágoston, a misztikusok, a szombatos rajongók, lázadó pogányok és gályarabságra hurcolt eretnekek . . .

Minden kornak megvan a maga eszménye, amiért harcol és amiből aztán kiábrándul. Ez az *ember tragédiája*. A művészetben sincsenek örök eszmények. Jól írta Pap Ferenc: „Le kell mondanunk arról a hiú ábrándról, hogy a művészetek számára egyszer s mindenkorra részletes törvénykönyvet írjunk“.

*

De arról is le kell mondanunk, hogy a művészeteket kicsinyes moralizáló szempontokkal üldözzük. Bölcsen megmondotta ezt egy Doktor Apácai nevű kritikus, aki a Politikai Hetiszemle c. már idézett folyóiratban (1896 jan. 19.) a *Költői igazságszolgáltatásról* értekezett. A cikk — igen helyesen — a „rég! esztétikának“ az ellen a követelése ellen irányul, amely azt kívánta, hogy „a költő igazságosan mérje ki mindenkinek a sorsát“... Shakespeare, Sophokles, Dumas, Ibsen nem arra tanítanak, hogy „a költészet is az erkölcs szolgálatában áll“. Ellenkezőleg:

... épen ezek a modern alkotások figyelmeztetnek arra is, hogy ne az erkölcsi szempont vezessen szépirodalom megítélésénél, erkölcsöt prédikálni épp úgy nem lehet hivatása a költő múnék, mint a tudományt előmozdítani, akárhogy iparkodjék is ezt Zola bebizonyítani az ő tudományos és morális célzatú regényeiben.

Hogy Zola milyen erkölcsre tanít, azt most ne feszegessük, de annyit mindenesetre kuriózumképen érdemes regisztrálni, hogy ez a liberális fölfogású és az irodalommal szemben olyan „esprit large“-nak bizonyult Doktor Apácai nem más, mint Császár Elemér, a mai „konzervatív“ Petőfi-Társaság alelnöke, amint azt a Studium lexikonából megtudjuk.*)

*

Ma ismét a vallásosság korszakában élünk. A dy egyik letragikusabban vallásos költőnk. De a vallásosság nem lehet mesterséges irodalmi program: csak akkor fakad belőle művészet, ha élmény és mélyről jön.

*) Az 56. lapon: „Dr. Apácai Császár Elemér írói álneve a Politikai Hetiszemle c. folyóiratban.“

Volt idő, mikor más volt az eszmény. A XIX. század eszménye, sőt vallása a *tudomány* volt. Ma már persze egész szellemi életünk a spiritualizmus jegyében áll, de a kilencvenes években még divat volt lenézni romantikát, középkort, fantasztikumot, szimbolumokat. A józan materializmus és gögös pozitivizmus idején a modernnek ilyenformán nyilatkoztak, P a p Ferenczel (i. m. 11., 18., 27. és 28. l.):

A komor középkor hozta létre e műveket, a vallásos rajongásnak ködös kora... Mire hivatkozik az elfogult kritikus, ki egy letűnt kor iránt való rajongásában amaz egyetlen kor ízlését akarja általánosítani? A művészet ép oly terméke a kor szellemének, mint a délvidéknek a nagylevelű, büszke pálma... A hit helyét a vizsgáldóság, a kételkedés, — a vallásos meggyőződés helyét a természettudományi világnézet foglalta el... a szabad akaratához fűződött álmódosítások eltűnnek.

Ez előtt a fölfogás előtt nincs már „homályos metafizikai gondolkodás“, nincs „független lélek“, csak „fiziológiai tényezőkkel működő gép“ van: az új Ember. Ez az új Ember — 1894-ben — olyan volt „mint a kalitjából kiszabadult madár... Mindent megvet, mi *szabad gondolkodásával* ellentétben áll. A dogmákra, a társadalmi formák nagy részére csak szánalmas mosolya van s konvencionális hazugságokat lát sok olyan intézményben, melyeket csak nemrég is még szentekül és sérthetetlenekül imádtak“. (P a p F. i. m. 29. l.)

Ime a „társadalmi forradalom“, az *Umwertung aller Werte*, a dogmanétküli morál egy ártatlan irodalmi kritikában. Ha ma írná ezt valaki a *Széphalomban*, a divatos budai írók folyóiratai politikai bombát keresnének az irodalmi csomagolás alatt.

*

Akkor is a *világnézet* szent nevében harcoltak a *l'art pour l'art* ellen és állásfoglalást követeltek az írótól: „Bármily komor, bármily hideg e szellem, tőle mi, ennek a vénülő korszaknak gyermekei, nem szakíthatjuk el magunkat. A *természettudományi világnézet* rányomja bélyegét a gondolkodásunkra, érzéseinkre, egész jellemünkre. A művészet is csak úgy gyakorolhat ránk hatást, ha a világnézettel összhangban van, ha benne a valóság a kor tudományos szellemén, modern fel fogáson alapul“. (P a p F., i. m. 29. l.)

Tehát: modern legyen, az irodalom és komor, természettudományos világnézetű, különben nem gyakorol ránk hatást! Ime, Raffaynak ismét a saját fegyverbarátai adják meg a választ. A régi dogma helyébe egy új dogma lép, a régi inkvizíció helyébe új máglya, a szabadon röpködő intoleranciája. Mintha bizony nem fejezhetne ki az irodalom „derűt“ és idealista világnézetet! De hát csak nem kell ezt P a p Ferenczel szemben hangoztatni?

*

A francia Akadémia 1638-ban bizottságot küldött ki annak megállapítására, hogy Corneille *Cid*-je megfelel-e a követelményeknek. A bizottság véleményét egy Chapelain nevű obscurus esztétikus foglalta írásba és munkája — *Sentiments de l'Académie sur le Cid* — azt a konkluziót örökíti meg, hogy Corneille darabját súlyos erkölcstelensége okáért haladéktalanul át kell alakítani. Az átfestés ugyan nem történt meg, de a *Cid* azóta a legfőbb kötelező iskolai olvasmány, még az apácák által vezetett intézetekben is.

Chapelain-t pedig a köznevetség szele kisodorta a halhatatlanok Pantheonjából.

*

Erre is lehetne idézni Pap Ferenc szavait: „Mint az egész világon, a művészetben is csak egy törvény uralkodik, a hatalmasabbnak, a kiválóbbnak joga, mely hódolatot követel. Kis szellemeknek, közönséges lelkeknek szava a művészet terén folyó szellemharcban nyomtalanul elvész“ (i. m. 49. l.).

Legyünk hát modernek, bátor forradalmárok, csak a *merész gondolat*, a *felforgató eszme* érdemli meg a győzelmet: „A tömeg riadva száll síkra a felforgató eszmékkal, de a hatalmasabb szellem nagy erejével lassanként a tömeg lelkiületébe csempészi eszméit és diadalmaskodik“ (u. o.).

Igaz a van Pap Ferencnek: a tömeg mindig hajlandó megkövezni az új prófétát — a régi próféták nevében.

4. Zsir-esztétika és Kraft-Ebing.

... la beauté du corps est un sublime don
Qui de toute infamie arrache le pardon.
Baudelaire, *Fleurs du Mal*, 1857.

A XVI. század és a Fölvilágosodás szentül hitt az emberiség haladásában, tökéletesülésében. A boldog Aranykort a jövőbe helyezi a szocializmus. Ezzel elmenttben Rousseau és a praeromantika óta az emberek nagy része abban a hitben él, hogy a világ folyton romlik, mindig erkölctelenebb lesz. A nyárspolgár nagyapjának „erkölcsös“ korára hivatkozik, de unokája viszont már ő reá fog hivatkozni. Egy biedermeier-korabeli vers illusztrálja ezt a boldogító illúziót:

Als der Grossvater die Grossmutter nahm,
Da herschte noch sittig verschleierte Scham,
Man trug sich fein, ehrbar und fand es nicht schön,
In griechischer Nacktheit auf Strassen zu gehn.

Als der Grossvater die Grossmutter nahm,
Da war noch die Tatkraft der Männer nicht lahm.
Der weibische Zierling, der feige Phantast
Ward selbst von den Frauen veröhnt und verhasst.

(August Langbein, 1812.)

Ha így romlik tovább is a világ, hamarosan a bubifrizura kora lesz a legeszményibb erkölcsösség, a nagyapai romlatlanság korszaka: a boldog idő, amikor szüléink még szemérmes-szendén térdszoknyában és rövid hajjal mutatkoztak ...

*

Bezzeg a „haladó“ naturalizmus nem vetette meg a női test kultuszát. A darwinista-pozitivisták kritikust akkor még „a való élet nyers és teljes visszatükröződése“ lelkesítette és a „ködös“ középkor misztikus lelkének spirituális-élet-szegény alakjaitól elfordította tekintetét és mohón kereste Rubens „földi lényeit“. Ne legyen a szentkép testtelen, jöjjenek inkább szemeink elé „élettel tel-

jes kövér nők, duzzadt női izmokkal s jellemző zsírlerakodással". (Pap F., i. m. 12. l.) Ez a jellemző zsírlerakodás igen jellemző a kilencvenes évek modernjeire, akik ma azt ajánlgatják a művészeknek, hogy *takarja le* az élet duzzadó nuditásait. Harmincöt évvel ezelőtt még az érdekelte festői látásukat, hogy „mint helyezkedik el a *zsír* az emberi bőr alatt, mint rakódik le vékonyan a nagy férfiizmok közé, mint vonja be ruganyos vánkossal a gyermekek gyenge láb-, kar- és hasizmait, mint lazul meg s vándorol más helyre a kifejtett asszonyi testben a leánykori feszes zsírréteg". Sic transit „leánykori feszes zsírréteg“, a *zsír-esztétika* nagyobb dicsőségére!

Érthető, hogy ez a zsíros materializmus nem tudta elfogadni az expresszionizmus művészetét és a huszadik század őseit — Giotto-t, Grünewald-ot, Greco-t — észre sem vette.

*

Alljunk meg egy percre ennél a zsírlerakodásnál és adjuk át magunkat annak az ömlengésnek, amely a mai neokonzervatívokat nuditás-üldözőket és más képrombolókat, merész ifjúkorukban magával ragadta. A „pogány, érzékies“ művészet himnusza egyik legszebb részlete Pap Ferenc koszorús tanulmányának (54—55. l.):

Rubens képén egy fürdőbe lépő, gyönyörű nőt látunk. A csillogó selyembunda puha préme mellől bűvös erővel tűnnek elő a mezítelen testrészei — a telt kar, a kissé lágy mellek s a finom izmú lábak. Az izmokat mindenütt lágyabb asszonyi zsír vonja be, de azért a fényes bőr teljesen ruganyos, üde, rózsaszínű. Az érzékiség mámore ömlik el az egész testen. Hát még az arc! A duzzadt ajkáról, a hajlott ívű, ábrándos nagy szemekből, a derült homlokról csupa földi boldogság, csupa életöröm tündöklök alá. S köröskörül a gazdag fürtű haj olyan, mint a távoli hegyorom körül a naptól aranyos köd. Gyönyörű asszony Rubens felesége, ki még most is szeret, szeret hő szerelemmel s szeretni fog örökké.

Mindebből a konklúzió 1929-ben: sürgősen be kell venni Rubens gyönyörű asszonyát a kirakatból . . .

*

Ezzel a durva és érzéki valósággal szemben minő légies, spirituális magasságokba ragad az a fölfogás, amellyel — a nálunk indexre tett és a tudatlanok által „materialistának“ bélyegzett, de valójában „intellektuális“ — Baudelaire invokálja a szimbolumokkal teljes Természetet:

La Nature est un temple où de vivants piliers
Laissent parfois sortir de confuses paroles;
L'homme y passe à travers des forêts de symboles
Qui l'observent avec des regards familiers.

(Correspondances.)

Minő étheri mennybemenetel, platonikus elragadtatás, misztikus mámor fejeződik ki az üldözött Baudelaire egy másik versében:

Au-dessus des étangs, au-dessus des vallées,
Des montagnes, des bois, des nuages, des mers,
Par delà le soleil, par delà les éthers,
Par delà les confins des sphères étoilées,

Mon esprit, tu te meus avec agilité,
Et, comme un bon nageur qui se pâme dans l'onde,
Tu sillannes gaîment l'immensité profonde
Avec une indicible et mâle volupté.

Envole-toi bien loin de ces miasmes morbides,
Va te purifier dans l'air supérieur,
Et bois, comme une pure et divine liqueur,
Le feu clair qui remplit les espaces limpides.

Derrière les ennuis et les vastes chagrins
Qui chargent de leur poids l'existence brumeuse,
Heureux celui qui peut d'une aile vigoureuse
S'élancer vers les champs lumineux et sereins;

Celui dont les pensers, comme des alouettes,
Vers les cieux le matin prennent un libre essor,
— Qui plane sur la vie et comprend sans effort
Le langage des fleurs et des choses muettes!

Nem, ez a spirituális-romantikus Baudelaire csakugyan nem lehet ideálja a *zsir-esztétika* rajongóinak!

*

A naturalista iránynak ma már sincsenek lelkes hívei még abban a táborban sem, amelyet a kilencvenes évek modernjeiből fejlődött mai neokonzervatívok a *rút* ábrázolása miatt ostromolnak. Akkor, 1895-ben még Kraft Ebing volt az irodalmi Inspirátor, amint egy dr. Császár Elemér aláírásu, szellemes cikkben olvassuk (Politikai Hetiszemle okt. 20.):

A lélektani regények tárgya is most, legalább egyelőre, kimeríthetetlen. Éppen most jelent meg Kraft Ebingnek példákkal illusztrált orvosi műve *A nemi perverziákról*. Oly könyv ez, mely az íróvilág kincsesbányája lehet, teli konkrét adatokkal a lelki élet zavaros állapotairól.

Ma már persze — ó borzalom rágondolni is! — a neokonzervatívok nem igen ajánlgatják a *nemi perverziákat* „irodalmi kincsesbányának“. Sőt inkább: még a szerelem ártatlanabb kavicsait is kiszórnák az irodalom berkeiből. Erkölcsi haragjuk mennyköveit olyan írókra is szórják, akik a „Kraft Ebing“ zavaros lelkiállapotainak ábrázolásához képest igazán „fehér“ és „egészséges“ irodalmat művelnek. Quae mutatio rerum!

A *rút kultuszát* akkoriban hasznosítható törekvésnek minősítették a modern folyóiratok:

... íróink nem foglalkoznak eleget a külföld irodalmával. Nem mintha nem olvasnának külföldi műveket, csakhogy annak,

amit olvasnak, legfőljebb külsőségeit tanulják el, a mélyére hatolni nem tudnak. Még, az se lenne baj, ha elsajátítanák a franciák-tól a rút kultuszát, amit *naturalizmus*nak csúfolnak, mert legalább határozott irányt követnének és idővel a magyar szellem majd átalakítaná a mi követelményeinkhez, az már igazi haszon lenne, ha az északiak megrendítő realizmusát követnék...

(Császár Elemér, Politikai Hetiszemle 1895, okt. 6.)

Mit szólna ma a Petőfi-Társaság az effajta „megrendítő realizmus”-hoz?

5. Immanens magyarság.

... lelkelem ...

... kijebb csapongván a népek sorsára,
Hol örült, hol busult, mint világ polgára.
Mi is emelhet fel egy halandót jobban,
Mintha az emberség tüztől fellobban
S úgy nézvé a földet, mint azoney tanyát...
(Csokonai.)

Hegedüs Lóránt nemrégiben a *Pesti Hírlap* hasábjain heves kirohanást intézett a *Budapesti Szemle* egyik tanulmánya ellen, amely az *immanens magyarság* kifejeződését követelte az irodalomtól.

Kár a sok izgalomért! Ebben a kérdésben a helyes középutat már 1895-ben eltalálta Császár Elemér, elmefuttatást írva arról, a kényes tételről, hogy „föltétele-e az igazi lírának az erős nemzeti érzés?” (Politikai Hetiszemle 1895 aug. 25.) Császár, igen helyesen, két pontban adja meg a választ. Vannak sztagnáló korszakok, mikor a harcos, retorikus, programmszerű hazafias költészet nem időszerű. Ilyen csöndes korszak volt a millenium ideje — legalább is ilyennek látszott egy pillanatig:

Ha a nemzeti érzést a *hazafiságra* szorítanók, ha csak egy a szabadságot dicsőítő ódában, ha csak egy a haza szomorú sorsán búsuló elégiában fődöznők föl ezt a nemzeti érzést, akkor bátran elmondhatnók, hogy a nemzetiség mai napság a lírában nem fontos. Ma már szorosabb értelemben vett hazafias költészetünk nincs, de nincs is rá szükségünk.

Hogy mire van szükségünk, azt is megtanulhatja Hegedüs Lóránt Császár Elemértől:

... 67 óta nincs igazi hazafias költészetünk, ami van, az nem a haza, hanem a pártok költészete. Csakhogy a nemzetiség nemcsak a hazafias költészetben nyilatkozik meg, hanem szerepel, mint faktor minden költői műben, de főképp a lírában. Nem azt kívánjuk, hogy eget pufogató frázisok legyenek a magyar szabadságról, hogy betyáros láрма hangozzék minden sorában, hanem azt, hogy magyar érzés szóljon hozzánk a költeményből.

Ez az *immanens magyarság* ma is megvan a magyar lírában, leginkább az üldözött költőknél, Ady prófétaságában, Babitsnak magyar szavakon vérző intellektualizmusában. A szilágymégyei Ady Endrében több „immanens” ma-

gyarság van, mint tíz darab Petőfi-Társaság-beli és postafőtanácsosi hazafias lírikusban.

*

„Kettészakadt“ mai irodalmunk nem volt mindig kettészakadva. 1906-ban még egy táborban dolgoztak az új Magyarország apostolai. Mikor a *Szerda* című tudományos és művészeti folyóirat — mint „avant-garde“ orgánus — megindult, egy gyékényen árult Császár Elemér Ady Endrével, Kaffka Margit mellett Angyal Dávidot olvassuk a Jean Rictus strófáit idéző folyóiratban, a szemérmes Gárdonyi Géza összefér a „törtlágycékú“, „szilaj kéjek kicsépelte“, „keshedt, vánnyadt“ Szilágyi Géza nevű poétával, Ignotus, Gellért Oszkár, Fülep Lajos, Fenyő Miksa, Biró Lajos és más nyugatosok Ambrus Zoltán és Endrődi Sándor asztalán írtak és az anarchiáról szóló cikk mellett a hazafias színdarabok dicséretét gyártották . . .

A *Szerda* ebből a szempontból kétségkívül a *Széphalom* elődje volt: megvalósította az irodalom egységét, ő és új magyarság összebékítésén munkált és a haladó konzervativizmust képviselte.

És mégis üldöznek, magyartalannak bélyegeznek „immanens“ magyarságú nagy tehetségeket. Az üldözők motivumai: régi esztétikai dogmákhoz való ragaszkodás, vagy pedig maradiság és művészi érzék híján levő sivár-lelkűség, amely a nemzeti génusz jelszava mögé bújjik. Ezeket a szürke esztétikusokat már 1895-ben kitűnő fogalmazásban — *ipsissimis verbis* — jellemezte Pap Ferenc (i. m. 68. l.):

. . . Mit szólunk azoknak törekvéséről, kik vagy régi iskolák iránti nagy tiszteletükben, vagy a nemzeti génusz jelszava alatt a modern szellem legcsekélyebb jelentkezését is ki akariák irtani irodalmunkból s szabad teret adnak a színtelen idealizálgatásnak s hatásvadászatoknak?

Pap Ferenc és Császár Elemér bölcs szavai megérdemelnék, hogy márványba vésve mementóul ott álljanak a maradi neokonzervatívok és divatos budai írók falain . . .

*

Igazuk van a *l'art pour l'art* ellenzőinek: nincsen művészet világnézet nélkül. A naturalista stílusnak — amelyért a mai neokonzervatívok ifjú „forradalmár“ korukban lelkesedtek — szintén megvan a maga *életeszemlénye*, amint azt legújabbán a Protestáns Szemle 1929. évf. 303. lapjáról is (Nagy József cikkéből) megtanulhatni. Ez a naturalizmus nyilván a földi létben látja élet és irodalom célját. Annak, hogy az író Balzac-i vagy Zola-i „őszinteséggel“ rajzol, valamint annak, hogy a kritikus lelkesedik az effajta „őszinteség“-ért: vannak bizonyos ethikai következményei. De állapítsuk meg itt is a *fokozatos felelősség* elvét: legelsősorban az Élet a bűnös, aztán az Író, még kisebb mértékben a Kritikus és csak legutoljára a Nyájas Olvasó, aki nemcsak azért nyájas, mert nyájasan veszi a fölkinált táplálékot, hanem azért is, mert nyájszerűen hagyja magát terelni egyik irodalmi legelőről a másikra . . . Szerencsére a nyájnak is megvan a maga természetes ösztöne és az a birka, amelyik illatos fűnek nézi az értéktelen gyómot, megérdemli sorsát. Az irodalmi réten mindig több Courts-Mahler és Drasche-Lázár terem, mint Shakespeare vagy Ady...

*

*

*

Mi a tanulság mindebből?

Mindenekelőtt az a tanulság, hogy a kritikus — legalább is addig, amíg fiatal — épúgy korának gyermeke, mint az író. A kilencvenes évek tehetséges és modern esztétikusai — Pap Ferenc, Császár Elemér stb. — a kilencvenes évek uralkodó eszméiért harcoltak, a mai „fiatalok” — Makay Sándor, Sik Sándor stb. — Ady elismertetését propagálják. Teljes elismerés, hódolat illesse mindakét generáció meggyőződését, nemes törekvéseit. Mindakét nemzedék a magyarság fennmaradását és haladását szolgálta a Kornak korszerű eszközeivel.

Más kérdés az *irodalmi liberalizmus* kérdése. Kétféle típus harcol a szellemi élet küzdőterén. Az egyik típus fiatal korában liberális és haladó, elüldöztetve az újat és lelkesedik az eszmék, esztétikai formák szabadságáért. Ez a típus alkotja a tehetséges és a művészet iránt fogékony esztétikusok csoportját, amely idővel aztán divergál, két alcsoportra oszlik. Egyik része következetesen megmarad a liberalizmus álláspontján; ha fiatakorában szonetteket írt, mint Szemere Pál, öreg korában is még mindig tud újjongani az új idők új dalainak: Petőfi realizmusának. A másik alcsoport az *intolerantia* felé hajlik, mennél öregebb lesz, annál távolabb érzi magát a legújabb törekvésektől és tiszteletreméltó arisztokratizmusában komoly aggodalommal félti az irodalmat a szabad fejlődéstől. A két alcsoport nemes ellenfelekként sokszor szembe is kerül egymással, de ebből az egészséges harcból alakul ki a haladás szintézise. A történelem madártávlatából aztán egy síkon lesz Vargha Gyula Ady Endrével, Császár Elemér Makay Sándorral.

Arról a másik csoportról, amely ifjonti fővel is maradi, korának megnemértője, esztétikai dogmák rabszolgája, avult fölfogások szervilis legyezgetője, amely nem mer a maga fejével gondolkozni és a saját lábán járni — erről az epigon társaságról nem is érdemes beszélni. Nomina sunt odiosa. Ezeknek a famulusoknak csak egyet ajánlhatunk: olvassák szorgalmasan Kozma Andor*), Pap Ferenc és Császár Elemér fiatalkori munkáit!

(Budapest.)

Zolnai Béla.

KOSZTOLÁNYI ÁRULÁSA.

Megettem a világot s kiokádtam.

(Kosztolányi, Meztelenül, 1928: 38.)

Egy budapesti hetilapban, az egyébként eleven és „haladó” *Toll*-ban Kosztolányi Dezső cikket írt Ady Endréről *Az írástudatlanok árulása, különvélemény Ady Endréről* címmel. A cikk szenzációnak készült és az is. Kéky Lajos örömmel olvashatja. Ady sok verse vegyes értékű és mórós, csupán elvakult fullajtárjai dicsérik érte... Ady után írta sok versét, megtörtént vele, hogy olyan üresen énekelt, mint a Hazafi Veray Jánosok — írja Kosztolányi. Ady így, Ady úgy. „Ijesztő a sok holt anyag” Adynál. Balkanizálja irodalmunkat az Ady-kultusz. Ady kevésbé rokonszenves, fölöttébb félszeg. Nincs benne ízlés. Pöre. Néha egyenesen rút és ostoba. Olyan, mint egy *vörös költő* — mondhatnók kosztolányibb szóval. Sajnos, nincs már időnk rá, hogy a *Széphalom*nak ebben a számában foglalkozzunk ezzel

*) V. ö. *Széphalom* 1927: 430.

az új pört fölkavaró incidenssel, csak annyit jegyzünk meg, hogy itt az apollói és dionysosi művészet ősi ellentétének kirobbanásról van szó és hogy Kosztolányi Dezső még ezzel a herosztráteszi gesztussal sem lesz soha olyan zseniális költő, mint néhai fegyverbarátja, Ady Endre.

Boileau és Shakespeare nem hozhatók egy nevezőre.

Kosztolányi munkatársa a *Széphalom*nak. Nagyon tiszteljük és értékeljük Kosztolányit, a tudós kritikust és a klasszikus író... .

Pardon! — egyelőre csak ennyit akartunk az irodalmi pestifutár cikkéről mondani.

(Tihany.)

Garázdá Péter.

CSODABOGÁR.

Állítólag a Budapesti Hírlapban írta Quintus az alábbi katedra-bölcseséget:

Most egész Poroszország mégis nevet valami nagy humoros stiklin, amit nem kisebb ember követett el, mint a híres Ludendorff tábornok, aki beszorult a két felesége közé és kínjában kiizzadt egy homeroszi nyílt levelet az ujságokba.

*

József Attila, akinek „lirájából” már a. mult számunkban közöltünk egy épületes szemelvényt, ismét elkövetett egy elmekórházba való verset:

Hiába, hogy tegnap sem ettem,
evett az ördög én helyettem
csülköket, országot, jövődöt,
s bár ő töltötte meg a bendőt:

helyén a holdaknak, napoknak,
vad ürülékeim ragyognak,
pecsétei disznó halálnak!
hancuroznak és muzsikálnak.

(A Toll 1929, 8. sz.)

A versike címe: *Medália*. Medáliát érdemel érte a szerkesztő, aki lapjában ilyen töltelékekkel kedveskedik az olvasóinak.

*

Egyik parlamenti szónokunk mondotta a Tisza István emlékére rendezett vacsorán:

Gladiátorok küzdenek a színen, hetaérák fetrengenek lenge kosztümökben a kereveteken. Izisz papnői táncolnak egyiptomi zenére és halálos csókba szédül az önfeledkezés. Afrikai muzsikára táncolják ma is lenge kosztümökben a charleston és tango danse macabre-ját a korahervadás szomorú jegyesei.

Ez a vadregényes, mozivásznonra kíváncsozó ország állítólag nem más, mint Magyarország.

*

Méhely Lajos legújabb „fajbiológiai” tanulmányában — *A németek Magyarországon* (1929) — ismét humoros dolgok olvashatók. Így pl. megtudjuk belőle azt a hajmeresztő tényt, hogy a „rövidfejű” németek „fajilag elég közel állanak a magyarsághoz, vele könnyen elvegyülnek, minden nehézség nélkül megmagyarosodnak s általában hazafias érzésűek”, ellenben a „hosszúfejű” németek hazafiatlanok . . . (5. l.)

A másik furcsaság a tudós szerzőnek az a jámbor óhaja, hogy „vajon mikor fogjuk lerombolni az Astoria-szállót, Magyarország felravatalozásának ezt a szégyenteljes emlékét?” Ha elfogadjuk ezt a természet-tudóst megszegyenítő logikát, akkor romboljuk le azonnal a Parlamentet is, a vörös gyilkosok tanyáját, a Hungária-szállót, ahol a népbiztosok főhadiszállása volt és — last not least — a gyönyörű Lánchidat, amely kivégzőhelye lett annyi örökemlékű magyar mártirnak.

(Dorozsma.)

Galli Mátyás.

LEVELESTÁR.

Belügy. Szép dolog, hogy Magyarország nyerte a tisztí Európa-bajnokság kardcsapat-versenyét, de még szebb lenne, ha jó magyar vívóink Uhlyarik, Hatz és Piller nevek helyett jó magyar nevekkel állhattak volna sorompóba. A szűklátókörű belügyi bürokrácia sok esetben felelős azért, hogy jó magyarjainkat cseheknek vagy osztrákoknak nézik külföldön. — *Petrovics Sándor, Radákovich Kornél, Czigler Géza, Szibinyáni Jankó.* Gratulálunk a jól sikerült és idejekorán eszközölt névmagyarosításhoz! A mai szűklátókörű belügyi bürokrácia szerencsére multba-visszaható erővel nem tudja megnehezíteni a névmagyarosodást. — *Lőrincz Jenő.* Túloz, de vita hevében lehet mondani, hogy „a századvégi magyar líra reprezentánsai — Szabolcska, Endrődi, Kiss József, Ábrányi stb. — halvány egyéniségű költők, akiknek kezében méricskélés pótolta az erőt és az eredetiség zamatát s akik langyos színeket festettek, Arany hangját hígították”. Ezt a fiatalos meggyőződést azonban ne nagyon hangoztassa, mert Kék haragunni fog érte . . . Viszont azt is meg kell szívlelni, hogy a „nyugatos” nagyságok — egy Füst, egy Gellért, egy Tersánszky Józsi — mélyen alatta állanak az Arany-követők jó másodrangú nivójának. — *Uj Nemzedék.* Azt írja, hogy nem tartja okvetlenül jó írónak, aki újat hoz. Ebben igaza van, de viszont mi föltétlenül rossznak tartjuk, ha valaki régít hoz: utánozni nem művészet, de a keresésben megnyilatkozhatnak már az önálló tehetség. — *Irodalmi Könyvtár A Magyar Nép Számára.* A cím inkább elriasztja, mint becsalogatja a „magyar nép”-et. A Tatár Péterrel és a Pesti Hirlappal nehéz lesz konkurrálni. — *Apáallat.* Kazinczy korában csipős epigrammával gyilkolták volna le azt a derék városatyát, aki azt javasolta, hogy a szegedi Városi Színház jövedelmi fölöslegét — 20.000 pengőt — a színházi kultúra további fejlesztése helyett a paállatok beszerzésére fordítsák.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Hadak útja. Havi szemle. Szerkeszti: Békássy Györgyi. II. évf. 1—3. számok. — A hadak útja a magyar szellem útja, a nagy magyar multon át a nagy magyar jövőbe vezet — mondja a beköszöntő. Aztán Csaba vezért hívja segítségül, aki ma is velünk küzdene . . . Megható a jószándék, az egész igyekezet, de manapság nem elég akarni. Nem elég a nagyotakarás, nem elég a tisztaszinű buzgalom. Más is kell! Mert hogyan is menne a *Hadak útja* a nagy magyar jövőbe zavaros és együgyű cikkeken keresztül, olyan etimológián, amelyet manapság csak a 48-as népkörökben folytatnak (ittén: Magyar Adorján, kiderítve a csáklya, weg, cikk-cakk, csákány, szűk, sugár, szikár, székely-szavak egy s ugyanazon eredetét). népszerű baskir történelmi tanulmányon, a gyógyító diétáról szóló orvosi tanácsokon keresztül. A turáni eszmét japáni tájképek képviselik, azonkívül beneschau Scheidl Nándor lelkes (bizonyára turáni) „Ünnepi szónoklat”-a (ő adta ezt a műfaji meghatározást cikkének), végül turáni népdalok. Egyetlen bázis ebben a turáni sivatagban Békássy Ferenc három szép verse. Csakhogy Békássy Ferenc ezeket még 1915 előtt írta; aztán a 22 éves huszárszászlós Dobronuczán elesett. Babits Mihály finom essayje a kiművelt elméjű és ízlésű oxfordi magyar diákról mindnyájunk emlékezetében van. Talán őreá gondolt Babits, amikor megírta versét a fiatal katonáról, ki gyűlölt minden gyűlöletet s minden szeretetet szeretett . . . A *Hadak útjában* valaki, aki a fiatal katonára családnevét viseli, azt mondja, hogy keleti vérünk, a mongol, felajánlotta a szövetséget a keresztes magyarnak és azt javasolja, hogy az „aranyfaj” (a turáni népek) tudatát fel kell ébreszteniünk, hogy megteremtjük keleteurópai faji eszményét . . . Gyönyörű volna. Addig azonban a magyar faj igazi képviselője, a magyar paraszt, bátran és szegényen él, s ha már nem bírja, mivel kicsi a napszám és földje sincs, elmegy Kanadába. Talán inkább szólna otthon a szerkesztő-kisasszony; az „aranyfaj” néhány tagjának lehetne otthon, Dunántúl, egy kis földet adni. Még hátra is megy a *Hadak útja* családi szubvenciója . . . Isten neki (vagy Hadúr neki)!

(Genf.)

b. z.

Böszörményi Jenő: *Magyar ég alatt.* Elbeszélések. Szerző kiadása, Szentes, 1929, 8° 126 l. — Nem nagy igényű, de meleg szívű fakadó történetek, annak a szentimentális-humorizáló realizmusnak termékei, amely az alföldi életet örökíti meg apró karcolatok, ellesett párbeszédok kereteiben. Olyan ez a „műfaj”, mint az akvarell: mindig ugyanaz, de mindig derűs. Böszörményi Jenő egyik legszimpatikusabb művelője ennek a Mikszáthra visszamenő irodalmi műfajnak.

József Attila: *Nincsen apám, se anyám.* Versek. Bpest, 1929, 8° 61 l.

Ottlik László: *Diktatura és demokrácia.* Pécs, 1929, 8° 31 l.

Vox Academica, 1929 máj. — A 279. lapon ismertetés a Széphalom „Turáni kótyag” c. cikkéről. A 263. lapon Gáspár Jenő írja: „A katolikus világnézetnek tiszta művészettel, írói világfölfogással kell találkoznia s nem szabad a krajcáros jámbor füzetek színvonalán mozognia. Az ilyen füzetekre az alsóbb néposztályoknak van szüksége.

Dezso von Keresztury: *Michael Babits.* H. n. (Berlin), é. n. (1929), 8° 7 l. — „Babits wollte nie poésie pure im Sinne eines Valéry, der das Gedicht stofflos, von allen irdischen Beziehungen befreit, zu absoluter Musik machen will. Er stellt sich aber die Aufgabe: das Seelentum des Menschen in seiner unauf löslichen Einheit, mit den aktuell-gegenwärtigen und auch mit den geschichtlichen und metaphysischen Bindungen zu erfassen und es geklärt in ein gesteigertes Sein zu erheben“.

Kocsordi Elemér: *Balladák — legendák.* H. n. (Debrecen), é. n. (1929), 8° 108 l. — Unalmas, minden eredetiség híján levő fűzfazöngemények. Torquato Tasso-ról pl. ezeket a laposságokat írja: „Csakis öt tehettek Szétporló göröngygyé, Mert a . . . Jeruzsálem Élni fog örökké”. — Ezek a sorok nem élnek örökké és ha vannak fűzfa-versek, a szerző balladáit még ezek között is a leg-szomorúbb fűzfa-versek közül találók.

Lőrincz Jenő: *Ady Endre.* Makó, 1929, 8° 28 l. — „Ady, aki mindig a maga szépségét, a maga fiatalágát kereste az örök nővel való küzdelemben,

élete vége felé megházasodott és számtalanszor fordult verseiben feleségéhez, egymás elrendelt támogatóinak tartva magukat". (17. l.) — „Mint ember: nem lehet erkölcsi ideál, mint magyartól azonban: fájdalmas, áldozatos hazaszeretetet tanulhatunk tőle. A bibliai vámosként közel jutott az Istenhez, közelebb a mellüket verő farizeusoknál; mint művész pedig egyike a legnagyobbaknak s méltó tagja a most már teljessé vált magyar lírikus triáshoz, melyet — az övé mellett — Petőfi és Vörösmarty neve jelöl". (27. l.)

Némethy Géza: *Az ember és az Isten*. Újabb költemények. H. n., é. n. 12° 85 l. — Némethy Géza költői pályája határozottan és az előjeleket meghazudtolva fölfelé ível. Szerelmes versei naiv próbálkozások voltak, de most a klasszikus gondolatvilág témáival megtalálta speciális költői körét, amelyben a régi ódastílus köntösével ugyan, de önálló, sőt merész utakon jár. Az új kötet egyik versét a Széphalom mult számában bemutattuk. A versek előtt egy szép essay vonja magára a figyelmet, egyúttal a tudós Némethy hitvallását is adva: „Bátorkodom kétkedni abban, hogy a klasszikus ókor ne lenne nekünk még most is több, sokkal több, mint hideg tudományos érdeklődés; mert ez a mi tudományunk, az emberiség legnagyobbserű és legnemesebb szellemi termékeivel való foglalkozás, nemcsak ismeretek tömegével gyarapítja a maga emberét, hanem neveli is egész lényében ugyanolyan módon, amint az emberiséget nevelte négy száz esztendőn keresztül, s elvezet a szépségen át az igazsághoz".

Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg, Strasbourg, 1929, juin. — A 294. lapon Henri Tronchon strassburgi egyetemi tanár ismertet i Pogány Béla francia nyelvű magyar anthológiáját.

H. A. C. Beets-Damsté: *Magyaarsche Taal*. 8° 2 l. — Különnyomat az Oosthoek-féle nagy hollandi enciklopédiának 8. kötetéből (1929 jan.).

H. A. C. Beets-Damsté: *Magyaarsche Letterkunde*, 8° 4 l. — Különnyomat az Oosthoek-féle nagy hollandi enciklopédiának 8. kötetéből (1929 jan.).

Szokolay Margit: *A magyarországi bessenyőtelepekről*, Szeged, 1929, 8° 24 l.

Palasovszky Béla: *A szolga éneke*. Szentés, 1929, 12° 47 l. — Szentimentális, gyöngéd lélekből fakadó, a szabad formában is harmóniára törekvő versek. A Széphalom olvasói jól ismerik a fiatal szentesi költő hangját.

Trócsányi Zoltán: *A magyar falu szépirói*, Bpest, 1929, 12° 8 l. — Beszámoló az Új Barázda népies novella-pályázatáról, amelyen kitűnt, hogy valamennyi falusi pályázó erős irodalmi hatások alatt dolgozott. Nincs „népi” irodalom, olyan értelemben, amint azt a városiak elképzelik. A nép „őserejét” nem a krajcáros novellában, hanem egybeült kell keresni.

Lajos György: *La vie intellectuelle des hongrois de Transylvanie* (1919—1925). Paris, 8° 25 l.

Erdélyi Helikon, szerk. Kisbán Miklós, Cluj-Kolozsvár, 1929. ápr. — A 307. lapon Jean Sarment francia költőnek Petőfiről szóló versét olvassuk magyar fordításban.

Nagy József: *A fejlődés eszméje*. Budapest, 1929, 8° 57 l. — Az 56. lapon olvassuk: Weyl zürichi professzor egyenesen kimondja, hogy a mai fizika mellett a materiális természet exakt törvényeken nyugvó zárt kauzalitásának a hite tovább nem tartható fenn.

Protestáns Szemle, 1929 jun. — A 410. lapon Szádeczky-Kardos Lajos írja Szekfü Gyula magyar történelméről: „Szekfü sötét ecsetvonása a futurista festőkre emlékeztet, akik élénk és rikító színekkel úgy ábrázolják a tárgyakat, hogy a természetes színekhez nem szokott szem alig ismeri föl. Ki látott már valaha kék bikát? — kiáltott föl egy műkritikus ilyen képiállításon”. (Ami a kék bikát illeti, ezzel nincs nagyobb baj: a festmény színei soha nem egyeznek a valóság színeivel; legfőlebb arról lehet szó, hogy vannak konvencionális ábrázolások; de még ettől is eltérhet a festő, ha spirituális szemmel nézi a valóságot, vagy pláne ha egyáltalában nem akar valóságot ábrázolni”. Ami pedig az expresszionista portrét illeti, a kritikus itt akaratlanul is megdicséri a szerzőt, mert az új szellemtudományok épen arra törekszenek, hogy szintetikus-lényeg-ábrázoló képet adjanak a valóságról, lévén az apró vonalakból összepepecselt mozaik kevésbé jellemző-erejű, mint az „expresszív” vázlat. De ezeket a dolgokat talán fölösleges is ma már magyarázni . . .)

Vitéz Darvassy István : ÖNARCKÉP.
(Hódmezővásárhely)

DUNÁNTÚL.

A szerző sajtó alatt levő
monografiájának bevezetése.

Könyvem egy nagyobb sorozat beköszöntője.

Ha tervemet sikerül megvalósítanom, a Dunántúl, Kis-Alföld és a Nagy-Alföld négy kötetét követik a Felföldek, Erdély, végezetül pedig Horvátország és a Tengeremellék kötetei.

Amikor a leírandó terület határait megszabtam, semmiféle politikai szempont nem vezérelt, egyedül a természetes határok kérdése. Így a megoldás roppant egyszerű, hiszen a Kárpátok övezte Magyar-Medence, — nevezik Pannoniai-Medencének, vagy a Középduna-Medencéjének is, — nem kigodolt fogalom, hanem a természet bámulatos alkotása: sok millió esztendővel ezelőtt kialakult valóság. A legnevesebb idegen tudósok is Európa e részét nagy geográfiai egységként említik. Sokhelyt lelkes szavakkal emelik ki a kontinensen páratlanul álló, pompás körülzártágát.

Ezek a megdönthetetlen tények feljogosítanak arra, hogy tekintet nélkül etnikai és politikai határookra, egyedül a változatlan természetes határokat vegyem figyelembe.

Minthogy a terület *tájéldrajzát* óhajtom megírni, egyetlen keresett célom: felismerni és megösmertetni a különböző természetes tájakat. Sem politikai, sem közigazgatási beosztás nem érdekelt, csak azt néztem, hol uralkodik s meddig terjed a jelenségek bizonyos nagy csoportjának hasonlatossága, s mely határon túl következik a „másik vidék“. Az egész mű így a tájak monografiáinak mozaikja lesz, melyet az egységes felfogás köt össze.

Sok tekintetben töretlen ösvényen jártam, amikor ezt a tájöldrajzot megírtam. Módszerem lényege, hogy a tájat önálló szervezetnek látom.

Az élő tájnak van természetesen kora is: múltja, jelene és jövője. Tudományos kutatómódszer nem elégedhet meg a jelen pusztá leírásával. Eljárásának oknyomozónak kell lennie. A mai kép leírását szükségszerűen megelőzi a történelmi fejlődés kinyomozása, mert a táj merőben különböző életkorú részekből van összetéve és ez nem a véletlen műve.

Mintha a táj valami csodálatos, nagy őskori lény volna, melynek a geologus szeme előtt föltáruló titokzatos belseje, csontváza a vízből, a puha talajból és a növényi takaróból felszínre kerül az itt-ott kiütközö kemény sziklákban, halom- és hegyvidékekben. A termőtalaj, az álló- és folyóvizek képviselik a húst és a véredényrendszert, mely erre a csontvázra tapad. Ahogyan az emberi szervezet véredényrendszere a tüdön keresztül szoros összeköttetésben van a levegővel, a táj vízrendszere is függ az éghajlattól; jellegzetesen más a forró vagy a hideg, illetőleg a száraz vagy a csapadékos éghajlaton. Ez az éghajlat jelenti a tájban a külső hatásokat. Az eső, a szél, a forróság, a fagy és a jég támadja a táj felszínét. Az erőknek ez a csodálatos együttese barázdássá teszi, koptatja, rombolja, pusztítja és átalakítja. Minden fölött pedig egyetlen legfőbb tényező uralkodik: a *nehézségerő*. Ez szabja meg kérihetetlenül a táj mozgékony elemeinek, mint például a víznek az útját, ez határozza meg

a látszólag mozdulatlan elemeknek, mint pl. a talajnak a tömegmozgásait vagy a növényzetnek a terjeszkedését. A *fenn* és *lenn* fogalma végzettszerűen ül rá a tájra.

Az éghajlattól függ továbbá a termő talaj és a rajta tenyésző növényzet. Ez hol teljesen hiányzik, hol foszlányos, hol mint valami vastag, prêmes bundatakaró fekszik rá a talajra.

Mindaz, amit az élő tájból eddig figyelemre méltattunk, nagyobbára az embert megelőző korra vonatkozik. Szeretném ezért ezt a táj *őskori tartalmá*-nak nevezni.

Ezután teljesen új korszak következik, melyben a fizikai tényezők mellett az embernek jut a főszerep.

Az embernek a tájban való megjelenése újabb, mondhatnók forradalmi átalakulásokat hozó korszak kezdetét jelenti. Állatok és emberek csupán elősdiék a táj testén. A legnagyobb mértékben függenek az anyaföldtől. Mivel pedig e lények életmódja szoros összefüggésben van mindazokkal a jelenségekkel, melyeket az előbb felsoroltunk, s amelyeket együttesen környezethatásoknak nevezhetünk, azért e hatások tartós érvényesülése a táj új lakóiból idővel a táj jellegzetes elemeit alakítja.

A táj és a benne élő lények között bonyolult, de szoros kapcsolat keletkezik, mely számos, első pillantásra szembeszökő jelenség mellett, számtalan finom, csak nehezen felderíthető szálból áll. Ezek a kapcsolatok is jellegzetes, vidékről-vidékre változó alkotóelemek ezentúl.

Az ember és alkotásai új tartalmat adnak a tájnak. Ezzel kezdetét veszi a táj életének második kora: a történelmi kor. Ez eredményezi a *kultúrtáj*at.

De aminthogy az őskori tájban sincs az egyes porszemnek, esőcseppnek, fűszálnak, fának jelentősége, hanem csupán a hatalmas közetrétegeknek, a folyórendszereknek, a nagyon is összetett növényi takarónak, ezentúl sem az egyes ember, nem is annyira a társadalom, vagy a nép a táj alkotó része, hanem az egymásután következő nemzedékek láncolatos tevékenységének sokféle hatása. Az átöröklött hagyományok tovább élnek a tájban és a tájból mintegy visszasugározzák a jelenkor emberiségére a rég letűnt nemzedékek tevékenységének hatását.

Az ősember megtanulja, hogyan kell a növényt termeszteni, hogyan lehet az állatvilágot hasznosítani, hogyan lehet a viszontagságok ellen védekezni. A táplálkozás, a ruházkodás, a társas település és a közlekedés idővel olyan átalakításokat végeztetnek az emberrel a természetben, melyek már a táj külső képén szembeszökően megnyilvánulnak. Megművelt földek, legelők, házak, utak: mind-megannyi új tartalom a tájban. És nemzedék nemzedék után újabb meg újabb nyomokat hagy, melyek mint egymásra telepedett rétegek borítják a tájat. Ezért a tájban különböző korú elemek vannak egymás mellett: rég letűnt nemzedékek munkásságának romjai, valamint még ma is hatékony művei és a jelenkor alkotásai.

De van számos, kevésbé szembeszökő, a múltból átöröklött tájjelem is. Ilyenek maga a nép, régi hagyományaival, az egykori bolyongásokban és harcokban kialakult faji sajátosságaival. Rég-

mult idők emlékei, melyekről semmiféle oklevél nem számol be, elevenednek föl a tudomány élesfegyverzetű kutatásai révén a tájszólások egyik-másik igénytelen szavában, vagy a táj hegyeihez, völgyeihez, vizeihez függesztett, látszólag szürke helynevekben. Ezeket a szavakat az ember a tájban eltöltött sok százados élete folyamán tapasztotta hozzá a tájhoz. A multnak az örökségei éppen úgy ott lebegnek a táj levegőjében, mint az őszi köd.

Vagy más példa: az évezredek előtt tenyésztett növényzet a termőtalaj rétegeiben még ma is kimutatható jellegzetes kémiai és fizikai hatásokat váltott ki, melyek alapján a modern talajtan pontosan megmondja, hogy egykor minő növényzet tenyészett a mai helyén.

És ma, amikor az ősemlék életmódjáról, környezetének sajátosságairól más emlékünknél sincsen, ez apró hagyományok nyújtanak legalább némi fogalmat ezekről a rég megszűnt, a maiaktól annyira elütő viszonyokról. A primitív fokról a legtokéletesebb kultúrtájig hosszú a fejlődés, számos a fokozat. Minden táj átesik a fejlődésnek ezen a során. Némelyik már a tetőponton van, némelyik csak az elején.

A tudományos felfogás még nemrég az volt, hogy az emberi hatások a tájban mélyreható változásokat nem idéztek elő. Munkámból az olvasó meggyőződhet arról, hogy a táj történelmi kora sok esetben valósággal felforgató változásokat hozott. Ki is tagadhatná, hogy a tudományos alapon gondozott és javított szántóföldek, a gúzsbakötött vadvizek, a tervszerűen kezelt erdőségek, a bányatelepek, a falutól a milliós városokig számtalan változatban élénk táruló emberi települések, a szárazföldi és vízi közlekedés mindent átfogó bonyolult hálózata, az ősi tájnak a felismerhetetlenségig való felforgatását jelentik. Az emberi tömegek belenőnek a tájba, elfoglalják a föld felszínét, horizontális irányban mindent birtokba vesznek, de ezzel sem elégszenek meg. Hogy lakóhelyének értékeit növelje, az ember felfele és lefele is terjeszkedett. Felhozta a felszínre a föld gyomrából az ott rejlő és értékesíthető kincseket, új energiaforrásokat teremtett, új iparágakat fejlesztett. Ezzel együttjárt a népesség szaporodása. Ahol a föld felszíne ennek a megszorodott népességnek elegendő vízmennyiséget nem nyújtott, ha kellett, az ember ezer méternél is mélyebbről a felszínre varázsolta a földben rejlő vízkészleteket. Vagy pedig felment az addig értéktelen havasok bérceire és ott teremtett mesterséges vízkészleteket hasonló célokra. Miután pedig a föld felszínét felfele és lefele is az emberi lehetőségek határáig kiaknázták, birtokba vette magát a levegőóceánt is és az érintkezésnek, a közlekedésnek ezáltal új utakat nyitott.

Ilyen gyökeres átalakításokat tudott véghezvinni a tájban az emberi szellem.

Ez az én felfogásom a tájról. Munkámban igyekeztem minden egyes tájnak e kétféle elemeit felderíteni és ezzel a mai állapotoknak a történelmi háttérét megfősteni.

(Szege.)

Kogutowicz Károly.

EPITÁFIUM.

Az ismeretlen szenvedésnek
Legyőzött katonája pihen itt,
Kevés lesz néki az öröklét,
Hogy elieledje gyötrődéseit.
Az életét ő elhibázta
S levezekelte csöndesen.
Mint jegyesét, várta halálát
És elpusztult reménytelen.

Mint a kagylóban távoli és tompa
Zúgással sír a tenger, az örök,
A lelkemben is halkán haldokolva
Fölbúgnak messzi, régi örömök.
Oly titokzatos, idegen a hangjuk,
Oly mélyből jönnek, mint egy tünt világ,
Így a rögökkel dobált síri hant zúg
S így suttognak a temetői fák.

(1929 augusztus 31.)

(Budapest.)

JUHÁSZ GYULA.

SZOMORUSÁG.

Én mély örömöm vagy — szép Szomorúság!
égi kegyelem im, értem jöttél, most leghívebb
hivód hozzád sóhajtok én: szeress csak, verj
esővel engem, ó ki szeressen s légyen
te buzgó szolgád, ha nem áldozhatna
jó búval-csókolt nagygyerek szívem néked? ...

Kivertek vigasza légy te, bölcs Szomorúság!
küldj inséges napokat már s kit magadnak
jelöltél; el ne fáradj vigyázni felettem,
meglásd vén fiad leszek én. — Ó ne hagyj el soha,
percre se engem s takarj be mélyen
angyalokat-védő puha takaróddal ...

(Ujpest.)

BERDA JÓZSEF.

ÖNARCKÉP: 1929.

Idegen ő
és mégis ismerős,
ödöng a város
uccáin, keres valakit,
valakit, aki szereti őt, de
senkit nem talál, csak
töprengő önmagát, — s most fél,
nagyon fél szegény,
apját-anyját elveszítette
és azóta
fáradt mosollyal bolyong a világban ...

(Ujpest.)

BERDA JÓZSEF.

RÁDÍÓ.

Hallgatom néha Beethovent beszélni.

Odakint zúgva rohannak a szelek,
A hideghavas téli éjszakában
búgva nyögnek az erdők, fák, hegyek.

Hallgatom néha Beethovent beszélni.

Emberhatalmunk jogara egy drótszál,
de összekapcsol az egész világgal.
Erdők, hegyek, felhők feje fölött
ömlik felém a hatalmas zene
és összecsendül a szívem szavával.

Ember vagyok: hatalom és erő.
Ha akarom, a tüzes csillagok
még ma lejönnek szolgálni elébem,
mert én vagyok a tett, a gondolat
s minden vagyok, ha gondolat vagyok!
Ó legszebb sors: földi embernek lenni
és uralkodni mindenek felett!
Lenni a láng a fagyos éjszakában:
mindent átfogó, felölelő
emberi eszme, emberi tett!
Ha akarom, hát eget, földet döntök,
Ha akarom, világot építek
s vagyok a Minden koronás királya . . . !

Valami messze német állomásról
felzúg Beethoven Sors-szimfóniája.

(Szatmár.)

KORPONAY MÁRIA.

FAK, EMBEREK, ISTENEK. *)

(Vergilius, Georgicon II. k. 176—542. sor.)

Am oly „bölcse“ se legyen, ki talán meggyőzne felőle
hogy Boreasfúvás-idején a rideg rögöt érintsd!

Télben a rétre fagyok zárát dermesztnek; az elszórt
csírákat nem hagyják gyökerét eregetni a földbe.
Szóllót ültetned legjobb, ha tavasz bíborával
megjön a hosszú kígyók gyűlöltje: a hősínű szárnyas,
vagy ha az őszi szelek kezdődve, az elrohanó Nap
még a telet lovain be nem érte, de vége a nyárnak . . .

Lombos fákra csakúgy a tavasz s erdőkre tavasz kell;
duzzad a föld tavaszon, mag után áhítoz a méhe.
Akkor a termékeny záporral Atyánk, a hatalmas
Aether, ölébe leszáll buja hitvesinek s egyesülve
— szörnyű a szörny testtel — táplálja megannyi szülöttit:
Cserjék rejtekiből felzúg csicseregve madárdal
s Vénusnak napiát megtartják rendben a nyájak.
Az üde föld vajudik s Zephyrosnak az enyhe fuvalmán
rét feltárja ölet, jut mindenüvé buja harmat
s már új napra merik magokat rábízni a csírák
nyugton; a kacs se remeg, ha a déli szelek kerekednek,
vagy ha heves felszél zivatart hömpölyget az égen;
sőt bimbót pattant s lombját kifakasztja egészen.
Azt hiszem én: a világ első meglettekor éppen
ily napok izzottak s ilyen volt ép a folyásuk:
Az tavaszon lehetett . . . Tavaszát élvezte hatalmas
földünk és Nemeréknek a téli fuvalmi pihentek,
hogy legelőbb állat felszította a fényt s a töretlen
rétségen felütötte fejét Földnek fia: Ember;
hogy vadak erdőkbe s hogy csillagok Égre kerültek . . .
Hisz gyengéd zsengek meg sem bírnák ama próbát,
hogyha ilyen pihenés nem jönne a fagy meg a hőség
közt s ha az Ég kegyesen meg nem könyörülne a földön!

Végül még . . . : bármily dugványt dugsz is be a réten,
hintsd buja trágyával s ne feledd sok földbe takarni,
nedvszívó köveket, cserepes kagylót beleásva;
mert becsereg közelbe a víz, átjárja a lenge
fúvallat s felüdül a vetés. Van ezért, ki felülre
sziklát rak vagy egész dombbal cserepeknek a terhét:
oltalom ez szakadó záporral szemben is épúgy,
mint ha a szomju mezőt kutyahőség vágja repedté.

Hogyha a hajtás „ül“, ne feledd felhányni a földet
gyakran az aljánál s forgatni a durva kapákat
vagy megereszteni ekéd, hogy törje rögét, meg az ökröd
ott, vesszőidnek közei, kaptatni behajtva;
aztán sima karót, hántolt cserjének az ágát
meg kőrisnyeleket s a „lugast“ állítani rendjén,
hogy felkészve e támaszain, szeleket kinevetni
szokja a kacs s a magas szilnek lépcsőit elérje.

*) V. ö. Széphalom 1929: 7—8. sz.

Ám míg friss lomb közt csak serdül az ifjuságuk,
kíméld zsengeid! Míg vígan az Ég felé törtet
a ragyogó napban, „kantárt-megeresztve“ a hajtás,
sarlóél testét illetni ne merje; a lombot
tépjed csak körmös kézzel s ritkítsd ki helyenként.
Majd mikor így az erős tő általölelve a szíllát
túlno rajt, akkor nyírd üstökít, akkor a karját
nyesd meg; előbb a vasat nem bírja ki, ekkor azonban
vigy szigorú kormányt s túltengni ne hagyjad a lombot.

Fond a karámokat is, jószág szabadon ne maradjon,
főleg míg zsengebb csak a lomb, ki nem állva a próbát
s benne a méltatlan téinnél, meg a Nap hevinél is
jobban a réti ökör, meg üzekvő kecske tesz egyre
károkat és a juhok s a falánk tehenek letarolják.

S annyit az ősz deriből kristályosodott fagyok, annyit
tikkadó domb tetején nehezen megfőve a nyár sem
árthat, mint az ilyen nyájak, meg a fognak az érdes
mérge s amit harapás edzett be a törzsbe a sebhely!
Ép eme vétségért vágják Bacchusnak a kecskét
mindenik oltáron s ő játék lép fel a színre;
épen ezért tüzték költőknek díjul Athénben,
míg falu s ucca során vidám poharak közepette
bársony réten, olajtömlőkön a nép nekibuzdult . . .
Épígy — Trójából jött vér — Ausonia népe
borzas versekkel mulatoz s kitörő kacagással,
míg vájt kéregből illesztő arcokat öltnek
és téged hívnak víg dalban, Bacchus, a képed
mását aggatván lengén a fenyők tetejére:
ettől a szőlőskert mind bő termésbe virágzik,
eltelnek mélylő völgyek s el a vájt szakadékok,
mind, hova csak tisztos fejt elmutogatta az isten. . .
Hát illőn zengjük Bacchus dicséretit, úgy mint
zengték már az apáink; jöjjön a tál a kaláccsal;
oltárhoz szarvnál-vezetett, szent kecskebak álljon
és a zsíros belrészt mogorónyáron sütögessük.

Szőllők gondjának megvan még rá az a terhe,
mely soha nem csökken; tudnillik egészben a földet
évenként három-négyszer felválni, göröngyit
mindig törni kapák fejével s tisztítani a lombtól
a szőlős-berket. Körben megy a gazdái munka
egyre s az ő nyomain gördül le megújra az új év.
S már amikor késő lombját levetette a szőlő
és a fagyos felszél leveré ligetinknek a díszét, —
már akkor gondját a jövőre vetette
szorgalmas gazdánk s Száturnusz görbe vasával
mind telelő tőkét nyirogat s készítgetj késsel.

Vágj elsőnek a földbe s gyűjts elsőnek az elvitt
ág-bog alá; legelőbb hordd védett helyre karóid,
legkésőbb szüretelj! — Kétszer tör a töre a lomb-árny,

gyom kétszer támad termésre sűrű tövisével:
mindkét próba kemény. (Dicsérd csak a nagyszerű fundust, —
jobb művelni kicsit!) Szintígy az egértövis érdes
vesszeit erdőben, parton kell vágnod a vízi
nádat s gond kínoz vadon-élő fűzek okából.
S bárha kötözve a tű, bár nyughat a lombtul a sarló,
bárha a vincellér munkált rend végűrül ujjong, —
fel-fel kell mégis hánynod s porzatnod a földet
és már ért fürtöt még féltened egyre az Égtől.

Ellenben mivelés nem kell az olajnak; a hajlott
sarlót sem kívánja, se jól-megülő kapa nyelvét,
hogya a földbe fogant egyszer s megszokta a szellőt.
Már a talaj, ha csak ásó törte fel, adja a nedvet
plántájának; ekére kivált súlyos lesz a termés.
Ennek okán: termessz buja, béke-barátja olajfát!

S így a gyümölcsfák is. Ha a törzsük az izmaít érzi
és gyarapodhatnak, már enn-erejőkből az Égnek
egyszeriben szöknek, nem várnak semmi segélést.
S mégis azért az egész ligetet görnyesztí a termés:
s nem-művelt rejtek pirosúl vérszínű bogyóktól;
úgy nyelik a csigacsót,*) s úgy termi magas fa a szurkot,
éji tüzek táplálóját, fénynek lövelőjét

— — — — — **) —
Ám nem a nagy-fák csak! Fűz is, meg a törpe rekettye
nyájnak elég lombot, meg a pásztor részire árnyat,
nyújtja a szőlőnek sövényét, meg a méznek anyagját.
Puszpáng-hullámozó Cytorust is nézem örömmel
s Narycium szurkos ligetét, s örvendek a zöldnek,
hol látom: se kapák, se az emberi gond nem okozták.
Még ama nemtermő fák is, kaukázusi ormon,
mellyeket állandón tör s hord dühe a Nemeréknek, —
mindjők szolgáltat valamit; szolgál a hajókhöz
hasznos fát a fenyő; házakhoz: a cédrus, a ciprus.
Ebből esztergáz küllőt, a szekérhez amabból
vág tányérkereket s görbít ladikalját a gazda.
Fűzfa a vesszeivel, lombbal bőséges a szilfa,
myrtus erős dárdát ad, a som kitűnő hadiszer-fa,
míg Ituraeában tiszaiát hajlitanak íjjá.
Sem sima hársak avagy vésőre teremve a puszpáng
nem fél „formától”: megvájja hegyes vas a fájok.
S épígy a rohanó hullámokon úszik az éger
Pónak a sodrában s épígy méhek raja rejtez
odvas kérgében s kirohadt üregében a hársnak.
Hát — eredett Bacchus kincsétől ennyi sok áldás?
Bacchus csak bűnökbe sodort! Ó az, ki dühöngő
Kentaurt mind holtta csittit, Rheocust meg a Pholust
s Hylaeust, lapithákra nehéz kancsóval agyargót.***)

*) T. i. takarmánynak.

**) Eltévedt sor; nem fordítottam.

***) L. Ovid., Met. XII., 210 kk.; Apollod. II., 5., 4. V. ö. Od. XXI. 295 kk.

Ó ti nagyon boldog, — ha saját javatokba belátó —
 gazdák! kiknek a föld igazúl maga ontja öléből
 — harcok s visszavonás nélkül — a könnyű megélést!
 Hogyha magas háznak nem dűti kevély kapuszája
 jókor az üdvözlők árját valamennyi szobába
 s szép, teknőc-dísszel-kirakott ajtó sem a főcél,
 sem takaró, aranyos-mintás s ephyreiai ércek,
 s még a fehér gyapjút sem festik aszír-keverékek,
 sem mézfű a folyós olajat meg nem hamisítja, —
 akkor a gondatlan nyugalom s álságtalan élet
 gazdag kincseivel, tág téreken akkor a béke,
 barlangok, vidám tavak és hűvös szakadékok
 és bőgő marhák s fa alatt mi oly édes: az álmok, —
 megvan mind; vannak berekerdők, bent vadak odva,
 és munkát-bíró, szűk-sorba szokott fiatalság,
 isteni szentélyek, tisztelt öregek . . . : közepettük
 földünk elhagyván legutolsót lép az igazság . . .

Ámde ítélem legelébb fő-fő kedveltem, a Múzsák,
 kiknek a papja vagyok, forró szerelem sebezettje,
 jöjjenek; Ég utait, meg a csillagait mutogassák,
 Nap sokféle fogyását, a Holdnak váltakozását;
 honan a földrengés s mi dagasztja magasra a tengert,
 hogy gátján átlép s mi apasztja le vissza magába;
 Oceanusba miért siet úgy lepihenni a téli
 Nap, vagy a késlekedő éjjelt mi halasztja-marasztja . . . ?
 Ám, ha a Természetnek e titkaiban betekintnem
 gátolná hűlő vérem, mely a keblem előmli, —
 hát lesz a rét örömöm s völgyet locsoló vizek; erdők
 és folyamok szeretettim, — hirtelenül. Az a síkság . . .
 Spercheios s a lakón bacchánsnőktől beüvöltött
 Taygetos! . . . Ó, ki viszen Haemus jégszurdoki közzé
 és ki takar sűrű lomb árnyékába be engem?
 . . . Boldog, a dolgok okát, aki átállátni tanulta
 és minden félelmet, hajthatlan Fátumot épűgy,
 s lába alá tapodá a mohó Acheron zajogását!
 Az se szerencsétlen, ki paraszt-istent megimád még:
 Pánt, agg Silvanust s Nymphák testvéri csoportját.
 Arra se népi nyaláb, se királyi bibornak a vágya
 s nem hat a visszavonás, hűtlent fivérre uszító,*)
 nem, — ha a forrongó Histertől jönnek a dákok —
 Róma szerencséje s bomló birodalmak. Ilyennek
 nem kell szánya szegényt búsulni s irigyleni dúsát:
 Mit maga-szántából hoz az Ég termést, mit a rétség
 ad önként, — leszedi s nem látja a vaskezü „törvényt“,
 háborodott Fórum táját vagy a népi levéltárt.**)

*) Célzás a parthus király, Phraates és fivére Tiridates trónviszályára.
 (Kr. e. 30).

**) Itt őrizték a bérleti szerződésleveleket, stb.

Mások vak vizeket kísértnek evezve, rohannak
fegyveren át; a királyi lakon s küszöbön behatolnak.
Ez várost támad dúlván s tüzhelyt, nyomorultat,
hogy kelyhén gyöngyök s legyen ágyán sarrai bíbor.
Rejti amaz kincsét és ül aranyán, mit elásott,
Ez bámúlja s eped szószékre, amazt meg a tapsnak
vágya ragadja, amely kettőzve: a nép- s az atyáknak
székeiről felzúg. Kin a testvér vére piroslik,
víg s házát, meghitt küszöböt számúzva cseréli:
más Nap alatt fekvő idegen haza tájira indult.
Ám gazdánk földjét csak nyitja a görbe ekével:
gondja ez évének s a hazát, kicsi tüzhelyt evvel
látja el és a gulyát meg a munkás ökreit evvel . . .
S nincs szünet itt. Mostan duskálgat az év a gyümölcsben,
bőség ül a barázdákban s zsúfolja a magtárt;
majd jön a tél: sicyoni bogyót mállaszt az olajprés,
víg a hízó makkról jövet, erdön nő a kukojsza;
önti az ős sokféle gyümölcsét s fent a magasban
napfényes sziklán a szüret mézzé aszalódik.
Ám körül ott csüggnek csóklesve a drága szülöttek,
tisztá lak őr szeméremnek . . . Teheneknek a tőgye
adja tejét s a kövér bakkecskék vígan a fűben
szarvukat összevetik s egymással megverekednek.
Ünnepet ül gazdánk, Pázsitra terülve — miközben
tűzláng ég közepütt s kelyhet koszorúztat a többi —
áldoz s Présisten téged hív, majd meg a nyájak
őreinek szilfát kijelöl gyors dárda-vetéshez
s parlagi tornához nyers testeiket kitakarja.

Így éltek régen szabinoknak az ősei éltek,
így Remus és Romulus s így nőtt Etruria naggyá
s — tudnivaló — legszebb így lett vala Róma e földön:
hét hegyet — egy város! — fallal vett körbe magának.
Dicte királyának kormányja előtt s azelőtt, hogy
már marhát vágtak s istentelen emberek ették, —
így folyt földünkön Száturnusz aranykori élte,
míg kürt harsantát sem hallották, sem a zordon
üllőkön nem csörrentek pörölyöktől a kardok . . .

Ámde mi már roppant pályák síkját befutottuk
s itt az idő habzó paripákról oldani kantárt . . .

(Budapest.)

Fordította: MARÓT KÁROLY.

A HIPOTÉZIS.

Amióta révbe kerültem s életem folyása döntő fordulatot vett, szinte más szemmel nézem a világot. Minden megváltozott körülöttem s néha alig ismerek magamra. Annyi bizonytalan tapogatózás, kínos vándorlás után végre megtaláltam a biztos alapot, amire ráépíthetem életemet és amiért mindig küzdöttem akaratlanul. Megházasodtam, végzem a dolgomat, azt hiszem rendes ember lett belőlem.

Nem szívesen gondolok a multamra; nem szeretek azokra a helyekre járni, ahol azelőtt megfordultam, szinte félve kerülöm a régi ismerős arcokat. Bánt a legtöbb emlék, még akkor is, ha nem vonatkozik szorosan elfelejtett életem zúrzavaira, még akkor is, ha csak tanuja voltam a dolgoknak. S mert kerülöm őket, mert idegenné akarok válni mindenre nézve, ami elmúlt, annál makacsabbul üldöznek olykor.

Igy vagyok máma Pál esetével. — Nem tudom miért, eszembe jutott vele való utolsó találkozásom; nem bírok szabadulni tőle s kínos pontossággal látom magam előtt, átélem újra egész utolsó együttlétünket.

Ez még a háború idejében történt, hosszú évekkel ezelőtt. Akkoriban katona voltam s gyomorbajjal „feküdtem“ valamelyik kültelki barakkórházban, vagyis be-bementem az orvosi vizitek idejére. Emlékszem, hogy ős volt, pesti ős, folytonos szürkességgel, nyirkos ködökkel és soha föl nem száradó lucsokkal a hamar besötétedő uccákon. Egy estefelé valamiféle dolgom kivitt a Csikágóba. Az Elemér-uccán mentem végig, mikor egyszerre harminc-negyen lépésnyire tőlem megláttam Pál alakját, amint éppen kifordult egy kapun. Gondosan körülnézett, aztán sietve megindult előttem. Engem úgy látszik nem vett észre vagy nem ismert meg. Föltűnt nekem, hogy civilben van, mert vele is katonáskodás közben ismerkedtem meg egy vidéki kádernél, ahogy akkoriban neveztük. Egy hónapig közös szálláson laktunk, így hát alkalmam volt alaposan kiismerni. Minket azonban nemsokára kivittek a harctérre, őt, fiatalabb katonát, más ezredhez osztották be s azóta nem hallottam róla semmit.

Mindez nyolc-tíz hónappal találkozásunk előtt történt s azért egészen megörültem, midőn most megláttam, amint a falhoz lapulva sietett előttem.

Én őt gondolatban mindig ideológusnak neveztem. Feltűnően erős és mély gondolati életet élt, mely azonban alig állott kapcsolatban a valóságos élettel. Személyét öntudatosan elkülönítette a tömegtől és szerette magát némi öngúnnyal „fejlett egyénnek“ nevezni. Mindig a legtisztább elvont logika alapján gondolkozott és leszárt eredményei egyúttal a meggyőződéseivé lettek. Nem vette észre, hogy mily egyéniek, változandók az ész ítéletei, különösen a fejlődő korban, azért néha csodálatos ellentétbe került önmagával és a körülményekkel, amelyekkel egyébként sohasem számolt. Elkerülte a tapasztalatokat.

Alapelve az volt, hogy a fejlett egyént cselekedeteiben csupán a saját fölismeret igazságai, törvényei kötik s véleménye szerint ez nem vezethetett anarchiára. A tömeg számára ott van a büntető törvénykönyv s ez hasznos és szükséges intézmény. Az egyénre nézve zsarnokság minden paragrafus; „eltűröm, mert fogságba vetnek“, — szokta mondogatni és elkerülte figyelmét, hogy a törvény, a közrend szempontjából ő is csak tömeg, illetve, hogy a törvény előtt nincs sem egyén, sem tömeg, csak társadalom és senkivel sem lehet kivételt tenni.

Ilyesfajta meggyőződéseire furcsa konoksággal ragaszkodott; nem lehetett bebizonyítani előtte, hogy gondolkodása a tiszta önzés filozófiája és önmagában véve is lehetetlenség. Gyakran hangoztatta: individualista vagyok; amíg nem talállok olyan tant, mely bebizonyítottan megjavítja az embert, addig megmaradok a saját törvényeimnél, amelyek engem jobba tesznek. Hogy mennyiben és hogyan teszik ezek őt jobba, azt nem árulta el s nem fogadta el azt az érvet sem, hogy a javító tanokat nem lehet csak úgy beoltani az emberekbe, mint valami szérumot, hanem ezeknek is küzdeniük, harcolniuk kell a tökéletesedésért. „Ha jó a tan, hasson a maga erkölcsi ereje által, kényszer és vesződség nélkül“, — és ebből nem engedett. Nem tudta meglátni, hogy az ész ítéletei nem az élet ítéletei, hogy logikai definíciókat nem lehet rögtön és közvetlenül cselekedetké alakítani s hogy a tiszta okoskodás nem alkalmazható az élő, változó, folyton forgandó életre. Őbenne tényleg megvolt az ideák élete s ezt a hajlamát ösztönszerűen általánosította. Természetesen voltak kínos vergődései is, mivel — mint mondotta — a végső, egyetlen igazságot az ember nem találhatja meg önmagában, legfeljebb a legmagasabb fokra fejlődött lángész. — Akkoriban kezdte olvasni a bibliát, de ezt csak később, éppen utolsó találkozásunkkor tudtam meg tőle.

Az ilyen erős meggyőződésű emberek voltaképen a leggyöngébbek. Ezt én már abban az időben is gyakran gondoltam s hitem azóta mégjobban megerősödött. Ők gondolatban felszabadítják magukat minden társadalmi törvény alól, mert megbíznak a maguk „fejlett“ erkölcsi ítéletében. De ha a sors valami kényszerítő vagy- vagy elé veti őket, ha szembeállítja a társadalmi követelményt és az ő belső parancsá lett meggyőződésüket, akkor rendesen és hirtelenül megtörnek. Vagy elkövetik azt a tettet, amit a közitélet bűnnek bélyegez, s ilyenkor ráébrednek tettük következményeire, egyszerre átlátják, hogy az egyén is a tömegben él, hogy minden cselekvésünknek hatása van kifelé, olyan az, mint az eldobott kő, — s ami a legkínosabb, rájönnek, hogy gondolkozásuk hamis volt, mert alkalmazhatatlan. Ezek azok, akik önként szoktak jelentkezni a rendőrségen. — Avagy pedig, a másik esetben, visszariadnak a törvényvel való szembehelyezkedéstől, de akkor viszont a saját erejükbe, a „fejlett“ független voltukba vetett hitük dől meg, egész életük cserben hagyja őket s rendesen nagy időre meghasonlanak önmagukkal.

A harcúterem például gyakran odaképzelttem magam mellé Pált. Tudtam, hogy a háború oktan embermészárlását bűnnek tartja.

mint mindenki, aki benne résztvevett, de ő természetesen végigment a gondolaton s azt, hogy az egyént gyilkolni kényszerítik, erkölcstelen zsarnokságnak ítélte, melynek ő nem köteles alávetni magát. Ott kinn, a lövészárkok szennyes és embertelen gyötrelmei közt, meg voltam győződve róla, hogy Pál okvetlenül elkövetne valami végzetes dolgot: megcsonkítaná magát, átszökne az ellenséghez s utána öngyilkosságot követne el, különösen, ha tette kiderül.

Meg kell mondanom azonban, hogy az én ideológusom emellett kitűnő és derék fiatalember volt. Álmában sem vitt véghez semmi csunya dolgot, pénze közkins volt, otthon érezte magát minden társaságban, nem nézett le senkit, jóllehet elég széles műveltségre tett szert a maga erejéből; több nyelvet beszélt és sokat olvasott.

Ezért, mondom, igen megörültem a viszontlátásnak s rögtön utána szaladtam.

— Szervusz Pál! — kiáltottam rá, mikor utolértem. Kiáltásomra mintha megijedt volna, összerezszent, kissé elsápadt s csak egypár pillanat múlva felelt kérdésemre. Egyébként elég viseltes állapotban volt s az utóbbi időben nagyon megváltozott. Gallérja piszkos, nyakkendője gyűrött, cipője, ruhája keféletlen, gombtalan. Barna szemei, melyek azelőtt keményen és vidáman szembe nézték a dolgokat, most zavartan pislogtak és volt bennük valami kellemetlen szűrősság. Le is soványodott; erős, széles álla most még markánsabbá vált és orra kissé megduzzadt a lefogyott arc közepén. — Azóta megtudtam, hogy az esete óta én voltam az első ismerőse, akivel találkozott s így most már értem zavart viselkedését.

— Mi az, öreg? — szoltam hozzá. — Hol lógsz? Beteg vagy?

— I-igen . . . nem, megléptem a katonáéktól, hahaha! — nagyot nevetett és erősen megrázta kezemet.

— Én kórházban vagyok, három hónapja, — mondtam, mert Pál elfelejtett érdeklődni. — Hová indulsz?

— Semmi, — legyintet a kezével, — járok . . . Bosszankodom . . . egy hülye fráternél voltam éppen, mert én nem itt lakom . . . nagyon felbosszantott . . . Dehát hogy vagy, hogy vagy kedves barátom, igazán nagyon örülök, hogy találkoztunk . . .

Gyorsan és szakgatottan beszélt s mint utóbb kiderült, senkinél sem volt, hanem lakásáról ment el éppen.

— Különös . . . milyen más minden és . . . hát te még mindig olyan mama kedvence vagy, pubi? Csodálatos! — mondta és egyszerre mélyen elgondolkozott. Nem tudom miért, engem mindig pubinak vagy bubinak hívott, holott talán egy esztendővel idősebb voltam nála.

— No, nem tudom, mi csodálatos, — feleltem; — különben én sok mindent láttam azóta . . . De nincs neked valami bajod? Olyan különösen beszélsz.

Hirtelen megállt, szembefordult velem és megfogta a karomat.

— Ugy-e undorító! . . . Szörnyűség, — mondta szinte suttogva és a feje fölé emelte a kezét; aztán legyintett: — Mindegy; igen, azt hiszem, lázam van . . . vagy volt . . . Tudod, én mostanában sokat gondolkozom . . . magamról . . . Sohasem hittem volna! . . . a háború

remetét csinált belőlem. Én nagyon megváltoztam ám . . . hehe . . . publi. Emlékszel, Györött? . . . — Nem fejezte be s megint ezt sutogta maga elé: — Minden . . . minden megváltozott . . .

— Hanem, ha akarod, ne beszéljünk máma a háborúról, Pali, — szoltam hozzá, mert föl akartam rázni szórakozottságából. — Ez elvégre rendellenes állapot; minek izgatod magad? Egyszer csak vége lesz, és ha ott hagyjuk a fogunkat, hát . . .

— Kérlek szépen, nagyon szívesen — vágott a szavamba. — Én teljes elfogulatlansággal tudok beszélni bármiről, úgy a háborúról, mint akármiről másról . . . Végre is a háború nekem nem egyéni problémám . . . mi közöm hozzá? Nevetséges!

Gúnyosan vállat vont.

— De azt meg kell engedned, — szolt újra és nagy sebességgel — hogy minden eszközt fel kell használni, minden módszer jó és erkölcsös, amely a végét vetheti. Itt jogom van felszabadítani magam mindenféle gyilkos konvenciók alól, melyek téged is, engem is elpusztítanak. A tömeg érdekében beszélek . . . Törvény! kötelező illetan . . . és gyilkosság.

Utolsó szavait végtelenül gúnyos hanglejtéssel mondta.

— Haha, — kezdte újra idegesen nevetve, — ha egy ország érdekében szabad gyilkolni . . . *en gros* . . . akkor *en détail* én is gyilkolhatok a magam érdekeiért, mert *en détail* én is ország vagyok . . . Ezt az orruk alá lehetne dörgölni egy bűnügyi tárgyaláson, mi? Hanem azért mégis csak felkötnének, annyi szent. Egyéb-ként ne gondold, hogy valamit takargatni akarok előtted. Én nyíltan beszélek és . . . és nem kell titkolnom semmit.

— Eszem ágában sincs; mit takargatnál? — feleltem. — Jól tudom, hogy nem tartasz spiclinek.

— Igenis. Én nem vagyok tragikai hős. Nincs semmi összeütközés a fennálló világrenddel. Először is, a világrend egyáltalán nem áll fenn, másodszor pedig az, amit így hívnak, minden ötven évben megváltozik. Ki viseli tehát a felelősséget a cselekedetekért? Egyedül az egyén. Én pedig fölmentem magamat, — folytatta emelt hangon és mindjárt hozzátette nevetve: — Jó tréfa, ugy-e? Azonban kerülni kell, hogy hatást gyakoroljunk másokra . . . fontos okokból. Mindenki söpörjön a maga ajtaja előtt . . . Ezt mindjárt meg fogom magyarázni.

Már kint jártunk az Aréna-úton, valahol az állatkert tájékán. Hideg volt és egészen besötétedett. Egy kis kocsmá előtt mentünk el. Pál benézett az ablakon, odalépett az ajtóhoz, azon át is betekintett, aztán felém fordult és mint valami könnyed áperszűt mondta:

— Te, én egy idő óta szeretek berugni. — Megint vihogott, ami azelőtt sohasem volt szokása és nevetve, nagy zajjal benyitott az ajtón.

Olyan középfinom étterem volt, amilyen száz meg száz van, valami víg emberhez, kéményseprőhöz vagy mihez címezve. Szombat este lehetett, mert sokan iddógáltak már benn, postások katonák, mesteremberek, meg ilyenféle népek. Elég jó sarkot találtunk, ahova két viaszos vászonnal bevont lóca volt állítva. Én kávét ittam,

mert még uzsonna előtt voltam. Pál mindjárt pálinkát rendelt. Ivott, cigarettára gyújtott, egy ideig figyelmesen nézte a sárga villanykörtét, aztán hozzám hajolt az asztalsarkon át.

— Mert tudod, a biblia — smafu! — mondta gögösen. — Erről három héttel ezelőtt győződtem meg. A dolog bibéje ott van, hogy Krisztus tanítása egyszerűen alkalmazhatatlan. Ha mindenki megfogadná, hatvan év alatt kihalna az emberiség. A tömeg életét pedig a Krisztusi vágányokra terelni abszurdum. Ez kétezer év alatt bebizonyosodott; csak három dolgot említek: Amerika fölfedezése, szocializmus, világháború! E három bűn nélkül sohasem lesz meg az emberiség. Amíg két ember él a világon, mindig újra fogják csinálni ezt az örült komédiát . . .

— Hogy lehet ilyent mondani! — kiáltottam fel szinte önkéntelenül. Nem akartam vitába mélyedni Pállal, mert láttam, hogy lázas, nincs rendes állapotban s féltem, talán valami idegbajon, meg-rázkódáson esett át. De nem tudtam megállni, hogy közbe ne szóljak:

— Mi köze van Krisztusnak a politikához, a tömeg mozgásához? Megpróbáltad-e magadban fölépíteni az igaz embert? Befelé keress! Miért nem kezded el a munkát magadon, te ideológus?

Pál szaporán ivott.

— Azért fiacskám, mert gyöngébbek vagyunk, mint Krisztus megkívánja. Ezt ő maga is elismerte. „Sokan vannak a hivatottak, de kevesen a választottak”. — Na hehehe? . . . Ő megbocsájt, ezért remélhetünk, de az isteni irgalom nincs semminő befolyással a társadalmak életére . . . Az, itt a földön, im-pon-de-ra-bilia . . . Vagy mit gondolsz, Napoleon csupán azért merte végiggyilkolni Európát, mert az isteni irgalomra számított? . . . És én meg is próbáltam, azért vagyok már egy hónapja remete, vagy mi a fene! Hm . . . mint remete azonban éhenhalok. Ha pedig kilépek a kapun, a világ úgy lekaparja rólam Krisztust, mint a kőműves az ócska vakolatot a házról. Gyöngék vagyunk . . . Ha akarom, ha nem, az emberek betolakodnak életembe. Mindenki a más ajtaja előtt söpör . . . Én nem tudtam küzdeni a démon ellen! . . .

Széttárta karjait, szinte sírva mondta az utolsó szavakat és arcán a végső kétségbeesés kifejezése futott át.

Meg voltam döbbenve. Nem értettem Pált s nem tudtam szólni semmit. Ő csakhamar összeszedte magát, ivott s megint hozzám-hajolt:

— Két démonom volt: egy bennem és egy rajtam kívüli. Én . . . eh, mi az ördögnek titokzatoskodom én itt? Semmiség . . . érzelmi baleset . . . idő kérdése . . .

Idegesen legyintett s láttam rajta, hogy erőszakkal más témára akar térni. Ivott, újra legyintett, tüntetve, aztán könnyedén odavetette:

— Idegesség . . . ne vedd komolyan. Én, tudod, mostanában Weininger-i alapon állok. Micsoda filozófia! . . . Óriási! Boldogító! . . . A nő, barátom, a nihil! ámbár ez mellékes. Bennünk van a kozmosz és a kaos, a végtelen és a semmi, a bűn és az erény. A miénk,

a mi birtokunk minden lehetőség, ámde jaj annak, aki elbocsájtja kezéből intelligibilis énjét, ha már egyszer birtokában volt!

Én ugyan nem olvastam Weininger könyveit, csak éppen harangozni hallottam róla valamit, így hát nem igen értettem Pál szavait.

— Hogyhogy? — kérdeztem. — Akkor hát egyedül miránk volna bízva minden? Bennünk van a jó és a rossz is, — ez különben bizonyos, — de hogyan ismerjem föl a helyes utat?

Pál hátra dőlt, összefonta karjait és lehunyta a szemét. Némi idő múlva felelt csak.

— Nem! nem mindenki van meg az igazság . . . nem született mindenki lángésznek, vagyis szentnek . . . hiszen éppen ez a tragikum! Vagy talán ezt tudni elég? . . . Nagyon, nagyon homályos az út . . . talán már el is vesztettem . . .

Lehajtotta fejét, majd föltekintett és sokáig hallgatott mereven nézve rám. Hirtelen bekapott egy pohár pálinkát, — már én is vele ittam — és így szólt, ujjával dobolva az asztalon:

— Én például, Weninger-i alapon egészen megértem a Geyer Ilona gyilkosát . . .

Csodálkozva néztem rá.

A Geyer Ilona-féle gyilkosság már vagy két hete szenzációja volt a fővárosnak és az ujságok még mindig úgy csámcsogták körül, mint a malac a friss savót.

Geyer Ilona egy nágynevű, közismert orvosprofesszornak, egyetemi tanárnak volt a lánya. Egy napon eltűnt hazulról s nem-sokára a hűvösvölgyi erdőben találták meg a holttestét. Egy ideig öngyilkosságra gondoltak, de aztán kiderült, hogy ez ihehetetlenség. Azonban a gyilkosnak nem tudtak nyomára akadni.

— Ismered az esetet? — kérdezte Pál.

— Nem valami részletesen. Tudod, az ilyen gyilkossági históriák nem érdekelnek túlságosan. De igaz, hiszen te ismerted a családod. Tudsz talán valamit közelebbről?

Eszembe jutott, hogy Pál valaha bejáratos volt Geyerékhez. Egy időben meg is említette őket előttem, beszélt a lányról is, úgy vettem ki szavaiból, hogy kissé rossz természetű nőnek tartja, olyan férfi-rontó fajtának. Már túljárt a húszon. — Pál maga medikus volt, így jutott ismeretségbe a professzorával.

— Igen, igen, — felelte szórakozottan — van ilyesvalami a dologban. Én is gondolkoztam róla . . .

S egyszerre nagy buzgalommal beszélni kezdett, mint aki végre jó témára talált. Bekapott egy pohárkával.

— Van egy hipotézisem. Tudniillik az eset a következő: megtalálják a lányt, holtan, kezében a revolver. Öngyilkosság, — gondolják. Igen ám, de a boncolás kimutatja a golyó irányából, a löcsatornából, hogy a lánynak valami képtelen helyzetben kellett volna tartania a fegyvert az elsütés pillanatában. Cáfolhatatlan szakvélemény szerint az öngyilkosság esete ki van zárva. Ezt megerősíti, hogy a kézításkájában leragasztott levelet találnak, idegen férfi-írással, melyben ők ketten elbúcsúznak a szülőktől, minden magya-

rázat nélkül. El kell menniök, mivel — írják — a sors kényszeríti őket erre. Aláírás nincs. Ki ez a másik ő, vagyis a gyilkos? — Továbbá: a holttesttől nem messze vérnyomokat találnak, még távolabb egy véres férfizsebkendőt. A zsebkendőn semmi monogram, közönséges gyártmány: a nyom elvész. — A dolgot végleg komplikálja az, hogy a revolver a leány kezében van még a halál után is. Hogyan lőhetett azzal a gyilkos? Mert hiszen ő lőtt, mint a boncolás bebizonyította. Ezenkívül a pisztolyból csak egy golyó van kilőve. Vagyis fennáll az a feltevés, hogy a férfi agyonlőtte a leányt, azután a kezébe nyomta a revolvért. De akkor honnan vannak a vérnyomok és a véres zsebkendő? Újabb feltevés: a lövéskor magát is megsebesítette. Evvel meg volna magyarázva, miért hiányzik csak egy golyó. De ez a feltevés is végleg megdől, mert a hulla oly görcsösen markolja a fegyver agyát, hogy azt még életében szorítania kellett. A mutatóujj szabályosan rá van illesztve a billentyűre s a holttest rajta fekszik a jobbkaron. Lehetetlenség a halál után ily természetűen beigazítani a rugékonyságukat és a mozdító akaratot elvesztett ujjakat, továbbá a gyilkos sem lehetett valami professzionátus gazember, — mert rablás nem történt, pedig sok pénz volt a lánynál, — nem lehetett oly hidegvérű gonosztevő, akinek a gyilkosság pillanatában és izalmában ilyen raffinált gondolatot tulajdoníthatnánk s aki maga is meg van sebesülve, talán súlyosan. A lövés zajt vert föl, a gyilkos egész biztosan rögtön menekült. Ezért vannak máshol a vérnyomok. — Dehát akkor a dolog megint érthetetlen . . .

Pál eddig mintha magának beszélt volna. Most hirtelen rám nézett és megkérdezte:

— Figyelsz rám? Jól mondom el?

Még mindig gyorsan, izgatottan hadart és apró, fényes csöpek gyöngyöztek ki homlokára.

— Hogyne, — szoltam — csak folytasd; várom a hipotézist.

— Kutatnak, kutatnak! Föltúrják a lány holmiját, találnak három levelet. Ugyanaz az írás, mint a búcsúzó levélben, de megint semmi aláírás, még megszólítás, kelet sem. Három papirosdarab. Az illető mindegyiken keserű szemrehányásokat tesz a lánynak, hogy tönkretette, áltatta s most már a szemébe is mondja, hogy nem szereti; ő vakon követte minden parancsát; családi életét földúlta miatta, menyasszonyát elhagyta, bűnöket követett el, már körözik is, satöbbi, satöbbi. De hogy nem bír róla lemondani, föltétlenül találkoznia akar vele; kötelessége beváltania szavát. Már mint a lánynak. Kiderítik azt is, hogy a lány „exaltált” volt, gyanus emberek, forradalmárok közé járt, beiratkozott a Galilei-körbe, kiáltványokat lelnek a fiókjában, egyszóval nagyon valószínű, hogy itt szedte föl valahol ezt az illetőt — a vesztére. De nagyon óvatosan csinálták; senki sem tud bizalmasabb barátról; a forradalmárokat is lefűlelik, csak éppen az illetőnek vész el a nyoma, illetve már két hete keresik hiába. A gyilkosság pedig megmarad érthetetlennek . . . No és most jövök a hipotézissel, a Weininger-i alappal, én, aki ismertem a leányt.

— Kíváncsi vagyok, — szoltam, mire ittunk. Már megörültem, hogy Pál végre kissé lelkesebb hangulatba jutott, habár a gyilkosság révén is, de őt egyszerre megint csak elővette valami. Mintha dühös lett volna saját magára.

— Eh, számárság! — legyintett. — Mi vagyok én, Sherlock Holmes? Arsène Lupin? . . . Megvan nekem a magam baja . . . Tudod-e, hogy az ember úgy kettétörhet, hogy a gerince is megreccsen belé? Ilyenkor az a baj, hogy egyszerre kiesik a maga világából és minden megváltozik körülötte. De ki tehet róla? — kiáltotta. — Tehetek én arról, hogy marhának születtem? Te, szavamat adom neked, hogy született marha vagyok . . . és nem Sherlock Holmes . . . hahaha . . .

Ezt olyan ünnepélyesen mondta, mintha valami örök fogadalmat tett volna előttem, még a kezét is nyújtotta megpecsételéssül s utána bosszúsan fölkacagott. Nekem az egész idő alatt olyastéle benyomásom volt, hogy Pál nagyon szeretne beszélni valamiről, de nem mer, vagy nem akar s ezt a gyilkossági esetet csak arra használja föl, hogy valamikép szóba ne hozza azt, ami tulajdonképen izgatja őt, — de beszédközben azért folyton *arra* gondol. Most megint hirtelen elszórakozott. Fölcsipett egy gyufaszálat, nem vette észre, hogy kiesett az ujjai közül és a hamutartóba dobta a semmit.

— Az öreg már végleg elkészült, — gondoltam magamban, mert rengeteget ivott. De nem úgy volt. Sőt lassan mintha megnyugodott volna és igen értelmesen beszélt. Csak néha-néha borzongott meg, mint aki fázik. Újra felémfordult:

— Nincs máskép . . . a nő cudar bestia volt . . . megérdemelte, — mondta szikrázó szemekkel. — Igazságos ítélet, — máskép lehetlenség az egész . . . Bah, olyan nehéz ezt kitalálni? Tudniillik itt szó sincsen kettős öngyilkosságról, sem szerelmi öngyilkosságról . . .

— Ejha, — szoltam akaratlanul — ez új dolog; hát miről van szó?

— A hipotézisemről. Mondtam már, hogy az egész csak hipotézis, semmi egyéb. Ebből a szempontból kell nézned . . . Miért nincs a búcsúzó levélben egy szó sem arról, hogy ők meg akarnak halni? Azt mondják: el kell menniök, a sors kényszeríti őket erre, ésatöbbi. Az elmenés még nem öngyilkosság! Ezt tessék figyelembe venni! . . . A levél meg van címezve, leragasztva, vagyis postára akarták adni. A halál után ez nem lehetséges. Ők még vissza akartak jönni a Hűvösvölgyből . . . Mert vegyük figyelembe a gyilkos lelkiállapotát. Ő vakon követte a lány parancsait. Miféle parancsokat? Otthagyt a családját, a menyasszonyát, — de ezért még nem köröznek senkit! A rendőség mostanában nem foglalkozik egy földéretlen bűnüggyel sem ezen kívül, semmi sikkasztás, vagy ilyesmi . . . A lány forradalmár . . . lehet, hogy ő is az; a lány belevonja a dolgaiba, röpiratokat csempésztet vele a kaszárnnyákba, rábeszéli, hogy szökjék meg a katonaságtól . . . lehet, sőt valószínű, hogy tiszt. Katonaszökevény: körözik. Bűnöket követett el a lányért. Egyszerre ráébred, hogy kiközösítette magát a társadalomból, megsemmisítette a multját, örökre a lányhoz kapcsolta a jövőjét. Kárpótlást akar; kétségbe-

esetten szereti őt; az nem szereti, amint a levelekből világos, csak ígéretet . . . Démonikus nő, céljai vannak! Milyenek? — Hipotézis . . . Miért akart megszökni vele, ha nem szerette? Itt kell még valaminek lennie . . . Megbeszélük a szökést: találkozás a Hűvös-völgyben, mert a férfi nem akar a városban mutatkozni. A férfi boldog; elhozza magával a búcsúzó levelet, a lány meglehetősen sok pénzt az útra, amit meg is találnak a táskájában. Minek egy öngyilkosnak pénz? De viszont miért szökik a leány vele, ha nem szereti? Nincs más hátra, mint föltenni, hogy eszköznek akarta felhasználni valamire, amit nem tudhatunk, vagy hogy másba volt szerelmes. Annyira, hogy amazt nem is akarta exponálni; ezt a férfit vetette a nyomozás elé csalétkül, hogy az igazira ne gyanakodjanak . . . Hipotézis . . . Most jön a nagy jelenet! A férfi bizonyosságot követel a lány szerelméről, rögtönös kárpótlást, heveskedik, erőszakos . . . A lány nem szereti, megutálja . . . Nem enged. A férfi kezdi látni, hogy csak játékszere volt a nőnek, eszköz . . . Elkecsereedik, dühöng . . . dulakodnak, amint a nyomok mutatják . . . Végso dühében leteperi a lányt és a magáévá akarja tenni . . . Voilà, ide jutottak! — szölt Pál váratlanul, előkelő taglejtés kíséretében. Aztán megint hozzámhajolt és halk hangon folytatta:

— Nos, a többi önként adódik a tényekből. A lány, megalázva büszkeségében, teljes utálkozással és fölébredt asszonyi dühvel, hirtelen előkapja revolverét és rálő a férfira . . . de nem találja, csak megsebzí, úgy látszik könnyebben . . . Ennek a jelenetnek másodpercek alatt kellett lejátsszódnia . . . A lövésre a férfi szerelme végletes gyűlöletté változik . . . a tragikus csőd! A kétségbeesés, a gyűlölet, a rettentő helyzet örületig fokozott izgalmában kirántja a maga pisztolyát és agyonlövi a . . . a csábítóját . . . Letörli magáról a vért, menekül, eltűnik . . . Vége a komédiának!

Pál végre abbahagyta az ivást. De a beszéde végén egyszerre megint izgatott lett; ajkai reszkettek, gúnyosan mosolygott és elgondolkozott valamin.

Megvallom, nem igen értettem, miért kerített ilyen nagy feneket ennek a dolognak; sohasem tudtam elmerülni az effajta detektiv-romantikába, ezért az ő érdeklődése elég csekély mértékben volt rám hatással.

— Csakugyan nagyon érdekes, — mondtam kissé közömbösen. — Miért nem írsz róla? Fogadok, hogy feltűnést keltene.

De Pál úgy látszik nem is hallotta szavaimat.

— Meg vagyok győződve, — szölt vontatottan — megérde-melte, mi? — és kihívóan nézett szét a kocsmában. — Még Weininger-i alap nélkül is, haha! Így van ez, kérlek — fordult újra felém. — A nő belekényszeríti a férfit a maga önzésének erkölcsi nihiljébe, aztán bosszút áll rajta . . . önmagáért.

— Ugyan kérlek, — feleltem, — így nem lehet beszélni. Hány nőt tesznek tönkre a férfiak? Csinálj előbb statisztikát, azután beszélj!

— Igen, hogyne, statisztikát! Szamár vagy — szölt Pál mérge-sen. — A gyilkosság pillanatában! Mert hiszen akkor jön rá . . .

Statisztika ide, statisztika oda, az a nő bestia volt és . . . megkapta a magáét. Az ilyeneket közköltiségen kellene elexpediálni . . . Számár vagy publi, de jó gyerek. Megbocsájtatnak neked a te érveid.

Benyúlt a mellényzsebébe, mintha órát akart volna kivenni, megnézte az üres tenyerét s hirtelen összerezett.

— Hány óra? — kérdezte izgatottan.

Megnéztem: — Fél tíz. — Nagy ijedten fölállt, fizetett s kicipelt magával.

— Még máma? Nem, nem! — suttogta és körülnézett az utcán. — Már jár az őrség. Űristen, igazoltatni fognak és én otthon felejtettem az igazolványomat. Sietek . . . No, szervusz, szervusz . . .

Hirtelen rámnézett, nagyon szomorúan, még meg is ölelt:

— Isten veled. Lehet, hogy neked köszönhetem . . .

Avval elfutott.

— Mit? — kiáltottam utána csodálkozva. De nem fordult vissza. Sietett tovább, lehajtott fejjel, a falak tövében.

Ekkor már derengeni kezdett a fejemben, de mégis megdöbbenve olvastam két nap múlva az újságban, hogy Pál föladta magát a rendőrségen, mint Geyer Ilona gyilkosa. Vallomása természetesen szóról-szóra megegyezett „hipotézis”-ével.

(Pécs.)

Várkonyi Nándor.

GIRAUDOUX ÉS A NÉMET-FRANCIA KÖZELEDÉS.

Jean Giraudoux 1922-ben *Siegfried et le Limousin* című regényével megnyerte a Balsac-nagydíjat. A kritika sokat foglalkozott a regénnyel, de a zsüri döntését nem tette osztatlanul magáévá s inkább csak annyiban látta indokoltnak, amennyiben a díjjal nem csak ezt a művét, hanem az akkor negyven éves írói teljes addigi oeuvrejét kívánta jutalmazni.*)

Az irodalomtörténet ma úgy könyveli el Giraudoux-t, mint aki Monet és Debussy mintájára a regénybe is belevitte az impresszionizmust. Ebbe a formába torkol átmenetileg az a nyugtalan iránykeresés, ami az utolsó félszázad különböző étapejain keresztül költők és írók, kritikusok és esztéták műveiben minduntalan előtör, mint a legfolytonosabb, legőszintébb, sokszor legfájdalmasabb tartalom. Új hangot és új formát kell találni az irodalom részére, de ennek a megváltó, mindennél szükségesebb útnak a kitekintéséért vívott harcban csorbát szenved a legszárnyasabbak, a leghivatottabbak hite is és szavaik között minduntalan ott lappang a beismerő vallomás, hogy csak alapozó munkásai, várói tudtak lenni az új költészetnek, de kielégítő, felszabadító teljességig nem jutottak el.

Am ezen írónemzedéknek valóban annyira belső kényszerévé vált koruk expressziója, valóban annyira ennek a missziószerű feladatnak szolgálatában folyik le egész munkásságuk, hogy ott, ahol művüket elégtelennek érezik, bepillantást engednek az alkotó művész vívódásaiba, szubjektív szenvedéseibe, mintegy ezzel kívánnván dokumentálni, hogy őszinte volt a szándékuk és szükségesek törekvéseik.

Giraudoux újításában kevesebb a vértanúság. Ő és Paul Morand az elsők között voltak, akik érzékenyen reagálva korukra, szemfülesen ellesték a háború utáni közönség kívánságait és kihasználták azokat az irodalmi lehetőségeket, amiket egyfelől az átszerveződött francia élet nyújtott s amik másfelől kielégíthették saját generációjuk ízlését.

A háború éveit domináló, minden lehetőséget és szenvedélyt felszabadító *haláltudatot* nyers ellentétként váltja fel 1918 után az ép oly rendszerbontó s a határolt normálisból a végletesbe lendítő szertelen, ösztönös *élettudat*, s ennek a mindenáron, egyetemesen, felfokozottan és tudatosan élni — és mident átélni — akarásnak lesz az irodalmi formája az az impresszionizmus, amilyent Giraudoux *Siegfried* című regényében nyújt. Már a háború előtti éveket is a teljes változatos élésre való törekvés jellemezte Franciaországban, amit az akkori hatalmas ipari és gazdasági fellendüléssel és így az általános jólét emelkedésével is magyaráztak, s még inkább politikai, gazdasági és társadalmi okokban kell eredetét keresnünk annak a háború utáni iránynak, amely a négy éves szünet

*) Giraudoux egyéb művei: *Simon le Pathétique*, *Susanne et le Pacifique*, *Amica América*, *Adorable Cléo*, *Bella*, *Eglantine* stb. stb.

után sokban csak fokozott folytatásává lett az 1914-es „világkatasztrófát” provokáló közszellemnek és erkölcsiségnek.

*

Bernard Fay a háború utáni Franciaországot a „kozmetopolita arisztokratizmus” hazájának nevezi. Valóban 1918 után a szellemi Franciaország mindinkább kilép nemzeti rezervátságából. Problémái és érdeklődései egyetemesebb jelleget öltenek s az idegenszerűt már nemcsak a magasabb kulturfokon álló fölényével, mint exotikumot és unaloműzöt keresi, hanem szerveesebben kíván belekapcsolódni a nemzetközi mozgalmakba. Az eszmei tartalom és a világnézet átalakulása kikezdi magát a purista francia nyelvet is. Előbb gunyoros vagy sznob aláfestéssel, mintegy idézőjel közötti merevséggel tolatkodnak be idegen kifejezések, majd leválik az érzelmi *valeur* s a szavak mindinkább átmennek a közhasználatba. Módosul a nemes és egyszerű szintaxis is, aminthogy az életmenet egyre bonyolódik és komplexebb lesz az érzés, érzékelés és gondolkodás anyaga. A háború előtti próza üresen és kopottan cseng, amint egyre sutábbnak tűnik a háború előtti ideológia. Az „új élet”, aminek az eljövételét 1914-ben tudatosan előkészítették, egyszeriben megvalósul.

A negyven éves, rendkívül kulturkészségű, nagyon élenkszemű diplomata, bámulatraméltó fiatalsággal fedezi fel ezt az új életet s azt *Siegfried*-jében hüen, de művészietlenül ábrázolva, kaotikus és fásrasztó példáját adja az impresszionista regénynek. Minden érdekli, mindent látnia, tapasztalnia, rögzítenie kell. Be kell járnia valamennyi országot, szóba állania minden embertípussal, kipróbálnia a legkülönbözőbb mesterségeket, belekóstolnia a legellentétesebb tanokba, ásszisztálni minden halálnál, szemtől szembe látni minden kulturát, tévelygést, betegséget, tehetséget, ötféle nyelvű újságból kell világnézetet alkotnia és annyi impressziót gyűjtenie, hogy szintetikus elrendezésre már nem is futja. Ezzel a regényével kapcsolatosan, amit Franc Noëlain olvashatatlanak minősített, határozták meg olyan iránynak az *irodalmi impresszionizmust*, amely megvet minden rendszeres és logikus kompozíciót és benne látták legkirívóbb meghazudtolását Brunetièrre büszke szavának, amit Giraudoux kissé meggondolatlanul épen ebben a könyvében idéz s amely szerint a mindenségben a legnagyobb misztérium mégis csak a francia szellem világossága: *Le plus grand mystère de l'univers est encore la clarté de l'esprit français.*

*

A regény egy háborús-patologikus tüneten épül fel, — (olyan lelki betegségen, amelyről — egyik rosszhiszemű kritikus szerint — Ribot megfélekezett hatalmas műveiben) s hősen, az eszméletét és emlékezetét vesztett francia tisztból német polgárrá ébredt és hat év alatt Németország vezérévé nőtt Siegfrieden át a két faj belső strukturáját kívánja bemutatni. Giraudouxnak huzamosabb ideig tartó külmissziói alatt alkalma volt a németséget helyszínén és

még békében tanulmányozni, témaválasztását azonban a személyes emlékek hatása helyett sokkal inkább azzal a kíváncsi vonzalommal magyarázták, amely közvetlenül a békekötés után Franciaország legkülönbözőbb társadalmi rétegeiben, politikusoknál, íróknál, kereskedőknél, pénzembereknél a legyőzött ország iránt megnyilvánult. Ugyanezt az érdeklődést természetesen a másik oldalon is megtaláljuk, több naiv jóakarattal, csodálattal és elismeréssel s a különbséget a két ország egymásra vonatkozó szellemi értékelésében talán úgy lehetne jellemezni, hogy a németek inkább csak csodálkoznak a francia szokásokon, ízlésen vagy modoron, míg a franciák mintegy ösztönösen és védekezve tiltakoznak a német szellem ellen.

Általában szemére vetik Giraudoux-nak, hogy nem eleven embereket formál, hanem sémákkal dolgozik s ép így kifogásolható lehetne művében, hogy az egyes városok atmoszféráját, politikai és társadalmi alakulatok karakterét, szellemi áramlatok valódi jellegét közvetlen észlelései ellenére is leginkább — másodkézből átvettnek tűnő — stilizált és merev formulákkal kívánja érzékeltetni s inkább csak bizarr nyelvhasználatában törekszik eredetiségre. De úgy látszik, valóban oly sűrű legenda szövődött a két szomszédos nép köré, hogy alig-alig tud rajta önálló szemlélet keresztültörni. A német eredetű író — Claire Coll — *Une Allemande à Paris* című regényében**) egy német nő életét mutatja be Párisban és szerelmi történetén keresztül adja a két faj ellentétes pszichéjének képét. Ugyanolyan közhelyeket ír a Szajnárról, Párisról és az ottani életről, mint Giraudoux Németországról. Talán épen Giraudoux-ra céloz azzal a megjegyzésével, hogy néhány fiatal író, azért, hogy pittoreszk európai irodalmat csináljon, hamis értékeléssel ír könyvet Németországról, viszont ma már mind kevésbbé helytálló az a megállapítása, hogy a francia elég önmagának és nem is akar semmiről sem tudni, ami máshonnan ered és így idegenszerű.

Giraudoux érdeklődése a külföld iránt szembetűnő és őszinte. Igaz, hogy — mint már említettük — főleg az élet különféle megnyilvánulásai foglalkoztatják s a hiányt, hogy alapjában maga sem tud biztos állást foglalni különös témájához, igazolja regénye irónikus hangja is. Viszont ez a sokszor éretlen, sőt nyegle csúfondárosság csaknem rokonszenvesebb, mint későbbi darabjában a komolykodás és fárasztó páthosza.

Színes és a mai élet sokrétegűségére kitérő regényében bőbeszédűsége fáraszt, de fáraszt a művészi kiválasztásnak — valószínűleg szándékos — hiánya is, a kíméletlen tempó és nem egyszer tudákosnak tetsző tudása, ami a táglátó körű és annyi mindenbe beavatott nagyműveltségű írónál valóban felesleges. A megfoghatatlan és csak hangulatában művészien visszaadható eleven *couleur locale* helyett összehord temérdek helyi adatot, újságtudást, az utazó ember jártában felszedett ismereteit, bár nem érdektelen és az olvasóközönségre jellemző, hogy sikerét részben épen e modorosságának köszönheti, alkalmat adván a törekvő ifjúságnak, hogy saját

**) Edition Radot, Paris 1928.

képzettségében gyönyörködjék és örülhessen, ha lexikon nélkül is fel tudta ismerni célzásait és annyiféle tárgykörből vett napi vonatkozását. Ennél a pontnál kis kitéréssel és leütve Giraudoux könyvéből azt, ami nála személyes túlzás, megállapíthatnók, hogy *Siegfried* is, mint annyi más jellegzetesen francia könyv, alapjában nemcsak hogy épen annyira lefordíthatatlan, mint a mi legmagyarabb irodalmunk, hanem még eredetiben is csak annak az idegennek érthető, aki némileg otthonos Párisban és francia körökben, ismeri a szokásokat, típusokat és érti az *argot*-t.

*

Mig a regénnyel szemben a kritika elég tartózkodó maradt és sem méltatása, sem kifogásai nem lépték túl a szokásos hangot, vagy mértéket: — az 1928 májusában bemutatott darab olyan vihart váltott ki, amit a hajdani *Querelle du Cid* példájára hajlandók voltak egyesek *Querelle de Siegfried*-dé növesztetni. A darabot több mint hét hónapig játszották telt ház előtt a Comédie des Champs Elysées-színházban és közben állandó vitatárgy maradt. Könyvalakban is megjelent (Grasset kiadása) Daniel Halévy kritikus és történész előszavával, aki megköszöni Giraudoux-nak önmaga és a közönség nevében, hogy regényét színre vitte.

A tulajdonképeni mesenélküli, szétfolyó, főleg részleteiben jellegzetes regényből Giraudoux zárt cselekményű, egységes hangulatú darabot hámozott ki, bár túlságosan tipizált, de markáns alakokkal. Abból, amit elhagyott és abból, amit átvett regényéből, érdekes következtetéseket lehetne levonni esztétikai és politikai világszemléletének fejlődéséről.

A germán, szőke, lesímított hajú, kortalanul öltözködő, bizonytalan messzeségekbe néző Éva, a háború alatt önkéntes ápolónő egyik németországi kórházban. Valamelyik csata után ruhátlan, eszméletlen katonát hoznak hozzá, aki, amikor feléje hajol, németül, de erősen idegenszerű kiejtéssel kér vizet tőle. Éva hónapokig ápolja az ismeretlen sebesültet, míg az lassan lábadozni kezd és ismét erőre kap. De felnőtt férfi létére gyermek lett újra. Eszméletlen állapotában elvesztette emlékezetét és azzal együtt multját, nyelvét, hovatartozását. Így nevezi el Éva Siegfriednek és a német szavakkal germán ideológiát ültet belé, germán ambíciót, hazaszeretetet, célokat és ízlést, úgy annyira, hogy Siegfried lesz a háború utáni Németország vezetője, a német egység megteremtője, aki mögé az irányítást áhító hatvanmilliós nemzet tömörül.

Am Éva egy rokona, a romantikus, Schillergalléros, — Sturm-und Drang-osan szavaló Zelten báró, tiltakozik Siegfried politikai iránya ellen; tiltakozik egy sematizált, egységesített, II. Frigyes és Bismarck szellemében szervezett Németország ellen; szerinte Németország ne legyen modern, ne legyen racionalizált, hanem maradjon meg valószínűtlennek, óriásinak, rejtélyesnek, mert ereje a démonikusban, a költőiben van, mint ahogy valódi jellege a legenda és a szimbólum. Zelten szerint Siegfried elnyomorítja és tönkreteszi Németországot s a „semmi fiának“, ahogy a Geheimrath-tá és excel-

lenciás úrrá előlépett ismeretlent gúnyolja, lelki determináltsága könyvelő, jogász és órásmester ősökhöz vezet vissza. Siegfried varázsa egyedül az ismeretlenség és a rejtélyesség — mondja Zelten — hogy egyszerre lett és termett, mint ahogy a mesék hősei születnek.

Bár Éva érzi Zelten szavának igazságát és tudja, hogy Siegfried nimbusza forog kockán, ha fellelvén családját és szűkebb otthonát a személytelenségben jelképpé vált eszményből normálisan anyakönyvelt német polgárrá egyszerűsödik vissza, mégis összehívja koronként azokat a német szülőket, akik a háborúban eltűnt fiukat keresik. A kínos szembesítés azonban mindig eredménytelen marad, hiszen a személyzet maga is úgy találja, hogy a kegyelmes úr jobban hasonlít a múzeumbeli Nagy Sándor szoborra, mint a sok Meyerre és Müllerre, akik ismét csalódottan távoznak Siegfried házából.

Zelten közben, aki Siegfriedet le akarja leplezni, mert bizonyosra veszi, hogy felfedezte valódi eredetét, Gothába táviratozza egy háború előtti francia pajtását, a nyelvész Robineau-t, azzal, hogy hozza magával Geneviève Prat-t, a párisi szobrásznőt, akinek vőlegénye eltűnt volt a háborúban. A kanadai nyelvtanárnök bejelentett Geneviève, azon ürüggyel, hogy Siegfriednek francia órákat adjon, hamarosan megérkezik Robineauval együtt Siegfried házába s egy jelenet után, amelyet a szerző a német-francia ellentétek ki-domborítására szánt, fájdalmasan és boldogan ismeri fel Siegfriedben volt vőlegényét, a neves fiatal francia író: Jacques Forestier-t.

Siegfried érdeklődéssel, de idegenül áll Geneviève előtt s míg a nőből minduntalan szerelmes önfeledtséggel törnek fel a közös emlékek, a férfi tehetetlen közönyösséggel cáfol meg minden azonosítási kísérletet. Ám új formájában is hű marad régi ízéséhez s a nagy német vezér megszereti ismét egykori kedvesét. A katonai tanácsosok és Éva látják azonban a veszélyt, hogy Geneviève el fogja venni tőlük Siegfriedet és tudván, hogyha Siegfried megy, műve is összedől, azon vannak, hogy minél előbb eltávolítsák a veszedelmes szajnaparti lányt. Zelten viszont forradalmat szervez közben s bár elfogják és száműzetésre ítélik, utolsó percben alkalmat talál, hogy kirobbantsa a titkot Siegfried előtt és felfedje valódi kilétét. Állítását tényekkel támasztja alá és Éva keserves titakozása ellenére is bebizonyítja, hogy Siegfrieden, amikor sebesülten és ájultan felszedték, megtalálták kis személyazonossági plakettjét és így ő minden kétséget kizáróan Jacques Forestier.

Ilyen bizonyítékok előtt Éva sem tagadhat, de lehetetlennek tartja, hogy Siegfried elhagyja Németországot. Hiszen hat év óta, hogy újjá és németté született, azelőtti életéből egy emléke sem szakadt fel, anyanyelvének egy szava sem tolakodott szájára, volt hazájából mi sem szólította. Új az agya, a szíve, egész szervezete; új és német. Nem hagyhatja el az országot, mert annak az országnak vezére és bálványa lett, megmentette a zavartól és a bomlástól, hatvan millió ember esküszik rá és él általa, nevét a zászlóikra himzeték és sorsukat sorsához kötötték.

Ezzel szemben Geneviève csak Jacques régi kutyáját tudta felhozni, a kis fattyú állatot, amit ő megtartott és ápolt és Jacques viselt öltönyeit, amiket megőrzött a molyoktól. Az emberek nem várják vissza Franciaországba, de várja az ország, a föld, a föld és a virágok sajátos szaga, a bogarak és a verebek, — mindaz, ami üres emlékezetének valódi alapja és anyaga.

„Kutya és öltöny!” E gyerekes kapcsolatok mellett idegen és szerencsétlen lesz, figyelmezteti Éva. Hogyan is akarna ismét ott-honossá lenni Franciaországban ő, aki éveken át német lehetett és egybeforrott a németiséggel! A lélek teljességét csak a német bükk-erdők, a német tájak paroxizmusa adhatja meg, hogyan cserélhetné fel a németiségtől kapott „végtelen” szívét francia szívvel, amely hasonlatos egy precíziós műszerhez s mint az ébresztő óra, csenget minden emóció előtt!

„Mit választhat egy vak?” — feleli Siegfried-Jacques a két nő sürgető kérdésére, de másnapra megszerzi francia papírjait, lebonyolít néhány formálítást, amiket — Zelten leleplezése óta — mintha egyetlen köteléknek érezne Németországhoz és Geneviève-vel visszautazik Párisba.

A kis francia-német határállomáson, amikor a gyorsvonat már berobog, Geneviève egy percre még visszatartja Jacques-ot és először szólítva idegen néven, amit gyűlölt és amitől megszabadította kedvesét, diadalmasan vallja neki: „Siegfried, je t'aime!”

*

A regény megjelenése és a darab színrehozatala között hat év telt el. Ha a francia kritika irányáról 1922-től napjainkig a két mű által kiváltott nyilatkozatok alapján akarnánk képet alkotni, azt látnók, hogy ezen idő alatt a csaknem kizárólag esztétikai és formai értékelés helyébe az eszmék és a tendencia mérlegelése lépett s hogy a művészi kritikából mindinkább politikai bírálat lett. Pacifizmustól szélső nacionalizmusig minden meggyőződés sikraszállt a darab mellett vagy ellen és épen a politikai elfogultság révén sok belemagyarázás történt a bírálatok folyamán, olykor kedvezve a szerzőnek, olykor élesen ellene fordulva, de feltétlenül igen sokszor elnagyolva szándékait és céljait. A regény megjelenésekor a kritikusok nem voltak tisztában, hogy voltaképpen milyen eszmét akart kifejezni Giraudoux ironikus hangú munkájával. Szolgálni kívánta a francia-német szellemi közeledést, azt akarta kimutatni, hogy a két ország nélkülözhetetlen egymásnak, szatíráját kívánta adni a háború előtti Németország esztétikájának és a háború utáni változásoknak, lélektani problémát próbált a nemzetközi eszmék szolgálatába állítani, azt bizonyítván, hogy az emlékezettel együtt megszűnik a nemzeti jelleg és minden nemzeti kötelék is? Kifogásolták a regény zavarosságát, zsúfoltságát, az alakok élettelenességét, stílusa szerte-lenségét, de voltaképeni és tisztázatlannak tetsző tézise felett elég könnyen napirendre tértek. A darab kritikáinál viszont csak elvétele

találkozunk színpadi, nyelvi, vagy lélektani szempontból tett észrevételekkel, mert az esztétikai aggályokat elnyomják azok a megfontolások, hogy: nem hazafiatlan-e a darab, szabad volt-e a francia külügyminisztérium propaganda osztálya vezetőjének ilyen munkát írnia, francia színpadon német himnuszot játszani, német egyenruhát bemutatni, alig (!) tíz évvel a háború után kezét nyújtani a németeknek, mintha mi sem történt volna, mintha olyan nemzetről lenne szó, amely egyenrangúan szerepelhet a többi becsületes nemzet között?! Még olyan messzemenő következtetésekbe is bocsátkoztak egyesek, hogy Giraudoux Berthelot jó embere, utóbbi Briand belső barátja, a Briand-Stresemann-féle szimpátia pedig közismert...

Jóval Locarno után, a Kellog-paktum aláírása és a német külügyminiszter első háború utáni párisi látogatása idejében, sokkal nagyobb nemzeti feltéssel és feltékenységgel tárgyalták ezt az irodalmi eseményt, mint alig négy évvel a békekötés után.

Igaz: a regényben — sok minden zavarossága ellenére is — csorbátlanabbul kerül ki és szembetűnőbben érvényesül a francia szellem főlénye és szükségképeni diadalmaskodása. Az azonosított Forestier nemcsak, hogy minden felindulás nélkül veszi tudomásul, hogy ő többé nem Siegfried, hanem megtalált francia énjében magyarázatát kapja annak is, hogy miért érezte magát mindég idegennek Németországban, miért estek neheze az ottani szokások, miért nem tudta azonosítani magát sokszor egészen lényegtelen külsőségekkel. Hat éves németországi életétől, hatalmas művétől, rajongó híveitől búcsú és töprengés nélkül siet vissza valódi s a teljes felejtés ellenére is valóban annak érzett hazájába. Ezt a motívumot a regényben teljesen tisztán hozza Giraudoux, mivel ott nem Geneviève viszi vissza Forestiert Párisba, hanem egy barátja, aki a keresésére indult volt.

A megoldás a darabban némileg módosul. Itt a két nő közötti harcban dől el Siegfried hovátartozósága és ilyenképen az asszonyoknak szimbolikus jelentőség jut. Éva képviseli a germán erőt, ami abszorbeálni akarja Siegfrieden keresztül a latin kultúra értékes elemeit; lénye az örök elégedetlenségből fakadó törekvés és fejlődni akarás, amit Giraudoux is — szemben a konzervatív francia elégedettséggel — jellegzetesen német vonásnak tart. Geneviève viszont a francia asszony: odaadó, szenvedélyes, de józan és reális. Ő rajta keresztül győzedelmeskedik a százados haza a rövid ideig és véletlenből kifolyólag hazát pótló országgá lett idegenen.

Geneviève szerzi vissza a németiségtől azt, ami Franciaország tulajdona, de egyben utat nyit a francia-német barátságnak is, azzal, hogy Jacquesban Siegfriedet is szereti, vagyis személyekről a nemzetekre vive át a szerepeket: Franciaország hajlandó fogadni, sőt viszonzni a német közeledést, ha Németország azonosul Franciaországhoz és átveszi kultúráját. Németországnak is csak előnyére válna, ha elismerve a francia fölényt, megkísérli el-sajátítani a latinság faji erőnyeit s azokkal próbálja összegyeztetni

a germán vérmérséklet használható kompenenseit. Giraudoux szerint egy-egy nagy hiányt kellene pótolni mind a két nemzetnél: költsézetet kell adni Franciaországnak és józanságot, „raison“-t Németországnak.

Giraudoux-nál, ezt a szerinte azonos feladatot, ugyanaz a geniális ember valósítja meg. Párisban nagytehetségű költő volt Jacques, német földön aktív politikussá lesz és megteremti a birodalom alkotmányos egységét. Amire a németek önmaguktól nem voltak képesek, azt a közjük tévedt francia — fajának logikájával, lélektani éleslátásával és a valóság iránti ösztönös érzékével — létrehozta. Így győzedelmeskedik a latin *bon sens* a germán romantika felett.

*

Sem a szerző, sem a kritika nem mélyítette ki Siegfried-Jacques kettős egyéniségében a tulajdonképpen magától kínálkozó zseni-pszichológiai problémát, abban az értelemben, ahogyan Goethe konkretizálja Tasso és Antonio személyében lényének költői és államférfiúi hajlamait. A művészi elgondolásban alkotó *elvonatkoztatott* és a tényekkel teremtő *aktív* ember egymással való találkozását a dolgok mélyebb és elevenebb átértésében és törvényszerű felhasználásában, lélektani szempontból alig érinti a szerző, míg a politikai értékelésre beállított kritika annyira elfoglalta önmagát annak a mérlegelésével, hogy a nemzeti érzések skálájának melyik fokához rögzítse a darabot, hogy elejtett minden más motívumot.

*

A francia kritikában általában az a vélemény alakult ki, hogy Giraudoux szereti Németországot és hogy a darabban egy sértő szó sem esik a németekről. Lucien Dubech szerint (*Candide*, 1928. július 26.) jobban szereti Zelten romantikus, szeretlen országát, — a „zene, álmodás, metafizika és Sehnsucht“ földjét — mint a Siegfried által újjá szerveztet (előbbi a Nibelungenek, utóbbi a Zeppelinek hazájának mondja), mert a Zeltené kevésbé veszedelmes. A katolikus René Salomé azonban (aki lehetetlennek tartja a Giraudoux-féle megoldást, mivel a két ország közeledése nem a Krisztus szellemében történik) a régi Németországot sem ismeri ártalmatlannak, amint azt Victor Hugo vagy Michelet hitték, hanem zavarok, erkölcsi és vallási eltévelyedések kitermelőjének, Kant hazájának, aki filozófiájával annyit ártott az egész világnak . . . Más kritikusok szerint Giraudoux azért jellemzi méltányosan a németeket, mert kimutatja, hogy tökéletes technikájuk és rendkívüli fegyelmező erejük ellenére sem tudtak bármit is adni az emberiségnek, ami a szellemi és érzésvilág igényeit valóban kielégíthetné. A „Reich“ kulturája csak kereskedelmi és ipari formája a porosz bakaszellemnek. Minden tudománya és egyeteme ellenére sem tudta a nyugati humanizmust feldolgozni és elsajátítani. Ezt a humanizmust csak Franciaországon keresztül szerethetné meg, ha a két ország valaha keserűség nélkül tudna egymással érintkezni.

Ennek a keserűség nélküli érintkezésnek az előkészítéséért egyesek szerint Giraudoux többet tett, mint a locarno-i paktum vagy a legeredményesebb diplomáciai műveletek, — ám a többség mégis sokalta pacifista hajlandóságát és a szerző német szimpátiáját úgy annyira, hogy Dubech, már fentebb említett cikkében nyíltan felveti a kérdést: lehet-e francia embernek árulás nélkül szeretnie Németországot.

Sans trahir l'amour de sa patrie, il y ajoute un autre amour . . .
Mais . . . c'est ici qu'on peut demander, si ce n'est pas toujours trahir, qu'ajouter un autre amour?

A legelkeseredettebben az akadémikus René Doumic fakad ki Giraudoux ellen a *Revue des Deux Mondes* június 1-i számában. Ő képviseli a legintranszigensebb álláspontot. „Szorult szívvel, mélységes szomorúsággal és a megaláztatás érzésével” nézte végig a darabot. Német műnek mondja *Siegfried*-et, amit francia színpadon mutattak be, Németország dicsőítésére íródott; Németország nagysága iránti csodálattól van áthatva! Siegfried maga német szívű francia, — állapítja meg a tekintélyes irodalomtörténész, és ez neki a legszörnyűsebb keverék: un assemblage monstrueux!

Esztétikai kifogásai, hogy a párbeszéd sokszor hangzatos, konvencionális, mesterkelt és zavaros, bizonyára helytálló. Joggal lehetne a szemére vetni a szerzőnek azt a gyengéjét is, hogy amúgyis sűrített általánosításait még típusokkal túlozza el, mint a nyelvész Robineau vagy a hugenotta Fontgelay. Előbbi egy könyvember jámbor járatlanságával csodál mindent, ami idegen, utóbbit a családját egykor száműző Franciaország ellen érzett, évszázadokról átöröklött keserű gyűlölete teszi túlzottan militarista németté. „Allemand par excès de mémoire” — mondja az egyik bíráló, mint ahogy Siegfried „allemand par manque de mémoire”.

*

Áll-e azonban csakugyan, hogy Giraudoux méltányosan látta a németeket, helyesen festi őket és nincs-e valóban egy sértő szava sem ellenük? Tetszhetett volna-e ennyire fenntartás nélkül a darab oly különböző rétegekből kikerülő és annyi franciának, ha valóban Franciaország rovására fejeződik ki a szerző rokonszenve a németiség iránt? Objektív-e az a megállapítása, hogy a német ember normális eleme a zavar és a szertelenség, élet és érzések paroxizmusa? Az ízlések hiányának vagy ferdeségeinek ad absurdum kergetése, szellemök két ellentétes irányának: egyfelől a misztikumhoz való vonzódásnak, másfelől a mechanizált, agyonrendszabályozott élethez való hajlamosságnak kiélezése által nem tünteti-e fel a németeket részint mániakusoknak, részint alacsonyabbrendűeknek, akiknek a szellem szabadsága és így szépsége iránt sincs semmi érzékük? Ott van-e valóban a németiség legnagyobb ereje, legigazabb szépsége és értéke, ahol ő látja? Nem rögzítette-e darabjával

még mélyebben az átlag franciába azokat az előítéleteket, kritika nélkül átvett értékeléseket, amelyekkel oly távolra tudják visszaszorítani a szomszédos országot? Nem fokozza-e le mesterségesen a német szellemiséget, amikor eltörölhetetlenül romantikussá bélyegzi az a poézis, amit ő jellegzetesen németnek hirdet, nem meghamisítása, vagy legjobb esetben csak selejtesebbje-e az igazi germán költészetnek?

De megfordítva is: helyes képet ad-e a németeknek a francia felfogásról? Kiérzik-e a francia alakokból mindaz a kulturális magassabbrendűség, amire jogosan hivatkoznak? Felhasználja-e a nyelv sajátos és valóban utánozhatatlan szépségeit gondolatai kifejezésére? Talál-e méltó expressziót nagy nemzete diadalmas lelkének legigazabb hangjaihoz?

Talán helyes azoknak a megállapítása, akik inkább az értelem, mint a szív költőjét látják Giraudoux-ban (bár voltak, akik Racine-al, sőt Homeros-szal helyezték egy sorba!) s úgy jellemzik, hogy írásai inkább érdekelnek, mintsem meghatnak. Hideg elgondolása erősebb volt képzeleténél s mindkettő mögött elmaradt művészi tárgyilagossága, amelyet a kiválasztott szűzsé tökéletes feldolgozása feltétlenül megkövetelne. Nagyszerű témájából talán nagyobb művet alkothatt volna, mint amekkorává Siegfried-jét alakította, ha sikerül szárnyasabbá lennie és egyben józanabbnak maradnia.

De épen a kritikák sokfélesége igazolja, hogy az utóbbi évek egyik legmeggondolkoztatóbb darabját írta s az elhangzott nyilatkozatok után külön elismeréssel kell adóznunk a szerzőnek, hogy ehhez a kényes tárgyhöz — sujet scabreux! — hozzányúlt és megkísérelte irodalmi megoldással előbbrevinni a német-francia közeledés bonyolult kérdését.

(Páris, 1928.)

Szekula Ágnes

ESZMETÖREDÉKEK.

AZ ÚJ ILIAS.

Száznyolc évvel ezelőtt Sárospatakon megjelent első teljes *Ilias*-fordításunk előszavában Kazinczy Ferenc ezt mondja:

Homért jól fordítani nem is egy ember s nem egy kor dolga . . . Vályi-Nagyunk nem teve haszontalan munkát s új birtokunknak addig is örvendhetünk, míg egy más Fordító, a Vályi-Nagy szellemében, de szerentsébb csillagzatok alatt a nagy munkát megteheti . . . Eljön az idő, hogy Homeros mi hozzánk is úgy fog szólni, mint a németekhez szóllott Voss által s így a legszebb nyelv a legerősbbe vetélkedve fogja adni azt a nagy Írót, kinél ezt a gondot inkább senki sem érdemli.

Nyilván ez a törekvés vezette azt a *longus ordo idem petentium decus*-t, mely Vályi-Nagy óta újabb és újabb kísérletet tett a nagy Maeonidának magyar talajba való átültetésére. A Vályi-Nagy nyomában keletkezett, ma már szintén elavult Szabó István-féle *Iliast*, egyes részletek fordítóit, köztük a legkiválóbbat, az *Ilias* I–VI. énekének P. Thewrewk Emil avatott tollából eredő, de inkább philologiai, mint költői szempontból kiváló fordítását ezúttal mellőzve, — két újabb teljes *Ilias* vonja magára leginkább figyelmünket: a Baksay Sándoré (1901) rimes magyar alexandrinusokban, meg a Kempf (Kemenes) Józsefé (1902) az eredetinek versalakjában, hexameterekben. Mindakét fordítás sok elismerésre tett szert s vannak, akik vagy az egyik vagy a másik fordítóban a Kazinczytól megjósolt magyar Homeridát látják. Ezért nem tarthatjuk csodálatosnak, hogy egy kiváló érdemű költő barátom nem régen sajnálatát fejezte ki, hogy időmet és erőmet egy teljesen fölösleges munkára, az *Ilias* lefordítására vesztegetem, mivelhogy Baksay az *Iliast* oly remekül fordította le, ahogy legfőlebb Arany János tudná, ha föltámadna sírjából . . . Ha valóban így állana a dolog, igazán nagy meggyőződéssel lett volna az *Ilias* újabb átültetésére vállalkoznom. Én azonban, aki nemcsak Arany Jánost ismerem, hanem Homeros görög szövegével, magyarázatával és fordításával s a homerosi kor archaeológiájával egy életen keresztül foglalkoztam, más meggyőződésre jutottam és mindig sajnáltam, hogy erre a hozzá méltó feladatra nem épen Arany János vállalkozott, (aki „tanulta Homerost és ette az *Iliast*“), mert — főleg remek Aristophanese után ítélve — kétségtelennek tartom, hogy Arany János az ő páratlan műgondjával és lelkiismeretességével laikus hellenista létére is olyan *Iliast* plántált volna a magyar költészet flórájába, mely még mindig életerősen virulna s az újabb plántálást jó ideig valóban fölöslegessé tenné.

Bármily tisztelettel vagyok eddigi Homeros-fordítóink iránt, Aristotelesnél és Platonnál is többre becsülve az igazságot, annak nevében himezés-hámozás nélkül ki kell mondanom, hogy az eddigi Homeros-fordítások legfeljebb csak részben tesznek eleget a műfordítás követelményeinek. Tudvalevőleg két elengedhetetlen fő követelménye van a költői művek átültetésének. Elemi követelmény a tárgyi hűség, tartalmi megbízhatóság, mely abban áll, hogy a műfordító — teljesen

ismerve az átültetendő költő nyelvét és egész világát, iránta a legteljesebb tisztelettel eltele *épen azt* mondja, amit az mond, nem cifrázva, nem szépítve, nem toldva hozzá és nem hagyva ki belőle semmi lényegeset. A másik követelmény, hogy a költőt kongeniális alkotó erővel, hozzá méltóan szólaltassa meg. Az előbbi a philologiai hűség, az utóbbi az élvezhető költőiség követelménye. Kötött alakú fordításból egyiknek sem szabad hiányoznia, ámbár nyilvánvaló, hogy az utóbbi követelmény teljesítésének a fordító tehetségéhez képest több fokozata lehetséges. Eddigi Homeros-fordításaink közül egy sem dicsekedhetik azzal, hogy e kettős követelménynek eleget tett. Az alakhű fordítások csak az elsőt teljesítették, a Baksay-féle rímes fordítás inkább csak a második követelménynek felel meg annyira, amennyire. Az alakhű teljes fordítások közül leggördülékenyebb, legsímábban folyó a Kemenes-féle. Valóban bővelkedik pattogó, jól hangzó hexameterekben. Sajnos, ez nem kárpótol bennünket sok más hiányért, főleg a Homeroshoz méltó egyenletes és jellemző költői dictio hiányáért. A szereplő, beszélő személyek kivágják a maguk hexameteireit, de hiányzik belőlük a jellemző erő és az ethikai mélység. Arra törekedve, hogy kijöjjön a hexameter, nem veszi észre a fordító, hogy kirívó, oda nem illő szokat és kifejezéseket használ:

Minden achiv helyeselte a szót, hogy a fényes ajándék
Elfogadandó és a papot tisztelniök illik:

Csak Agamemnonnak nem volt kedvére az *alkú*,

Sőt leszidá zordúl s e kemény *mondással* üzé el:

„*Halljad*, öreg, ne találjalak itten a karcsú hajóknál!

Most se *csatangolj* itt s e *helyen* később se *botorkálj* . . .”

Így beszél Agamemnon, a hadak fejedelme! Hát Akhilles?

Szörnyű tekintettel szólalt most meg nagy Achilles:

„*Talpadig* arcátlan, te haszonraleső *örökétig*,

Hát hogyan is hajtson szavaidra *szívessen* a harcos,

Útra hogyan keljen, *hogyan* is szálljon ki tusákra? . . .”

Nem útra-kelésről van itt szó, hanem lesbe-állásról. A meg nem felelő, sokszor bántóan kirívó szóknek és kifejezéseknek egész garmadát halmozhatnak össze. Így pl. az öreg Priamos ahelyett, hogy egyszerűen fölállana, — *főlpattan*. Kereken megtagadni lehet valamit, de *kereken megigérni*?

Jött s Kadmos fiait leteperte *valas-valamennyit* (!).

Anachronismusok is előfordulnak Kemenesnél, így pl. szó van „csipkeverés”-ről, amit Homeros nem ismer; „vasas-vértről” s más effélékről. Általában látszólagos hűsége mellett is hiányát érezzük a homerosi hangnak és színnek.

Baksay Sándor magyaros zamatú, rímes (nem ritkán bizony kínrímes) alexandrinusai, melyekben, ha nem is Homeros, de legalább Arany János epikus stílusa megcsendül (igaz, hogy igen gyakran sokkal erősebb népies színezettel); mindenesetre tetszetősebb, élvezetesebb olvasmányt nyújtanak annak, aki az eredetit nem eléggé ismeri s a fordítást nem ellenőrizheti. A figyelmesen olvasó laikusnak bizonyára fel fog tűnni az a nagyon is népies hang és színezet,

az a sok nyelvjárásbeli szó és kifejezés, az a bundaszagú magyarság, mely Homeroszt szinte valami ősmagyarnak, *our one*-nek képzelte vele; azon is bizonyára csodálkozni fog, hogy a különben jónak mondható, sokszor erővel teljes verselésben olyan gyakran találkozik nehézkes sorokkal, numerositas hiányával és hihetetlenül gyöngé rímekkel (pl. köszála — áll a . . . ; aki — támadni; magzatát a — szánta; stb.). Helyesebben szólva: maguk a rímek nem rosszak, de mégis lehetetlenek, ami jobban kitűnik, ha két egész sort idézünk:

Bátorodék ekkor s szólt a tisztos *Néző*:

Phoebosz nem imát vár, száz-torra se néz ő.

Vagy:

Az nap szülte ezt a szép Hippodaméia,

Melyen Peirithoosz bosszúlva veré a

Pelion-hegyről a bozontos Pheréket . . .

Fel fog tűnni a laikus olvasónak is (aki tudja, hogy Homeros sorai csupa hexameterek, tehát egyenlők), hogy Baksa y nál annyi fél alexandrinusi és különféle képen rímelő strófákat talál, amelyek az epikus stílust tirikus jellegűvé változtatják és valószínűleg megszállja a kétség, hogy vajjon az igazi Homeroszt olvassa-e vagy annak nagyon szabad átdolgozását. S ilyenkor a laikus jól tenné, ha kérdést intézne a szakemberhez: mennyire megbízható, mennyire homeroszi az, amit Homeros műveként olvas? A szakember akkor kötelességszerűleg felvilágosítaná őt arról, hogy bizony nem mind arany, ami fénylik és hogy a Baksa y önkényes *paraphrasis*ából (mert egyébnek nem minősíthetjük) ha nagyjából meg lehet is ősmernie a trójai háború eseményeit: Homeroszt, a homerosi embert és világot megismernie teljes lehetetlenség. Elmondhatni róla, amit Bentley mondott a sokkal hívebb Pope-féle fordításról: „Csinos költemény, Pope úr, csak ne nevezze Homerosnak!” A tudománv ásója feltárta előttünk Homeros világát. Ma tudjuk, hogy az *Ilias* talaja nem képzeleti Eldorado, hanem megismerhető valóság; hogy a rajta végbement események nem tisztán a költői képzelet szövedékei, hanem a görög őstörténetnek szinte biblikus egységbe foglalása, egy nagy kulturális korszaknak reális visszatükröztetése. Ebbe a korszakba mi nem vihetünk bele töle idegen dolgokat, idegen észjárást, nem tömhetjük tele anachronismussal. Nem szabad a homerosi emberrel, mint Baksa y teszi, mindjárt *dolmányt* öltetnünk (ing helyett); Helenával bíbor kötös helyett szivárványszínű *szőnyeget* szövetnünk; a gyapiúruhát *vászon*nak neveznünk; a hőseket a harci szekérre *felültetnünk* (hiszen azon nem volt ülés!), annál kevésbé a hadi szekérnek *bak-járól*, *kás-áról* és *saroglyá-járól* beszélnünk, vagy elhítnünk az olvasóval, hogy Aias hétrétegű pajza *hét öreg bikának a bőréből* készült. Ne beszéltecsük Homeroszt *poklok*ról, *esengős* paripáról, *subáról*, *kacagányról*, *hajkötő recéről* és *csipkéről*, *bársonyról*, az agg Priamos *csecsemőiről*, az ifjú Andromache *menyeiről*, a Priamosiák szűz *hitveseiről*. Ne nevezzük a fügefát *figeerdőnek*, a delphint *cetnek*, a hadikocsit *ke-revetnek*, a serleget *vedernek*, a vedret *szekrénynek*, a platánt *jávornak*, a nyugati szelet *keletinek*, a jobb vállt *bal vállnak*, a kertet *rónának*, a tripust *lábasszéknak*, a Sello-papokat *Selláknak*, Podaleiriost *Podalirnak*, a tengerjáró hajót *sajkának*, a diskos-vetést *labdavesítésnek*, a szöke Menelaost *szög* Menelaosnak s ne sértjük meg a hősök hővét, Akhillest azzal, hogy tört és nyilat

adunk a kezébe. Ne mondjunk *egykor*-t a tegnap helyett s a tíz éve történt dologról ne mondjuk, hogy a *minap* történt. Ne engedjük meg magunknak, hogy egész sorokat elhagyjunk, még kevésbbé, hogy önkényesen egész sorokat betoldjunk. Egy szóval: ne mondjunk soha mást, csak azt, amit a költő mond s ne változtassuk meg az előadás hangját azzal, hogy pl. *tréfát* vagy *gúnyt* alkalmazunk, ahol az eredetiben annak nyoma sincs, vagy novellisztikus frázisokat mondunk, pl. *Helena* helyett azt mondjuk: „*a Paris szép foglya*”. Attól meg pláne óvakodnunk kell, hogy olyan szókásokat vigyünk bele a homerosi korbá, amelyek Homeros előtt teljesen ismeretlenek, pl., hogy a harcosok elesett bajtársukat *pajzsra fektetik*, hogy Hekabe *látogatóba megy* a menyéhez. És — at last, but not at least! — értsük meg az eredeti szöveget s ne mondjunk egészen mást, mint amit az mond, esetleg épen az ellenkezőjét vagy miero abszurdumot. Hadd idézzek erre egy jellemző példát. A pajzs leírásában szó van egy várossal, mely alatt két sereg tanyáz, t. i. az ostromlóké és az ostromlottaké; ezek azon tanakodnak, hogy megosztozva a város minden kincsén, békét kössenek-e vagy harcoljanak. Baksay úgy adja elő a dolgot, hogy *két sereg ostromolja a várost* s azok alkudoznak egymással az osztózás vagy ostromlás dolgában. Efféle félreértést vagy meg nem értést meglehetősen nagy számmal idézhetnénk. Általában Baksay fordítása ritkán mondja egészen azt, amit az eredeti.

Szem előtt tartanunk azt is, hogy Homeros nem népköltő, aminek még Herderék tartották, hanem tudatosan alkotó műköltő, aki fejedelmi udvarokban a legelőkelőbb úri társaságnak énekelt a dicső, hősi multtól szárazos hagyomány útján kiformált, kifejezesebbé, választékos, nem paraszti nyelven. A Homeros-fordítónak tehát nem kell népies sallangokkal, különös szólásokkal, sőt furcsaságokkal tele aggatni fordítását, amilyenek pl.: *bicze-bócza isten; kóty; kérdekeztek*; „asztalt tol elébök, sikáltasst, kékellett”; édes *rajom* (= leányom); „ne hagyj, hogy a dardán a *nyakára lépjen*”; *díj-adalom*; „bosszúálló keze vérrökkel himlelé”; „nem lesz neki lelke Ilionba hatni”; „győzik a kiáltók *csigatni* (csitítgatni?) a népet”; „önts lelkébe (?) nektárt s ambrózia *léhét*”; „a *legnagyja* istenek”; „csontjai közül lelke oly *bömbölve* ment ki”; „*süvöltözö* szép-koronás lyánka (= Artemis!); Priamos „*a földhöz verte magát*”; „gyeplővel dolgozott, öccse *lányelölve*”; „*lábam megaggatta*”; „pusztuljatok *innend*” (a rím rá: *mindent*) stb.

Egyébiránt a Baksay-használta versalakot, a magyar alexandrinust (mely Arany János eposzaiban csaknem metrikussá alakult) magam is legalkalmasabbnak tartom Homeros tolmácsolására. Csak így lehet a magyar epikában kifejlődött költői dikciót érvényesíteni s az antik költőt mai ízlésünkhöz közelebb hozni. A hexameter, még a legjobb is, sokkal távolabb áll a mi ízlésünktől, semhogy közvetlen, költői hatást tehetne reánk, mert a magyar hexameterben kialakult költői dikció nem alkalmas a homerosi egyszerűség és naivság tolmácsolására. Magának Vörösmartynak művészi hexameterei is inkább beválnának Vergilius *Aeneis*-nek fordítására, az *Ilias*-hoz nem illenének.

Most ötven éve annak, hogy a *Magyarország és a Nagyvilág*-ban az *Ilias* híres epizódja, Hektor és Andromache búcsúja tőlem, budapesti egyetemi hallgatótól *rimes alexandrinusokban* megjelent. (Közli ezt a Kisfaludy-társaság kiadásában 1908-ban megjelent *Homeros* c. monografiám is.) Két évvel később a besztercebányai főgimnázium értesítője közölte tőlem az *Odysszia* hatodik énekét

rímes tizennégyes sorokban. Homeroshoz azután is gyakran visszatértem. On revient toujours . . . Miniszteri megbízásból került prózai Ilias-fordításom azt a célt szolgálta, hogy mentül hívebben, megbízhatóbban tolmácsolja Homeroszt azoknak, akik az eredetit nem olvassák. De bár ez a prózai fordítás nem maradt elismerés nélkül, mindig éreztem, hogy fél munkát végeztem, s mert fordításom szemelvényes volt, más tekintetben sem adtam egészet. A törekvést a vágy szüli, a vágyat pedig a hiányérzet. Én mindig hiányát éreztem a magyar irodalomban olyan Homeros-fordításnak, melynek főkéllékeit főntebb fejtettem ki. Talán nem esik szerénységemnek rovására annak nyílt kijelentése, hogy a műfordítás két fő kellékének birtokában érzem magamat s képes vagyok Homeros is mind a philologiai hűség, mind az elérhető költőiség szempontjából megfelelő módon tolmácsolni; mert ez az érzet, ez a tudat ad nekem arra jogot, sőt ez teszi kötelességemmé, hogy egy néhány görög és római költő megszólaltatása után ősz fővel visszatérjek 22 éves, korom első szerelméhez, minden költészet örök forrásához, az örök-ifjú Homeroshoz s neki a magyar költészet Pantheonában, amennyire rajtam áll, *sans peur*, de egyúttal *sans reproche* díszes helyet kívánjak biztosítani.

„Emberé a munka, Istené az áldás“. Arról kezeskedem, hogy az általam tolmácsolt Homeros — nem a szolgálai, hanem a magasabbrendű hűség szempontjából — nem fog okot adni alapos kifogásra. Mennyire állja meg a helyét a költői kongenialitás szempontjából, annak megítélése már nem az én feladatom.*)

(Szeged.)

Csengery János.

A HÁBORUS IRODALOM HÁROM FÁZISA.

Az első fázis magának a nagy háborúnak az idejébe esett. A haditudósítóknak kinevezett karszallagos molnárferencek száz kilométerre a frontoktól, a főhadiszállások tisztjeinek információi alapján, akik maguk sem láttak eleven halált, édeskésen lelkesítő tárcákat írtak a háborúról. Jobb híjján Gorlicét a palacsinta-tészta rotyogásával hasonlították össze és olyan világtörténelmi eseményeken áradoztak, hogy Sólyom-Fekete lejön a hegyekről. Néha a háborús mesterségben tájékozatlan civilek okulására meséket írtak a szorgalmas Hindenburgról, aki még a békében is ágyúkkal kocsikázott a mazuri tavak vidékén, amelyek vizébe később beleölni szándékozott az oroszokat. A még szorgalmasabb könyvkiadók siettek kiadni az ilyen könyveket, amelyeknek megjelentetése csak addig volt üzlet, amíg a publikum rá nem jött, hogy annyira esnek a való-ságtól, mint a modern háború a lobogó zászlók, csillogó kardok és hősi rohamok illuziójától.

A háborús irodalom második fázisában bölcs diplomaták és ismert katonák magyarázták el vastag kötetekben az életben maradt ismeretlen katonáknak, hogy csomóba tett ésszel miért nem tudtak rájönni azokra a kézenfekvő okosságokra, amelyeket a nemzetközi összefüggések ismerete és stratégiai tudás nélkül minden józaneszű polgár magától kitalált. Az utólagos bölcsesség megvilágításába helyezett öngazolásoknak és leleplezéseknek ez az egész könyvtárra fel-szaporodott tömege nem elégséges azonban annak elhitése, hogy minden

*) Csengery János új Ilias-fordításából a *Széphalom* legközelebbi száma hoz mutatóványt.

másként lett volna, ha pont annak az illusztris szerzőnek a receptjét használták volna, akinek a könyvét véletlenül épen a kezünkbe vettük. Ez az egész irodalom csak annak az igazságnak a kommentálása, amelyet a néhai boldog emlékezetű svéd kancellár egyetlen örök értékű mondatában kifejezett.

Ez az irodalom belefulladt az unalomba és csömörbe és utána esztendőkre terjedő hosszú szünet következett. Tíz esztendővel az összeomlás és a győzelem után, egyszerre a legváratlanabb formában következett be a háborús irodalom reneszánsza. A fémjelzett írók és névre nagy emlékirat-írók után egyszerre ismeretlen nevű fiatalok törtek elő, akiknek közös vonásuk az, hogy nem irodalmat játszanak a hazafisággal, hősiességgel, vérrel és mások szenvedésével, hanem megírják azt, amit a fronton, a lövészárokban, a pergőtűzben, a kórházakban, a hadifogságban és odahaza láttak, tapasztaltak és éreztek. Ebből az új háborús irodalomból hiányzik a nagyvonalúság, sőt sokszor hiányzik még az irodalom-szerűség is. Kicsiny, de borzalmakban gazdag felsorolása, egymásutánja az eseményeknek, ahogy azok a frontharcos emlékezetében megörögződtek. Van bennük még ponyvaszerűség is és vitára adhatnak alkalmat abból a szempontból, hogy egyes részletek, amelyek a drasztikum határán is túlterjednek, feltétlenül szükségesek voltak-e ahhoz, hogy vele teljes őszinteségüket dokumentálják. De azok a páratlan könyvsikerek, amelyek ehhez az irodalomhoz kapcsolódnak, azt mutatják, hogy a megírásnak ez a módja rátalált azoknak a polgári életből kiragadott mindennapi embereknek a lelkére, akik a világháború hadseregeinek túlnyomó többségét alkották.

Időrendben Markovics Rodion nyitotta meg ezeknek a könyvsikereknek sorozatát, melyek meglepetésszerűleg törték át a háborús olvasmányoktól megcsömörlött közönség közönyének drótakadályait. Ő igazán a kevésszámú írók közé tartozott, akiket az *ismeretlen olvasó* fedezett fel. Heteken át stereotip kérdés volt nálunk, hogy olvasta-e már a *Szibériai garnizont*? Nála még azaz lehetett magyarázni a magyar viszonyokhoz képest igazán szokatlanul nagy példányszámmal, hogy ráhibázott a hadifogságra, a háborúnak egy olyan fejezetére, amelyet nagyon sokan ismertek, de az irodalom teljesen elhanyagolt. Őt követte azonban a német Erich Maria Remarque, aki akárcsak Barbusse, visszament a lövészárokba, a drótakadályok, gránátölcsérek, pergőtűzek közzepébe. Rémesebb, de igazabb képet rajzolt a halálról, mint francia kollegája, mert nála a pusztulás elkerülhetetlen szükségesség gyanánt lebeg a halálra ítélt fiataltság fölött. Egy generációt rajzolt meg, amely lelkesedéssel ment a háborúba, de vagy elpusztult benne, vagy ha megmaradt, elvesztette a lelkesedését és hitét mindenben, örökre. Ez a könyv is példátlan visszhangot tudott kelteni. Heteken át Németország minden könyvesboltjának kirakatából kiáltva meredt a közönség elé a hír, hogy *Nyugaton a helyzet változatlan*. Alig néhány hét alatt Remarque könyvét egész sor idegen nyelvre lefordították. A háború óta ez a frontharcos az első az új német írók között, akinek a nagy angol tolyóiratok egész oldalas arcképet juttattak.

Amíg csak erről a két könyvről volt szó, — az egyik nálunk, a másik Németországban — még fel lehetett tételezni, hogy elszigetelt jelenséggel állunk szemben. Olvasom azonban az ismertetéseket, — magukat a könyveket még nem láttam, — hogy két ilyen háborús írásnak épen olyan példátlanul nagy sikere volt Angliában és Amerikában.*) Ezeknek írói is egyszerre, az ismeretlen-

*) Henry Williamson: *A Soldier's Diary of the Great War* és David W. King: *The War-Diary of a Légionnaire*.

ségből jutottak el a hatos számszámú könyvsikerek példányszámáig. Amennyire az ismertetésekből meg lehet ítélni, angol, illetve amerikai változatait szolgáltatják a Remarque könyvének. Williamson és King is, mint Remarque, önként jelentkeztek katonai szolgálatra és rang nélkül, a tömegek között, a lövészárokból éltek át az ismeretlen katona életét. Írásukban ők sem cicomáznak, hanem a látottak reális elmondásával súvítik bele a közönség fülébe: Ez a valóság, ez a háború!

Kétségtelen, hogy a háborús irodalomnak ezt a felújítását, amely aligha fejeződött be ezekkel a könyvekkel, szimptomatikus jelenségnek kell tekinteni. De épenúgy nem lehet véletlennek tekinteni azt sem, hogy olyan könyvek aratnak sikert, amelyek mellőzik az irodalmi eszközöket — szerzőik talán nem is rendelkeznek velük, — és hiányzik belőlük minden hadvezéri nagyképűség és világtörténelmi beállítás. Nálunk a háború nem országok küzdelme, hanem emberek viaskodása életükért, sőt néha egy darab kenyérért is.

Az ilyen természetű dolgokat bárki is legjobban a személyes impresszióin keresztül tudja megítélni. Ha végiggondolom azt a töméredek háborús olvasmányát, amelyen végigfutottam, ha magam elé idézem azokat, akik társaságban meséltek háborús élményeikről, akkor szinte azt kell hinnem, hogy mindazok, akik résztvettek a háborúban, szövetséget kötöttek, hogy amit elmondanak, egy bizonyos meghatározott, mondhatnám görögtüzes világításba helyezték. Mintha valami álszemérem tartaná vissza a háború résztvevőit a valóság elmondásától, mihelyt mesélni kezdenek viselt dolgaikról, kivétel nélkül mind hadvezéreknek érzik magukat és nem azt mondják, hogy mi történt velük, hanem mit hajtottak végre a háborúban. Pedig ma már tudjuk, hogy gyakran még nagynevű hadvezérek sem hajtottak végre semmit, csak különböző dolgok történtek velük.

Én ebben látom az új háborús irodalom sikereinek a titkát. Taián a megérzés tette, talán az, hogy egyebet nem is tudtak csinálni, néhány ember áttörte az akaratlan öszinteség-hiánynak szövetségét és a tömegek ráeszméltek, hogy az elmondásnak ebben a módjában van az igazság. De ez rácsafol egyúttal arra a lépten-nyomon hallott mondásra, hogy a közönség megunta a háborút és már nem akar többet hallani róla. A közönség, főleg pedig, aki részt is vett benne, nem unta meg a háborút. Lehet valaki antimilitarista, gondolhat gyűlöletes visszaemlékezéssel a háborúra, maga a háború, mint élmény, nem lehet közömbös senki számára. Ez a magyarázata a háborús irodalmi reneszánszának. A háborús irodalom első fázisa a körülállóknak szólt, a második a nagy katonáknak, politikusoknak és az utókornak, a harmadik pedig azoknak, akik szenvedő alanyai voltak a nagy mérközésnek. Ezek a könyvekben is azt a háborút akarják olvasni, amelyet ők maguk átéltek, nem pedig azt, amelyet a kortársak és az utókor ítélete számára irodalmilag kifésültek.

(Szeged.)

Tonelli Sándor.

AMERIKAI NEVELÉS.

Lehetnek az amerikai nevelésnek olyan irányai, melyek felett európai emberek fejüket csóválják, lehetnek kinövései, lehetnek kiváló eredményei is, ez mind vitatható; egy jellemvonása azonban mindenesetre megvan, az, hogy a közérdeklődést ki tudja váltani. Ahol valaki 20000 dollárt ad arra a célra, hogy az erkölcsi nevelés eredményesebb mód-

jait kutassák, vagy 10000 dollárt arra, hogy eldöntsék: nyomtatott vagy írott betűkkel tanítsák-e a gyermekeket írni, ott a közérdeklődés kétségtelen. Egy hölgy kikutatott vagy 2533 olyan célt, melyek bennünket olvasmányainkban irányítanak. Mikor ezt egy előadás keretében, *Mi célból olvasunk* címmel előadta, mindjárt kapott egy-két ezer dolláros ajánlatot, hogy még pár évig dolgozzék ezen a problémán és a többi 5543 célt is felfedezze. Egy tudományos hipotézis felállításához, kifejtéséhez és bizonyításához az eszmén kívül munka és idő szükséges, e két utóbbi pedig pénzt jelent. Amerikában idestova már nem is a pénz a probléma egy tudományos ötlet esetében. Ha egy gondolat meg tudja kapni valakinek az érdeklődését, ha azzal valamely „munkamegtakarító terv” jár, vagy kevesebb idő alatt nagyobb „hatékonyság”, ami a tanításban is folyton hangoztatott szempont, akkor a „feltaláló” nyugodt lehet, hogy kap ötletére mecénást, mert mecénásnak lenni a tudományokban s ezzel együtt a pedagógiában is divat.

De nemcsak áldozatkészségben nyilvánul ez a közérdeklődés. Mióta a gyermekpszichológiai klinikák kiderítették, hogy a kora gyermekkor benyomásai milyen horderejűek a pszichózisok kialakulásában, mióta a *Nursery School*-ok ismeretik, hogy a táplálkozás hibái micsoda későbbi betegségeket okoznak, azóta a szülők aggodalommal búvárkodnak a gyermekpszichológiai, fiziológiai, anatómiai és egyéb könyvekben, hogy valamikép hibát ne kövessenek el valamiben, mert a gyermeké a jövő és őt az amerikai mind az élet királyának szánja. Csak a szegény, lenézett és tudatlan bevándorló nem nevei „tudományosan” a gyermekét. Pedig Amerikában annyi a tudomány! A cipőkrémtől a fogpasztáig minden *tudományos* s a használati utasítás is a tudományos használatra szól.

A gyermek iránti köz- és tudományos érdeklődés két területet ölel fel: a gyermek megismerését, képességeit a szellemi, érzelmi és fiziológiai világban s a megismerés alapján alkalmazott nevelői, tanítói eljárást. A megismerés egyik része az intelligenciavizsgálat. Binet, e vizsgálat európai megalapítója nem is sejtette életében, hogy mivel ajándékozta meg halála után Amerikát. A gyermek értelmi állapotának a felmérése ma láz Amerikában. Megmérnek minden funkciót, az emlékezetet, a következtetést, a képzeletet stb., megmérnek mindent, ami megmérhető és ami meg nem mérhető — azaz, hogy ilyen nincs is az amerikai szerint, mert ami létezik, az kvantitásban létezik. Az intelligenciapróbák pontokban fejeződnek ki. Hogy ki mennyi pontot ér el (életkorát tekintetbe véve), aszerint sorozható valamelyik intelligenciaosztályba, mely osztályok skálája az idiótától a „génusz”-ig terjed. Egy fiú olyan eredményt hozott ki egy intelligencia-próbánál, hogy a „génusz”-ok osztályába volt sorolható s a pszichológusok áhítattal lesték, hogy mivel fogja majd a világot megajándékozni. Edison vagy Edgar Allan Poe lesz-e belőle. Az történt, hogy éveken keresztül nyugodtan ült a Heinz-féle konzervgyárban a munkaasztal mellett s a cédulákat ragasztgatta az uborka- és egyéb üvegekre. A fiú 160-as intelligencia-mutató számával szemben egy pszichológus számítása szerint Beethovené csak 136 volt. Az intelligencia-eredmények számbeli kifejezése még azzal az előnnyel is jár az amerikai számára, hogy velük nagyszerű számtani műveleteket lehet végezni, össze lehet őket hasonlítani statisztikai módszerrel, közeparányosokat, a variáció mértékeit stb. lehet segítségükkel kikeresni. Ilyen műveletek után kitűnt például, hogy egyik amerikai egyetemen a hallgatók átlagos intelligenciája az átlagos átlagon alig emelkedik túl s ez nagy megrökönyödést, de helyenkint derűtséget keltett. A séma sze-

rint ugyanis meghatározható, hogy mennyi átlagos intelligenciával kell birni csak elemi iskolát végzeteknek, mennyivel a középiskolát s mennyivel az egyetemet végzeteknek. Az illető egyetem hallgatósága tehát nem ütötte meg az egyetemi nivót. Valaki erre azt proponálta, hogy mérjék meg a tanárok intelligenciáját is. Az azonban már egészen komoly probléma Amerikában, hogy mi történjék akkor, ha kitűnik az iskolákban, hogy a tanító vagy tanár intelligenciája alacsonyabb, mint egyes gyermekeké. Intelligencia alatt, meg kell jegyezni, nem tudást, hanem életkorhoz viszonyított szellemi befogadóképességet értenek.

A tanítást vagy nevelést magát pedig most egy vezéreszme hatja át s ez: *minden korrigálható*. Ha a gyermek nem tanul, annak ezer és egy oka lehet, de ha megtaláljuk az igazi okot, akkor a panasz éppenúgy orvosolható, mint akár a fogfájás. Az iskolákban vannak orvosló kurzusok, orvosló számtan és orvosló olvasás s a pszichológia-osztályon a gyermek magatartását orvosolják. Egyik egyetemen rájöttek arra, hogy a hallgatók valamilyen százaléka nem tud értelemmel olvasni. Erre orvosló olvasó-kurzusokat rendeztek s a kimutatás szerint az értelmes olvasás ennyi és ennyi százalékkal emelkedett. Általában az orvoslás lehetőségeitől az ember megszédül Amerikában és csak egyéni diszpozíciójától függ, hogy mit lát bennük: kuruzsló félműveltséget vagy biztató optimizmust. Amint a statisztika kihoz valami nem kielégítő eredményt, kezdődnek az orvosló törekvések s az orvoslás módjainak propagálása. Egyszer az volt a panasz, hogy az egyetemek nem működnek olyan eredménnyel, mint azt tőlük várni lehetne. Megindultak az orvosló eszmék. Minthogy nem lehetett azzal zöld ágra vergődni, hogy a professzor és a hallgató egymást kölcsönösen okolták, egyéb módon kellett megoldást keresni. Egyik egyetem elkezdte a *diákrésztvételi módszert* az előadások helyett. Ez abból áll, hogy a professzor kitűz egy témát s erről a tanár vezetésével megbeszélés folyik s a hallgatók vesznek részt benne. Alapja ennek az a felfedezés volt, hogy a tanár és az előadás kiválósága nem garantálja, hogy a hallgató csakugyan befogadja a hallottakat. Aztán jött a tájékoztató kurzusok eszméje. Ez a nagy mérveket öltő speciálizálás ellentétéképpen a széles horizontot állítja s e kurzusok által általános szempontokat és tudást akar nyújtani. Pl. valakinek biológia a szakja, felvesz egy tájékoztató kurzust a renaissance-latinból! A Wisconsini-egyetem abban találja a hibát, hogy mai civilizációnknak és kulturánknak nem ismerjük a gyökereit s ezeknek ahhoz való viszonyát, ezért egy éven át az összes előadások Görögország aranykorát ölelik fel, a másik évben talán Róma a központi téma és így tovább...

A nevelés mindkét területén jönnek és mennek a divatok. Ilyen divat pl. az *extra-kurrikuláris aktivitások*, vagyis tanterven kívüli tevékenységek. Idetartozik az iskolai klub, az iskola-ujság s egyéb nyomtatványok, az atletika, az ünnepélyek stb. Nem is iskola az, hol nincs egy tucat klub, utazóklub, *novellaklub*, történelemklub stb. Egyetemi katedrákról adják elő, hogyan kell ezeket az aktivitásokat vezetni. Ez most a vogue az amerikai pedagógiában... Mikor a tanárokhöz körkérdést intéztek, hogy ajánljanak az extra-kurrikuláris aktivitások helyett jobb elnevezést s egyik tanár az aktivitások terhodítása felett való elkeseredésében azt találta ajánlani, hogy „anti-kurrikuláris aktivitások“, a szegény tanárt lesajnálták, hogy nem tud az idővel együtt haladni.

Mondhatunk azonban akármit és vélhetünk mégannyi tévutat felfedezni az amerikai pedagógiában, ha a közérdeklődést ilyen arányban ki tudja váltani, akkor nem lehet reménytelen a helyzet. Ott, ahol egy pedagógiai gondolatnak nem kell hosszú kálváriát járni; ott, ahol a nagyközönség is olvas pedagógiai irodalmat; ott, ahol egy évben 250 pedagógiai folyóirat jelenik meg; ott, ahol a lakosságnak az iskolába tett luxus a büszkesége, az, hogy olyan fürdője, színpadja, könyvtára és konyhája legyen az iskolának, amilyen sehol sincs; ott, ahol a városi iskolákban külön tudományosan képzett könyvtáros van; ott, ahol a tanítók és tanárok hatvan éves korukban is kurzusokra járnak, hogy az új pedagógiai áramlatoktól el ne maradjanak; ott, ahol a gyermekeket az iskolákban tehetségük szerint tanítják; ahol az iskolában a gyermekeket testileg is ápolják, a fogától kezdve a táplálkozásáig fizikumát és funkcióit gondozzák, ahol pszichológiai aberrációit az iskola melletti pszichológiai laboratórium állapítja meg és gyógyítja; ahol a középiskolai tanítás ingyenes, ahol az elemi iskolások 33%-a megy középiskolába; ott a nevelésügyet nem kell féltetni.

(Szeged.)

Baranyai Erzsébet.

KULTURPOLITIKAI VEGYÉSZET.

A *Pesti Napló* aug. 11. számából vesszük át Klebelsberg Kunó gróf alábbi cikkét.

Ha régebbi, elhunyt költőt vagy íróat a nagyközönség már nem olvas, ha csak az iskolában, az irodalomtörténeti órán hall még róla s ha már csak a tudósok kutatásának anyaga, másodszor is, lelkileg is meghalt-e ő? Elvégezte-e vele szemben is az idő a maga kegyetlen, kivételt nem ismerő munkáját oly értelemben, hogy észrevétlenül törölte nagyjaink névsorából, hogy feltűnés nélkül kitette abból a pantheonból, ahova a maga korának jóakarata, lelkesedése, elnézése, kritikai tévedése vagy pártossága érdemtelenül bevezette? Ha egyéniségének és műveinek lényege, ha az, ami munkásságának kvintesszenciája volt, fölszívódott a nemzet vérébe, ha személye és működése, mint hatalmas kötőmb, beleépült a nemzet fejlődésének soha meg nem álló építkezésébe, akkor él annak ellenére is, hogy könyveit sűrűn nem forgatják többé.

Egyenesen iskolába való példa erre Kazinczy, pályája nélkül, melynek emlékezetét megírta, nincs reformkor, reformkor nélkül pedig nincs modern Magyarország. Írásait a mai társadalom sem olvassa, de szobra előtt a kalapot mégis le kell vennie minden jó magyar embernek. Nem főművével, a modern magyar nyelv kimunkálásában való szerepével akarom tételemet bizonyítani, bár nyilvánvaló, hogy hajlékony, kifejező, gazdag nyelv nélkül nem képzelhető mély nemzeti gondolkodás. Cikkemben azt szeretném megmutatni, meglátott-e olyan problémákat, melyek örök kérdései a magyar nemzetnek s a megoldásoknál voltak-e olyan szempontjai, melyek permanensek, állandóak ez országban.

Erre a kérdésre egy idézettel szeretnék válaszolni, melyet töredékben maradt költeményéből veszek. Kazinczy e versét Széchenyihez akarta intézni, ami természetes is, mert amit ő korában elvégzett az irodalomban, ugyanazt a megújító munkát fejtette ki Széchenyi a politika terén. A két rokon léleknek gyakorta találkoznia kellett, ilyen lelki találkozás ez a töredék is.

Ha téged, írja, egy rossz lópöcér leckére fogna, mert apró, de szép kancáid közé angol mént eresztess s a szép magyar fajt, a csontost, szügyest, cingár szünnyoggá korcsítod el; ha vádra kelne, hogy sok utazásid hideggé tették szivedet hazádhoz és amit a Canningek ködönában s a még buktokban is víg franciák közt s túl a Pyreneék vad csúcsain, az akkor gazdag, most szegény spanyolnál s Rómában és Athénben s a nagyúr héttornyú városában megszerettél, mind azt magyarrá tenni vágysz; ha tán azt mondaná, hogy a lófuttatás is csak angломániád vak szüleménye; — ne lásd Londonban, Pesten nem teszed, erőnket fejtsd ki, nekünk példa nem kell, kerülni kell az olyat, nem követni, mert az egyébbé téssen, mint vagyunk. Ő valld meg azt, aposztrofálja Széchenyit, neheztelése méltó s tanácsa bölcs, csak az a tény: — hogy nagyon.

Azután Kazinczy versében magára tér, őt is régóta zaklatja a *nyelv-pöcér*, kit a külföld szerelme vétkes útra szédít. Azzal vádolja, hogy a magyart németté tenni igyekszik és franciává, rómaivá, göröggé és rontja a szép nyelvet, szabdalja szavainkat, teremti a szót, a régit új formába fűzi össze. Bírálói közül vannak, akik elismerik, hogy menni ugyan kell, de csak mint *láblován* az ember. Mások hosszúra nyúlt szakállal hirdetik, hogy Ázsiának boldog tája nyújt szép csillagot pályánkra, nem nyugat.

*

Kazinczy költeménye, amint mondtam, töredék maradt. Ő maga Széchenyi és Kazinczy irodalmi törekvéseinek párhuzamosságából nem vonta le, de a célzás oly nyilvánvaló, hogy mi magunk száz esztendő múlva is könnyen levonhatjuk. Szükségünk van nyugati példákra, impulzusokra, ösztönzésekre, korszellem és irányok átvételére, hogy helyes irányban és gyorsabb ütemben haladhassunk.

A nemzeti orientáció és a *haladás* nagy problémájánál nagyszerű megítélése, magas szempontja volt Kazinczy-nak, hogy meg kell teremteni, fenn kell tartanunk a szellemi kapcsolatot a nyugattal.

Örök szempontja ez a magyar históriának. E tétel beigazolásánál lássuk legnagyobb reformereinket.

A legelső Szent István. Legnehezebb volt a munkája. Nemcsak honfoglaló magyarjainak kellett irtaniok az őserdőket, hogy legyen megművelni való föld elég, neki magának is a lelkekben az ősi vadság őserdeit kellett irtogatni, hogy helyet teremtsen a szellemi vetésnek. A dolog nem ment simán. Voltak Koppányok, akiket le kellett verni. A *nyugati szérum* adagolásában azonban kelletténél talán tovább ment a szent király, haldokolva idegent tett meg örökösévé, amivel aztán végzetes ellentállást korbácsolt fel. Az idegen Péter királyon a német császár katonai támogatása sem segíthetett, a nemzeti visszahatás, amely mozgalom kezdetben a pogányságba való visszaesést is jelentette, visszahozta a trónra Árpád vérét: Endre, majd Béla királyt. Az alapvető nagy mű elvéggeztetett, csak hiba esett az adagolás körül és ez reakciót váltott ki.

A nyugati befolyás tág kapun özönlik be hozzánk, a két nagy Anjou-király: Róbert Károly és Nagy Lajos alatt. Olasz szokások jönnek Nápolyból, olasz gondolkodás, fejlettebb politizálás és magasabb gazdasági törekvések. Nagy Lajos uralkodásának második felében lényében már teljesen

magyar. Az adagolás jó volt, nagyobb visszahatás nem igen jött, hacsak Zách Felicián dühöngését nem akarjuk erre a számlára könyvelni.

Hunyadi Mátyás, különösen mióta elvette az olasz asszonyt, a nápolyi Beatrixot, szellemileg egészen a humanizmus külföldi áramlatához csatlakozott. Kapcsolata a magyar néppel ugyan sohasem szakadt meg, de élete végén inkább Bécsben tartózkodott, amiből talán arra is lehet következtetni, hogy az akkori magyar felső rétegtől renesszánsz kultúrája révén elidegenedett. Hogy nem volt-e a nagy király lelki elidegenedésének része abban, hogy fiát, Korvin Jánost a nemzet urává fogadni nem akarta, ma már eldönteni nem lehet, kevés hozzá a történeti forrás, az adat.

Remkívül erős volt az idegen behatás Mária Terézia korában. A királyné szeretett bennünket, bár fájdalmas olvasnunk, hogy miután életünket és vérünket felajánlottuk neki, egy helyen azt írja, hogy szerezzék neki vissza Sziléziát még azon az áron is, hogy minden magyarját fel kelljen áldozni. De ez II. Frigyes ellen a női szenvedély felülkerekedése volt. Az igazságos történetírás nem tagadhatja meg, hogy egészében jót akart nekünk, társadalmi, gazdasági és művelődési téren. Persze az idegen szérum adagolása olyan erős volt, hogy irodalmunk nemzetietlen korából, amely 1711-től 1772-ig tartott, a felerész az ő uralkodására esik. Amint ezt az ébredés korában mondani szokták, akkor fajult el a magyar.

Széchenyit is külföldieskedéssel, angломániával vádolták, amint azt Kazinczy verse is mutatja. De az adagolás olyan szerencsés volt, hogy Széchenyi külföldi impulzusokkal korbácsolta fel az 1823-tól 1848-ig eltelt reformkor hatalmas nemzeti megmozdulását. A szabadságharc leveretése után Bachék is azzal dicsekedtek, hogy a magyar vadság és műveletlenség közé idehozták a nyugati fejlődést. Ezt bizonygatták a *Rückblick* című félhivatalos füzetekkel is, amelyre Széchenyi az ő *Blick*-jében olyan kegyetlen cáfolatot adott. Széchenyi problémájának is az a lényege, hogyha hozott is ide az osztrák önkényuralom mindenféle kultúrát, az nem nekünk való volt és rajtunk igazán segíteni nem tudott.

A kiegyezés korában Eötvös és Trefort, a két alapvető kultusz-miniszter nagy öntudatossággal adagolta azt a nyugati szellemet, amely a magyar eredetiséget el nem nyomva a kilencvenes évek fellendüléséhez vezetett.

A probléma Szent Istvántól, Kazinczyn és Széchenyin át mind a mai napig állandóan az volt, hogy a magyar őseredeti és a *nyugati kultúrbeölyvást* okos arányban kell keverni. Ha elzárkózunk a nyugati befolyás elől, nyomban maradian pang az ország, de ha az idegen szérumot kelleténél erősebben adagoljuk, akkor a nemzet kettészakad; egyik rész elválik a fajilag sajátostól és idegenné fajul el, egy másik rész pedig feltámad a haladás ellen, mert idegenből jön. Mária Terézia alatt inkább idegenné fajzottunk el, a Bach-korszakban pedig inkább dacosan elzárkóztunk a rángerőszakolt idegen befolyás elől, mert mind a két esetben rossz volt az adagolás.

*

Ma, mikor az élet méretei hihetetlenül megnöttek, elenyészik az egyes ember. Ma nem agitációra, hanem intézményekre van szükség, melyek nagyobb számmal és nagyobb állandósággal dolgoznak. Ennek a gondolatnak jegyében születtek meg a külföldi *Collegium Hungaricumok*, állandó intézmények, melyek a világ nagy kultúr-metropolisaiban nagyszámmal fogadnak be magyar ifjakat. Céljuk az, hogy keretükben az ösztöndíjasok egyfelől teleszívják magukat a

legmodernebb nyugati műveltséggel, másfelől a vezetők ébrentartsák azt a tudatot, hogy a tanulásnak Berlinben és Rómában, Bécsben és Párizsban egy végső célja van: a magyar gondolatnak a tudás erejével való szolgálata. Ha ösztöndíjasaink hónapos szobákban szóródnának szét, idegen kultúrát akkor is kapnának, de hiányoznék a *Collegium Hungaricum*ok vezetőjének az a munkája, amely az ifjak lelkében mindent koncentrikusan a nagy nemzeti célra állít be. Az idegen befolyásnak a sajátosan nemzetit elmosó, elhomályosító erejét azzal is igyekszünk ellensúlyozni, hogy nem akarunk többé egyetlen művelődés egyoldalú befolyása alá jutni, ellenkezőleg ösztöndíjasainkat szétszórjuk az egész világon.

E cikk megírásához is az adta az ötletet nekem, hogy tegnap egy belátásos barátom ösztöndíj-akciónkról szólva, éppen azt emelte ki, hogy Athénbe és Rómába, Bécsbe és Berlinbe, Párizsba és Genfbe, Cambridgebe és Aberdeenbe, Londonba és az Egyesült Államokba, mindenhová, mindenhová, ahol igazán tanulni lehet, most már mennek a magyar ifjak. A korábbi nagy kultúráramlatok meglehetősen egyoldalúak voltak, különösen az, amely Mária Terézia és a Bach-korszak idején tört be ide, egyoldalúan Ausztriából jött. Éppen ezért nagyobb is volt az őseredeti elmosódásának a veszedelme.

Hogy most jó-e az adagolás, az majd tíz-tizenöt év múlva válik el. De amennyire az emberi előrelátás a jelen és a jövő kódében elhat, fürkészve figyeljük, hogy a magyar őseredeti s a külföldi kultúrbehatást olyan arányban keverjük, hogy a *kultúrpolitikai vegyész*et révén olyan új nemzedéket, olyan új intelligenciát neveljünk, mely a hazát éppen annyira szereti, mint a régi, de amelynek akarateréje és szaktudása már nagyobb.

Ezt a következtetést kell levonni Kazinczynak Széchenyihez intézett töredékes költeményéből, amelyből ma már nyilvánvaló, hogy Széchenyi jól adagolt, Kazinczy ellenben a külföldi elemekből talán kelletnél többet vett.

ALFÖLD.

RÁKOSI JENŐ LEVELE JUHÁSZ GYULÁHOZ.

Az alábbiakban közreadjuk Rákosi Jenőnek Juhász Gyulához írt egyik levelét, amely a nagy polemikus-publicista irodalomfőfogására is érdekes világot vet.

Budapest, 911. április 18. (Vignetta: *A magyarságért.*)
Budapesti Hírlap szerkesztősége.

Kedves Uram,

dátum nélkül írt levelét már előbb, verseskönyvét megkaptam ma. Annak, hogy engemet alkalmilag fölkeressen, semmi sem állja az útját. Ellenben abban, mintha én foglalkoztam volna ennek előtte már a dolgával s támogatást vagy közbenjárást ígértem volna, valami félreértésnek kell lenni, ha csak az emlékezetem végkép cserben nem hagyott, mert én valóban semmi ilyfélére nem emlékezem. Legjobb tudomásom*) életemben most vagyok — levele folytán — abban a helyzetben először, hogy ügyeivel foglalkozzam. De ha azt gondolja, hogy én valami közbejárásra vállalkozzam a ministeriumban, akkor lehetetlenre gondol. Ha más viszonyok volnának is és nekem volna valamelyes jogcímem arra, hogy ott szavamnak súlyt követelhessek, akkor is képtelenség volna valakiért közbejárnom, akit ott és az érdekelt körökben jobban ismernek, mint én; vagyis akit ott ismernek, míg én nem ismerem.

Ezek után levele egyéb tartalmáról, hogy a holnaposok közé tartozott, hogy én írtam rólok, s hogy plane ítéletem alapja s irányítója politika lett volna: mind ezekről felesleges beszélni. De annyit mondhatok, nekem mindenki szimpatikus, aki a maga dolgát hittel műveli, ha van tehetsége is és ízlése is. Holnapos, nem holnapos, az semmi. Holnapután a holnaposok is tegnaposok lesznek, mi pedig hányan érjük meg a holnapután. Tisztelettel híve és szolgálja

Rákosi Jenő.

SZÉLMALOMHARC.

A Széphalom 1929. évi számában Lambrecht Kálmán nyílt levelet intézett Móra Ferenchez a pusztuló magyar szélmalmok megmentése érdekében. Amint nálunk történni szokott, senki és semmi nem reagált erre a föl-szólításra. A nagy magyar Közöny szélmalmának álló vitorláit átomlovagok támadása nem mozgatta meg...

Tápéra nehezen jutnak el a külhoni tudósítások, de mégis eljutott a *Matin* szept. elseji száma, amelyben Louis Forest cikke kesereg a belga és francia szélmalmok pusztulásáról. Forest föl-szólalásának alkalmát a *Nation belge* egyik közleménye adta meg: Adolphe Hardy tanulmánya, amely a belga közvélemény elé tárja ezt a műkincs-pusztulás-számba menő veszedelmet. A két cikkben van egy örvendetes motívum: az, hogy a belgiumi műemlékek királyi bizottsága máris kezébe vette az ügyet, jegyzéket készít a még létező szélmalmokról és összegyűjti a rájuk vonatkozó történeti adatokat. Bizonyára lehetséges lesz ilyenmódon megmenteni néhány poétikus emléket a teljes elpusztulás-

*) Kimaradt egy szó: *szerint.*

tól. Franciaországban — a műgyűjtők hazájában és ahol már régóta fölismerték a kulturális értékek nemzetgazdasági jelentőségét — magánosok kezdeményezésére sikerült eddig is egypár szélmalmot konzerválni. De az állami beavatkozás ott is készülöben van.

Nálunk, különösen az Alföldön, ahol tizenhetedik századi királyok nem építettek kastélyokat, ahol főúri park nem maradt a tizennyolcadik század termésetrajongó korából, ahol virágzó városok nem emelhettek renaissance-palotákat a civitas szimbolumául, ahol a középkorban jámbor püspökök a gótika csodáinak fölépítése helyett törökkel-tatárral harcoltak: tízszeresen históriai és művészi érték egy-egy szélmalom. Ezennel fölhívást intézek szerény szavammal a Műemlékek Országos Bizottságához, az Akadémia művészettörténeti bizottságához, amely nincs, Szeged barátaihoz, akik nagy számmal vannak, de akik még nem tömörültek egyesületté, Szeged szabad királyi város nagykulturájú polgármesteréhez, aki igazgat egy akkora birodalmat, amekkora volt a nagy építkezések idején egy-egy kis olasz város és mindenkihez, aki hivatalosan vagy az ország iránti szeretetből tehet valamit ebben az ügyben: tegyék bölcs megfontolásuk tárgyává (így szokták mondani) a pusztuló szélmalmok megmentésének sürgős kérdését.

(Tápé.)

Édes Gergely.

NÉPÜNK ÉS NYELVÜNK.

A Szegedi Alföldkutató Bizottság néprajzi, társadalomrajzi és nyelvészeti szakosztályainak közérdekű folyóirata: címlapján emblémaként a *szélmalom*-képét viseli. A szélmalom valóban szimbolikus jelvénye az Alföld szellemének és sorsának. Ott áll és várja, mint isteni csodát, azt, ami lehetővé teszi, hogy életet kezdjen, elevenné váljon, várja a szelet. Jó vagy rossz szél járt hazánk felett, — ha már benne vagyunk a képes beszédben — az Alföld malmát nem lendítette meg. Óserdők és vadvizek és puszták világa volt, Európa és Ázsia csatatere, legjobb esetben zsiros gyarmata. Hogy ez a malom meglendüljön, olyan szélnek kellett jönni, mely mindent elsodort e malom mellől. Ma már — ahol állanak is az Alföldön szélmalmok, motor hajtja őket, és sokféle forrásból, nagy lendülettel megindult az Alföld fölfedezése — mert valósággal erre volt szükség — és ennek nyomán intenzívebb civilizálása.

Ezeket a kezdeményezéseket, elszórt törekvéseket akarja egyesíteni közös szervezetbe a szegedi egyetem mellett alakult *Alföldkutató Bizottság*, amely több szakosztályra oszlik. Ezek közül a nép- és társadalomrajzi s a nyelvészeti szakosztály adja ki a *Népünk és Nyelvünk* című folyóiratot, melyet Bibó István szerkeszt, Horger Antal és Cs. Sebestyén Károly közreműködésével.

A folyóirat programját a szerkesztő beköszöntője adja *Földadataink* cím alatt:

Azt óhajtjuk, hogy a magyarság úrnak maradjon s újra jobb létbe kerüljön ezen a megmaradt földön s önmagát újra megerősítse, annyira, hogy vissza tudja szerezni mindazt, amit jogos tulajdonának tart, a magyar nemzeti test elszakított részeit. Ehez azonban nem elég célul kitűzni a kezünkön maradt egyetlen nagy, a földhöz közvetlenül kapcsolódó realitásnak, a földművelő Alföldnek gazdasági és megfe-

lelő kulturális felvirágoztatását... Az emberi lélek munkálkodik itt az Alföldön is s nekünk első teendők, megismerni, milyen ez az alföldi nép, milyen a lelke: jelleme, viselkedése, gondja, vidámsága, életmódja (háza, házatája, gazdasági és kényelmi eszközei), családi és társadalmi érzelmei, szokásai, szóval egész kultúrája. Tudnunk kell továbbá, hogy ez az alföldi magyarság gondolatát, cselekvéseit, érzelmeit miként fejezi ki, vagyis milyen nyelven s e nyelv milyen tájszólásaiban beszél... Mialatt a széleken élő nemzetiségeinkről néha vaskos könyvek jelentek meg (l. a *Nemzetiségi Ismertető Könyvtár*), azt, hogy milyen az alföldi magyar, csak újság-tárcákból, megszépített betyártörténetekből, a paraszti és az úri osztály egyoldalú, túlzottan jó- vagy rosszakaratú leírásaiból, népszínművekből s elvéve egy-egy élesszemű szépíró, habár sokszor igen találó jellemzéséből legfeljebb csak *sejtjük*, de tudni egyáltalában nem *tudjuk*... Ha azt akarjuk, hogy alföldi népünkéről s ezen át az egész magyarságról minden egyéb (politikai, esztétizáló vagy egyoldalúan tudományos) tendencia nélkül végre-valahára alaposabban és kimerítőbben *tudjunk* is valamit, akkor az Alföldnek — ahol a magyarság ma is a legnagyobb tömegben s aránylag legszegényesebb kulturális viszonyok között él — népét a lehető legpontosabban, minden lelki és kifejezésbeli mozzanatra ügyelve kell megfigyelni. Folyóiratunknak az Alföld népének, egész lelkiségének pontos és részletező leírása, az erre vonatkozó adatok gyűjtése és közlése lesz legközvetlenebb feladata.

Ebből a tömören megfogalmazott programból valóban egyetlen feladat sem hagyható el, mert valamennyi a központi célnak — az alföldi magyar lélek megismerésének — egy-egy mellőzhetetlen mozzanata. Ennek megfelelően a folyóirat tartalma az eddig megjelent két szám alapján megállapíthatólag rendkívül változatos.

*

Az első számban Szendrey Ákos nagy bőségben összehordott anyag alapján rajzolja a *közigazgatás népi szerveinek* történeti kialakulását, elenyésztését vagy mai állapotát. Mint a kérdés első összefoglaló tárgyalása, alapvető jelentőségű. Csefkó Gyula a *tulipán* szó és motívum történetéhez szolgáltat érdekes nyelvészeti és művelődéstörténeti adatokat és szempontokat. Ugyanő egy másik cikkében a *markot ver* kifejezés jelentését magyarázza. Bátky Zsigmond Kecskemét nevének, valamint Ködszállás, Domahida, Tomaj községneveknek eredetét fejtegeti. Sebestyén Károly a magyar parasztház ablakának történeti kialakulását és az *ablak* szó eredetét foglalja össze. Szendrey Zsigmond igen érdekes cikkében egy csomó népszokást köt csokorba, mint pl. a *legényavatás*, a *leánycéger*, a fogadalmi napok, a vasárnap délutáni mulatságok stb. A *Népnyelv és néphagyomány* című rovatból ki kell emelnünk Horger Antal cikkét, melyből arról értesülünk, hogy az Alföld-kutató Bizottság nyelvészeti szakosztálya tervbe vette egy *Alföldi Magyar Tájszótár* megalkotását, — régi hiányt akarván ezzel megszüntetni — s felhívja a folyóirat minden olvasóját, hogy legyen segítségére az anyag összegyűjtésében. Horger cikke ennek a gyűjtésnek az elveit adja konkrét utasítások formájában. E rovatban közöl még H. Kovács Mihály aratási műszavakat Makóról és környékéről, Bálint Sándor népdalokat Szegedről és környékéről, Bodó Mihály pedig tápéi népmeséket. A *Népi foglalkozások, népszokások, népjellem* c. rovatban Viski Károly a *hivatlan vendégek* szokásos meg-

vendégléséről ír; Banner János a haltaposáshoz és a kézzel való halfogáshoz szolgáltat adatokat; Ürmössyné Nagy Júlia részleteket fordít Kohl Johann Georg német ethnográfus rendkívül érdekes munkájából, mely *Reise in Ungarn* címen 1842-ben jelent meg. A Népművelés c. rovatban Bibó István Békés vármegye törvényhatósági iskolánkívüli népművelési bizottságának Évkönyve alapján von igen tanulságos következtetéseket arra nézve, hogy Békés vármegye községeinek kulturális állapota milyen volt régen, hogyan fejlődött s végül milyen irányt vett a megszervezett iskolai és iskolánkívüli népművelés következtében. A könyvismertetések során a Nemzeti Múzeum megbízásából kiadott *Magyar Népművészet*-tel foglalkozik R. V. és Georg A. Birmingham, *A Wayfarer in Hungary* c. művével Szőke Mihály.

*

A második számban találjuk Móra Ferenc karcolatát az ismeretlen magyar parasztról, melyben a népszerű író a magyar paraszt karakterológiájának több kérdését veti fel. Szigeti Györfy István a matyó summásról, Mezőkövesd elszegődő arató munkásáról ad részletes és eleven képet. Szabó Kálmán a Kecskeméten tavaly májusban kiadott XIV. sz.-beli konyha-tárgyi leletet ismerteti. Bibó István elvi jellegű tanulmánya — *Földrajzi, irodalmi és erkölcsi szempontok a magyar lélek mai megítélésében* — találó kritikáját adja azoknak a — bármily nemes nacionalista érzésekből fakadnak is — tudománytalan, ötletszerű tendenciózus álláspontoknak, melyeken eddig a magyarság karakterológiája felépült. A Kisebb közlemények során Horger Antal magyarázza a vajz (= váz) tájszó keletkezését és von le érdekes új tanulságokat e jelenségből és analógiáiból. Györfy István (Szeged) és Bátky Zsigmond Bugac nevének eredetéről vitatkoznak. Csefkő Gyula a cinterem szó helyes jelentését magyarázza és helytelen használatának példáit írja le. Viski Károly a csapóföld, csapómester kifejezéseket magyarázza. Bogner József a kellemtelen szó „nem kellő, szükségtelen“ jelentésére sorol fel példákat. Banner János apátfalvai népdalokat, Szendrey Zsigmond szolnokmegyei mondákat közöl. Itt találjuk első részletét egy rendszeres tanulmánynak, melyben Körműves Géza a csantavéri nyelvjárásról értekezik. Banner János érdekes adatokat ír le a szegedi vízi életéről. Ecsedi István a kilences szám szerepét mutatja be a debreceni ember babonájában.

Különösen ki kell emelnünk azt a tényt, hogy a folyóirat e számban rovatot nyit a *társadalomrajz* számára. Eddig ez a legelhanyagoltabb, pedig alighanem legfontosabb területe az alföldkutatásnak. Azt hisszük, hogy a Nyelvünk és Népünk legfontosabb feladata az *alföldi társadalomrajz* megteremtése, melyet ha betölt, szereplése egyenesen korszakalkotó lehet. A második számban itt egy igen érdekes értekezés első közleményét találjuk, melyet Bibó István ír s mely *Szentes szociográfiai leírását* kívánja adni a város tavaly megjelent monográfiája és egyéb munkák adatainak kritikus felhasználása alapján. Ez az első közlemény a város társadalmának történetét vázolja 1848-ig s a töredékes anyagot a szellemtörténeti szempont belevitelével meggyőző szintézissé fogja össze. Bálint Sándor Heinrich Möller *Ungarische Volkslieder*, Varga Sándor pedig Max Wundt *Deutsche Weltanschauung* c. művét ismerteti. Végül van a folyóiratnak egy állandó rovata: *Kérdések — feleletek*. Ebben a szerkesztőség a kutató munka, az adatgyűjtés határozottabb irányítása érdekében kérdéseket tesz fel s a beérkező válaszokat közli.

(Szentes.)

Jóó Tibor.

VISSZHANG.

„Kölcsey és Berzsenyi! Ahogy ezt a két nevet egymás mellett kimondjuk, hirtelen eszünkbe villan Jósika Miklós, a regényíró, aki mindakettőjüket azzal vádolta meg, hogy nemzetgyalázók voltak, hogy nemzetüket bemocskolták! Lehet-e ezt az elfogultságot érteni és próbáljuk-e magyarázni?” (Dóczy Jenő cikéből, *Magyarság*, aug. 25.)

*

Klebsberg Kunó gróf egyik nyilatkozatából: „Amíg az egyetemek és a mögöttük álló hatalmas nemzeti érdekek követelnek a kultuszminisztertől, addig a háttérben halkán, de nem hatástalanul süttognak a taktikusok és az intrikusok, hangoztatva, hogy rettenetes ez a kultuszminiszter, temérdeket költ egyetemi célokra . . . Ha továbbra is sikeres marad az a nagyon is átlátszó taktikai akció, amelyet a magas kultúra ellen megindítottak, akkor bizony a pécsi egyetemnek nagyon nehéz lesz a helyzete”. (*Budapesti Hírlap*, szept. 1.)

*

Franciaországban, ahol minden évben egy új művészeti iskola alakul, a legújabb „irány” a populista (nép-ies) regényírók elnevezéssel indul útra. Az új irány, amelynek vezérei állítólag André Thérive és Léon Lemonnier, abból a megfontolásból született, hogy a naturalista tendencia még nem halt meg, sőt ellenkezőleg: számos követővel rendelkezik. A „populista” manifesztum kifejti, hogy az irodalomnak a népet kell rajzolni és gondosan tanulmányoznia a valóságot . . . Nem akarnak a régi naturalisták elavult nyelvén írni, lerázzák magukról a szocialista elméleteket, amik kivetkőztették formájából az irodalmat. Föl akarják keresni témáikban a tömegek kisembereit. Nem baj, — úgy mondják — ha egy kicsit merész vagy trividlis lesz is a tárgyválasztás . . .

*

Kállay Miklós írja Szeffü Gyula Bethlen Gábor-életrajzának ismertetése alkalmából: „A magyar történetírás egy korszakát határozottan protestáns szellem hatotta át, mely ezt a protestáns szellemet egyben nemzetivé és a magyarság védelmének egyetlen fellegváraivá léptette elő. A közfelfogás azután egészen belegyökeresedett ebbe az irányba és valósággal szentségtörésnek tekintette, ha valaki kritikai eszközökkel merte bolygatni az itt már megdönthetetlen igazságokká csontosodott balhiedelmeket. Pedig a nemzeti hiúságnak ez a legyezgetése, a túlfűtött önérték mámorának ez az ápolása lehet lírai költők, drámaírók, esetleg politikai szónokok föladata, de semmiesetre a történetíróé”. (*Nemzeti Ujság*, aug. 25.)

*

Revue de Genève, 1929. jún. — A Robert de Traz vezetése alatt megjelenő genfi folyóirat Kosztolányi Dezső egyik novelláját („Journaliste”) közli, Edith Kubek kitűnő fordításában. A 760—761. lapon életrajzi és kritikai megjegyzések Kosztolányiról. (A magyar irodalom külföldi ismertetését nem lehet jobban szolgálni, mint ez a két közlemény teszi.)

*

„A XX. század művészeti életének legfontosabb eseménye kétségtávon kívül az a tény, hogy esztétikai horizontunk kitágult. Az indiai, kínai és ósamerikai eszté-

tika egyenrangú helyet kapott a Földközi-tenger esztétikája mellett". (*La Revue de l'art*, 1929 : 108.)

*

Mialatt nálunk a magyar irodalom külföldi propagandájáról tétlenül anketeznek, német és francia folyóiratok tele vannak az oláh, cseh, horvát-szerb irodalomról szóló cikkekkkel . . . Egy ilyen ismertetésből megtudjuk, hogy Zágrábban nagy sikerrel adták elő egy Tito Strozzi nevű horvát írónak „Zrinski”-ről és „Frankopan”-ról szóló történeti tragédiáját. Jellemző, hogy a magyar sajtó tudomást sem vett erről a bennünket mégis csak érdeklő eseményről. A magyar kulturfőlényben ma már csak mi magunk hiszünk, illetőleg mi magunk sem hiszünk, mert mindent elhanyagolunk, ami ezt a kulturfőlényt a világ előtt igazolná.

*

Az oláhok megindítottak egy német folyóiratot „Die Verständigung” címmel, amely a külföldnek irodalmi híreket és fordításokat szállít Romániából . . .

*

„Minden javulás igazi előfeltétele nemzeti hibáink kiméletlen föltárása. Ha idegen ember kicsinyít bennünket, menjünk kiméletlenül neki, de magunk óvakodjunk a nemzeti hiúságnak való hízkelkedéstől és nemzeti hibáink olyan beállítástól, mintha azok nem hibák, hanem nemzeti sajátosságok lennének”. (Klebsberg Kunó gróf cikkéből, *Pesti Napló* júl. 28.)

*

A színházi kritikusok kongresszusa Szinajában ülést tartott és az egyik oláh szónok bevallotta, hogy zenei élet alig negyedszázada van Romániában. (Szép ez az őszinteség, de ki fogja a külföld köztudatába átvinni, hogy Magyarországon már legalább százéves a zenei kultúra?)

*

„Uraim, én láttam a francia császárság fénykorát és összeomlását, az osztrák-magyar monarchia virágzását és bukását, láttam a nagy Németországot és mindezeket az épületeket olyan emberek emelték, akik csupán az elmúlhatatlan ideálok nevében dolgoztak”. (Apponyinak ezeket a Népszövetség ülésén elmondott szavait miért nem vitték ki plakátokon az utcára, mért nem dobolják ki a falvakban, mért nem örökítik meg könyvekben? . . . Nincs érzékünk a történeti mondatok iránt és a szó hatalma csak egy napig él, a legszebb ígék a napilapok szennzációival együtt papirkosárba kerülnek . . .)

*

„A kulturális Középeurópa-gondolat a körülzárt kulturterületek kiszélesítésében keres pótlást mindarra, ami lehetőség befelé hiányzik vagy veszendőbe ment a háború óta. A gazdasági együttműködés és a kulturális középeurópai eszme a szűk államhatárokból akarja kiszabadítani a nemzeteket”. (Hantos Elemér cikkéből, *Pester Lloyd*, okt. 2.)

ADY, BABITS, KOSZTOLÁNYI.)

— AZ ADY-VITA MAI ÁLLÁSA. —

1912-ben, a *Nyugat* jún. 16. számában Szász Zoltán *Petőfi revíziója* címen különvéleményt terjesztett elő a XIX. század legismertebb, legszívesebben olvasott költőjéről. A különvélemény főbb pontjai a következők voltak: Petőfi „a világ-irodalom legízleltelenebb lírikusa“, „legtöbb verse tűrhetetlenül fűzfapoétikus jellegű“ s költészete „egy-két tucat nagy versén kívül csupa olyan silányság, ami mintaképe a fűlbántó fűzfapoézisnak“. Ilyen zseni-reviziókra a világirodalom történetében bőven van példa, azért semmi különösebb álmélkodásra való nem találtam benne, amikor az elmúlt hetekben a *Toll* c. hetilapban *Az írástudatlanok árulása* címen Kosztolányi Adyt vette revízió alá s vele épen olyanformán végez, mint Szász Zoltán Petőfivel. Nagy ügyet nem csináltam volna ebből a kuriózumból — hiszen a köztudat szerint Ady a magyar költészetben már elfoglalta a maga méltó helyét —, ha a jeles költő cikéhez csatlakozó meglepő hozzászólások nem kényszerítettek volna rá, hogy én is megszólaljak. Babits pl. „örül“, hogy Kosztolányi „a tiszta irodalom szempontjait és a tiszta kritika hangját hallatja“ s bár neki, Babitsnak, merőben más a véleménye Adyról, mégis „hasznos“-nak tartja ezt a Kosztolányi-féle kritikát, mert „kitűnő értő szájából jön“.

Bevezetőbe egész röviden csak annyit kérdek: vezettetnek-e a „tiszta irodalom szempontjai és a tiszta kritika“ olyan eredményhez, mely Babits szerint is elfogadhatatlan. Ha egy kritikai fejtegetés végső tételeiben összeomlik, nem arra kell-e gondolnunk, hogy a szempontokban, a kiindulásban, az egész kritikai eljárásban kellett valami megtévedésnek, elfogultságnak vagy önkénykedésnek lennie s ez a vizsgálódásnak olyan módjára vall, ami inkább tisztátalan, zavaros és nem „tiszta“ forrásból fakad. Szeretnénk egy kicsit helytállóbb logikát, olyan írótól, mint Babits, aki után nemcsak az olvasó-, hanem az íróközönség jelentékeny része is szalad. De hát vegyük kezünkbe magát a Kosztolányi cikket, lássuk, mi van benne.

*

Kosztolányi meglehetősen nagy feneket kerít az Ady revíziójának. Először az Ady-költészetnek és a kritikának egymáshoz való viszonyát igyekszik tisztázni. Helyzetrajza a következő:

1. Ady gyönyörű indulása után egymásra ontotta vegyes értékű verseit, majd kezdett belezuhanni abba a tűrhetetlen modorosságba, mely végül teljesen elnyelte. Az írástudók, a „jobbak“, átalloztak kifogást emelni elene, még magas művészi okokból is, mert nem akartak barbár támadóival cimborálni. Továbbá azért se lehetett józan bírálatot írni róla, mert ez Ady elvakult fullajtárjai miatt vált lehetetlenné. És Ady maga se bírta el a kritikát, a legenyhébbet se.

2. Az Ady halála után évek, a háború utáni korszak mindenütt a világon a rajongó, türelmetlen, félművelt emberek Eldorádója volt. Egymás után tűntek föl Ady biblia magyarázói. Ezek a verseit részint fizikai, részint metafizikai szempontból osztályozták . . . belepapoltak tücsköt-bogarat, minden zenére süket

fülükkel tagoltatták ütemeit . . . Jóslatokat olvastak ki verseiből . . . (az Ady-matinékon, -délutánokon és -estéken) izgatott tömegek öklöztek jegyekért . . . míg a Petőfi-centennárium alkalmával hangversenytermeink kongtak az ürességtől . . . Az írástudók, a költők és írók, akik egyedül vannak hivatva ilyen pörökben dönteni, távol állottak a műkedvelők e szomorú játékától. Néha borzongva, néha mosolyogva szemléltek, hogy fonódik egy koszorú csupa félreértésből. Nem vettek részt a népünnepélyen. Egyre inkább növekedett azoknak a száma . . . akik a fékevesztett tömjénezők magasztalását gyermekesnek találták s úgy érezték, hogy Adyt mint költőt és művészt példátlanul, igazságtalanul túlbecsülik . . . Mindezt szerették volna ki-kiabálni. Ellenben a divat háborgása megakadályozta szándékukat. Mi az igaz és helyes beállítása a tényeknek ezekkel a ferdítésekkel szemben?

Merőben valótlan, hogy az u. n. jobbak bármi okból is ne írlattak volna szabad bírálatot Ady költészetéből. Elvégre azért, mert nem értettek egyet Ady barbár támadásaival, Ady igazi értékeinek elismerése mellett rátéríthették volna a szót Ady fogatkozásaira is. Hogy Ady mennyire elbirta a kritikát, arra nem egy felvilágosító adattal szolgálhatunk. Ott vannak pl. a *Hatvannyal* váltott levelei: *Hatvany* Adyhoz írt leveleiben sokszor a kegyetlenségig élesen bírálta Ady későbbi költészetét s Ady válaszaiban szinte magából kilépve tud tárgyilagosan nyilatkozni magáról. Vagy ott a Horváth Jánosnak ugyancsak kemény bírálata Adyról és ime, a radikális Ady, aki Kosztolányi szerint a „legenyhébb kritikát bírta el“, valósággal keresi a gyökeresen konzervatív, sok tévedésbe esett, de alapjában jóhiszemű kritikus barátságát, éppúgy évekkel azelőtt Schöpfunginét, aki sok fenntartással s nem egy gáncsal bírálta Ady verseit. Való, hogy az Ady mellett szóló írások már Ady életében is legnagyobb részt feltétlenül dicsérők és magasztalók voltak, de ennek egészen más okai vannak, mint a Kosztolányi-tól most felhozottak. Magától értetődő állásfoglalása volt ez az új nagy művésztől való elragadtatásnak és az Ady elleni sértő, csúfondároskodó, rosszhiszemű támadások és értetlenkedések szűkségképeni ellenhatásának. S a zseniknek, a szellemi élet szuverénjeinek a megértők részéről különben is az elismerés hódolata szokott kijárni és nem kicsinyeskedő, aprólékoskodó bírálat. Ám bírálják a kisebb-nagyobb tehetségeket, de a zsenit, aki elemi erő és természeti megnyilatkozás és szuverén *önvilág*: megismerni és megérteni kell és nem emberi-művészi foltjai után kutatni. Mit fürkészsem, hogy ebben vagy abban a beethoveni vagy rembrandti opuszban hol maradnak el ezek a mesterek maguk mögött? Minden zseni törvényhozó a Szellem világában, akitől tanulni illik s alázatosan és áhítatosan gyönyörködni az alkotásaiban. A zseni alkotásainak vegetációjában még a gaznak és gyim-gyomnak is megvan a maga helye. Valamikor ilyenféleképp gondolkozott Adyról az ifjú Kosztolányi is, aki a *Vér és Arany*-t ismertetve így áradozott:

Sokkal gyöngébb a lámpásom, semhogy be tudnék világítani abba az izzó konyhába, ahol ezek a keserű, lángoló új versek születnek . . . míg a fiatal franciák és olaszok kétségbeesetten majomkodnak, hogy megrikassák a világot egy pár Verlaine-utánzáttal, addig a mi nábob-lelkű fajtánk egy erős, eredeti, új költőt szült meg. Csak a mi földünkön történhetik csoda, ezen a túlzó, pazar, keleti magyar földön, ahol még a mocsarakba is csillagok hullnak . . . E gazdag gondolat- és érzésvilág mögött pedig egy diadalmas poéta áll, egy oroszlánszívű nemes napember

lép ki a könyvből Ady Endre annyira lírikus, hogy róla csak lírát tudok írni Egy embert látunk, aki új verseivel egész szeretetet és egész gyűlöletet, kap kortársaitól. Szeretetet és gyűlöletet kérek én is a számára. Egész szívet és egész kardot!

Mi sem valótlanabb továbbá, mint hogy az igazi írástudók, a költők és írók Ady halála után visszavonultak volna Adytól. Ellenkezőleg a *Nyugat* körének minden valamirevaló írója: Móricz, Ignótus, Babits, Schöpfung, Hatvany, Fenyő, Tóth Árpád, Elek Artur, Gellért, Szép Ernő és mások Ady halála után is sok kisebb-nagyobb ismertetést, tanulmányt, visszaemlékezést írtak Adyról, közülök sokan és sokszor megjelentek és szerepeltek a *Kosztolányi*-tól népnépélyeknek csúfolt Ady-matinékon és estéken s közöttük — mindjárt látni fogjuk — nem *Kosztolányi* büzgött a legkevésbé. S az Ady halála utáni Ady-kultusz nem a félművelt emberek eszeveszett rajongása volt, hanem a tömeglélek hódolata, ösztönös elégtételadás, igazságtevés az élő Adyt ért sok igazságtalanság után és mindenekelőtt nagyon természetesen a közönség értékesebb részének örök lelki szüksége a költészet szépségeire, örök felemelkedni vágyása a zseni magaslatai felé. Persze, hogy a nagypublikum zseni-kultuszába sok visszasság-groteszk is vegyült, persze, hogy egy-két évig divattá is züllött az Ady-kultusz, amint divatossá lettek nálunk egyidőben a Shakespeare-előadások is, de ennek semmi köze se lehet az Ady értékéhez, még kevésbé az Ady megbírálásához. Még egyszer megismétlem: semmi jelét se látom, Ady halála óta sem, a legjobb „írástudók” Adytól való eltávolodásának, egy-két megrekedt embernek suttyomszerepéről tudok, de ne tessék a két-három írástudót és farizeust az írástudók összességévé kinevezni.

Arról is van tudomásom, hogy *A Menekülő Élet* óta a *Nyugat* köreiben szó esett róla, hogy Ady utolsó kötetei nem versenyezhettek a megelőzőkkel, de ezek a téves vélekedések annyira ingatagok és bizonytalanok voltak, hogy Ady értékelésének mértékét a legkevésbé sem érintették s Ady halála után ezeknek a kétségeskedéseknek hamarosan vége lett. Igen jellemzők erre nézve *Hatvany* vallomásai az Ady—Hatvany-levelezés előszavában.

Kosztolányi hírhedtté lett cikke bevezetésében Adyról tett „megnyilatkozás”-airól adva számot, annyi mindent elhallgat és annyi mindent el-elmasít, hogy az ember igazán zavarba jön, mit véljen róla, az emberről. *Kosztolányi* azt mondja, hogy Ady költészetéről eddig hallgatott, mindössze három „megnyilatkozására” emlékszik. Három megnyilatkozás ugyan nem nevezhető éppen hallgatásnak, de hát halljuk tovább a tárgyilagos vitairót: „két bírálatot írtam róla, fiatalon és lelkesen, . . . a halálakor egy cikkben számoltam be ifjúkori emlékeimről, . . .” végül felemlíti ezeken kívül még a „harmadik”, „merőben sajátos föllépését” egy bizonyos állítólagos Ady-vers kérdésében. Ez ugyan eddig már négy „megnyilatkozás” volt, de ne kicsinyeskedjünk. *Kosztolányi* u. n. második megnyilatkozását úgy tünteti fel, mintha az már valami megkezdése lett volna mostani Ady-elleni akciójának. Pedig ez az intenciójából kiforgatottan idézett cikk egészében és részleteiben minden fenntartás nélkül való dicsérete Ady Endrének: „Világzemlélete — írja *Kosztolányi* ebben a kegyeletes és szeretetes visszaemlékezésében — sokkal inkább, mint bármely más írónknál, *művészetközpontí* . . . Ő mindent a művészetének áldozott . . . ő a született alkotó . . . a mai kor . . . szereti bizonyos sallangokkal körülvenni nagy alakját” (ezt a mondatát idézi *Kosztolányi* a *Toll*-cikkben, persze a

„nagy alakját“ nélkül s így aztán más megvilágítást kap az egész mondat). Azután: Kosztolányi érthetetlenül rosszul emlékezik, mikor azt mondja, hogy mindössze „háromszor“ nyilatkozott Adyról. Négy bevallott megnyilatkozásán kívül csak a *Nyugat*-ban még hétszer szólt Ady költészetéhez és egyéniségéhez, és pedig három Ady-cikkében, egy Adyt glorifikáló szonettjében és még három más tárgyú írásában, amelyekben szintén nagy elismeréssel tért ki Adyra. Az Adyról szóló cikkei dátumok szerint a következők:

Két Ady-könyv, *Nyugat*, 1921. febr. 16.

Szavak (Egy Ady-ünnepély előtt), *Nyugat*, 1922. jún. 1.

Legenda, vers, *Nyugat*, 1923. dec. 1.

Dal és halál (Megnyitó egy Ady-ünnepély előtt), *Nyugat*, 1924. febr. 1.

Ezek az elfelejtett, jóval a világháború és Ady halála után írt Adyról szóló Kosztolányi-cikkek nemcsak hogy semmi nyomát sem sejtetik Kosztolányi mai meggondolásainak, úgyis mondhatnám: árulásának, hanem kivétel nélkül érzelmes, patetikus hangon adják tudunkra Kosztolányi elragadtatását Ady költészetétől. Ime egy pár sor ezekből az írástudó-megnyilatkozásokból:

... az a költő, kit ma ünnepelünk, — tehát egy Kosztolányitól lefitymált népiünnepélyen fellenggett el ez a dikció is — már életében köztünk járva is legendás volt és ... olyan varázst árasztott magából, a közvetlen érintkezésben is, hogy nem tudott neki ellenállni senki, se barát, se ellenség ... Ő *költő* volt, *mágus* volt ... Ő, a kálvinista, mindenkélt sorsában és eleve-elrendeltetésében hitt föltétlenül, az életét tekintette költői és művészi egésznek, mert tudta, nagyon tudta, hogy ez az élet több, mint élet, jelent valamit ezenkívül is, ősi és hősi példa, világító jelkép, melyet a halhatatlanságnak élt ... (Majd beszélt) Ady nagyságának meggyőző parancsáról, a csodáról, melyet olvasói lelkében végbevitt, a nagy jelekről, melyet olvasói életében cselekedett ... (aztán így folytatja:) Alig van magyar költő, ki már életében ilyen egyeietemes hatást gyakorolt mindenkire s nagy tehetsége révén népszerűbb és becsültebb lett volna. Hívei a legjobbak voltak, az igazi írók, neki nem akadt olyan ellenfele, mint például Berzsenyinek Kölcsey ... nemcsak jelképes költő volt, hanem jelképes élő is, misztikus születő és misztikus meghaló, kinek élete és halála úgy összezsugorult, mint két verssor ... Az, aki szoborrá merevedett, itt járt, de nem tudjuk, meddig szobor és meddig ember, meddig legenda és meddig élet, meddig tüzes iram a földön és meddig eltűnő lebegés a végtelenben. Most itt van, mindennél valóbban, a megfoghatatlan, mindenkit izgatva, vígasztalva, könnyeztetve, nyugtalanítva, kezdete annak, aminek nem lesz soha vége. A csoda megtörtént. „Valaki az értől indul el s befut a nagy, szent Óceánba“.

Hogy lehetett Kosztolányinak erről a szép Ady-cikkéről s a többiek-ről is megelégedezni, hiszen kettő közülök az élőszó pátoszával is elszavalódott s Ady-előadásról lévén szó, bizonyára zsúfolt hangversenyteremben, ezernél több ember zúgó tapsai között. Ilyenkor hol ide hajlik, hol oda hajlik a lelkes előadó, látja ezt az ismerőst, azt az ismerőst, lokális emlékképek tapadnak a memóriájába, tüzes szemek, kigyuladt arcok, amik nem ényésznek el olyan könnyen az agysejtekben ... Kosztolányinak azonban rossz az emlékezőképessége, ő mindent elfelejt. Ezt elvégre még talán el lehetne neki nézni. De semmikép sem bocsátható meg neki az, hogy ha ő már Ady életében szükségesnek érezte

a iélrevezetett közönség becsületes felvilágosítását Ady felől, ha már évek óta lesben állt az alkalomra, hogy az Ady „jogtalan, hazug és kártékony hírnevét” sokkal alacsonyabb szintre szállítsa: miért, ugyan miért állt be még 1924-ben is, egy újabb „népünnepélyen”, ennek az érdemtelenül „mérhetetlen hírnevűvé dagasztott poétának” hangversenydobogói dicsőítői sorába. Hiszen már egy évvel azelőtt is, a Petőfi-centennárium idején megdöbben szívvel kellett összehasonlítani a publikum Petőfi iránti közönyét az Adyért való vak rajongással. Miért tetézte folyton és folyton a mulasztás bűnét, Ady halála után is előadásokban és cikkekben magasztalva, mikor olyan régóta tisztában volt az Ady-kultusz „balkáni ízű” túlzásaival.

A nagyon jól értesült Fenyő Miksa az 1929. aug. 1-i *Nyugat*-ban nagyon beszédes kulisszatitkokat árul el Kosztolányiról. Meg akarja dícsérni Kosztolányit „imponáló” (bár kissé későn kifortyant) bátorságáért, de voltaképpen egy kegyetlen-irgalmatlan leleplezési művelettel a fogvacogtatásig meztelenre vetkőzteti, a következőket mondván róla: „Ez a mostani megnyilatkozása sem érdektelen. Több mint húsz esztendő óta hordja magán, tartja nyitva, nem engedi behagyni ezt a sebet és szenvedni forróhideg lázait. Több mint húsz esztendő óta állítja, eleinte csak súgva, titkos társakat keresve (azokat a bizonyos „jobbakat”), majd — különösen Ady halála óta — mind hangosabban és nyugtalanabbul, hogy az Ady-ügy revízióra szorul és ennek küldetése reá van bízva, bár Karinthynek is hajlandó juttatni belőle”.

Itt van hát az a bizonyos ok, igen, ez a seb az, a kibírhatatlanul folyton sajgó; a művelt, a kiváló, mégis kis fantáziájú poétának tőle magától is bevallott féltékenysége a zsenire. Micsoda kis kataklizmák földrengtek ebben a nagy-ambíciójú, de tömegeket sohamegmozgatninemtudott poétában húsz éven keresztül, mikor arra a szerencsés nagy varázslóra gondolt, micsoda visszás és lefojthatatlan zűrzavar tombolhatott a lelkében, mikor a nagy közönség előtt Ady dicséretét kellett eljátszania és szonettel szavalnia a Halhatatlanságról, az Egyetlenről! Jaj be kínos, jaj be keserves egy nagy kultúrájú, dicsőségáhító versfaragó számára egy évszázadokrá szóló zseni kortársának lenni!

Ahol csak hozzányúl az ember ehhez a dicstelen pamfletthez, mindenütt csupa ferdítésre, csupa igazsággal ellenkező dologra bukkan. Kik vélekedtek olyanféleképp, hogy Ady korának legnagyobb lírikusa s a magyarságnak, sőt a világirodalomnak is egyik legnagyobb költője? Az u. n. írástudatlanok-é? Nem, hanem egytől-egyig a Kosztolányi legírástudóbb írástudói: a *Nyugat* főszerkesztője, Ignótus, Kosztolányitól hálásan tisztelt Hatvany, akinek a latinon kívül még görög műveltsége is van, a meleg barátsággal körülrajongott Babits, a Kosztolányi egész őszinte tiszteletével bámolt Schöpfung. Ki volt az, aki először mutatott rá Ady váteszségére, próféataságára? Nem én, a ködös agyú írástudatlan, az Ady-biblia-magyarázó, hanem megint csak Schöpfung, aki még Ady életében így jellemezte a már sírja felé hajló nagy költőt:

Az eljövendők iránti csodaszerű jósérzéssel, mely az egész természetben csak a költő-genieknek s köztük is csak a legnagyobbaknak adott, megérezte mindazt, ami most ránk következett . . . Ady költészetének nagysága a mai események világításában tűnik csak fel a maga teljességében: ő volt az egyetlen az egész magyarságból, aki meglátta, merre viszi a magyar sorsot a fátum fekete vitorláját dagasztó széi. Megjövendölte Magyarország összeomlását, gólgotai szenvedését és megjövendölte

forradalmi vajadás közt végbemenő újjászületését . . . A költő betegen érte meg jövődölései beteljesedését . . .

Az a folyóirat, melyben Schöpflinnek ezek a sorai napvilágot láttak, főszerkesztőül Hatvany Lajost, szerkesztőkül Karinthy Frigvest és Kosztolányi Dezsőt nevezi meg a címlapján s így Kosztolányinak a cikkről bizonyára tudomása volt.

Jóhiszemű eljárás-e a Kosztolányi részéről a valódi „írástudatlanok“ félműveltségével visszaélve csúfondároskodni a „prófétaságon“, a „metafizikumon“, mikor ő nagyon is tisztában lehet vele, mit jelentenek ezek a minden nagy költőnél örökké aktuális fogalmak. Kosztolányi fitymáló iróniával tér ki az Ady-viták még ma is felvetődő faji-erkölcsi-vallási problémáira, pedig nem kellene magát túlságosan megerőltetni, hogy ezeknek a művészetten túli motivumoknak a művészettel való legszorosabb kapcsolatát belássa. Aki olyan göggel utasítja ki az „írástudatlanokat“ az „írástudók“ szalonjából, mint Kosztolányi, annak írástudóul annyit legalább is illenék tudnia, hogy a művészet az életben gyökerezik, hogy a művészet nem csak talajnedveit, hanem napiát, levegőjét, esőjét mind-mind a történelmi-faji-társadalmi élettől kapja és hogy az Ady magyarságának, erkölcsiségének, vallásosságának éppen olyan köze van a költőségéhez, mintahogy minden költő ember is egyúttal: *zoón politikon*, ahogy a legelső poétika írója, Aristoteles mondta. Az elvtelen, *l'art pour l'art*-os poétáknál, persze nincs mit kutatni emberi meghatározottságuk után, de ezeken aztán a művészet is olyan idegenül lóg, mint a Rilke német-szlávsága a Kosztolányi *Szegény kis gyermek panaszaí-n*.

Kosztolányi nem született gondolkozónak s így esztetikusként is kissé gyarló. Asszociációi annyira rendetlenek és rendezetlenek, annyira telvék fogalmi zavarokkal és ellenmondásokkal, mintha ma kezdene először elmélkedni a művészetről. Ő, a merőben eklektikus és vallási vagy politikai elvre keveset adó író, nem restelli bevallani, pláne a maga fakó és kevés hasznát látta latin műveltségére hivatkozva, hogy az Ady optimista világfelfogása „annyira sérti értelmét“, hogy „érezni is képtelen vele“. Szerinte Ady „nem meri tudomásul venni a könyörtelen pogány természetet, melyben sokkal több rejtély van és rémület, mint efféle kölcsönként kabbalisztikus építményben“. Kosztolányi ezzel a frázissal Ady u. n. messzianizmusára céloz, azaz: Ady élethitére, az emberiség jövőjében, boldogulásában való hitére, amit Kosztolányi „felületes, könnyen hívő optimizmusnak“ bélyegez meg. Hát először is azt kérdelem ettől a kérlelhetetlen írástudótól: vajjon költőnél-művésznél szabad-e azt nézni, hogy az élet boldogító értelmében hisz-e, vagy az élet tragikumában? Azután nem tud-e róla, hogy az emberiség boldogabb jövőjében való hit éppúgy megvan Petőfinél, Goethénél vagy Victor Hugo-nál vagy Nietzsche-nél, mint Adynál és továbbá mért nem méltóztatott Adyt annyira megismerni, hogy meglássa Ady világnézetében a sötét tónusú tragikus aláfestést is. Aki meggyőződést hirdet, az igyekezzék előbb még meggyőződni. Ady sokkal egészségesebb ember és egészségesebb művész volt, mintsem kimerülhetett volna valami felszínes optimizmusban s ne lett volna gyökeres érzéke és élményes köze a tragikumhoz. Ez a tragikum ugyan feloldódik nála az ő földi életen-halálon áttörő nagylendületű transzcendentizmusában, de megvanni mégis megvan egész élethangulatában és pedig olyan bőségben, olyan dús színezetben és változatban, hogy a legtöbben ma is pesszimistának nézik. Olvassa el Kosztolányi az *Ezaiás könyvének mar-*

gójára írt prózás verseket, a *Tovább a hajóval* címűt, *A rabbiság sorsá-t*, *A koldus hívésnek átká-t*, *A Nincsen himnuszá-t* és — akit egyáltalán nem ismer — az egész Adyt.

Lapozgatom ezt a kietlen emberségű irka-firkát, nem talállok-e benne véletlenül egypár sort, ahonnan a meggyőződés őszinte és bátor, tiszta és, nemis arca néz szembe a másvéleményűekkel, de mindenütt és mindenütt csak irodalmiatlan, kritikátlan szempontokra, érteni-nem-is-tudásra, nemi-is-akarára akadok. A kizsákmányolható költői szólásoknál lesipuskásként örömmel csap le Adyra, piszkálgatván a versei közt, melyekhez felérnie nem adatott meg. Nem is csodálom, ha erre a rosszakaratú odalesésre torz grimászt vágnak felé Ady életes versei s ő ezekből a grimászokból állítja össze Ady költészetét. Anélkül, hogy a leghalványabb sejtelve volna Ady igazi világnézetéről, művészi stílusáról, ennek törvényszerűségeiről és változatairól, költői modoráról, vakon ugrik neki egy pár Ady-versnek s felháborító módon mer felháborodni ő, aki évek óta nem ült neki becsületes esztetikai szándékkal egy Ady-kötetnek sem, hogy annak értelme és szépségei kitérülhassanak előtte. A tőle kiserkesztett Ady-versek természetesen mind megállanak magukért s én magam is helyt álllok értük bármikor, de itt, idő híján, csak egy durván megcibált Ady-verset kívánok az olvasóhoz közelebb hozni. K o s z t o l á n y i Ady lantjának egy vers örvén való le-sükciterá-zása és után így élveztetni tovább Ady fűzfapoétaságát:

Kötetei hemzsegnék az ilyesmiktől: „Jaj, be szép, hogy vagyok,
Jaj, be szép, hogy vagynak,
Jaj, be szép, hogy minden Való szép,
Jaj, be szép a Szép“.

Nem, tisztelt uraim, — így háborog ez a fölháborodott lantos — ez nem szép: ez rút és ostoba. E nyelvünk mélypontja, melynél mélyebbre már nem zuhanhat.

Adynak ez a verse 1915. szept. 1-én jött a *Nyugat*-ban s azok közül a versek közül való, amelyekben az emberirő világháború minden igaz és keresztény emberségét megcsúfoló szörnyűségei szörlattatják meg Adyt, a nagy élethit és életszeretet prófétáját. Ady, akinél mélységesebben senki sem érezte meg korunkban az élet ellentéteit s akinek élethite olyan rendíthetetlen, mint a legnagyobb poétáké és filozófusoké: az emberiség legeszeveszettebb blaszfémiainak idején ehhez az ő transzcendensen hatalmas hitéhez menekül. Megélnivaló és szép az Élet, szép minden valóság, szép a Szép, biztatja magát Ady a látottak és tapasztaltak dacára, az ember gyönyörű, ha külön ember, ha hívője és szerelmese az Életnek s nem olyan, mint a maiak. Még a Csúf is, az Élet mai rútságai is azért adódtak, hogy megszépüljön, megnemesedjék az Élet. Ady, a legképdúsabb és legeredetibb magyar költői beszéd poétája, élete utolsó éveiben, a világháború idején, valami nemes és fölényes szándékoltsággal egyszerűsíti le dikcióját, csak mondanivalói mélyről-jöttetségére bízva versei hatását. Ilyen ez a költeménye is, melyben minden mondat, minden szó és minden szó a gondolat egész lelkével, egész értelmével telik meg. A második verssor furcsának tetsző utolsó szava: „vagynak“ azért áll itt ebben a régies formájában, az első mondatnak „vagyok“-ja után, hogy a szavak azonos hangtestének megéreztetése révén a két gondolat összetartozása is erősebb legyen. Olvassa el bárki ezt a verset, akinek van szíve-lelke a Széphez és a Gondolat-

hoz s lehetetlen, hogy ne érezze ezeknek a biblikusan egyszerű és nagyszerű soroknak mélységét, igazságát és szépségét.

*

Érdemes-e minden ponton végigcáfolni ezt a szerzőjétől vitairatnak nevezett paszkillust, amelyben a ferdítések, a valótlan tények, az összevisszaságok, szempontnélküliségek, egymás hegyén-hátán ülik az orgiát. Lehet-e olyan kritikusra adni valamit, aki nem jellemez, hanem karikíroz, állít és nem bizonyít, oda-odavet egy-egy lerántó kijelentést s aztán diadalmasan erősködik, ime, mennyire nem-művészi, nem egyszerű, mennyire felületes ihletű, mennyire modoros ez a felfújt költői nagyság. Ady iránt meggyülemlett és megrögzött elenszenvében képtelen az ítélkezésre szükséges gondolafelemeket helyesen összekötni vagy szétválasztani; kritikája, elemzésben, összetevésben ugyanazon a barbár színvonalon áll, mint Ady régi támadóinak gyűlölködései és ízetlenségei. Receptje Ady diszkreditálásában a zsenigyűlölő kritika ősi eljárása, mely hetet-havat összehord, másról beszél, mint amiről kellene, összekeveri az össze nem tartozó szempontokat, az író, a költőt nem saját művészetének önkéntelenül adódó természetes elvei és motívumai szerint vizsgálja, hanem azzal a tárgyhamisító önkényességgel, amellyel az igazándi írástudatlanok előtt mindent ki lehet forgatnia a maga igaz valóságából és értelméből. Sikere csak a publikumnak ez előtt a szánalomra méltó része előtt lehet, melyet mindig félre lehetett vezetni, amely hallgatott a Homérosz kaján Zoilusára, amely elhitte Drydennek és Shaftesburynek, hogy Shakespeare értéktelen író, amely vihogott a Greguss *Futár*-ján s örömmel hallotta, hogy Petőfi pedig nem poéta. Ha valaki igazán revideálni akar egy író, akkor vegye *becsületesen* számba azokat a véleményeket, amelyek róla évtizedek folyamán alakultak ki, mutassa ki — ha csakugyan így volna — ezeknek téves voltát s ne tekintse az író művét egyes célzatosan kiszakított és szétszakított töredékeiben, hanem művészetének törvényes egészében. Ha pl. Schöpplin, a *Nyugat* körének legrepresentatívabb kritikusa, azt mondja, hogy Ady „nagyon sok fejlesztésre váró és fejlesztésre alkalmas elemet vitt be“ a lírába, hogy „egy új magyar költői forma-nyelv alapjait vetette meg, hogy . . . a látásnak és az érzésnek új árnyalatait mutatta meg, hogy . . . a magyar líra lagújabb fejlődése visszatart-hatatlanul az Ady-megindította irányban halad, hogy Ady nyomában a tehetséges lírikusok egész kis serege jön stb.“, akkor tessék Kosztolányinak kicsit megalapozni az ezzel merőben szembe fordított véleményeit s nemcsak úgy hetykén fitymálkodva odavágni, hogy Ady „iskolát nem terejtett, tanítványa, követője alig volt, . . . az irodalmi matéria, melyet hozott, nem alkalmas a folytatásra, szavai nem váltak vérré“ stb., stb.

Hozott-e Kosztolányi újat az Ady-problémák komplexumába, ha nemis valami megoldást, de valami újabb elmeébresztő gondolatot? Semmit az égvilágon. Hiába fordul egy szemrebbenés erejéig Ady régi barbár támadói ellen, ezek s Zulawskiék mindent elírtak előle. Ő csak a politikai és szociológiai motívumok területét perhorreszkálja Ady megítélésében, egyebekben, megfelelő platformot találva, nyugodtan megalakíthatná velők Ady ellenségeinek irodalmi szövetségét. Talán a Kosztolányitól Ady ellen fordított „szent jászság“ ötlete lehetne alkalmas alap az összefogásra, a Kosztolányi „szent pogányságát“ remélhetőleg megbocsátának odaát.

Nem vetett fel említésreméltóbb újabb dokumentumot maga az egész

Ady-ankét sem. Az ilyen ankétek inkább csak a nagyközönséget érdeklik, az írók maguk a legtávolabbról sem adják bele írói értékük javát az ilyen kényszerű hozzászólásokba. Felszólították őket a hozzászólásra, hát hozzászóltak, de túlságosan nem erőltették meg magukat s még az Adyhoz legközelebb állók is ki-kijöttek a kontextusukból, annyira nem feküdt a szívéükön ez a mostani kánikulával súlyosbított Ady-ügy. Ignótus, kinek mindig voltak, most is vannak szép és megszívlelendő ötletei Adyról, a latin műveltségű terroristától megtévesztve bevallja, hogy igen is: Ady „tudása szakadozott, körülnézése vak — ebben alatta áll elődeinek, kiknek Zrinyin kezdve s Balassin át Kiss Józsefig, talán az egy Vajda Jánost kivéve, szépségük az értesültség“ (a kronológiai értesültség egy kicsit zavaros). Nincs miért hadakoznom Ignótus tévedésével, mert ez nyilvánvalóan elírása a gyorskezü publicistának, hiszen valamikor ő maga írta Adyról, hogy „nemes, gazdag, nagy műveltséggel kippallérozott és nagy értelmességgel megvert lélek“ s egy más alkalommal éppen az imént kétségbevont „értesültségét“ domborította ki, „barbár zseninek“ nevezvén őt, aki „kultivált és sokról értesült ember“. (A *Vér és Arany* és a *Kilátott engem?* egykorú bírálaiban.) Zseninél nagyon mellékes, hogy ezer vagy kétezer könyvvel kevesebbet olvasott, mint kellett vagy lehetett volna; Ignótus maga is nem egyszer s ebben az utolsó Ady-írásban is szépen jellemzi Ady minden műveltségnél többet jelentő zseniségét, de ha u. n. értesültségről van szó, nem tudom, volt-e kortársai s a *Nyugat* írói között, magát Ignótust se véve ki, bárki is, akinek a koráról, fajáról, az egész mai kulturális életéről szélesebbkörű, sokoldalúbb és válogatottabb tudomásai lettek volna. Hogy milyen úton jutottak el hozzá a mindenrendű értékes-szükséges tudnivalóságok: nem fontos, de Ady nagyon nyitott szemét és mindenre kiterjedt éles figyelmét semmi se kerülte el. Ady nagyon értett hozzá, hogy az emberekről és emberi ügyekről mit kell tudni s ha már alapos értesülések szerzése céljából a szocializmus egész irodalmán végigragta magát, vagy felfalta az egész Strindberg-et, — Adynak egy párisi szocialista gyűlés végighallgatása és Strindberg egyetlen egy egyfelvonásosa is elegendő volt, hogy a szocializmus világnézetét és Strindberg egyéniségét a lényeges vonásokban megismerje. Ha egyszer valamikor Ady prózai munkáinak gyűjteménye is megjelenik, csodálkozni fognak majd Ady érdeklődéseinek és tudomásulvévéseinek lexikoni bőségéről.

Zilahy szintén sajnálkozik Ady műveletlensége miatt, de viszont az „Ady-kérdés mélyén a magyarság létének vagy nemlétének legsúlyosabb gondolatait érzi“. Pár sorral alább már úgy rímel vissza erre a kijelentésére, hogy „Adyban nem az egész magyarság lelke szólal meg, hanem csak a pusztuló magyar kisenemesi osztályé“.

A felszólalók jó egynehánya nem ismeri Adyt. Pl. Szász Zoltán azt vélekedik Adyról, hogy „talán legjobban utálja a parasztot“. Van-e értelme az ilyen tájékozottságú írástudók hozzájárulásának? Különben Szász Zoltántól azt is megtudjuk, hogy nem tartja Adyt „olyan nagynak, mint a szerinte különben némileg szintén túlzottan értékelt Petőfit“. Hallottuk, hogyan értékeli Szász Zoltán Petőfit. Mi marad szegény Adynak, ha még a Szász Zoltán Petőfijénél is alábbvaló? Hozzászólásának végén mégis azzal örvendezteti meg az olvasót, hogy Adyval „született megint egy igazi, rendkívüli tehetségű költő“. Komoly dolgok ezek?

Nem érdektelen a szelídebben kaján olvasók számára sem, micsoda áthidalhatatlan véleménykülönbségek vannak ezek között ankétisták között.

Pl. Szász Z. Ady politikai verseit becsüli a legtöbbre, amelyeket a többiek értéktelennek mondanak. Ha az ember kissé indiskrétebben szembesítené egymással ezeket a nyilatkozatokat, nemcsak zűrzavar, hanem szívderítően sok humor is kerülné ki belőle. Nagyon csodálkoznom kellett, hogy a legnagyobb Ady-tisztelők is, mint pl. Babits, belenyugodnak abba, hogy Adynak csak 30—40 nagy verse legyen. „Hány költőjéről a világirodalomnak lehet többet elmondani“, — kiált fel Babits kenetteljesen emelt hangon, — amelyből mintha valami örömrézkés is kipendülne, hogy a tőle kitüntetően „szegény halott barátjának“ nevezett Adynak mégis van 30—40 időtálló költeménye. Egy szóval minden Ady-kötetre jut három biztos nagy vers s némi engedménnyel: négy. Matematikailag — ime — meg lehet könnyen oldani a 30—40 nagy vers kérdését, de szabad szerényen megkérdezni: „Írástudó bácsik, vajjon némi kis megerőltetéssel külön-külön a *Vér és Arany*-ban, a *Szeretném, ha szeretnének*-ben vagy akár *A halottak élén*-ben nem lehetne-e vagy 40—40 nagy verset összegereblyézni?“

Ha már itt, csak nagyjából is, rostálgattam az Ady-ankétre beküldött s az ezekhez fűződött egyéb nyilatkozatokat, nem hagyhatom említés nélkül Dutka Ákos nemeshangú, igazlelkű cikkét. Számára Ady ma is meghatódott tisztelet tárgya, mint régesrégén volt. És meg kell említenem Ady muzsikusának, Reinitz Bélának Ady-vers-üzenetét is, amely ebbe a sivár Ady-vita-tömkelegbe olyan aktuálisan világít bele, mintha maga Ady küldte volna le valami égi hazából: „Otthon bolondját járja a világ, Majmos, zavaros, perces hittelen, Nagy, súlyos álmok kiterítve lenn, Fenn zürös, olcsó kis komédiák . . . Most perc-emberkéék dáridója tart, De építésre készen a kövünk, Nagyot végezni mégis mi jövőnk, Nagyot és szépet, emberit s magyart . . . Ez a ricsaj majd dallá símul át, Addig halottan avagy éberen Pihenjen a szent láz s az értelem, Míg eltűnnek a mai fiugrák. Magyar lesznek majd, hogyha akarom, Ha nem csutáké lesz itt a világ S fölcsap minden szent s igazi láng, Rejtekből avagy ravatalon“.

Egészen véve mégse volt felesleges és tanulság nélkül való ez az Ady-ankét. Mondtuk, hogy az Ady-probléma még megoldandó részleteihez semmiel sem járult hozzá, Ady figuráján egy fikarcnyit sem változtatott, de ki lehetett érezni még a Kosztolányi cikkéből s a Kosztolányi-féle hozzászólásokból is, mennyire eleven hatalom Ady a lelkekben. Azt, hogy milyen nagy egy művész, zseni-e, nem-e, úgyse döntheti el se egy, se két, se húsz írótárs vagy esztétikus. Ez az értékelés soha sem és egy zseninél sem az egyes ember dolga, hanem a közösségé, a köztudaté, amely bizonyos idő elteltével mindig biztos mértékű és egy-ítéletű eredője millió és millió egyesek bármiféle véleményének is. Ez a köztudat pedig már eddig is kimondta az utolsó szót Ady Endre költészetéről.

Bp., 1929. szept. 13.

Földessy Gyula.

ASSZONY A KAROSSZÉKBEN.

Szerzőt Elisabeth Barrett Browninghoz szokták hasonlítani, élet-körülményeik hasonlósága miatt: mindakettő egy nagy költő-házaspár nem méltatlan női tagja; de a hasonlatosság több, mint életrajzi. Török Sophieban is van valami nagy angol elődjének feltétlen őszinteségéből, hogy úgy mondjuk. költői megbízhatóságából. Az asszony-költők talán általában inkább azonosak a

verseikkel, mint a férfiak; talán hibájuk is ez; amikor túloznak, nem a kifejezést túlozzák, hanem önmagukat. Ami különösen megfogja az olvasót ezekben a versekben, *egységes stílusuk*; úgy olvasódnak eleitől végig, mintha történet volnának, a belső élet logikával és szükségszerűséggel teljes története:

Közeli csillagok ingerlik
szemem, lomha hegyek feküsznek rám és
eltorlasztják lihegő ajkam elől
a friss levegőt.
Oh elátkozott szellem vagyok én!
Szenvedő szellem, szűk kancsóba
zárva, szűk kancsóba zárva mély
tó fenekén! Ki ment meg
engem? Ki nyitja meg börtönöm
robbanó fedelét? Oh ha kinyílna!
ha kiszabadulhatnék fáklás hajam
süvöltő oszlopán! Terjedt tudómba
egyetlen korttyal innám föl a tágas
levegő-tengert, s roppant tagjaim
kinyújtva: mint rengeteg felhőtömb
lebegnék néma világok fölött.
Míg Isten áldott tenyerét elérve
szétömlenék a Végtelenben . . .

Török Sophie lírája a *nyugalanság* költészete. A nyugalanság minden hangja megszólal verseiben: egyéni nyugalanságtól az asszony-élet belső és szükségképen való nyugalanságán át a természet örök-mozgó idegességéig és a transzcendens elvagyódás magára-eszméléséig, az istenes nyugalanságig, mely régi századok embereit Szentföldre és menyországba hajtotta.

(Páris.)

Szerb Antal.

MATA HARI.

Egy holland tengerésztiszt többévi jávaszigeti tartózkodása után közvetlenül a háború kitörésekor visszatér hazájába, és emlékül egy benszülött lányt hoz magával, akit már hazautazásukkor a hajón megvesz tőle egy gazdag amerikai zsidó. Mikor a hajó Marseilleben kiköt, a lány egy kis kikötői korcsmába szökik, táncol az afrikai légiók ott tanyázó katonáinak, azok közül egy elviszi Párisba és eladja a *Folies Bergère*-nek, és megkezdődik a Mata Hari párisi táncosnő élete. Egy öreg francia tábornok beleszeret, miatta egy kicsit — de csak nagyon kicsit — kompromittálja magát, ezt a politikai ellenségei felhasználják, és egy súlyos hazaárulási gyanúba keverik Mata Harit, hogy rajta keresztül a tábornokot lehetetlenné tegyék. Ez nagyszerűen sikerül is, Mata Harira rábizonyítják a hazaárulás vétségét, halálra ítélik, de teljesítik az utolsó kívánságát: holttestét egy repülőgépre teszik és elindítják kelet felé. Mindazok, akiknek oly jól sikerült a Mata Hari, illetve a tábornok elleni intrikálás, vagy öngyilkosok lesznek, vagy megbolondulnak, egyszóval végeredményben mégis győz az erény . . . (A kecske is jóllakott és a káposzta is megmaradt.)

Eddig a mese. Szerepel még egy gazdag svájci szülőtől származó lány, aki egy francia tiszthez megy férjhez a regény olvasása alatt, a férje notórius

kém, és ő a főszereplője a Mata Hari elleni gyanúsítási kampánynak. Hogy ez a svájci nő tulajdonképpen mire szükséges a regényben, arra hosszas kutatások után sem jöttem rá: talán azért, hogy fehér szökecskével a kellő kontrasztot adja a Mata Hari trópusi színeihez, vagy hogy bebizonyítsa a női intrikálás magasabbrendűségét a férfiintrikálás fölött, — nem tudom. Ez az utóbb említett körülmény amúgy is olyan magától értetődő és természetes, hogy azért kár volt ott nem hagyni azt a szegény nőt a svájci nyárspolgárság közepén . . .

Szerepel a regényben: háború a tengeren és a szárazföldön, jávai színek, pacifista gondolatok, kávéházi kémviszonyok, svájci nyárspolgárbiederség, a *Folies Bergères* éjszakai élete, a film, a háború, Mistinguette, és megint egy kis Jáva. Az olvasótól pedig megköveteltetik egy nagy adag jóakarat, ha valamit látni is akar ebből a könyvből. Azt hiszem, az egésznek a clou-ja ennél a mondatnál van elrejtve: mit is keres egy pillangó a télben? — Tehát: mit is keres Mata Hari az ő jávai naiv szépségében ebben a csúnya, háborús Európában? Csakhogy a Mata Hari jávaisága nagyon kevésbé látható. Időnként elmondatik róla, hogy bronzszínű teste és fekete szeme van, és ezzel elég is van tévé Jávának, mert hiszen arról szó sincs, hogy emberi vonatkozásban legyen megtéve a különbség a Jáva trópusi levegője és Európa háborús, ködös, romlott atmoszférája között. Cinőbervörös megy át citromsárgába, carmin változik violán át feketébe, tintaszínek olvadnak ultramarinba és kobaltba, okkerbe és földbarnába halkulnak a tompazöldek: Jáva, — és az európai oldalon még a lövészárkokba is eljut Mata Hari. Elég széles skálája volna ez a megváltozott látások kellő hangsúlyozásának, de nem kapunk belőle semmit. Időnként eszünkbe juttatják, hogy Mata Harinak tündöklő bronzbőre van, ilyenkor észbekapunk: igaz! hiszen itt tulajdonképpen Jáva volna a főszereplő! — de szegény Mata Harinak igazán csak a bronzbőrében rejlik a trópusi jávaisága. Vajjon hol maradt belőle a jávai lélek?

Humanizmus, pacifizmus vannak még érintve, de csak olyan gyengén, hogy az ember majdnem elfelejt megemlékezni róluk. Olyan kevésbé emberek a szereplő emberek, hogy csak nagyon kevésbé lehetnek elvek a szereplő elveik. Mi célja van az effajta, szenzációkat hajhászó, ponyvaságból erényt csináló irodalomnak? Majdnem elfelejtettem a szerző nevét: Szántó György írta és sajnos sokan olvassák.

(Szatmár.)

Korponay Mária.

CSODABOGÁR.

Szabó Dezső ismét hallat magáról. *Filozopter az irodalomban* címmel kiadott egy fürmedvényt, amely nem mulatság nélküli olvasmány. Kritikai irodalmunk újabban nem szűkölködik szenzációkban, amint az alábbi idézet mutatja:

A vidéki város életének rajza elég gyakori irodalmunkban, bár legújabb irodalmunkban ez a rajz rendszeren egyoldalúan, pesti szemmel nézeten, tehát hamisan sívár, sötét és szomorú. Íróink hajlamosak olyan körülményeket és tüneteket, melyek a világon mindenütt velejárói a vidéki város életének: sajátos magyar betegségeknek feltüntetni. És mióta Ady Endre szerencsétlen „magyar ugarja” mindenkitől könnyen gyártható patron lett, a magyar irodalom 1967—1900 közé eső ugorka-saisonja után valóságos ugar-saison dühöng. Kimutatni, hogy Darócbogár-telken

nincs Jeritza Mária és nincs Vatikán, hiányzik a Bibliothèque Nationale és nem található Madame Curie, kevés rádiumot fogyasztanak, de a bort megisszák, — és minden negatív megállapítás tövéen felnyögdécselni: — kultúrát! kultúrát! —: ez íróink gyomorrontásig felismételt vidéki magyar városa. Ha a *pesti Muzsa-gilisza* lemászik Inárcsra vagy Kakucsra és ott nem talál egy New-York vagy Japán kávéházat, ahol *átrothadhatja* a napot — nem is említve, hogy a buta parasztok egyetlen Baudelaire-szonettet sem tudnak! —: már Ázsiát süvölt s mintha digesztíója mozgósítaná, kap a hasához: — kultúrát, kultúrát, jaj, csak egy tenyérnyi kultúrát! — De ha ugyanez az irodalmi csökevény elmegy egy osztrák városkába vagy Nápolyba és Sziciliába: a hústoronnyá dagadt germán vegetációk *sörbe, hájba, szenteltvízbe fulladt baromi élete* s a délvidéki olasz élet tényleges hajmeresztősegei gyönyör-sikolyokat váltanak ki belőle. Mert szegény bogárkának itt már az jelent kultúr-pózt: ha meglátó és megértő. A magyar vidékre pedig Pesten pestiektől pestileg beállított szűk és ellenséges kis szemeivel megy. Nem is említve, hogy legtöbb „írónk” egy pesti kávéház hűvösében irodalmi emlékfoszlányokból és újságírói fecsegésekből írja meg a magyar vidéket.

Stilust, azt lehet tanulni Szabó Dezsőtől, annyi bizonyos.

(Dorozsma.)

Galli Mátyás.

LEVELESTÁR.

Mandola Aladár dr. Készséggel elhiszük, hogy cikkében a Széphalom által (1929: 268) fölemlített helyesírási hibák nem az eredeti kéziratból származnak és így sajtóhibáknak tekintendők. — *Egy buta ember naplója.* Novellája kitűnő tipust rajzol: a félszeg, tehetségtelen, napszámban robotoló Strébert, aki minden akar lenni, de senki sem lesz; ostobaságokkal elfecseirelt életét megírja regénynek, amiért kinevetik; erre fölcsap moralistának, hogy korlátoltságára alibit igazoljon; és egy ízléstelenül „szép” mondattal, egy botránczó frázis, olcsó újságsikerek kedvéért emberéleteket tesz tönkre . . . Szemforgató farizeus-ság járma alatt nyögünk: sajnos, az irodalom és kritika mai atmoszférája nem engedi meg az ilyen pörére vetköztető írásmű közlését. Ki meri ma megírni, amit érez és gondol a morál, politika, társadalom fundamentumairól? Azok, akik védeni látszanak ezeket a fundamentumokat, sokszor csupáncsak a maguk kis élődi-félszékét akarják biztonságban tudni. Aki pedig magasan fölhágott a várfokára, azt az alantjáró kapaszkodók szívesen és könnyen letaszítják. — *Magántanár.* A tudományos vitát tudósok között nemcsak megengedhetőnek, hanem egyenesen szükségesnek tartjuk. De ebből nem következik, hogy egy tudós a kollégája magánéletét pellengére állítsa. Izlés dolga. Semmilyen formában nem akarunk a kérdéssel foglalkozni. — *Pesti Napló.* Azt írja, hogy Magyarországon minden tizenöt diákra egy egyetemi tanár esik. Nagy tévedése a kulturpolitikai logikának! Mert nem elég a hallgatók számát elosztani a tanárokéval. Ennyit a kisiskolások is tudnak. De minthogy egy hallgató hetenként legalább 30 órát hallgat és minthogy egy tanár heti öt órát ad elő, hatszor tizenöt, azaz kilencven hallgatóra esik egy egyetemi tanár. Különben, ha a Pesti Napló logikáját elfogadjuk, akkor pl. egy olyan gimnáziumban, ahol 600 a növendékek száma és ehhez 40 a tanár (ennyi a normális pesti középiskolában a létszám), akkor a középiskolákban is 1:15 volna az arány oktató és oktatott között . . .

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Benedek Marcell: *A francia irodalom*. Bpest, é. n., 12° 363 l. — A 173. lapon olvassuk: „A Muse Française, a fiatalok folyóirata, 1813 nyarán indult meg; tizenegy hónapig élt s rövid életével tudatossá tette a romantikusok és klasszikusok harcát. Politika és világnézet szerint az ifjú romantikusok royalisták, konzervatívek és buzgó katolikusok voltak; a XVIII. századból származó akadémikus ellenfeleik, a klasszicizmus konzervái, szabadelvűek. Ez a humoros ellentét ejtsen gondolkozóba mindenkit, aki esztétikai állásfoglalásaiban szereti politikától és világnézettől befolyásoltatni magát“.

Archaeologia Hungarica, Acta Archaeologica Musei Nationalis Hungarici, szerk. Hillebrand Jenő. IV. Jenő Hillebrand: *Das frühkupferzeitliche Gräberfeld von Pusztatvátháza*. Bpest, 1929, 2° 51 l. — A magyar prehisztória azóta elismert nemzetközi tudomány, amióta megszűnt csupán magyar nyelven publikálni. Az európai hírű szerkesztő és szerző csupán az Előőrs című bulvársportlap részéről nem kapott elismerést ezért a kitűnő kiadványért. Szerencsére a magyar tudományosságot nem az „előőrsök“ irányítják.

Századunk, 1929 jún. — A 315. lapon: „... az eszményeitől egyre jobban eltávolodó protestantizmus ma abban a perverz helyzetben van, hogy legsajátabb eszményeit — mások, gonosz radikálisok, istentelen szabadkőművesek és világot fölforgató szocialisták képviselik s ezek nem hajlandók lemondani azokról a csábító alkalmakról, hogy néhanapján a protestantizmust általában vagy személyeiben is ráemlékeztessék ezekre az eszményeire“.

Melly József: *Budapest tuberkulózishalandósága*. Bpest, 1928, 4° 485 l. *Vox Academica*, szerk. Mihelics Vid, Bpest, 1929 jún. — A szerkesztőség nyilatkozatából: „A pogánynacionalizmus, az államot istenítő fasizmus, a konzervativizmus egyébként tiszteletreméltó címkéjével palástolt reakció szívesen tömjénezz a katholicizmusnak, de végzetes volna emiatt megfeledezni a katholicizmus öncélúságáról“.

Nem lehet örülni. Tamás Ernő versei. Bpest, 1929, 8° 45 l. — Valóban, nem lehet örülni Tamás Ernő verseinek, bár a legjobb reményekkel veszi kézbe őket az ember. Egy okos tollforgatónak műveltségről tanuskodó sorai, de belső tűz és stílus nélkül, főleg pedig ihletetlenül és művészietlenül odadobva az olvasó elé, aki értékeli a kötet „eszmei“ tartalmát, de ilyen foglalatban a legsebbebb gondolat is laposan, banálishan, bántóan hat.

Aldo Dami: *La Hongrie de demain*. Critique des programmes revisionistes. Paris, 1929, 8° 227 l.

Stadtbibliothek Budapest. Literatur aktueller Zeitfragen. No. 44. *Franz Schubert*. 1828—1928. 19. November. I. Schubert und die Ungarn. II. Ausländische Schubert-Literatur. Budapest, 1928, 4° 67 l.

Ihrig Károly: *Budapest szövetkezetei 1926-ban*. Bpest, 1929, 4° 213 l.

Tonelli Sándor: *Ultonia*. Egy kivándorló hajó története. Budapest, 1929, 8° 324 l.

Komáromi János: *Az elvált feleség*. Regény. H. n., é. n., 209 l.

Komáromi János: *Régi ház az országútnál*. H. n., é. n., 8° 344 l.

Török Sophie: *Asszony a karosszékbén*. Versek. Bpest, 1929, 4° 59 l.

Imre Sándor: *Neveléstan*. Bevezetés az iskolai nevelés munkájába. Bpest, é. n., 8° 336 l.

Eckhardt Sándor: *Újfrancia leíró nyelvtan*. Budapest, 1929, 8° 225 l. — A francia nyelvtannak hatalmas, régi hagyományai vannak, azonban épen ezek az évszázados tradíciók bizonyos fokig megakadályozták a leíró francia grammatika egészséges továbbfejlődését. Ehez járul, hogy a múlt század derekán kibontakozó történelmi nyelvtudomány úgy szólván minden érdeklődést a nyelv paleontológiára és a nyelvbiológia egyes fejezetére irányított s csak a legújabb évtizedekben ismerték fel a leíró nyelvtan tudományos fontosságát s igyekeztek megállapítani azokat az elveket, melyeket a nyelvtények tudományos rendszerezésében szem előtt kell tartani. Az általános elvek kitisztázása mellett, újabban igen sok részlettanulmány is vetett világot az újfrancia nyelvtan egyes fejezeteire; mindmáig hiányzott azonban, nemcsak a magyar, de a nemzetközi tudományos irodalomban is, olyan összeigó mű, mely szakítva az elavult hagyo-

mányokkal, a leíró nyelvtan modern elvei alapján próbálná meg hiánytalan tudományos rendszerbe önteni az újfrancia nyelv valamennyi jelenségét. Eckhardt Sándor könyve az első ilyenű kísérlet, mely néhány egészen jelentéktelen és a könyv következő kiadásában egy-egy tollvonással helyrehozható elnézést nem tekintve, a minden úttörő elé tornyosuló nagy nehézségek ellenére, nem csak kifogástalanul, de kitűnően oldja meg a nem könnyű feladatot s tudományos irodalmunknak méltó díszére válik. — A helyes tudományos elv szerint a modern nyelv jelenségeinek vizsgálatában és rendszerezésében a történelmi szemlélet teljesen kiküszöbölődik. Ezt az igen fontos újítást eddig egyetlen nyelvtanról sem tudta megközelítőleg olyan mértékben keresztülvinni, mint Eckhardt. A beidegzett szokások és hagyományok tömegét kellett lerágnia, hogy a jelenségek magyarázatában, vagy csak pusztá rendszerezésében a folyton felbukkanó etimologikus szempontot teljesen mellőzze (hogy pl. a *du*-ben ne a határozott névelő és a *de* propositio összeolvadását állapítsa meg, mint modern nyelvtényt). — A könyv a művelt párizsi által használt nyelv rendszerét nyújtja s csak annyiban tér ki a felsőbb és alsóbb nyelvtípusokra, amennyiben ezek amarra szükség szerűen állandóan hatnak. Míg azonban a legtöbb nyelvtan a nyelv írott ábrázolásából indul ki, és oda tér vissza, mintegy „ortográfiai nyelvtant“ adva: Eckhardt könyve az egyedüli helyes elv szerint az igazi, a beszélt nyelvvel foglalkozik és a (különbön szintén fontos) helyesírási kérdéseket külön fejezetben foglalja össze, gondosan elválasztva a nyelv írott, szimbolikus képét magától a nyelvtől. Ennek az újításnak csaknem teljesen következetes keresztülvitele igen nehéz, azonban elengedhetetlen, mert a nyelvtényeknek egészen más, sokkal helyesebb szemszögből való megvilágítását és rendszerezését teszi lehetővé. (Pl. a többesszámot nem *s*-szel képezzük, hiszen az egyetlen szó van, a *tous*, melyben valóban *-s* hang a többesszámú karakterisztikus jele, egyébként sohasem hangzik *-s* a többesszámú szó végén.) — A könyv a szükséges bevezetésen és a helyesírási fejezetén kívül, három fő részre oszlik. A Hangtan a francia nyelv hangjaival, ezek képzésével és tulajdonságaival foglalkozik a legjobb, legmegbízhatóbb források és finom egyéni megfigyelések alapján. Minden olyan jelenséget azonban, mely a szóknak mondatban elfoglalt helyzetéből következik, Eckhardt a Mondattamba utasít, melynek erre a célra külön *M o n d a t h a n g t a n* (phonétique syntaxique) fejezete van. Kétségtelen, hogy a helyes és tudományos rendszerezés szempontjai csak így érvényesíthetők, kár azonban, hogy ezt a gondolatot nem vitte még tovább és nem állított fel még a mondatban egy külön mondatalkant (morphologie synthaxique) fejezetet is, ebben ugyanis sok egyéb a könyvben elszórt, de alapiában véve a mondatban körébe tartozó alakotani jelenséget rendezhetett volna. — A teljesen új alapokon épült *A l a k t a n* és a helyesírással foglalkozó fejezet után következik a mű legfontosabb és legérdekesebb része, a *M o n d a t t a n*, mely nem csak teljesen új rendszerezésével, de nagyon sok részletproblémának újszerű s igen szellemes megoldásával, a könyvnek talán legértékesebb s legértékesebb része. — Bár ez a leíró nyelvtan első sorban tudományos célokat szolgál és az egyetemi hallgatók kezébe ad régóta nélkülözött, kitűnő kézikönyvet, a művelt nagyközönségnek a francia nyelvről írást érdeklődő része is bizonyosan nagy élvezettel és haszonnal fogja forgatni. Nemcsak sok problémára fog a könyv feleletet adni, hanem alkalmas a nyelvismeret tudatosabbá tételére, mélyítésére és tökéletesítésére.

(Verviers.)

Bárczi Géza.

Analecta Bollandiana. Szerk. H. Delahaye, P. Peeters, M. Coens és R. Lechat. 1929. évf. 2. sz. — A 173. lapon ismertetés Juhász Kálmán munkájáról (Die Stifte der Tschanager Diözese im Mittelalter, Münster, 1928).

Kürt: *Mentsétek meg lelkeinket!* Miskolc, 1928, 8° 106 l. — „Kürt“ álnév alatt valaki több mint százoldalas verseskötvetet adott ki Miskolcon. A lehetetlen álnév s még lehetetlenebb könyvcím rávall a szerzőre (nem akarjuk azt mondan, hogy költőre): a kétkejtáros szimbolizmus szerint bőven patakköz, sőt zuhogó dilettantizmusra, mely Ady líráját banális mondatokba ficamítja. Kürt dilettáns a szó legteljesebb értelmében. Százoldalas könyve tele van csodavilágok hajnalával, tavasz-mosolyokkal, halálágyakkal, remény-bánattal, sőt halálvirágokkal, továbbá álompalotákkal, álomcsókokkal, álomhegyekkel, álomemberekkel, álompárokkal, álomköntösökkel, életpalotákkal, életforrások csobogásával, szivárványhidakkal, lélekhajókkal, lombalji rigós fűttenésekkel, áhítatvágyakkal és egyéb gyönyörűségekkel. Versek ezek, melyekben a „őji vissza

egyszer ifjúságom, Rózsás kebledre hajtom fejem, Most vágyom rád, Hogy minden álom . . . stb., stb. érzések „dalolnak”. Vagy másutt: „S ha lát egy koldúst az utsasarkon Kalaplevéve, aki kéreget, Jusson eszébe így koldúltam én is Magától egy kis meleget”. Mindennél bosszantóbb azonban, hogy Kürt — mint minden igazi, vérbeli dilettáns — a legnagyobb meggyőződéssel hiszi és harsogja, hogy ő az egyetlen Kiválasztott. Pedig a jelen esetben ez a Kürt nem is kürt, legfeljebb csak — tülök. Csodálatos lelkiállapot ez! A szimpla és szürke ember kiáll és eltanult — de rosszul eltanult — pózokkal azon kesereg, hogy „nem értik”. De ő! Az ő Lelke! Ő „harcol”, ő „vérzik”, „vív”, „küzd” és egyéb harcias dolgokkal foglalkozik. Emellett bámulatosan vakmerő, legalábbis akkor, amikor ezt írja: „Én voltam az első bimbós lélek, Akitől minden élő fogant”. Nyárs-polgári mentalitás a modernkedő fenegyerekek lötyögő köntösében: ez Kürt verskötetete. Végeredményben azért írtuk mindezt, hogy figyelmeztessük Kürtöt és társait: a könyvnyomtatás még senkit sem avatott költővé. Sokkal magasabb szellemi értéket jelent az, ha valaki egy igazi lírikus lelkébe mélyül, mint az ilyen rossz versek tákolása. Csakhogy ehhez sokkal nagyobb lelki fensőbbiség kell, igazibb lelkiség, előbb idealizmus, amely — ő foot-ball, ő box! — nagyon is hiányzik a mai emberből. A dilettánsok ellenben gyönyörűen szaporodnak.

(Páris.)

Horváth Béla.

Revue de synthèse historique, szerk. Henri Berr. Paris, 1929. jún. — A 17—25. lapokon Henri Sée „Remarques sur le concept de causalité en histoire” címmel arra a konklúzióra jut, hogy a történettudományt egy belső ellenmondás emésztí: egyfelől alig alkalmazható a természettudományos kauzalitás a történelemre, másfelől a magyarázatra törekvő tudás ösztönszerűleg okok után nyomoz . . . — A 75—86. lapokon „Les grandes étapes de l'évolution constitutionnelle de la Hongrie” címmel A. Ullein („docteur en droit de l'Université de Debreczen”) értekezik.

Karl Lokotsch: *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*. Heidelberg, 1927, 4° 242 l. — Ez az érdekes kötet a Hirt- és Streiberg-szerkesztette „Indogermanische Bibliothek” sorozatában jelent meg. A kitűnő sorozat tudományos alaposságát fölösleges dicsérni. Annál föltűnőbb, hogy Lokotsch dr., aki a germán, román és szláv nyelvek „keleti eredetű” szavait állította össze szótárba: a magyar nyelv keleti szavakról megfeledkezett. Ez a — szándékos, de nem rosszakarató — hiány elszomorító, ha látjuk, hogy az oláh, szerb és cseh eredetű „európai” szavak külön-külön szójegyzékbe szerepelnek Lokotsch könyvében. A hiba bennünk van, mert a tudomány magyarnyelvű ápolásának kínai falai mögé zárkozunk; mert külföldi propagandánkat dilettánsok csinálják; mert ellenségeink azzal a fegyverrel harcolnak ellenünk, hogy minden ponton „európaibbak”, mint mi. Kulturfölényünk hovatovább *pium desiderium* lesz. Ami pedig azt illeti, hogy a magyarság mennyi szóval gyarapította az európai szókincset: ideje volna magyar részről azt is összeállítani. Ha már sokak szerint „keleti” nép vagyunk, lássuk, mit jelentünk Európában.

Z. B.

Buza László: *A királykérdés nemzetközi jogi vonatkozásai*. Bpest, 1928, 8° 15 l.

A Bartha Miklós Társaság értesítője. H. n. 1928, gépelt ívrét, 10 l. — „Vérünkbe szittuk multunk minden tradíciójával együtt Adyt, Móriczot, Szabó Dezsőt, Bartókot, Kodályt. Ők vágják idősebb kortársaink közt a legnagyobb gránitsziklákat a magyar nép lelkéből”.

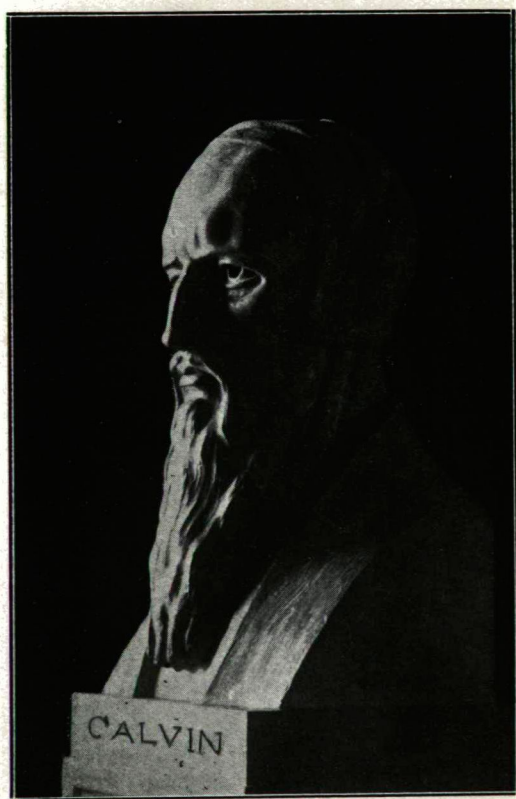
Pintér Jenő: *Váczi János l. tag emlékezete*. Bpest, M. T. Akadémia, 1929, 8° 13 l.

Várkonyi Hildebrand: *A lélektan mai állása*. Bpest, 1928, 8° 38 l.

Jeszénsszky Sándor: *Színnyei Merse Pál politikai ideáljai*. H. n. 1929, 8° 15 l.

Marót Károly: *Homo divinus és homo faber*. H. n. 1929, 8° 7 l.

Ladislau Tóth: *Analecta Bonfiniana*. Bpest, 1929, 4° 17 l.

KONCZ ANTAL (Szentcs) : KÁLVIN MELLSZOBRA.

KULTURA ÉS ARISZTOKRATIZMUS. *)

Alles, was Europa jemals gross gemacht, beruht auf dem aristokratischen Geist.

Keyserling gróf.

Mikor Rohan herceg fölhívását, egy előadás tartására megkaptam, első érzésem az volt, hogy elhárítom magamtól a megtisztelő föladatot, hogy témámmal a *Fédération Internationale des Unions Intellectuelles* elé lépjek. Arra gondoltam, hogy az iskola padjaiból kilépve az események rögtön a gyakorlati életbe sodortak, tizenkilenc évvel már tiszt voltam, huszonhárom éves koromban ellenforradalmár és azóta is, időmet és igyekezetemet a politikai és társadalmi szervezkedés praktikus munkájának kellett szentelnem. Éreztem tehát a nehézségeket, amelyek egy ilyen elméleti diszkusziónál elem tárultak, de másrésről a tárgy, amelynek taglálására fölkértek, sokkal jobban érdekelt, semhogy le tudtam volna mondani erről az előadásról...

Valóban, egy régi család sarja lévén, Európa utolsó arisztokratikus országában, — ez az utóbbi kijelentés nem akar véleménynyilvánítás, helyeslés vagy kritika lenni — az *arisztokratikus kultúra* kérdése iránt érdeklődnöm, sőt, mondhatnám, lelkesednem kellett. Ezért és a tárgy érdekességének engedve, vállalva a homályosság és az unalmasság kockázatát is, elhatároztam, hogy kifejtem a kongresszus előtt — egyszerűen és minden célzat nélkül — véleményemet erről a kérdésről.

*

Mindenekelőtt hangsúlyoznom kell, hogy amikor arisztokrátáról vagy arisztokratikus emberről beszélek, nem gondolok az arisztokráciára mint társadalmi osztályra vagy kasztra, sem arra, hogy az arisztokráciának alapvető kapcsolata lenne az arisztokratikus gondolattal. Úgy állnak a tények, hogy a születési arisztokrácia — bármilyen eredetű is — ma már nem képviseli kizárólagosan az arisztokrata-osztály alapítóinak gondolatát és ideáljait. A vérbeli arisztokrácia, amely régi törzsfők végső leszármazottaiból és hódító fajok hadvezéreiből tevődött össze; a hűbéres arisztokrácia, amely nemesi címeit a király iránti hűségnek köszönheti; a „kalandos”-nak nevezhető arisztokrácia, vagyis azok, akik az utolsó alkalommal, a napoleoni időkben, karddal szereztek nemességüket; és végül a pénz és a politikai szolgálatok arisztokráciája, a mult századból —: valamennyien dekadenciában vannak, vagy legalább is ilyeneknek látszanak a huszadik század elején és a háború előtti években. Érdekes fölemlíteni, hogy az újabb eredetű nemescsaládok nincsenek előnyös helyzetben a régibb-vérű arisztokrácia fölött. Ügylátszik a haladás ritmusa egyenes arányban áll azal a gyorsasággal, amellyel egy család a nép sorából az arisztokrácia kebelébe emelkedik. Mennél észrevétlenebb az emelkedés, annál inkább hatalmában marad a hanyatlás és pusztulás fölötti uralom. Ezenkívül még a nagyon régi családok sokkal hatékonyabb regene-

*) A *Fédération Internationale des Unions Intellectuelles* ezévi barcelonai kongresszusán tartott előadás.

ráló képességgel is bírnak, mint azok, amelyek egy vagy két nemzedék alatt vitték végbe pályafutásukat.

A földbirtok válsága, amely a francia forradalom óta kezdődött és a háború utáni eseményekkel csaknem befejeződött, mintha még siettetne volna az arisztokráciák fejlődési útját. Mert hiba volna tagadni, hogy van bizonyos kapcsolat arisztokrácia és földbirtok között. A birtok nem csak alapot és keretet szolgáltat az arisztokráciának. Meg vagyok győződve, hogy egy öröklődő és több nemzedéken át megtartott jólét kedvezően befolyásolja az arisztokratikus képességek kifejlődését, nem csupán egy speciális osztályban, hanem általában az egész társadalomban. Ellenkezőleg viszont: a születésénél fogva arisztokrata lélek könnyen elveszítheti elkülönülő képességeit, ha brutális érintkezésbe kell lépnie a szegénység primitív szükségleteivel, mégha ez a szegénység tisztességes is; és az elfajulás csirái, amelyek ott rejtőzködnek gyakran a régi familiák kebelében is, katasztrofális szaporodásnak indulhatnak, ha e familiák egyik sarja hirtelen szembekerül egy olyan szükséggel, amelyhez öröklöttségénél fogva nincs szokva. Nem állítom, — inkább az ellenkezőjét vagyok hajlandó föltételezni, — hogy a régi familiák nem produkálnak többé gondolkozásukban és jellemükben kiválóan arisztokratikus férfiakat; sőt még arra is szeretném fölhívni a figyelmet, hogy az ebből a társadalmi osztályból származó arisztokratikus férfiaknak különleges kötelezettség jut osztályrészül. Mindenesetre lehetetlen az arisztokratikus gondolatot egyedül a régi nemesi címekkel kapcsolatban elképzelni. Másrészt viszont nem akarok az arisztokratikus gondolatról mint kizárólag a szellemi *élite* megnyilatkozásáról beszélni, mert egyrészt semmiféle szellemi vagy érvényesülési *élite* nem kizárólagosan arisztokratikus, másrészt pedig még a legkiválóbb arisztokratikus tulajdonságok sem elégségesek önmagukban ahhoz, hogy ézeknél fogva valaki a szellemi *élite* tagja lehessen. Vannak kvalitások, különösen az alkotó zsenik kvalitásai, amelyek haladásra visznek, de semmi kapcsolatban nem állanak az arisztokratikus lélekkel; igaz, hogy ezek a tulajdonságok így is értékesek maradnak az emberiség fejlődésére nézve. Azért hát az arisztokratikus eszme megvilágítása céljából — úgy ahogyan én látom és ahogyan ma ez az eszme általános érdeklődésre számíthat, korunkban, amelyben a tömeg súlya oly nyomasztólag nehezedik az egyéni kvalitásokra — az arisztokratikus ember típusáról kasztokra, származásra és képességekre való tekintet nélkül fogok szólni. Előrebocsátom még azt is, hogy csupán az arisztokratikus férfi portréját óhajtom megrajzolni, minthogy az arisztokratikus nő komplikáltabb típusának megrajzolásához hiányoznak az elegendő ismereteim...

*

A lényegénél fogva és nem véletlen körülmények folytán arisztokrata férfit életének minden szakaszán ugyanazok az alapvető kvalitások jellemzik: tulajdonságok, amiknek megnyilvánulásai minden arisztokratikus kultúra alapját teszik. Ezt az arisztokratikus férfit egyéninek, kialakultnak, lezártnak és függetlennek látom

magam előtt: azt az embert gondolom, akinek — a tömeggel elmerülőkkel szemben — kidomborodó egyénisége van. Az igazi arisztokrata mindenekelőtt individualista. Eleinte csak bizonyos formák kereteiben létezik, de aztán kitölti saját gondolatával a kereteket: életeszmenyével, amely a múltban gyökerezik, de mindig és ellenállhatatlanul a jövő felé tör. Erre való tekintettel az első arisztokratikus tulajdonságot — és talán ez a legfontosabb — az *egyensúlyozottságban* jelölném meg.

Az arisztokratikus lélek egyensúlyozott és harmonikus. Lényegében olyan, mint a növény: gyökereit azokban a gondolatokban találja meg, amik szellemi növekedését meghatározták, és folyton nő-növekedik, észrevétlenül és szerves fejlődéssel emelkedve a nap felé. Épen azért a mozdulatlan forma, a retrográd gondolkodás és a fejlődéssel, tökéletesüléssel szembe-helyezkedő makacsság távol áll attól, hogy arisztokrata jellemvonás legyen. Csak az arisztokratikus eszmény elfajulása hozta létre — legtöbbször önző gazdasági érdekekkel és társadalmi előítéletekkel párosulva — a mereven konzervatív, sőt reakcionárius gondolatot, amelyet gyakran összetévesztenek az arisztokratizmussal, de amely soha sem azonos ezzel.

Vegetatív tulajdonságai következtében jut az arisztokratikus ember olyan közelségbe a dolgok kezdeteivel és végkifejletével; ezek a tulajdonságok teszik szervessé fejlődését és szétbomlását is; és ezeknél fogva érzi magát olyan közvetlen viszonyban a halállal. A családi hagyomány és az ősök kultusza, amely folyton emlékezteti őt az élet elmúlóságaira, egyúttal megadja neki az alapot is, amelyen állva kritikus pillanatokban habozás és kalandorság nélkül teljesítheti kötelességét és amely képessé teszi nemes gesztusra a halál előtt.

Biztos gyökereire támaszkodva a szellemi arisztokrata mindig olyan milieube kerül, amelyet lényegileg a magáénak mondhat és biztos talajon mozogva ez a talaj — egy időn és egy fajon belül — mindig ugyanaz marad az egy társadalmi rétegből származó arisztokratikus férfiak számára: keretek, amiket család, hagyomány, történelem, szokások határoznak meg. A primitív arisztokrata — a földművelő paraszt — számára ez a talaj a két kezével vájt és ősei vérével öntözött barázda lesz. Keretének multja és multjának kerete minden arisztokrata számára az első premisszák: ezekből következnek szellemi élete és érzélemlága is. A tükör, amelyben Metternich a reichstadti herceg elé varázsolt multjának fantomjait, valamennyire mindig jelen van azok előtt, akik arisztokratának születtek, mert — szerves létezők mindenekelőtt — sohasem tudnak szabadulni a tudatos vagy tudattalan emlékektől, fajuknak ettől az értékes örökség-terhétől.

Az arisztokratikus lény kétségtelenül korlátozott ember és mindig az is lesz, ha összehasonlítjuk azokkal, akik zseniális, fiatalos könnyedséggel tudnak újat alkotni. Korlátozott ember, de olyan, aki bizonyos módon vagy mindig cselekszik, vagy sohasem fog csele-

kedni. Ösztön-ember, aki a reflexmozdulat könnyedségével és gyorsaságával ítélkezik emberek és dolgok fölött: ez adja meg neki a nagy megpróbáltatások és igazi veszedelmek pillanatában a parancsnokság átvételének képességét, a könnyebben hajló, kevésbé korlátozott és lelkesülőbb férfiak fölé is emelkedve . . .

Az arisztokrata másodlagos, de lényeges vonása, bármely rétegből eredjen is, az a mód, ahogyan megjelenik az emberek előtt. Megkülönbözteti őt bizonyos dignitás és a közvetlen érintkezés érzéke (*Unmittelbarkeitssinn*), amely összeköti mindennel, ami élő, emberrel, állattal vagy növényi lényvel. De nem szabad összetévesztenünk a nobilis és őszinte arisztokratát a *snoob*-bal, aki modorával vagy külsőségeivel arisztokratának akar látszani. Az arisztokrata, bárminő milieuból származik is, mindig megőrzi kapcsolatát múltjával és ezzel a milieuvél. Nem szakítja el sohasem a múltjához fűző szálakat és mindenekfölött, óvakodni fog attól, hogy a született arisztokrata benyomását keltse, ha több annál: ha szellemi arisztokrata.

Vállalva a heves ellenvélemények kockázatát is, bátor vagyok kijelenteni, hogy az arisztokrata — fölfogásom szerint — vallásos lény. Mint szervesen kifejlődött társadalmi ember, fajának fölemelkedésében lényeges rész, szellemi összekötő-kapocs mult és jövő között, továbbá mint földben-gyökerező, a természetben, természeti tünemények és természeti szépségek közvetlenségében növekvő lény: erősen, sőt gyakran primitív módon is, himni fog egy Isten létezésében és a formák, korlátok iránti előszeretete úgy fogadja el a vallást, mint egy kultuszt, amely közvetítőül szolgál arra, hogy a természet-fölöttiséggel való kapcsolatát kifejezésre juttassa.

Az arisztokrata igazi lényegét azonban a mások életével való kapcsolatai teszik. Mennél jobban hangsúlyozza a modern fejlődés a magánéletben a gazdasági állapot fontosságát, mennél inkább a természetes egoizmus kerül az emberi élet központjába, annál fontosabb, hogy az arisztokrata olyanvalaki legyen, aki uralkodik az érdekei fölött és nem az érdekeinek uralma alatt él. Nem a lemondás életbölcseletére vagy valami kolostori eszményre akarok ezzel célozni, csupán azt óhajtom hangsúlyozni, hogy az Isten és önmaga iránti felelősség tudata morális és gondolkozó lénnel veleszületik, és hogy ez a felelősség az általános érdekű eszmékkal szemben is megvan az arisztokratában, aki elválasztja ezeket az eszméket az anyagi élet magánérdekeitől. Ez az anyagi élet az arisztokratánál a legcsekélyebb fontossággal sem irányíthatja azokat az elhatározásokat, amelyek másokhoz való viszonyát kialakítják, vagy pedig az élet alapvető kérdéseiben állásfoglalnak. A kötelességgért rajongva, nem pedig a sikerért, szolgálni, nem pedig élvezni akarva, az arisztokrata megfékezi a hiúságát és nem ápolja a bosszút; vagy legalább is nem mutat haragot és igyekszik bosszúságát fékezni. Alacsony meggondolások nem akadályozzák őt hibája fölismerésében, de abban sem — és ez több az előbbinél — hogy a mások igazát fölismerje. Örvendezni fog, ha eszméit mások diadalra viszik és semmiféle hátsó gondolat nem nyomja el benne az ügy érdekét.

Az arisztokrata érzi, hogy *képességénél fogva* van tekintélye, — szándékosan nem mondtam többszámban „képességeket“ — nem pedig azért, mert hatalomhoz jutott; tudatában van a saját értékének és annak a fontosságának, amelyet tevékenysége a nemzet életében betölt, anélkül, hogy ezt a misszióját a szellemileg és erkölcsileg alatta állóktól kapta volna. Önmagából veszi a felelősség köteletségét, amely nem csupán önmaga előtt kötelezi — ez az a kötelesség, amelyet a modern ember, a tömeg része és gyermeke, mindinkább elhárít magától, megosztva a felelősséget a hozzá hasonlókkal — hanem egy magasabb felelősségre készíti másokkal szemben is. És ezt a felelősséget elsősorban a nemzeti élet folytonosságával és az általános, jótékony eszmék fejlődésének normális fejlődésével szemben érzi.

Ő az egyetlen ember-típus, amely uralkodik a haladás fölött, nem pedig rabszolgája a haladásnak; mert korlátozza a haladást, olyan formákat adva neki, amelyek egyedül alkalmasak arra, hogy megtartsák a kapcsolatot haladás és a haladást előidéző emberek és okok között. De egyúttal ő az az ember is, aki — évszázados tradíció tapasztalataiban szerzett intuíciójával — odamondja azoknak, akik a változás elkerülhetetlensége után az újnak sérthetetlenségét is proklamálják, hogy „Ne tovább, uraim!“

Elvégre is, az arisztokrata az a férfiú, aki egy fajnak, vagy inkább nemzetiségnek, *összefoglalása*, még pedig nem alkotó zsenijénél fogva, hanem azért, mert az ő öröklöttsége és intuíciója biztosan őrzi és továbbhagyományozza a multnak időálló, szent eszméit.

*

Az arckép, amit most az arisztokratáról rajzoltam, részben csak eszményképet jelöl és célt fejez ki: célt, amely felé törekedni kell, hogy ez a típus a nemzeti állandóság alapja és oszlopa lehessen.

Ilyenformán tehát felfogásom szerint a kultúra arisztokratikus koncepciója az arisztokrata előtt — az élet nagy elveit szem előtt tartva — nem más, mint: természetes fejlődés és a dolgok állandósága. Ami az emberi tulajdonságokat illeti, az arisztokratikus kultúra az egyensúlyozottságban, harmóniában, lényeges, de ösztönös korlátozottságban áll. A magán- és közéletre vonatkoztatva pedig: felelősség és érdek nélküiség.

Nem kétséges, hogy minden általános eszmének vannak hanyatlási korszakai. Ilyen hanyatlást élt meg az arisztokratikus eszme a mult század közepétől a világháború kitöréséig. Ebben a korszakban egyszersmind sok régi család is erkölcsileg és anyagilag lejtőre jutott: olyan családok, melyek ezekben az időkben szinte kizárólagosan képviselték az arisztokrata ideált. De vannak eszmék, amik túlélnek az emberiség fázisait és amiket olyan emberek képviselnek, akiknek lényegük az illető eszme: az ilyen eszmék regenerálódó képességgel bírnak és ujja is születhetnek, ha bizonyos fokig módosulnak. A háború utáni korszakot úgy látom, hogy hajlik az arisztokratikus eszmény felé. Ez a tendencia különösen a szellemi *élite* kö-

rében található, amely mindjobban érdeklődik a kérdés iránt. Viszont azt látjuk Európa több országában, hogy régi családok, melyek eszméiktől roskadozva szinte már elejtették ezt a terhet, új erőre kapnak és munkához látnak, hogy elfoglalják helyüket a század eleven tényezői között. És minthogy az arisztokratikus kultúrát minden korban a kiváló jellemű és önfeláldozó férfiak fejlesztették ki, ma is ugyanígy fog történni és az arisztokrata lelkek folyton növekvő száma lesz előidézője a kultúra-eszmény újjászületésének.

Az arisztokratikus kultúra fontosságát azoknak az embereknek a súlya adja, akik arisztokrataként gondolkoznak és ennek a kultúrának szerepét az a befolyás határozza meg, amit az arisztokraták a kor eszméire és eseményeire gyakorolnak.

Az arisztokrata lélek — magában hordva tekintélyének forrását, felsőbbségének és küldetésének tudatában — az eseményekkel, egyéni érdekekkel és külső hatásokkal szemben nagyobb szabadságot rezervál magának, mint azok, akik lelkileg csupán részei egy tömegnek. Ezt a tömeget — ma inkább, mint valaha — az események hányják-vetik, mialatt az arisztokrata megáll magában és távolról tudja szemlélni a tömegmozdulatokat. Képes rá, hogy távolartsa magát olyan eseményektől is, amelyek személyesen érintik.

A közéletben és a magánéletben az ilyen férfi nemcsak a felelősség terhét tudja viselni, hanem a népszerűtlenségét is, amely bizonyos általános és önzetlen eszmékkel jár. Szolgálni fogja ezeket az eszméket a közvéleménnyel szembehelyezkedve is, szeme előtt tartva a morális fejlődés érdekeit. Másrészről viszont ő lesz az, aki napjainkban a legeredményesebben tud ellenállani azoknak a mindinkább növekvő tendenciáknak, amik a felelőtlenségbe torkolnak. A demokrácia dekadenciája és az adminisztráció túltengése a frázis felelőtlen uralmához vezetnek vagy pedig ahhoz a másik felelőtlenséghez, amelynek neve: a névtelen bürokrácia. Mindakettő, következményeiben, a közvélemény legcsekélyebb fuvallatától is függővé teszi képviselőit, ez a közvélemény pedig nem kvalitatív, hanem kvantitatív egység. És az ember szolgája lesz a gépezetnek, amely fölött elvesztette az uralmat.

Az arisztokrata lélek, felsőbbisége és felelőssége tudatában és kiválóságába vetett hitével, talán kevésbé demokratikus lesz, ha azt a módot nézzük, ahogyan tekintélye eredetéről vélekedik, vagy amiképen a hatalomra tör. De ennek a hatalomnak gyakorlásában teljességgel demokratikus, mert teljességgel felelősnek érzi magát, nem ugyan a túlzásokkal, de mindenesetre a szellemi erők valóságával szemben.

Továbbá: az arisztokrata utolsó védőbástya körünkben az *uniformizálódás* hulláma ellen, amely New-York-ból vagy Moszkvából elárasztani akarja Európát, gyáripari ember-modellé formál bennünket és stereotipizálja munkánkat és élvezeteinket, lelkünket és irodalmunkat, szerelmünket és öltözködésünk formáit . . . Nem hiszem, hogy volna közöttünk valaki, aki ne borzadna vissza az ilyen egyformaságtól és aki nem hinné velem együtt, hogy az európai kultúra lényege éppen a végtelen sokféleség-

ben nyilvánul, amely országról-országra, sőt városról-városra változik s amely ennek a kultúrának igazi jellegét és ízét megadja.

Az arisztokrata, mint képviselője egy bizonyos fajnak, nemzetnek, országnak, kultúrának, vagy valamely talajon fejlődött hagyománynak: természetszerűleg akadályként áll az uniformizálódás útjába. Hiszen egész lénye nem más, mint egy eszme-differenciálódásnak eredője, amely egymásután következő generációk munkájával jött létre.

Fontos dolognak tartom, hogy az arisztokrata gondolat létezzék és megszakítás nélkül képviselve legyen. Lényeges szükséglet tehát, hogy mindig legyenek arisztokrata lelkek, akik — például napjainkban — pusztá jelenlétükkel is mérsékelni tudják a *quantitativ kultúra* zuhanását.

*

Mielőtt befejezném fejtegetéseimet, szeretném határozottabban is megjelölni azt a missziót, amit az arisztokrata a népek — nemzetközi és nemzeti — életében betölthet. Ez a misszió legelőször is abban áll, hogy az arisztokratizmus a dolgok *állandóságát* képviseli és a nemzeti életet a szerves fejlődés alapjára helyezi: ez a szerves fejlődés pedig még a zseniális eszmékkel is szembehelyezkednék, ha a zseniális eszmék nem érték meg arra, hogy kifejezzék a nemzet egyéniségét. Az arisztokratizmus képviseli egyuttal az általános érdekű gondolatokat is, valamint a nagy összefüggések ügyét, azt, amit a német a *grosse Zusammenhänge* névvel jelöl és amit franciául *interdépendence des idées entre elles* kifejezéssel lehetne lefordítani.

A nemzeti életben a szellemi arisztokraták képviselik a nemzetiség érdekeit olyankor, amikor ez a nemzetiség túlmegy az állam határain és ők képviselik a nemzet-állam érdekeit olyankor, amikor a nemzet-állam túllépi a nemzetiség határait: képviselik pedig az egyéni érdekekkel szemben, sőt az egyébként jogos egoizmus ellenében is, ha ez az egoizmus veszélyezteti az általános érdekeket. Az arisztokratáknak kell képviselniük ezenkívül még a békülékenységet és kiegyenlítés eszméjét is, a lehetőség határain belül. Ellenállnak és harcolnak ott, ahol a nemzeti élet valami olyan elvbe ütközik, amely nem felel meg lényegének.

Az arisztokrata misszió a nemzetközi életben is jelentkezhetik, sőt kell is jelentkeznie. Jellegét röviden a következőkben foglalhatnám össze. Az arisztokratának kötelessége, hogy sohase keresse az övéinek érdekét mások hatalmasabb érdekeinek kárára. Ez az elv megfelel a keresztény ideálnak, amely az emberek egymásközti viszonyát szabályozza. Csak ennek az elvnek az uralma biztosíthatja az igazság győzelmét és a népek közötti egyensúlyt. És ez a győzelem csak akkor lesz tartós, ha nem csupán a lobogó, de ellobbanó zseni képviselik, hanem olyanok is, akik magukban hordozzák alapjait mindannak, ami fajukban vagy nemzetükben az állandóságot alkotja.

*

Most már csak egy kérdést kell tárgyalnom. Milyen legyen a régi családból származó arisztokrata állásfoglalása az arisztokratikus

gondolat újabb képviselőivel és az arisztokratikus ideál újabb fejlődésével szemben?

A régi családból származó arisztokrata bizonyos mindenkor alatta marad kevésbé differenciált milieuból származó társainak, ami az akarás erejét, a következetes célratörést és bizonyos ideák képviselését illeti. De — százados öröklöttsége és környezetének fejlesztő hatása alatt — felsőbbrendű lesz, ami az ösztönt, a *flair*-t, a dolgok helyes megtapintását illeti, vagyis mindazt, ami az arisztokrata lényéből *grandseigneur*-t csinál. Kötelessége lesz tehát — rendes munkájának teljesítésén kívül és a körülményekhez képest, amik osztályrészéül jutottak — keresni az összeköttetést mindazokkal, akik képességeiknél és hajlamuknál fogva hozzá hasonlóak és akik az arisztokrata ideál irányában óhajtják magukat fejldtetni. Csak a személyes érintkezés folytán és példaadással biztosíthatja bizonyos arisztokratikus hagyományok fennmaradását, megkönnyítve azoknak a képességeknek reprodukcióját, amiket értékeseknek tart és amiknek fenn kell maradniok az emberiségben még akkor is, ha az utolsó született arisztokrata visszatér őseihez a földbe: a ráboruló rög csak akkor lesz könnyű teher számára, ha az eszme, amely ősi fajtáját fölfelé emelte, dacol az idővel és az ellentétes erők támadásával.

(Barcelona.)

Hunyady Ferenc gróf.

BAUDELAIRE HALÁLA.

Még élt. A nyelv tökéletes művésze
Már dadogott csupán és hebegett,
Ki ígért örök márványba véste,
Nem lelte a szót, az értelmeset.

A színek és fények törött szemében
Fakón ködlöttek és az illatok
Elvesztek, mint Ádám mögött az éden.
Még élt és búsabb volt, mint egy halott.

Derengött néha elcsíttult agyában
Egy rím, egy csók, egy elmúlt kikelet.
Még vonaglottak a nyűtt idegek.

És, este jöttén olykor a magányban
Bámulta a felhőket messze, fenn,
Hogy tűnnek el a kihunyó egen.

1929 október 14-én.
(Budapest.)

JUHÁSZ GYULA.

MINDEN ÚT HOZZÁ VEZET.*)

Most már nincs semmi baj!

Kirepültem magamból, mint a lepke a hernyóból.

Nem mondom, baj volt a keresztutakkal, százele futottak,
nem tudtam az irányt, neki vágtam erre, neki vágtam arra,
mindig vissza kellett futnom és elkeseredtem.

Betértem a földi gondok csárdáiba s iddogáltam.

Ittak ott szegények, gazdagok, szépek és csúnyák, jók és rosszak,
költők és kanászok, bölcselők, bolondok, hősködők és gyávák.

A Csaplárosnak alighanem lólába volt, nem tudom,
de nagyon furcsa keserű italokat hordott . . .

A Füstösnek egészen Halál-pofája volt, nem tudom,
de hulla-szag áradt a hegedűből, mint a koporsókból . . .

Ittak az utasok a féltékenység, csalódás, gyűlölet italából,
ittak a bujaságból, hatalmi mámorból, gögből és csömörből,
sarokban volt a botjuk s a Csapláros jegyezte a rovásokat,
számozatlanul véste a vonásokat, vér csurgott a botokból.

Én is ittam, botomra is rovást csinált, de csak amennyi dukál,
mert kezemben tartottam, míg ittam a földi gondok csárdáiban,
Kótyagos fejfel még nehezebb volt vándorolnom.

Most már jó, kirepültem magamból, mint a lepke a hernyóból.

Minden megy magától, batyum lim-lomját kidobáltam,
batyumát is eldobtam, ruhámat is, megyek szent meztelenséggel.

A szerelmes mindenünnen odagondol és odatalál a Kedveshez,
a vándormadarak úttalan utakon biztosan mennek a Tavaszhoz,
úgy tudom, mint a madarak, hogy minden út Hozzá vezet,
mintha nyíl mutatná az utamat, egyenesen menetelek,
vigan megyek, könnyen, csordogál a könnyem orcámra,
orcámról karomra, karomról botomra, lemossa rovásom,
lemossa botomról rovásom: könnyű legyen számadásom . . .

(Valamely csárdában ottmaradt hernyó-hüvelyem,
szídnak a cimborák: megszökött Mécs Laci, közülünk való volt.
Igyatok csak cimborák, igyatok kívülről a boldogságot,
szerelem-akarnokocskák, hatalom-akarnokocskák,
pénz-akarnokocskák, boldogság-akarnokocskák,
költő-akarnokocskák, filozóf-akarnokocskák,
próféta-akarnokocskák, igyatok, rázzátok a rongyot,
kakaskák legyetek kis szemétdombocskákon,
vésse a Csapláros bototokra a rovásokat,

*) Örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy a Szerzőnek Szegeden előadott új verseiből a fenti mutatóványt közölhetjük. Mécs László költészetéről egyébként — amelyről egy polémia kapcsán már megemlékeztünk (Széphalom 1929). — folyóiratunk legközelebbi száma hoz tanulmányt.

nehéz lesz számadástok, nem értek rá könnyezni,
a ti utatok is Hozzá vezet, mert minden út Hozzá vezet.)
Én már kirepültem magamból, mint a lepke a hernyóból,
menetelek és énekelek, énekelek és menetelek,
a csárdából kutyák csimpaszkodnak lábamba, mit árt az?
Izomig ér foguk? csontig ér foguk? velőig ér foguk?
— de lelkemig nem ér foguk s a lelkemet páncélozzák a pikkelyek:
fülemüle-nyelvek páncélozzák lelkem, csuda-mód csattognak,
menetelek és énekelek, énekelek és menetelek,
folyókhoz érek: hidak nőnek, szakadékokhoz érek: összenőnek,
tengerhez érek: szétválnak, glédába állnak a vizek . . .
Áttüzesedett vas vagyok, piros parázs-céruza vagyok:
Valaki piros utat rajzol velem Emberország térképére,
lehet, én nem tudom, menetelek és énekelek,
lehet, hogy a piros út mentén búza terem a tar sziklákön,
lehet, hogy virág terem, ahol soha se volt, öröm terem, ahol soha se volt,
lehet, hogy tekintetem ragasztó lesz repedt család-falakon,
mint a fecskelészek ragasztja a repedt házfalakat,
lehet, én nem tudom, csak menetelek és énekelek,
az ezerjófű terem, virágzik, nem tud az emberekről,
a fenyőfa terem és nem tud a karácsonyi örömökről,
én is termettem, nem jöttem prófétának, mi gondom másokra,
csak otthagytam hernyó-hüvelyem, menetelek és énekelek,
míg a botom rovástalan lesz könnyeimtől, könnyedén kivirul
s akkor átadom Neki, tűzze a szívére vagy a kalapjára . . .

(Kapos.)

MÉCS LÁSZLÓ.

JÖHET A TÉL.

Akinek csüre étellel tele,
azt nem bántja fagy-északnak szele.

Akinek háza melegsége vára,
jöhetnek éjlek újra éjszakára.

Pincénkben bor és drága serlegek
várják, hogy újra egyesüljenek.

Amit kibontott tiszta szép tavasz,
majd isszuk itt és odakünn havaz —

s amit megérlelt perzselő nyarunk,
ajkunkhoz ér, mert harcosok vagyunk.

S míg serlegünk az áldozatra vár,
mi szembenézünk: tiszta volt a nyár.

S mikor közeleg már az áldomás,
szemünkben izzik újra tűz-parázs.

S mert fájdalmunk volt hosszú őszön át,
kilísszuk ketten tavaszunk borát.

(Budapest.)

ARADY ZSOLT.

HEPHAISTOS FEGYVEREKET KOVÁCSOL AKHILLESNEK.

(Ilias XVIII. ének, 478—617. v.)

Először természetes pajzsot szerkeszt egybe,
Valamennyi részét munkálja remekbe';
Hármas fonatú a széles karimája,
A szíjat ezüsthől illeszti reája.
Ötrétegű a pajzs, műértő szelleme
Sok remek dologgal rakja őket tele.

Kiveri a földet, az eget s a tengert,
A serény napot s a holdat, mikor megtelt;
Csillagokat, mikkel az ég koszorúzott:
Hatalmas Oriont, Kaszást, Flastyúkot,
Meg a Nagymedvét is, melynek másik neve
Az emberek ajkán a Göncölszekere.
Ez egy helyben forog, Oriont vigyázza,
Csak maga nem merül Okeanos-árba.

Két szép, emberlakta várost is tesz rája:
Egyikben menyegző, lakodalom járja.
Viszik a menyasszonyt hazúl fákllya mellett
A városon által: hangos nász dal zengett,
A menetben táncot jártak a legények,
Közöttük fúvolák, citerák zengének;
És az asszonynépség, a kapukban állva,
Vidám menetüket bámulva csodálta.
A piacon sok nép nyüzsgött, mivel épen
Két ember pörölt egy megöltnek ügyében.
Bizonyozott ez, hogy vérdíját megadta,
Ellenben a másik kereken tagadta.
A bírói döntést ez is, az is várja,
Ennek is, annak is van a nép közt pártja.
Híradók csitítják a zajongó népet,
Síma kövön ülnek szent körben a vének;
Kezüikben a harsány híradók pálcája,
Felváltva ítélnék azzal fel-felállva.
Két arany tálentom hever ott közöttük:
Azé lesz, ki legjobb döntést mond fölöttük.

Két sereg táboroz másik város körül,
Mindegyik ragyogó fegyverben tündököl.
Az ostromló hadnak kétféle a terve:
Egyik az, hogy dúlják a szép várost szerte;
Más, hogy megosztóznak a városi néppel,
Osztván minden kincset kettejük közt széjjel.

Azok rá nem állnak, lopva lesbe mennek;
 Védeni a várost asszonynép és gyermek
 Áll ki a falakra és vélük a vének,
 Azok elindulnak, előttük vezérnek
 Halad Ares isten és Pallas Athéne,
 Formálva aranyból, arany öltönyébe'.
 Szép-nagyok, s díszében remek fegyverüknek
 Az apróbb nép között istenül kitélnek.
 Mikor a célba vett leshelyre elértek,
 Közelébe a nyáj itató-vízének,
 Ragyogó fegyverben lesbe telepedtek,
 Távolabb két kémük kémkedett ezeknek
 S várt a kaszáslábú marhákra, juhnyájra.
 Az elő is termett, két pásztor nyomába'
 Fújta furulyáját, cselet nem szimatolva.
 Amazok a lesből rajtuk ütnek nyomba',
 Elcsípi a csordát, ezüst juhok nyáját,
 Egyben a két pásztort kard élire hányják.
 Ahogy az ostromlók, táborteren ülve,
 Meghallják a lármát a nyájnak körülte,
 Sebes fogatokra szaporán felkapnak
 S partjára is érnek hamar a folyamnak.
 Csatarendben ottan kelnek nagy csatára,
 Érces kelevézüik' egymásra dobálva.
 Tombol ott Zürzavar, Viszály, Halál réme,
 Kít friss sebbel ragad el magával élve,
 Kít sebesületlen', kít lábánál fogva
 Holtan vonszol át a tömegben robogva.
 Vér festi bíborra vállán a ruháját.
 Mint élő halandók egymást ölik-vágják,
 S egymásnak a holtját magukhoz húzgálják.
 Porhanyó ugart is, kövér földet képez,
 Amelyen a szántó három szántást végez.
 Igavonó barmát le s fel, körbe' rajta
 Szántóvetők népe egymásután hajtja.
 Ha egy-egy elért a szántóföld szélére,
 S fordulni akart, egy ember odalépve
 Egy pohár mézízű bort nyújtott feléje.
 Mások a barázdába hosszába' fordúlva
 Az ugar szélére igyekeztek újra.
 Az, mint a friss szántás, színarany volt noha,
 Feketélt mögöttük, valóban kész csoda!

Királyi vetést is alakít ki rajta,
Éles pengéjével sok sarlós aratja,
Itt sűrűn hull földre a kalásznak rendje,
Kévekötk ott már zsuppolják is egybe,
Hárman neki állva. Mögöttük gyermekek
Ölükbe' szünetlen' markokat gyűjtének
S oda adogatják. A király közében
Pálcásan áll, szótlán' örvendve szívében.
Tort készítnék messzebb, cser alatt a szolgák,
Egy nagy tulkot öltek, épen most tagollák.
Fehér árpalisztet habargat sok asszony,
Hogy az aratóknak ebédet adhasson.

Arany szőlőskertet képez aztán rajta,
Feketéllő fürttel végig telerakva.
Minden szőlőtőnek ezüst a karója,
Üvegrománc árok van kétfelől vonya.
Őn sövénnel vette körül az egészet;
Hosszába a kertnek csupán egy ösvényt tett,
Útjául a szedők jártának-keltének.
Az édes gyümölcsöt kosarakban hordja
Ifjú lányok, virgonc legények csoportja.
Hangos citeráján köztük egy fiúcska
Kedves dalt pengetett, Linos-nótát fújva
Kellemetes hangon; táncolva-ujjongva
A többi ütemre a dobogót roptá.

Tett egyenes szarvú csordát is reája,
Tehénnyáját ónból, aranyból formálva.
Az udvarból bögve megy a legelőre
Folyópartra, lenge nádas közelébe.
A csordát aranyból négy pásztor követte
S kilenc gyors komondor, loholva mellette.
Két szörnyű oroszlán tör rá most a nyájra,
Rávetve magát a bömbölő bikára.
Nagyokat sikongat, míg vonszolják azok;
Utánuk erednek pásztorok, kuvaszok.
Míg a két fenevad a bikát szétmarja,
Johait fellalja, sötét vérét nyalja:
Addig a négy csordás, biztatva hiába,
Uszítja kutyáit a vadak nyomába.
Harapnák azok, de csak eloldalogtak
És meg-meghátrálva, közelbül ugattak.

A hírneves mester legelőt is rárak,
Szép nagy legelőjét ezüstös juhnyájnak,
Aklokat, karámot, földött kalyibákat.

Kartáncot is képez a hírneves mester,
Annak a hű mássát, melyet hajdan egyszer
Daidalos teremtet a knossosi térre
Fürtös Ariadne gyönyörűségére.
Ott Iliu legények s jószágszerző lányok
Csuklón fogva egymást, szép táncukat járják.
A lányokra finom lenköntös borúla,
Olajfiényű szőttes ümög a fiúkra.
A leányok fején szép pártá, ezek meg
Ezüstsziwon arany kardokat viseltek.
Fürge, könnyű lábbal mind körbe' szökelltek,
Mint ha a fazekas ül korongja mellett,
Amely beleillik épen a kezébe',
És hogy jól forog-e, próbát teszen véle.
Majd pedig soronként lettenek egymásnak,
Van sok bámulója a gyönyörű táncnak.
Egy isteni dalmok volt közöttük szinte
És énekelt nékik, húrjaít pendítve.
Közepén a körnek a lantnak hangjára
Két bohóc a kettőst bohókásan járja.

Árját Okeanos hatalmas vizének
Tette az erős pajzs szélére szegélynek.

A nagy, erős pajzsot hogy elkészítette,
Kiverte a vértjét tűznél fényesebbre.
Arany sisakforgót illeszt ormójára,
Lábvértjét hajlékony ónból kiformálja.

Híres, erős mester mindent elkészítve
Fogta és Akhilles anyjához elvitte.
Sólyomként szállt az le havas Olymposról,
A ragyogó fegyvert hozva Hephaistostól.

ŐSZI BORONGÁS.

Lágy színek tarka játékát issza
lágyan vénülő szemed; boldog fáradsággal
érezed, — rozsdá-arany avar surrog a
talpad alatt már s hirtelen magad elé
látod meghalt éveid különös gyermekarcát,
melyre Isten mosolya vigyázott egykor . . .

Igy gondolsz most, sorsodon-merengő, születő
nyarakra a komorság teli-áhitatában: bizsergő véred
immár lassúdó ütemét figyelvén, — míg lehullt levelek
nehéz hullászagán borongó lelkedre rá nem köndül
— mint bús égi orgona — a távoli,
mély őszi harangszó . . .

(Ujpest.)

BERDA JÓZSEF.

TÉGED FIGYELLEK.

Téged figyelek társam, s lázas ajkam
Öreg csodákat mond és mormol,
Veled születtem fájdalomból
S veled tiptódom itt a földi bajban.

Te vagy, te vagy. Te mindég az vagy s más vagy,
Akit figyeltem, fojtva néztem,
Szavakkal bűvöltem s igéztem,
Tenéked szóltam s mindenki másnak.

Tenéked szóltam: rejtezett okosság
Törvénye tördel, dönget minket
S csorgatja eggyé könnyeinket
A csillagokkal csendülő magosság.

Jaj, emberek vagyunk mégis, riadtam
Reád és romló életemre;
Arcod fektettem két kezembe
És sirdogáltam érted és miattam.

Téged siratlak, bárki légy, akárhol,
Tenéked szólok: nézz meg engem,
Teérted bújtam és remegtem
És hangom téged gyógyít és varázsol.

Téged, ki vélem élsz, akárki: ember!
Ki vélem nősz és vélem buzdulsz,
Könnyemmel sírsz, véremmel pusztulsz
S együtt bolyongunk minden rejtelemmel.

Mert bús titok, hogy élünk, bús varázs ez:
Tenéked szólok s mindenki másnak,
Szavamra kardos angyalok vigyáznak
S minden szavamból tündöklő parázs lesz.
(Páris.)

HORVÁTH BÉLA.

TEMETÉS.

Végig a széles utcán, a házak-menti eperfák alatt, meg a poros út közepén, mindenfelől gyűlnek az emberek. Mind ünnepi gyászban. A távolban még csak holmi fekete pontoknak látszanak, a közelben azonban már csoportosan jönnek. Mert útközben itt is, ott is köszöntik egymást, összecsatlakoznak. Az asszonyok nyugodt bölintással kívánnak jó napot, a férfiak ellenben meghimbálják előbb rövid-néhányszor a fejüket, aztán odaböknék ujjukkal a kalapjuk karimájához. S bár mindegyikük tudja, hogy szintén oda, mégis megkérdezi mindenik a másikat:

— A temetésre?

— Jájá, tösz vert heit á sénesz Begrábnisz szejn! — mondogatják nagy-nagy sváb komolysággal.

Az ám, szép temetés lesz, amilyen évek alatt legfeljebb egy, ha akad! Olyan, hogy megtekintése megéri a munkaszünetet ilyen munkasürgős tavaszi napon is!

A kíváncsiság azért mégsem látszott meg egyiken sem, hanem nagy-nagy sváb komolysággal jöttek és gyűltek össze mind a gyászház udvarán.

Gottslahm Antal akaratlan is nézte őket, amint szórakozottan kitekintett az ablakon a házból. Az éles kopácsolásra néha-néha visszafordult a koporsó felé, melyet éppen leszögelnek, de azután megint csak kibámult az ablakon. Nem a gyászruhás embereket nézte, hanem valahová elfelé bámult, el messzire; mégis egyre a fekete tömeget látta maga előtt.

Valahogyan így vette észre a tömeg hirtelen megmozdulását is. S akkor rögtön feleszmélt kábulatából, mert rögtön tudta, mit jelent az élénk mozgolódás.

— Kezdődik a ceremonia! — mondta hangtalanul önmagának. Kezdődik, merthogy jelezték a pap érkezését.

A koporsót kiviszik a házból az udvarra és leteszik két székre. A tetejére koszorút helyeznek. A koszorúnak szépen megigazítják széles selyemszalagját, hadd olvassa mindenki az aranybetűs felírást: „Felejthetetlen feleségemnek hitvesi szeretettel“. Nem minden temetésen akad ilyen! Hasonló koporsó is aligha! Igazi látványosság ez, nagy-nagy látványosság az összesereglett nép számára. Nézegetik is erősen minden oldalról; komolyan komoly ábrázattal ugyan, de azért éles, bíráló, értékelő tekintettel. A koporsó aranyos és ezüst-szín lapokkal megfelelően kicifrázva, hogy szinte kiabálva hirdeti a sok pénzt, amibe került. Nem afféle városi fércmunka, amelyik egykettőre szétrohad ott lenn a földben; ezzel bizony lesz dolguk a férgeknek, amíg majd keresztülragadják. A helybeli asztalos csinálta, — tudja mindenki. És elismerő pillantások szállnak Schramm, az asztalos felé, ki teljes vastagságában ott áll az énekesek között. Schramm pediglen azzal felel a néma dicséretre, hogy felfújja magát és még erősebben megduzzasztja nyakát, úgyhogy álla alatt kettős ráncot vet a tokája.

Gottslahm Antalnak halovány mosoly kívánczozott ajkára, mikor onnan az ablakból észrevette Schramm ösztönös mozdulatát.

Nemigen szenvedhette ezt az embert. Vetélytársa volt valamikor, — hja, komoly vetélytársa, ifjú szép éveikben, s épp a Lízli körül. Akkoriban persze még kíváncsú, fiatal teremtség volt a Lízli, erős-mellű és domború-csipőjű, nem olyan, amilyenné azután összeaszott. Hm, hm, vajjon nem lett volna-e okosabb, ha nem vetelkedik érte annyira, hanem szépszerével átengedi Schrammnak? Milyen másképp fordulhatott volna sok minden! Hadd kesergett volna ez vele éveken át s hadd temetné ez most! . . .

— Na, de ugyan miket gondolok én itt össze?! — utasította rendre magát nagy-gyorsan. — Igenis, én temetek; én! És Lízli nem éri szégyen! Láthatja mindenki!

S miként imént a Schramm, most Gottslahm Antal is épp úgy tokába duzzasztotta vékony nyaka fölött az állát, amikor ünnepi komolyan nekiindult, hogy megadja elhunyt feleségének a végső tiszteességet.

*

Lassan, egyenesen, méltóságteljesen ment, egyáltalán nem pillantva oldalt. Mert miért nézzen ő másokat, mikor más mindenki őt nézi?!

A gyülekezet ügyis tisztelettel nyit utat neki. Alacsony, vézna emberke, de olyan tekintély övezi, hogy ettől a termete is szinte kétszer akkorának látszik. A tisztelet megilleti azért is, mert ő az élő központja mostan itt mindennek, a tekintélye azonban máskülönben is megvan, már régebből.

Mert bizony sokat tesz, ha valaki kereskedő. Mert bizony úgy van, hogy csakis a pap, a jegyző, a tanító előzi meg őt a falu rangsorában. Viszont szent igaz, hogy a további rangsorban csak mögötte foglalhat helyet inaros-társaival Schramm, hogy utánuk már az egyszerű parasztok következzenek, végül pedig a napszámosok és hasonlók — a nincstelének. Ámbár, ha azt vesszük, kinek nincs és kinek van valamije, akkor meg a papot, jegyzőt, tanítót is megelőzve, egészen elől áll ő: Gottslahm Antal! Úgy ám, egészen elől, mivelhogy így hozza magával a pénz, a vagyon, ami mindenek-előtt-való! Ó, Gottslahm Antal teljesen tisztában volt ezzel. Teljesen tisztában.

Megállt tehát a koporsó mellett az őt megillető helyen és állt tudatos pózban, hosszú percekig csak saját jelentőségébe elmélyülve.

Amde egyszerre kikököntette valami ebből a sajátos merengéséből, hogy egyetlen pillanat alatt észrevegyen mindenkit, mindent, aki és ami rajta kívül van: díszes ornátusában a papot, a kegyesekkel a ministráns gyerekeket, a kántortanítót s emögött Schrammmal az énekkart, fénylő sárgaréz trombitáival a zenekart, a szorongva feketélő néptömeget és a kapu előtt a cifra halottaskocsit. Egyetlen pillanat alatt látta meg mindet Gottslahm Antal, ahogy felriadt merengéséből.

A pap kissé rekedt, de mélabús hangja riasztotta fel:

— Oremus pro fidelibus . . .

— Requiem aeternam . . . — zendült meg a pap hangját százszorosán felülmúló erővel az énekkar.

— Hát igen, kezdődik. Kezdődik a ceremonia — bólintott Gottslahm Antal.

Rámeredt a koporsóra:

— Hát igen, Líz! Most aztán mingyárt visznek. Majdnem olyan pompával visznek, mint az öreg plébánosunkat nyolc évvel ezelőtt. Meg lehetsz elégedve; igen. Látod-e onnan bennről a parádét? Hallod-e az éneket?

Félfüllel maga is figyelte az éneke:

— Circumdederunt me . . .

A dallam már gyermekkorából megragadt benne valahogy, tehát ösztönös-hangtalan utána-dúdolt néhány ütemet.

— Szépen énekelnek — ismerte el.

De nyomban megint a koporsóhoz fordult gondolataival:

— Igen, Líz! Nem panaszkodhatsz és senki sem mondhat rám semmit. Ami tőlem telt, mindent megtettem, hogy szégyenben ne maradj.

Schramm semmiesetre se temethetne így. Pedig . . . Na, most már mindegy! Most már visznek nemsokára és az egész falu elkísér utolsó utadon. Biztosan lesznek vénasszonyok, akik sírnak is. De látod-e: én nem sírok! Én nem!

Kiegyenesedett, felegyenesedett, keskeny mellét kidüllesztette.

Erőltetett pózát azonban ismét csak letörte a pap hangja:

— Pater noster . . .

És térdre csuklott ő is, miként az egész gyülekezet.

A kántor előmondó Miatyánk-ját a nép csendes mormogással folytatta. Mindössze egyik irányból hallatszott hangosabb imádkozás.

Odapillantott.

— Ó, hát ezek is itt vannak?! Persze!

Két hervadó-sorba jutott vénlány; az „úri“-rendből valók. A postáskisasszony, meg a pap gazdasszonyának a húga. Hát szintén eljöttek, persze. Ők tudják, miért; Gottslahm Antal is tudja, miért. Igen. Hm. Hiszen mondhatna erről egyetmást, de hát . . .

— Amen!

Az imának vége s immár más köti le az általános figyelmet; Gottslahm Antalét is.

Percnyi élénk mozgolódást feszült csend vált fel. Az énekesek, a zenészek hangjegyeket szednek elő. A kántor körülnéz, kivár néhány gyors torok-köszörülést, aztán magasraemelt kézzel vezényel: eins, zwei, drei! És zenekari kísérettel máris felhangzik a szomorú búcsúztató ének. Szép, valóban szép! Látható áhitattal hallgatja mindenki s lassankint mindenkinek feltűnik arcán a teljes megelégedés. Nem, Gottslahm Antal igazán nem verte fogához a garast, nem sajnálta a költséget, amikor így rendelte meg a temetést ezzel az énekkel. Mert szép, valóban szép! Szíves-örömet elhallgatná bárki bár-

meddig. Ó, akármeddig is. Csakhogy sajna, ennek is vége szakad egyszer, mint mindennek az életben. A tömeg még néma-mozdulatlan egyideig, de a kántor és a karmester már elégedett mosollyal intenek egymásnak: nagyszerűen ment! minden vágott, mint a karikacsapás! — s erre suttogva-zsibongva megéled a tömeg.

Ami következik, az is szokott rendben, fennakadás nélkül perdül.

Hatan felemelik a koporsót, viszik a halottaskocsira.

És felsorakozik és megindul a menet.

Az élen a keresztvivő fiúk, utánuk a zenekar, énekkar, kántor-tanító, aztán a ministránsok, pap, halottaskocsi, emögött magányosan Gottslahm Antal, ömögötte a férfiak csoportja, leghátul az asszonyok, leányok.

— Miserere . . .

A zenészek kivörösödött arccal fújják a gyászindulót, a nők egyhangú morajjal imádkozzák a Miatyánk-ot s közbül a férfiak pedig — megtárgyalják a terméskilátásokat. Mind egyszerre.

Gottslahm Antalnak is, ahogy lassú léptekkel haladt a meg-megdöccenő halottaskocsi után, mind egyszerre kellett hallania a zenét, az imát, de legfőbbképen a tereferét maga mögött. Talán ez is érdekelte leginkább.

— Most Fiegler szólt . . . Ezt Rung mondta . . . Ezt meg Schmidt . . . — ismert rá a hangjukról mindegyikre.

Egész érdekes volt ezt így találgatni, míg csak meg nem zavarta valami.

Egy illatot érzett meg hirtelen; afféle „úri“ illatot. Jól ismerte azt. A postáskisasszony, meg a pap gazdasszonyának a húga használják. Nos igen, ezek ketten itt vannak a közelében. Az úrinőknek megvan az a kiváltságuk faluhelyen, hogy még ilyenkor sem vegyülnek össze a többi asszonnyal, leánnyal, hanem a férfiak közé keverednek; ezek ketten hát szintén idetolták magukat a közelébe. Hm. Ők tudják, miért; Gottslahm Antal is tudja, miért. Amikor Lízl hosszú betegsége kedvezőtlen fordulatot vett és kitudódott, hogy menthetetlen, már akkor kezdődött. Máról-holnapra mindennaposak lettek a házában; nem is együtt ketten, hanem rendszerint külön-külön. És hogyan szorgoskodtak a beteg körül! Hogyan kedveskedtek övele! Ó, nagyon is átlátszó volt a játékuk! Lízl is hamarosan ráeszmélt céljukra, de ha kettejükkel továbbra is nyájas maradt, mint szemtől-szembe mindenki idegennel, — övele bizony cudarul veszekedett. Cudarul, csúnyán. Ami féltékenységgel tizenöt éven át gyötörte, azt most mind felhalmozva zúdította reá. Hogy legalább várja ki, míg még életben van, legalább addig ne szemérmetlenkedjék! Azután majd akár már másnap kezdheti a két meszelt-szépséggel, ha éppen ez az ízlése! Hiszen látnivaló, hogy egyik se ellenkezne! Segédjegyző, tanító nem akadt hörgükra, hoppon maradtak, megvénhedtek, immár tehát őhöz is leereszkednének! . . . Hó, hogy micsoda?! Hogy „leereszkedni“?! Hát ő: Gottslahm Antal! — ő

nem ér fel holmi segédjegyzővel vagy tanítóval?! Uri viseletben jár, ruháit a városban veszi; hát mit kifogásolhatna rajta valaki?! De meg: pénze is van, vagyona! s ez, igen, ez kellene most ezeknek, amiként csak ezért választotta annakidején Lízl is őt a Schramm helyett. Csakis ezért, semmi másért! Igen!

Tizenöt év elfojtott sok keserősége kívánczozott ki egyszerre Gottslahm Antalból:

— Hát hogy tudjad, Lízl: ezen az utadon még elkísérlek, de ezzel aztán bevégeztük egymással! Egyszersmindenkorra végeztünk! Én bizony nem sírok utánad; hallod-e?! Árva könnyet sem ejtek! nem én!

Hogy még sírni? Siratni? Á! . . .

Tizenöt éves házasságuknak egyetlen olyan órájára sem tudott emlékezni, amelyikre szívesen gondolna vissza. Csupa civódás, gyűlölködés, veszekedés. Pedig milyen másképp képzelte el az egészet! És nem rajta múlt, hogy mégis idefejlődött minden; igazán nem rajta, egyedül Lízlen. Amilyen hideg számítással nyújtotta kezét Schramm helyett neki, ugyanolyan számító erőszakoskodással rendezte el aztán házasságukat. Kezdte a cseléden, kinek már másodnap kiadta az útját. Mert igen, Gottslahm Antal úgy tervezte, hogy az ő felesége játsszék majd éppen olyan dámát, mint például a jegyző felesége, s ezért már eleve cselédről gondoskodott számára. Igen, csakhogy ez a cselédlány nagyon is helyre-leány volt és egyébként bármilyen szorgos, másodnap repült a házból. Helyébe maga Lízl fogadott fel egymás után olyanokat, lomposokat, lomhákat, hogy förtelem volt rájuknézni; — Isten tudja, honnan szedte elő őket mind! Hasznukat nemigen vette, mégsem változtatott elhatározásán, hanem inkább súrolt, mosogatott a cseléd helyett sajátmaga. Keze eldurvult a munkától, hangja rikácsoló-érdessé lett az állandó szitkozódástól, — mindegy! csak szemrevaló valaki ne kerüljön az ura közelébe! Mert a féltékenység ördöge lakozott ebben az asszonyban, vagy micsoda. Lehet, hogy csupán pénzféltő számításból, de emiatt is mennyi-mennyi perpatvar következett; ó, mennyi-mennyi! Mingyárt az első héten, attól kezdve, hogy Lízl egyszer épp olyankor jött be a boltba, amikor ő kissé megfogdosta Fleischer Náncsit. Hiszen igaz, Fleischer Náncsiról mindenki tudta, hogy senkivel sem ellenkezik és kegyeit nemcsak a legényeknek osztogatja, hanem házasembereknek is, ő azonban: Gottslahm Antal! — akár meg is esküszik, hogy akkor még nem gondolt semmi ilyesmire. Éppen csak hogy kissé kedves volt a leányzóhoz, mivelhogy az üzlet megkívánja a kedveskedést és a vásárló asszony-nép szereti, ha csiklandozzák hiúságát. De hát Lízl ezt nem akarta megérteni. Amiként azt sem, hogy nem vész kárba, ami szagos-szappant ajándékba adott Fleischer Náncsinak, hiszen tisztelesen megtéríti az árát, lévén a legjobb vevőjük. Hiábavaló volt minden magyarázat. És ezután egymást érték, mindennaposak lettek a csúfnál csúfabb perpatvarok; jaj, mindennaposak teljes tizenöt éven át . . . Talán, hm, talán másképp megy minden, ha gyermekük született volna! Csakhogy gyermek nem jött a tizenöt év alatt egy sem. S ez sem őrajta múlt, bizony nem őrajta, hanem bizony, hogy egye-

dül Lízlen. És itt aztán igazán nincsen helye semmiféle ellenvetésnek. Mert ezt aztán csakugyan bizonyossággal mondhatja. Igen, holt-bizonyossággal.

Egy név rebbént el Gottslahm Antal ajakáról:

— Trúdi!

Ajka szélén öntudatos mosoly jelent meg, mikor így maga elé sóhajtott a nevet és szívét meglelégedett öröm járta át, hogy Trúdi szintén itt van közelében, mert valahol hátul a leányok között együtt-jön vele a menetben.

*

Trúdi szegről-végről rokona volt Líznek, de szegény sorsban élő, ki miután a városban megtanulta a mesterséget, a környékbeli úrinőknek varrogatott. Mintegy félévvel ezelőtt, amikor súlyosra fordult a betegsége és bizonyos lett, hogy immár menthetetlen, akkor egyszerre eszébejutott Líznek a szegény rokon. Elhívatta és nyomban ott is tartotta, hogy lássa el helyette a házat, — rendes havibérért ugyan, de azért mégsem ment egészen cseléd-számba, csak úgy félig-meddig. Nos, akárhogy vesszük, mindenestre csodálatos volt Líz! hirtelen-jött elhatározása. Tizenöt év keserves tapasztalatai alapján Gottslahm Antal ezt már akkor sem tudta megérteni, máig sem tudja megérteni. Mert Trúdi nagyon is csinos leány, mosolygó-arcú, gömbölyű-termetű; és szorgos leány, kedves leány, — ő, nagyon kedves! Hát igen, közelkerültek egymáshoz, jóba lettek egymással és . . . hm, igen, alig tíz napja, Trúdi szégyenkezve, szepegeve, sírva megsúgott neki valamit. Talán azt hitte, hogy ő is meg fog ijedni? Hohó, dehogy ijedt meg! Inkább kurjongatni szeretett volna nagy örömeiben! . . .

S Gottslahm Antal szépen-hosszan elmélázott most mindezekén.

De szinte elállt a szíve verése is, olyan rémült-hirtelen rezzent fel a nagy csendre, merthogy egyszerre elhallgatott a zene, az ima és terefere mögötte.

Megérkeztek a temetőhöz.

A különös csend és a nyomán támadt torlódás azonban mind-össze egy percig tartott, csak addig, míg hatan megint le nem emelik a koporsót a kocsiról, hogy így vigyék be a halottak birodalmába. A következő percben már rákezdí a kántor:

— In Paradisum . . .

És újból elindul a menet és nem-ceskély tolongással a sírgödör köré tömörül mindénki.

S ekkor Gottslahm Antal egyszerre csak meglátta Trúdit, éppen szemben magával, a sír tulsó partján. Most már nem érdekelte senki-semmi más, egyedül Trúdi. Nem érdekelte, hogy a pap már folytatja a gyász-szertartást, és nem érdekelte, hogy végül ismét felzeng a szép búcsúztató ének; minden gondolatával Trúdit ölelte körül.

Nézte, elnézte, ahogy ott áll a tulsó parton; — mintha csupán-csak néki állna ott s mintha éppen ez a sír kapcsolná össze őket!

Nézte, elnézte, hogy milyen helyes asszony lehetne belőle, mennyire az ő ízlése szerint való! Nem, egyáltalán nem tudta megérteni Lízlt, mi lelte, hogy azok után a lompos és lomha nőszemélyek után, utolsó heteire épp Trúdit hozta a házhoz. És csodálatos-mód soha-soha egyetlen zokszó sem esett miatta. Pedig eléggé feltűnhetett Lízlnak sok minden. Mert amint Trúdi megkezdte szolgálatát, azontúl Gottslahm Antalnak mind megett a kényelme, amit tizenöt éven át annyira nélkülözött. Reggelenként, mihelyt felnyitotta szemét, már ott látta ágya mellett szépen kifényesítve a cipőit; a ruhája is mindig gondosan kitisztítva; a mosdóvízért sem kellett többé sajátmagának kimennie a konyhába. Ha pedig távozóban volt otthonról, Trúdi rögvést kéznél temett, hogy segítségére legyen, megigazítsa nyakkendőjét és felöltőjéről lekefélje még az utolsó pelyhet is. Nem, ezt Lízl sohasem tette. Aztán meg, amivel Lízl tizenöt év alatt sem tartotta érdemesnek törődni, Trúdi bezzeg hamar kitudta, melyek a kedvenc ételei és rendszeren ezek kerültek asztalra. Mégis soha-soha egyetlen zokszó sem esett emiatt. Holott ugyanakkor a féltékeny szidalmak özönét kellett végighallgatnia amiatt a másik kettő, a postáskisasszony és a pap gazdasszonyának a húga miatt. Furcsa! Különös! Hát lehet megérteni egy ilyen asszonyt? Vagy hát — ó! — micsoda? . . .

Mintha valami cikázó fény villant volna fel Gottslahm Antal agyában.

Hogy hiszen — igen, hiszen maga Lízl rendezte meg így az egészet! A mindig ridegen számító Lízl! Igen, ő maga!

És egyszerre csupa meleg érzés áramlott át Gottslahm Antalban.

— Lízl!

De Lízlt a koporsóban már eresztik le a sír mélyire.

— Lízl!

De a pap már fogja az ásót és ráhányja az első földet.

Valahogy tudatlanul, inkább gépiesen követte a pap példáját és hajított le maga is néhány göröngyöt a mélybe.

A göröngyök kísértetiesen megdübörögtek a koporsón.

És erre csak kicsordult szeméből a könny: a legőszintébb emberi könny.

Gottslahm Antal sírt! Siratta Lízlt. Aki mégis jó asszony volt, a tiszta jószág volt, ilyen jót tett vele és Trúdival. Gottslahm Antal sírt!

Ámde a göröngyök kísérteties dübörgése nem tart sokáig. A koporsóra mind nagyobb földtömeg kerül, a sír-gödörből hamarosan sír-hant lesz, melynek fejéhez odatűzik a fakeresztet — s ezzel: vége a ceremóniának! mindenki mehet útjára!

Gottslahm Antal bólintott egyet:

— Úgy lesz, Lízl, ahogyan akartad! Mert magam is úgy akarom! Elveszem, feleségül veszem Trúdit!

Megfordult, indult.

Alig egy röpke pillantásra méltatta a postáskisasszonyt, meg a pap gazdasszonyának húgát, hogy még mindig ott állnak, mintha csak neki akarnák mutatni magukat. Békák, ti ugyan leshettek! — és ment tovább. Ment, míg Schramm mellé nem ért. Ezzel szótlan-melegen kezet szorított, aztán ment tovább. Ment lassan, méltóság-teljesen, de immár egyenest kifelé a halottak birodalmából: — ne fújják azok ott künn még sokáig ezt a szomorút!

Künn a kapu előtt ugyanis felsorakozva áll a zenekar és fújja a gyászindulót az oszladozó tömegnek. Fújják, ahogyan illik, bússzomorún, míg csak el nem hagyja a temetőt Gottslahm Antal. Hanem akkor, de azon nyomban átcsapnak egy pattogó vígba, amolyan talp-alá-valóra, merthogy így sokkal-sokkal jobb: vidáman járni az életet.

S a tavaszin ragyogó égből a nap bőkezűen szórja Isten aranyát a földre.

(Budapest, 1927.)

Vida Péter.

ESZMETÖREDÉKEK.

HEIM PÁL.

1875—1929.

Neve fogalom tudományos körökben, szereplése példakép az orvosok előtt, személye a reménytelenségben megtört anyai szíveknek a segítséget hozó reménység s nekünk tanítványainak a lelkesedésével magával ragadó Mester, aki tudását, szívét elsősorban nekünk ajándékozta. Hát lehetséges az, hogy nincs többé, lehet-e, hogy igazi apostoli tevékenységét nem folytathatja tovább? — nem tudjuk elhinni. De nem tudunk megnyugodni sem, hogy épp övele szemben volt oly kegyetlen a Sors s, akkor ragadta el, amikor vágyait elérte s nem adott neki időt tovább nagy tervei kivitelére. Siratják mindnyájan; akik mint embert ismerték, vigasztalhatatlanok vagyunk, mi, akik éreztük szeretettől sugárzó vezetésének hatalmát, tanításának meggyőző erejét s akiknek kibontakozását, fejlődését az apa gondosságával s a Mester büszkeségével kísérte, de gyászol az egész nemzet, mert eltávozott a Tanár-Bácsi, aki a magyar jövő törekény kis embervirágait magához emelte s optimizmust sugárzó szeretetével, fanatikus hit-tel, nagyon nagy tudásával s lelkiismeretes gondossággal az életnek, a hazának megmentette. Szeretet és jóság, hit és lelkesedés, tudás és munka, önzetlenség és szerénység együtt és olyan harmóniában csak benne összpontosul, ezért volt egészen kivételes egyéniség, ezért oly általános és őszinte a szomorúság.

Budapesten született 1875-ben. Tanulmányait is ott végezte s mint fiatal orvos a Stefánia-gyermekkórházban kezdte B ó k a y tanár mellett gyermekgyógyászati tanulmányait. Amikor szaktudásának alapjait megvetette, külföldre ment s előbb C o m b e s mellett Lausanne-ban volt, majd Boroszlóba ment C z e r n y -hez, akinek a modern csecsemőgyógyászatot megteremtő munkálatait csodálattal figyelte s előbb tanult tőle; majd egyik legértékesebb és legkedvesebb munkatársa lett. Onnan hazatérve a modern csecsemőgyógyászatot hazánkban ő terem-tette meg, apostoli hivatottsággal művelte, terjesztette, tanította. Nagy tehetségét és tudását hamar megismerték s elismerték. Az Irgalmas-rend buda-pesti kórházának gyermekosztályán csak pár évig működött, mint főorvos, 1907-ben a budapesti egyetemen magántanárrá habilitálták a csecsemőgyógyászat-ból s 1918-ban egyhangú meghívás útján a pozsonyi egyetem gyermekgyógyászati katedrájára került. Nagy ambícióval kezdte el Pozsonyban a klinika megszervezését, a csecsemővédelem megalapozását, de nem soká folytathatta: az összeomlás után el kellett Pozsonyt hagynia, egyetemével Budapestre menekült s átmenetileg a Fehér-Keresztben folytatta munkásságát. Az egyetem menekü-lése után mindenki bizalma ő felé fordult s a legnehezebb időkben a rektori méltóságot csak ő viselhette. Budapesti nagy népszerűsége nem tartotta vissza attól, hogy egyetemével Pécsre menjen s itt az őt karakterizáló lelkesedéssel s opti-mizmussal kezdett előlről mindent: üzembe hozta új klinikáját, alkotott, terem-tett, munkatársakat nevelt, rövid idő múltán az ő tehetségétől, alkotó erejétől lüktetett minden az egyetemi városban. A csecsemővédelem országos megszerve-zése, irányítása, vezetése az ő kezében volt letéve s nála a leghivatottabb he-lyen. Személyesen járt a falvakban, vigasztalt, terjesztett s ő maga akarta min-denhol látni hol és mit kell tenni. Az idén elérte vágyát: B ó k a y professzor nyugalmba vonulásával egyhangú meghívás útján került a budapesti katedrára, ahol egy hónappal ezelőtt tartott első előadásán oly őszinte örömmel és lelke-

sedéssel ünnepeltük. De munkáját új pozíciójában csak elkezdni tudta, október 23-án eltávozott, elvitte a Sors különös tragédiájából az a betegség, amelynek pathológiájával életének utolsó esztendejében oly kimerítően foglalkozott.

Tudományos munkássága, mely a magyar és német szaklapok révén általánosan ismert, nevét híressé, naggyá tették. Egyénisége annyira gazdag volt ismeretekben és problémákban, hogy féltékenységgel szórta tanítványai között, akiknek nem főnöke volt, de megértő barátjuk, aki szeretettel tanította, biztatta és irányította, édes fiainak tekintette őket. A magyar orvos-társadalom: büszkeségét, mi, tanítványai: fejlődésünk felett féltő gondossággal virrasztó apánkat siratjuk Benne.

(Szeged.)

Hainiss Elemér.

BUDAPESTI FILOZÓFUSOK.

A nyugati filozófia helyzetére nézve, ma két tény különösen figyelemre-méltó. Az egyiket abban kell látnunk, hogy az autonóm, azaz minden keresztény-középkori tradíciótól elszakadt filozófia, amely ugyan még nem egészen Descartes-al, de minden esetre Descartes óta fokozatosan kifejlődött, mindinkább saját célkitűzéseitől távolodni, szétagolódni-bomlani kezdett. Ez a szétagolódási processzus vagy pozitív, vagy negatív irányban megy végbe. Ahol az utóbbi eset áll fenn, ott a filozófia láthatóan egy *tragicizmus* felé evez, mely a Calvin-féle teológia visszáját képezi. Scheler, Unamuno, Berdjajew és némely mások tragicizmusát úgy tekinthetjük, mint Karl Barth és csoportja dialektikus teológiájának pendant-ját. És ez a tragicizmus semmiképpen sem szorítkozik csupáncsak a filozófiára. Hermann Hesse és Thomas Mann a legjobb tanuk rá, hogy a szépirodalomban is mindinkább teret hódít. A forma maga is, bármily megvesztegető különben, ezeknél a férfiaknál az általános szétbomlasztó munka szolgálatába áll. Itt mintegy a halál ijesztően szép maszkjává válik, mint azt Hermann Hesse *Pusztai farkas*-költeményei és Thomas Mann novellája — a *Halál Velencében*, vagy a *Várdshegy* című regénye — bizonyítják.

Azonban ott, ahol a filozófia bomlási processzusa pozitív eszmei irányban megy végbe; láthatóvá válik, hogyan rombolják egymást lassan a szkepszis és a relativizmus és mint törekszik minden gondolat arra, hogy az autonóm filozófia célkitűzéseit lassanként ismét felemelje és olyan régióba irányuljon, amely némileg rokon azzal az objektív léteszmével, amelytől Descartes, Spinoza és Kant óta eltávolodtunk.

Különösen feltűnő azonban, hogy ezzel az utóbbi jelenséggel még egy második tény is van összefüggésben. Talán a következőképpen lehetne ezt jellemzi: A Nyugat felbomlásban lévő autonóm filozófiáját lassanként, a legkülönbözőbb oldalokról, mind szorosabban kerítik be; az antik-középkori léteszme mindig erősebben kifejlődő kritikai és egyszersmind újrafelépítő aktivitása jelentkezik a nagy nyugateurópai dekadens terület szélein. Már ma ki lehet mondani az alapos reményt, — ha némiképpen szabadulni tud az ember a kornak majdnem általános pesszimizmusától s nem hagyja, hogy szemeit ez a pesszimizmus elhomályosítsa, — hogy a kornak ez az átcsapása a következő évtizedekben mindig intenzívebben lesz érezhető, feltéve természetesen, hogy a még substantiaerős szellemi rétegek ebben a történelmi pillanatban, felelősségteljes missziójuknak mindjobban tudatára ébrednek.

A bekerítési akció, a már régen túlhaladottnak tekintett *objektív léteszmé* részéről, ma már mindenütt tisztán látható. A gyűrű, mely nyugatról, délről és keletről övezni kezdte a vérszegénységében sorvadó nyugati liberalizmus dekadens területét, minden nappal erősebb és zártabb lesz. Ha nem tévedek, a nagy párharc, amely ma nálunk mindenhol autonóm filozófia és keresztény szellem között, üressé vált liberalizmus és substantiaerős hit között folyamatban van, a francia intelligenciában vette kezdetét.

Franciaországban Voltaire szarkazmusára egy Renan iágy, elégikus historizmusa következett. És éppen ez a kétségbeesett szentimentalizmus, egy erőteljes lökessel, az intelligencia oly sok rétegének a régi hagyományhoz való visszatérését segítette elő. Éppen Franciaországban, ahol a kétségbeesés — már 1870 után nemsokára — a legérzékenyebben vált érezhetővé, hogy azután hirtelen átcsapjon az ellentétbe: „une désolation qui s'achève dans la prière” (kétségbeesés, mely imában végződik). Franciaországban Paul Bourget és Joris Karl Huysmans óta sok, dekadenciába belefáradt lélek lépett Durtal-nak, Huysmans ismert regényei ama hősének útjára, aki az *A Rebours* élvezet-hajhászó Des Esseintes-jéből, az *En Route* trappistanövendékévé alakul át. Franciaországban Renan követői közül sokan érezték a megértés titokzatos, szívenütő hatását („le coup magique de la conversion”), Huysmans hőséhez, Durtal-hoz hasonlóan, hogy azután hosszú küzdelmekben az értelem és hit meghasonlását, az akarat feláldozásával egyengessék el. S ez teljesen érthető is. Mert Ars néhai plébánosa (hogy a francia nép csodálatos alakjai közül csak egyet említsünk) nem hiába apostolkodott 44 éven át ennek a népnek a szolgálatában. Franciaország szentjei az ő helyettesítő áldozatukkal, észrevétlenül, belülről győzték le Voltaire keserű szarkazmusát és Renan iágy historizmusát. Így lett Franciaország katholicizmusa, vagy helyesebben a francia intelligencia katholicizmusa olyas valami, mint a nyugat kezdődő regenerálódásának összejtje. Franciaországból kiindulóan ez az új mozgalom azután lassanként a többi román államra, így első sorban Olaszországra is áterjedt s azután csakhamar a régi limeshatáron túlra Németországra és Ausztriára is mind érezhetőbben érték át rezgései.

Hasonló módon nyúl bele most már néhány év óta bizonyos orosz intelligencia-rétegek keresztény gondolkozása a nyugati szellemi mozgalom káoszába. Berdjajew ugyan még a megalkuvókhoz tartozik, azokhoz a túlokos kompromisszumosokhoz, akik azt hiszik, hogy az autonóm gondolkozásmód Prometheus-ideálja és az ókor odaadás-ideálja között hidat lehetne verni. Így Berdjajew bizonyára azt hiszi, hogy a luciferi tettek zsenialitását és a keresztény szentséget egymással kibékítheti. Ez azonban egyszersmind merész és félrevezető is. És épp ezért éppen olyan határozottan visszautasítandó, mint Barès és Maurras sokat emlegetett politikai katholicizmusa, akik egy lelki magatartás gyümölcseit le akarják aratni, anélkül, hogy a lelkiületet komolyan vennék. Ez egyszersmind A és Non-A is volna, tisztességtelenség és hűtlenség, amelynek ott nem lehet helye, ahol a legvégső döntésért folytatott harcról van szó.

Van azonban Berdjajew mellett az orosz gondolkozóknak egész sora, akiknek valóban komoly a célja. Itt csak Bulgakow-ra utalunk, akinek német fordításban előttünk fekvő könyve — *A filozófia tragédiája* (Reichel-kiadás, 1927) — minden fenntartás nélkül ismét a hit filozófiáját hirdeti. A filozófia tragédiája Bulgakow-nál nem jelent egyet a filozófia tragédiájával általában. Sokkal inkább jelenti: a nyugati, autonóm, pelagianikusan-elvilá-

giasodott, abszolút deduktívan értelmezett, a tudást szentségtelenül követelő értelmi filozófia tragédiáját. És így igen komoly, igen mélyreható kritika az, amelyet Bulgakow ezen különös álláspontjáról a nyugati filozófia felett, egész kiterjedésében Spinozától Kanton át Hegelig gyakorol. Könyve tehát ezzel a bekerítési akcióhoz csatlakozik, melynek bemutatását itt röviden megkíséreltük.

*

Délkeleten a katolikus eszmének egy egészen különös hatóterét kell felkeresnünk: Ausztriában. Az, hogy Bécs és Páris között bizonyos szellemi rokonság áll fenn, egészen érthető. Mindketten évszázados központjai a katolikus tradíciónak, amint egyébként mindketten a felvilágosodás mozgalmának is központjai lettek. De abban is bizonyos analógiát mutatnak, hogy már korunk nagy átalakulása előtt mindketten kiküldötték intelligenciájuk pionírjait: Voltaire és Renan szelleme ellen. Amik Párisban Paul Bourget, Paul Claudel, Joris Karl Huysmans voltak, az volt pl. Hermann Bahr Bécsben. Ő is régen bejárta már Durtal útját, még mielőtt az intelligencia szélesebb rétegei erre az útra szánták volna magukat.

A katolikus Ausztria azonban egészen különös módon nyúlhatott bele korunk filozófiai regenerálódási mozgalmába. Hiszen csak most kezdik világosabban áttekinteni azt, ami 1900 óta, sőt talán a múlt század 70-es éveitől, a német filozófiában egész lassan haladó átalakító munka tekintetében történt katolikus körökben. Bizonyosan sok helyütt hálátlanok és meg nem értők az iránt, ami bizonyos osztrák gondolkodók befolyása alatt történt. De el fog jönni az idő, amikor világosan elismerik majd azt a hatalmas lökést, amely a filozófiában szinte észrevétlenül ment végbe és amely a problémákat a *kantianizmustól* az *antik-középkori ontológia* irányába felé eltolta. Sőt talán rendkívül előnyös volt erre a mozgalomra nézve, hogy mintegy kryptogamszerűen ment végbe. A középkori léteszme részéről jövő közvetlen akció ellen a *kantianizmus* természet-szerűleg minden rendelkezésére álló eszközzel védekezett volna. Így azonban mintegy észrevétlenül lepték meg a régen túlhaladottnak vélt eszmék és lépésről-lépésre szorították ki szubjektivistikus pozíciójából.

Ha azonban az ember egyszer áttekinti ezt az egész teljesen titokban végbement akciót, akkor a legnagyobb csodálkozással kell ismét megállapítania, hogy néha egyetlen embernek csöndben alkotott műve mint nyer a korszakos fejlődés egy bizonyos áttörési helyén majdnem százados jelentőséget. Bernard Bolzano neve, Husserl *Logikai vizsgálódásai* óta közzsájon forog. De vajjon ki ismerte Bolzano-t, amikor évtizedes, a logika terén folytatott csendes munka után 1848-ban Prágában a tollat letette? És ki gondolta volna, hogy ennek a katolikus papnak és rendkívül egyszerű gondolkozónak kutató munkája — hirtelen, a századforduló táján — a német filozófiában forradalmat fog kelteni? Ő maga, életében nem nagyon törekedett munkái kiadására. Néhány barátja adta ki tudománytanának négy kötetét 1837-ben Sulzbachban. Ez volt az a mű, amelyben Bolzano a *Satz an sich*-, a *Vorstellung an sich*- és a *Wahrheit an sich*-ről szóló tanaival a logika nagy reformját bevezette, amely azonban a valóságban a filozófia reformját általában jelentette. Mert ez a tan alapján véve nem pusztán tiltakozás volt a logikában való pszichologizálás ellen. Sokkal inkább tiltakozás volt benne általában a kantianizmus ellen. És uta-

lás volt benne arra, hogy a filozófiai problematikában ismét követelni kell a visszatérést az öntudatról a létezés-re. És így már Bolzano élete munkájában végbement az a nagy tengelyfordulás a szubjektumról az objektumra, amely ma egész korunk számára az új kultúrmozgalom szállóigéje. Bolzano egy genealogiai sorozat kezdete lett, amelyet a következőképpen lehetne rövid formulában kifejezni: Bolzano genuit Brentano, Brentano genuit Meinong—Husserl, Husserl genuit Scheler—Nikolai Hartmann. De természetesen itt már megakad az ember. Mert Ausztria *brentanizmusa* német talajon időközben nagyon rossz fordulatot vett. Scheler időközben saját munkáját ismét semmivé tette és Nikolai Hartmann objektivisztikus ismeretelmélete háttérül a postulátorikus atheizmust leplezte le. Irracionalitás-tézise oly messzire ragadta őt, hogy végül a tárgy viszonya az abszolút létezőhöz a szellem számára egyáltalán materiális felismerhetetlenségi okká lett. És ezzel ismét Kant tanaitól Spinoza filozófiájára tértünk volna vissza. Az idealizmus a kantiánusok formájában ugyan el van intézve, de az abszolút *Ding an sich*, mint vak hatalom, fenyegetően emelkedik a lét háttérében és így a helyett, hogy előre jutottunk volna, ezen az oldalon még csak jobban visszavettünk.

*

Mi következik azonban az utolsó évtizedek mindezen tapasztalataiból? Azt hiszem, végül egyszer nyíltan ki kell mondanunk. Az eredmény t. i. az, hogy a modern filozófia saját erejéből nem tud többé kijutni abból a zsákutcából, amelybe jutott. Ha ez lehetséges lenne, akkor a Bolzano—Brentano—Husserl-akciónak végül is kielégítő eredményhez kellett volna vezetnie. Mi marad tehát hátra? Csak az az egy, hogy Bolzano eszméit végre egyszer *katholikus gondolkodók* karolják fel és a kantianizmus veszélye nélkül saját eszmei irányában vezessék tovább. Itt van azonban az a pont, amelynél a *katholikus gondolatkeletkezés* egy újabb körére Bolzano eszméivel kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet. Szándékosan mondom, hogy erre a körre figyelméztetni kell. Hogy mennyiben fogadhatók el új gondolatképződései, hogy a további fejlődésre nézve mennyiben tekinthetők gyümölcsözőknek vagy vitathatóknak: azt az ilyen új gondolatképződésben érdekeltek kritikájára kell bízunk.

A két budapesti filozófusról, Pauler Ákosról és Brandenstein Béla báróról van szó. Mindkettő a legszigorúbb értelemben *katholikus gondolkodó* és mindketten Bolzano-ból indulnak ki s emellett a Husserl-féle phänomenológia hatásait is fölvelték magukba. Kettőjük között különben a következő jelentékeny különbség is fennáll. Pauler Ákos, Brandenstein Béla mestere; közelebb áll Bolzano *Wahrheit an sich*-tanához, mint tanítványa. Ez utóbbi ebben az egy pontban, amely természetesen igen lényeges pont, Bolzano-n és Pauler Ákoson is túlhalad. De Brandenstein mesterének és Bolzano-nak igazság-realizmusától egyformán eltávolodik és gondolkozásában inkább Aristoteles felé orientálódik. És még egy másik momentum is feltűnik rajta. Brandenstein rámutat arra, hogy a középkor trinitológiai irodalmában a legfinomabb fogalmi megkülönböztetéseket lehet tanulmányozni. Ez nagyon jellemző, mert azt mutatja, hogy Brandenstein kezdettől a finomabb szellem-metafizikai érdeklődést tanúsítja. Nem ok nélkül fedezhető fel nála különös előszeretet Fichte iránt, akitől fontos kategóriákat át is vett. Ma is igazolható még, hogy a német idealiz-

mus képviselői közül éppen Fichte az, aki a szellem metafizikáján a legmélyrehatóbban töprengött.

Pauler Ákos magyarul ír. Szerencsére a múlt évben munkáinak egyike német fordításban is megjelent. Ennek a könyvnek a címe: *Grundlagen der Philosophie* (Walter Gruyter kiadása, Berlin, 1926, 348 l.). Ez a mű egyike a legkitünőbb bevezetéseinknek, mert megvan az az előnye, hogy mindent átfogó és rendkívül világos. És megvan az a további előnye, hogy a hagyományra és Bolzano-ra való támaszkodása ellenére rendkívül eredeti és önálló. Sőt némelyik részében a legjobb értelemben vett teremtő munka. Nemcsak érinti a kérdéseket, nem csupán felgöngyölíti a problémákat, hanem tovább is viszi őket a megoldások felé. A fejezetekhez csatolt történelmi kitérésekben ugyanezt az alkotó eredetiséget árulja el. Az embernek igazi öröme telik ezekben a történelmi kitérésekben. Nála nem találunk semmit a lágy *hisztorizmus*ból. Itt férfias szellem beszél, aki bár tisztelettel viseltetik a gondolkozás története iránt, mégsem engedi saját gondolkozói lelkiismeretének gerincét meggörnyedni a történelem előtt. Alkotó már ott is, ahol a legújabb principiumokból levezetve tagozza a filozófia fő problématerületeit. A filozófiai gondolkodás öt nagy alapterületét ismeri: logikát, etikát, esztétikát, metafizikát és ideológiát. A felosztás okát nála magánál lehet nyomozni s az ember azt találja, hogy itt a gondolatok valóban maguktól ebben a felosztásban és ebben a zártágban jelentkeznek. A részletekben — a logikában és az ideológiában — fedezhetjük föl a legtöbb önálló további munkát. Különösen abban a részben, amit ő *ideológiának* nevez. Itt valóban: átfogó *tárgyteóriává* építik ki a phänomenológiát. Különösen tanulságos a subsistentia különböző módjairól szóló fejezet, amelyben rendkívül szerencsésen épít tovább régi aristotelesi gondolatokat.

Még egy másik momentumra kell röviden utalnunk. T. i. kitűnik, hogy Pauler Ákos a filozófia öt alapterületét, melyet megkülönböztet, ismét teljesen egységes principiumok szerint tagozza. Ez egész művének különös szilárdságot és zártágot kölcsönöz. Nézete szerint minden tudománynak négy alapproblémája van, amelyek mindenütt egységesen, minden sajátlagosan keresztülhúzódnak: 1. az alapelemeké, 2. a relációké, 3. az osztályoké vagy kategóriáké és 4. az abszolútum problémája. Ez a négy probléma visszavezethető az identitás, a koherencia, az osztályozás három logikai alapelvére és a belőlük levezetett korrelativitásra. Minderre csak futólag mutatunk rá. Aki a könyvet tanulmányozásra kezébe veszi, azonnal el fogja ismerni, milyen sok új szellemi országot nyit meg ez a derék filozófiai munka.

Egy hiánya mégis van Pauler Ákos gondolati rendszerének és ez, mint már említettük, túlságosan merev ragaszkodása Bolzano *Wahrheit an sich*-tanához. Ez theizmusa ellenére is ebben az egy tekintetben a Kant utáni logizmus némely képviselőihez közelíti.

*

Itt van azután az a hely, ahol tanítványa — Brandenstein Béla — szokatlan teremtő erővel nagy mesterének művét eredeti módon folytatja.

Ennek a fiatalos gondolkodónak egyébként ránk, németekre nézve egy egészen különös előnye van; t. i. német nyelven ír és így a német kultúrmunka köréhez csatlakozik. Onnan magyarázható ez, hogy nagyatyai részről német leszármazású. A von Brandensteinok ma is élnek Thüringiában. Egyébként protestánsok. A mi filozófusunk nagyatyja azonban 1848-ban Magyarországra vándorolt be s ott katolikus magyar nőt vett feleségül. Azóta a

Brandenstein-családnak ez az ága katolikus. És Brandenstein Béla élete legnagyobb szerencséjének tartja, hogy egészen katolikus légkörben nőtt fel. Különben észre lehet ezt venni, a legjobb értelemben, filozofálásán. Mert ahogyan ez a férfi filozófál abban, a *katholikus higgadság* legnemesebb formája nyilvánul meg és a gondolatokat nagy, klasszikusnak nevezhető nyugalommal adja elő. A stílus is hasonló jelleget mutat. Ez a fiatal filozófus olyan egyszerűséggel ír, amilyenhez a filozófiában már régóta nem vagyunk hozzászokva. Néhány furcsaságát, melyek helyenként feltűnnek, annak a rovására kell írni, hogy anyanyelve tulajdonképpen magyar és hogy a német nyelvterület legészélsőbb periferiáján él. Ha gyermekien nagy és szép mivoltát helyenként munkájából kiérezzük, mindig újra arra kell emlékeznünk, hogy szerencsésen öröközt ifjúsága volt. Mindenek előtt két embernek kell hálásnak lennünk, akik ezt a fényes szellemet idáig oly szépen vezették: mestérének, Pauler Ákosnak és Schütz Antalnak a budapesti teológiai tanárnak, aki őt teológiai dolgokban mindig meg tudta óvni minden tudományos hibridségtől.

Ez a még igen fiatal gondolkodó eddig csak egy könyvet adott ki, ez a *Filozófia alapvetése* c. művének első kötete (Niemeyer kiadás; Halle, 1926, 599 l.). De talán szabad elárulnom a fiatal szellem majdnem hihetetlen alkotóerejének jellemzésére, hogy ezen az első köteten kívül már rendszerének négy további kötete kéziratban be van fejezve. A második kötet a *matematika filozófiáját* tartalmazza kerekded egészben. A harmadik és negyedik kötet a *metafizikát* tárgyalja. A további kötetek az *etikával* és *esztétikával* foglalkoznak és a *trinitásról* szóló kötet fogja az egészet bezárni.

Már az előttünk lévő első kötet egész világosan elénk tárja gondolatvilágának képét. Brandenstein Béla ezt a kötetet egy rövidre szabott tárgyelmélettel vagy *ontológiával* kezdi. Az ontológiáról való fogalmát azonban nem szabad összetévesztetni az erről a diszciplináról való hagyományos fogalommal. A tárgyelméletben csak a létezésnek a valóságot megelőző elemeivel foglalkozik. A tulajdonképeni valót a metafizikában vizsgálja majd. Nála a tárgy (*Ding*) fogalma minden egyáltalán elgondolható magában foglal. És most a tárgyelméletben a létezésnek a következő három határozmányát különbözteti meg: 1. a tartalmat, a tiszta valamit, a tiszta milyenséget; 2. a formát, amely ezt a valamit önmagával szilárd összefüggésbe hozza; 3. az alakulatot, mint a quantitativ léteységet, tehát azt a momentumot, amely egy tárgynak a megszámlálhatóság jellegét adja. Az alak és alakulat talán egyezik azzal, amit a skolasztikában *unum transcendens*-nek és *unum numeri*-nek neveznek. A tartalom, forma és alakulat három határozmányja a dolog lényegében hármasság. Egymással korrelativok, természetesen a tartalom, forma és alakulat egészen határozott sorrendjében. A tartalomnak van formája és a tartalomnak és formának van alakulata.

A tárgyak azonban különböznek egymástól azon momentum tekintetében, amely rajtuk, mint „sajátos“ előtérbe lép. Három különböző tárgycsoport van tehát: tartalomtárgyak, formatárgyak és alakulatú tárgyak. Ennek megfelelően három filozófiai alaptudomány van. A tulajdonképeni tartalomról szóló tant Brandenstein, Aristoteles $\tau\omicron\delta\epsilon\ \tau\iota$ fogalma után, tartalomelméletnek vagy *totiká*-nak nevezi. Az elnevezés furcsa alakjáról lehet vele vitázni: de, amint mondja, egyelőre még nem tudott jobb szót arra találni, amit ebben az elméletben teljesen újonnan felépít. A tulajdonképeni formáról szóló elméletet formatannak vagy logikának nevezi. A tulajdonképeni alakulatról szóló elméletet a matematika filozófiájában építi ki.

A filozófia alapvetésének előttünk fekvő első kötete a tárgyméleten vagy ontológián kívül, melyről már beszéltünk, még a tartalomról szóló tant vagy *tolikát* is tartalmazza és igen eredeti feldolgozásban a formatant vagy logikát. Az utóbbiban, amely a kötetnek a nagyobbik részét teszi, az a régi óhaj valósul meg, hogy a logikának az ontológia alapvetésén kell felépülnie. Brandenstein Béla e tekintetben komolyan fogott a problémához s különösen érdekes lesz az ő kategória-tanát azokkal a vizsgálatokkal összehasonlítani, melyeket Nikolai Hartmann legújában egészen más alapokon kezdett meg.

*

Amennyire lehetséges volt, ebben az új budapesti filozófus-körre való utalásomban minden kritikától tartózkodtam s csak a figyelmet hívtam fel az újabb filozófiának legjobb értelemben vett *katholikus akciómezejére*. Mindenesetre úgy látszik azonban, hogy a jövőben ennek a körnek eddigi munkásságát megkülönböztetett érdeklődéssel kell követni. Néha-néha húzódoznak a *katholikus filozófia* fogalmától. Vajon joggal-e vagy sem, az még alapos vizsgálatra szorul. Azt hiszem, nem szabad félni a katolikus filozófusok létezésétől, ha oly termékenyítően és alkotóan lépnek föl, mint ez a két budapesti gondolkodó. Így azt hiszem méltányos, ha a jövőben a katolikus gondolkodók idősebb nemzedéke, mint Baeumker, Ehrle bíboros, Hertling, Geyser, Grabmann, Dyroff, Schneider Artúr, Ettlinger, Wittmann, Mausbach, Switalski stb. mellett és a katolikus gondolkodók ifjabb nemzedéke — Przywaran, Guardini, Eschweiler, Jansen Bernát, Hildebrand, Behn, Steinbüchel, Steffies, Demí stb. — mellett ezt a két nevet is felemlítjük: Pauler Ákos és Brandenstein Béla.

(Köln.)

Peter Wust.*)

A LEGNAGYOBB BŰN.

Dans un temps comme le nôtre où la complexité croissante de la vie laisse à peine la temps de lire, où la carte de l'Europe a subi de remaniements profonds et est à la veille d'en subir de plus grands encore peut-être, où tant de problèmes menaçants et nouveaux se posent partout, vous m'accorderez qu'on a le droit de demander à un écrivain d'être autre chose qu'un *bel esprit* qui nous fait oublier dans des discussions vicieuses et byzantines sur des mérites de pure forme, que nous pouvons être envahis d'un instant à l'autre par un double flot de Barbares, ceux du dehors et ceux du dedans.

Marcel Proust, *A l'ombre des jeunes filles en fleurs*, I. 1924 : 44.

Igaza van Császár Elemérnek: nincs *l'art pour l'art* . . . Soha még annyi lelkiismereti problémát nem állított maga elé az irodalom, mint a háború óta. Ha a XVIII. század ideálokat rombolt és a XIX. század új eszményeket propagált, a huszadik század megint visszatér az Ember belső győtrődéseire, a morál és az élet konfliktusához, a tizenhetedik századi analizishöz, a Szellem és Anyag harcának tragikus átéléseire.

Nem az államforma, nem a társadalom berendezkedése áll az irodalom

*) Peter Wust kölni filozófus író, akinek több munkája feltűnést keltett: *Die Auferstehung der Metaphysik, Naivität und Pietät, Dialektik des Geistes*. Folyóiratokban is élénk, főleg kritikai tevékenységet folytat. Az itt közölt tanulmány magyarra fordítását Kappel Gyula dr. végezte. Szerk.

előterében, hanem az a kérdés, hogy a visszavonások, világnézetek kavargó harca fölött milyen legyen az új Ember, aki lelkében az emberiség belső megváltottságát hozza. Európai író ma csak az lehet, aki a végső emberi és égi kérdésekre keres feleletet. Ez az irodalom ma már annyira filozófiai és tudós orientálódású, hogy csak kiválasztott publikumhoz szólhat és végképen elszakadni látszik a mesélő, leíró, „realista“, anekdotamondó és szórakoztató szépirástól.

*

André Thérive, akinek neve ebben az új „lelkiismereti“ irodalomban az elsők között áll, nem szépirodíró, de éppen ebben kulminál irodalmi értéke. A legnagyobb bűn — *Le plus grand péché* a regény címe — ősi theologiai kérdés, Éva bűne, az eredendő bűn, amely „regény“-be konkretizálva is olyan absztrakt probléma marad, hogy érdeke és értéke a *profanum vulgus* előtt nem is lehet az ilyen szellemi konstrukciónak.

Konstrukció egy morális kérdés illusztrálására és mégis élettel teljesebb, mint az úgynevezett valóságábrázolások. A regény alaphangulata a janzenista pesszimizmus, vígasztalan kétségbeesés az ember halálra-rendelt bűnössége fölött: egyik dokumentuma annak, hogy a háromszázéves kontroverzia ma sem jutott nyugvópontra — sőt csak most kezd igazán irodalominspiráló élmény lenni*) — és hogy a katolicizmus belső energiái ma is könnyen terelik a gyöngye lelkét predesztináció és terméketlen rigorizmus felé.

Az atmoszféra párás és ködös, nincs az egész könyvben egyetlen mosoly sem, az író nem fölényes magaslatról nézi a szereplő bábúkat, hanem szentül hisz benne, hogy kozmikus igazságokat szimbolizálnak. A hősök hétköznapisága sem azért van, hogy valami társadalmi „tendenciát“, az író részéről „szimpáthiát“, a szenvedőkkel való együttérzést fejezzon ki. Mintha önmagát is gyötörni akarná az író ezzel a komor hétköznapisággal. Egy átlag-katonatiszt, — Léonard-nak hívják, de ez nem fontos — aki valami titkos belső pálfordulással ráeszmél erotikus emberi életének céltalanságára és bűnösségére . . . Szakít a sexualis élettel, — de ez csak külső tünet és a rubensi szerető alakja csupán elmuló derű a történet vásznán — és a neofita buzgóságával szuggerálja magába a lemondás, a hússal való spirituális szembehelyezkedés életbölcseletét. A pálfordulást egy titokzatos Idegen idézi föl benne, akinek alakja úgy jön-megy, mint valami démonikus Memento, amely kaján gyönyörűségét találja abban, hogy az Ember elé hullaarccokat mutogat. Ez a janzenista Apostol, aki fontos pillanatokban fölbukkan, néha olyanformán, mint valami lelkiismereti Mumus, — a másik végletet adja háttérül a főalakhoz, aki az anyagiasság és aszkézis között vergődik, amíg minden össze nem omlik körülötte.

Az, hogy a regény a múlt század közepére — 1857 — flamand területre, később pedig egy francia faluba van lokalizálva, de minden „couleur locale“ és úgynevezett korraiz nélkül: csak növeli a történet szuggeratív erejét. „Cselekmény“ alig van, de a „bonyodalom“ mégis jelentkezik: egy nő személyében, akinek filozófia-mentes, százszázalékosan női alakja kizökkenti a hőst a vígasztalan téttlenség morális útjáról. Léonard, aki visszatért ősei földjére, gazdálkodni és meghalni: elcsábítja a lányt, akinek megjelenése a banális emberi élet újabb fátumszerű végzettségét hozza a sűrűre moralizáló elé. Lélekben aszkézissal: ismét a legnagyobb bűn, a testiség ölébe hull, az örök halálmenet parancsát be-

*) V. ö. *Széphalom* 1929: 253.

teljesítve. És mialatt önmaga bűnbe temetkezik, tudatalatti morális ösztönével tönkreteszi a nővére boldogságát: nem engedi férjhezmenni, elriasztja a nyárspolgár-örökemberi boldogságtól az égi Morál nevében, amelyet önmaga számára már elvesztett. Eredmény — és itt mintha az író fatalizmusa keverné a rosszat-hozó kártyát —: a szenvedő és szenvedni született nővér egy társadalmilag alatta álló férfi karjaiba kerül. Ismét bűn és bűn, bár ezúttal csak kísérlet, mert a végrehajtást maga a fivér akadályozza meg, az ősi családi Erény kapujába állva a rigorizmus pallosával . . . Mintha érdemszerző cselekedet lenne mások boldogságát a spiritualizmus fantómja kedvéért tönkretenni.

A többi aztán logikus kifejtet: a nővér vízbe öli magát, a szerető menekül a Morálnak halált-lehelő légköréből — pedig Léonard jószándékkal és őszintén ígért házasságot, ami azonban csak a nyárspolgári morál előtt enyhítő körülmény — és a főhős magára marad, életcél nélkül, testiségében örökké kielégületlenül és morális meggyőződésében örökre megingatva: körülötte mindenki tönkre megy, mégis ő a vesztes a sivár teremtésben, amely az összes létező világok között a legrosszabb, — mert élnie kell, továbbharcolnia a test és lélek harcát. A halál gondolata elveszi az élet örömét . . . Nem lehet mondani, hogy ezért a sivár konkluzióért fródott volna Thérive regénye, de ez a konkluzió a janzenizmusnak is — mint életeszménynek — csődjét jelentené, ha nem volna a regényben épen az a szép, hogy *esztétikai fikció*, nem pedig valóságábrázolás, még kevésbé tendenciá-mű. Ez csak a véglétes szituáció maximuma, de úgy látszik a janzenizmus még mindig eleven szellemi erő, ha ilyen fikciókat tud inspirálni. Az esztétikai épület szépsége úgy állítja elénk ezt a nagy szellemi örökséget, hogy — levetkőzve a harcos gesztust, Rómával és jezsuitizmussal szembehelyezkedő gallikanizmust, — a maga csupasz emberiségében álljon előttünk: ilyen módon a janzenizmus, politikailag neutralizált formájában, termékeny esztétikum maradhat hosszú időig.

A filozófiátlan, kalandok után szaladó, anekdotáknál időző vagy szociológiai propagandát űző regényirodalomban a *Le plus grand péché* kevesek szigete lesz. De nem is szükséges, hogy nagy tömegek népesítsék be a kiváltságos szigeteket.

(Szeged.)

Zolnai Béla.

SCHUBERT.

Részletek a szerzőnek a Dugonics-Társaságban tartott fölolvasásából.

Ismert pszichológiai tény, hogy egy-egy nagy név hallatára lelkünkben felbukkan a név tulajdonosának képe. Mert minden ismertebb név mögött tudatunkban ott él az illető névhez tartozó arc, alak, egy-egy jellemző mozdulat. Ha ma Schubertet emlegetik, ki ne látná élénken maga előtt pápaszemes piros-pozsgás, mosolygós arcát, köpcös alakját, amint színes, vállgalléros köpenyében, sétapálcával a kezében gondolatokba mélyedve rója Bécs utcáit? A jelenet maga a legtisztább biedermeier: a kedélyes város a megelégedetten sétáló nyárspolgárral. Ennyit árul el Schubert külseje és külsőleg ilyennek is látszik ez a kor. De ha az idő kerekét több, mint száz évvel visszafelé fordítjuk és egy kissé beleéljük magunkat Schubert korába, mást is fogunk látni.

1815 . . . A bécsi kongresszusnak vége, megalakult a Szent Szövetség és a három hatalmas uralkodó azt hiszi, hogy Napoleon leverésével, Európa új

térképének elkészítésével, a forradalmi eszmék letörésével és a nemzeti érzés sárbatiprásával végleg sikerült helyreállítania a lelkek békéjét. De a nyugalom csak látszólagos, mert a forradalmi eszmék termékeny talajba hullottak, a nemzeti öntudatra ébredt polgárok milliói továbbra is szabadságról, testvériségről és egyenlőségről álmadoznak. A polgárság, amely a XVIII. század aránylag nyugodt élete folyamán erősen megszorodott és anyagiakban is gyarapodott, hiába akar megszabadulni a feudalizmus és az arisztokrácia bilincseitől; a mindent elnyomó politikai hatalom ezt lehetetlenné teszi. Pedig a polgárság érzi, hogy számánál és súlyánál fogva őt is megilletné már a közéletben való szereplés. Politikai téren ez lehetetlen, annál nagyobb gondot fordít tehát önművelésére, mert megérzi, hogy a műveltség lesz az a terület, amelyen még vezető szerephez juthat.

*

A polgárság lelki élete is átalakul. Az a sok eszmény, amelyet a polgárság a francia felvilágosodásból a német klasszikus irodalom közvetítésével megismert, az 1815 után bekövetkező erős reakció folytán megvalósíthatatlannak bizonyult. A mindinkább növekvő lelki gazdagság kénytelen volt — tettek hiányában — más irányban, befelé érvényesülni és ez lelki elmélyedésre vezetett. Divatba jön a romantika, a szinte beteges szentimentalizmus, az önanalízis, az emberek érzélgőssé, színpadiasakká válnak. Minthogy szerfelett megnövekszik a lirizáló hajlam, a lírai költészet hatalmasan fellendül és a próza háttérbe szorul. Legmagasabb műfajnak a verselést tartották. Ha valakinek egy kis ritmikus érzéke és rímelőkészsége volt, már verseket írt, akár volt költői ihlete, akár nem. Rettenetes dilettantizmus fejlődött ki ezeken a délutáni triccs-traccsokon, amelyeket ma zsúroknak mondanánk: a vendégek verseket szavaltak, sőt színdarabokat is játszottak olyanformán, hogy a szerepeket egymás közt felosztották és úgy olvasták a darabot.

*

Különösen kedvezett a biedermeier-kor fojtott hangulatosságának a zene. A közállapotok feletti elkeseredés csak a zenében tudta magát teljesen kiélni és ezért nagyon találó az a megállapítás, hogy a biedermeier-kor elsősorban zenei intuícióval volt megáldva. Ebben az időben születtek meg minden idők legszebb zenei alkotásai: a beethoveni szimfóniák, Schubert dalai, Schumannnak hol álmodozó, hol meg szenvedélyes lírája, Mendelssohn tündéri romantikája. A zenével való foglalkozást épűgy a műveltség elengedhetetlen részének tartották, mint a költészetet. A szebb és ismertebb verseket nagyon sokan megzenésítették és ebben a formájában adták elő, úgyhogy sok Goethe- és Heine-vers képe csak a hozzáírt dallal együtt élt az emberek lelkében. Hihetetlen módon elterjedt a házi zenélés, aminek oka a kor hangulatán kívül az is, hogy abban az időben nagy művészek nem jártak oly sokszor és oly nagy számban hangversenyezni, mint ma, a külön hangversenyzenekarok, az operaelőadások száma is kisebb volt. Az arisztokraták zártkörű házi hangversenyei a polgárság részére nem voltak hozzáférhetők, azok a polgárok tehát, akik szerették a muzsikát, kénytelenek voltak maguk zenét tanulni. Különösen a férfiak körében általános a zenetanulás. Inkább kedvelték a vonós hangszereket, mint a zongorát, mert ez utóbbit csak ennek a kornak végén kezdik tökéletesebb formában gyártani. Az énekkultúra is általános volt, ami nem utolsó sorban annak a következménye, hogy a népszerűbb operarészletek az akkori primitív zongorákon csak

úgy voltak élvezhetők, ha énekeltek is hozzá. Akinek csak valamelyes hangja is volt, szívesen látott tagja lett a zenei társaságoknak. A házi muzsika, főleg a kamarazene ilyenformán szerves része volt a zenei műveltségnek, nem úgy, mint ma. Egykorú feljegyzésekből tudjuk, hogy ezeken a házi zenéléseken valóságos operaelőadásokat is tartottak a házi műkedvelők. Itt is fellépett tehát a dilettantizmus, de inkább csak reprodukív téren. Az általános zenei kultúra minden extenzivitása mellett is azonban kissé felszínes volt, hiszen még nem lehetett kellően megalapozva. Még az olyan lángelmék is, mint Goethe, inkább a könnyebb zene, az opera és a ballett felé vonzódtak és így érthető, hogy Beethoven hőszi nagyságát, Schubert kolosszális tehetségét a kortársak közül csak kevesen látták meg.

*

Schubert nem volt nagyon szerelmes természetű. Mindössze két nő játszik nagyobb szerepet életében. Alig 17 éves, amikor első miséjét előadják a lichtenthali plébániatemplomban. A szopránt Grob Teréz énekli, nem szép lány, az arca himlőhelyes, de a termete sudár, a hangja gyönyörűen cseng és nagyon muzikális. Ennyi épen elég, hogy az ifjú muzsikust meghódítsa. Teréz apja selyemgyáros és nagy zenekedvelő, akinek a házában állandó házi hangversenyeket tartanak és Schubert 6 évig szívesen látott vendég lesz náluk. Mikor azonban arról volna szó, hogy a lányt hozzáadják feleségül, a gazdag gyáros nem hajlandó lánya jövőjét olyan fiatalemberre bízni, akinek sem állása, sem biztos keresete nincs. Hat évig tart a nagy szerelem és végül is Teréz egy jámbor pékmesterhez megy feleségül. Schubert egy darabig még érezte ennek az első szerelemnek a fullánkját, de szerencsére nem vette túlságosan szívére a dolgot. Sokkal komolyabb második fellebbanása, ez azonban már a magyarországi kapcsolatokhoz tartozik.

Schubert két ízben is járt Magyarországon, ami sok magyar népzenei motivummal gazdagította művészi vénáját. Először 1818-ban jön közhírnök zene-tanítónak Eszterházy Károly gróf zeléshi kastélyába a Vág mellé, ahol 2 forintot kap minden óráért. Eleinte keserves leveleket ír, mert hiányzik neki a császárváros és a megszokott baráti kör, később azonban nagyon jól érzi magát itt. Esténként ő vezeti a házi hangversenyeket. A grófnak csinos basszushangja van, a grófnénak és Karolina kontessznak szép alt hangja; a nagyobbik lánynak, Máriának csodaszép szopránja, a tenorista pedig Schönstein báró. Ennek a pompás együttesnek köszönhetjük Schubert néhány szép vokális alkotását. A gögös gróf azonban csak a zenészt becsüli meg Schubertben, az embert nem. A cselédházban ad neki lakást, ablaka a baromfiudvarra néz és mint egyik levelében írja, mindennap 40 liba gágogására ébred fel. Az élelmezést is a cselédek konyhájáról kapja, a gróf egyszer sem ülteti le asztalához. Magyarországon akkor még nagyon lenézték a muzsikust. Másodszor 1824-ben hívják le Schubertet Eszterházyék. Karolina most már 18 éves és Franz nagy szerelemre gyúl a szép grófkisasszony iránt. Gondosan titkolja érzelmeit, egyszer azonban mégis csak elárulja magát. Amikor Karolina szemrehányást tesz, hogy neki még egy művét sem ajánlotta, azt feleli szemérmesen: „Minek, hiszen minden művem Önnek szól!” Karolina elérzékenyülve veszi tudomásul a vallomást és ettől kezdve hiába jönnek a grófi kérők, ő mindenkinek kosarat ad. Később már feltűnő is lesz a dolog és kezdik rebesgetni az emberek, hogy Schubert van a játékban. Lehetséges, hogy Karolina tényleg valami csodát remélt, ami megszünteti majd azt a tátongó társadalmi szakadékot, ami közte és sze-

relmese közt van, annyi azonban bizonyos, hogy mikor Schubert halálának híre elérkezik Zelészre, Karolina mély gyászt ölt és 16 évig nem tudja felejtetni Schubertet. Jó későn, elfonnyadva, testben-lélekben összetörve megy férjhez, de házassága nem boldog és 3 évi késői asszonyiság után ő is követi Schubertet.

A magyarországi tartózkodás azonban nemcsak érzelmi tekintetben játszott nagy szerepet, hanem művészi munkásságában is. Első ittléte alatt nagyon sok szép dalt ír, azonkívül itt születtek meg egy francia dalra írt és Beethovennek ajánlott *Variációi*, az első *Waltzerek*, a *VI. szimfónia*, 3 vonós négyes, a nagy *C-dúr Duo*, a *B-dúr zongoraszonda* stb. főleg magyar vonatkozású művei: a négykézre írt csodaszép *F-moll fantázia*, melyet Karolinának ajánlott, a *Divertissement à la Hongroise*, amely magyar néptáncok feldolgozása művészi formában és amelyre egy magyar parasztlány éneke inspirálta, a *VII. (nagy C-dúr) szimfónia* Andantéjának magyaros motívumai és végül a *Tokaji bor dicsérete* című kórus, amelynek szövegét Bacsányi János magyar költő felesége, Baumberg Gabriella, a híres német költőnő írta. Hogy mennyire megkapónak találta Schubert a magyar zene szépségét, aria jellemző, hogy hagyatékában egy sajátkezűleg leírt magyar népdalt találtak.

*

A dalokban nyilvánul meg Schubert lelke a legtökéletesebben. Nagyszerű érzelme és ízlése volt a megzenésítésre alkalmas versek kiválasztásánál. Összesen mintegy 90 költőt zenésített meg, leginkább Goethe, Schiller, Matthiesson, Mayrhofer-verseket. Legpompásabb dalai az *Erlkönigen* kívül a *Wanderer*, *Gretchen*, *Heidenröslein*, *Ständchen*, a *Szép molnárné* és a *Téli utazás* című dalciklusok, melyek mindig mélytűző briliánsai maradnak a dalirodalom kincsestárának.

Száz év telt el Schubert halála óta és ez a száz év bőven elegendő volt ahhoz, hogy az ő emberfeletti nagyságát a maga egészében feltámassza. Élete csupa tragikus ellentétből áll: sok gyermekes családból származik és család nélkül, nőtlenül hal meg; polgári eredetű és grófkisasszonyba lesz szerelmes; nem születik pedagógusnak és tanítani kénytelen; szereti szüleit és a művészi szabadságnak áldozatul dobja az apai otthont; csak úgy árad belőle a muzsika és dilettánsnak tartják; két kézzel rázza a zenei kincseket és legnagyobb műveivel nem tud szóhoz jutni; alig lát valami pénzt a munkájáért, de kiadói meggazdagodnak belőle; jól szeret élni és úgyszólván éhenhal! A hálás utókor könnyes szemmel zárandokol sírjához . . .

(Szeged.)

Eckardt Elek.

SOLILOQUIA.

Prohászka Ottokár naplóinak *Soliloquia* címmel való közzététele nagy föltűnést keltett a magyar sajtóban. A legkülönbözőbb pártállású orgánumok igyekeztek a maguk javára idézni a nagy író gondolatfoszlányaiból, amelyek a világirodalomban Pascal gondolatai mellé állíthatók. Az alábbiakban egypár irodalomtörténeti érdekű helyet közlünk Schütz Antal kiadásából.

Hazajövet Margitligetről azokkal a színekkel s fényekkel, azokkal a hajlékony látóhatárvonalakkal szemeimben, melyek mögött a pilisi szentek és ciszterciák askéta alakjait, áhitatos arcait, csuklyás fejét láttam, elhatároztam,

hogy elolvasom Békéfi művét, a pilisi apátság történetét. Hát olvasom is; elül egy hazafias, tirádás előszó, azután száraz adatok, *de papyro ad cartam* tudományossággal kiírva.

Hát látott ez az ember valamit, mikor itt járt s szemét a vén Pilis tar tetején, azután az erdős amfiteátrum lépcsőin s a hosszúra nyúló Dobogókőn jártatta? Nem mondott neki semmit, egy akcentusos szót, egy nüanszot hegyvölgy, a Pilis óriás, dachstein-formációs mészkő háta? Nem nyilalt föl szívében az erdők sóhajával az örök vágy, a férfias lélek szépségszomja, mely itt kereste Istent, a békét, s itt énekelt az eléggé soha ki nem ismert psziché sejtelméről, s itt imádkozta bele a csöndbe, a zugó erdőbe, a napsugaras izzásba, a levélhulló ősz színpompájába lelkét, nyugtalan szívét, epedését? Nem látta e lelkéket, mint ázott csőrű szomjas madárkákat a keresztény remény fájának ágain ülni s elvétele egy-egy édes melódiatöredéket mintegy félálomban kikezdeni? Nem szólt neki semmit az erdő misztikája, a barlangokban duruzsoló régi mesék suttagása? Hiába nézte talán tavaszkor a cseresznyefák fehér virágai menyasszonyi fátyolát, amint bodros s fehér mirtuskoszorúval koszorúzzák az ébredő tavaszt, a legszebb menyasszonyt? Nem szóltak neki a létbe beleomló, a melázó vidék szőnyegébe szőtt bokrok, a csipkerózsák, kankalinok? Semmit nem mondtak neki a természet, az Istenség szépség- és életszomjáról, mely a barátkámzsák közt is föllángol és a köznap s rögöket szétvágó munka szürkeségét, a kopottságot ünnepi szépségben váltja föl? Nem tudta, hogy e vidéken források nyílnak a trachit s a mészkő ölekezéséből, ott, ahol a kettő százados érintkezésben egymáshoz tapad s folyton hús forrást, enyhét, örömet, vigaszt fakaszt? Semmit? Semmit?

S azok a barátok, s azok az eusebiusi remeték, kiknek szívük is volt, kik itt merengtek, kik talán egy élet viharjainak megtépált hajósai voltak, azok nem lehettek rá lelket, forróságot, lázt s végre békét? Nem nézett bele a lelkükbe, nem látott képzeletükben rózsás reményeket, bátor kiindulásokat, leányarcokat, lovagiátékok tört kopjait? Semmit? S hogyan találták itt magukat, hogyan készültek el szívük szomjával, lelkük sebeivel, a vágyak, az álmok lázai-val? Talán fiatalon nyílt a lelkük az élet tavaszán, mint a cseresznyefák s meg nem értett sejtelmekkel: az élet iránt szent félelmekkel vonultak a pilisi cellákba, azaz, hogy köpados, kegyetlen termekbe? Vagy tán később jöttek s megtapasztalták, hogy a természet alakjait mindig kettéosztja, azért, hogy társaságban, szeretetben, örök vonzásban lengjenek? Hogy egymás felé tartsanak s az örök egységről s az egység teljéből kinövő kettősségről s a végtelen Háromságról tanuskodjanak? Az élet a többet, az örök Isten a háromságot, a halandó élet a párosságot követeli, az belőle kibontakozik. Ezzel van teleszórva az élet csodás erdeje s csalítja, ezzel a virágok szépséges helye, pártája . . .

Ah igen, hát aki a Pilis hegyein járt s történetét akarja írni, az nem tud nekünk semmit sem mondani az életnek itt kifakadó mélységeiről, sejtelméről; az nem látott angyal- s leányarcokat, szőrös, torzonborz szakállú s nyírott fejbűbű fejeket maga előtt elosonni? Semmit sem látott s beszélni akar? Ah, P. Békéfi, ön nagy tudós lehet, de a lelke csak szivacs s a szíve tintatartó s ön hiába beszél; az ön művében a Pilis, a régi szentség, az élet nem szólal meg s nem nő ki belőlük a meleg, a párás, a tapadó, az éneklő, a turbékoló, az enyelgő élet s ének! (1919 nov. 13.)

Mondtam E.-nek, ha 40 éves volnék mai fejemmel, a *janzenizmus* históriájának feküdném neki; tiszteletreméltó s tiszta erkölcsű kereszténység. Mi volt

vele? Nem volt-e tán visszahatás a racionalizmusra? Mert ime, a második tanulmányra érdemes probléma: a fölvilágosodottság — racionalizmus — elhajlás a kereszténységtől. Valahogy úgy volt, hogy formalizmusba, friss, fakadó lelket szököforrásai nélkül, fagyva tengett a kereszténység. Bűnök, alávalósággal könniveálva Franciaországban, főleg az alávaló, katolikus udvarban s másutt is parókák s harisnyák uralma alatt; sehol új érzelmi mélységeket nem nyitott, nem elégítette ki a szellemet, azaz, hogy nem tett tanuságot szellem- és lélekről. A racionalizmus volt a francia revolúció alá szántó eke! Ezt az ekét nem a gazdasági fejlődés barma húzta. A racionalizmus a ráció kultusza s annak fölmagasztaltatása az isteni kinyilatkozással szemben. A ráció fényforrásának nappá való deklarálása az örök fények leszerelésével. Hát hogyan lehet az? Bizonyára úgy, hogy az egyik fényforrás csillogott s a másik, az igazi, elhomályosodott. Az ész fiatalos, előkelő fölényvel lépett ki, s az imponált, bővült, elvonta a figyelmet, azaz, hogy eltompította az érzést a lét mélységei iránt. Fölületesség nélkül nem lehetünk racionalisták; de, hogy ily fölületességbe eshessünk, arra preparálva kell lennünk. Itt is az érzések, illetőleg azok hiánya dönt! A világnak meg kellett tapasztalnia anarchiában s a bomlásban az isteni erők szükségességét. (1919 nov. 16.)

*

A liberalizmus nyugatról ide táncos jókedvvel lebegett be. Mert hát nyugaton azt már elintézték; a haladó irányt Mill, Gladstone, Victor Hugo, aztán Björnson és Ibsen és Strindberg a magas északon győzelemre segítették. Csakhogy itt minálunk azt az egész névcsoporthoz valamiféle szolidáris társaságnak nézték s nem különböztettek a haladás követelményei és a hőbortok között. Nem különböztettek reformok és tagadások, Nietzsche-i túlzások közt. Pedig ha az ember veszi ezeknek az embereknek az életművészetét, elmegy a kedve a rendszertől. Hogy Nietzsche-t ne említsem, hát Strindberg milyen? Kirántotta a család, a magántulajdon, az állam, a társadalom pilléreit s mit tett helyükbe? Háromszor házasodott s végül nejeitől s gyermekeitől elhagyatva a *nacionalizmusba* gyökerezett bele. Nohát bizony bolond lyukból bolond szél fúj! (1920 jan. 24.)

*

A Rákosi-jubileumon Apponyi üdvözlétére Rákosi azt felelte, hogy valamint Nagy Sándor egykor fölkiáltott, hogy boldog ifjú (Achilles), akinek Homér volt dicsőítője: úgy mondhatja el ő is magáról, hogy boldog, mert Apponyi üdvözölte. Hát ez a jó vén Achillesünk a többi közt az ősi Achillestől abban is különbözik, hogy az ősi Achillesnek csak a sarkán volt sebezhető helye, míg a mienk tele van Achilles-sarkakkal. (1920 dec. 14.)

*

Beöthy Zsolt . . . valami nagy tudós lehetett „in der Silbenstecherei“ s más rokon tudományokban. Ezzel a jeles úrral volt alkalmam találkozni. Hál' Istennek, hogy kikerültem a gimnáziumban nagy alkotásának, Irodalomtörténetének magolását s hogy Szvorényi 114 lapját srófoltam csak be; e szakmából bizonyára ez is elég . . .

. . . történt, hogy 1921-ben a Dante-évben az Akadémia ünnepélyes ülésén Dante Istent imádó *Commediájáról* szólva jól levágtam Madáchot, akiben a pietásnak s a Fölség tiszteletének egy szikrája sincs. Ez olyan stilszerű „Di-

vina Commedia“, melyet káromkodó ember írhat — tele szemrehányással az Úr ellen s lepocskondiázásával az ég s föld Teremtőjének. Hlatkyt ez a szemtelen hang inspirálta a *Weltendämmerung* megírására. Kimenetkor találkoztam Beöthyvel. Hideg, ignoráló tekintetet vetett rám s elsietett. (1922 ápr. 30.)

*

Ugyan mit ettek ezen a Romain Rollandon? Nekem semmi élvezetet nem nyújt. De hát talán másoknak? *Habeant sibi*. Tegnap olvastam *Michelangelót* tőle. Erre csak egy megjegyzésem: ha az ember ezt olvassa s azután összehasonlítja Michelangelo leveleivel, az ugyanazt a benyomást teszi, mintha a püspöki kápolna stilizált, sovány, szögletes oroszlánát összehasonlítja a valóságos oroszlánnal. Agyonstilizált, egyes sajátságok szögletekké s élekké való kibökődése; azt a benyomást teszi, hogy nem igaz, hanem csinált dolog. Az egész karakter egy gyúrmány! (1924. jún. 5.)

VISSZHANG.

Az Est római tudósítója beszélgetést folytatott Gerevich Tiborral (okt. 13.) a modern művészetpolitikáról. Szóba került, hogy bizonyos körökben a nemzetietlenség vagy nemzetközség vádjával illették a moderneket. Gerevich mosolyogva mondotta: „Ezt nem egészen értem. Éppen a legrégibb magyar hagyomány, már Szent István óta, hogy mindig lépést tartottunk a világ legaktualisabb eszmedramlataival. Mátyás korában Magyarország átvette a renaissance művészetét és ekkor ez legalább is olyan modern volt, mint ma a kubizmus. Büszkének kell lennünk arra, hogy sohasem zárkóztunk el a világ nagy új eszméi előtt . . . Persze voltak mindig Kupa-vezérek is. Talán felesleges rámutatnom arra is, hogy a katolikus egyház mindig a legnagyobb mértékben felkarolta a modern művészetet. A nagy pápák mindig koruk legmodernebb művészeinek adtak megrendeléseket — és ma bauhausstíli katolikus templomok épülnek Németországban”.

*

Császár Elemér írja a budapesti egyetemi tanárok boroszlói látogatásáról: „A boroszlói feledhetetlen hét lezajlott, de hullámai nem csöndesedtek le s talán sokkal messzebb gyűrűznek, mintsem előre gondoltuk. Az az érzésünk, hogy ez a Németországban lefolyt egyetemi hét sokkal többet jelent, mint két egyetem tanári karának baráti és tudományos kapcsolatát. Ebben a találkozásban sokkal nagyobb jelentőségű események foghatnak meg: két nemzet-tudományának és két nemzet politikájának kapcsolata”. (Budapesti Szemle, 215 : 148.)

*

„Tagadom, hogy egy gyár, mely az esztétikai szempont teljes mellőzésével, merően utilitárius szempontokból épült, csunya, sőt azt mondom, ritkábban csunya, mint sok-sok épület vagy szobormű, amely kifejezetten azért emeltetett, hogy szép legyen”. (Ferenczy Valér cikkéből, Nyugat, 1929 : 507.)

*

„Akadémiánk nem hírességek múzeuma és nem lesz nyugalombavonulási helye a kiváló embereknek” — mondotta Mussolini az új olasz nemzeti Akadémia ülésén.

*

„Ha Csonkaország vagyunk, akkor szabjuk csonkaságunkhoz állami igényeinket is” — mondotta a hercegprimás a kath. nagygyűlésen. (Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a lelkieken spóroljunk és ne építsünk iskolákat, vagy templomokat.)

*

Jean Sapène francia újságíró nyilatkozott a Magyar Hírlap munkatársa előtt a nacionalizmus és európaiság kérdéséről: „Amint ma a nacionalizmus magában foglalja a helyi provincializmust, úgy fogja a jövő Európa nemzetek-főltéttsége összefoglalni a ma még ellentétben álló nacionalizmusokat. Mert a nacionalizmus meg fog maradni, csak sokkal tisztultabb formában. Meg kell őrizni az egyes nemzeteket, a nemzeti sajátosságokat, már csak azért is, mert hiszen az egységes európai művészet ezeken a különbözőségeken alapszik. Ha ezt elérjük, akkor például ha a magyar embert bárhol Európában meg fogják kérdezni, melyik nemzet fia, büszkén fogja mondani: Magyar vagyok, de ugyan-

olyan büszkeséggel fogja erre a kérdésre a kontinens határain kívül hangoztatni: Európai vagyok".

*

Ügylátszik ez a kérdés ma egész Európa intellektuális közvéleményét érdekli. Amedeo Giannini olasz államtitkár, aki nemrég nálunk járt, szintén ezt a kérdést tartotta szükségesnek egy interjuban fölvetni: „Igyekszünk olyan generációt nevelni, amely megérti a nagy olasz gondolatot, de ugyanakkor megérti Európa szívverését is. Mi fokozottan tanítjuk az olasz történelmet, de fokozottan tanítjuk Európa s a világ történelmét is, mert türehetetlen és szinte a komikum határán jár, hogy a történelmet mindenütt úgy tanítják, mintha a világ közepe a múltban, a jelenben s a távoli jövőben egyaránt az a piciny darab föld, vagy épenséggel az a város lenne, amelynek falai között a tanítás folyik. Ettől a hamis egocentrikus szemlélettől a modern Olaszország teljes sikerrel igyekszik megszabadulni”. (Pesti Napló okt. 22.)

*

Mihelics Vid okos fejtegetéseiből idézzük a következőket: „Hibás az a föltételezés, hogy a katolikus irodalom az az irodalom volna, amelynek termékeit válogatás nélkül bárkinek kezébe adhatjuk. Magunk sekélyesítjük el a katolikus irodalmat, magunk kompromittáljuk azt és tesszük lehetetlenné fejlődését, amikor egynek tüntetjük föl az úgynevezett fehér irodalommal. A leghatározottabban el kell ítélnünk azt a terjesztési propagandát és azt az ismertetési és hirdetői alaptönust, hogy ez vagy az a mű valóban katolikus, minthogy a művet a serdülő lányok is nyugodtan olvashatják. A fehér irodalom, a fehér színház igen tiszteletreméltó és igen szükséges pedagógiai eszköz, de nem az irodalom és nem a színház, különösen nem a katolikus irodalom és nem a katolikus színház. Az irodalom az egész életet maradék nélkül igyekszik megrajzolni, úgy festi az embereket, amilyenek. Az a regény, amelyet fiatal lányok számára kívánnak, ritkán teljesít áldásos szerepet: egy hamis világ képzeivel, nem létező romantikával tölti be a lelkiüket és csak annál nagyobb a csalódásuk, amikor álmaikból kilépnek a valóságba”. (Megjegyezni való, hogy ezek a sorok a jezsuiták folyóiratában, a Magyar Kultúrában jelentek meg, 1929 : aug. 15.)

*

Vass József a Szent Imre-kollégium jubileumán mondotta: „A Galilei-kör a kollégiumba tette át székhelyét és ide helyezték a rabbiképző intézet növendékeit. A kollégiumot pedig Szabó Ervin-kollégiumnak nevezték el. Az egyik napon egyik ifjú vöröskatoná felment a kollégium oromzatára és bakancsával lerugta onnan a keresztet. Ennek a szerencsétlen ifjúnak az lett később a sorsa, hogy a kommunistáktól agyongyálzott ifjúság ugyanazon helyről letaszította és halálát lelte”.

*

Hevesi Sándor nyilatkozatából: „Elkeserítő, mennyivel ügyesebbek a balkániak. Londonban eddig csaknem minden nemzet képviselője tartott előadást az egyetemen, még az albánok is, csak mi magyarok nem. A Shakespeare-társaság elnökénél történt, az elnök egy díszkötéses könyvet nyújtott át nekem. A könyv címe: Shakespeare Szerbiában. Az irigység szorította össze a szívem”.

*

Berecz Sándor írja Pittsburgból a Pesti Hírlap nov. 3-i számában: „Az amerikaiak büszkéek rá, hogy 120 milliós országuknak 642 egyeteme van . . .

(Ilyen arányban — hozzátehetjük — ötven magyar egyetem kellene, hogy legyen!) Legkisebb a St. Mary's-egyetem, ahol 15 hallgató és 7 tanár van . . . A newyorki Columbia-egyetem évi dotációja 18-szor annyi, mint az összes magyar egyetemek büdzséje". (Mit szólnak ehhez a magyar kultúra defetistái?)

*

Bármennyire is kerüljük a személyes polémia, kénytelenek vagyunk konstatálni, hogy Kosztolányi Ady-cikkét még az Ady-kérdésben egyébként óvatos Napkelet is dezavualta: „Milyen volt Kosztolányi vitairata? A kritikus szemében szürke, törékeny, érdektelen. Tisztelem a teljesítményt s tudom, ki Kosztolányi Dezső. De mit mondjak az ő öregágyú kaliberéről? Csak csodálkozom. Mi vehette rá, hogy a pestihirlapbeli ötletek játékospuskáit Adyra szegezze? . . . Csak le kell verni a fogalmazás vakolatát s akárki kimutathatja e vitairat építészeti hézagait. Mi ez az írás? Baklövés!" (Németh László cikkéből, Napkelet, 1929 : 388.)

*

Vass József mondotta Székesfehérvárott: „Költő, Mindszenty vagy Ady, nem tudná nyelvét kifejező szerszámává tenni egy pap lelki érzéseinek, mikor a huszonötödik évfordulón áll az oltár előtt".

*

„Az élet ostoba és tehetségtelen. Az élet még sohasem irt szép regényt, az élet még sohasem formált igazi drámát. Próbálja csak valaki lemásolni vagy pontosan megírni az életben megtörtént dolgokat. Abból sohasem lesz irodalom. Valamire való író nem is nyúl ilyen eszközökhöz". (Zilahy Lajos, Budapesti Hírlap nov. 3.)

ROSTA.

DIVATOS PESTI ÍRÓK.

Az 1890-es években Kiss József költő megindította és virágzó vállalattá tette a *Hét* című hetilapot. Munkatársai — a későbbi divatos pesti írók — gúnyolódva kritizálták nemzeti irányú kortársaik műveit s egészen más szellemben iparkodtak megszólalni, mint a hazafias hagyományokhoz ragaszkodó költők.

Pintér Jenő.

Kik voltak ezek a destruktív írók, akik Kiss József hazafiatlan zászlója alá szegődve már a múlt század kilencvenes éveiben megkezdtek a nemzetromboló munkát? Talán nem lesz érdektelen összeállítani Pintér Jenő lesújtó ítélete után a bűnösök listáját . . .

Ott találjuk mindenekelőtt Berzeviczy Albertet, az Akadémia jelenlegi elnökét, aki harmincéves korában, 1890-ben nem átalította cikksorozatát írni a *Hét*-be. Az, hogy Herczeg Ferenc tizennyolc évig volt a divatos pesti folyóirat munkatársa (1890—1907): ezek után igazán nem lephet meg senkit. Katholikus regényirodalmunk nagy alakja, Gárdonyi Géza, maga is tizenhét évfolyam gazdagításához járult hozzá (1891—1906, 1912).

A nagy magyar mesemondó, Jókai Mór, először hatvanöt éves korában ült le Kiss József destruktív asztalához, de akkor aztán tizenkét éven át hű is maradt a gúnyolódva kritizáló zászlóhoz (1890—1899 és 1903—4). Kozma Andor, a hazafias szatíra klasszikus lantosa, kilenc évig ragaszkodott a Kiss József-féle hagyományokhoz (1890—97, 1912). Rákosi Jenő, aki ugyancsak távol érezte magát a *Hét* szellemétől, 1891-ben mégis írt egy cikket a más szellemben iparkodók lapjába. Mit szóljunk Pekár Gyuláról, a hazafias hagyományok költészetének leghevesebb előharcosáról, aki tizenegy éven keresztül hordta az ellenséges igát a *Hét* szekere előtt (1891—4, 1906—12)? Szomorú dolog bizony ez, még a kormánypárti Mikszáth Kálmán sem kivétel, aki nyolc év folyamán gyakran talált megnyilatkozási térre a virágzó vállalatnál (1890—1902, 1906—10) . . . Népies-falusi-hazafias költők gyakran keresték föl a pesti aszfaltnak ezt a gyökértelen és tradíciótlan orgánumát. A kitűnő Szabolcska Mihály kilenc évfolyam díszét emelte. De olyan hagyományhű költők is, mint Ábrányi Emil (1890—1905, 1914), Bárd Miklós (1902), Dóczy Lajos (1890, 1902, 1906—8), Endrődi Sándor (1890—1901, 1907—8), Jakab Ödön (1890—1), Várady Antal (1890—3), Vargha Gyula (1915) és Zemplényi Árpád (1893—1907); valamennyien tanuságot tehetnek arról, hogy a *Hét* nem zárta ki hasábjairól a nemzeti irányú kortársak műveit.

Bátran állíthatjuk, szemben minden politikai ellenvéleménnyel, hogy a *Hét* a kilencvenes években a magyar intelligencia vezető embereinek megnyilatkozási orgánuma volt, nem pedig csupán egy destruktív töredéké. A haladó folyóirat munkatársai között olyan neveket találunk még, mint Ágai Adolf (1890—7), Alexander Bernát (1890), Ambrus Zoltán (1890—1907), Ballagi Aladár (1899), Bárony István (1890—1904, 1914), Bartók Lajos (1890—96), Berczik Árpád (1892), Cholnoky Viktor (1903—12), Csathó Kálmán (1906—7), Eötvös Károly (1890), Farkas Imre (1897—1909), Ferenczi Sári (1914—21), Gyóni Géza (1914—15), Harsányi Kálmán (1908), Heltai Jenő (1891—1906, 1913), Hevesi Sándor (1915), Justh Zsigmond (1890—4),

Kállay Miklós (1909, 1912—17), Kosztolányi Dezső (1906—1921), Krudy Gyula (1900—16), Malonyay Dezső (1890—95, 1902—7, 1914—16), Márkus László (1905—8), Móra Ferenc (1921), Móricz Zsigmond (1909, 1913), Oláh Gábor (1908—9), Petelei István (1890—1907), Pulszky Ferenc (1890), Radó Antal (1890—1900), Sajó Sándor, az Akadémia koszorús költője (1891—1900), Reményik Sándor, a későbbi erdélyi magyar poéta (1915—18), Sebők Zsigmond (1890—93, 1903, 1909), Szávay Gyula, az iskolakönyvek kedvelt költője (1891—1905, 1920), az arisztokratikus Szemere György (1907), a szürke Szomaházy István (1890—1901, 1907), Szöllősy Zsigmond (1895—1914), a tudós Tóth Béla (1890—1902, 1906—7) — és még másokat sokakat, a magyar irodalom és tudomány reprezentáns nevei közül. Hol itt a destrukció ebben az illusztris névsorban? Talán csak nem Tormay Cecíliára gondol a nagy magyar irodalomtörténész, a *Bujdosó könyv* szerzőjére, aki 1905 és 1908 között és 1916-ban szerepelt a *Hét* munkatársai között? Vagy talán Voinovich Géza gondolja, a *Budapesti Szemle* szerkesztőjét, aki szellemes és modern írásai-
val épen a *Hét*-ben tűnt föl a háború és forradalmak felé haladó magyar korszak előéveiben (1903—1906, 1915)? Olyan eminensül kereszténypárti írók, mint Lendvai István (1907, 1914), a „harmadik” Magyarország későbbi harcosa, Rozványi Vilmos, az *Uj Nemzedék* munkatársa (1919), Surányi Miklós, a *Nemzeti Ujság* vezércikkírója (1916—19) és Zilahy Lajos, az elegáns és fehér író (1913—17) — csak nem a destrukció lovagjai voltak, midőn a *Hét*-től kérték és kapták a nemzethez szóló trombitát?

Talán a többi munkatárs? Teljesség kedvéért álljon itt ezeknek a névsora is. Kiki kiválogathatja belőlük a maga destruktív íróját:

Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Berde Mária, Bíró Lajos, Bónyi Adorján, Bródy Sándor, Csergő Hugó, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Erdős Renée, a nagy katolikus, majd erotikus író, Feleki Géza, Fodor László, Forró Pál, Földi Mihály, Gellért Oszkár, Hatvany Lili, Ignotus, Juhász Gyula, Kabos Ede, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Kemény Simon, Lakatos László, Lengyel Menyhért, Marczali Henrik, Molnár Ferenc, Vajthó László, Osváth Ernő, Relle Pál, Rózsa Miklós, Sebestyén Károly, Szász Zoltán, Szép Ernő, Szilágyi Géza, Szomory Dezső, az Akadémia Vojnich-díjának nyertese, Várnay Zseni, a *Ne löjji fiam, mert én is ott leszek* . . . kezdetű népdal szerzője és Zolnai Béla*) . . .

A neveknek ebben a tarka sokféleségében csak egy a vigasztaló. Az, hogy a *Hét* valóban magába foglalta a kilencvenes és kilencszázas évek magyar irodalmának reprezentáns neveit. Skálája Ady Endrétől Tormay Cecíliáig terjedt. A konklúzió levonását bátran a nyájas olvasóra bízhatjuk.

(Grác.)

Gedeon Jolán.

NEHÉZ FÖLD.

Illyés Gyula kötete több, mint amit ma jó verskötet alatt értünk: esemény. A mai modern fiatalok lármás anarchiájában szinte jóleső vigasztalás ez a legmélyebbről zengő hang. Ezekben a versekben — érzik rajtuk, hogy egy legfajtiisztább magyarságú lélek foganata — nemcsak a fiatalság véglctekig fe-

*) 1916—1919, azonos a *Széphalom* szerkesztőjével. Szerk.

szült érzéseit, lobogó lázát kapijuk, hanem azt a magasabb művészi felelősséget is, melyben a költő legtisztább szándékait látjuk igazolva. Mert Illy és Gyula érzékenyen reagál — művészi ösztönének legmorálisabban mai hangszerén — korának minden ritmusára, anélkül, hogy egy pillanatra is profánná iaposodna:

Talpamnak ravasz titkokat kuncog a föld, az én földem ez,
belőle fakadtam,
Pólyám a dülőút pora volt vagy selymes televény
kotló krumplibokrok alján
Az ég fürösztött s tett szárazba meleg újjaival,
míg anyám kapált lent a völgyben,
Megnőttem a fákkal, üszőkkel, szelekkel, ezernyi
lármázó tejtestvéreimmal.

Fáradtan térek hazafelé este, fűtyszómrá a nyúl megáll,
tisztelig, — éld világod, testvér!
Alkonyattal nyílik szívem, miként a tök virága,
harmatosan, Fentülök a padlásajtóban, vagy kaz-
lunk tetején, a gólyák
másik honáról álmaozom,
Vezénylem az éj hangversenyeit, békákét, kutyákét,
hajnal felé a madarakét.

S dalokat dúdlok e dallamokra is, legyen mivel
vidítani Kedvesemet, ha majd kedvesem is lesz,
Csillogó reggeli harmatok fátylas kökénybokraimon
Ti majd kisleányom keresztelőjén csilingeljete.

Ime a költő, az előkelő paraszti profil, aki örül, lázad és evangéliumi alázattal megbékül. — Nagy fantáziában bőséges szóképei s barbár muzsikaként zengő férfias nyelvezete, mind arra mutatnak, hogy nem azzal a modern lírikussal állunk szemben, akinél a modern életszemlélet minden átmenetnélküli szakítást jelent a klasszikus hagyományokkal. Sőt. Illy és Gyula nagyon jól tudja, — és érzi is ennek mélyreható súlyát, értékeit, — hogy ez a legteljesebb esztétikai anarchiát jelentené, amely talán a legemberibb értékeket rombolná le. S mégis csupa élet, a leglázasabb élet az ő költészete. A legmaibb és a legmaibbak között talán a legklasszikusabb. Szabad versek, a legzenélőbb ritmussal tellítve: klasszikus szabadversek! Rohanó életünk mai és emelkedett tisztaságú hangja az Illy és Gyuláé. Az a költő, aki az *Angyali köszöntés, Száműzött, Szárnyak, Szegénylegény, Újszülött, Dal a galambról, Halott leány, Úrfelmutatás* és a *Szülföldem, Mint a harmat, Szerelem, Egy Ősz, Búcsúztató* (ciklusok) című verseket írta, egy olyan reménysugárt csillantott meg a magyar horizonton, amely a legmélyebb élményeket hagyja maga után.

(Újpest.)

Berda József.

IM WESTEN NICHTS NEUES.

1928-ban jelent meg egy háborús könyv*) egy fiatal ismeretlen szerzőtől és a könyvből egymásután váratlanul gyorsan jelennek meg új és újabb kiadások, amelyek száma még a mai rekordvilágban is meglepő eredmény.

Ha eltekintünk a könyv tárgyától, a világháború sala-kjától, a névtelenek és lelkesedéstől megfosztottak gyötrődésétől, a testi és lelki szenvedéstől való elkábítótságtól poklától, amelyben megszakad az eszméhez való kötöttség egyenes vonala, — ha nem kutatjuk, hogy mi vitte ezeket az embereket arra, hogy józanul, az öldöklés tudatával folytassák útjukat, — ha ettől eltekintünk is, marad még egy momentuma a könyvnek, amely az irodalomtörténet, illetőleg az emberi szellemi történet szempontjából értékes momentum.

Nem is kell apróra vennünk az új életformák új nyelvi megnyilvánulásait. Pedig mindegyre szemünkbe és tudatunkba ötlük a háború utáni fiatalság különös vonzalma a kézzelfogható és tárgyias iránt, az a talán be nem vallott, de mélyen megérzett igazság, hogy nincs szükség kommentárra, nincs szükség sem a jelenségeknek a szubjektumban kiváltott relativálására, sem a metafizikába kivetett perspektívák megrögzítésére. A dolgok magukban állnak, még csak nem igazságok, hanem *tények* és a maguk tényleges megátalkodásukban erősebbek, mint az értelmet és igazságot kereső szubjektum. Rányomják bélyegüket a szimbolumot kereső kitekintésre és hasonlatokat szülnek, amelyek nem csupán a háborús szókinsz irodalmi kísértései, hanem a dolgok iránti áhítatból fakadnak. Az még talán háborús emlékezés, ha azt mondjuk, hogy a mondat éle olyan, mint a bajonett a holdfényben (58), de az már a kor szellemének megnyilvánulása, ha azt mondjuk, hogy az elesett bajtárs képe elmosódott, mint egy fényképlemez, amelyre két fölvételt csináltak (20).

De tekintsünk most mindettől el és nézzük azt a problémát, amely az írónak is legfontosabb és amely a háború utáni belső katasztrófának és a háború utáni fiatalság legfájdalmasabb kérdésének belső oka és amely közel fogja hozni ezt a könyvet késő nemzedékek szívéhez, akik már nem érzik a vérző sebek sajnását és akiket nem indít ez a könyv mintegy *harcias pacifizmusra*. De azok is érezni fogják, hogy itt egy emberi nemzedéknek vágta el az útját, itt egy kor vallását kötötték el hitalapijától. Fiatal emberek előtt, akik épen az ifjúság messze és széles perspektívájából az egyéni életforma kialakulását keresték az eszme megvalósításra kötelező ereje alatt, megnyílt egy eddig nem sejtett értelmetlen valóság, amely kiragadta őket az igaz élet, az eszmében való élés kereteiből és bedobta őket a „minden emberiség katasztrófájába“ (194). Mikor lassan fölnyíltak szemük és látókká váltak a jelen borzalma, őket gyökereiktől megfosztó kegyetlensége iránt, akkor beléjük lopódzott a jövőtől való félelem. És itt van a háború utáni minden nyomorúság okozója: a fiatalság nem hitt többé a jövőben. A fiatalok nem érezték többé, hogy egy generációkat összekötő lánc kapcsai.

A multtal leszámoltak. Kérlelhetetlen világossággal látták, hogy nevelőik nem készítették őket elő a háborúnak sem testi, sem lelki vonatkozásaira. Hirtelen nagyon megöregedtek a gyerek-katonák és tele megértéssel fölülemelked-

*) Erich Maria Remarque: *Im Westen nichts Neues*. 276—300 Tausend, Propyläen Verlag Berlin, 1929, 8° 426 l.

tek az idősebb nemzedék világfölfogása fölé, amely világfölfogás már az első elesettekkel szemben csődöt mondott. Érezték, hogy onnan, nevelőiktől támaszt nem kaphatnak, mert semmi sem maradt megingatlanul a régi világból, érezték, hogy életük új irányítottságát és eligazodottságát önmagukból kell kiépíteniök. A multtal leszámoltak és a jövőbe nem mertek tekinteni. Az idősebbek, akik már valamely hivatásnak éltek mikor a háború elszóllította őket és akiket már a családi keret várt, azok föl fogják venni az elesett fonalat, de az egészen fiatalokat elsodorta a háború árja. Az öregebbek számára megszakítás volt a háború, ők tudtak az azutánra is gondolni, de a fiatalok nem érezték többé kapcsolókat, nem látták többé a dolgok összefüggéseit: elnyomták őket a jelen tényei. Ezért nincs kegyetlenebb kérdés számukra, mint az, hogy mit fognak csinálni azután? Ennél a kérdésnél tanácstalanul állnak a kiszorított frontkatonák, akik hideg megfontolással és gyors határozottsággal harcolnak. Ha arra gondolnak, hogy egy megszokott élet kereteit vegyék magukra, akkor elveszett tájékozottságuk és józanságuk:

Wir sind keine Jugend mehr. Wir wollen die Welt nicht mehr stürmen. Wir sind Flüchtende. Wir flüchten vor uns. Vor unserem Leben. Wir waren achtzehn Jahre und begannen die Welt und das Dasein zu lieben; wir mussten darauf schiessen. Die erste Granate, die einschlug, traf in unser Herz. Wir sind abgeschlossen vom Tätigen, vom Streben, vom Fortschritt. Wir glauben nicht mehr daran; wir glauben an den Krieg. (91.)

Heute würden wir in der Landschaft unserer Jugend umhergehen wie Reisende. Wir sind verbrannt von Tatsachen, wir kennen Unterschiede wie Händler und Notwendigkeiten wie Schlächter. Wir sind nicht mehr unbekümmert, — wir sind fürchterlich gleichgültig. Wir würden da sein; aber würden wir leben?

Wir sind verlassen wie Kinder und erfahren wie alte Leute, wir sind roh und traurig und oberflächlich, — ich glaube, wir sind verloren. (125.)

Was werden unsere Väter tun, wenn wir einmal aufstehen und vor sie hintreten und Rechenschaft fordern? Was erwarten sie von uns, wenn eine Zeit kommt, wo kein Krieg ist? Jahre hindurch war unsere Beschäftigung Töten, es war unser erster Beruf im Dasein. Unser Wissen vom Leben beschränkt sich auf dem Tod. Was soll danach noch geschehen? Und was soll aus uns werden? (260.)

Ennek a mélyen sújtott nemzedéknek szenvedéseiben osztozik az utána következő, a háború után serdülő ifjúság is. Mindkettőjük előtt összetört egy világ, amelyben idáig hittek. Anélkül, hogy akarták volna, anélkül, hogy föllázadtak volna a szülők világa ellen, átérték és megérték annak az összeomlását, tudatossá vált bennük elhagyottságuk és a két világ idegensége. A háborúban összetört a *humanitás* eszméje és hogy az emberek elviselhetővé tegyék kínjaikat kétségbeesett és kiéhezett megátalkodással tartották fenn harcuk eszméjét. A háború után jött az erkölcsi összeomlás. A katonák előtt olcsó lett az emberélet, előttünk, az utána jövő nemzedék előtt, olcsók lettek az emberi értékek. Az európai élet hosszú, céltalan küzdelme beletorkollott egy végső csődbe, minden értékek kérdésségébe, az önmegvetés és utálat fürgetegébe. Bekövetkezett az, amitől a frontkatonák ott künn előre reszkettek.

De ez már nem tartozik a könyv keretébe. Csak arra a végső tragédiára

akartam rámutatni, amely a háborús élet mélyén rejtőzött és amelynek fenyegető voltát az író teljes tudatossággal, mintegy könyvének központi gondolatává téve, fűz bele a frontkatonák életébe.

(Szeged.)

Márer Erzsébet.

LEVELESTÁR.

Kulturfőlény és jóvátétel. Szomorú dolog, hogy egy magát kereszténynek és nemzetinek valló sajtóorgánum egyvéleményen van a jóvátételt követelő kisantanttal, miközben a destruktívnak és hazafiatlannak kikiáltott sajtó a magyar kulturpolitika védelmére siet . . . Németország az összeomlás utáni években minden mozgósítható vagyonát utakba, csatornába, vasutakba fektette, új egyetemeket alapított és gyáripárát a békenívó fölé emelte. Ma Németország gazdaságilag és kulturában ismét nagyhatalom, de nem akadt német sajtóorgánum, amely esztelen költekezésnek minősítette volna ezt az ujjiépítést és meghúzta volna a vészharangot, mondván: maradjunk kishatalom, mert különben az antant elveszi a pénzünket. Persze a kulturfőlény ellenségei nem gondolják meg, hogy a kisantantnak legfőbb célja Magyarországot parasztállammá súlyeszteni vissza, mert tudják, hogy a tanyai horizont — külpolitikában és a népek versenyében — rájuk nézve kevésbé veszedelmes. — *Kirgizia.* Valamennyien egyvéleményen vagyunk, jobb- és baloldal, kormány és ellenzék: nem maradhat az Alföld „kirgiziai” állapotban. Ezt a politikát követi a kulturfőlény politikája is: — minek hát akkor a gyűlölség? — *Kulturfőlény.* Vajon megvan-e még a sokat emlegetett kulturfőlény vagy már ez a fogalom is belekerült a nemzet illúziók színes gyűjteményébe? Erre a kérdésre, valamint a „magyar paraszt” nemzetmegváltó eszméjébe vetett illúzióra még visszatérünk. — *Lampel.* Ha igaz a tétel, hogy az író maga követte el a hőse bűneit, akkor Arany János gyilkos malomkövet hajított, Petőfi pedig óriásokkal állta a harcot, nem is szólva Móricz Zsigmondról, aki — miután állandóan részegeskedett és elcsábította az elleni-tanító feleségét — annyi gombócot evett, hogy végre megpukkadt belé. Ettől függetlenül a németországi eset — mikor a gyilkos nyomára egy regény vezet — megfontolásra érdemes, nemcsak a pszichiáterek, hanem az irodalmi kritika részéről is. — *Destruktív író.* Birkás Géza legutóbb egy előadásában Verlaine-t a francia katolikus irodalom úttörői közé sorolta. De még mindig vannak, akik Verlaine-t tartják a magyar destruktív irodalom értelmi szerzőjének. — *Azt írja a Toll,* hogy „irodalmi és művészeti lap létünkre nem foglalkozunk részletesen azokkal a problémákkal, amelyeket a katonai büntetőbíráskodásról szóló javaslat fölvetett”. Ez a mondat annyit jelentene, hogy az irodalmi és művészeti lapnak kötelessége volna ugyan katonai dolgokkal foglalkozni, mégsem teszi meg. A *Toll* persze nem ezt akarja mondani. Azt akarja mondani, hogy „irodalmi és művészeti lévén . . .”, vagy pedig „mint-hogy irodalmi lap vagyunk, nem foglalkozunk . . .”. Csodálatos, hogy — irodalmi és művészeti lap létére — nem tud magyarul a *Toll*.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Lettre Mensuelle, transmettant les communications officielles du secrétaire du Rotary International. Chicago, juin. 1929. 4° 4 l.

Napkelet, 1929. máj. 15. — Galamb Sándor szegedi színházi leveléből: „Shaw Johannája — a szezon első jelentékeny sikere — a rendezés eredeti és művészi fölfogása tekintetében fölülmúlta mindazt, amit azóta ezen a színpadon láttunk“. Mondanunk sem kell, hogy a darabot az egyik helyi lap támadása következtében a színház három zsúfolt ház után levette a műsorról. A Johannát egyébként Hont Ferenc rendezte.

Herczeg Matild: *Eötvös Károly*. Bpest, 1928, 8° 46 l.

Gombocz József: *Fölfogások a népköltészetéről irodalmunkban*. Bpest, 1927, 8° 65 l.

Schwarz Mór: *Az Énekek Énekének tárguma*. Bpest, 1928, 8° 79 l.

Vanyó Aladár Tihamér: *A katolikus restauráció Nyugatmagyarországon*. Pannonhalma, 1928, 8° 109 l.

Eperjesy Kálmán: *Kézirati térképek Magyarországról a bécsi levéltárakban*. 20 db. melléklettel. Szeged, 1928, 8° 225 l.

1923—1928. *L'oeuvre de la Fédération Internationale des Unions Intellectuelles*. Présentée par le secrétariat général de la Fédération en collaboration avec l'Union Intellectuelle Tchecoslovaque à l'occasion du 5-e congrès de la Fédération à Prague, du 1-er au 3. octobre 1928. H. n., é. n. 8° 90 l. — Az előszót prince de Rohan írta. Megjegyzendőnek tartjuk, hogy a F. I. U. I. prágai kongresszusán a magyar Unio nem vett részt.

Rácz Elemér: *A ritmikus próza XII—XIII. századi leveleinkben*. Bpest, 1927, 8° 25 l.

Forray Teréz: *A magyar királyok koronázási szertartásai*. Szeged, 1929, 8° 46 l.

Radócs Tamás, O. S. B.: *Horatiusi nyomok Ausonius költészetében*. Pannonhalma, 1928, 8° 77 l.

H. Hajtay Etelka: *Szárnyak bontogatása*. Budapest, 1928, 8° 189 l. — Tanulmányok és vezérfonal a modern fogalmazás-tanításhoz, a könnyed, közvetlen és egyéni stílus megalapozására.

Eduard von Jan: *Diderot als medizinischer Schriftsteller*. Leipzig, 1925, 8° 22 l.

Király Ilona: *Szent Márton magyar király legendája*. A magyar benecések árpádkori francia kapcsolatai. A Berta-monda magyar vonatkozásai. Bpest, 1929, 8° 99 l.

Fuhrmann Kamilla: *Gróf Teleki József és a magyar—francia szellemi kapcsolatok*. Bpest, 1929, 8° 101 l.

Juhász László: *A görög pyraunos eredete*. Szeged, 1929, 4° 10 l.

Deutsch-Ungarische Heimatsblätter, szerk. Jakob Bleyer és Franz Basch. Bpest, 1929, 2. sz. — Az új folyóirat alcíme: Vierteljahresschrift für Kunde des Deutschthums in Ungarn und für deutsche und ungarische Beziehungen.

Erdélyi Szemle, 1929. 2. sz. — A füzet Karácsonyi János emlékének van szentelve.

Új Magyar Föld. Röpirat. Budapest, 1929, 8° 84 l. — A Bartha Miklós-Társaság kiadványa. Munkatársak: Illyés Gyula, Kodolányi János, Fábián Dániel stb.

Vajdasági Írás, szerk. Szenteleky Kornél, Szubotica, 1929. jún.

Farkas László: *Egészség*. A nagykovácsi Arany János-Társaság ülésén tartott fölolvadás. H. n., 1928, 8° 48 l.

Kastner Jenő: *Türr István 1860-ban*. Bpest, 1929, 8° 45 l.

Eperjesy Kálmán: *Írások a régi Makóról*. Helytörténeti rajzok. Makó, é. n., 16° 160 l.

Belohorsky Ferenc: *Bessenyei és a filozófus*. Bpest, 1929, 8° 42 l.

Korunk, világnézeti és irodalmi haviszemle. Cluj-Kolozsvár, 1929. okt. — A 763. lapon olvassuk: „A már régen dekadenciába fordult kálvinizmus már régen és érdemesen végezte el történelmi misszióját, szerepét ma már más közönség vette át. Az elért csúcspont és dekadenciába-fordulás után már nem jöhet új föltámadás; mégis új életre rángatni: bűn a haladással, a jövővel szemben“.

A Toll. 1929. okt. 6. — Az ötödik lapon: „Az ifjúság a legvonzóbb dolog a világon s épp ezért minden ifjúsági megmozdulást — jelentkezzék ez az irodalom, a művészet vagy a politika terén — nemcsak főntartás nélküli rokonszenvvel, de mikroszkópius érdeklődéssel is nézünk. Különösen a mai megkisebbedett Magyarország ifjúsága felé — mely végtelen nehézségek között helyezkedik el egy gazdaságilag leromlott és ideológiailag dúlt világban — kell figyelemmel fordulnia mindenkinek, aki a magyar sors jövő alakulására csüggeszti szemeit. Nagyon becses adalék ennek az új ifjúságnak a munkásságára és gondolkodásmódjára vonatkozólag az a kiadványsorozat, melyet a szegedi egyetem Bethlen Gábor-Körének tagjai indítottak meg. Két kis füzet, az egyik az alföldi rádióról, a másik a tanyai agrár-settlementről szól, s mindakettő Buday György névvel a címlapon tanulságos és vonzó bizonyítéka annak, hogy a mai ifjúság helyesen látta meg a magyarság legnagyobb problémáját, ami nem egyéb, mint a széles néprétegek gazdasági és kulturális fölemelkedésének elősegítése”.

Be de Béla: *Elszállt gondolatok*. Koltemények. Cluj-Kolozsvár, 1929, 12° 95 l. — Minthogy a kötet „tisztá jövedelme a kolozsvári egyetem magyar menzájának adatik”, kritikát nem mondunk a versekről.

Volkstum und Kultur der Romanen. (Sprache, Dichtung, Sitte.) Vierteljahresschrift mit Unterstützung der Hamburgischen Wissenschaftlichen Stiftung herausgegeben vom Seminar für romanische Sprachen und Kultur an der Hamburgischen Universität. Szerk. Prof. Dr. Walter Küchler és Prof. Dr. Fr. Krüger. 1928. — Mikor leszünk mi annyira, hogy egy egyetemi szeminarium évi 24 ives terjedelemmel folyóiratot tudjon kiadni . . . Mindenütt serényen folyik a világnyelveken való publikáció; a newyorki Columbia-egyetem francia intézete már 21. kötetét adja ki, köztük egy oláh költészet-történettel; a giesseni egyetem asszisztense — Elisabeth Kredel — a Zschr. f. franz. Spr. ötven kötetének bibliográfiáját publikálja. Honnan veszik minderre a pénzt? Nálunk még az is jámborok álma, hogy tudományos segédszemélyzet legyen a filozófiai tan-székek mellett.

Mollin á r y Gizella: *Földet érint homlokunk*. Budapest, 1929, 8° 48 l. — A szerzőnek második verskötete. Akik az első gyűjteményt, az *Asszonyi alázat*-ot ismerték, nagy örömmel fogadták az új kötetet és nem csalódtak benne. A régi témák, az asszonyélet problematikája, most egy új körrel gazdagodtak: a magyar föld szerete megható és mélyről jött hangokat talál az új kötetben. Az alaphangulat mégis az „asszonyi alázat” maradt: az asszony ösvilági, feltétlen, alázattal magábaomló és egyben mégis követelő odaadása az a lélekterület, ami kifejezésre jut ebben a kép- és zenegazdag, asketikusan tiszta és egyben erotikus költészetben.

(London.)

Szerb Antal.

Szerb Antal: *Az angol irodalom kis tükre*. Bpest, 1929, 12° 78 l. — Hasznos könyvecske, amely a legújabb esztétikai szempontok figyelembevételével készült, úgyhogy bizonyára termékenyítő hatással lesz irodalmunk történetírására is. Kár, hogy a bibliografiai rész kissé elnagyolt.

Csengery János: *Iphigenia Taurisban*. Goethe drámája. Bpest, é. n. — Ötödik, javított kiadás, amint a címlap jelzi, amit nyilván úgy kell érteni, hogy nem Goethe drámája van emendálva, hanem a fordítás csiszolódott. Így, ahogy van, a múlt században divatos Shakespeare-fordítások stílusát reprezentálja.

Agyagfalvi Hegyi István: *Arany és ezüst*. Versek, 1927—1929, Bpest, 8° 184 l. — A verseskönyv ajánlása jellemző a szerző költői attitűdjére: „Könyvemmet Vass József Kegyelmes (nagy K-val!) jó Uramnak ajánlom, kinek a jósága májusi eső és júniusi napfény”. Ez a Bók azonban nem javítja föl a Zöngemények Hígságát. A Társadalmi Egyesületek Szövetsége okosabb dolgokra is költöhetné a pénzét. Például nyomathatna egy olcsó Petőfit a megszállott területek magyarsága számára, ha már mindenáron a költészetet akarja propagálni.

Szinyei Ferenc: *Novella- és regényirodalmunk az abszolutizmus korának elején*. (Székfoglaló.) Bpest, M. T. Akadémia, 1929, 8° 132 l. — A szabadságharc idejének „háborús” irodalmáról a következő érdekes megjegyzést olvasuk: „Nemcsak a cenzúra, hanem a közönség és a kritika is kezdte megelégedni a forradalomnak ezt a kizsákmányolását. A Magyar Emléklapokról azt írja a Pesti Napló, hogy lőn ismét iszonyú művészietlen szétmarcangolása és dora-útása a forradalom szerencsétlen drámájának; a következő évben pedig így em-

lékezik meg a háborús irodalomról: Az ostromállapot két első évében szép-irodalmunk egészen forradalmi visszhangokból állt s ezen irányt némelyek már csömörletesen kezdik tartani”.

Elnémult ajkak. Regény. Írta Szarka Géza. Bpest, é. n. 8° 284 l. — A szerző komolyan meghányta-vetette a falusi egyke-veszedelem kérdését. Tetterős, hívő fiatal orvos indul harcba e veszedelem ellen; elgáncsolják, meg is hurcolják, már-már kudarcot vall, de a végén egy hozzáillő leány szerelme által visszakapja töretlen erejét. A hős, a hősnő és az ellenpárt feje, a tipikusan gonosz bábaasszony, kissé túl egységes jellemek; éreztetik a szerző programmatikus elgondolását. A milió rajza művészebb. Sok a literátori, hagyománydiktálta fikció. Legjobb a regényben az említett kérdéskomplexum szociológiai fölfejtése, amelynek tanulságait még az irodalmi szempontú kritikus sem akarja lekicsinyelni.

(Szeged.)

Szeri Endre.

Szász Károly: *Képek és történetek.* Bpest, é. n., 8° 136 l. — Képek: tünedező magyar nyugalmasság, parókiák és úriházak meghitt élete. Néha ez az ismerős, patinás milió megzavarosodik az úgynevezett modern étellel való kontaktusban: ilyenkor a szerző vonalvezetése, színkezelése is bizonytalanná válik. Bibliái tárgyú „képei” a legmarkánsabbak. — Történetek: bölcselkedő, olykor humoros példázgatás, símogató mesélgetések, kevés mozgalmasság, eleve-fölol-dott problematika. Kipróbált, enyhe, de mindenekfölött becsületes stíluseszközök. — A képek tán haloványak kissé, a történetekre bölintani lehet csupán, azonban mindig marad valami, amire jólesően fölfigyelhetünk: ez pedig a szerző mélyről, a vallásosság és lírai humanitás mélységéből élénkbontakozó rokonszenves férfihangja.

(Szeged.)

Sz. E.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
ALAKSZA AMBRUS: A halál himnusza (Vers)	39
ARADY ZSOLT: Magyarok. Jó ölelkezni az éjjel, így sóhajt az élet (Versek)	230
" " Jöhet a tél (Vers)	368
BABITS MIHÁLY: A pokol közmondásai (Vers)	80
BARANYAI ERZSÉBET: Amerikai nevelés	328
BÁRÁNY GERŐ: Ethikai világrend	153
BÁRCZY GÉZA: Eckhardt Sándor könyvéről	354
BERCZELI ANZELM KÁROLY: Apotheózis (Vers)	40
" " " Könyvek bányája (Vers)	102
" " " Harsányi Kálmán összegyűjtött munkáiról	223
BERDA JÓZSEF: Misztikus ünnepi asztal	64
" " Querschnitt	71
" " Szent Agoston (Vers)	189
" " Barátok templomában (Vers)	232
" " Szomorúság, Ónarckép (Versek)	295
" " Őszi borongás (Vers)	373
" " Nehéz föld	403
BUDAY ÁRPÁD: Magyar nép	211
b. z.: Békássy Györgyi könyvéről	289
CSENGERY JÁNOS: Az új Ilias	322
" " Hephaistos fegyvereket kovácsol (Vers)	369
DAMI, ALDO: A janzenista Mauriac	253
ECKERDT ELEK: Schubert	392
ECKHARDTNÉ HUSZÁR IRÉN: Sik Sándor	247
EDES GERGELY: Szegedi tárlat	265
" " Szélmalomharc	335
FARKAS GYULA: A csehbarát Mécs László	271
FÖLDÉSSY GYULA: Ady, Babits, Kosztolányi	341
GALLI MÁTYÁS: Csodabogár	352
GARÁZDA PÉTER: Izgalmas hajsz a magyar könyv merénylői után	59
" " Szűzmáriás királyfi	207
" " Giccsek az éjszakában	215
" " Kosztolányi árulása	286
GEDEON JOLÁN: Divatos pesti írók	402
G. P.: Baumann János könyvéről	151
HAINISS ELEMÉR: Heim Pál	383
h. b.: Orbók Attila és Terescsényi György könyveiről	68
HONT FERENC: A vidéki színpadművészetről	46
" " Dorottya avagy Szeged diadala	130
" " Ünnepi játékok Szegeden	263
HORVÁTH BÉLA: Reggeli keserűség (Vers)	24
" " Vágtat a halál	210
" " Kürt könyvéről	355
" " Téged figyellek (Vers)	374
HUNYADY FERENC gróf: Kultúra és arisztokratizmus	357
i. f.: Küzdelmek könyve	257
JOÓ TIBOR: Népünk és Nyelvünk	336
JUHÁSZ GYULA: Tíz év	118
" " Mint a hajótörött (Vers)	178
" " Epitáfium (Vers)	294
" " Baudelaire halála (Vers)	365
KARL JÁNOS: A dán alföldön	132
KASTNER JENŐ: Új olasz könyvek	123
K. E.: Tamási Áron	207
KOGUTOWICZ KÁROLY: Dunántul	291
KORPONAY MÁRIA: Rádió (Vers)	296
" " Mata Hari	351
KOSZTOLÁNYI verse Adyról	246
KUTAS KÁLMÁN: Szász Károly	190
LAMBRECHT KÁLMÁN: Szárazmalom és szélmalom	127

	Oldal
LÁSZLÓ ISTVÁN: Fenyő László könyvéről	150
MARÓT KÁROLY: A régi Itália dicséreti (Vers)	86
Fák, emberek, istenek (Vers)	243, 297
MÁRER ERZSÉBET: Maurice Barrès könyvéről	68
Wanda	193
Im Westen nichts Neues	405
MÉCS LÁSZLÓ: Minden ut Hozzá vezet (Vers)	366
NÉMETHY GÉZA: Az elveszett paradicsom (Vers)	167
ÖLVEDY LÁSZLÓ: Magyar halál, Irigyljük apáinkat (Versek)	12
PALASOVSKY BÉLA: Dal vágyak gyötrelméjén (Vers)	25
POLNER ÖDÖN: Állami létünk és a nemzeti királyság	3, 73
RÁKOSI JENŐ levele Juhász Gyulához	335
RÓNAI PÁL: Lydiához (Vers)	117
STEINBACH EDE: Reakciós magyar történettudósok	58
SZABÓ LÁSZLÓ: Utrecht ostroma (Novella)	14
Erdély hercege (Novella)	90, 179
SZABÓ LÖRINC: Posthumus beszélgetés Tardos-Krenner Viktorral	225
SZEKULA ÁGNES: Therese	42
Giraudoux és a német-francia közeledés	312
SZERB ANTAL: Az ihletett költő	82, 171, 233
Asszony a karosszékekben	350
Mollinár Gyizella könyvéről	409
Sz. E.: Szász Károly könyvéről	410
SZERI ENDRE: Szarka Géza könyvéről	410
TONELLI SÁNDOR: A háborús irodalom három fázisa	326
TÓTH ÁRPÁD levele Juhász Gyulához	45
TÓTH BÉLA: Arany párisi cenzora	195
TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF: Várkonyi Nándor könyvéről	223
VAJTHÓ LÁSZLÓ: Én, Ady Endre	27, 103
VÁRKONYI NÁNDOR: Bibó Lajos	41
A hipotézis (Novella)	302
VIDA PÉTER: Temetés (Novella)	375
WUST PETER: Budapesti filozófusok	384
z. b.: Balla Borisz könyvéről	150
Z. B.: K. Lokotsch könyvéről	356
ZLINSZKY ALADÁR: Pintér Jenő	119
ZOLNAI BÉLA: Rimay platonizmusához	43
Bornemissza pogány bölcsei	201
Neokonzervativizmus avagy mire megvénülünk	274
A legnagyobb bűn	390
A vidék	137
Az egyetemi gondolat sorsa	48
A zenekultúra decentralizációja	50
Az üldözött kulturfölény	258
Csodabogár	148, 220, 287, 352
Kulturpolitikai vegyész	331
Külföldi könyvpropagandánk	65
Levelestár	66, 149, 221, 288, 353, 407
Soliloquia	395
Szabad-e Dévénynél betörnöm új időknek új dalaival?	198
ALFÖLD	46, 127, 263, 335
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	68, 150, 222, 289, 354, 408
ERDÉLY	207
ESZMETÖREDÉKEK	41, 118, 190, 247, 322, 383
ROSTA	58, 144, 215, 271, 341, 402
VISSZHANG	53, 140, 212, 267, 339, 399

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

	Lap
POLNER ÖDÖN: Állami létünk és a nemzeti királyság . . .	3—11
ÖLVEDI LÁSZLÓ: Magyar halál, Irigyeljük apáinkat (Versek)	12—13
SZABÓ LÁSZLÓ: Utrecht ostroma (Novella)	14—23
HORVÁTH BÉLA: Reggeli keserűség (Vers)	24
PALASOVSKY BÉLA: Dal vágyak gyötrelméjén (Vers) . .	25—26
VAJTHÓ LÁSZLÓ: Én, Ady Endre	27—38
ALAKSZA AMBRUS: A halál himnusza (Vers)	39
BERCZELI ANZELM KÁROLY: Apotheózis (Vers)	40
ESZMETÖREDÉKEK. — Bibó Lajos. <i>Várkonyi Nándor</i> . — Therese. <i>Szekula Agnes</i> . — Rimay platonizmusához. Zolnai Béla. — Tóth Árpád levele Juhász Gyulához.	41—45
ALFÖLD. — A vidéki színpadművészetről. <i>Hont Ferenc</i> . — Az egyetemi gondolat sorsa. — A zenekultura de- centralizációja	46—52
VISSZHANG. — ROSTA. — Reakciós magyar történettudó- sok. <i>Steinbach Ede</i> . — Izgalmas hajsza a magyar könyv merénylői után. <i>Gárdai Péter</i> . — Misztikus ünnepi asztal. <i>Berda József</i> . — Külföldi könyvpropa- gandánk. — Levelestár	53—67
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	68—72

SZEGED, 1929.

Ára 2 pengő.

SZÉPHALOM

IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS HAVI FOLYÓIRAT

Kiadja a SZÉPHALOM KÖR, SZEGED, (Egyetem)

Felelős szerkesztő: ZOLNAI BÉLA.

Felelős kiadó: MOLDOVÁNYI IMRE

Előfizetési ára egész évre P 10.— Egy szám ára P 2.—

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927 január elsején

SZÉPHALOM

cimmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekelteése, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ó és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcelú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi Isván, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Husztiné Révhegyi Rózsi, Garázd Péter, Gelei József, Terescsényi György, Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Giláty Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hornyánszky Gyula, Jean Carrère, Faluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Szekfü Gyula, F. Takács Zoltán, Trócsányi György, Szigethy Vilma, Lehel István, Némethy Géza, Bárány Gerő, Marconnay Tibor, Ungvári Elemér, Magyary Zoltán, Zoltán Vilmos, Kolosváry Bálint, Raggambi András, Szekula Ágnes, Molli Erzsébet, Hevesi András, Horger Antal, Eckhardt Sándor, Aldo Dami, Bálint Sándor, Imre Sándor, Czakó István, Zolnai Sándor, Kappel Gyula, Reinbold Béla, Hankiss János, Györffy István, Szamosvölgyi Gábor, Buza László, Rozványi Vilmos, Sárközy György, Ritoók Emma, Boros Ferenc, Henrik Becker, Somogyi Szilveszter, Jancsó Benedek, Szegedy Lőrinc, Buday Árpád, Ady Lajos, Deák Zoltán, Vajthó László, Somkuti, Várkonyi Nándor, Baranyai Zoltán, Klebelsberg Kunó gróf, Kardos László, Sziitnyai Zoltán, Vidor Marcell, vitéz Moór Gyula, Issekutz Béla, Menyhárt Gáspár, Faludi János, Evva Gabriella, Rózsa Miklós, N. Sebestyén Irén, Gulyás Pál, Schwartz Elemér, Tóth László, Mattyasovszky Erzsébet, Wolf Rózsi, Berda József, Dézsi Lajos, Kőszegi László, Szabó László, Horváth Béla, Thienemann Tivadar, Fögel József, Pettykó János, Schilling Gábor, Szeri Endre, Tamás András, Polner Ödön, Ölvédi László, Alaksza Ambrus, Hont Ferenc, Steinbach Ede, Márer Erzsébet, Halmi Bódog.

A Kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem **Szegedre** költözésével a magyarság legnagyobb centrumában, tiszta magyar talajon, minden káros befolyástól menten új lehetőségek nyíltak a tudományos élet fölvirágzására. A máris látható fejlődés készítetett bennünket arra, hogy önálló tudományos monografiák sorozatának kiadását vegyük tervbe. A most megjelent kötettel már az ötödik ilyen munkát veszi kézhez az olvasó.

A Szegedi Tudományos Könyvtár már megjelent kötetei:

1. Dr. Mészöly Gedeon: A halotti beszéd hangtörténeti és alaktani sajátosságai.

2. Dr. Bibó István: A primitív ember világa.

3. Kelsen Hans: Az államelmélet alapvonalai. A német kéziratból fordította és előszóval ellátta: Moór Gyula.

4. Dr. Túry Sándor Kornél: A biztosítási szerződés szabályozásának alapvető szempontjai az újabb külföldi törvényalkotásokban.

Előkészület alatt állanak a következő kötetek:

Gombocz Endre: A magyar alföld nyirfái.

Szandtner Pál: Bevezetés az államtudományokba.

Husztai József: Epikuros.

Kolosváry Bálint: Házassági vagyongyűjtésünk fejlődése.

Kogutowicz Károly: A Dunántul.

Neveléstan

Bevezetés az iskolai nevelés munkájába

Irta

IMRE SÁNDOR

Stúdium kiadása.

NÉPÜNK ÉS NYELVÜNK

A szegedi alföldkutató bizottság közérdekű folyóirata

HORGER ANTAL és Cs. SEBESTYÉN KÁROLY közreműködésével szerkeszti

BIBÓ ISTVÁN.

Értekezések a m. kir. Ferencz József-Tudomány-egyetem Magyar Irodalmi Intézetéből.

Szerk. Dézsi Lajos.

Legújabb szám :

7. sz. Téglás B. Jenő: A TÖRTÉNETI PASQUILLUS A MAGYAR IRODALOMBAN.

Kolozsvári-Szegedi Értekezések a Magyar Művelődéstörténet Köréből.

XIII.

SZABÓ FERENC: Társadalom, művelődés Zsigmond törvényeiben.

FELIX SOMLÓ

JURISTISCHE GRUNDLEHRE.

Zweite Auflage mit einem Vorwort von Prof. Julius Moór in Szeged Leipzig 1927.

Études Françaises

publiées par l'Institut Français de l'Université de Szeged.

1. André Dudith et les humanistes français. Par Jean Faludi.

2. H.-F. Amiel, traducteur. Son européanisme. Ses relations avec la Hongrie. Par Vilma Szigethy.

A SZÉPHALOM

máj.-jun. száma a következő közleményeket hozza :

Szabó László, Szabó Lőrinc, Juhász Gyula, Némethy Géza: Vers és novella. — Baranyai Erzsébet: Amerikai nevelés. — Eckert Elek: Schubert. — Kutas Kálmán: Szász Károly. — Márer Erzsébet: Wanda. — Tóth Béla: Arany párisi cenzora. — Bárány Gerő: Filozófiai essay. — Garázda Péter: Vértanuk alkonya. — Hont Ferenc: Párisi színház. — Priskosz Rodion: Balkáni levelek. — Zolnai Béla: Szűzmáriás királyfi. — Levelestár. — Csodabogár. — Benedek Elek: Erdélyi írók.

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

	Lap
BÁRÁNY GERŐ: Ethikai világrend	153—166
NÉMETHY GÉZA: Az elveszett paradicsom (Vers)	167—170
SZERB ANTAL: Az ihletett költő	171—177
JUHÁSZ GYULA: Mint a hajótörött (Vers)	178
SZABÓ LÁSZLÓ: Erdély hercege (Novella)	179—188
BERDA JÓZSEF: Szent Agoston (Vers)	189
ESZMETÖREDÉKEK. — Szász Károly. <i>Kutas Kálmán</i> . — Wanda. <i>Márer Erzsébet</i> . — Arany párisi cen- zora. <i>Tóth Béla</i> . — Szabad-e Dévénynél betör- nöm? — Bornemissza pogány bölcsei. <i>Zolnai</i> <i>Béla</i>	190—206
ERDÉLY. — Tamási Áron. <i>K. E.</i> — Szűzmáriás-királyfi. <i>Gárdza Péter</i> . — Vágtat a halál. <i>Horváth Béla</i> . — Magyar Nép. <i>Buday Árpád</i>	207—211
VISSZHANG. — ROSTA. — Giccek az éjszakában. <i>Ga- rázda Péter</i> . — Csodabogár. — Levelestár.	212—221
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	222—224

SZEGED, 1929.

Ára 2 pengő.

SZÉPHALOM

IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS HAVI FOLYÓIRAT

Kiadja a SZÉPHALOM KÖR, SZEGED (Egyetem)

Felelős szerkesztő: ZOLNAI BÉLA.

Felelős kiadó: MOLDOVÁNYI IMRE

Előfizetési ára egész évre P 10— Egy szám ára P 2—

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927 január elsején

SZÉPHALOM

cimmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekeltése, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi István, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Huszliné Révhegyi Rózsi, Garázd Péter, Gelei József, Terescsényi György, Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Gilárt Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hornyánszky Gyula, Jean Carrère, Faluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Szekfü Gyula, F. Takács Zoltán, Trócsányi György, Szigethy Vilma, Lehel István, Némethy Géza, Bárány Gerő, Marconnay Tibor, Ungvári Elemér, Magyary Zoltán, Zoltán Vilmos, Kolosváry Bálint, Raggambi András, Szekula Ágnes, Molli Erzsébet, Hevesi András, Horger Antal, Eckhardt Sándor, Aldo Dami, Bálint Sándor, Imre Sándor, Czakó István, Zolnai Sándor, Kappel Gyula, Reinbold Béla, Hankiss János, Györffy István, Szamosvölgyi Gábor, Buza László, Rozványi Vilmos, Sárközy György, Ritoók Emma, Boros Ferenc, Henrik Becker, Somogyi Szilveszter, Jancsó Benedek, Szegedy Lőrinc, Buday Árpád, Ady Lajos, Deák Zoltán, Vajthó László, Somkuti Várkonyi Nándor, Barányai Zoltán, Klebelsberg Kunó gróf, Kardos László, Sztinyai Zoltán, Vidor Marcell, vitéz Moór Gyula, Issekutz Béla, Menyhárt Gáspár, Faludi János, Evva Gabriella, Rózsa Miklós, N. Sebestyén Irén, Gulyás Pál, Schwartz Elemér, Tóth László, Mattyasovszky Erzsébet, Wolf Rózsi, Berda József, Dézsi Lajos, Kőszegi László, Szabó László, Horváth Béla, Thienemann Tivadar, Fögel József, Pettykó János, Schilling Gábor, Szeri Endre, Tamás András, Polner Ödön, Ólvedi László, Alaksza Ambrus, Hont Ferenc, Steinbach Ede, Márér Erzsébet, Halmi Bódog, Babits Mihály, Rónai Pál, Zlinszky Aladár, Kastner Jenő, Lambrecht Kálmán, Karl János, Kutas Kálmán.

Neveléstan

Bevezetés az iskolai
nevelés munkájába

Irta

IMRE SÁNDOR

Studium kiadása.

NÉPUNK és NYELVUNK

A szegedi alföldkutató bizottság
közérdekű folyóirata

HORGER ANTAL és Cs. SEBESTYÉN KÁROLY
közreműködésével szerkeszti
BIBÓ ISTVÁN.

A Kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem **Szegedre** költözésével a magyarság legnagyobb centrumában, tiszta magyar talajon, minden káros befolyástól menten új lehetőségek nyíltak a tudományos élet fölvirágzására. A máris látható fejlődés készített bennünket arra, hogy önálló tudományos monografiák sorozatának kiadását vegyük tervbe. A most megjelent kötettel már az ötödik ilyen munkát veszi kézhez az olvasó.

A Szegedi Tudományos Könyvtár már megjelent kötetei:

1. Dr. Mészöly Gedeon: A halotti beszéd hangtörténeti és alaktani sajátosságai.
2. Dr. Bibó István: A primitív ember világa.
3. Kelsen Hans: Az államelmélet alapvonalai. A német kéziratból fordította és előszóval ellátta: Moór Gyula.
4. Dr. Túry Sándor Kornél: A biztosítási szerződés szabályozásának alapvető szempontjai az újabb külföldi törvényalkotásokban.

Értekezések a m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem Magyar Irodalmi Intézetéből.

Szerk. Dézsi Lajos.

Legújabb szám:

7. sz. Téglás B. Jenő: A TÖRTÉNETI PASQUILLUS A MAGYAR IRODALOMBAN.

Kolozsvári-Szegedi Értekezések a Magyar Művelődéstörténet Köréből.

XIII.

SZABÓ FERENC: Társadalom, művelődés Zsigmond törvényeiben.

FELIX SOMLÓ

JURISTISCHE GRUNDLEHRE.

Zweite Auflage mit einem Vorwort von Prof. Julius Moór in Szeged Leipzig 1927.

Études Françaises

publiées par l'Institut Français de l'Université de Szeged.

1. André Dudith et les humanistes français. Par Jean Faludi.

2. H.-F. Amiel, traducteur. Son européanisme. Ses relations avec la Hongrie. Par Vilma Szigethy.

A SZÉPHALOM

juliusi száma a következő közleményeket hozza:

Marót Károly, Juhász Gyula, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Aradi Zsolt és Tamási Áron: Vers és novella. — Garázda Péter: Neokonzervativizmus. — Tonelli Sándor: Háborús irodalom. — Márer Erzsébet: Im Westen nichts Neues. — Korponay Mária: Mata Hari. — Eckhardtné Huszár Irén: Sik Sándor. — Aldo Dami: A janzenista Mauriac. — Mészöly Gedeon: Farkasics halála. (Vers) — Huszti József: Küzdelmek könyve. — Hont Ferenc: Ünnepi játékok Szegeden. — Joó Tibor: Népünk és Nyelvünk. — Várkonyi Hildebrand: A nobeldíjas Bergson. — Alföld. — Visszhang. — Rosta. — Beküldött könyvek.

Felélős kiadó: Moldoványi Imre.

Felélős nyomdavezető: Márton Jenő.

Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 29-1160

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

Lap

SZABÓ LÖRINC: Poszthumus beszélgetés Tardos-Krenner Viktossal.	225—229
ARADY ZSOLT: Magyarok. Jó ölelkezni az éggel. Így sóhajt az élet. (Versek).	230—231
BERDA JÓZSEF: A barátok templomában. (Vers). . . .	232
SZERB ANTAL: Az ihletett költő.	233—242
MARÓT KÁROLY: Fák, emberek, istenek. (Vers). . . .	243—245
KOSZTOLÁNYI verse Adyról.	246
ESZMETÖREDÉKEK. — Sik Sándor. <i>Eckhardtne Huszár Irén.</i> — A janzenista Mauriac. <i>Aldo Dami.</i> — Küzdelmek könyve. —i. —f. — Az üldözött kultur- fölny.	247—262
ALFÖLD. — Ünnepi játékok Szegeden. <i>Hont Ferenc.</i> — Szegedi tárlat. <i>Édes Gergely.</i>	263—266
VISSZHANG. — ROSTA, — A csehbarát Mécs László (Válasz Császár Elemérnek.) <i>Farkas Gyula.</i> — Neokonzervativizmus, avagy mire megvénülünk. <i>Zolnai Béla.</i> — Kosztolányi árulása. <i>Garázd Péter.</i> — Csodabogár. <i>Gall Mátys.</i> — Levelestár. . . .	267—288
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	289—290

SZEGED, 1929.

Ára 2 pengő.

SZÉPHALOM

IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS HAVI FOLYÓIRAT

Kiadja a SZÉPHALOM KÖR, SZEGED (Egyetem)

Felelős szerkesztő: ZOLNAI BÉLA.

Felelős kiadó: MOLDOVÁNYI IMRE

Előfizetési ára egész évre P 10— Egy szám ára P 2—

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927 január elsején

SZÉPHALOM

cimmal folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekelte, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi István, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Husztiné Révhegy Rózi, Garázd Péter, Gelei József, Terescsényi György, Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Gildrty Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hornyánszky Gyula, Jean Carrère, Faluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Szekfü Gyula, F. Takács Zoltán, Trócsányi György, Szigethy Vilma, Lehel István, Némethy Géza, Bárány Gerő, Marconnay Tibor, Ungvári Elemér, Magyary Zoltán, Zoltán Vilmos, Kolosváry Bálint, Raggambi András, Szekula Ágnes, Molli Erzsébet, Hevesi András, Horger Antal, Eckhardt Sándor, Aldo Dami, Bálint Sándor, Imre Sándor, Czákó István, Zolnai Sándor, Kappel Gyula, Reinbold Béla, Hankiss János, Győrffy István, Szamosvölgyi Gábor, Buza László, Rozványi Vilmos, Sárközy György, Ritoók Emma, Boros Ferenc, Henrik Becker, Somogyi Szilveszter, Jancsó Benedek, Szegedy Lőrinc, Buday Árpád, Ady Lajos, Deák Zoltán, Vajthó László, Somkuti, Várkonyi Nándor, Baranyai Zoltán, Klebelsberg Kunó gróf, Kardos László, Sziitnyai Zoltán, Vidor Marcell, vitéz Moór Gyula, Issekutz Béla, Menyhárt Gáspár, Faludi János, Evva Gabriella, Rózsa Miklós, N. Sebestyén Irén, Gulyás Pál, Schwartz Elemér, Tóth László, Mattyasovszky Erzsébet, Wolf Rózi, Berda József, Dézsi Lajos, Kőszegi László, Szabó László, Horváth Béla, Thienemann Tivadar, Fögel József, Petrykó János, Schilling Gábor, Szeri Endre, Tamás András, Polner Ödön, Ólvedi László, Alaksza Ambrus, Hont Ferenc, Steinbach Ede, Márer Erzsébet, Halmi Bódog, Babits Mihály, Rónai Pál, Zilnszky Aladár, Kastner Jenő, Lambrecht Kálmán, Karl János, Kutas Kálmán, Trostler József, Arady Zsolt, Eckhardtne Huszár Irén, Édes Gergely, Farkas Gyula, Galli Mátyás.

Neveléstan

Bevezetés az iskolai
nevelés munkájába

Irta

IMRE SÁNDOR

Studium kiadása.

NÉPUNK és NYELVUNK

A szegedi alföldkutató bizottság
közérdekű folyóirata

HORGER ANTAL és Cs. SEBESTYÉN KÁROLY

közreműködésével szerkeszti

BIBÓ ISTVÁN.

A szegedi egyetem volt lektorának könyve:

LA HONGRIE DE DEMAIN,

par Aldo Dami. Delpeuch, éditeur, Paris.

L'originalité de ce livre consiste dans le fait qu'il apporte, pour la première fois depuis que les frontières de la Hongrie sont à l'ordre du jour, c'est-à-dire depuis la paix de Trianon, des données précises sur la question. A côté des publications hongroises, en hongrois ou en langue étrangère, que leur nature même destine, soit à un public restreint et par ailleurs déjà convaincu, soit à un public logiquement méfiant vis-à-vis de toute propagande, les rares ouvrages publiés jusqu'ici à l'étranger sur le traité de Trianon ont été écrits surtout sous le signe des relations entre la Hongrie et le pays intéressé, c'est-à-dire qu'ils ont mis en avant des arguments d'ordre tour à tour sentimental et diplomatique.

Rien de pareil ici. La diplomatie est entièrement étrangère à l'auteur de la „Hongrie de demain“, géographe objectif qui ne s'embarrasse d'aucun point de vue national, ni hongrois ni étranger, et qui par suite n'a pas d'intérêt au maintien ou au changement du *statu quo* territorial. Ce livre est fondé sur des faits et des chiffres. Les propositions mêmes qu'il contient ont pour base des données statistiques, et ce que l'auteur appelle justice, ce n'est ni la justice pour les vaincus ou pour les vainqueurs seuls, ni la justice du sentiment, mais une sorte de justice distributive qui émanerait de la seule constatation des faits. C'est au nom de cette équité, de cet accord possible entre la réalité politique et la réalité ethnique, de la fin des mécontentements qui résultent de leur désaccord actuel, que M. Aldo Dami se trouve amené à soutenir une thèse qui apparaît comme une moyenne entre la thèse du *statu quo* (foncièrement injuste et nocive comme il le démontre abondamment) et la thèse du nationalisme hongrois, qui s'explique par des raisons respectables, qui s'inscrit dans la longue série des protestations consécutives aux guerres de défaite et de démembrement, mais qui, telle quelle, est d'une réalisation impossible.

Tel qu'il est, cet ouvrage est une véritable encyclopédie de la revision. A ce titre, il mérite non seulement l'audience des hommes politiques et en général du public qui s'intéresse aux problèmes actuels — mais celle aussi des historiens, des géographes et des statisticiens, qui y trouveront une ample moisson de renseignements sûrs.

Értekezések

a m. kir. Ferencz József-Tudomány-
egyetem Magyar Irodalmi Intézetéből.

Szerk. Dézsi Lajos.

Legújabb szám:

7. sz. *Téglás B. Jenő*: A TÖRTÉNETI PASQUILLUS A MAGYAR
IRODALOMBAN.

Kolozsvári-Szegedi Értekezések a Magyar Művelődéstörténet Köréből.

XIII.

SZABÓ FERENC: Társadalom, művelődés Zsigmond törvényeiben.

FELIX SOMLÓ

TURISTISCHE GRUNDLEHRE.

Zweite Auflage mit einem Vorwort
von Prof. Julius Moór in Szeged
Leipzig 1927.

Études Françaises

publiées par l'Institut Français de
l'Université de Szeged.

1. André Dudith et les humanis-
tes français. Par Jean Faludi.

2. H.-F. Amiel, traducteur. Son
européanisme. Ses relations avec la
Hongrie. Par Vilma de Szigethy.

A SZÉPHALOM

szeptemberi száma a következő közleményeket hozza:

Marót Károly, Juhász Gyula, Korponay Mária, Vár-
konyi Nándor, Aradi Zsolt, Berda József, Horváth
Béla: Vers és novella. — Tonelli Sándor: Háborus
irodalom. — Márer Erzsébet: Im Westen nichts
Neues. — Korponay Mária: Vajudó idők. — Berczeli
Anzeim Károly: Irodalompolitika. — Joó Tibor:
Népünk és Nyelvünk. — Csengery János: Az új Ilias.
— Szekula Ágnes: Giraudoux és a német-francia
barátság. — Várkonyi Hildebrand: Költészet és meta-
fizika. — Kogutowicz Károly: A Dunántul. — Mattya-
sovszky Erzsébet: Kritika. — Vajthó László: Ady
hatása elődeire. — Garázda Péter: Duk-duk.

Felelős kiadó: Moldoványi Imre.

Felelős nyomdavezető: Márton Jenő.

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

	Lap
KOGUTOWICZ KÁROLY: Dunántúl	291—293
JUHÁSZ GYULA: Epitáfium (Vers)	294
BERDA JÓZSEF: Szomorúság, Ónarckép (Versek)	295
KORPONAY MÁRIA: Rádió (Vers)	296
MARÓT KÁROLY: Fák, emberek, istenek (Vers)	297—301
VÁRKONYI NÁNDOR: A hipotézis (Novella)	302—311
SZEKULA ÁGNES: Giraudoux és a német-francia közélet	312—321
ESZMETÖREDÉKEK. — Az új Ilias. Csengery János. — A háborús irodalom három fázisa. Tonelli Sándor. — Amerikai nevelés. Baranyai Erzsébet. — Kul- turpolitikai vegyeszet	322—334
ALFÖLD. — Rákosi Jenő levele Juhász Gyulához. — Szélmalomharc. Édes Gergely. — Népünk és Nyel- vünk. Joó Tibor	335—338
VISSZHANG. — ROSTA. — Ady, Babits, Kosztolányi. Földessy Gyula. — Asszony a karosszékben. Szerb Antal. — Mata Hari. Korponay Mária. — Csodabogár. Galli Mátyás. — Levelestár.	341—353
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	354—356

SZEGED, 1929.

Ára 2 pengő.

SZÉPHALOM

IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS HAVI FOLYÓIRAT

Kiadja a SZÉPHALOM KÖR, SZEGED (Egyetem)

Felölös szerkesztő: ZOLNAI BÉLA.

Felölös kiadó: MOLDOVÁNYI IMRE

Elölizetési ára egész évre P 10— Egy szám ára P 2—

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927 január elsején

SZÉPHALOM

cimmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság öi magára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekeltése, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ö és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi István, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Husztiné Révhegyi Rózi, Garázd Péter, Gelei József, Terescsényi György, Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Gildrty Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hornyánszky Gyula, Jean Carrère, Faluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Szekfü Gyula, F. Takács Zoltán, Trócsányi György, Szigethy Vilma, Lehel István, Némethy Géza, Bárány Gerő, Marconnay Tibor, Ungvári Elemér, Magyary Zoltán, Zoltán Vilmos, Kolosváry Bálint, Raggambi András, Szekula Ágnes, Molli Erzsébet, Hevesi András, Horger Antal, Eckhardt Sándor, Aldo Dami, Bálint Sándor, Imre Sándor, Czákó István, Zolnai Sándor, Kappel Gyula, Reinbold Béla, Hankiss János, Gyórfy István, Szamosvölgyi Gábor, Buza László, Rozványi Vilmos, Sárközy György, Ritoók Emma, Boros Ferenc, Henrik Becker, Somogyi Szilveszter, Jancsó Benedek, Szegedy Lőrinc, Buday Árpád, Ady Lajos, Deák Zoltán, Vajthó László, Somkuti, Várkonyi Nándor, Baranyai Zoltán, Klebelsberg Kunó gróf, Kardos László, Szitnyai Zoltán, Vidor Marcell, vitéz Moór Gyula, Issekutz Béla, Menyhárt Gáspár, Faludi János, Evva Gabriella, Rózsa Miklós, N. Sebestyén Irén, Gulyás Pál, Schwartz Elemér, Tóth László, Mattyasovszky Erzsébet, Wolf Rózi, Berda József, Dézsi Lajos, Kőszegi László, Szabó László, Horváth Béla, Thienemann Tivadar, Fögel József, Pettykó János, Schilling Gábor, Szeri Endre, Tamás András, Polner Ödön, Öltedi László, Alaksza Ambrus, Hont Ferenc, Steinbach Ede, Máder Erzsébet, Halmi Bódog, Babits Mihály, Rónai Pál, Zilnszky Aladár, Kastner Jenő, Lambrecht Kálmán, Karl János, Kutas Kálmán, Trostler József, Arady Zsolt, Eckhardtné Huszár Irén, Édes Gergely, Farkas Gyula, Galli Mátyás, Korponay Mária, Baranyai Erzsébet, Jó Tibor, Földessy Gyula.

ACTA

LITTERARUM AC SCIENTIARUM REGIAE UNIVERSITATIS FRANCISCO-JOSEPHINAE.

Kiadja a M. Kir. Ferencz József-Egyetem Barátainak Egyesülete.

Föld és Ember.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerk. Kogutowicz Károly (Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet). Évi előfizetés ára: 6 pengő.

Folia Cryptogamica.

Magyarország virágtalan növényeire vonatkozó közlemények. Szerkeszti: Györfly István. Kiadja a szegedi egyetem botanikai intézete.

Dolgozatok

a m. kir. Ferencz József-Egyetem Archaeologiai Intézetéből. Szerk. Buday Árpád. Szeged, 1927., III. köt. 1—2. sz. Ára 12 pengő.

ÉRTEKEZÉSEK

a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből.

Uj sorozat 2. sz.

TETTAMANTI BÉLA:

A közösség gondolata Kármán Mór neveléstudományában.

Értekezések

a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Filozófiai Intézetéből. — 1. sz. Muzsnai

Dénes: Böhm Károly szellemtana és az újabb törekvések a mai lélektanban.

A legjobb, a legnívósabb társadalmi, színházi, művészeti illusztrált hetilap a

HOMOKÓRA

Szerkeszti: MAGYAR LÁSZLÓ.
Megjelenik minden szombaton.

KÁRÁSZ-UTCA 14. SZ.

Telefon 6—84.

Del-Magyarország

a vezető világmárka

Elsőrendű cipők és harisnyák.

Értekezések

a m. kir. Ferencz József-Tudomány-
egyetem Magyar Irodalmi Intézetéből.

Szerk. Dézsi Lajos.

Legújabb szám :

7. sz. Téglds B. Jenő : A TÖRTÉNETI PASQUILLUS A MAGYAR
IRODALOMBAN.

Kolozsvári-Szegedi Értekezések a Magyar Művelődéstörténet Köréből.

XIII.

SZABÓ FERENC : Társadalom, művelődés Zsigmond törvényeiben.

NÉPÜNK ÉS NYELVÜNK

A szegedi alföldkutató bizottság
közérdekű folyóirata

HORGER ANTAL és Cs. SEBESTYÉN KÁROLY

közreműködésével szerkeszti

BIBÓ ISTVÁN.

Études Françaises

publiées par l'Institut Français de
l'Université de Szeged.

1. André Dudith et les humanis-
tes français. Par Jean Faludi.

2. H.-F. Amiel, traducteur. Son
européanisme. Ses relations avec la
Hongrie. Par Vilma de Szigethy.

A SZÉPHALOM

nov.-dec. száma a következő közleményeket hozza:

Juhász Gyula, Horváth Béla, Berczeli Anzelm Károly,
Aradi Zsolt, Csengery János: vers és novella. —
Várkonyi Hildebrand: Bergson. — Korponay Mária:
Vajudó idők. — Eckhardtne Huszár Irén: Mécs
László. — Berczeli Anzelm Károly: Irodalompolitika.
— Berczeli Anzelm Károly: Hárfá és Holmi. —
Garázda Péter: Barcelona és a kulturfölény. —
Döbrentei Gábor leveleiből. — Fögel József: Bethlen
Gábor. — Györfly István: Kolozsvár botanikai multja.
— Tencajoli: Kolozsvár utcáin.

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

	Lap
HUNYADY FERENC gróf: Kultura és arisztokratizmus	357—364
JUHÁSZ GYULA: Baudelaire halála (Vers)	365
MÉCS LÁSZLÓ: Minden út Hozzá vezet (Vers)	366—367
ARADY ZSOLT: Jöhet a tél (Vers)	368
CSENGERY JÁNOS: Hephaistos fegyverei (Vers)	369—372
BERDA JÓZSEF: Őszi borongás (Vers)	373
HORVÁTH BÉLA: Téged figyellek (Vers)	374
VIDA PÉTER: Temetés (Novella)	375—382
ESZMETÖREDÉKEK: — Heim Pál. <i>Hainiss Elemér</i> . — Budapesti filozófusok. <i>Peter Wust</i> . — A legnagyobb bűn. <i>Zolnai Béla</i> . — Schubert. <i>Eckerdt Elek</i> . — Soliloquia	383—398
VISSZHANG. — ROSTA. — Divatos pesti írók. <i>Gedeon Jolán</i> — Nehéz föld. <i>Berda József</i> — Im Westen nichts Neues. <i>Márer Erzsébet</i> — Levelestár	399—407
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	408—410

SZEGED, 1929.

Ára 2 pengő.

SZÉPHALOM

IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS HAVI FOLYÓIRAT

Kiadja a SZÉPHALOM KÖR, SZEGED (Egyetem)

Felelős szerkesztő: ZOLNAI BÉLA.

Felelős kiadó: MOLDOVÁNYI IMRE

Előfizetési ára egész évre P 10— Egy szám ára P 2—

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927 január elsején

SZÉPHALOM

cimmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar regiség életrekelése, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi István, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Husztiné Révhegyi Rózi, Garázd Péter, Gelei József, Terescsényi György, Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Giláty Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hörnyánszky Gyula, Jean Carrère, Faluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Szekfü Gyula, F. Takács Zoltán, Trócsányi György, Szigethy Vilma, Lehel István, Némethy Géza, Bárány Gerő, Marconnay Tibor, Ungvári Elemér, Magyary Zoltán, Zoltán Vilmos, Kolosvry Bálint, Raggambi András, Szekula Ágnes, Molli Erzsébet, Hevesi András, Horger Antal, Eckhardt Sándor, Aldo Dami, Bálint Sándor, Imre Sándor, Czákó István, Zolnai Sándor, Kappel Gyula, Reinbold Béla, Hankiss János, Gyórfy István, Szamosvölgyi Gábor, Buza László, Rozványi Vilmos, Sárközy György, Ritoók Emma, Boros Ferenc, Henrik Becker, Somogyi Szilveszter, Jancsó Benedek, Szegedy Lőrinc, Buday Árpád, Ady Lajos, Deák Zoltán, Vajthó László, Somkuti, Várkonyi Nándor, Baranyai Zoltán, Klebelsberg Kunó gróf, Kardos László, Szitnyai Zoltán, Vidor Marcell, vitéz Moór Gyula, Issekutz Béla, Menyhárt Gáspár, Faludi János, Evva Gabriella, Rózsa Miklós, N. Sebestyén Irén, Gulyás Pál, Schwartz Elemér, Tóth László, Mattyasovszky Erzsébet, Wolf Rózi, Berda József, Dézsi Lajos, Kőszegi László, Szabó László, Horváth Béla, Thienemann Tivadar, Fögel József, Pettykó János, Schilling Gábor, Szeri Endre, Tamás András, Polner Ödön, Ölvédi László, Alaksza Ambrus, Hont Ferenc, Steinbach Ede, Máder Erzsébet, Halmi Bódog, Babits Mihály, Rónai Pál, Zlinszky Aladár, Kastner Jenő, Lambrecht Kálmán, Karl János, Kutas Kálmán, Trostler József, Arady Zsolt, Eckhardtne Huszár Irén, Édes Gergely, Farkas Gyula, Galli Mátyás, Korponay Mária, Baranyai Erzsébet, Joó Tibor, Földessy Gyula, Hunyady Ferenc gróf, Mécs László, Vida Péter, Hainiss Elemér, Peter Wust, Eckerdt Elek, Gedeon Jolán.

A SZÉPHALOM

második évfolyamának tartalma:

- ADY LAJOS: Zsigmond Ferenc könyvéről.
" " Kalászek és tövisek.
" " Mendemondák Adyról.
BALOGH JÓZSEF: Az emberi szó hatalma.
BARANYAI ZOLTÁN: K. Remme könyvéről.
" " Tharaud könyvéről.
BÁRÁNY GERŐ: Tat tvam asi.
BECKER HENRIK: Magyar irodalom.
BERCZELI ANZELM KÁROLY: A szó (Vers).
" " " Délibáb (Vers).
" " " Punalua
" " " Quattrocento (Vers).
" " " Lihegő erdők.
" " " Kacagva tört ki a faun.
" " " A szegedi sajtó kistükr.
BERDA JÓZSEF: Sirató Károly könyvéről
BODOR ALADÁR: Hortobágy (Vers).
BOROS FERENC: Élet vagy halál?
BUDAY ÁRPÁD: A magyar nép lapja.
BUZA LÁSZLÓ: G. Ottlik könyvéről.
" " Hantos Elemér könyvéről.
CSENGERY JÁNOS: Bucsú a Quarnerótól (Vers).
" " Hektor és Andromakhe (Fordítás).
CZAKÓ ISTVÁN: Nihilizmus vagy pesszimizmus.
DEÁK ZOLTÁN: Nem bujt elő a nap (Vers).
" " Ligeti Ernő könyvéről.
" " Földi Mihály könyvéről.
" " Hó után (Vers).
DEZSI LAJOS: A gr. Vigyázó-alapítvány és a magyar tudománypolitika.
ECKHARDT SÁNDOR: Parasztok.
EVVA GABRIELLA: Bariska Mihály könyvéről.
FALUDI JÁNOS: Egy ember élete.
f. i.: Berkovics Ilona könyvéről.
FÖGEL JÓZSEF: Antonius de Bonfinis.
GARÁZDA PÉTER: Kossuth-szobor.
" " Steglitz.
" " Huzd rá Jonny.
" " A ponyva mammuthja.
" " Futball-fölény.
" " Wolf Rózi könyvéről.
GESZTELY NAGY LÁSZLÓ: A kecskeméti tanyavilág.
g. p.: Szigetváry Iván könyvéről.
" Előőrs.
" Nagy József könyvéről.
GÜLYÁS PÁL: Petőfi udvarában (Vers).
GYÖRFFY ISTVÁN: Alföldkutatás.
" " Vésztői népies növények.
HANKISS JÁNOS: Valéry-Larbaud ódája.
" " Jules Romains ódája.
HEVESI ANDRÁS: Az új magyar lira.
" " A Nyugat védelme.
HORVÁTH BÉLA: Versek.

HUSZTI JÓZSEF: Az olasz egyetemek reformja.
 IMRE SÁNDOR: Az egyetemi autonómia.
 JANCsó BENEDEK: A székely nemzet története és alkotmánya.
 " " Az első doktorok.
 JUHÁSZ GYULA: Ady Endre köszöntése (Vers).
 " " Tonelli Sándor könyvéről.
 " " A pusztában kiáltó (Novella).
 " " Szakállszárító.
 " " In memoriam Caroli Tóth (Vers).
 " " Babits Mihálynak (Vers).
 JUHÁSZ LÁSZLÓ: Révay József könyvéről.
 " " Mouraty cikkéről.
 KARDOS LÁSZLÓ: Livius verse.
 KLEBELSBERG KUNÓ gróf: Tóth Károly halálára.
 KOLOSVÁRY BALINT: A perjog filozófusa.
 KOMJÁTHY ALADÁR: A Halál élete (Vers).
 KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Fürdés (Novella).
 " " O. Wilde verseiből.
 KÖSZEGI LÁSZLÓ: Balatoni Nocturne (Vers).
 k. t.: Hornyánszky Károly könyvéről.
 MAJTHÉNYI GYÖRGY: A csoda (Novella).
 MARCONNAY TIBOR: Fialat költő (Vers).
 MARÓT KÁROLY: A klasszika-filológia válsága.
 " " Az ethnológia útja.
 MATTYASOVSKY ERZSÉBET: H. Grothe könyvéről.
 MONOSTORI HUGÓ: Új Miatyánk (Vers).
 " " A te hiteddél (Vers).
 MOÓR GYULA: Tóth Károly.
 OLÁH GÁBOR: Tóth Károly emlékezete (Vers).
 PALASOVSKY BÉLA: Madách (Vers).
 " " Álomlovag bujdosása (Novella).
 " " Fuimus (Vers).
 PETTYKÓ JÁNOS: Neonacionalizmus avagy hátrább a maradiakkal.
 PUKÁNSZKY BÉLA: A százéves magyar irodalomtudomány.
 REINBOLD BÉLA: Az életről.
 RITOÓK EMMA: Nocturne (Vers).
 ROZVÁNYI VILMOS: Színek bölcse (Vers).
 RÓZSA MIKLÓS: Rippl-Rónai.
 SÁRKÓZY GYÖRGY: Utazás (Vers).
 SCHILLING GÁBOR: Szegedi Alföldkutató Bizottság.
 SCHWARTZ ELEMÉR: Pyrker leveleiből.
 N. SEBESTYÉN IRÉN: Az első telepesek (Juhani Aho novellája).
 SOMKÜTI: K. Leino verse (Fordítás).
 SOMOGYI SZILVESZTER: Nemzeti előrehaladás és Szeged.
 SZABÓ LÁSZLÓ: Látogatás Antwerpenben (Novella).
 SZALAY JÓZSEF: Forgács.
 SZAMOSVÖLGYI GÁBOR: Erdély és Róma.
 SZEGEDY LŐRINC: Pesszimizmus Genf körül.
 " " Dialogus egy könyvesboltban.
 " " F. Faluhelyi könyvéről.
 SZEKULA ÁGNES: Kulturfőlény külföldön.
 " " Én (Vers).
 SZERB ANTAL: William Blake.
 " " Horváth János könyvéről.
 " " Kölcsey manírjában (Vers).
 SZERI ENDRE: Benedek Elek.
 Sz. G.: Az olasz Bonfini-emlékkönyvről.

SZITNYAI ZOLTÁN: A lázadó trónja (Novella).
 Sz. L.: Magyar kulturfőlény Párisban.
 TAMÁS ANDRÁS: Jorga és a magyar propaganda.
 TERESCSÉNYI GYÖRGY: Szavak (Vers).
 " " Irodalmi dzsungel.
 THIENEMANN TIVADAR: A platonista Rimay.
 TONELLI SÁNDOR: Védegylet, Kossuth és iparstatisztika.
 " " New-York keresztmetszete.
 " " Tolsztoj.
 TÓTH ÁRPÁD: hattyudala.
 TÓTH LÁSZLÓ: Horváth János.
 TÓTH KÁROLY: Szeged egyeteme.
 " " Nagyszeged.
 VÁJTHÓ LÁSZLÓ: Én, Ady Endre.
 " " Móra Ferenc.
 VÁRKONYI HILDEBRAND: Francia spiritualizmus.
 VÁRKONYI NÁNDOR: Szabó Dezső.
 " " Kassák Lajos.
 " " Poeta unius cantus.
 " " Oláh Gábor.
 VIDOR MARCELL: Gyűlölet (Vers).
 WOLF RÓZSI: F. Lutor könyvéről.
 z. b.: Trostler József könyvéről.
 " Tolnai Vilmos könyvéről.
 ZOLNAI BÉLA: Tótágas Ady körül.
 " " Levél Oscar Walzelhoz a magyar irodalom ügyében.
 " " Homokra épülő Parnasszus.
 " " A kettészakadt irodalomtudomány.
 Az árkádok.
 Alföldi Művészek Egyesülete.
 Alföldkutatás.
 Béke a király porai fölött.
 Egyetem és nacionalizmus.
 Kazinczy levele Széphalomról.
 Levelestár.
 Nagyvárad.
 Szeged gyásza.

ALFÖLD. — BEKÜLDÖTT KÖNYVEK. — ERDELY.
 ESZMETÖREDÉKEK. — ROSTA. — VISSZHANG.

*

Sajtóvélemények a **SZÉPHALOM** első évfolyamáról.

A folyóirat szerencsés ötlettel megtalált és szimbolikus jelentőségű címe: *Széphalom*. Szerkesztői és alapítói azt szeretnék, ha a folyóirat tényleg egyesítené magában az egyetemes szellemi életet, összegyűjtő centrumává válnék a legkülönbözőbb magyar irodalmi irányzatoknak. Az ő és új magyarság szintézise, a régi és az új generációk egyesítése a *Széphalom* egyik legszebb törekvése és legnagyobb irodalmi eredménye lesz. A *Széphalom*nak szeretnék mennél hosszabb jövőt és mennél nagyobb virágzást jósolni.

KÁLLAY Miklós (*Nemzeti Ujság*).

A *Széphalom* szelleme: a modern szellemiség és magyar régiség áhítatos szolgálata. A multat nem megváltozhatlan dogmának, de a legnemesebb materiának tekinti.

SZIGETHY Vilmos (*Szegedi Napló*).

Tudományos és irodalmi szemle, amely Szegeden jelenik meg, de nem lokális céllal, hanem az egész ország számára.

Szegedi Új Nemzedék.

A program értékes ígérete nyilatkozik meg mindjárt az első számban.

Magyar Hírlap.

Rendkívül gazdag és a modern Nyugateurópa legíríssebb szellemi mozgalmái felé orientálódó szemle.

LAMBRECHT Kálmán (*Literatura*).

Tág fejlődésképeség, magas színvonalon.

(Ujság, Kolozsvár.)

A *Széphalom* a legjobb értelemben vett konzervativizmus legmodernebb kritikai képviselője. Egyszerre igyekszik megvalósítani a kettészakadt irodalom egyesítését és a kozmopoliszi ködbe vesző magyar irodalom decentralizációját.

JUHÁSZ Gyula (*Délmagyarország*).

A *Széphalom* tudományos és szépirodalmi folyóirat akar lenni, amely nem szűkebb tudományos köröknek, hanem a művelt közönség szélesebb rétegeinek akar szólni.

MÉSZÖLY Gedeon (*Budapesti Szemle*).

A folyóirat a magyar szellemi termelés majd minden általános körét felöleli. Írói között a régi és új nemzedék legjobbjait találjuk.

(A Mai Nap.)

A *Széphalom* az életre született . . . Erő van benne s életakarát, mely szerves része nemzetének. Nem véletlen, hogy a modern szellemiséget s a hagyománykeresést összebékíteni akaró *Széphalom* heves irodalmi harcot provokált s az is természetes, hogy az Ady-kérdés van e harc központjában. A harcból csak egy elv kerülhet ki győztesen, az, amely a magyar kincsek egész skálájának megbecsülését kívánja, amelyet, szerencsére, a *Széphalom* is homlokára írt . . .

SZOMBATFALVY György (*Társadalomtudomány*).

A *Széphalom* kritikai fejtegetései magas színvonalúak. A belletrisztikai rész nyeresége a magyar szépirodalomnak. E lap széleskörű tájékozottsággal nyúl hozzá napi problémákhoz és igazáért szívesen bocsátkozik gerinces polémiába is.

(Keleti Újság, Kolozsvár.)

Egyetemi körök komoly, értékes lapjaként indult meg a *Széphalom*...

OLÁH György (*Magyarország*).

Leben bedeutet Kampf und bahnt schöpferischer Entwicklung den Weg. Die Bemühung Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob. Nicht minder der Gedanke, Europas geistige Stimmung von Zeit zu Zeit in Stimmen repräsentativer Köpfe und Seelen festzuhalten . . .

JOSEF TURÓCZY-TROSTLER (*Pester Lloyd*).

Ez az izléses kiállítású, változatos tartalmú folyóirat remélhetőleg vitáival is csak életrealitását fogja dokumentálni azok szemében is, kik nem mindenben értenek egyet állásfoglalásával. Harc az élet!

KOSZÓ János (*Egyetemes Philologiai Közlöny*).

La revue *Széphalom* traduit un effort de décentralisation dont la Hongrie a besoin, que l'actuel ministre de l'Instruction publique à Budapest sait encourager et auquel on doit applaudir.

HENRI TRONCHON (*Revue de Littérature Comparée*).

Új és talán sok más próbálkozásnál frissebb, szívósabb hajtás zsendült a magyar irodalmi élet fáján. A *Széphalom* sikere a magyar vidék sikere lesz.

HANKISS János (*Debreceni Szemle*).

Korunkban páratlan bátorság és önzetlen lelkeség kellett egy ilyen folyóirat megvalósításához... Üdvözljük Szeged városának literary gentlemanjeit, Kazinczy-lelkű tudósait, íróit és szellemi kincsekben gazdag mecénásait.

VÁRY Rezső (*Irodalomtörténet*).

Kétségtelenül szükség van rá, hogy a magyar irodalomnak legyen egy magaslaton álló őrhelye, ahonnan messze el lehet látni. — mindenívé, hol a magyar irodalmat művelik s ahol valami centrumot találhatnak azok, akik a meglevő irodalmi iskolák vagy irányok közül egy vagy más okból egyikhez sem hajlandók csatlakozni. Mindenképen szükséges egy olyan irodalmi fórum, amely egy irodalmi irányt sem szolgál és amelynek pártatlanságát és teljes elfogulatlanságát mindenki elismeri. Az új *Széphalom* ezt a hivatását nagyszerűen tölti be.

SZABÓ László (*Pesti Napló*).

A szegedi egyetemi tanárok folyóirata az Ady-kérdésben egyáltalán nem számítható konzervatívnak, de az egyetemi irodalomtanárok fiatalabb nemzedékének szempontjait igyekszik a konzervatív közönség előtt képviselni.

SCHÖPFELIN Aladár (*Nyugat*).

A *Széphalom* minden sorával a tradíciókban gyökerező, de bátor haladást szolgálja és sok tekintetben utat mutat a nemzeti életnek. A folyóirat tág teret nyújt a szépirodalomnak is, ami annál öröndetesebb, mert ma talán a *Széphalom* az egyetlen folyóirat, amely pártokon és klikkeken fölülemelkedve szólaltatja meg a tehetségeket. Kívánjuk, hogy a *Széphalom* maradjon meg továbbra is annak a nemés gondolatszabadságnak a harcosa, amely egyetlen korlátját az igazságban látja.

MIHELICS Vid (*Vox Academica*).

*

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR.

SZÉPHALOM-KÖR kiadása, Szeged.

Eddig megjelent füzetek:

1. ZOLNAI BÉLA: *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány*. Ára 2 pengő.

„Érdekesen mutat rá egyes irodalmi közfelfogások átértékelésére a modern irodalomtudomány szemüvegén át”.
(Nemzeti Ujság.)

„Az irodalomtudomány új eszközeivel és értékelésével állapítja meg Ady irracionális új romantikájának áttörő, gátszakító jelentőségét a modern magyar irodalom érdekében az epigonok költészetében megcsontosodással fenyegető Petőfi—Arany-féle klasszicizmussal szemben”.
(Literatura.)

„Arra a kérdésre keres és talál is feleletet a szerző, hogy hatással volt-e modern irodalmunk a magyar irodalomtörténet-íráshoz”.
(Magyarság.)

„A kritika kénytelen konstatálni, hogy Arany János után is lehetséges a költészet témakörének kibővítése”.
(Keleti Ujság.)

„Die Bemühung, Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob”.
(Pester Lloyd.)

2. **MARÓT KÁROLY:** *Lényeg és gondolat.* Részlet a szellemiség kialakulásának történetéből. Ára 2/20 pengő.

„A kutató elme eredményeinek új útait tárja föl a költészet misztikus eredete felé”. (Szegei Napló.)

3. **ZOLNAI BÉLA:** *A janzenista Rákóczi.* (Rákóczi két kéziratának hasonmásával.) Ára 2/20 pengő.

„Hosszabb tanulmány Rákóczi Ferenc ismeretlen vallásos munkáiról”. (Uj Lap.)

„A szerzőnek sikerül meggyőzően bebizonyítania, hogy Rákóczit a grosbois-i kamalduliak janzenista szelleme itatta át”. (Napkelet.)

4. **BÁRÁNY GERŐ:** *Filozófiai mozaik.* Ára 2 pengő.

„Gárány Gerő a filozófiai gondolkodásban és irodalomban a vallásos értelemben vett hívő bölcset képvisel, akivel öröm társalogni, mert műveit olvasva tiszta gondolkodásából mennyei derű sugárzik felénk: az élet ama pótolhatatlan biztosságérzete, melyet egyesegyedül a hit nyújthat”. (Budapesti Hírlap.)

„Ez a nagyon érdekesen gondolkozó és époly érdekesen író filozófus ritka jelensége a mostani időknek. Szinte lírikus hajlandósággal és vágyteljesülésként e rossz idők rossz jelenségeiben is meg tudja tartani átfogó szeretetét dolgok és életek, lények és részletek iránt, a nap egyes rúti produktumain túl föl tud emelkedni a maga és mások vigasztalására”. (Magyar Hírlap.)

„A világ lényegét keresi inkább lírai, misztikus megélés, mint szigorú logikai dedukciók útján. Az élet értelme — a lélek kultúrája”. (Századunk.)

„Egyre szebb gondolatot termel ki a szerzőből a fájdalom, az optimizmus és a haladás javára. S még a filozófia népszerűbbé tételének javára is. A filozófus a bölcsesség kedvelője; a mi szerzőnk meg a bölcselkedés megkedveltetője, leginkább a hegelizmusé”. (Társadalomtudomány.)

„Az embernek, a gondolkodó lénynek örök nagy kapcsolata az istenséghez az a probléma, amely a maga megoldásaiban az emberi lét elviselhetőségét és értékét jelenti. Ez a gondolat áll Bárány Gerő filozófiájának központjában”. (Nyolcórás Újság.)

5. **KOLOSVÁRY BÁLINT:** *Az arckép és a jog.* Ára 1/50 pengő.

6. **PUKÁNSZKY BÉLA:** *A százéves magyar irodalomtudomány.* Ára 1/50 pengő.

„Pukánszky würdigt die Verdienste Toldys um die Grundlegung der ungarischen Literaturgeschichte und charakterisiert sodann in knappen, prägnanten Strichen die weiteren Fortschritte auf diesem Gebiet”. (Pester Lloyd.)

„Becsés az a megállapítása, hogy a germanisztika milyen termékenyen és módosítólag hatott Heinrich Gusztáv, Bleyer Jakab és Thienemann Tivadar munkásságán keresztül a magyar irodalomtörténetírásra is és annak módszereit, szempontjait teljesen megújította”. (Napkelet.)

7. MAGYARY ZOLTÁN, HUSZTI JÓZSEF, HORNYÁNSZKY GYULA és IMRE SÁNDOR: Egyetempolitikai kérdések. Ára 2-20 pengő.

„Remélhetőleg lassan, de biztosan sikerül az úttörés olyan területeken is, hol féltő gonddal örködnek a régin és zárkóznak el az új elől“.

(Egyetemes Philologiai Közlöny.)

8. BÁRÁNY GERŐ: Tat tvam asi. Ára 1-50 pengő.

„Das bist du, — Subjekt und Prädikat sind identisch, so lautet die Weisheit der indischer Philosophie. Von diesem Satz geht die Betrachtung aus, die Gregor Bárány, der vortreffliche ungarische Denker, über eines der tiefsten metaphysischen Probleme aufstellt. Nichts liegt der Lebensphilosophie Bárány's ferner, als einen Quietismus, einen tatenscheuen Fatalismus zu predigen. Er will uns nur das grosse metaphysische Schauen lehren, uns überzeugen, dass wir auf Schritt und Tritt Wurdern begegnen“.

(Pester Lloyd.)

9. KLEBELSBERG KUNÓ gróf, JUHÁSZ GYULA, ZOLNAI BÉLA, MOÓR GYULA, KOLOSVÁRY BÁLINT, ISSEKUTZ BÉLA, MENYHÁRT GÁSPÁR, SOMOGYI SZILVESZTER: Tóth Károly emlékezete. Ára 2-20 pengő.

„A Széphalom-Könyvtárból külön kiemelendő ez a szám, amely szegény, túlkorán s tragikusan elhunyt Tóth Károly emlékezetét van hivatva őrizni . . . Honi tudományosságunk fejlődése s a vidéki új gócpontok megerősödésének érdekében csak azt kívánhatjuk, hogy ez a sorozat minél gyorsabban nőjön és népszerűvé legyen“.

(Egyetemes Philologiai Közlöny.)

„A magyar közélet porondján ritka a modern konzervatív lelkeségnek az a szerencsés típusa, amelyet Tóth Károly rokonszenves egyénisége képviselt . . .“

(Társadalomtudomány.)

10. SZERB ANTAL: William Blake. Ára 2 pengő.

11. DÉZSI LAJOS: A gr. Vigyázó-alapítvány és a magyar tudánypolitika. Rectori székfoglaló. Ára 2 P.

Előkészületben:

VAJTHÓ LÁSZLÓ: Én, Ady Endre.

SZERB ANTAL: Berzsenyi.

KÁRÁSZ-UTCA 14. SZ.

Telefon 6—84.

Del-Ha Hungaria

a vezető világmárka

Elsőrendű cipők és harisnyák.

**A szegedi
Ferencz József ma-
gyar királyi egyetem
Barátainak Köre**

Tagsági díj egy évre 2 pengő.

Elnök : *Bethen István gróf.*

Ügyv. elnök : *Menyhárt Gáspár.*

A magyar protestantizmus
szellemi képviselője a

PROTESTÁNS SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT.

Kiadóhivatal :
BUDAPEST, CALVIN-TÉR. 7. SZ.

Kérjen mutatványszámot!

SZEGED-CSONGRÁDI TAKARÉKPÉNZTÁR

SZEGED, székház: Takaréktár-u. 7.

ALAPÍTVÁ: 1845-BEN.

Kimutatott saját tőkék: 3,200.000 P.

Betétek összege: 15 millió pengő.

Kihelyezések összege: 26 millió pengő.

**Foglalkozik a takaré- és
banküzlet minden ágával.**

VÉRTES MIKSA SZEGED

szénnagykereskedő

**Boldogasszony-sugárut
17. szám.**

Szállít a város bármely területére legelsőrendű porosz szenet, kokszt, tatai szalonszenet és brikettet kályhafűtésre a legkisebb mennyiségben is a legolcsóbb árakon.

Telefonon megrendelhető 9-58 számnál!

*Magyar Kender-,
Len- és Jutaipar R. T.
Szeged (Újszeged)*

TELEFONSZÁM:
19, 592, 755.

SÜRGÖNYCIM:
VULPES.

VARGA MIHÁLY

KENDER-, LEN- ÉS
JUTAGYÁRTMÁNYOK

S Z E G E D.

Aradi-utca 4. szám.

Telefon 469. és 647.

Sürgőnycim „KENDER“

Ajánlja mindennemű **kötélárú,**
zsák, pongva, zsinég, fonal,
zsinór, kender és kóc valamint
háló-gyártmányait (**tennis és ha-**
lászáló, stb.) kárpitos kellé-
kek, matrac és rolettavásznak,
napellenzők, stb. elsőrendű mi-
nőségben, gyári áron.

SZEGEDI
KERESKEDELMI
ÉS IPARBANK

Postatakarékpénztári csekkszám: 481.

Revue des Études Hongroises

Szerk. Baranyai Zoltán, a szegedi egyetem magántanára. A M. T. Akadémia támogatásával megjelenik évente 4 füzetben. Paris, Champion kiadása.

ACTA LITTERARUM AC SCIENTIARUM REGIAE UNIVERSITATIS FRANCISCO-JOSEPHINAE.

Kiadja a M. Kir. Ferencz József-Egyetem Barátainak Egyesülete.

1. **Sectio Juridico-Politica.** Szerkesztik: Kolosváry Bálint és Szandtner Pál.
Legújabb füzet:
Kelemen László: A LEÁNYNEGYED. Ára 3 pengő.
2. **Sectio Philologico-Historica.** Szerk. Huszti József.
Legújabb füzet:
Miskolczi István: ANJÓU KÁROLY BALKÁNI POLITIKÁJA. Ára 1 pengő.
3. **Sectio Philosophica.** Szerk. Bartók György és Moór Gyula.
Legújabb füzet: *Bartók György: AZ ERKÖLCSI ÉRTÉKESZME TÖRTÉNETE.* Ára 10 pengő.
5. **Sectio Scientiarum Mathematicarum.** Szerk. Riesz Frigyes és Haár Alfréd.
Legújabb szám: TOM. II., FASC. 4.

Föld és Ember.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerk. Kogutowicz Károly (Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet). Évi előfizetés ára: 6 pengő.

Folia Cryptogamica.

Magyarország virágtalan növényeire vonatkozó közlemények. Szerkeszti: Györfy István. Kiadja a szegedi egyetem botanikai intézete.

Dolgozatok

a m. kir. Ferencz József-Egyetem Archaeologiai Intézetéből. Szerk. Buday Árpád. Szeged, 1927., III. köt. 1—2. sz. Ára 12 pengő.

ÉRTEKEZÉSEK

a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből.

Uj sorozat 2. sz.

TETTAMANTI BÉLA:

A közösség gondolata Kármán Mór neveléstudományában.

Értekezések

a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Filozófiai Intézetéből — 1. sz. Muzsnai Dénes: Böhm Károly szellemtana és az újabb törekvések a mai lélektanban.

A legjobb, a legnívósabb társadalmi, színházi, művészeti illusztrált hetilap a

HOMOKÓRA

Szerkeszti: MAGYAR LÁSZLÓ.
Megjelenik minden szombaton.

A SZÉPHALOM

második évfolyamának tartalma:

- ADY LAJOS : Zsigmond Ferenc könyvéről.
 " " Kalászok és tövisek.
 " " Mendemondák Adyról.
 BALOGH JÓZSEF : Az emberi szó hatalma.
 BARANYAI ZOLTÁN : K. Remme könyvéről.
 " " Tharaud könyvéről.
 BÁRÁNY GERŐ : Tat tvam asi.
 BECKER HENRIK : Magyar irodalom.
 BERCZELI ANZELM KÁROLY : A szó (Vers).
 " " Délibáb (Vers).
 " " Punalua
 " " Quattrocento (Vers).
 " " Lihegő erdők.
 " " Kacagva tört ki a faun.
 " " A szegedi sajtó kistükr.
 BERDA JÓZSEF : Sirató Károly könyvéről
 BODOR ALADÁR : Hortobágy (Vers).
 BOROS FERENC : Élet vagy halál?
 BUDAY ÁRPÁD : A magyar nép lapja.
 BUZA LÁSZLÓ : G. Ottlik könyvéről.
 " " Hantos Elemér könyvéről.
 CSÉNGERY JÁNOS : Bucsú a Quarnerótól (Vers).
 " " Hektor és Andromakhe (Fordítás).
 CZAKÓ ISTVÁN : Nihilizmus vagy pesszimizmus.
 DEÁK ZOLTÁN : Nem bujt elő a nap (Vers).
 " " Ligeti Ernő könyvéről.
 " " Földi Mihály könyvéről.
 " " Hó után (Vers).
 DÉZSI LAJOS : A gr. Vigyázó-alapítvány és a magyar tudománypolitika.
 ECKHARDT SÁNDOR : Parasztok.
 EVVA GABRIELLA : Bariska Mihály könyvéről.
 FALUDI JÁNOS : Egy ember élete.
 f. i. : Berkovics Ilona könyvéről.
 FÖGEL JÓZSEF : Antonius de Bonfinis.
 GARÁZDA PÉTER : Kossuth-szobor.
 " " Steglitz.
 " " Huzd rá Jonny.
 " " A ponyva mammothja.
 " " Futball-főlény.
 " " Wolf Rózsi könyvéről.
 GESZTELY NAGY LÁSZLÓ : A kecskeméti tanyavilág.
 g. p. : Szigetváry Iván könyvéről.
 " " Előörs.
 " " Nagy József könyvéről.
 GULYÁS PÁL : Petőfi udvarában (Vers).
 GYÖRFFY ISTVÁN : Alföldkutatás.
 " " Vésztői népies növények.
 HANKISS JÁNOS : Valéry-Larbaud ódája.
 " " Jules Romains ódája.
 HEVESI ANDRÁS : Az új magyar lira.
 " " A Nyugat védelme.
 HORVÁTH BÉLA : Versek.

HUSZTI JÓZSEF: Az olasz egyetemek reformja.
 IMRE SÁNDOR: Az egyetemi autonómia.
 JANCsó BENEDEK: A székely nemzet története és alkotmánya.
 " " Az első doktorok.
 JUHÁSZ GYULA: Ady Endre köszöntése (Vers).
 " " Tonelli Sándor könyvéről.
 " " A pusztában kiáltó (Novella).
 " " Szakállszáritó.
 " " In memoriam Caroli Tóth (Vers).
 " " Babits Mihálynak (Vers).
 JUHÁSZ LÁSZLÓ: Révay József könyvéről.
 " " Mouraty cikkéről.
 KARDOS LÁSZLÓ: Livius verse.
 KLEBELSBERG KUNÓ gróf: Tóth Károly halálára.
 KOLOSVÁRY BÁLINT: A perjog filozófusa.
 KOMJÁTHY ALADÁR: A Halál élete (Vers).
 KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Fürdés (Novella).
 " " O. Wilde verseiből.
 KÖSZEGI LÁSZLÓ: Balatoni Nocturne (Vers).
 k. t.: Hornyanszky Károly könyvéről.
 MAJTHÉNYI GYÖRGY: A csoda (Novella).
 MARCONNAY TIBOR: Fiatal költő (Vers).
 MARÓT KÁROLY: A klasszika-filológia válsága.
 " " Az ethnológia útja.
 MATTYASOVSKY ERZSÉBET: H. Grothe könyvéről.
 MONOSTORI HUGÓ: Új Miatyánk (Vers).
 " " A te hiteddél (Vers).
 MOÓR GYULA: Tóth Károly.
 OLÁH GÁBOR: Tóth Károly emlékezete (Vers).
 PALASOVSKY BÉLA: Madách (Vers).
 " " Álomlovag bujdosása (Novella).
 " " Fuimus (Vers).
 PETTYKÓ JÁNOS: Neonacionalizmus avagy hátrább a maradiakkal.
 PUKÁNSZKY BÉLA: A százéves magyar irodalomtudomány.
 REINOLD BÉLA: Az életről.
 RITOÓK EMMA: Nocturne (Vers).
 ROZVÁNYI VILMOS: Színek bölcse (Vers).
 RÓZSA MIKLÓS: Rippl-Rónai.
 SÁRKÓZY GYÖRGY: Utazás (Vers).
 SCHILLING GÁBOR: Szegedi Alföldkutató Bizottság.
 SCHWARTZ ELEMÉR: Pyrker leveleiből.
 N. SEBESTYÉN IRÉN: Az első telepesek (Juhani Aho novellája).
 SOMKUTI: K. Leino verse (Fordítás).
 SOMOGYI SZILVESZTER: Nemzeti előrehaladás és Szeged.
 SZABÓ LÁSZLÓ: Látogatás Antwerpenben (Novella).
 SZALAY JÓZSEF: Forgács.
 SZAMOSVÖLGYI GÁBOR: Erdély és Róma.
 SZEGEDY LŐRINC: Pesszimizmus Genf körül.
 " " Dialogus egy könyvesboltban.
 " " F. Faluhelyi könyvéről.
 SZEKULA ÁGNES: Kulturfőlény külföldön.
 " " Én (Vers).
 SZERB ANTAL: William Blake.
 " " Horváth János könyvéről.
 " " Kölcsey manírjában (Vers).
 SZERI ENDRE: Benedek Elek.
 Sz. G.: Az olasz Bonfini-emlékkönyvről.

SZITNYAI ZOLTÁN: A lázadó trónja (Novella).
 SZ. L.: Magyar kulturfőlény Párisban.
 TAMÁS ANDRÁS: Jorga és a magyar propaganda.
 TERESCSÉNYI GYÖRGY: Szavak (Vers).
 " " Irodalmi dzsungel.
 THIENEMANN TIVÁDAR: A platonista Rimay.
 TONELLI SÁNDOR: Védegyelet, Kossuth és iparstatisztika.
 " " New-York keresztmetszete.
 " " Tolsztoj.
 TÓTH ÁRPÁD: hattyudala.
 TÓTH LÁSZLÓ: Horváth János.
 TÓTH KÁROLY: Szeged egyeteme.
 " " Nagyszeged.
 VAJTHÓ LÁSZLÓ: Én, Ady Endre.
 " " Móra Ferenc.
 VÁRKONYI HILDEBRAND: Francia spiritualizmus.
 VÁRKONYI NÁNDOR: Szabó Dezső.
 " " Kassák Lajos.
 " " Poeta unius cantus.
 " " Oláh Gábor.
 VIDOR MARCELL: Gyűlölet (Vers).
 WOLF RÓZSI: F. Luttor könyvéről.
 z. b.: Trostler József könyvéről.
 " Tolnai Vilmos könyvéről.
 ZOLNAI BÉLA: Tótágas Ady körül.
 " " Levél Oscar Walzelhoz a magyar irodalom ügyében.
 " " Homokra épülő Parnasszus.
 " " A kettészakadt irodalomtudomány.
 Az árkádok.
 Alföldi Művészek Egyesülete.
 Alföldkutatók.
 Béke a király porai fölött.
 Egyetem és nacionalizmus.
 Kazinczy levele Széphalomról.
 Levelestár.
 Nagyvárad.
 Szeged gyásza.

ALFÖLD. — BEKÜLDÖTT KÖNYVEK. — ERDELY.
 ESZMETÖREDÉKEK. — ROSTA. — VISSZHANG.

*

Sajtóvélemények a SZÉPHALOM első évfolyamáról.

A folyóirat szerencsés ötlettel megtalált és szimbolikus jelentőségű címe: *Széphalom*. Szerkesztői és alapítói azt szeretnék, ha a folyóirat tényleg egyesítené magában az egyetemes szellemi életet, összegyűjtő centrumává válnék a legkülönbözőbb magyar irodalmi irányzatoknak. Az ó és új magyarság szintézise, a régi és az új generációk egyesítése a *Széphalom* egyik legszebb törekvése és legnagyobb irodalmi eredménye lesz. A *Széphalom*nak szeretnék mennél hosszabb jövőt és mennél nagyobb virágzást jósolni.

KÁLLAY Miklós (*Nemzeti Ujság*).

A *Széphalom* szelleme: a modern szellemiség és magyar régiség áhítatos szolgálata. A múltat nem megváltozhatlan dogmának, de a legnemesebb matériának tekinti.

SZIGETHY Vilmos (*Szegedi Napló*).

Tudományos és irodalmi szemle, amely Szegeden jelenik meg, de nem lokális céllal, hanem az egész ország számára.

Szegedi Új Nemzedék.

A program értékes ígérete nyilatkozik meg mindjárt az első számban.

Magyar Hírlap.

Rendkívül gazdag és a modern Nyugateurópa legfrissebb szellemi mozgalmait felé orientálódó szemle.

LAMBRECHT Kálmán (*Literatura*).

Tág fejlődésképeség, magas színvonalon.

(*Ujság, Kolozsvár.*)

A *Széphalom* a legjobb értelemben vett konzervatívizmus legmodernebb kritikái képviselője. Egyszerre igyekszik megvalósítani a kettőszakadt irodalom egyesítését és a kozmopoliszi ködbe vesző magyar irodalom decentralizációját.

JUHÁSZ Gyula (*Délmagyarország*)

A *Széphalom* tudományos és szépirodalmi folyóirat akar lenni, amely nem szűkebb tudományos köröknek, hanem a művelt közönség szélesebb rétegeinek akar szólni.

MÉSZÖLY Gedeon (*Budapesti Szemle*).

A folyóirat a magyar szellemi termelés majd minden általános körét felöleli. Írói között a régi és új nemzedék legjobbait találjuk.

(*A Mai Nap.*)

A *Széphalom* az életre született . . . Erő van benne s életakarát, mely szerves része nemzetének. Nem véletlen, hogy a modern szellemiséget s a hagyománykeresést összebékíteni akaró *Széphalom* heves irodalmi harcot provokált s az is természetes, hogy az Ady-kérdés van e harc központjában. A harcból csak egy elv kerülhet ki győztesen, az, amely a magyar kincsek egész skálájának megbecsülését kívánja, amelyet, szerencsére, a *Széphalom* is homlokára írt . . .

SZOMBATFALVY György (*Társadalomtudomány*).

A *Széphalom* kritikai fejtegetései magas színvonalúak. A belletrisztikai rész nyeresége a magyar szépirodalomnak. E lap széleskörű tájékozottsággal nyúl hozzá napi problémákhoz és igazáért szívesen bocsátkozik gerinces polémiaiba is.

(*Keleti Ujság, Kolozsvár.*)

Egyetemi körök komoly, értékes lapjaként indult meg a *Széphalom*...

OLÁH György (*Magyarság*).

Leben bedeutet Kampf und bahnt schöpferischer Entwicklung den Weg. Die Bemühung Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob. Nicht minder der Gedanke, Europas geistige Stimmung von Zeit zu Zeit in Stimmen repräsentativer Köpfe und Seelen festzuhalten . . .

JOSEF TURÓCZY-TROSTLER (*Pester Lloyd*).

Ez az izléses kiállítású, változatos tartalmú folyóirat remélhetőleg vitáival is csak életrevalóságát fogja dokumentálni azok szemében is, kik nem mindenben értenek egyet állásfoglalásával. Harc az élet!

KOSZÓ János (*Egyetemes Philológiai Közlöny*).

La revue *Széphalom* traduit un effort de décentralisation dont la Hongrie a besoin, que l'actuel ministre de l'Instruction publique à Budapest sait encourager et auquel on doit applaudir.

HENRI TRONCHON (*Revue de Littérature Comparée*).

Új és talán sok más próbálkozásnál frissebb, szívósabb hajtás zsendült a magyar irodalmi élet fáján. A *Széphalom* sikere a magyar vidék sikere lesz.

HANKISS János (*Debreceni Szemle*).

Korunkban páratlan bátorság és önzetlen lelkeség kellett egy ilyen folyóirat megvalósításához... Üdvözljük Szeged városának literary gentlemanjeit, Kazinczy-lelkű tudósait, íróit és szellemi kincsekben gazdag mecénásait.

VÁRY Rezső (*Irodalomtörténet*).

Kétségtelenül szükség van rá, hogy a magyar irodalomnak legyen egy magaslaton álló őrhelye, ahonnan messze el lehet látni. — mindenüvé, hol a magyar irodalmat művelik s ahol valami centrumot találhatnak azok, akik a meglevő irodalmi iskolák vagy irányok közül egy vagy más okból egyikhez sem hajlandók csatlakozni. Mindenképen szükséges egy olyan irodalmi fórum, amely egy irodalmi irányt sem szolgál és amelynek pártatlanságát és teljes elfogulatlanságát mindenki elismeri. Az új *Széphalom* ezt a hivatását nagyszerűen tölti be.

SZABÓ László (*Pesti Napló*).

A szegedi egyetemi tanárok folyóirata az Ady-kérdésben egyáltalán nem számítható konzervatívnak, de az egyetemi irodalomtanárok fiatalabb nemzedékének szempontjait igyekszik a konzervatív közönség előtt képviselni.

SCHÖPFLIN Aladár (*Nyugat*).

A *Széphalom* minden sorával a tradícióban gyökerező, de bátor haladást szolgálja és sok tekintetben utat mutat a nemzeti életnek. A folyóirat tág teret nyújt a szépirodalomnak is, ami annál örvendetesebb, mert ma talán a *Széphalom* az egyetlen folyóirat, amely pártokon és klikkeken fölülemelkedve szólaltatja meg a tehetségeket. Kívánjuk, hogy a *Széphalom* maradjon meg továbbra is annak a nemes gondolat szabadságnak a harcosa, amely egyetlen korlátját az igazságban látja.

MIHELICS Vid (*Vox Academica*).

*

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR.

SZÉPHALOM KÖR kiadása, Szeged.

Eddig megjelent füzetek:

1. ZOLNAI BÉLA: *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány*. Ára 2 pengő.

„Érdekesen mutat rá egyes irodalmi közelfogások ártértekelésére a modern irodalomtudomány szemüvegén át”.
(Nemzeti Ujság.)

„Az irodalomtudomány új eszközeivel és értékelésével állapítja meg Ady irracionális új romantikájának áttörő, gátszakító jelentőségét a modern magyar irodalom érdekében az epigonok költészetében megsontosodással fenyegető Petőfi—Arany-féle klasszicizmussal szemben”.
(Literatura.)

„Arra a kérdésre keres és talál is feleletet a szerző, hogy hatással volt-e modern irodalmunk a magyar irodalomtörténet-írásra”.
(Magyarság.)

„A kritika kénytelen konstatálni, hogy Arany János után is lehetséges a költészet témakörének kibővítése”.
(Keleti Ujság.)

„Die Bemühung, Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob”.
(Pester Lloyd.)

2. **MARÓT KÁROLY**: *Lényeg és gondolat*. Részlet a szellemiség kialakulásának történetéből. Ára 2:20 pengő.

„A kutató elme eredményeinek új útait tárja föl a költészet misztikus eredete felé”.
(Szegedi Napló.)

3. **ZOLNAI BÉLA**: *A janzenista Rákóczi*. (Rákóczi két kéziratának hasonmásával) Ára 2:20 pengő.

„Hosszabb tanulmány Rákóczi Ferenc ismeretlen vallásos munkáiról”.
(Uj Lap.)

„A szerzőnek sikerül meggyőzően bebizonyítania, hogy Rákóczit a grosbois-i kamalduliak janzenista szelleme itatta át”.
(Napkelet.)

4. **BÁRÁNY GERŐ**: *Filozófiai mozaik*. Ára 2 pengő.

„Garány Gerő a filozófiai gondolkozásban és irodalomban a vallásos értelemben vett hívő bölcslet képviselője, akivel öröm társalogni, mert műveit olvasva tiszta gondolkozásából mennyei derű sugárzik felénk: az élet ama pótolhatatlan biztosságérzete, melyet egyesegyedül a hit nyújthat”.
(Budapesti Hírlap.)

„Ez a nagyon érdekesen gondolkozó és époly érdekesen író filozófus ritka jelensége a mostani időknek. Szinte lírikus hajlandósággal és vágyteljesülésként a rossz idők rossz jelenségeiben is meg tudja tartani átfogó szeretetét dolgok és életek, lények és részletek iránt, a nap egyes rút produktumain túl föl tud emelkedni a maga és mások vigasztalására”.
(Magyar Hírlap.)

„A világ lényegét keresi inkább lírai, misztikus megélés, mint szigorú logikai dedukciók útján. Az élet értelme — a lélek kultúrája”.
(Századunk.)

„Egyre szebb gondolatot termel ki a szerzőből a fájdalom, az optimizmus és a haladás javára. S még a filozófia népszerűbbé tételének javára is. A filozófus a bölcsesség kedvelője; a mi szerzőnk meg a bölcselkedés megkedvelője, leginkább a hegelizmusé”. (Társadalomtudomány.)

„Az embernek, a gondolkodó lénynek örök nagy kapcsolata az istenséghez az a probléma, amely a maga megoldásaiban az emberi lét elviselhetőségét és értékét jelenti. Ez a gondolat áll Bárány Gerő filozófiájának központjában”.
(Nyolcórás Újság.)

5. **KOLOSVÁRY BÁLINT**: *Az arckép és a jog*. Ára 1:50 pengő.

6. **PUKÁNSZKY BÉLA**: *A százéves magyar irodalomtudomány*. Ára 1:50 pengő.

„Pukánszky würdigt die Verdienste Toldys um die Grundlegung der ungarischen Literaturgeschichte und charakterisiert sodann in knappen, prägnanten Strichen die weiteren Fortschritte auf diesem Gebiet”.
(Pester Lloyd.)

„Becses az a megállapítása, hogy a germanisztika milyen termékenyen és módosítólag hatott Heinrich Gusztáv, Bleyer Jakab és Thienemann Tivadar munkásságán keresztül a magyar irodalomtörténetírásra is és annak módszereit, szempontjait teljesen megújította”.
(Napkelet.)

7. MAGYARY ZOLTÁN, HUSZTI JÓZSEF, HORNYÁNSZKY GYULA és IMRE SÁNDOR: Egyetempolitikai kérdések. Ára 2'20 pengő.

„Remélhetőleg lassan, de biztosan sikerül az úttörés olyan területeken is, hol féltő gonddal örködnek a régien és zárkóznak el az új elöl”.

(Egyetemes Philologiai Közlöny.)

8. BÁRÁNY GERŐ: Tat tvam asi. Ára 1'50 pengő.

„Das bist du, — Subjekt und Prädikat sind identisch, so lautet die Weisheit der indischer Philosophie. Von diesem Satz geht die Betrachtung aus, die Gregor Bárány, der vortreffliche ungarische Denker, über eines der tiefsten metaphysischen Probleme aufstellt. Nichts liegt der Lebensphilosophie Bárány's ferner, als einen Quietismus, einen tatenscheuen Fatalismus zu predigen. Er will uns nur das grosse metaphysische Schauen lehren, uns überzeugen, dass wir auf Schritt und Tritt Wurdern begegnen“.

(Pester Lloyd.)

9. KLEBELSBERG KUNÓ gróf, JUHÁSZ GYULA, ZOLNAI BÉLA, MOÓR GYULA, KOLOSVÁRY BÁLINT, ISSEKUTZ BÉLA, MENYHÁRT GÁSPÁR, SOMOGYI SZILVESZTER: Tóth Károly emlékezete. Ára 2'20 pengő.

„A Széphalom-Könyvtárból külön kiemelendő ez a szám, amely szegény, túlkorán s tragikusan elhunyt Tóth Károly emlékezetét van hivatva őrizni . . . Honi tudományosságunk fejlődése s a vidéki új gócpontok megerősödésének érdekében csak azt kívánhatjuk, hogy ez a sorozat minél gyorsabban nőjön és népszerűvé legyen“.

(Egyetemes Philologiai Közlöny.)

„A magyar közélet porondján ritka a modern konzervatív lelkiségnek az a szerencsés típusa, amelyet Tóth Károly rokonszenves egyénisége képviselt . . .“

(Társadalomtudomány.)

10. SZERB ANTAL: William Blake. Ára 2 pengő.

11. DÉZSI LAJOS: A gr. Vigyázó-alapítvány és a magyar tudománypolitika. Rectori székfoglaló. Ára 2 P.

Előkészületben:

VAJTHÓ LÁSZLÓ: *Én, Ady Endre.*

SZERB ANTAL: *Berzsenyi.*

KÁRÁSZ-UTCA 14. SZ.

Telefon 6—84.

Dél-Kárlungária

a vezető világmárka

Elsőrendű cipők és harisnyák.

**A szegedi
Ferencz József ma-
gyar királyi egyetem
Barátainak Köre**

Tagsági díj egy évre 2 pengő.

Elnök: *Bethen István gróf.*

Ügyv. elnök: *Menyhárt Gáspár.*

A magyar protestantizmus
szellemi képviselője a

PROTESTÁNS SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT.

Kiadóhivatal:

BUDAPEST, CALVIN-TÉR. 7. SZ.

Kérjen mutatóvényszámot!

SZEGED-CSONGRÁDI TAKARÉKPÉNZTÁR

SZEGED, székház: Takaréktár-u. 7.

ALAPÍTVÁ: 1845-BEN.

Kimutatott saját tőkék: 3,200.000 P.

Betétek összege: 15 millió pengő.

Kihelyezések összege: 26 millió pengő.

**Foglalkozik a takaré- és
banküzlet minden ágával.**

VÉRTES MIKSA SZEGED

szénnagykereskedő

**Boldogasszony-sugárut
17. szám.**

Szállít a város bármely területére legelsőrendű porosz szenet, kokszt, tatabi szalonszenet és brikettet kályhafűtésre a legkisebb mennyiségben is a legolcsóbb áron.

Telefonon megrendelhető 9-58 számnál!

*Magyar Kender-,
Len- és Jutaipar R. T.
Szeged (Újszeged)*

TELEFONSZÁM:
19, 592, 755.

SÜRGÖNYCÍM:
VULPES.

VARGA MIHÁLY

KENDER-, LEN- ÉS
JUTAGYÁRTMÁNYOK

S Z E G E D,

Aradi-utca 4. szám.

Telefon 469. és 647.

Sürgőny cím: „KENDER”

Ajánlja mindennemű **kötélárú,**
zsák, pongva, zsinag, fonal,
zsinór, kender és kóc valamint
háló-gyártmányait (**tennis és ha-**
lászáló, stb.) **kárpitos kellé-**
kek, matrac és rolettavásznak,
napellenzők, stb. elsőrendű mi-
nőségben, gyári áron.

SZEGEDI
KERESKEDELMI
ÉS IPARBANK

Postatakarékpénztári csekkszám:

481.

Revue des Études Hongroises

Szerk. Baranyai Zoltán, a szegedi egyetem magántanára. A M. T. Akadémia támogatásával megjelenik évente 4 füzetben. Paris, Champion kiadása.

ACTA LITTERARUM AC SCIENTIARUM REGIAE UNIVERSITATIS FRANCISCO-JOSEPHINAE.

Kiadja a M. Kir. Ferencz József-Egyetem Barátainak Egyesülete.

1. **Sectio Juridico-Politica.** Szerkesztik: Kolosváry Bálint és Szandtner Pál.
Legújabb füzet:
Kelemen László: A LEÁNYNEGYED. Ára 3 pengő.
2. **Sectio Philologico-Historica.** Szerk. Huszti József.
Legújabb füzet:
Miskolczy István: ANJOU KÁROLY BALKÁNI POLITIKÁJA. Ára 1 pengő.
3. **Sectio Philosophica.** Szerk. Bartók György és Moór Gyula.
Legújabb füzet: *Bartók György: AZ ERKÖLCSI ÉRTÉKESZME TÖRTÉNETE.* Ára 10 pengő.
5. **Sectio Scientiarum Mathematicarum.** Szerk. Riesz Frigyes és Haár Alfréd.
Legújabb szám: TOM. II., FASC. 4.

Föld és Ember.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerk. Kogutowicz Károly (Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet). Évi előfizetés ára: 6 pengő.

Folia Cryptogamica.

Magyarország virágtalan növényeire vonatkozó közlemények. Szerkeszti: Györfly István. Kiadja a szegedi egyetem botanikai intézete.

Dolgozatok

a m. kir. Ferencz József-Egyetem Archaeologiai Intézetéből. Szerk. Buday Árpád. Szeged, 1927., III. köt. 1—2. sz. Ára 12 pengő.

ÉRTEKEZÉSEK

a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből.

Új sorozat 2. sz.

TETTAMANTI BÉLA:

A közönség gondolata Kármán Mór neveléstudományában.

Értekezések

a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Filozófiai Intézetéből — 1. sz. Muzsnai

Dénes: Böhm Károly szellemtana és az újabb törekvések a mai lélektanban.

A legjobb, a legnívósabb társadalmi, színházi, művészeti illusztrált hetilap a

HOMOKÓRA

Szerkeszti: MAGYAR LÁSZLÓ.
Megjelenik minden szombaton.

Sajtóvélemények a SZÉPHALOM-ról.

A folyóirat szerencsés ötlettel megtalált és szimbolikus jelentőségű címe: *Széphalom*. Szerkesztői és alapítói azt szeretnék, ha a folyóirat tényleg egyesítené magában az egyetemes szellemi életet, összegyűjtő centrumává válnék a legkülönbözőbb magyar irodalmi irányzatoknak. Az ő és új magyarság szintézise, a régi és az új generációk egyesítése a *Széphalom* egyik legszebb törekvése és legnagyobb irodalmi eredménye lesz. A *Széphalom*nak szeretnénk mennél hosszabb jövőt és mennél nagyobb virágzást jósolni.

KÁLLAY Miklós (*Nemzeti Ujság*).

A *Széphalom* szelleme: a modern szellemiség és magyar régiség áhítatos szolgálata. A multat nem megváltozthatlan dogmának, de a legnemesebb matériának tekinti.

SZIGETHY Vilmos (*Szegedi Napló*).

Tudományos és irodalmi szemle, amely Szegeden jelenik meg, de nem lokális céllal, hanem az egész ország számára.

Szegedi Új Nemzedék.

A program értékes ígérete nyilatkozik meg mindjárt az első számban.

Magyar Hirlap.

Rendkívül gazdag és a modern Nyugateurópa legfrissebb szellemi mozgalmait felé orientálódó szemle.

LAMBRECHT Kálmán (*Literatura*).

Tág fejlődésképeség, magas színvonalon.

(*Ujság, Kolozsvár*).

A *Széphalom* a legjobb értelemben vett konzervativizmus legmodernebb kritikai képviselője. Egyszerre igyekszik megvalósítani a kettészakadt irodalom egyesítését és a kozmopoliszi ködbe vesző magyar irodalom decentralizációját.

JUHÁSZ Gyula (*Délmagyarország*).

A *Széphalom* tudományos és szépirodalmi folyóirat akar lenni, amely nem szűkebb tudományos köröknek, hanem a művelt közönség szélesebb rétegeinek akar szólni.

MÉSZÖLY Gedeon (*Budapesti Szemle*).

A folyóirat a magyar szellemi termelés majd minden általános körét felöleli. Írói között a régi és új nemzedék legjobbait találjuk.

(*A Mai Nap*).

A *Széphalom* az életre született . . . Erő van benne s életakarát, mely szerves része nemzetének. Nem véletlen, hogy a modern szellemiséget s a hagyománykeresést összebékíteni akaró *Széphalom* heves irodalmi harcot provokált s az is természetes, hogy az Ady-kérdés van e harc központjában. A harcból csak egy elv kerülhet ki győztesen, az, amely a magyar kincsek egész skálájának megbecsülését kívánja, amelyet, szerencsére, a *Széphalom* is homlokára írt . . .

SZÖMBATFALVY György (*Társadalomtudomány*).

A *Széphalom* kritikai fejtegetései magas színvonalúak. A belletrisztikai rész nyeresége a magyar szépirodalomnak. E lap széleskörű tájékozottsággal nyúl hozzá napi problémákhoz és igazáért szívesen bocsátkozik gerinces polémiába is.

(*Keleti Ujság, Kolozsvár*).

Egyetemi körök komoly, értékes lapjaként indult meg a *Széphalom*...

OLÁH György (*Magyarság*).

Leben bedeutet Kampf und bahnt schöpferischer Entwicklung den Weg. Die Bemühung Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob. Nicht minder der Gedanke, Europas geistige Stimmung von Zeit zu Zeit in Stimmen repräsentativer Köpfe und Seelen festzuhalten . . .

JOSEF TURÓCZY-TROSTLER (*Pester Lloyd*).

Ez az izléses kiállítású, változatos tartalmú folyóirat remélhetőleg vitáival is csak életrevalóságát fogja dokumentálni azok szemében is, kik nem mindenben értenek egyet állásfoglalásával. Harc az élet!

Koszó János (*Egyetemes Philológiai Közlöny*).

La revue *Széphalom* traduit un effort de décentralisation dont la Hongrie a besoin, que l'actuel ministre de l'Instruction publique à Budapest sait encourager et auquel on doit applaudir.

Henri TRONCHON (*Revue de Littérature Comparée*).

Új és talán sok más próbálkozásnál frissebb, szívósabb hajtás zsendült a magyar irodalmi élet fáján. A *Széphalom* sikere a magyar vidék sikere lesz.

HANKISS János (*Debreceni Szemle*).

Korunkban páratlan bátorság és önzetlen lelkeség kellett egy ilyen folyóirat megvalósításához... Üdvözljük Szeged városának literary gentlemanjeit, Kazinczy-lelkű tudósait, íróit és szellemi kincsekben gazdag mecénásait.

VÁRY Rezső (*Irodalomtörténet*).

Kétségtelenül szükség van rá, hogy a magyar irodalomnak legyen egy magaslaton álló őrhelye, ahonnan messze el lehet látni. — mindenüvé, hol a magyar irodalmat művelik s ahol valami centrumot találhatnak azok, akik a meglevő irodalmi iskolák vagy irányok közül egy vagy más okból egyikhez sem hajlandók csatlakozni. Mindenképpen szükséges egy olyan irodalmi fórum, amely egy irodalmi irányt sem szolgál és amelynek pártatlanságát és teljes elfogulatlanságát mindenki elismeri. Az új *Széphalom* ezt a hivatását nagyszerűen tölti be.

SZABÓ László (*Pesti Napló*).

A szegedi egyetemi tanárok folyóirata az Ady-kérdésben egyáltalán nem számítható konzervatívnak, de az egyetemi irodalomtanárok fiatalabb nemzedékének szempontjait igyekszik a konzervatív közönség előtt képviselni.

SCHÖPFLIN Aladár (*Nyugat*).

A *Széphalom* minden sorával a tradíciókban gyökerező, de bátor haladást szolgálja és sok tekintetben utat mutat a nemzeti életnek. A folyóirat tág teret nyújt a szépirodalomnak is, ami annál öröndetesebb, mert ma talán a *Széphalom* az egyetlen folyóirat, amely pártokon és klikkeken fölül emelkedve szólaltatja meg a tehetségeket. Kívánjuk, hogy a *Széphalom* maradjon meg továbbra is annak a nemes gondolatszabadságnak a harcosa, amely egyetlen korlátját az igazságban látja.

MIHELICS Vid (*Vox Academica*).

A Tóth Károly alapította *Széphalom* a sajátos szegedi tudományos-ságnak magasszintű folyóirata.

KLEBELSBERG Kunó gróf (*Pesti Napló*).

*

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR.

SZÉPHALOM KÖR kiadása, Szeged.

1. ZOLNAI BÉLA: *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány*. Ára 2 pengő.

„Érdekesen mutat rá egyes irodalmi közelfogások átértékelésére a modern irodalomtudomány szemüvegén át”.
(Nemzeti Újság.)

„Az irodalomtudomány új eszközeivel és értékelésével állapítja meg Ady irracionális új romantikájának áttörő, gátszakító jelentőségét a modern magyar irodalom érdekében az epigonok költészetében megcsontosodással fenyegető Petőfi-Arany-féle klasszicizmussal szemben”.
(Literatura.)

„Arra a kérdésre keres és talál is feleletet a szerző, hogy hatással volt-e modern irodalmunk a magyar irodalomtörténet-íráshoz”. (Magyarság.)

„A kritika kénytelen konstatálni, hogy Arany János után is lehetséges a költészet témakörének kibővítése”. (Keleti Újság.)

„Die Bemühung, Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob”. (Pester Lloyd.)

2. **MARÓT KÁROLY:** *Lényeg és gondolat.* Részlet a szellemiség kialakulásának történetéből. Ára 2'20 pengő.

„A kutató elme eredményeinek új útait tárja föl a költészet misztikus eredete felé”. (Szegedi Napló.)

3. **ZOLNAI BÉLA:** *A janzenista Rákóczi.* (Rákóczi két kéziratának hasonmásával.) Ára 2'20 pengő.

„Hosszabb tanulmány Rákóczi Ferenc ismeretlen vallásos munkáiról”. (Uj Lap.)

„A szerzőnek sikerül meggyőzően bebizonyítania, hogy Rákóczit a grosbois-i kamalduliak janzenista szelleme itatta át”. (Napkelet.)

4. **BÁRÁNY GERŐ:** *Filozófiai mozaik.* Ára 2 pengő.

„Gárány Gerő a filozófiai gondolkodásban és irodalomban a vallásos értelemben vett hívő bölcsét képviseli, akivel öröm társalogni, mert műveit olvasva tiszta gondolkodásából mennyei derű sugárzik felénk: az élet ama pótolhatatlan biztosságérzete, melyet egyesegyedül a hit nyújthat”. (Budapesti Hírlap.)

„Ez a nagyon érdekesen gondolkozó és époly érdekesen író filozófus ritka jelensége a mostani időknek. Szinte lírikus hajlandósággal és vágyteljesülésként e rossz idők rossz jelenségeiben is meg tudja tartani átfogó szeretetét dolgok és életek, lények és részletek iránt, a nap egyes rút produktumain túl föl tud emelkedni a maga és mások vigasztalására”. (Magyar Hírlap.)

„A világ lényegét keresi inkább lírai, misztikus megélés, mint szigorú logikai dedukciók útján. Az élet értelme — a lélek kultúrája”. (Századunk.)

„Egyre szebb gondolatot termel ki a szerzőből a fájdalom, az optimizmus és a haladás javára. S még a filozófia népszerűbbé tételének javára is. A filozófus a bölcsesség kedvelője; a mi szerzőnk meg a bölcselkedés megkedvelője, leginkább a hegelizmusé”. (Társadalomtudomány.)

„Az embernek, a gondolkodó lénynek örök nagy kapcsolata az istenséghez az a probléma, amely a maga megoldásaiban az emberi lét elviselhetőségét és értékét jelenti. Ez a gondolat áll Bárány Gerő filozófiájának központjában”. (Nyolcórai Újság.)

5. **KOLOSVÁRY BÁLINT:** *Az arckép és a jog.* Ára 1'50 pengő.

6. **PUKÁNSZKY BÉLA:** *A százéves magyar irodalomtudomány.* Ára 1'50 pengő.

„Pukánszky würdigt die Verdienste Toldys um die Grundlegung der ungarischen Literaturgeschichte und charakterisiert sodann in knappen, prägnanten Strichen die weiteren Fortschritte auf diesem Gebiet”. (Pester Lloyd.)

„Becsés az a megállapítása, hogy a germanisztika milyen termékenyen és módosítólag hatott Heinrich Gusztáv, Bleyer Jakab és Thienemann Tivadar munkásságán keresztül a magyar irodalomtörténetírássra is és annak módszereit, szempontjait teljesen megújította“. (Napkelet.)

7. **MAGYARY ZOLTÁN, HUSZTI JÓZSEF, HORNÝANSZKY GYULA és IMRE SÁNDOR:** *Egyetempolitikai kérdések.* Ára 2:20 pengő.

„Remélhetőleg lassan, de biztosan sikerül az úttörés olyan területeken is, hol féltő gonddal örködnek a régien és zárkóznak el az új elől“.

(Egyetemes Philologiai Közlöny.)

8. **BÁRÁNY GERŐ:** *Tat tvam asi.* Ára 1:50 pengő.

„Das bist du, — Subjekt und Prädikat sind identisch, so lautet die Weisheit der indischen Philosophie. Von diesem Satz geht die Betrachtung aus, die Gregor Bárány, der vortreffliche ungarische Denker, über eines der tiefsten metaphysischen Probleme aufstellt. Nichts liegt der Lebensphilosophie Bárány's ferner, als einen Quietismus, einen tatenscheuen Fatalismus zu predigen. Er will uns nur das grosse metaphysische Schauen lehren, uns überzeugen, dass wir auf Schritt und Tritt Wundern begegnen“.

(Pester Lloyd.)

9. **KLEBELSBERG KUNÓ gróf, JUHÁSZ GYULA, ZOLNAI BÉLA, MOÓR GYULA, KOLOSVÁRY BÁLINT, ISSEKUTZ BÉLA, MENYHART GÁSPÁR, SOMOGYI SZILVESZTER:** *Tóth Károly emlékezete.* Ára 2:20 pengő.

„A Széphalom-Könyvtárból külön kiemelendő ez a szám, amely szegény, túlkorán s tragikusan elhunyt Tóth Károly emlékezetét van hivatva őrizni . . . Honi tudományosságunk fejlődése s a vidéki új gőcpontok megerősödésének érdekében csak azt kívánhatjuk, hogy ez a sorozat minél gyorsabban nőjön és népszerűvé legyen“.

(Egyetemes Philologiai Közlöny.)

„A magyar közélet porondján ritka a modern konzervatív lelkiségnek az a szerencsés típusa, amelyet Tóth Károly rokonszenves egyénisége képviselt . . .“

(Társadalomtudomány.)

10. **SZERB ANTAL:** *William Blake.* Ára 2 pengő.
 11. **DÉZSI LAJOS:** *A gr. Vigyázó-alapítvány és a magyar tudománypolitika.* Rektori székfoglaló. Ára 2 P.
 12. **VAJTHÓ LÁSZLÓ:** *Én, Ady Endre.* Ára 5 pengő.
 13. **Dr. POLNER ÖDÖN:** *Állami létünk és a nemzeti királyság.* Ára 2 P.

KÁRÁSZ-UTCA 14. SZ.

Telefon 6—84.

Dél-Hungária

a vezető világmárka.

Elsőrendű cipők és harisnyák.

A szegedi
Ferencz József ma-
gyar királyi egyetem
Barátainak Köre

Tagsági díj egy évre 2 pengő.

Elnök: *Bethen István gróf.*

Ügyv. elnök: *Menyhárt Gáspár.*

A magyar protestantizmus
szellemi képviselője a

PROTESTÁNS SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT.

Kiadóhivatal:
BUDAPEST, CALVIN-TÉR. 7. SZ.

Kérjen mutatóvényszámot!

SZEGED-CSONGRÁDI TAKARÉKPÉNZTÁR

SZEGED, székház: Takaréktár-u. 7.

ALAPITVA: 1845-BEN.

Kimutatott saját tőkék: 3,200.000 P.
Betétek összege: 15 millió pengő.
Kihelyezések összege: 26 millió pengő.

Foglalkozik a takaré- és
banküzlet minden ágával.

VÉRTES MIKSA SZEGED

szénnagykereskedő

Boldogasszony-sugarút
17. szám.

Szállít a város bármely területére legelsőrendű porosz szenet, kokszt, tatai szalonszenet és bricket kályhafűtésre a legkisebb mennyiségben is a legolcsóbb áron.

Telefonon megrendelhető 9-58 számnál!

DÉLMAGYARORSZÁG LEGNAGYOBB
GRAFIKAI MŰINTÉZETE A

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS
KÖNYVKIADÓ RT.
SZEGED

FÖLD ÉS EMBER

SZÉPHALOM

SZEGEDI FERENCZ JÓZSEF
TUDOMÁNYEGYETEM
KIADVÁNYAI

A SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS
KÖNYVKIADÓ R. T. NYOMDÁJÁBAN
KÉSZÜLNEK.

*Magyar Kender-,
Len- és Jutaipar R. T.
Szeged (Újszeged)*

TELEFONSZÁM:
19, 592, 755.

SÜRGÖNYCÍM:
VULPES.

VARGA MIHÁLY

KENDER-, LEN- ÉS
JUTAGYÁRTMÁNYOK

S Z E G E D,

Aradi-utca 4. szám.

Telefon 469. és 647.

Sürgőnycím „KENDER“

Ajánlja mindennemű **kötélárú,**
zsák, pongva, zsinog, fonal,
zsinór, kender és kóc valamint
háló-gyártmányait (**tennis és ha-**
lászáló, stb.) **kárpitos kellé-**
kek, matrac és rolettavásznak,
napellenzők, stb. elsőrendű mi-
nőségben, gyári áron.

SZEGEDI
KERESKEDELMI
ÉS IPARBANK

Postatakarékpénztári csekk számla:

481.

Revue des Études Hongroises

Szerk. Baranyai Zoltán, a szegedi egyetem magántanára. A M. T. Akadémia támogatásával megjelenik évente 4 füzetben. Paris, Champion kiadása.

ACTA LITTERARUM AC SCIENTIARUM REGIAE UNIVERSITATIS FRANCISCO-JOSEPHINAE.

Kiadja a M. Kir. Ferencz József-Egyetem Barátainak Egyesülete.

1. **Sectio Juridico-Politica.** Szerkesztik: Kolosváry Bálint és Szandtner Pál.
Legújabb füzet:
Kelemen László: A LEÁNYNEGYED. Ára 3 pengő.
2. **Sectio Philologico-Historica.** Szerk. Huszti József.
Legújabb füzet:
Miskolczy István: ANJOU KÁROLY BALKÁNI POLITIKÁJA. Ára 1 pengő.
3. **Sectio Philosophica.** Szerk. Bartók György és Moór Gyula.
Legújabb füzet: *Bartók György: AZ ERKÖLCSI ÉRTÉKESZME TÖRTÉNETE* Ára 10 pengő.

Föld és Ember.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerk. Kogutowicz Károly (Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet). Évi előfizetés ára: 6 pengő.

Folia Cryptogamica.

Magyarország virágtalan növényeire vonatkozó közlemények. Szerkeszti: Gyórfy István. Kiadja a szegedi egyetem botanikai intézete.

Dolgozatok

a m. kir. Ferencz József-Egyetem Archaeologiai Intézetéből. Szerk. Buday Árpád. Szeged, 1927., III. köt. 1-2. sz. Ára 12 pengő.

ÉRTEKEZÉSEK

a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből.

Uj sorozat 2. sz.

TETTAMANTI BÉLA:

A közösség gondolata Kármán Mór neveléstudományában.

Értekezések

a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Filozófiai Intézetéből — 1. sz. Muzsnai Dénes: Böhm Károly szellemtana és az újabb törekvések a mai lélektanban.

A legjobb, a legnívósabb társadalmi, színházi, művészeti illusztrált hetilap a

HOMOKÓRA

Szerkeszti: MAGYAR LÁSZLÓ.
Megjelenik minden szombaton.

A folyóirat szerencsés ötlettel megtalált és szimbolikus jelentőségű címe: *Széphalom*. Szerkesztői és alapítói azt szeretnék, ha a folyóirat tényleg egyesítené magában az egyetemes szellemi életet, összegyűjtő centrumává válnék a legkülönbözőbb magyar irodalmi irányzatoknak. Az ő és új magyarság szintézise, a régi és az új generációk egyesítése a *Széphalom* egyik legszebb törekvése és legnagyobb irodalmi eredménye lesz. A *Széphalom*nak szeretnénk mennél hosszabb jövőt és mennél nagyobb virágzást jósolni.

KÁLLAY Miklós (*Nemzeti Ujság*).

A *Széphalom* szelleme: a modern szellemiség és magyar régiség áhítatos szolgálata. A multat nem megváltozhatlan dogmának, de a legnemesebb matériának tekinti.

SZIGETHY Vilmos (*Szegedi Napló*).

Tudományos és irodalmi szemle, amely Szegeden jelenik meg, de nem lokális céllal, hanem az egész ország számára.

Szegedi Új Nemzedék.

A program értékes ígérete nyilatkozik meg mindjárt az első számban.

Magyar Hírlap.

Rendkívül gazdag és a modern Nyugateurópa legfrissebb szellemi mozgalmait felé orientálódó szemle.

LAMBRECHT Kálmán (*Literatura*).

Tág fejlődésképeség, magas színvonalon.

(*Ujság, Kolozsvár*.)

A *Széphalom* a legjobb értelemben vett konzervativizmus legmodernebb kritikái képviselője. Egyszerre igyekszik megvalósítani a kettészakadt irodalom egyesítését és a kozmopoliszi ködbe vesző magyar irodalom decentralizációját.

JUHÁSZ Gyula (*Délmagyarország*).

A *Széphalom* tudományos és szépirodalmi folyóirat akar lenni, amely nem szűkebb tudományos köröknek, hanem a művelt közönség szélesebb rétegeinek akar szólni.

MÉSZÖLY Gedeon (*Budapesti Szemle*).

A folyóirat a magyar szellemi termelés majd minden általános körét felöleli. Írói között a régi és új nemzedék legjobbait találjuk.

(*A Mai Nap*.)

A *Széphalom* az életre született . . . Elő van benne s életakarát, mely szerves része nemzetének. Nem véletlen, hogy a modern szellemiséget s a hagyománykeresést összebékíteni akaró *Széphalom* heves irodalmi harcot provokált s az is természetes, hogy az Ady-kérdés van e harc központjában. A harcból csak egy elv kerülhet ki győztesen, az, amely a magyar kincsek egész skálájának megbecsülését kívánja, amelyet, szerencsére, a *Széphalom* is homlokára írt . . .

SZOMBATFALVY György (*Társadalomtudomány*).

A *Széphalom* kritikái fejtegetései magas színvonalúak. A belletrisztikai rész nyeresége a magyar szépirodalomnak. E lap széleskörű tájékozottsággal nyúl hozzá napi problémákhoz és igazáért szívesen bocsátkozik gerinces polémiaiba is.

(*Keleti Ujság, Kolozsvár*.)

Egyetemi körök komoly, értékes lapiaként indult meg a *Széphalom*...

OLÁH György (*Magyarság*).

Leben bedeutet Kampf und bahnt schöpferischer Entwicklung den Weg. Die Bemühung Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob. Nicht minder der Gedanke, Europas geistige Stimmung von Zeit zu Zeit in Stimmen repräsentativer Köpfe und Seelen festzuhalten . . .

JOSEF TURÓCZY-TROSTLER (*Pester Lloyd*).

Ez az ízléses kiállítású, változatos tartalmú folyóirat remélhetőleg vitáival is csak életrevalóságát fogja dokumentálni azok szemében is, kik nem mindenben értenek egyet állásfoglalásával. Harc az élet!

Koszó János (*Egyetemes Philologiai Közlöny*).

La revue *Széphalom* traduit un effort de décentralisation dont la Hongrie a besoin, que l'actuel ministre de l'Instruction publique à Budapest sait encourager et auquel on doit applaudir.

Henri TRONCHON (*Revue de Littérature Comparée*)

Új és talán sok más próbálkozásnál frissebb, szívósabb hajtás zsendült a magyar irodalmi élet fáján. A *Széphalom* sikere a magyar vidék sikere lesz.

HANKISS János (*Debreceni Szemle*).

Korunkban páratlan bátorság és önzetlen lelkeség kellett egy ilyen folyóirat megvalósításához... Üdvözljük Szeged városának literary gentlemanjeit, Kazinczy-lelkű tudósait, íróit és szellemi kincsekben gazdag mecénásait.

VÁRY Rezső (*Irodalomtörténet*).

Kétségtelenül szükség van rá, hogy a magyar irodalomnak legyen egy magaslaton álló őrhelye, ahonnan messze el lehet látni, — mindenüvé, hol a magyar irodalmat művelik s ahol valami centrumot találhatnak azok, akik a meglevő irodalmi iskolák vagy irányok közül egy vagy más okból egyikhez sem hajlandók csatlakozni. Mindenképen szükséges egy olyan irodalmi fórum, amely egy irodalmi irányt sem szolgál és amelynek pártatlanságát és teljes elfogulatlanságát mindenki elismeri. Az új *Széphalom* ezt a hivatását nagyszerűen tölti be.

SZABÓ László (*Pesti Napló*).

A szegedi egyetemi tanárok folyóirata az Ady-kérdésben egyáltalán nem számítható konzervatívnak, de az egyetemi irodalomtanárok fiatalabb nemzedékének szempontjait igyekszik a konzervatív közönség előtt képviselni.

SCHÖFFLIN Aladár (*Nyugat*).

A *Széphalom* minden sorával a tradíciókban gyökerező, de bátor haladást szolgálja és sok tekintetben utat mutat a nemzeti életnek. A folyóirat tág teret nyújt a szépirodalomnak is, ami annál örvedetesebb, mert ma talán a *Széphalom* az egyetlen folyóirat, amely pártokon és klikkeken fölülemelkedve szolgáltatja meg a tehetségeket. Kívánjuk, hogy a *Széphalom* maradjon meg továbbra is annak a nemes gondolat szabadságnak a harcosa, amely egyetlen korlátját az igazságban látja.

MIHELICS Vid (*Vox Academica*).

A Tóth Károly alapította *Széphalom* a sajátos szegedi tudományos-szaktudományi magasszínvonalu folyóirata.

KLEBELSBERG Kunó gróf (*Pesti Napló*).

*

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR.

SZÉPHALOM-KÖR kiadása, Szeged.

1. ZOLNAI BÉLA: *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány*. Ára 2 pengő.

„Érdekesen mutat rá egyes irodalmi közfelfogások átértékelésére a modern irodalomtudomány szemüvegén át”.
(Nemzeti Újság.)

„Az irodalomtudomány új eszközeivel és értékelésével állapítja meg Ady irracionális új romantikájának áttörő, gátszakító jelentőségét a modern magyar irodalom érdekében az epigonok költészetében megcsontosodással fenyegető Petőfi-Arany-féle klasszicizmussal szemben”.
(Literatura.)

„Arra a kérdésre keres és talál is feleletet a szerző, hogy hatással volt-e modern irodalmunk a magyar irodalomtörténet-írásra“.

(Magyarság.)

„A kritika kénytelen konstatálni, hogy Arany János után is lehetséges a költészet témakörének kibővítése“.

(Keleti Újság.)

„Die Bemühung, Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob“.

(Pester Lloyd.)

2. **MARÓT KÁROLY:** *Lényeg és gondolat.* Részlet a szellemiség kialakulásának történetéből. Ára 220 pengő.

„A kutató elme eredményeinek új útait tárja föl a költészet misztikus eredete felé“.

(Szegedi Napló.)

3. **ZOLNAI BÉLA:** *A janzenista Rákóczi.* (Rákóczi két kéziratának hasonmásával.) Ára 220 pengő.

„Hosszabb tanulmány Rákóczi Ferenc ismeretlen vallásos munkáiról“.

(Új Lap.)

„A szerzőnek sikerül meggyőzően bebizonyítania, hogy Rákóczit a grosbois-i kamalduliak janzenista szelleme itatta át“.

(Napkelet.)

4. **BÁRÁNY GERŐ:** *Filozófiai mozaik.* Ára 2 pengő.

„Gárány Gerő a filozófiai gondolkozásban és irodalomban a vallásos értelemben vett hívő bölcszet képvisel, akivel öröm társalogni, mert műveit olvasva tisztá gondolkozásából mennyei derű sugárzik felénk: az élet ama pótolhatatlan biztonságérzete, melyet egyesegyedül a hit nyújthat“.

(Budapesti Hírlap.)

„Ez a nagyon érdekesen gondolkozó és époly érdekesen író filozófus ritka jelensége a mostani időknek. Szinte lírikus hajlandósággal és vágyteljesülésként e rossz idők rossz jelenségeiben is meg tudja tartani átfogó szeretetét dolgok és életek, lények és részletek iránt, a nap egyes rítusok produktumain túl föl tud emelkedni a maga és mások vigasztalására“.

(Magyar Hírlap.)

„A világ lényegét keresi inkább lírai, misztikus megélés, mint szigorú logikai dedukciók útján. Az élet értelme — a lélek kultúrája“.

(Századunk.)

„Az embernek, a gondolkodó lénynek örök nagy kapcsolata az istenséghez az a probléma, amely a maga megoldásaiban az emberi lét elviselhetőségét és értékét jelent. Ez a gondolat áll Bárány Gerő filozófiájának központjában“.

(Nyolcórás Újság.)

5. **KOLOSVÁRY BÁLINT:** *Az arckép és a jog.* Ára 150 pengő.

6. **PUKÁNSZKY BÉLA:** *A százéves magyar irodalomtudomány.* Ára 150 pengő.

„Pukánszky würdigt die Verdienste Toldys um die Grundlegung der ungarischen Literaturgeschichte und charakterisiert sodann in knappen, prägnanten Strichen die weiteren Fortschritte auf diesem Gebiet“.

(Pester Lloyd.)

„Becsés az a megállapítása, hogy a germanisztika milyen termékenyen és módosítólag hatott Heinrich Gusztáv, Bleyer Jakab és Thienemann Tivadar munkásságán keresztül a magyar irodalomtörténetírásra is és annak módszereit, szempontjait teljesen megújította“.

(Napkelet.)

7. **MAGYARY ZOLTÁN, HUSZTI JÓZSEF, HORNÝANSZKY GYULA és IMRE SÁNDOR:** *Egyetempolitikai kérdések.* Ára 2:20 pengő.

„Remélhetőleg lassan, de biztosan sikerül az úttörés olyan területeken is, hol féltő gonddal őrködnek a régín és zárkóznak el az új elől”. (Egyet. Philologiai Közl.)

8. **BÁRÁNY GERŐ:** *Tat tvam asi.* Ára 1:50 pengő.

„Das bist du, — Subjekt und Prädikat sind identisch, so lautet die Weisheit der indischen Philosophie. Von diesem Satz geht die Betrachtung aus, die Gregor Bárány, der vortreffliche ungarische Denker, über eines der tiefsten metaphysischen Probleme aufstellt. Nichts liegt der Lebensphilosophie Bárány's ferner, als einen Quietismus, einen tatenscheuen Fatalismus zu predigen. Er will uns nur das grosse metaphysische Schauen lehren, uns überzeugen, dass wir auf Schritt und Tritt Wundern begegnen”.

(Pester Lloyd.)

9. **KLEBELSBERG KUNÓ gróf, JUHÁSZ GYULA, ZOLNAI BÉLA, MOÓR GYULA, KOLOSVÁRY BÁLINT, ISSEKUTZ BÉLA, MENYHÁRT GÁSPÁR, SOMOGYI SZILVESZTER:** *Tóth Károly emlékezete.* Ára 2:20 pengő.

„A Széphalom-Könyvtárból külön kiemelendő ez a szám, amely szegény, túlkorán s tragikusan elhunyt Tóth Károly emlékezetét van hivatva őrizni . . . Honi tudományosságunk fejlődése s a vidéki új gócpontok megerősödésének érdekében csak azt kívánhatjuk, hogy ez a sorozat minél gyorsabban nőjön és népszerűvé legyen”.

(Egyetemes Philologiai Közlöny.)

„A magyar közélet porondján ritka a modern konzervatív lelkiségnek az a szerencsés típusa, amelyet Tóth Károly rokonszenves egyénisége képviselt . . .”

(Társadalomtudomány.)

10. **SZERB ANTAL:** *William Blake.* Ára 2 pengő.

11. **DÉZSI LAJOS:** *A gr. Vigyázó-alapítvány és a magyar tudámpolitika.* Rektori székfoglaló. Ára 2 P.

12. **VAJTHÓ LÁSZLÓ:** *En, Ady Endre.* Ára 5 pengő.

„Rendkívül gondos és Adynak egész oeuvre-jét felölelő studium. Rámutat Vajthó arra is, hogy a nemzetközinek bélyegzett költő versei tele vannak magyar elemekkel, szülőföldje emlékeivel . . . Ady egyenlőséget akar, vallási türelmet, békés barátja akar lenni a zsidóknak, megtelik katolikus szellemmel, csak hogy valami egyetemes magyar igazsághoz jusson, olyanhoz, mely minden fajt, vallást betetöz”. (Magyar Hírlap.)

„Diese gute, weitausholende, umsichtige Studie sucht einen vermittelnden Standpunkt einzunehmen zwischen den Extremen Begeisterung und Abwehr”.

(Pester Lloyd.)

13. **Dr. POLNER ÖDÖN:** *Állami létünk és a nemzeti királyság.* Ára 2 P.

14. **BÁRÁNY GERŐ:** *Ethikai világrend.* Ára 2 P.

„Kitartóan és győzelmesen szinte szárnyalóan élénk és biztos logikával vitatja a lélek függetlenségét és többségét. Gyönyörű tanulmánya, melynek stílusbeli szépségeit is örömmel élveztük, az etika védőbeszéde a materializmussal szemben, azzal a kiegyenlítő igazsággal, hogy az ember a végtelen tökéletesedés felé halad”.

(Pesti Hírlap.)

**A szegedi
Ferencz József ma-
gyar királyi egyetem
Barátainak Köre**

Tagsági díj egy évre 2 pengő.

Elnök: *Bethlen István gróf.*

Ügyv. elnök: *Menyhárt Gáspár.*

A magyar protestantizmus
szellemi képviselője a

PROTESTÁNS SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT.

Kiadóhivatal:
BUDAPEST, CALVIN-TÉR. 7. SZ.

Kérjen mutatványszámot!

SZEGED-CSONGRÁDI TAKARÉKPÉNZTÁR

SZEGED, székház: Takaréktár-u. 7.

ALAPÍTVÁ: 1845-BEN.

Kimutatott saját tőkék: 3,200.000 P.

Betétek összege: 15 millió pengő.

Kihelyezések összege: 26 millió pengő.

**Foglalkozik a takaré- és
banküzlet minden ágával.**

VÉRTES MIKSA SZEGED

szénnagykereskedő

**Boldogasszony-sugárut
17. szám.**

Szállít a város bármely területére legelsőrendű porosz szenet, kokszt, tatai szalonszenet és brikettet kályhafűtésre a legkisebb mennyiségben is a legolcsóbb árakon.

Telefonon megrendelhető 9-58 számnál!

DÉLMAGYARORSZÁG LEGNAGYOBB
GRAFIKAI MŰINTÉZETE A

**SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS
KÖNYVKIADÓ RT.
SZEGED**

FÖLD ÉS EMBER

SZÉPHALOM

SZEGEDI FERENCZ JÓZSEF
TUDOMÁNYEGYETEM
KIADVÁNYAI

**A SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS
KÖNYVKIADÓ R. T. NYOMDÁJÁBAN
KÉSZÜLNEK.**

MEGJELENT:

**Tonelli Sándor
ULTONIA**

EGY KIVÁNDORLÓ HAJÓ TÖRTÉNETE.

KIR. MAGY. EGYETEMI NYOMDA KIADÁSA. BUDAPEST, 1929.

ÁRA 6 PENGŐ.

KÁRÁSZ-UTCA 14. SZ

Telefon 6—84.

Del-Ha Hungária

a vezető világmárka

Elsőrendű cipők és harisnyák.

*Magyar Kender-,
Len- és Jutaipar R. T.
Szeged (Újszeged)*

TELEFONSZÁM:
19, 592, 755.

SÜRGÖNYCIM:
VULPES.

VARGA MIHÁLY

KENDER, LEN- ÉS
JUTAGYÁRTMÁNYOK

S Z E G E D,
Aradi-utca 4. szám.

Telefon 469 és 647.
Sürgőnycim „KENDER”

Ajánlja mindennemű **kötélárú,**
zsák, pongva, zsineg, fonal,
zsinór, kender és kóc valamint
háló-gyártmányait (**tennis és ha-**
lászáló, stb.) kárpitos kellé-
kek, matrac és rolettavásznak,
napellenzők, stb. elsőrendű mĩ-
nőségben, gyári áron.

SZEGERDI
KERESKEDELMI
ÉS IPARBANK

Postatakarékpénztári csekk számla :
481.

Revue des Études Hongroises

Szerk. Baranyai Zoltán, a szegedi egyetem magántanára. A M. T. Akadémia támogatásával megjelenik évente 4 füzetben. Paris, Champion kiadása.

ACTA

LITTERARUM AC SCIENTIARUM REGIAE UNIVERSITATIS FRANCISCO-JOSEPHINAE.

Kiadja a M. Kir. Ferencz József-Egyetem Barátainak Egyesülete.

1. **Sectio Juridico-Politica.** Szerkesztik: Kolosváry Bálint és Szandtner Pál.
Legújabb füzet:
Kelemen László: A LEÁNYNEGYED. Ára 3 pengő.
2. **Sectio Philologico-Historica.** Szerk. Huszti József.
Legújabb füzet:
Miskolczy István: ANJOU KÁROLY BALKÁNI POLITIKÁJA. Ára 1 pengő.
3. **Sectio Philosophica.** Szerk. Bartók György és Moór Gyula.
Legújabb füzet: *Bartók György: AZ ERKÖLCSI ÉRTÉKESZME TÖRTÉNETE.* Ára 10 pengő.

Föld és Ember.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerk. Kogutowicz Károly (Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet). Évi előfizetés ára: 6 pengő.

Folia Cryptogamica.

Magyarország virágtalan növényeire vonatkozó közlemények. Szerkeszti: Györfly István. Kiadja a szegedi egyetem botanikai intézete.

Dolgozatok

a m. kir. Ferencz József-Egyetem Archaeologiai Intézetéből. Szerk. Buday Árpád. Szeged, 1927., III. köt. 1—2. sz. Ára 12 pengő.

ÉRTEKEZÉSEK

a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből.

Uj sorozat 2. sz.

TETTAMANTI BÉLA:

A közösség gondolata Kármán Mór nevelésméлетében.

Értekezések

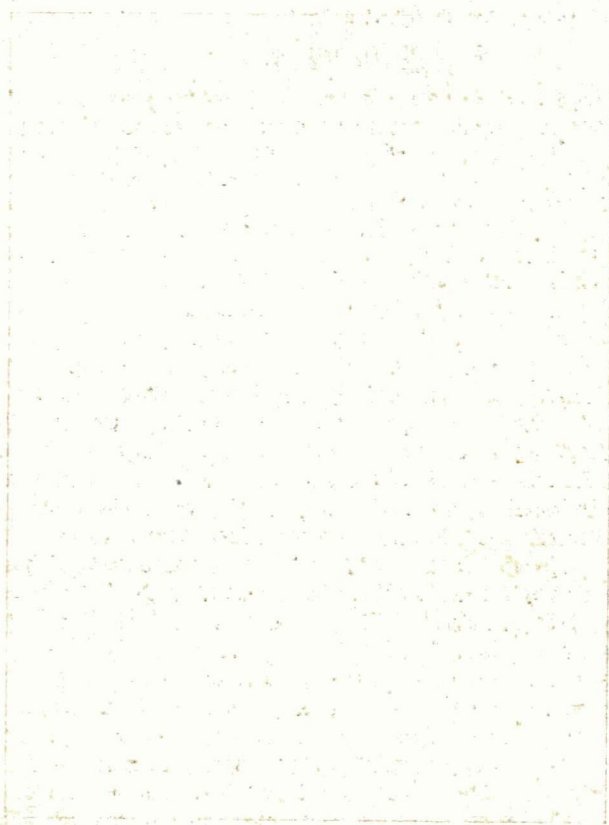
a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Filozófiai Intézetéből — 1. sz. Muzsnai

Dénes: Böhm Károly szellemtana és az újabb törekvések a mai lélektanban.

A legjobb, a legnívósabb társadalmi, színházi, művészeti illusztrált hetilap a

HOMOKÓRA

Szerkeszti: MAGYAR LÁSZLÓ.
Megjelenik minden szombaton.

DEVICH SÁNDOR: NŐI ARCKÉP.

(A Szegedi Képzőművészeti Egyesület tárlatán Szeged város díjával
jutalmazott festmény.)

LÁPOSSY HEGEDŰS GÉZA :

REINBOLD BÉLA ARCKÉPE.

Sajtóvélemények a SZÉPHALOM-ról.

A folyóirat szerencsés ötlettel megtalált és szimbolikus jelentőségű címe: *Széphalom*. Szerkesztői és alapítói azt szeretnék, ha a folyóirat tényleg egyesítené magában az egyetemes szellemi életet, összegyűjtő centrumává válnék a legkülönbözőbb magyar irodalmi irányzatoknak. Az ő és új magyarság szintézise, a régi és az új generációk egyesítése a *Széphalom* egyik legszebb törekvése és legnagyobb irodalmi eredménye lesz. A *Széphalom* szeretnénk mennél hosszabb jövőt és mennél nagyobb virágzást jósolni.

KÁLLAY Miklós (*Nemzeti Ujság*)

A *Széphalom* szelleme: a modern szellemiség és magyar régiség áhítatos szolgálata. A multat nem megváltozhatlan dogmának, de a legnemesebb matériának tekinti.

SZIGETHY Vilmos (*Szegedi Napló*).

Tudományos és irodalmi szemle, amely Szegeden jelenik meg, de nem lokális céllal, hanem az egész ország számára.

Szegedi Új Nemzedék.

A program értékes ígérete nyilatkozik meg mindjárt az első számban.

Magyar Hírlap.

Rendkívül gazdag és a modern Nyugateurópa legfrissebb szellemi mozgalmait felé orientálódó szemle.

LAMBRECHT Kálmán (*Literatura*).

Tág fejlődésképesség, magas színvonalon.

(*Ujság, Kolozsvár*.)

A *Széphalom* a legjobb értelemben vett konzervativizmus legmodernebb kritikái képviselője. Egyszerre igyekszik megvalósítani a kettészakadt irodalom egyesítését és a kozmopoliszi ködbe vesző magyar irodalom decentralizációját.

JUHÁSZ Gyula (*Délmagyarország*).

A *Széphalom* tudományos és szépirodalmi folyóirat akar lenni, amely nem szűkebb tudományos köröknek, hanem a művelt közönség szélesebb rétegeinek akar szólni.

MESZÖLY Gedeon (*Budapesti Szemle*).

A folyóirat a magyar szellemi termelés majd minden általános körét felöleli. Írói között a régi és új nemzedék legjobbjait találjuk.

(*A Mai Nap*.)

A *Széphalom* az életre született . . . Erő van benne s életakarát, mely szerves része nemzetének. Nem véletlen, hogy a modern szellemiséget s a hagyománykeresést összebékíteni akaró *Széphalom* heves irodalmi harcot provokált s az is természetes, hogy az Adv-kérdés van e harc központjában. A harcból csak egy elv kerülhet ki győztesen, az, amely a magyar kincsek egész skálájának megbecsülését kívánja, amelyet, szerencsére, a *Széphalom* is homlokára írt . . .

SZOMBATFALVY György (*Társadalomtudomány*).

A *Széphalom* kritikái fejtegetései magas színvonalúak. A belletrisztikai rész nyeresége a magyar szépirodalomnak. E lap széleskörű tájékozottsággal nyúl hozzá napi problémákhoz és igazáért szívesen bocsátkozik gerinces polémiába is.

(*Keleti Ujság, Kolozsvár*.)

Egyetemi körök komoly, értékes lapjaként indult meg a *Széphalom*...

OLÁH György (*Magyarság*).

Leben bedeutet Kampf und bahnt schöpferischer Entwicklung den Weg. Die Bemühung Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob. Nicht minder der Gedanke, Europas geistige Stimmung von Zeit zu Zeit in Stimmen repräsentativer Köpfe und Seelen festzuhalten . . .

JOSEF TURÓCZY-TROSTLER (*Pester Lloyd*).

Ez az izléses kiállítású, változatos tartalmú folyóirat remélhetőleg vitáival is csak életrevalóságát fogja dokumentálni azok szemében is, kik nem mindenben értenek egyet állásfoglalásával. Harc az élet!

KOSZÓ János (*Egyetemes Philológiai Közlöny*).

La revue *Széphalom* traduit un effort de décentralisation dont la Hongrie a besoin, que l'actuel ministre de l'Instruction publique à Budapest sait encourager et auquel on doit applaudir.

HENRI TRONCHON (*Revue de Littérature Comparée*).

Új és talán sok más próbálkozásnál frissebb, szívósabb hajtás zsendült a magyar irodalmi élet fáján. A *Széphalom* sikere a magyar vidék sikere lesz.

HANKISS János (*Debreceni Szemle*).

Korunkban páratlan bátorság és önzetlen lelkeség kellett egy ilyen folyóirat megvalósításához... Üdvözljük Szeged városának literary gentlemanjeit, Kazinczy-lelkű tudósait, íróit és szellemi kincsekben gazdag mecénásait.

VÁRY Rezső (*Irodalomtörténet*).

Kétségtelenül szükség van rá, hogy a magyar irodalomnak legyen egy magaslaton álló őrhelye, ahonnan messze el lehet látni, — mindenüvé, hol a magyar irodalmat művelik s ahol valami centrumot találhatnak azok, akik a meglevő irodalmi iskolák vagy irányok közül egy vagy más okból egyikhez sem hajlandók csatlakozni. Mindenképpen szükséges egy olyan irodalmi fórum, amely egy irodalmi irányt sem szolgál és amelynek pártatlanságát és teljes elíogulatlanságát mindenki elismeri. Az új *Széphalom* ezt a hivatását nagyszerűen tölti be.

SZABÓ László (*Pesti Napló*).

A szegedi egyetemi tanárok folyóirata az Ady-kérdésben egyáltalán nem számítható konzervatívnak, de az egyetemi irodalomtanárok fiatalabb nemzedékének szempontjait igyekszik a konzervatív közönség előtt képviselni.

SCHÖPFLIN Aladár (*Nyugat*).

A *Széphalom* minden sorával a tradíciókban gyökerező, de bátor haladást szolgálja és sok tekintetben utat mutat a nemzeti életnek. A folyóirat tág teret nyújt a szépirodalomnak is, ami annál örvendetesebb, mert ma talán a *Széphalom* az egyetlen folyóirat, amely pártokon és klikkeken fölülemelkedve szólaltatja meg a tehetségeket. Kívánjuk, hogy a *Széphalom* maradjon meg továbbra is annak a nemes gondolatszabadságnak a harcosa, amely egyetlen korlátját az igazságban látja.

MIHELICS Vid (*Vox Academica*).

A Tóth Károly alapította *Széphalom* a sajátos szegedi tudományos-ságnak magasszínű folyóirata.

KLEBELSBERG Kunó gróf (*Pesti Napló*)

*

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR.

SZÉPHALOM-KÖR kiadása, Szeged.

1. ZOLNAI BÉLA: *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány*. Ára 2 pengő.

„Érdekesen mutat rá egyes irodalmi közelfogások ártérítelésére a modern irodalomtudomány szemüvegén át”.
(Nemzeti Újság.)

„Az irodalomtudomány új eszközeivel és értékelésével állapítja meg Ady irracionális új romantikájának áttörő, gátszakító jelentőségét a modern magyar irodalom érdekében az epigonok költészetében megcsontosodással fenyegető Petőfi-Arany-féle klasszicizmussal szemben”.
(Literatura.)

„Arra a kérdésre keres és talál is feleletet a szerző, hogy hatással volt-e modern irodalmunk a magyar irodalomtörténet-íráshoz”. (Magyarság.)

„A kritika kénytelen konstatálni, hogy Arany János után is lehetséges a költészet témakörének kibővítése”. (Keleti Ujság.)

„Die Bemühung, Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob”. (Pester Lloyd.)

2. **MARÓT KÁROLY**: *Lényeg és gondolat*. Részlet a szellemiség kialakulásának történetéből. Ára 220 pengő.

„A kutató elme eredményeinek új útait tárja föl a költészet misztikus eredete felé”. (Szegedi Napló.)

3. **ZOLNAI BÉLA**: *A janzenista Rákóczi*. (Rákóczi két kéziratának hasonmásával.) Ára 220 pengő.

„Hosszabb tanulmány Rákóczi Ferenc ismeretlen vallásos munkáiról”. (Uj Lap.)

„A szerzőnek sikerül meggyőzően bebizonyítania, hogy Rákóczit a grosbois-i kamalduliak janzenista szelleme itatta át”. (Napkelet.)

4. **BÁRÁNY GERŐ**: *Filozófiai mozaik*. Ára 2 pengő.

„Gárány Gerő a filozófiai gondolkodásban és irodalomban a vallásos értelemben vett hívő bölcsét képviseli, akivel öröm társalogni, mert műveit olvasva tiszta gondolkozásából mennyei derű sugárzik felénk: az élet ama pótolhatatlan biztosságérzete, melyet egyesegyedül a hit nyújthat”. (Budapesti Hírlap.)

„Ez a nagyon érdekesen gondolkozó és époly érdekesen író filozófus ritka jelensége a mostani időknek. Szinte lírikus hajlandósággal és vágyteljesülésként e rossz idők rossz jelenségeiben is meg tudja tartani átfogó szeretetét dolgok és életek, lények és részletek iránt, a nap egyes rút produktumain túl föl tud emelkedni a maga és mások vígasztalására”. (Magyar Hírlap.)

„A világ lényegét keresi inkább lírai, misztikus megélés, mint szigorú logikai dedukciók útján. Az élet értelme — a lélek kultúrája”. (Századunk.)

„Az embernek, a gondolkodó lénynek örök nagy kapcsolata az istenséghez az a probléma, amely a maga megoldásaiban az emberi lét elviselhetőségét és értékét jelent. Ez a gondolat áll Bárány Gerő filozófiájának központjában”. (Nyolcórai Ujság.)

5. **KOLOSVÁRY BÁLINT**: *Az arckép és a jog*. Ára 150 pengő.

6. **PUKÁNSZKY BÉLA**: *A százéves magyar irodalomtudomány*. Ára 150 pengő.

„Pukánszky würdigt die Verdienste Toldys um die Grundlegung der ungarischen Literaturgeschichte und charakterisiert sodann in knappen, prägnanten Strichen die weiteren Fortschritte auf diesem Gebiet”. (Pester Lloyd.)

„Becsés az a megállapítása, hogy a germanisztika milyen termékenyen és módosítólag hatott Heinrich Gusztáv, Bleyer Jakab és Thienemann Tivadar munkásságán keresztül a magyar irodalomtörténetírásra is és annak módszereit, szempontjait teljesen megújította”. (Napkelet.)

7. **MAGYARY ZOLTÁN, HUSZTI JÓZSEF, HORNYÁNSZKY GYULA és IMRE SÁNDOR:** *Egyetempolitikai kérdések.* Ára 2'20 pengő.

„Remélhetőleg lassan, de biztosan sikerül az úttörés olyan területeken is, hol féltő gonddal örködnek a régien és zárkóznak el az új elől“. (Egyet. Philologiai Közl.)

8. **BÁRÁNY GERŐ:** *Tat tvam asi.* Ára 1'50 pengő.

„Das bist du, — Subjekt und Prädikat sind identisch, so lautet die Weisheit der indischen Philosophie. Von diesem Satz geht die Betrachtung aus, die Gregor Bárány, der vortreffliche ungarische Denker, über eines der tiefsten metaphysischen Probleme aufstellt. Nichts liegt der Lebensphilosophie Bárány's ferner, als einen Quietismus, einen tatenscheuen Fatalismus zu predigen. Er will uns nur das grosse metaphysische Schauen lehren, uns überzeugen, dass wir auf Schritt und Tritt Wundern begegnen“.

(Pester Lloyd.)

9. **KLEBELSBERG KUNÓ gróf, JUHÁSZ GYULA, ZOLNAI BÉLA, MOOR GYULA, KOLOSVÁRY BÁLINT, ISSEKUTZ BÉLA, MENYHART GÁSPÁR, SOMOGYI SZILVESZTER:** *Tóth Károly emlékezete.* Ára 2'20 pengő

„A Széphalom-Könyvtárból külön kiemelendő ez a szám, amely szegény, túlkorán s tragikusan elhunyt Tóth Károly emlékeztét van hivatva őrizni . . . Honi tudományosságunk fejlődése s a vidéki új gócpontok megerősödésének érdekében csak azt kívánhatjuk, hogy ez a sorozat minél gyorsabban nőjön és népszerűvé legyen“.

(Egyetemes Philologiai Közlöny.)

„A magyar közélet porondján ritka a modern konzervatív lelkiségnek az a szerencsés típusa, amelyet Tóth Károly rokonszenves egyénisége képviselt . . .“

(Társadalomtudomány.)

10. **SZERB ANTAL':** *William Blake.* Ára 2 pengő.

11. **DÉZSI LAJOS:** *A gr. Vigyázó-alapítvány és a magyar tudománypolitika.* Raktori székfoglaló. Ára 2 P.

12. **VAJTHÓ LÁSZLÓ:** *En, Ady Endre.* Ára 5 pengő.

„Rendkívül gondos és Adynak egész oeuvre-jét felölelő studium. Rámutat Vajthó arra is, hogy a nemzetközinek bélyegzett költő versei tele vannak magyar elemekkel, szülőföldje emlékeivel . . . Ady egyenlőséget akar, vallási türelmet, békés barátja akar lenni a zsidóknak, megtelik katolikus szellemmel, csak hogy valami egyetemes magyar igazsághoz jusson, olyanhoz, mely minden fajt, vallást betetöz“. (Magyar Hirlap.)

„Diese gute, weitausholende, umsichtige Studie sucht einen vermittelnden Standpunkt einzunehmen zwischen den Extremen Begeisterung und Abwehr“.

(Pester Lloyd.)

13. **Dr. POLNER ÖDÖN:** *Állami létünk és a nemzeti királyság.* Ára 2 P.

14. **BÁRÁNY GERŐ:** *Ethikai világtrend.* Ára 2 P.

„Kitartóan és győzelmesen szinte szárnyalóan élénk és biztos logikával vitatja a lélek függetlenségét és fensőbbiségét. Gyönyörű tanulmánya, melynek stílusbeli szépségeit is örömmel élveztük, az etika védőbeszéde a materializmussal szemben, azzal a kiegyenlítő igazsággal, hogy az ember a végtelen tökéletesedés felé halad“.

(Pestj Hirlap.)

15. **SZERB ANTAL:** *Az ihletett költő.* Ára 2 P.

**A szegedi
Ferencz József ma-
gyar királyi egyetem
Barátainak Köre**

Tasági díj egy évre 2 pengő.

Elnök: *Bethlen István gróf.*

Ügy. elnök: *Menyhárt Gáspár.*

Amagyar protestantizmus
szellemi képviselője a

PROTESTÁNS SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT.

Kiadóhivatal:
BUDAPEST, CALVIN-TÉR. 7. SZ.

Kérjen mutatványszámot!

SZEGED-CSONGRÁDI TAKARÉKPÉNZTÁR

SZEGED, székház: Takaréktár-u. 7.

ALAPÍTVÁ: 1845-BEN.

Kimutatott saját tőkék: 3,200.000 P.
Betétek összege: 15 millió pengő.
Kihelyezések összege: 26 millió pengő.

**Foglalkozik a takaré- és
banküzlet minden ágával.**

VÉRTES MIKSA SZEGED

szénnagykereskedő

**Boldogasszony-sugárut
17. szám.**

Szállít a város bármely területére legelsőrendű porosz szenet, kokszt, tatai szalonszenet és brickettet kályhafűtésre a legkisebb mennyiségben is a legolcsóbb árakon.

Telefonon megrendelhető 9-58 számnál!

Ez az ízléses kiállítású, változatos tartalmú folyóirat remélhetőleg vitáival is csak életrevalóságát fogja dokumentálni azok szemében is, kik nem mindenben értenek egyet állásfoglalásával. Harc az élet!

Kosztó János (*Egyetemes Philológiai Közlöny*).

La revue *Széphalom* traduit un effort de décentralisation dont la Hongrie a besoin, que l'actuel ministre de l'Instruction publique à Budapest sait encourager et auquel on doit applaudir.

Henri TRONCHON (*Revue de Littérature Comparée*).

Új és talán sok más próbálkozásnál frissebb, szívósabb hajtás zsendült a magyar irodalmi élet fáján. A *Széphalom* sikere a magyar vidék sikere lesz.

HANKISS János (*Debreceni Szemle*).

Korunkban páratlan bátorság és önzetlen lelkeség kellett egy ilyen folyóirat megvalósításához... Üdvözljük Szeged városának literary gentlemanjeit, Kazinczy-lelkű tudósait, íróit és szellemi kincsekben gazdag mecénásait.

VÁRY Rezső (*Irodalomtörténet*).

Kétségtelenül szükség van rá, hogy a magyar irodalomnak legyen egy magaslaton álló őrhelye, ahonnan messze el lehet látni, — mindenüvé, hol a magyar irodalmat művelik s ahol valami centrumot találhatnak azok, akik a meglevő irodalmi iskolák vagy irányok közül egy vagy más okból egyikhez sem hajlandók csatlakozni. Mindenképpen szükséges egy olyan irodalmi fórum, amely egy irodalmi irányt sem szolgál és amelynek pártatlanságát és teljes elfogulatlanságát mindenki elismeri. Az új *Széphalom* ezt a hivatását nagyszerűen tölti be.

SZABÓ László (*Pesti Napló*).

A szegedi egyetemi tanárok folyóirata az Ady-kérdésben egyáltalán nem számítható konzervatívnak, de az egyetemi irodalomtanárok fiatalabb nemzedékének szempontjait igyekszik a konzervatív közönség előtt képviselni.

SCHÖPFLIN Aladár (*Nyugat*).

A *Széphalom* minden sorával a tradíciókban gyökerező, de bátor haladást szolgálja és sok tekintetben utat mutat a nemzeti életnek. A folyóirat tág teret nyújt a szépirodalomnak is, ami annál öröndetesebb, mert ma talán a *Széphalom* az egyetlen folyóirat, amely pártokon és klikkeken fölülemelkedve szólaltatja meg a tehetségeket. Kívánjuk, hogy a *Széphalom* maradjon meg továbbra is annak a nemes gondolatszabadságnak a harcosa, amely egyetlen korlátját az igazságban látja.

MIHELICS Vid (*Vox Academica*).

A Tóth Károly alapította *Széphalom* a sajátos szegedi tudományos-ságnak magasszintvonalu folyóirata.

KLEBELSBERG Kunó gróf (*Pesti Napló*).

*

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR.

SZÉPHALOM-KÖR kiadása, Szeged.

1. ZOLNAI BÉLA: *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány*. Ára 2 pengő.

„Érdekesen mutat rá egyes irodalmi közfelfogások ártékelésére a modern irodalomtudomány szemüvegén át.”
(Nemzeti Ujság.)

„Az irodalomtudomány új eszközeivel és értékelésével állapítja meg Ady irracionális új romantikájának áttörő, gátszakító jelentőségét a modern magyar irodalom érdekében az epigonok költészetében megcsontosodással fenyegető Petőfi-Arany-féle klasszicizmussal szemben.”
(Literatura.)

„Arra a kérdésre keres és talál is feleletet a szerző, hogy hatással volt-e modern irodalmunk a magyar irodalomtörténet-íráshoz.“ (Magyarság.)

„A kritika kénytelen konstatálni, hogy Arany János után is lehetséges a költészet témakörének kibővítése.“

(Keleti Újság.)

„Die Bemühung, Adys Erscheinung historisch zu verankern und atmosphärisch zu bereinigen, verdient alles Lob.“ (Pester Lloyd.)

2. **MARÓT KÁROLY:** *Lényeg és gondolat.* Részlet a szellemiség kialakulásának történetéből. Ára 2:20 pengő.

„A kutató elme eredményeinek új útjait tárja föl a költészet misztikus eredete felé.“ (Szegedi Napló.)

3. **ZOLNAI BÉLA:** *A janzenista Rákóczi.* (Rákóczi két kéziratának hasonmásával.) Ára 2:20 pengő.

„Hosszabb tanulmány Rákóczi Ferenc ismeretlen vallásos munkáiról.“ (Uj Lap.)

„A szerzőnek sikerül meggyőzően bebizonyítania, hogy Rákóczit a grosbois-i kamalduliak janzenista szelleme itatta át.“ (Napkelet.)

4. **BÁRÁNY GERŐ:** *Filozófiai mozaik.* Ára 2 pengő.

„Gárány Gerő a filozófiai gondolkodásban és irodalomban a vallásos értelemben vett hívő bölcslet képviselője, akivel öröm társalogni, mert műveit olvasva tiszta gondolkodásából mennyei derű sugárzik felénk: az élet ama pótolhatatlan biztosságérzete, melyet egyseggyedül a hit nyújthat.“ (Budapesti Hírlap.)

„Ez a nagyon érdekesen gondolkozó és époly érdekesen író filozófus ritka jelensége a mostani időknek. Szinte lírikus hajlandósággal és vágyteljesülésként a rossz idők rossz jelenségeiben is meg tudja tartani átfogó szeretetét dolgok és életek, lényegök és részletek iránt, a nap egyes rút produktumain túl föl tud emelkedni a maga és mások vigasztalására.“ (Magyar Hírlap.)

„A világ lényegét keresi inkább lírai, misztikus megélés, mint szigorú logikai dedukciók útján. Az élet értelme — a lélek kultúrája.“ (Századunk.)

„Az embernek, a gondolkodó lénynek örök nagy kapcsolata az istenséghez az a probléma, amely a maga megoldásaiban az emberi lét elviselhetőségét és értékét jelent. Ez a gondolat áll Bárány Gerő filozófiájának központjában.“ (Nyolcórás Újság.)

5. **KOLOSVÁRY BALINT:** *Az arckép és a jog.* Ára 1:50 pengő.

6. **PUKÁNSZKY BÉLA:** *A százéves magyar irodalomtudomány.* Ára 1:50 pengő.

„Pukánszky würdigt die Verdienste Toldys um die Grundlegung der ungarischen Literaturgeschichte und charakterisiert sodann in knappen, prägnanten Strichen die weiteren Fortschritte auf diesem Gebiet.“

(Pester Lloyd.)

„Beccses az a megállapítása, hogy a germanisztika milyen termékenyen és módosítólag hatott Heinrich Gusztáv, Bleyer Jakab és Thienemann Tivadar munkásságán keresztül a magyar irodalomtörténetíráshoz és annak módszereit, szempontjait teljesen megújította.“ (Napkelet.)

7. **MAGYARY ZOLTÁN, HUSZTI JÓZSEF, HORNYÁNSZKY GYULA és IMRE SÁNDOR:** *Egyetempolitikai kérdések.* Ára 2:20 pengő.

„Remélhetőleg lassan, de biztosan sikerül az úttörés olyan területeken is, hol féltő gonddal örködnek a régien és zárkóznak el az új elől.“ (Egyet. Philológiai Közl.)

8. **BÁRÁNY GERŐ:** *Tat tvam asi.* Ára 1:50 pengő.

„Das bist du, — Subjekt und Prädikat sind identisch, so lautet die Weisheit der indischen Philosophie. Von diesem Satz geht die Betrachtung aus, die Gregor Bárány, der vortreffliche ungarische Denker, über eines der tiefsten metaphysischen Probleme aufstellt. Nichts liegt der Lebensphilosophie Báránys ferner, als einen Quietismus, einen tatenscheuen Fatalismus zu predigen. Er will uns nur das grosse metaphysische Schauen lehren, uns überzeugen, dass wir auf Schritt und Tritt Wundern begegnen“.

(Pester Lloyd.)

9. **KLEBELSBERG KUNÓ gróf, JUHÁSZ GYULA, ZOLNAI BÉLA, MOOR GYULA, KOLOSVÁRY BALINT, ISSEKUTZ BÉLA, MENYHÁRT GÁSPÁR, SOMOGYI SZILVESZTER:** *Tóth Károly emlékezete.* Ára 2:20 pengő

„A Széphalom-Könyvtárból külön kiemelendő ez a szám, amely szegény, túlkorán s tragikusan elhunyt Tóth Károly emlékezetét van hivatva őrizni . . . Honi tudományosságunk fejlődése s a vidéki új gócpontok megerősödésének érdekében csak azt kívánhatjuk, hogy ez a sorozat minél gyorsabban nőjön és népszerűvé legyen“.

(Egyetemes Philologiai Közlöny.)

„A magyar közélet porondján ritka a modern konzervatív lelkiségnek az a szerencsés típusa, amelyet Tóth Károly rokonszenves egyénisége képviselt . . .“

(Társadalomtudomány.)

10. **SZERB ANTAL:** *William Blake.* Ára 2 pengő.

11. **DÉZSI LAJOS:** *A gr. Vigyázó-alapítvány és a magyar tudománypolitika.* Rektori székfoglaló. Ára 2 P.

12. **VAJTHÓ LÁSZLÓ:** *Én, Ady Endre.* Ára 5 pengő.

„Rendkívül gondos és Adynak egész oeuvre-jét felölelő studium. Rámutat Vajthó arra is, hogy a nemzetközinek bélyegzett költő versei tele vannak magyar elemekkel, szülőföldje emlékeivel . . . Ady egyenlőséget akar, vallási türelmet, békés barátja akar lenni a zsidóknak, megtelik katolikus szellemmel, csak hogy valami egyetemes magyar igazsághoz jusson, olyanhoz, mely minden fajt, vallást betetöz“.

(Magyar Hirlap.)

„Diese gute, weitausholende, umsichtige Studie sucht einen vermittelnden Standpunkt einzunehmen zwischen den Extremen Begeisterung und Abwehr“.

(Pester Lloyd.)

Vajthó könyvének az az értéke, hogy tekintetét nem homályosítja el sem valamely megszállt pozíció féltése, sem a forradalmi propaganda. A megértő érzékenység finom tapintatával fogja föl Ady természetét és a szorgalmas tudós gazdag anyagával győz meg . . . Szép könyv. Aki tendencia nélkül akarja megismerni Adyban a költőt, a magyart és az embert, olvassa el.

(Protestáns Szemle.)

13. **Dr. POLNER ÖDÖN:** *Állami létünk és a nemzeti királyság.* Ára 2 P.

14. **BÁRÁNY GERŐ:** *Ethikai világtrend* Ára 2 P.

„Kitártóan és győzelmesen szinte szárnyalóan élénk és biztos logikával vitatja a lélek függetlenségét és fensőbbiségét. Gyönyörű tanulmánya, melynek stílusbeli szépségeit is örömmel élveztük, az etika védőbeszéde a materializmussal szemben, azzal a kiegyenlítő igazsággal, hogy az ember a végtelen tökéletesedés felé halad“.

(Pesti Hirlap.)

15. **SZERB ANTAL:** *Az ihletett költő.* Ára 2 P.

ACTA

LITTERARUM AC SCIENTIARUM REGIAE UNIVERSITATIS FRANCISCO-JOSEPHINAE.

Kiadja a M. Kir. Ferencz József-Egyetem Barátainak Egyesülete.

Föld és Ember.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerk. Kogutowicz Károly (Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet). Évi előfizetés ára: 6 pengő.

Folia Cryptogamica.

Magyarország virágtalan növényeire vonatkozó közlemények. Szerkeszti: Györfly István. Kiadja a szegedi egyetem botanikai intézete.

Dolgozatok

a m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből. Szerk. Buday Árpád.

ÉRTEKEZÉSEK

a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből.

Uj sorozat 2. sz.

TETTAMANTI BÉLA:

A közösség gondolata Kármán Mór nevelésméleteiben.

Értekezések

a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Filozófiai Intézetéből — 1. sz. Muzsnai

Dénes: Böhm Károly szellemtana és az újabb törekvések a mai lélektanban.

A legjobb, a legnívósabb társadalmi, színházi, művészeti illusztrált hetilap a

HOMOKÓRA

Szerkeszti: MAGYAR LÁSZLÓ.
Megjelenik minden szombaton.

KÁRÁSZ-UTCA 14. SZ.

Telefon 6—84.

Delika Hungária

a vezető világmárka

Elsőrendű cipők és harisnyák.

Megjelent!

KOGUTOWICZ

Dunántúl és Kisalföld

írásban és képen
első kötete.

A pompás mélynyomású műmellékletekkel
és légifelvételekkel illusztrált mű

az idei karácsonyi könyvvásár szenzációja.

A diszesen aranyozott egészvászonkötésű könyv
bolti ára 28 pengő.

Megrendelhető 22 pengős előfizetési áron a

m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem Földrajzi Intézeténél
Szeged, Szukováthy tér 1.

A következő kötetek tárgyalják az Alföldet.

**A szegedi
Ferencz József ma-
gyar királyi egyetem
Barátainak Köre**

Tagsági díj egy évre 2 pengő.

Elnök : *Bethlen István gróf.*

Ügyv. elnök : *Menyhárt Gáspár.*

A magyar protestantizmus
szellemi képviselője a

PROTESTÁNS SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT.

Kiadóhivatal :
BUDAPEST, CALVIN-TÉR. 7. SZ.

Kérjen mutatványszámot!

**SZEGED-CSONGRÁDI
TAKARÉKPÉNZTÁR**

SZEGED, székház : Takaréktár-u. 7.

ALAPITVA : 1845-BEN.

Kimutatott saját tőkék : 3,200.000 P.

Betétek összege : 15 millió pengő.

Kihelyezések összege : 26 millió pengő.

**Foglalkozik a takaré- és
banküzlet minden ágával.**

**VÉRTES MIKSA
SZEGED**

szénnagykereskedő

**Boldogasszony-sugárut
17. szám.**

Szállít a város bármely területére legelsőrendű porosz szenet, kokszot, tatai szalonszenet és brikettet kályhafűtésre a legkisebb mennyiségben is a legolcsóbb árakon.

Telefonon megrendelhető 9-58 számnál!

*Magyar Kender-,
Len- és Jutaipar R. T.
Szeged (Ujszeged)*

TELEFONSZÁM:
19, 592, 755.

SÜRGÖNYCIM:
VULPES.

VARGA MIHÁLY

KENDER-, LEN- ÉS
JUTAGYÁRTMÁNYOK

S Z E G E D,
Aradi-utca 4. szám.

Telefon 469. és 647.
Sürgőnycim „KENDER“

Ajánlja mindennemű **kötélárú,**
zsák, pongva, zsinog, fonal,
zsinór, kender és kóc valamint
háló-gyártmányait (**tennis és ha-**
lászáló, stb.) kárpitos kellé-
kek, matrac és rolettavásznak,
napellenzők, stb. elsőrendű mi-
nőségben, gyári áron.

SZEGEDI
KERESKEDELMI
ÉS IPARBANK

Postatakarékpénztári csekkszámra:

481.

Études Françaises

publiées par l'Institut Français de l'Université de Szeged.

1. *André Dudith et les humanistes français.* Par Jean FALUDI.

Magyar filologus igaz örömmel üdvözölheti a szegedi egyetem Francia Philologiai Intézetét első kiadványa alkalmából. Szerencsésnek tartjuk különösen azt, hogy francia nyelven is publikálnak, mert ma már hála Istennek elmúlt az az idő, amikor a doktori disszertációkkal kellett a nemzeti nyelvet megvédeni . . . Faludi János dolgozata előkészítése egy nagyobb monografiának, mely a külföldön oly nagy hírnévre szert tett magyar humanista életét és műveit fogja először kritikailag elemezni.

Eckhardt Sándor (Széphalom, 1927).

Si le rôle politique joué par Dudith est bien connu, il n'en est pas de même de son activité littéraire; en particulier, ses rapports avec les humanistes français sont restés jusqu'à présent mal définis. M. Faludi cherche à préciser les dates de ses séjours en France, les relations qu'il y a nouées.

A. D. M. (Revue d'Histoire Ecclésiastique, 1928).

Il faut savoir gré à l'Institut Français de l'université de Szeged, d'avoir inauguré ses Études Françaises (auxquelles nous souhaitons une glorieuse carrière), par un travail consacré à „André Dudith et les humanistes français“. L'auteur, Jean Faludi, a bravement entrepris de nous apporter quelque chose de précis sur les rapports très vagues que des générations de compilateurs et d'historiens avaient mentionnés comme ayant existé entre Dudith et certains érudits français, tels que Muret, Ramus, Théodore de Bèze.

F.-L. Schoell (Revue des Études Hongroises, 1928).

A dolgozat magyarul is megjelent a Minerva 1928. évf. 1. számában. (Vö. erről: Irodalomtörténet, 1928 : 177.)

2. *H. — F. Amiel, traducteur. Son européanisme. Ses relations avec la Hongrie.* Par Vilma de SZIGETHY

Indem die Verfasserin in ihrer trefflichen Arbeit die historisch-geistigen Vorbedingungen, die psychologisch-persönlichen Voraussetzungen jener Situation aufdeckt, die Amiel zum Übersetzer Petöfis werden liess, zugleich an der Hand seiner Übersetzungen Amiels Verhältnis zum ungarischen Problem seiner Zeit erwägt, bringt sie dankenswerte Beiträge zum ausserungarischen Petöfikult und überhaupt zur vergleichenden Literaturgeschichte.

J. Turóczi-Trostler (Pester Lloyd, 20. Juli 1929).

A dolgozat főérdeme abban áll, hogy egyrészt Amiel és a magyar Meltzl Hugó levelezését, másrészt Amielnek a magyarokra vonatkozó kiadatlan följegyzéseit is részletesen ismerteti s így eléggé bepillantathatunk e nyugtalan szellem műhelyébe. Petöfi-fordításai különösebb

érdekkel nem bírnak, azokat inkább az egykorú művelt európai szellem érdeklődésének mértéke gyanánt foghatjuk föl.

Eckhardt Sándor (Napkelet, 1929 : 473).

Előkészületben :

3. *Les impressions françaises de Vienne. 1750—1850.* Par Erzsébet **ORAVETZ.**

4. *Le jansénisme en Hongrie. 1717—1826.* Par Béla **ZOLNAI.**

Értekezések a m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem Magyar Irodalmi Intézetéből.

Szerk. Dézsi Lajos.

Legújabb szám :

7. sz. *Téglás B. Jenő*: A TÖRTÉNETI PASQUILLUS A MAGYAR IRODALOMBAN.

Kolozsvári-Szegedi Értekezések a Magyar Művelődéstörténet Köréből.

XIII.

SZABÓ FERENC: Társadalom, művelődés Zsigmond törvényeiben.

NÉPÜNK és NYELVÜNK

A szegedi alföldkutató bizottság közérdekű folyóirata

HORGER ANTAL és CS. SEBESTYÉN KÁROLY

közreműködésével szerkeszti

BIBÓ ISTVÁN.

A SZÉPHALOM

jan.-febr. száma a következő közleményeket hozza :

Arady Zsolt, Juhász Gyula, Várkonyi Nándor, Horváth Béla, Petur László : vers és novella. — Bárány Gerő : Élet s halál. — Eckhardtné Huszár Irén : Mécs László. — Zolnai Béla : Barcelonai kaland. — Arady Zsolt : Uj Magyar Föld. — Baranyai Zoltán : Külügyi novella. — Berczeli Anzelm Károly : Hárfa és Holmi. — Korpónay Mária : Vajudó idők. — Tóth László : Rugonfalvi. — Iványi Béla : Skultéty. — Garázda Péter : Életem regénye. — Szerb Antal : Uj könyv a házasságról. — Visszhang. — Rosta. — Alföld. — Erdély. — Eszmetöredékek. — Beküldött könyvek.